

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE KIRSAL HAYAT (1960-1970)

Doktora Tezi

GURBET GÖKGÖZ BİLEN

İZMİR-2022

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE KIRSAL HAYAT (1960-1970)

Doktora Tezi

GURBET GÖKGÖZ BİLEN

Tez Danışmanı

PROF.DR. KEMAL ARI

İzmir-2022

Yemin Metni

Doktora tezi olarak sunduğum **Türkiye’de Kırsal Hayat (1960-1970)** adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakça da gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../.....

Gurbet GÖKGÖZ BİLEN

Türkiye’de Kırsal Yaşam (1960-1970)

Gurbet Gökgöz Bilen

Özet

1960 yılında genel Türkiye nüfusu 27 754 820 kişidir. Bunun 18 895 089’u kırsal alanda yani ilçe, köy ve mezralarda yaşamaktadır. Kırsalda yaşayan nüfus Türkiye’nin % 68.07’sini oluşturmaktadır. Bu dönemde Anadolu hala köylü bir coğrafyadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyada gelişen kapital, liberal sistemlere entegre olmaya çalışan Türkiye, bu dönemde kırsalda etkin olamayan bu büyük kitlesinin bir kısmını bilinçli olarak kentlere yani ticaret ve sanayi alanlarına kaydırmak durumundadır. Buradan beklentisi ise büyük ekonomiler gibi kalkınabilmektir. Dolayısıyla ilk olarak nüfusunun gerekli ihtiyaçlarına cevap veremediğini anladığında nüfusun kontrol altına alınmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu kapsamda 1 Nisan 1965 tarihinde Nüfus planlaması hakkında bir yasa çıkararak bireylerin tıbbi yöntemlerle doğumu kontrol edebilmesine olanak sağlamıştır. Modernleşme ve kalkınmanın koşulu olan eğitilmiş kitle yaratma anlayışında ise başarı yarı yarıyadır. 35.339 köyün % 45’inde okul yoktur. Sağlık alanında ise Birinci Beş Yıllık Kalkınma planları kapsamında sosyalizasyon politikaları ve toplum kalkınması planları ile toplumun temel sağlık hizmetlerinden yararlanması amaçlanmıştır. Bu dönemde Türkiye’de her 40.000 kişiye 1 doktor düşmektedir. Anadolu kırsalında yaklaşık 10.000 milyon insan su kaynaklarına uzaktır. Tarım da ise temel geçim kaynağı ziraat, avcılık, ormancılık, balıkçılık vb. olan insan genele oranlar % 74.9’dur. Kırsal Buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve pirinç gibi ürünler ekilmektedir. Ancak yalnızca 35.584.000 hektarlık bir alan tarla, bağ, bahçe, zeytinlik olarak kullanılmaktadır. Geri kalanı ise ekilememektedir. Bu da toprağı olmayan köylülere toprak dağıtılması için çözüm aranmasını gerekli kılmıştır. Bu dönemde Türkiye iki kalkınma planını hayata geçirmiştir. Köyün, kırsalın ürettiğı tarımsal ürünlerin sanayi dallarına dönüştürülmesine çalışılmıştır. Ancak devletin kalkınmaya ayırdığı yetersiz bütçe oranlarıyla istenilen düzeyde gelişme yaşanmamıştır.

Bu çalışma da 1960-1970 arasında Türkiye’de yöneticilerin kırsala yönelik politikalarının söylem-eylem karşılaştırması temelinde tarihsel analizi yapılmıştır. Bu dönem de kırsaldaki köylü ve çiftçilerin sosyo-ekonomik hayatlarının ne düzeyde ilgi gördüğü? Yaşam

standartlarına yönelik ne gibi iyileştirmelerin yapıldığı? Kırsalın modernleşmesi adına neler yapıldığı? Dönemin kanun koyucusu olan Meclis ve Senato'nun kırsal alana dair sorunların tespiti ve çözümüne yönelik uğraşlarının nasıl bir yön izlediğı irdelenmiştir. Araştırmamızın Nüfus, Eğitim, Sağlık, Tarım, Ulaşım/Güvenlik/Diğer Yaşamsal Sorunlar adıyla incelenen bölümlerinde bu eksenle 1960'lar da Anadolu kırsalında yaşanan ve çözüm bekleyen sorunları tespit etmeye çalıştık.

Rural Life in Turkey (1960-1970)

Gurbet Gökgöz Bilen

Summary

The general population of Turkey in 1960 was 27 754 820 people. 18 895 089 of them live in rural areas, namely in districts, villages and hamlets. The population living in rural areas constitutes 68.07% of Turkey. In this period, Anatolia was still a peasant geography. Turkey, which is trying to integrate into the Capital and Liberal systems that developed in the world after the Second World War, has to consciously shift some of this large mass, which could not be active in the countryside, to the cities, that is, to the commercial and industrial areas. The expectation from here is to be able to develop like big economies. Therefore, when he first realized that he could not meet the necessary needs of the population, he tried to bring the population under control. In this context, by enacting a law on population planning on April 1, 1965, it allowed individuals to control birth with medical methods. In the understanding of creating an educated mass, which is the condition of modernization and development, the success is half. There is no school in 45% of 35,339 villages. In the field of health, socialization policies and community development within the scope of the First Five-Year Development Plans. It is aimed to benefit from the basic health services of the society with the plans. In this period, there is 1 doctor for every 40,000 people in Turkey. Approximately 10,000 million people in the Anatolian countryside are far from water resources. In agriculture, the main source of livelihood is agriculture, hunting, forestry, fishing, etc. The ratios to the general population are 74.9%. Rural Crops such as wheat, barley, rye, oats, corn and rice are cultivated. However, only an area of 35,584,000 hectares is used as fields, vineyards, orchards and olive groves. The rest cannot be cultivated. This necessitated the search for a solution for the distribution of land to the peasants who had no land. During this period, Turkey implemented two development plans. Efforts were made to transform the agricultural products produced by the village and the countryside into industrial branches. However, the desired level of development could not be experienced due to the insufficient budget allocated by the state for development.

In this study, a historical analysis of the rural policies of the administrators in Turkey between 1960-1970 was made on the basis of discourse-action comparison. To what extent did the socio-economic life of rural villagers and farmers receive attention in this period? What

improvements have been made to living standards? What has been done for the modernization of the countryside? It is examined what kind of direction the efforts of the Assembly and Senate, the legislators of the period, to determine and solve the problems related to rural areas follow. In the sections of our research, which were examined under the titles of Population, Education, Health, Agriculture, Transportation/Security/Other Vital Problems, we examined the problems that were experienced in the Anatolian countryside in the 1960s and were waiting to be solved.

İÇİNDEKİLER

Yemin Metni.....	I
Türkçe Özet.....	II
İngilizce Özet.....	IV
Önsöz.....	IX
Tablo listesi.....	XI
Şekil listesi.....	XIII
Kısaltmalar.....	XIV
Giriş.....	1

1.NÜFUS

1.1. 1923-1960 Arası Kırsala Yönelik Nüfus Politikaları.....	11
1.2. 1960-1970 Kırsalda Nüfus Politikaları.....	26
1.2.1. Çeşitli İstatistiklerle Kırsal Nüfus Analizi.....	29
1.2.2. Kırsal Nüfusun Başlıca Geçim Kaynakları.....	41
1.2.3. Kırsalda Yaşam Koşulları ve Göçler.....	42
1.2.4. Aile Nüfus Planlaması Kanunu ve Tartışmalar.....	44

2. EĞİTİM

2.1. 1923-1960 Arası Kırsalda Eğitim Politikaları.....	58
2.2. 1960-1970 Arasında Kırsala Yönelik Eğitim Politikaları.....	67
2.2.1. Köy Okulları ve Sorunları.....	73
2.2.2. Köy Öğretmenleri ve Sorunları.....	83
2.2.3. Kırsalda Köy Çocuklarının Eğitimi.....	91
2.3. Kırsalda “Çiftçi Çocuklar Yetiştirme” Projesi 4K.....	96

3.SAĞLIK

3.1. 1923-1960 Arası Kırsalda Sağlık Politikaları.....	102
3.2. 1960-1970 Arası Kırsalda Sağlık Politikaları.....	108
3.2.1.Sağlıkta Sosyalizasyon Politikaları Ve Toplum Kalkınması Projeleri.....	111

3.3. Hastane, Sağlık Ocağı, Doktor ve Sağlık Personeli Yetersizlikleri.....	117
3.3. Kırsalda Halk Sağlığı.....	134
3.3.1. Salgın Hastalıklar.....	134
3.3.1.1. Çocuk Felci.....	135
3.3.1.2. Verem.....	138
3.3.1.3. Tifo.....	140
3.3.1.4. Cüzzam.....	140
3.3.1.5. Trahom.....	142
3.3.1.6. Kızamık.....	144
3.1.2. Beslenme Kaynaklı Sağlık Sorunları-Kıtlık.....	149
4.TARIM	
4.1. 1923-1960 Arasında Tarım Politikaları.....	162
4.2. 1960-1970 Arası Tarım Politikaları.....	168
4.2.1.Gelir Vergisi Kanunu-Zirai Kazanç Tartışmaları.....	196
4.2.2. Kalkınma Planları	
4.2.2.1. Birinci ve İkinci Beş Kalkınma Planlarında Tarımın Yeri.....	198
4.2.2.2. Köy Kalkınması.....	208
4.2.3. Toprak Reformu-Topraksız Köylüler Meselesi.....	213
4.2.4. Çiftçinin Üretim Sorunları.....	225
4.2.4.1. Tohumluk Sorunu.....	225
4.2.4.2. Gübre Sorunu.....	229
4.2.4.3. Zirai Mücadele.....	233
4.2.5. Zirai Kredi ve Çiftçi Borçları.....	234
4.2.6. Tarımda Makineleşme.....	241
4.3. Hayvancılık Politikaları.....	242
4.3.1. Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele.....	242
4.3.2. 4.3.2. Üretim ve Besleme Sorunları.....	250
4.4. Orman ve Orman Köylüsüne Yönelik Politikalar.....	252
4.4.1.Orman Köylerinde Yaşamsal Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....	252
5. ULAŞIM/GÜVENLİK/GENEL YAŞAMSAL SORUNLAR	
5.1. 1923-1960 Arasında Ulaşım politikaları.....	274

5.2.1960-1970 Arasında Ulaşımında Köy Yolları Politikası.....	278
5.3. Köy Suları Sorunu.....	284
5.4. Köy Mesken Sorunu.....	287
5.5. 1960-1970 Arasında Kırsalda Güvenlik Sorunu ve Çözüme Yönelik Politikalar.....	290
5.5.1. Köy Kavgaları.....	297
5.5.2. Hırsızlık ve Kaçakçılık Olayları.....	304
5.5.3. Doğuda Eşkıyalar Sorunu; Koçero, Hamido ve diğerleri.....	308
5.6. Doğal Afetler.....	314
5.6.1. Deprem.....	316
5.6.2. Sel Felaketleri.....	320
Sonuç.....	324
Kaynakça.....	334

Önsöz

Anadolu'daki kırsal hayat Tanzimat dönemiyle birlikte değişim yaşamaya başlasa da temelden dönüşüme uğraması Cumhuriyet yönetimiyle olmuştur. Cumhuriyetin lider kadroları devrimci bir anlayışla Türkiye'nin kalkınmasının merkezine çoğunluğu oluşturan köylüleri koymaktadır. Yeni Türkiye'nin "milletin efendisi" anlayışıyla ana unsur olarak değer verdiği bu %80'lik kesimin siyasal, ekonomik, sosyo-kültürel dönüşümü devletin uzun soluklu olmasını sağlayacaktır. Osmanlı döneminde kırsalda yaşayan köylüler, yeterli düzeyde bilgi birikimine sahip olamadığı için bunu gerçekleştirmek cumhuriyet kadrolarının görevi haline gelmiştir. İzmir İktisat Kongresi ile başlayan kırsala dönük politikalar Atatürk döneminde Yeni bir Köy Kanununun hazırlanması, aşar vergisinin kaldırılması, köylüye toprak dağıtımı için planlar yapılması ve köylüye eğitim verecek yeni bir okul anlayışının planlamasıyla temellendirilmiştir. İnönü döneminde kırsaldaki kalkınmanın yavaş oluşunun nedeni olarak görülen topraksızlığa çözüm için çiftçiyi topraklandırma kanunu çıkarılır. Ancak istenilen düzeyde bir başarı yakalayamaz. Demokrat Parti döneminde ise köylülerin ucuz kredi alabilmelerinin önü açılır ve görece bir rahatla dönemi yaşanır. Ancak devletin kırsala dönük kısa vadeli planları geçici bir çözümden ibarettir. 1960 Mayıs Askeri Müdahalesi ile yeni bir dönem açılınca kırsaldaki köylü çoğunluğa dönük politikalarda da yeni bir anlayış ortaya çıkar. 1961 anayasası ile sosyal devlet anlayışını kabul eden cumhuriyet, bireylerin temel yaşam şartlarını insani boyutlara getirmeyi taahhüt etmektedir. Bu kapsamda kırsalda eğitim, sağlık, tarımsal yapı, orman köyleri, topraksızlık, güvenlik, yol ve su problemleri ilgi bekleyen konular olarak yeniden gündeme oturur.

Tezin girişinde Anadolu coğrafyasının ilk modernleşme izleri olan tanzimattan itibaren temel yasalar çerçevesince geçirdiği değişimleri irdeledikten sonra cumhuriyetle birlikte devletin köye dönüş hareketi kapsamında 'milletin efendisi' olan köylüye götürdüğü ya da götürmek istediği hizmetlere dair bir analiz yaptım. Ardından da beş ayrı bölümde Türkiye'nin kırsal hayatını inceledim. Bu bölümler sırasıyla nüfus, eğitim, sağlık, tarım, ulaşım- güvenlik- genel yaşamsal sorunlardır. Her bölüm içinde öncelikle 1923-1960 arasındaki sürecin bir değerlendirmesine yer verdikten sonra esas döneme geçerek kırsalın durumunu gözler önüne

sermeye çalıştım. Nüfus bölümünde kırsalda yaşayan insan mevcutlarını tespit ettikten sonra nüfus artırma adına girişilen politikalardan nüfus planlamalarına uzanan uygulamaları tahlil ettim. Eğitim bölümünde ise kırsalda yaşayan köylü ve çiftçi kitlelerin eğitim alması adına yapılanları irdeledikten sonra köy okulları, köy öğretmenleri ve köy çocuklarının eğitim alırken karşılaştıkları sorunları bulmaya odaklandım. Sağlık bölümünde ise kırsal hayatın temel yaşam düzeyini etkileyen sağlık durumlarını analiz ettim. Yetersiz sağlık kuruluşları, yetmeyen personel sorunları ve artarak devam salgın hastalıklar arasında Anadolu köylüsünü aradım. Tarım bölümü tezin en yoğun bölümü denilebilir. Çünkü kırsaldaki hayatın devamlılığı tarımsal üretim süreçlerine bağlıdır. Bu nedenle devletin bu alandaki politikalarını irdelemeye, ideolojik mi? çözüm odaklı mı? Yaklaşıldığını anlamaya çalıştım. Bu bölüm aynı zamanda hayvancılık ve orman köylerinin durumlarının da irdelendiği alandır. Son bölüm olan ulaşım/güvenlik/genel yaşamsal sorunlar bölümünde ise kırsalın daha göz ardı edilen sorunlarına odaklandım. Dolayısıyla son bölüm kırsala dair birbirinden farklı birkaç konuya yer verdiğim bir bölüm olarak ortaya çıktı. İncelediğim dönem itibariyle Anadolu kırsalının devletin en önemli kurumları olan ve karar merci konumundaki Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda edindiği yeri anlamaya çalıştım. Bu süreçte tezin ana temelinin bu kurumların bakışı üzerine oturtuktan sonra devlet arşivleri, ulusal ve yerel basın, istatistikler, yerli ve yabancı kaynaklar üzerinden de çapraz sorgulamalar yaparak doğru bilimsel bilgiye ulaşmaya çalıştım. Bu tez kırsalın geçirdiği değişim ve dönüşümlerin on yıllık bir dönemde irdelenmesini konu almaktadır. Sonuç itibariyle her tez gibi bu çalışma da üzerine yapılacak yeni araştırmalarla daima artarak çoğalan bir yapıda olacaktır.

Tezimin hazırlanması sırasında zamanlı zamansız her kapısını çalışımda beni asla geri çevirmeyen, tez konumun belirlenmesinden tezin satır satır büyük bir özenle okunmasına kadar her türlü desteğini hissettiğim danışmanım, hocam, abim Prof. Dr. Kemal Arı hocama ne kadar teşekkür etsem eksik kalır. Sonsuz anlayış ve desteği için teşekkür ederim. Her tez izleme komitem de öneri ve görüşleriyle arkamda olduklarını hissettiğim, daima bir sonraki toplantı için bana ilham veren Doç. Dr. Fevzi Çakmak ve Doç. Dr. Cihan Özgün hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tez çalışmam sırasında bilgi ve tecrübesiyle desteğini esirgemeyen teyzem Prof. Dr. Merih Taşkaya'ya ayrıca teşekkür ederim.

Her zaman desteklerini yanımda hissettiğim aileme teşekkür ediyor ve izninizle tezimi benim gözümde köy hikayelerinin en iyi anlatıcısı olan babam Ahmet Gökgöz'e ithaf ediyorum.

Gurbet Gökgöz Bilen

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Yıllara Göre Kırsal ve Kent Nüfus Artış Oranları

Tablo 2: Kırsalda Ziraat, Ormancılık, Avcılık, Balıkçılık Gibi İktisadi Kollarda Çalışanların Cinsiyetlerine Göre Oranları

Tablo 3: İlçelerdeki Köy Ve Köy Nüfusu Sayıları

Tablo 4: Karadeniz Bölgesinde Kırsalda Köy Ve Köy Nüfus Sayıları

Tablo 5: Doğu Anadolu Bölgesinde Kırsal Köy Ve Köy Nüfus Sayıları

Tablo 6: İç Anadolu Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Tablo 7: Akdeniz Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Tablo 8: Marmara Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Tablo 9: Ege Bölgesi Kırsalda Köy ve Köy Nüfus Sayılar

Tablo 10: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kırsalda Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Tablo 11: 1960 Yılı Kırsal Yaşamın Sürdüğü Alanlar

Tablo 12: 1960-1971 Arasında İlkokul ve İlköğretimde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Durumları

Tablo 13: 1960-1964 Arası İl Özel İdarelerinin Köy Okulları İçin Ayırdığı Yardım Miktarları

Tablo 14: 1960-1964 Arasında İl Özel İdarelerinden Köylere Yapılan Farklı Kalemlerdeki Yardımlar Ve Miktarları

Tablo 15: 1960-1961 Arasında İlkokul İnşaatı İçin Ayrılan Ödenek Miktarları

Tablo 16: 1960-1970 arasında ortaokul, öğretmen ve öğrenci sayıları

Tablo 17: 1959 Yılı Çiftçi Çocukları (4K) Projesine Katılım Durumları

Tablo 18 :1930-1975 Arasında Türkiye’de Sağlık Personel sayıları

Tablo 19: 1963-1973 Arası Yataklı Sağlık Kuruluşlarının Yıllara Göre Dağılımı

Tablo 20: 1960-1970 Arasında Türkiye Bulunan Hastanelerin Sayıları

Tablo 21:1968 Sağlık Bakanlığı İhtiyaç Raporuna Göre Sağlık Alanında İhtiyaç Olan Personel Sayıları

Tablo 22: 1963 Yılı Salgın Hastalıklara Yakalananlar Ve Ölüm Oranları

Tablo 23: 1960-1970 Arası Verem Hastalığından Ölenlerin Sayıları

Tablo 24: 1960-1970 Arası Cüzzama Yakalanan Hasta ve Ölenlerin Sayıları

Tablo 25: 1960-1970 Arası Kızamık Hastaları ve Ölüm Sayıları

Tablo 26: Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Nüfus

Tablo 27: Tarımda Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL)

Tablo 28: 1960-1970 Arasında Tarımsal Üretim Alanları

Tablo 29: 1960-1968 Arası Tarım Bakanlığı Bütçeleri

Tablo 30: Çeşitli Kalemlerde Tarımsal Faaliyetler İçin Kesinleşen Harcama Ve Giderleri Gösterir

Tablo 31: Köy Kalkınması ile Köy İdarelerine Ayrılan Paylar

Tablo 32: 1968 Yılında Çiftçilerin Arazi Mülkiyet Durumları

Tablo 33: 1963-1973 Arasında Traktör Miktarları

Tablo 34: İl Özel İdareleri Bütçesinden Tarım Aletlerine Ait Harcanan Miktar

Tablo 35: Hayvancılıkta Mezbaha Ve Kombinalarda Kesilen Hayvanlardan Elde Edilen Et Üretimi

Tablo 36: 1968 Yılında Köylerin Anayolla Bağlantı Durumları

Tablo 37: 1963-1973 Arasında Köy Yollarının Km Bazında Uzunluğu

Tablo 38: 1960-1964 Arasında İl Ve Köy Yolları İnşaatı İçin Bayındırlık Bakanlığından Yapılan Yardımlar

Tablo 39: İl Özel İdarelerinden Kırsaldaki Kasaba, Nahiye Ve Köylerin Ulaşımı İçin Ayrılan Paylar

Tablo 40: 1960-1972 Arasında Yapılan Köy Yolu Miktarları

Tablo 41: 1960-1964 Arasında Köy İçme Suları İçin İl Özel İdarelerine Bayındırlık Bakanlığı'ndan Gönderilen Yardımların Kesinleşen Miktarı

Tablo 42: 1960-1970 Arasında Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık Alanlarında Çalışanların Ceza İnfaz Kurumlarındaki Sayı ve Oranları

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Nüfus Planlamasına Erkek Egemen Bakış

Şekil 2: Amerika'nın 4H Dernek Üyesi Genç Çiftçileri

Şekil 3: Yetiştirdikleri Ürünlerle Genç Amerikalı Çiftçiler

Şekil 4: 4K Projesinin Simgesi

Şekil 5: Doğuda Açlık

Şekil 6: AP ve Af İstekleri

Şekil 7: Kalkınma Planı Eleştirisi

Şekil 8: Topraksızlar Yazı Dizisi

Şekil 9: Doğu'da Bir Eşkıya Koçero

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.t. : Adı Geçen Tez

A.g.g. : Adı Geçen Gazete

Ag.m. : Adı Geçen Makale

A.g.b. :Adı Geçen Belge

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMM ZB: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

CSTD : Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

MMTD : Millet Meclisi Tutanak Dergisi

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

DABCA : Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

CHP : Cumhuriyet Halk Partisi

AP : Adalet Partisi

YTP : Yeni Türkiye Partisi

CKMP : Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

TİP : Türkiye İşçi Partisi

DP : Demokrat Parti

MP : Millet Partisi

C. :Cilt

D. : Düstur

B. :Birleşim

T. :Toplantı

O : Oturum

S. :Sayı

s. :Sayfa

s.s. :Sayfadan sayfaya

çş : Çeşitli sayfalar

Bkz. :Bakınız

GİRİŞ

“Burası Anadolu; şimdiye kadar hiçbir sır, uzun süre saklı kalmadı bu topraklarda...”¹

Anadolu'da ilk yerleşimcilerden beri toprakla doğrudan temas, buradaki yaşamın temelidir. Toprağa bağlı bu yaşam binlerce yıldır benzer nitelikleriyle devam edegelmiştir. Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde Tanzimat dönemiyle birlikte kırsaldaki hayatla ilgili birtakım düzenlemelere girilse de bilinen haliyle kırsal alandaki insan yaşamının iyileştirilmesine yönelik uğraş, Cumhuriyete geçişle temel bir gelişim göstermiştir. Bu nedenle çalışmamıza konu olan Anadolu kırsalı, Türkiye'nin cumhuriyetle başlayan çağdaşlaşma serüveniyle birlikte ele alınmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren yeni hayat oluşturma hedefi doğrultusunda köy ve kırsal alana yönelik ilk temeller atılmaya başlanmıştır. Anadolu kırsalında hayat ne durumdadır? Köye yönelik neler yapılabilir? gibi sorularla kırsalı anlama ve sorunlarına yönelik çözüm bulma arayışı içerisine girilmiştir.

Bu süreci anlamak adına kavramların ne anlama geldiğine bakmak gerekmektedir. Peki, “kır, kırsal, köy” ne demektir?

Kır eski Türklerde kaya kütesinden oluşan dağ anlamında kullanılmaktaydı. Buradan hareketle şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş geniş, boş arazi anlamlarına gelmektedir.²

Kır, *"kır arazi, Kırsal özelliği gösteren, kıra özgü; kentsel karşıtı. Kırsal tarıma dayalı üretim etkinliklerinin yoğun olduğu, kırsal nüfusun yaşadığı ve çalıştığı alan"*³ anlamında geniş açıdan da tanımlanır. Kırsal alan ise; Kent dışı, çoğu boş ve geniş yer anlamında olup, tarım, toprak, köy ve köylülük anlamlarında kullanılır. Aynı sözlükte köy için ise *"kasabadan küçük yerleşim birimi"*⁴ olarak nitelendirilmektedir.

¹ Buket Uzuner, **Uyumsuz Defne Kamanın Maceraları-Toprak**, Everest Yay., İstanbul, 2015.

² İlhan Ayverdi, **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Yay., İstanbul, 2006.

³ **Büyük Türkçe Sözlük**, Birlik Yay., Ankara, 1981.

⁴ **Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük**, Ansiklopedik Yay. İstanbul, 1982.

Türk Dil Kurumu, Türkçe sözlüğünde köy "*yönetim durumu toplumsal ve ekonomik özellikleri veya nüfus yoğunluğu yönünden şehirden ayırt edilen, genellikle tarımsal alanda çalışmak gibi işlevlerle belirlenen, konutları ve öteki yapıları bu hayatı yansıtan yerleşme birimi*" olarak tanımlamaktadır.

Anadolu kırsalına dair eski kaynaklarda sayısız bilgiler yer almaktadır. Araştırma mekânımız olan Anadolu'yla ilgili olarak kimi seyahatnamelerde çeşitli bilgilere yer verilmektedir. Örneğin Marco Polo, Osmanlı öncesi Anadolu'dan bahseden gezginlerden biridir. 13. Yüzyıl'da Marco Polo, Moğol topraklarına kadar giden seyahatlerinin bir durağı olan Anadolu'da Türkmen varlığına değinmekte ve Müslüman Türkmenlerin çoğunluğunun dağ ve ovalarda yaşayıp, tarım ve hayvancılıkla geçindiklerini; iyi at yetiştirdiklerini, sığırlarının besili ve iyi özelliklere sahip olduklarını söylemektedir. Göçebe haldeki Türk obalarının ise yazları Erzurum, Erzincan, Erciyes şehirlerine yöneldiklerini, çünkü yazları bu bölgelerin daha yeşil olduğundan bahsetmektedir. "*Türkler yaz başında hayvanlarını alıp, bol meralı ve yumuşak iklimlere çekiliyorlar*" diyerek Anadolu'nun 13. Yüzyıl yaşamına dair anekdotlar paylaşmaktadır.⁵

Anadolu, uzun yüzyıllar boyunca şehir yaşamında ziyade, onun dışında kalan kırsal alan kullanımının daha yoğun olduğu bir mekândır. Kırsal alanda kalınmasının temelinde siyasal, sosyal ve ekonomik yaşam dinamiklerinin etkisi söz konusudur. Örneğin Osmanlı'da varlığı Tanzimat Fermanı'na kadar devam eden tımarlı sipahi sistemi ve kırsalda yaşayan çiftçilerin topraklarını terk etmeleri üzerindeki yasal engeller, onları kırsal alana adeta mahkûm etmiştir. Diğer yandan sanayileşmenin getirdiği teknolojik gelişmelerin kentlerde yoğunlaşmasıyla köyden kente göç olgusu da başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Ancak bu yönlü göç hareketleri Anadolu açısından anlamlı bir oranda değişime sahne olmamıştır. Sanayileşmenin Osmanlı'da istenilen düzeye gelemeyişi ve işçi sınıfının etkin bir güç olamayışının nedenlerine bakıldığında bu daha net görülmektedir.

Osmanlı'da nispeten Tanzimat ile başlayan iyileştirmeler süreci; yetersiz politikalar ve ekonomik şartlar sebebiyle köye ve köylüye yönelik gelişmeler konusunda sınırlı kalmıştır. Bu da köylülerin bir şekilde kentlere yönelmesine neden olmuştur. II. Mahmut döneminde büyük kentlere doğru başlayan göç dalgasını durdurmak amacıyla muhtarlık teşkilatı oluşturulmuştur. 1833-1836 arasında kent,

⁵ Marco Polo Seyahatnamesi, C.1, Tercüman Gazetesi Yay., 1001 Temel Eser Dizisi, 1979, s.21

kasaba ve köylere kadar yayılan muhtarlıkların genel amaçları güvenliğini sağlamak, ölenleri, göçenleri, taşınanları tespit etmek ve özellikle köylülerden alınan vergilerin toplanmasını sağlamaktır. Bu dönem itibarıyla muhtarlar devletin en ufak birimi olan köylerdeki koludur.⁶

1871 yılında yeniden düzenlenen Vilayet Nizamnamesinde ilk kez nahiyelerin sınırlarına dair ayrıntılara yer verilmiştir. Buna göre nüfusu 500 ve üzerinde olan köylerin nahiye olmasına izin verilirken, köyler oluşturulan ihtiyar heyetleri aracılığıyla nahiyelere bağlanmıştır. Köy İhtiyar Heyetleri daha sonra kendi aralarından da Nahiye Meclisleri oluşturarak idari yapının en alt kısımlarında işlerin yürütülmesini sağlamışlardır. Bu Nahiye Meclisleri ise vali başkanlığında yılda dört kez toplanarak bölgenin ulaşım sorunlarından, otlakların durumuna zirai üretimden ormanların bakımına kadar bölgenin ihtiyaçları bir devlet yetkilisine bildirme fırsatı yaratılmıştır.⁷

Osmanlı döneminde köylünün en büyük sorunlarından biri de Aşar Vergisi'dir. Bu soruna dair Maliye Bakanları'ndan Cavit Bey döneminde çalışmalar başlatılsa da etkili bir gelişme kaydedilememiştir.⁸

Milli Mücadele döneminde Büyük Millet Meclisi savaş koşulları olmasına ve gelirlerin 1/3'ünün aşardan karşılanmasına rağmen gündeme alınmıştır. Aşar Vergisinin köylüler üzerinde kısıtlayıcı etkisini anlatmak için Vedat Eldem şöyle bir örnekleme yapar: *"100 dönüm iyi toprakta, 20 lira masrafla 100 lira değerinde 10 ton buğday mahsulü alan bir çiftçinin ödeyeceği aşar safi gelirine nispetle %15,8 iken 200 dönüm verimsiz toprağı 50 lira masrafla süren ve aynı miktarda mahsul alan diğer bir çiftçinin ödeyeceği aşar safi gelirinin % 25,3 nispetini bulmaktadır."*⁹

Gelire göre değil de toprağın oranına göre bir vergilendirme yapıldığında ortaya çıkan manzara köylünün, çiftçinin lehineydi. Bu da domino etkisiyle toprağını terk eden kitlelere neden olmakta gecikmemiştir. Hâlbuki Yeni Türkiye'nin üreticisinin azmine ihtiyacı vardır. 1925 yılında yeniden tartışmalarla gündeme gelen Aşar Vergisi 17 Şubat 1925 yılında tamamen kaldırılmıştır.

⁶ Musa Çadircı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, TTK, Ankara, 1997, s.s.38-39.

⁷ Musa Çadircı, **a.g.e.**, s.253.

⁸ Vedat Eldem, **Harb ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi**, TTK, Ankara, 1994, s.88.

⁹ Vedat Eldem, **a.g.e.**, s.165.

İdari yapıdaki sorunların yanı sıra kırsalda sosyal ve ekonomik yaşamı çevreleyen en önemli mesele topraktı. Yüzlerce yıl boyunca köylülerin özel mülkiyeti yoktu; ta ki Tanzimat'a kadar fakat bu dahi çiftçinin, kırsaldaki köylü ailelerinin yaşam kalitesinde bir artışa neden olmamıştır. Büyük toprak ağalarının emrinde çalışan çiftçiler, köylüler, ırgatlar, Anadolu toprağının en derininde elleri olan bu insanlar, her anlamda toprağa en yakın duranlardı. Savaşta ölüme en yakın, ekimde toprağa en yakın onlardı. Osmanlı Devleti'nin en fazla vergi veren kesimi yine onlardı. Anadolu, Balkan topraklarından bile daha fazla vergi vermesiyle biliniyordu. Osmanlı Devleti'nin son yılları ve Milli Mücadele sürecinde de benzer manzaraların yaşandığı pek çok yayında geçmektedir. Ve bu konuda yapılabilecek fazla da bir şey olmadığı açıktır. Ülkedeki toprak bütünlüğünün tehlike de olduğu bu dönemlerde sosyal ve ekonomik hayatın gelişimi elbette eksi değerinde devam etmiştir.

Kırsaldaki hayatın az gelişmişliği, ülkeye gelen yabancılar tarafında da belirtilmiştir. 1922'in ilk aylarında Moskova'dan Türkiye'ye gelen Sovyet Elçisi Aralov, sonradan kaleme aldığı anılarında Samsun'dan Ankara'ya kadar geçtiği köy ve kasabalardan insan manzaraları sunmaktadır. Bir yandan Türk köylüsünün kendisine ve Sovyet Rusya'ya olan ilgilerinden etkilenmiş bir halde yol boyunca karşılaştığı köylülerin sorularını yanıtlamakta diğer yandan da köylülerin dertlerini dinlemektedir: *"...Toprağımız az, onu karasabanla sürüyoruz. Tarlalardan geçerseniz, gözlerinizle görürsünüz. Savaşlar bizi mahvetti. Savaş demek köylünün toprağını, ailesini bırakarak silaha sarılması demektir. Söylediklerine göre Kemal Paşa toprak için uğraşıyormuş ama padişah vermiyormuş."*¹⁰

Siyasal bağımsızlık hayalini gerçekleştiren Türkiye, artık ekonomik bağımsızlık ve kalkınma peşindedir. Bu konuda neler yapılacağına dair sayısız toplantı ve kongre yapılmakta ve konuya dair fikirler üretilmektedir.

Lozan Antlaşması sürecinde toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde ele alınan Misak-ı İktisadi esaslarından bahsederken çiftçi gurubu da ayrı bir bölümde incelenmiş ve bu alanda nelerin yapılacağına dair ilkeler belirlenmiştir. Burada ziraat ve ziraat eğitimi konusunda köylü ve çiftçilere uygulamalı ziraatı öğretecek kitap ve dergiler basılıp, dağıtılması; ilk ve orta mekteplerde, gelişmiş ülkelerdeki uygulamalı eğitimlerin gösterilmesi; her ilçe de birbirine yakın köyler için yeterli araziye sahip ilkokullar kurulması ve bu okullarda ilkokul derslerine ek uygulamalı ziraat derslerinin

¹⁰ Semyon İvanoviç Aralov, **Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları 1922-1923**, (Çev. Hasan Ali Ediz) İş Bankası yay., 8.baskı, İstanbul, 2020, s.42.

gösterilmesi; her ilçe de numune çiftlik benzeri ortaokullar kurulacak; köy okullarına en az beş dönümlük bahçelik arazi ayrıca ahır, kümes hayvanları ve arıcılık bölümlerinde olduğu bir yapı ve öğretmenin kalabileceği bir ev yapılarak burada köy çocuklarına uygulamalı ziraat eğitimi verebilme imkanının yaratılması; yüksek ziraat mühendisliğinden mezun kadın veya erkeklerin bir yıl süre ile zorunlu olarak köy okullarında öğretmenlik yapması; kışla ve askeri birliklerde uygulamalı ziraat eğitimi verilmesi; öğretici sinema filmleriyle köylülere gerekli bilginin aktarılması; köylere ait istatistiklerin oluşabilmesi için her ilçede bir geçici ziraat mektebi açılması gibi kapsamlı değişiklikler istenmektedir. Bunların yanı sıra köylerdeki güvenlik sorununa yönelik olarak da kararların alındığı görülmektedir. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki kongre üyelerinin ortak kabulüne göre asayişin sağlanabilmesi için temel koşul 'eğitimle cehaletin izole edilmesi, hatta yok edilmesidir.' Güvenlik için dağınık köyler yerine toplu köylerin oluşturulması önerilmektedir. Köylerdeki hayvan hırsızlığı, yol kesicilik, soygunculuk ve yardım ve yataklık etme gibi suçların özellikle ağır bir cezayla sonuçlandırılması istenmektedir. Köyleri koruyan jandarma veya kır bekçilerine yeterli maaş verilerek köylülerden iase talep etmelerinin önüne geçilmeli ilkesine da ayrıca önem verildiği görülmektedir. Köyler ve kasabalar arasındaki haberleşme imkânlarının artırılması da yine asayiş açısından önemli görülmektedir. Demiryolu yapımı sırasında ürünlere, orman ve köylere verilen zararların bu şirketlerden tazmini yoluna gidilmesi kararı alınmıştır.

Milli Mücadele döneminde çiftçilerden alınan her türlü hayvan, tahıl vb. ürünlerin iadesi veya devletin kuracağı şirketlerden devletin çiftçiye olan borçlarına karşılık hisse senedi verilmesi; aşarın kaldırılması, hükümetin Ziraat Bankasından aldığı borçları bir an evvel ödemesi ve bir daha borçlanma yoluna gitmemesi kabul edilmiştir. Yollar konusunda ise: demiryollarının ülkenin her yerine götürülmesi ve köylerden kasabalara ve istasyonlara ve kazalara ve de vilayet merkezlerine doğru yapılacak yollar için mühendis ve kondüktörlerin atanmasına ve taze bir şekilde sevk edilmesi gereken her türlü meyve, sebze ve et, süt ürünleri için demiryollarında uygun şartlardan soğuk hava deposu benzeri vagonların verilmesine, vapurlarda da bu gibi malzemelerin taşınması konusunda indirim yapılmasının sağlanmasına dair kararlar alınmıştır. Orman ve orman köylerine dair alınan kararlara bakılacak olursa burada ormanların korunması ve orman arazisinin artırılmasına çalışılması ilk karar olarak görülmektedir. Ancak devlet arazilerinden köylü ve çiftlik sahiplerine, evlerini ve

çeşitlik aletlerini yapmaları için bedelsiz ağaç kesimine izin veren bir karar da alınmıştır.

Kırsal yaşamın vazgeçilmez alanı olan hayvancılıkla ilgili İktisat Kongresince alınan kararlara göre hayvanların çoğaltılması, damızlık hayvanların yurtdışına çıkarılmaması, kesilmemeleri konusunda net bir tavır alınmıştır. Hayvan hastalıklarının yıllarca pek çok telef vakalarına neden olması da kongrenin üzerinde hassasiyetle durduğu bir konudur. Bu konuda köylü ve çiftçilere destek eğitimlerin verilmesine karar verilmiştir. Çiftçi ve köylülerin hayvan yetiştiriciliği üzerindeki heveslerini artırmak adına da her yıl sergi ve etkinliklerin yapılması ve yetiştiricilerin bu konuda şevklerinin artırılması yönünde kararlar alınmıştır. Hayvan vergisi olan Ağnam Vergisinin taksitle alınması da istenenler arasındadır.

Çiftçiliğe ait diğer konularda ise bataklık veya kurumuş derelerin ıslah edilmesi köylü ve çiftçilerin ne kadar istifade ettiğine bakılarak bu kişilerce ıslahının sağlanması, ölçü ve tartıların ülke genelinde tek bir yönteme bağlanması ticari açıdan eşitliği sağlaması için kararlaştırılmıştır. Meyve ağaçlarının çoğaltılması için yetiştiricilerin beş sene vergiden muaf tutulması, aynı şekilde arıcılığın gelişimi için her tür vergiden muaf tutulması kararı alınmıştır. Pancar yetiştiriciliğinin geliştirilerek şeker fabrikalarının açılması, kendiliğinden ortaya çıkmış zeytinlik ve ahlat ağaçlarının ıslah ettirilerek girişimcilere bırakılması yönünde bir karar verilmiştir. Diğer yandan ziraatın gelişiminin temel noktası olan tarım aletleri konusunda da İktisat Kongresi, çiftçi ve köylüden yana kararlar almaya devam etmektedir. Öncelikle bu konuda sulh sonrası gelişmiş ülkelerdeki tarım aletlerinin görülmesi için yabancı üretici firmaların davet edilmesi ve bir sergi yoluyla aletlerini tanıtımalarına imkân verilmesinin önemsendiği görülmektedir. Bunun devamı olarak da yurt dışından gelecek ziraat aletlerine uygulanan gümrük vergisi indiriminin devam etmesi uygun bulunmaktadır. Ayrıca traktörlerde kullanılan benzin ve yağ gibi maddelerinde gümrük vergisinden muaf tutulması istenmektedir. Satın alınan ziraat makinelerinin sonrasındaki bakım süreçlerini ülke sermayesinden karşılamak adına bu konuda sanayi mekteplerinde eğitimlerin verilmesi istenmektedir. Makineleri tamir edebilecek usta ve ziraat makinistleri yetiştirilmeli anlayışı göze çarpmaktadır. Bu kapsamda Kongre, bir ziraat aletleri fabrikası yapılarak en azından dönem itibariyle sıklıkla kullanılan

sapan, pulluk, tırmık, merdane, çapa makinesi, tınaz makinesi vb. aletlerin yapılmasını istemektedirler.¹¹

18 Mart 1924'te çıkarılan Köy Kanunu ile köyün sınırları, yaşam koşulları belirlenmiştir. Bu aynı zamanda Cumhuriyet idaresinin nizami yaşam anlayışının köye yansımasıdır. Kanuna göre nüfusu iki binden aşağı olan yurtlara köy denilirken yirmi binden yukarıda olanlar şehir kabul edilmiştir. Kanun ile köylülere köyle ilgili kamu görevi verilmiştir. Yani köylülerin yapmakla yükümlü oldukları görevler vardır. Bunlar köy sınırları içindeki su birikintilerinde sivrisinek oluşumunun önlenmesinden, sel olduğunda bilfiil buna karşı mücadele etmeye, askere gidenlerin yerine bağ, bahçe, tarlasının ortaklaşa işlenmesine, köy adına bakkal, nalbant gibi dükkanlar açmaya ve devlet parasını ederinden daha aşağıya aldirtmamak gibi görevlerdir.¹² Bu kanunla köy muhtarları devletin memuru olarak görülürken köylerde tüzel kişilik olarak kabul ediliyor ve köye ait ayrı bir kanunla durumu yasallaştırılıyordu.¹³

Cumhuriyetin ilk yıllarda kırsal kalkınma merkezli düşüncesi 1931 yılında 1. Ziraat Kongresi'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kalkınma hamlesinin diğer bir ayağı olan Sanayi de ise 1930 yılında 1. Sanayi Kongresi toplanmıştır. Ziraat Kongresi'nin gündem konularına bakıldığında çok kapsamlı olduğu göze çarpmaktadır. Çiftçilerin üretim şartlarından, üretilen çeşitli ürünlerin durumlarına, zirai güvenlikten kredilerin durumuna, hayvancılıktan, ziraat teşkilatlarına kadar çiftçilerin sorunlarına yer verilmiştir. Kongre de Türkiye tarımının neredeyse bütün sorunlarının masaya yatırılması ilerleyen günlerde 30 civarı alt komisyon kurulmasına neden olmuştur. Bu kapsamlı kongreye sunulan 120 ayrı raporla tarımda ilerlemeye yönelik çözümler önerilmiştir. 1930 ve 1931 yıllarındaki Sanayi ve Ziraat Kongrelerinin 1. ve 2. Sanayi Kalkınma Planlarına kaynaklık ettiği bilinmektedir.¹⁴

Kongre sonrasında yayınlanan köy kalkınması davasıyla ilgili bir raporda Türkiye'nin kalkınmasının temeli iki ana davaya dayandırılmaktadır. Biri köylüyü yetiştirmek, diğeri ise köycüyü yetiştirmektir. Bu açıdan bilimsel köycülük ve uygulamalı köycülük anlayışı olarak iki temel yaklaşımdan bahsedilmektedir. Yani ilmi köycülük ve ameli köycülük, ilmi köycülüğün tanımında köy meselesini belli başlı

¹¹ **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı yay., İzmir, 2004, s.s.13-22.

¹² **Resmî Gazete**, 7/4 /1924, Kanun No: 442, D.3, S.68. C.5, s.336.

¹³ Türkan Çetin, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanununun Çıkarılması", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/ 4, (1994) s.s.29-44, s.40.

¹⁴ Türkan Çetin, "1929 Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye'nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Türkiye Ziraat Kongresi" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, II/6, (1996), s.s.216- 224.

hedefler doğrultusunda bilimsel yöntemlerle araştırmak, Köycülerin bilgi ve iş yeterliliklerini artıracak prensipler belirlemek yer almaktadır. Köycülük faaliyetlerinin şehirde, mektepte ve kırsalda yürütülmesi meselesi de ayrıca dikkate değerdir. Şehirde halkevleri ve CHP ekseninde köylüye dönük bilinçlendirme faaliyetleri yürütülürken şehirlerdeki mekteplerde çocukların köyle bağlantı kurması adına köylere geziler düzenlemek planlanmaktadır. Kırsallarda ise askere alınan köylülerin okuma yazma öğrenmenin yanı sıra kısmi zamanlarda da bahçecilik ve çiçek yetiştirme veya aşçılık gibi askerlik zamanından çalmayacak dersler verilmesi istenmektedir.¹⁵

1923'ten itibaren Atatürk Dönemi'nin sonuna kadar Türkiye'de devletin bu alandaki genel amacı: ülke nüfusunun %80'ini oluşturan köylü kesimin kalkınması olmuştur. Atılan adımların ciddi faydaları olduğu görülmektedir. Diğer taraftan tam bir düzelme beklemekte yersizdir. Ancak bir gelişim olarak değerlendirilmek zorundadır. Çünkü sosyo-ekonomik kalkınma birkaç farklı alanda alınan kararların uygulanmasıyla ya da bir gecede olabilecek olgular değildir. Bu nedenle Atatürk döneminde kırsaldaki yaşamın gelişiminin henüz ilk adımlar seviyesinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli dergi yayınları ile köye yönelik olarak yayınlar çıkmaya başlamıştır. Dönemin anlayışı gereği köycülük adeta halkçılık olarak görülmektedir. Özellikle Türk Yurdu dergisi yayınlarında buna yönelik bir anlayışı sergilemektedir. 1929' da Halk Bilgisi Haberleri dergisi, 1930'da (daha önce eski harflerle yayın yapan) Ziraat Vekâleti Dergisi, 1931'de Atsız Mecmua, 1934'te ise Karınca dergisi yayın hayatına başlamış ve Türkiye'de zirai kalkınma, köycülük konuları üzerinde aydınların fikirlerini yansıtmaya çalışmıştır.¹⁶

Cumhuriyetin amacını halka anlatmak amacıyla ortaya çıkan Ülkü dergisi de kırsala yönelik ilgisiyle bilinen bir yayın organıdır. 5. Sayıda yayınlanan "Köy Seferberliğine Doğru" ismini taşıyan ilk yazı, köycülük araştırmalarıyla bilinen Nusret Köymen imzalıdır. Makale genel itibarıyla okuyucularını köyle tanıştırmaya ve onun sorunlarının kaynağını temellendirerek çözüm önerilerinden oluşmaktadır. Şöyle başlar: *"800000 km'ye yakın bir sahaya serpili 40000 köy, 37000'inde ne mektep ne posta ne de dükkân. Bu kırk bin köyde 11 milyon insan oturuyor. Ancak yüzde ikisinin okuma yazması var. Konuşmak ve düşünmek için en zekisinin kullandığı kelime sayısı*

¹⁵ Selahattin Kandemir, **Köy Kalkınması Hakkında Rapor**, Ziraat Vekaleti Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, Ankara, 1938, s.s.31-37.

¹⁶ Recep Ertürk, **Türk Sosyolojisinde ve Cumhuriyet Döneminde Köy Tartışmaları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., Ankara, 1997, s.s.30-31.

belki beş yüzü bulmuyor. Yalnız askerden gelmiş birkaç kişi biraz memleketten, dünyadan haberli; köyünün çevresini hiç geçmemiş olanlar var. İçtimai ve ruhi seviye bu kadar dar olunca tabii iktisadi seviye de o nispette düşkün. İşte memleketin umumi manzarası ve köy meselemiz."

Türk köylüsü yüzlerce yıl boyunca Osmanlı Devleti'ni fetihlerde ileriye taşıyacak tımarlı sipahi yetiştiren, bir alt ordu iken cumhuriyetle birlikte bu seferde ulusal ekonominin yükselişi için çalışması, modern tarım aletlerini kullanması istenen bir asker olarak nitelendiriliyordu. Elbette 'Eski Türkiye'ye' kıyasla ciddi farklılıklar taşıyan bir amaca hizmet ediliyordu. Tanzimat'a kadar kendi toprağını elde etmek hakkına dahi sahip olamayan kırsal alan hizmetkârları, artık özgür cumhuriyetin birer vatandaşı olarak demokrasiye sahip çıkacak olanlardı. Nusret Köymen'e göre; kültür seviyesi artan köylüler sayesinde demokrasi kurulabilirdi. Nihayetinde o da bu hayali gerçekleştirmenin, köylerin geliştirilmesine bağlı olduğunun ayırdındaydı. Bu nedenle milli iktisat için köylerin teşkilatlandırılmasının gerekli olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Ülkü, Nusret Köymen'in dergide etkin olduğu yıllar boyunca köye yönelik ilgisini devam ettirmiştir. 5. sayı sonrasında uzun bir süre düzenli olarak köy anketleri yapmış, özellikle köy veya kırsala giden farklı alanlardaki memurlardan, öğretmenlerden köylerin durumuna dair güncel veriler elde ederek takipçilerinin gözünde bir köy panoraması yaratmıştır. Buna göre Cumhuriyetin 1930'lu yıllarında Anadolu köyleri, yoksulluk ve olanaksızlıklar içindedir. Eğitimsizliğin köy ve kırsalda varlığını devam ettirmesinin, ilerleme ülküsündeki Cumhuriyet idealleri açısından gelecekte ciddi varlık sorunları yaratacağı açıkça görülmektedir.

Kalkınma temelli yayınlardan biri de Muhittin Birgen'in çabalarıyla kurulan Mesleki Gelişim Gazetesi'dir. Bu gazete de ülkeye ekonomik açıdan değer katabilecek her alandan insanın ortak hedeflerine yönelik fikirler üretileceği belirtilmektedir. Bu kesimler arasından tüccar, iş insanı, sermaye sahipleri, çiftlik sahipleri ve köylüler yer almaktadır.¹⁸ Muhittin Birgen, 1930 yılında ise Türk Kooperatifçisi isimli dergi bir dergi ile Türkiye kooperatifçiliğine katkı sağlamıştır. Dergideki yayınlarda Birgen, sermayeden yoksun halk kitlelerinin devlet denetiminden veya yönlendirmesinden

¹⁷ Ülkü, I/5, (Haziran 1933), s.s.355-361.

¹⁸ Özlem Yıldırım Kocabaş, **Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi**, Libra Yay., İstanbul, 2010, s.139. Ayrıca Bkz. Zeki Arıkan, **Tarihimiz ve Cumhuriyet, Muhittin Birgen (1885-1951)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1997. Aynı yazar, "Muhittin Birgen, Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele", **Atatürk Yolu Dergisi**, V/20, (1997) s.s.365-386.

uzak bir örgütlü üretim ağı kurmasından yana açıklamalar yapmaktadır.¹⁹ Her ne kadar sayısız yayın ve söylemlere rağmen, köyden yükselen bir köycülük anlayışı yerine, şehirden köye yönelen köycülük anlayışı Cumhuriyet tarihi boyunca devam etmiştir.

Modernleşme ve kalkınmanın aynı düzlemde görüldüğü bu yıllarda yöneticilerin kırsala yönelik çalışmalara karşı ayrıca önem verdikleri açıktır. Kırsalın gelişimi Türkiye'nin gelişimiyle bağlantılıdır. Çünkü Türkiye köylü bir ülkedir. Bu nedenle kalkınma, köy temelli değerlendirilmektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis açılış konuşmalarında kırsaldaki yaşamın ekonomiyle doğrudan bağlantısına odaklanıldığı görülmektedir. Kuruluş sancılarının en yoğun olduğu bu dönemde ortaya çıkan Şeyh Sait İsyanı bölge üzerindeki değerlendirmelerin yoğunlaşmasına neden olurken, gelen çözüm önerilerinden biri de bölgedeki mülkiyet gücünü azaltmanın önemiydi. İsyân sonrasında bölgeye atanan Vali Ali Cemal Bey (Bardakçı) bölge hakkındaki raporlarında;²⁰ (ki 1940'ta zorla emekli edildikten sonra asayişin temelinde yatan sosyo-ekonomik sorunlara dikkat çeken kitaplarında konu dile getirilmiştir) ağalık sisteminin devletle halk arasında oluşturduğu engele dikkat çekerek, topraksız köylülerin topraklandırılmasıyla değişimin sağlanabileceğini ileri sürmüştür.²¹ 1929 yılı itibarıyla uluslararası alanda başlayan buhranın, Türkiye topraklarında en önemli alanı; yani toprağı ve üretimi etkilediği görülmektedir. Topraktaki verimliliği artırmak için zirai enstitüler, zirai kooperatifler kurma ihtiyacının dile getirildiği yıllardır. Paşa'nın Türk köylüsüne ekebileceği kadar toprak verilmesinin ülkedeki üretimini zenginleştireceğine dair inancı açılış konuşmasına yansımaktadır.²² İsmet Paşa ise hükümet programında köylülere gerekirse zirai krediler verileceğini müjdelemektedir. Ancak 1935'te Muğla Mebusu Hüsnü Kitapçı'nın bir oturumda köylüye dair İsmet İnönü hükümetinden beklentilerine bakıldığında sorunların devam ettiği görülmektedir. Kitapçı, öncelikle sanayi maddelerinin alınabilir olması gerektiği üzerinde durmuş ve köylülerin bu maddelere ulaşma imkânı olmadığında memlekete bir faydası olmayacağını belirtmiştir. Diğer yandan köylünün en önemli sorunlarından biri de elbette yıllar içinde oluşan borçlardır. Her ne kadar artık Aşar Vergisi alınmıyor

¹⁹ Özlem Yıldırım Kocabaş, **a.g.e.**, s.145.

²⁰ **Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, 30-10-0-0- 126- 901-7 “Dersim ve Havalisinde Yaşayan Aşiretler Hakkında Diyarbakır Valisi Cemal'in Raporu”, 11.08.1926.

²¹ Dr. Ali Galip Baltaoğlu, “Atatürk'ün Seçkin Bir İdarecisi: Ali Cemal Bardakçı, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.1, (1994) s.271.

²² **TBMM Zabıt Ceridesi**, (TBMM ZC) D.4, B.2, 9.5.1931, s.23.

olsa da yol ve hayvan vergileri devam etmektedir. Kitapçı, Köylülerin üzerindeki borçların yükünü hafifletmek amacıyla kredi alması için yardım edilmesine ilişkin şunları söylemektedir:

"...Bizim ârizî ve halledilmesi lâzım gelen bir vaziyetimiz vardır; köylünün borçlarıdır. Her halde köylüyü bu yükten bir an evvel kurtarmak lâzımdır. Bu mesele çok mühimdir. Eğer köylü bu yükten kurtarılmazsa piyasaya çıkamaz. Bu sene memleket mahsulâtında görülmüş olan yüksekliğe rağmen hayatı ticariye neden inkişaf etmemiştir denirse, yegâne neden budur kanaatindeyim..."²³

Hüsnü Kitapçı, köylünün üretimi artırması için desteklenmesi üzerinde durmaktadır. 1935 yılında Millet Meclisinde durumun acil çözüm bekleyen konular arasında yer bulması bu konuda devletin yetersiz kaldığını göstermektedir. Kırsal alan denildiğinde ziraat ve kalkınma düşüncesinin birbirinden ayrılmaz olarak görüldüğü bu dönemde de ziraatın yeterince gelişmemiş olduğu kabul edilse de onu ıslah etmeye olan ihtiyacın da farkında olduğu anlaşılmaktadır.²⁴

Atatürk, 1935 yılı Millet Meclisi açılış konuşmasında köyün kalkınmasında ileri adımların atılacağını belirten şu cümleleri kurmaktadır:

"Arkadaşlar! Köylümüzün genlik (bolluk,refah) düzeyinin yükselmesi tedbirlerine daha geniş ölçüde özenle devam edeceğiz..."²⁵

Atatürk'ün kırsalda köye dair yapılabilecekler üzerine daha yoğun olan konuşmaları 1936 ve sonrasıdır. Ölümünden önceki üç yıl boyunca bu konuda dikkate değer cümlelere yer vermiştir. Elbette üretim ve ekonomiye katkısı açısından yaklaşılan kırsal alanda teşkilatlanmaya, kooperatiflere olan ilginin artışına ve doğrudan üretim araçlarının köylülerce kullanımının bu kooperatifler eliyle nasıl bir üretim seferberliğine dönüşeceğine dair görüşleri önemlidir. İnönü dönemi ve sonraki yıllarda da tartışmalı kanunlardan biri olan Toprak Kanunu'yla ilgili olarak şunlar belirtir:

"Toprak Kanununun bir neticeye varmasını Kamutayın yüksek himmetinden beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin, geçineceği ve çalışacağı toprağa malik (sahip) olması, behemehal lazımdır (Alkışlar). Vatanın sağlam temeli ve iman bu esastadır." ²⁶

²³ A.g.e., D.5, B.2, 7.3.1935, s.30-31

²⁴ A.g.e., D.4, C.10, B.1, 1.11. 1932, s.5.

²⁵ A.g.e., D.5, C.6, 1.11.1935, s.5

²⁶ A.g.e., D.5, C.6, 1.11 1936, s.3.

1937 yılında Atatürk kırsala ve köye dair daha ciddi ve maddeleştirilmiş bir yöntem sunmaktadır. Şöyle demektedir:

“Memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Çiftçi ailelerinin geçinebileceği arazi genişliğine ihtiyaç vardır. Bu nedenle nüfus yoğunluğu ve verimliliğine dair sınıflandırmak lazımdır. Küçük, büyük bütün çiftçilerin iş araçlarını artırmak, yenilemek ve korumak tedbirleri vakit geçirilmeden alınmalıdır. En küçük çiftçi ailesi bir çift hayvan sahibi yapılmalıdır. İdeal olan öküz değil beygir olmalıdır.”²⁷

Atatürk’ün, mülkiyet rejimine yönelik bir sisteme olan ihtiyaçtan bahsettiği konuşmasının devamında küçük çiftçiler için pulluk vb. araçlar; büyük çiftçiler içinse traktörü önerildiği görülmektedir. Ne de olsa traktör gibi son teknoloji ürünlerinin ülkenin % 80’ine denk gelen kırsal nüfus açısından ulaşılabilir olması henüz bir düştür. Atatürk’e göre ülkeyi iklim, su, toprak verimi açısından ziraat bölgelerine ayırmak, ardında da buralarda modern tarım merkezleri kurarak köylülerin bunları örnek alması sağlanmalıdır. Atatürk’ün, 1938 yılında Celal Bayar tarafından okunan son Meclis konuşmasında ülkede programlı bir ziraat rejimi oluşturmanın önemine değinmekte ve ancak bu şekilde ziraat ve köy kalkınmasının sağlanabileceği vurgulanmaktadır.²⁸ Atatürk döneminde ülkenin her alanda kalkınmasına yönelik sayısız çalışma ve çaba görmek mümkündür. Kırsal yaşam, köy ve köylülerin genel yaşam koşullarının iyileşmesi, öncelikli olmamakla birlikte adeta ekonomik kalkınma ile bu alanların kendiliğinden gelişebileceği gibi bir anlayışla yaklaşılmaktadır. Bu nedenle Atatürk döneminde çiftçinin sahibi olabileceği bir toprağı olması, toprakların işlenmesi için yeterli alete sahip olmaları (şimdilik yalnızca büyük toprak sahipleri için kullanılabilir olduğu) gerektiği söylenmektedir.

İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı döneminde yaptığı ilk Meclis açılış konuşmalarında kırsal yaşam, yine tarım temelli bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Kırsala yönelik çıkarılması düşünülen kanunların genelinde üretimi teşvik, çiftçiye kredi veya vergi indirimleri üzerinde yoğunlaşan bir anlayış mevcuttur. Elbette genel yaşam koşullarının iyileşmesi için üretim önemlidir. Ancak toprağı olmayan köylünün nasıl üretim yapacağı sorgulanması gereken konular arasında durmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı’nın yoğunlaştığı ve ekonomileri sarsmaya başladığı 1941 yılında İnönü’nün köylülerden beklentisi, memleketi ve ordunun ihtiyaçlarını

²⁷ A.g.e., D.4, C.20, 1.11 1937, s.4.

²⁸ A.g.e., D.4, C.27, 1.11 1938, s.4.

karşılamlarıdır. Ancak aynı konuşmanın ilerleyen anlarında toprak meselesine değinilmekte ve köylülerden beklenen fedakârlığın adeta karşılığının verileceğini müjdelemek istencesine Toprak Kanunu'nun yakında zamanda Mecliste olacağını haber vermektedir. Devlet, haliyle toprağı olmayan köylü oranının yüksek olduğunu bilmektedir. İnönü bu konuda şunları dile getirmektedir:

*" ...Toprağı olmayıp, kendi başına ocak kurmak isteyenlere toprak temini, Cumhuriyetin en ziyade ehemmiyet verdiği bir meseledir. Nüfusun çoğalması ve intikal suretiyle parçalanması neticesinde, elindeki toprağı bu günkü işleme kudret ve vasıtalarına, çoğalan yaşama ihtiyaçlarına artık yetişmemeye başlayan az topraklı köyler ve köylüler vardır. Bunları, kendilerine daha yüksek yaşama imkânı verecek miktarda toprak sahibi kılmak ve bu topraklarda iş yapma kudretini tam kıymetlendirecek verimli bir işleme için lüzumlu araçlarla donatmakta acele etmek lâzımdır. Yüksek ilgi ve incelemenizle, en iyi şeklini alacağına emin olduğum kanunun bir an evvel çıkarılmasını arzu ediyoruz. "*²⁹

İkinci Dünya Savaşının sıkıntılı zamanlarında çıkışa yönelik arayışlar kırsalın kalkınması olarak belirmektedir. Ancak çözüm için biraz daha beklenecektir. Beklenen toprak reformu ancak 1945'te Meclise gelmiştir.

İnönü döneminin en önemli sorunlarından biri olan Toprak Kanunu uzun süre Mecliste tartışılmış, her ne kadar kanun çıkarılmış olsa da uygulaması sınırlı düzeyde kaldığı bilinmektedir. Daha sonra DP döneminde rafa kaldırılrsa da 1960 İhtilali sonrasında yeniden Mecliste eski tartışma günlerinde dönmüştür. İnönü'nün zorlu ekonomik şartlar altındaki ülkede hem şehir hem de kırsalda yüksek gelir sahiplerine kıyasla alt düzeydeki insanların yaşam mücadelesine odaklandığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle şehirlerde tüccar ve sanayicilere, kırsalda geniş toprak sahiplerine karşı alt gelir gruplarının refah seviyelerini yükseltecek tedbirler almak için çalışılmıştır. Burada Sovyet Diplomat Aralov'un Türkiye anılarında kendine yer bulan köylüler ve onların dertlerini hatırlamakta fayda görüyoruz.

"...Köy ağalarının 2000'den 3000 dönüme kadar toprakları var. Orta halli köylülerin toprakları 100 ile 300 arasında oynuyor. 20 dönüm toprağı olan bir köylü ise tipik yoksul köylü. İrgatların durumu hepsinden kötü. Bunlar ağaların, çiftlik sahiplerinin, dini vakıfların ya da camilerin

²⁹ A.g.e., D.4, C.21, B.3, 1-11-1941, s.4.

*topraklarında çalışıyorlar, ayda topu topu üç lira alıyorlar, yiyeceklerini kendileri sağlamaktadırlar. Çobanlara ise iki çift çarık ve ayda dört kilo un verilmektedir."*³⁰

Aralov'un anılarının üzerinde yaklaşık 20 yıllık bir süre geçmiş olmasına rağmen Türkiye, ancak İnönü döneminde ciddi bir atılım yaparak toprakların adil dağıtımını esasını Meclis gündeminde tartışılır ve kanun haline getirir duruma getirebilecektir. Ancak tarihsel süreç düşünüldüğünde çıkarılan *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* maalesef tüm çiftçileri topraklandıramayacak ve üzerinden 20 yıl geçtikten sonra yine 1965'lerde yine tartışmaların odağı haline gelecektir. (1960'lardaki sürece dair Tarım bölümünde detaylı bilgi yer almaktadır.)

İsmet İnönü, 1942'de savaş koşullarının tüccar ve toprak ağaları kesiminde yarattığı yüksek karlılığa savaş açmıştır. 11 Kasım 1942 yılında *Varlık Vergisi Kanunu* çıkmadan hemen öncesinde yaptığı Meclis konuşmasında süregelen pahalılığın yükünün yalnızca köylü kesimden çıkarılmasının önüne geçileceğini açıkça belirtmektedir. Sonrasında konunun sebebi olarak gördüğü ve devlete yardımcı olmamakla suçladığı toprak ağaları ve tüccarlara sert çıkmış ve onları gözü doymaz vurguncular olarak nitelendirmiştir.³¹

İnönü, CHP'nin 6. Kurultay konuşmasında savaş içinde CHP olarak kırsala yönelik hedeflerini "Hiç Durmadan Genişletmeye Çalışacağımız Hedeflerimiz" adı altında toplamıştır. Bu konuşmasında şunları demiştir:

*"...Ziraatte gelişme..., köylünün öğretimi, geçimi ve istihsalinin (üretiminin) genişletilmesi ve her bakımdan kuvvetlendirilmesi, yükseltilmesini hiç ara vermeden ve artan bir hızla takip olunacaktır. Partimiz harp zamanı için ve harpten sonrası için vatan kudretinin artmasında köylümüzün yükselmesini birinci şart sayar..."*³²

İsmet İnönü, üretici kesimlere devlet desteğini en üst makamdan dile getirmiştir. CHP'nin 1947 yılı 7. Olağan Kurultayında köylü kesime de yer verilmiş, toplumun çoğunluğu olduğu belirtilerek köylü ve çiftçilerin yaşam kalitelerinin artırılmasına önem verileceği ifade edilmiştir. Ancak iktidara yakın gazeteler bu tutumu olumlu bulurken muhalif olanlar CHP'yi samimiyetsizlikle suçlamıştır.³³

³⁰ Semyon İvanoviç Aralov, **a.g.e.**, s.44.

³¹ **TBMM ZC**, D.6, C.28, B.4, 1 Kasım 1942, s.4.

³² Mehmet Arif Demirer, **İnönü'den İkinci Dünya Savaşı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2016, s.s.75-76.

³³ Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı" **ÇTTAD**, XII/25 (2012-Güz), İzmir, s.125.

Köylü kesim savaşın başından beri üretimlerine olağanüstü şartlarda devam ederken onların üretimleri üzerinden ciddi kar sağlayan kesimlerin kısa süre sonra Varlık Vergisiyle bunu geri ödemeye mecbur bırakılmaları yönündeki eleştiriler İnönü döneminin dile getirilen konularından biri olacaktır. 1944 senesi Ziraat Vekaletinin köylülere yönelik politikalarını artırdığı bir yıldır denilebilir. Bu yıl içinde üretim kapasitelerinin artırılması, ziraat aletlerinin kullanımının köylülere öğretilmesi ve yeni aletlerin temin edilmesi gibi konularda ciddi atılımlar yapıldığını görmekteyiz. Kurulan Zirai Donatım Kurumu, 1944 yılı içinde 167.000 parça ve 8.000 civarında malzemeyi ihtiyaç sahiplerine dağıtmıştır. Ziraat makinelerinin ülkede üretilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. İnönü, ziraat mühendisleri ile köylü arasındaki iletişimi güçlendirecek politikalar sayesinde ziraat teşkilatının daha geniş bir alana yayılacağını düşünmektedir.³⁴ İnönü Döneminin çiftçiye yönelik en önemli girişimi olarak nitelenebilecek ve yıllar boyunca CHP ile özdeşleşen girişim 11 Haziran 1945'te çıkarılan 4753 Sayılı *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu*'dur. Atatürk döneminde başlayan bu ilgi İnönü ile hatları ortaya çıkan bir kanuna dönüşme imkanı yakalamıştır. 1945 yılının ocak ayı itibariyle Şükrü Saraçoğlu tarafından Meclise sunulan çiftçiye toprak dağıtılması ve çiftçi ocakları hakkında kanun tasarısıyla birlikte ilk adım atıldı. Tasarı komisyonlarda 45 ayrı toplantıda ciddi tartışmaların odağına oturmuşken 14 Mayıs 1945'teki Meclis görüşmelerinde ise 23 kişinin tasarı hakkında konuşmak için söz alışıyla da tarihi bir rekor kırmıştır. Buna bakılırsa tasarının çetin mücadelelere sahne olacağı ilk dakikadan anlaşılmıştır. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'nun belirttiği üzere bu kanundan beklenti temelde köylünün kalkınması, Osmanlı Devleti'nin mülkiyet edinmeye izin verdiği dönemden itibaren mülk sahibi olamayan ancak toprağı işlemesi gereken çiftçi ve köylü kesimin topraklandırılarak üretim sürecine dahil olması arzu edilmektedir. Tasarı'nın 17. Maddesi, temel karşı duruşların hedefindeki maddedir. Cavit Oral'a göre bu madde ile devlet büyük toprak işletmesini üzerine alırken orta büyüklükteki işletmeleri ise ortadan kaldırmaktadır. Oral, bu durumu:

“Devlet numune çiftliği yapar, üretme çiftliği yapar, fakat Devlet bizzat çiftçilik yapamaz ve Devlet çiftçilik yaptığı zaman zarardan kurtulamaz.”

³⁴ TBMM ZC, D.7, İ.2, C.14, 1.11.1944, s.3.

diyerek eleştirmektedir ancak tasarıya destek veren milletvekillerine göre ise halkçılık ilkesi gereğince bu yasa çıkarılmalıdır.³⁵ Eleştirilerden biri de tasarının Nasyonel-Sosyalist eğilimler taşımasıdır. Ki Recep Peker, bu söyleme karşı çıkarak haksız bulmuştur. 11 Haziran 1945'te 345 evet, 6 boş oy ve 104 kişinin katılmadığı oylama sonrasında tasarı kanunlaşmıştır.³⁶ Büyük umutlarla çıkarılan kanun 15 Haziran 1945'te verilen bir teklif üzerine her yıl 11 Haziran günü bayram olarak da ayrıca kutlama kararı alınmıştır.³⁷ Ancak toprak reformu olarak tarihe geçen bu kanun ilerleyen yıllarda uygulamasında aksaklıkların görüldüğü, yeterince toprağın dağıtımının yapılamadığı ve giderek işlevsizleştirilen bir kanuna dönüşmüştür. Başlangıçta dağıtılması öngörülen 10-15 milyon dönüm toprak yerine 1947 ile 1949 arasında üç yıl boyunca ortalama 680.000 dönüm toprağın dağıtılmış olması sürecin ağır aksak ilerlediğini göstermektedir.³⁸

Mayıs 1950 seçimleriyle CHP'nin uzun iktidar yılları yerini Demokrat Partiye bıraktıktan sonra toprak reformu işlevini giderek kaybetmiştir. Ancak Demokrat Parti (DP) ile tarıma ve köylü işletmelerine yönelik farklı bir yönetim anlayışı getirilmiş, yüksek oranda kredi, makineleşme ile kalkınma hamlelerine adım atılmıştır. Demokrat Partinin ilk hükümet programında tarımsal alandaki kalkınmayı teknik bakımdan güçlenmekle eşdeğer gören bir anlayışla “cihazlanmanın” artırılacağı müjdelenmektedir. Ayrıca üretimlerin artırılabilmesi için gerekli devlet desteklerinin bürokrasiden kurtarılarak daha hızlı çözümler üretilmesini planlanmaktadır. Menderes'e göre engeller ortadan kalktığında devletin destekleriyle geniş bir çiftçi ve işçi grubu daha refah ve gelişmiş olacak ve fakirlik giderek azalacaktır.³⁹

Demokrat Partinin 1954 hükümet programında Menderes, dört yıl içinde ülkenin tamamen karasaban ve kağnıdan kurtulacağını, ziraat ve hayvancılıkta üretimlerin artırılacağını, büyük oranda geliştirilmiş köy yollarının meydana geleceğini, baraj ve elektrik şebeke ve santrallerinin geliştirileceğini belirtmekte ve devam etmektedir:

“İçme suyu getirilmemiş köy bırakılmayacak, elektrik ve su tesisatı olmayan kasaba ortaokulu ve sağlık merkezi veya hastanesi olmayan kaza merkezi, lisesiz vilâyet merkezi kalmamış olacak, hulasa memleketin

³⁵ TBMM Tutanak Dergisi, D.7, C.17, B.54., 14.05.1945, s.66.

³⁶ Serkan Tuna, **Tek Parti İktidarlarında Toprak Bayramı Kutlamaları ve Toprak Reformu (1945-1949)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2017, s.58.

³⁷ Serkan Tuna, **a.g.e.**, s.88.

³⁸ **A.g.e.**, s.314.

³⁹ **Hükümetler, Programları Ve Genel Kurul Görüşmeleri**, haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.2, TBMM Başkanlığı Yay., TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s.753.

çehresinden ortaçağ mahrumiyetlerinin son izleri de silinecek ve hür, mesut ve müreffeh Türkiye idealinin tahakkuku için lüzumlu bütün tedbirler alınmış ve vasıta ve imkânlar temin edilmiş olacaktır.”⁴⁰

Türkiye’de kırsal alan çalışmaları denilince akla gelen belli başlı kaynaklar bulunmaktadır. Bunlar arasında başı İsmail Hüsrev Tökin’in 1934 yılında Kadro dergisi yayını olarak basılan *Türkiye Köy İktisadiyatı*’dır. Bu eser Osmanlı’dan miras olan derebeylik anlayışının cumhuriyetle birlikte devam eden yapısını eleştirmekte ve kırsal alanda köy ve köylünün üretim araçlarının bu aşiret reislerinin, bey ve ağaların emri altında oluşuna değinmektedir. Ayrıca Anadolu’da ucuz işgücüne sahip bu ağaların, Türkiye’deki teknik inkılap karşısında olduklarını belirtmektedir. Köylerde topraklarını kaybeden köylünün giderek üretmeye karşı pasif bir tutum aldığına değinerek Türkiye’nin yakın gelecekte göreceği köyden kente göçün temel nedenlerine değinmektedir. Eser bu açıdan kırsal alana yönelik bir uyarıcı nitelik taşımaktadır. Türkiye’deki köy araştırmaları son yıllarda yapılan doktora ve yüksek lisans tezleriyle daha fazla ilgi duyulan bir alan haline gelmektedir. Ancak bu alanda sosyoloji alanında çalışmaları olan Cavit Orhan Tütengil’in *Türkiye’de Köy Sorunu* eseriyle önemli bir ivme kazanmıştır. Türkdoğan’ın, 1959 yılı itibarıyla Erzurum Atatürk Üniversitesi’nde başlattığı köy sosyoloji çalışmaları Türkiye’deki ilklerdendir. *Türk Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız* adlı eseri bu alandaki temel eserler arasında yerini almıştır. Araştırma konumuz itibarıyla bize yol gösterici bir diğer eser ise: Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı’nın 1968 yılında araştırmasına başlayıp, toplamda üç ayrı rapor şeklinde yayınladığı *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması*’dır. Yapıt, cumhuriyet tarihi boyunca kırsala, köye ve köylünün yaşam şekline, nerede nasıl şartlarda yaşadığına, köydeki aile yapısından köyün liderliğine, örf adet ve geleneklere, köydeki sosyal kuruluşlarda eğitime, sağlıktan nüfus planlaması anlayışına kadar geniş bir yelpazede sorulara yanıt vermektedir.

Araştırmalarımız sırasında Devlet Arşivlerinden, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tutanaklarından ve TBMM yayınlarından faydalanılmıştır. Ayrıca yerel ve ulusal gazetelerden taramalar yapılmış ve basında köye ve kırsala yönelik haberler değerlendirilmiştir. Araştırma konumuzla ilgili olan Devlet İstatistik Enstitüsünün verileri geniş bir yıl aralığında incelenmiş, Devlet Planlama Teşkilatı da dahil olmak üzere kırsal alanla ilgili veri oluşturabilecek diğer bakanlık ve kurumların raporlarına

⁴⁰ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi-VI Dönem**, C.1, TBMM Vakfı Yay., Ankara, 2004, s.1028.

tezimizde yer verilmiştir. Türkiye'nin kırsal sorunlarına tarihsel verilerle ışık tutmaya çalıştığımız bu eser umarız bir parça yanıt verebilir.

1. NÜFUS

1.1. 1923-1960 Arası Kırsala Yönelik Nüfus Politikaları

Nüfus politikaları, daimi olarak devletlerin siyasal bakış açılarının bir yansıması olmuştur. Nüfusun sayısal üstünlüğü, niteliği, artış hızı, ülkenin politik, ekonomik hatta kültürel gelişiminde önemli analizler yapılmasını sağlamaktadır. Cumhuriyetin kuruluş felsefesinin odağında reayadan vatandaşa geçip var olma çabasındaki ulus vardır. Atatürk döneminde nüfusun %80'inin kırsalda yaşadığı gerçeği düşünüldüğünde Türkiye bu yıllarda ulus köylüdür. Haliyle bu köylü ulus, siyasi, ekonomik ve sosyal kalkınma politikalarının da merkezinde olacaktır. Köylüden beklenenler nelerdir? sorusunun karşılığı olarak; yaratılmak istenen yurttaş modeli cumhuriyetin değerlerini anlayan, laik yaşam tarzına hakim, eğitilmiş, modern tarım tekniklerini topraklarında uygulayacak ve yüksek verim alarak ülke ekonomisine katkı sağlayacak, diğer yandan da cumhuriyeti yıkmak isteyenlere karşı kırsalda cumhuriyetin savunucusu olacaktır. Bu bakımdan yalnızca vergisini verip, gerektiğinde asker olması beklenen Osmanlı reayasından farklı, topyekûn kalkınmanın temeli olarak görülenler köylü kesimidir. Bu açıdan köylüden beklenti yüksektir.

Cumhuriyet'in devrıldığı genel kitlenin çoğunlukla kırsal da yaşıyor olması, kırsal nüfus politikalarına ağırlık verilmesine neden olurken genel nüfusa yönelik politikalarla doğru orantılı hatta onu belirleyen bir ölçekte ilerlemiştir. 20. Yüzyıl başlarından itibaren Anadolu nüfusunun savaşlar, göçler, kıtlık ve kuraklık, göç gibi olaylarla ciddi düşüşler yaşamış olması nüfusun artırılması ihtiyacını beraberinde getirmiştir. Bu dönemin en belirgin olayı, Anadolu nüfusunun niteliğini değiştirme anlayışının yansıması olan göçlerdir. Osmanlı'nın Balkan topraklarından çıkışı, ordunun ardından Anadolu'ya gelen göçmenlerle Türklük ve Müslümanlığın siyasal bir temelde bir araya gelişi yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'nin de köklerine dönüşünde önemli bir aşamadır. Bunu 30 Ocak 1923 tarihinde kabul edilen *Türk-Rum Nüfus Mübadelesi'ne İlişkin Sözleşme ve Protokol Anlaşması* takip etmektedir. Böylelikle Anadolu'dan bir milyonun üzerinde Rum, Yunanistan'a giderken 500 Binden fazla Türk ve Müslüman unsur Anadolu topraklarına getirilmiştir. Bu anlayışın temelinde yeni sınırların güvenilir gruplarla geliştirilmesi anlayışı yatmaktadır.⁴¹

⁴¹ Kemal Arı, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar" *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/23 (1992), s.419.

Güçlü ülke, çok sayıda nüfusa sahip olandır anlayışının bir yansıması olarak bu durum siyasi arenada yöneticiler üzerinde ilk dakikadan kendini hissettirmiştir. Lozan barış görüşmelerinde dahi Türkiye'ye bırakılan topraklar ve nüfus arasındaki orantısızlık itilaf güçlerince toprak taleplerine karşı tez olarak kullanılmıştı.⁴² Bu nedenle Atatürk dönemi, nüfusun artırılmasına yönelik politikaların hayata geçirildiği yıllar olmuştur. Bunu 'Onuncu Yıl Marşı'nda da görmek mümkündür. On yılda on beş milyon genç yaratıldığı anlayışının halk kitlesine bir gurur tablosu olarak sunulmasının temelinde 'olası bir savaşa karşı nüfusun savunma yapabilir duruma getirildiği' mesajı yatmaktadır. 1910-1920 arasında toplumun geçirdiği travmatik olayların 1930'lara yansıması nüfus açısından bu yönde bir etki yaratmıştır. Nüfusun artması, devrimlerin ve Anadolu'ya yeni bir yaşam sunan cumhuriyet felsefesinin, doğru yolda olduğunu gösteren başat bir ölçüttür.

Cumhuriyetin sağlıklı nüfus meydana getirme hayali, 1930 yılında çıkan Umumi Hıfzısıhha Yasası'nın ilk maddesinden itibaren kendini göstermektedir. Bu maddeye göre ülkedeki sıhhi şartları ve halka zarar veren hastalıklarla mücadele, neslin devamlılığının temini devletin hizmeti olarak belirtilmektedir. Sıhhat ve İçtimai muavenet Vekaletinin ilk görevi ise doğumu tezyit etmek yani çoğaltmak (maddedeki bu kelime 1965 yılında kaldırılmıştır) ve çocuk ölümlerini azaltmaktır. İkinci görev ise annelerin doğum öncesi ve sonrası sağlıklarının devamlılığıdır.⁴³

Nüfusun sayıca artırılması için öncelik verilen konuların başında doğum oranlarını iyileştirme çabaları vardır. Bu doğum politikasında aydınlarda üzerlerine düşen görevi yerine getirerek toplumu bu yönde teşvik edici ve adeta görevlendirici bir rol üstlenmişlerdir. Bu yönde yazan aydınlardan Şevket Aziz Kansu'ya göre;

“Türk vatandaşlarının en önemli davası nüfus meselesidir ve her Türk ailesi çok çocuk yetiştirerek bu işe fiilen katkı sağlaması mecburiyeti vardır. Aile, çocuk ve nüfus meselesi ve bunlardan doğan sosyal bütün işler tam manasıyla bio-sosyal bir kültür meselesidir. Bu saha da Türk münevverlerinin ve Türk halkının gayelendirilmesi, aydınlatılması ve iradelendirilmesi zamanı çoktan gelmiştir... Bu bereketli, zengin ve güzel topraklarımızı yakın ve uzak nesillerimize hazırlamak lazımdır... Türk nüfus davası bir bio-sosyal kültür davasıdır dediğimiz zaman işin kültürel, hijyenik öjenik (Sağlıksız ceninlerin ayrılıp sağlıklıların doğmasını isteyen

⁴² Zafer Toprak, **Türkiye’de Yeni Hayat İnkılabı ve Travma 1908-1928**, Doğan Kitap, İstanbul, s.395.

⁴³ TBMM ZC, C.18, B.50, 21.4.1930, s.s.105-117.

tartışmalı akım), ekonomik ve sosyal bütün yüzlerini kucakladığımızı anlatmak istiyoruz. Unutulmamalıdır ki uluslar yüksek evlatlarıyla terakki(ilerlemek) ederler, milletlerin dekadansı(çöküş) seçkin ailelerde doğum miktarı vasatın altına düştüğü vakit başlar. En yeni demografik vakıalar tarihin verdiği bu malumatı kuvvetlendirmektedir.”⁴⁴

Nüfusun çoğalması için doğum oranlarıyla birlikte ölüm oranlarının da iyileştirilmesi gerekmektedir. Çünkü çocuk ölümleri sıklıkla karşılaşılan bir konudur. Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin 1931 İstatistik Yıllığı’ndan aldığı bilgiler ile Ankara’nın 12 köyünde köylü kadınlarla yaptığı bir anket çalışmasına göre Ankara’nın köylerinde yaşayan kadınlar çocuk sahibi olacak yaşa geldikten sonra ortalama 6 çocuk doğurmaktadırlar. İstatistik verilerine göre Türkiye’de doğum oranı 1000’de 53 olarak verilirken çocuk ölümleri ise 1000’de 43.8 olarak hesaplanmaktadır. Ankara’nın sekiz köyünde çocuk ölüm oranı % 56.92 olarak verilmektedir.⁴⁵ Besim Ömer’e göre doğan çocukların beşte dördü ilk bir yıl içinde ölmektedir.⁴⁶ Cemiyetin sağlıklı çocuk nüfusunu artırma adına annelere seslendiği ve kürtajın cinayet olduğunu ifade ettiği satırlar ise doğrudan kadını bu amaca teşvik etmeye yönelik çabalardır. Himaye-i Etfal’in “Davamız” başlıklı bu çalışmasından sonra Mecliste de nüfusun durumuna dair tartışmalar bir süre sonra kısır bir döngüye girmiş ve çözümsüz kalmıştır. Şevket Süreyya Aydemir, çocuk nüfusu üzerindeki birbirinden farklı söylemleri eleştiren yazısında iki tarafında haklı olduğunu belirtirken bir orta yol arayışında olduğu görülmektedir:

“Anadolu Türkü mütereddi bir ırk değildir ve Türk kadını çok doğuran ve doğurmayı seven bir kuvvettir. Fakat gene aşık bir şey ki, dağlarımız, ovalarımız nüfus kalabalığından taşmıyor. Ne köylerde ne kasabalarda yaşayan çocuklar, sokaklara sığmayacak kadar bol ve sayısız değildir.”⁴⁷

Buradan anlaşıldığı üzere Türk aydınlarında da nüfusun azlığı konusunda bir endişe oluşmuştur. Aydemir, bu nedenle “Çok nüfus, tok nüfus, şen ve zengin nüfus istiyoruz. Anadolu’yu boş, yoksul, yaşlı ve viran bırakan dünkü mazimize karşı, günden güne eşelenen ve alevlenen bir kinimiz vardır. Kalabalık, şen ve zengin bir Anadolu

⁴⁴ Şevket Aziz Kansu, “İstikbal Sevgisi ve Bio-Sosyal Kültürümüz”, *Ülkü*, Şubat 1937. s.355.

⁴⁵ *Gülbüz Türk Çocuğu*, Haziran 1932, S.67-68, s.s.3-4

⁴⁶ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1932.

⁴⁷ *Gülbüz Türk Çocuğu*, Haziran 1932, S.67-68, s.24.

yaratmanın enerjisini, bu kinimizin gittikçe tazeleşen ve taravetleşen (dirileşen) şiddetinden alıyoruz”⁴⁸ derken savaş halinin yarattığı var olma/yaşamın devamlılığını arzulama duygusunun hala aktif olduğunu anlatmaktadır. İster siyasal propagandalar isterse sosyal politika gereğince olsun, Türkiye nüfusu bu dönemde sağlıklı bir nüfusa sahiptir. Genel halk sağlığına bakıldığında beslenme problemlerinden kaynaklı sorunlar göze çarpmaktadır. Var olan nüfusun sağlıklı beslenme koşullarına sahip olmadığı Anadolu kırsalında, doğanların yaşama ihtimalleri daha azdır.

Devletin üst kademelerinden de nüfusun artırılmasına yönelik söylemler büyük bir heyecanla dillendirilmektedir. Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, geleneksel ‘sayıca üstün olan savaşta kazanır’ prensibine dayalı asker bakışını yansıtan şu cümleleri kurmaktadır:

“Çocuk meselesinin, memleket müdafaasında, birinci derecede ehemmiyeti haiz amiller arasında bulunduğu hiç şüphe edilemez. Bir ordunun temeli, iyi bakılmış ve bir ülkeye göre yetiştirilmiş çocuklardır. Binaenaleyh çocuk meselesine layık olduğu ehemmiyeti vermek, memleketimizin istikbalini temin için vazifelerin en büyüklerinden biridir.”⁴⁹

İyi yetişen bu çocuklar ordu nezdinde, geleceğin iyi askerleri olacaklardı. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip dahi çocuk istemeyerek kürtaşı seçen kadınları cinayet işlemekle suçlamaktadır. Hatta bunu vatana ihanetle eşdeğer gördüğü satırlar dikkate değerdir:

“Dünya kurulalı çocuk düşürmekten daha ağır cinayet işlenmemiştir. İnsanlığın en yüksek örneği olan Türk anası kendi canı içinde, kendi kanı ile beslediği yavrusunu öldürüp atacak kadar insafsız, merhametsiz olmaz.”⁵⁰

Benzer bir düşünce Ülkü dergisinin sütunlarında kendine yer bulur. Şehirlerde yaşayan kadınların giderek daha az çocuk dünyaya getirdikleri ancak köylü kadınların ise nüfusu artırmakta daha başarılı olduklarına atıfla, “şehirli annelerin doğurmadığını köylü anneler yerine koyuyor”⁵¹ diyerek eleştirmektedir. Çoğalma politikalarının temelinde kadın başat roller üstlenir. Ve bu rol isteğe bağlı değildir. Kadın adeta

⁴⁸ **Gülbüz Türk Çocuğu**, Haziran 1932, S.67-68, s.25.

⁴⁹ **Akşam**, 25 Nisan 1933.

⁵⁰ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013, s.129.

⁵¹ Dr. Zeki Nasır, “Nüfus İşinin Tetkiki” **Ülkü**, Haziran 1933, s.415.

toplumun geleceğini dünyaya getirmekle yükümlüdür. Bu süreçte kentli nispeten daha modern bir yaşam ve bakış açısına sahip kadın hafifçe uyarılır. Geleneksel tarım toplumunun temel taşı Anadolu'nun köylü kadınları olarak gösterilmektedir. Ancak köylerdeki kadınlar tekrar eden gebeliklere karşı kutsallık içeren bir bakışa sahip değildir. (Aile Politikaları içerisinde tekrar değerlendirilecektir.)

Nüfusu artırma çabalarından biri de kadınların evlenerek erken yaşta çocuk sahibi olmalarının yolu açan kanun değişikliğidir. Medeni Kanun ile evlenme yaşı erkeklerde 18 kadınlarda ailenin izniyle 17 olarak kabul edilmişken bu durum 1938 yılında yapılan bir değişiklikle 2003 yılına kadar evlenme yaşı ailenin izniyle kadınlarda 15'e düşürülmüştür. Bu tarihten sonra ise erkek ve kadınlar için yeniden 18 olarak düzenlenmiştir. 1938 yılındaki değişiklik için Mecliste yapılan görüşmelerde Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu'nun, evlenmek isteyenlerin yaşlarını mahkeme kararıyla büyütme için başvurdukları ve bu şekilde şehirlerde 60 bin davanın görülmekte olduğunu öne sürerken⁵² hükümetin bu yaş değişikliğinin temelinde yatan düşüncelerini Besim Atalay daha açık bir dille ifade etmektedir:

“Memleketin genişliği meydandadır, nüfusu da meydandadır. Türk günden güne türüyor, artıyor. Fakat biz bu artmağı kolaylaştırmak için çalışmalıyız. Evlenmeği kolaylaştırmak için seneyi azaltmak ve daha bir takım merasimi ortadan kaldırmak lâzım iken bunu bir de Sihhiye encümenine götürmek, işi uzatmaktan başka bir şey değildir. İstatistikleri elinize alınız, her vilâyette bekâr sayısı, evli sayısından fazladır. Bu, bir felâkettir arkadaşlar. Üzerinde çok durulacak bir meseledir. Nüfusa ihtiyacı olan bir memleketin bekârlarım böyle, kendi haline bırakmaması lâzımdır. Evlenmeği kolaylaştırmak için kanunlar yapmak lâzımdır.”⁵³

Besim Atalay, kırsal Anadolu köylülerinin zaten 15 yaşında evlendiğini aktardıktan sonra evlenme karşıtı propagandaların artmasından yakınarak “memleketteki muzır anasır Türklüğün çoğalması aleyhine her gün propaganda yapıp duruyor” diyerek konuyu sakızlardan çıkan çeşitli manilere getirmektedir:

“İşte size çikolatalardan çıkan bir kâğıdı okuyorum. (Derdin yoksa söylenme: Borcun varsa evlenme), Bu, memleketin her tarafına dağılıyor, çocukların eline veriliyor.”⁵⁴

⁵² TBMM ZC, 15-06-1938, s.170.

⁵³ A.g.e., 15-06-1938, s.171.

⁵⁴ A.g.e., 15-06-1938, s.172.

Besim Atalay, bunu yapanların en ağır şekilde cezalandırılması taraftarıdır. İlginç olan şudur ki, evlenme taraftarı Besim Bey, bu tarihlerde bekardır!

Konya Milletvekili Dr. Osman Şevki Uludağ, yasanın değişimine karşı olan ve bu konuda farklı bir yaklaşım sergileyen neredeyse tek kişidir. Kanun görüşmeleri sırasında değişikliği isteyenlerin konuşmalardaki oranına bakıldığında Osman Uludağ'ın bu konuda yalnız kaldığı görülmektedir. Evlenme yaşının indirilmesindeki fiziksel sakıncalara değinen Uludağ, 15 yaşında olan bir bedenin çocuk doğurmak için bedensel yeterliliğe sahip olmadığını belirtmektedir. “...*Medenî Kanunun 152.nci maddesi, kocaya eşini ve çocuğunu iâşe etmek mecburiyetini veriyor. 153 ncü maddesi de eve kadın bakacaktır diyor. Rica ederim, 15 yaşındaki kız, kendisine bakmak kudreti olmayan kız çocuğuna mı bakacaktır, evine mi bakacaktır? 17 yaşındaki çocukta kendisine mi, yoksa çoluğuna çocuğuna mı bakacaktır? Onları evlendirmemeli, onları kendiliğinden evlenmeyi istedikleri zaman evlendirmeli.*” diyerek ruhsal gelişimin tamamlanmasıyla bir evliliğin olabileceğini anlatmaya çalışmıştır.⁵⁵ Diğer yandan öne sürülen güçlü tezlerden olan ‘nüfusun çoğalması, milli bir vazifedir’ anlayışına karşı da ülke nüfusunun bedenen zayıf ve küçük yapıda olduğuna dikkat çekmektedir.

*“Millî bünye itibarile bizim bir az zaif olduğumuz, diğer milletlere nazaran hayli küçük olduğumuza işaret ettim ve ben Besim Atalay gibi gerçi pehlivan yapılı değilim, zaifim. (Gülüşmeler). Ne yapalım zaifim, imkân bulsaydım belki olurdum ve o zaman Besim Atalayla güreşirdim. Fakat vücut güreşini bırakalım da kafa ile güreşelim. Beni mazur görsünler. Belki şişmanlardım, belki sizinle güreşe çıkardım. Ne ise şimdi de kafa ile güreşiriz. 17 yaşında bir erkekle, 15 yaşında bir kızın evlenmelerinden doğacak çocuk acaba Besim Atalay kadar vücutca pehlivan yapılı olmasına imkân verecek mi? Ben bunu kabul etmiyorum. Hali hazır nesil hakikaten gürbüz yetişiyor. Buna sebep şimdiye kadar yapılan evlenmelerin bugünden sonra olacaklar gibi henüz inkişaf halinde bulunan lise talebesinin yaşından daha üstünde evlenmiş olmalarındandır. Bugün lise talebelerini evlenmeye müsaade ettiğimiz zaman beş, on sene sonra bu gürbüzlük memlekette kalmayacaktır”.*⁵⁶

Çavdar’a göre Türkiye, 1923-1980 arasında yani yaklaşık 50 yıl içinde nüfusunu %346 oranında artırmıştır. Bu da Türkiye’nin 1980’lere kadar nüfusunu 3.5

⁵⁵ A.g.e., 15-06-1938, s.173.

⁵⁶ A.g.e., 15-06-1938, s.173.

kez yenilediğini anlamına gelmektedir. Artışta elbette uygulanan nüfus ve sağlık politikalarının katkısı fazlasıyla vardır. Ancak Çavdar'ın DİE verilerine göre çizdiği tablo 1938'deki bu kanun değişikliğinin Türkiye'de erken evlilikleri artırması beklense de (1935'te % 68.1- 1945'te % 65.8) istenilen düzeye yükselmediği gibi nüfus artış oranlarına yansımamıştır. Aksine 1940-1945 arasında yıllık nüfus artış oranının da düşme tespit edilmiştir. 1935 yılında binde 21 olan oran 1940'ta binde 19, 1945'te ise binde 11 olarak görülmektedir. Elbette bu durumu bilinçli bir azalma olarak görmemek gerekir. Çünkü bu süreçte kaba doğum oranında anlamlı bir yükseliş yokken kaba ölüm oranlarının 5 puan yükseldiği görülmektedir.⁵⁷ Bu da bizi Osman Uludağ'ın sözlerinin haklı yankısına götürmektedir. Türkiye henüz zayıf ve sağlıklı bir bünyeye sahiptir. Bunların yanı sıra azalmanın bir sebebi de 1939 itibarıyla dünyadaki gelişmelerin sınırın ötesinden Anadolu kırsalına da etki eden gelecek kaygısının bir yansıması olma ihtimali de az değildir. Bu konuda Besim Darkot tarafından yazılmış bir makalede detaylı bir analiz sunulmaktadır. Türkiye'nin 1940-1945 arasında nüfus artış oranları binde 16.5 oranlarından binde 10.5'e düştüğü görülmektedir. Bunun sebebi olarak İkinci Dünya savaşının Avrupa ve Dünya genelindeki sosyal travmasının, savaş deneyimine sahip Anadolu halkı üzerindeki derin etkilerinin devam etmesi ve bunun sonucu olarak aile kurma veya çocuk sahibi olma isteğinin azalması gösterilmektedir.⁵⁸

Nüfusun artırılmasının doğal ve dengeli bir sürece oturması 1950'lere kadar mümkün olmayacaktır. Bunu anlayan hükümet, yakın çevredeki çeşitli Türk unsurlarının ya da Türk olmasa bile Müslüman olanların, ülkeye çağırılması ve onlara yer verilmesi için girişimler başlatmıştır. 14 Haziran 1934'te kabul edilen 1/335 numaralı İskân Kanunu'nun 3. Maddesi çerçevesince, Türkiye'ye yerleşmek amacıyla dışarıdan dağınık veya toplu bir şekilde gelmek isteyen, Türk soyundan olan veya göçebeler ve aşiretler ve de Türk kültürüne bağlı olan kimseler Türkiye'ye kabul edilebileceklerdir.⁵⁹ 10. Maddeye göre ise Türk vatandaşlığına tabi olan gezici Çingeneler ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçbelerin dağınık bir halde Türk kültürlü kasaba ve köylere dağıtıp yerleşmeleri sağlanacaktır. Böylelikle kırsalda bu

⁵⁷ Tevfik Çavdar, "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.6, İletişim Yay., İstanbul, 1983, s.s.1553-1554.

⁵⁸ Besim Darkot, "Türkiye'nin Nüfus Hareketleri Üzerine Yeni Gözlemler", **Türk Coğrafya Dergisi**, S.21, 1961, s.s.4-5.

⁵⁹ Bu konuda bilgi için bkz. Selahaddin Gök, **Cumhuriyet Halk Partisi İktidarında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da İskan Politikaları (1923-1950)**, Efe Akademi, 2019.

unsurların Türk kültürünün yoğun yaşandığı düşünölen köylere gönderilerek bir nevi ıslah veya kültür aktarımıyla homojenleşme sağlanmaya çalışılmıştır.⁶⁰ Bu dönemde köylerin böyle önemli bir görev üstlendiğı de görölmektedir. Kapalı bir yapı içinde bulunduğı aşık ar olan kırsal halkının dışarıdan gelen ‘yabancı’ unsurları kabul etmesi kuşkusuz kolay olmayacaktır. Köyler kendilerinden olmayanlara karşı hoşgörü gösterecek midir? Bu da göz ardı edilmemesi gereken ve araştırmaya muhtaç bir konudur.

Nüfusun homojenleşmesinin yanısıra 19. Yüzyılın son çeyreğinden beri devam eden savaşların ardında bıraktığı devasa bir muhacir sorunu da cumhuriyet Türkiye’sinin çözümlemesi gereken sorunlarından. Atatürk döneminden itibaren bu konuda İmar ve İskan Bakanlığının yürüttüğü uzun soluklu politikalar mevcuttu. Kırsal alanın temel taşı olan toprak ve onun bir an önce işler hale getirilmesi sorunsalı ise zaten mevcut kitlesini üreten konuma getirmeye çalışan Türkiye için katlanarak artan bir duruma dönüşmüştür. Çünkü Anadolu’ya gelen muhacirlerin % 90’ı tarımsal alanla meşgulken giden Rumların tarımla ilgili kesimi yaklaşık % 30 civarındaydı. Ayrıca giden Rumlardan kalan emlak, arazi vb. gibi taşınmazlarda gelen muhacirlere yeterli gelmeyince devlet arazilerinin bu göçmenlere dağıtılmasına karar verildi. Bu hem bir zorunluluk olarak ortaya çıkarken aynı zamanda yeni rejimin siyasal destek sağlamasına da olanak veren bir gelişme idi.⁶¹ Yapılan çalışmalar sonrası 1923-1934 arasında muhacirlere, mübadillere, mülteciler ve toprağı muhtaç yerli çiftçilere toplamda 6.787.234 dönüm arazi, 157.420 dönüm üzüm bağı, 168.659 dönüm bahçe verildiğı anlaşılmaktadır.⁶²

1.2. 1960-1970 Kırsalda Nüfus Politikaları

1960’larda Türkiye nüfusu 27. 754.820 olarak kayıtlara geçmektedir. Yıllık nüfus artışı % 28.94 ile hala artış hızı yüksek seyir izlemektedir.⁶³ 1960 ile 1973 arası iki kalkınma planının uygulandığı yıllar olması sebebiyle, nüfus politikalarının da bu planlara odaklı bir seyir izlediğini görmekteyiz. Kalkınmanın öngördüğü sosyal refah,

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D.4, C.1, 14.06.1934, s.s.142-143.

⁶¹ Kemal Arı, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., 4. Baskı, İstanbul, 2007, s.130.

⁶² Muhammed Sarı, “Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi’nde İmar İskân Faaliyetleri (1923-1938)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Konya, 2011, s.304.

⁶³ 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, DİE Matbaası, Yayın no:444, Ankara, 1963, s.7.

adalet, eşitlik, toplum ve bölge kalkınmasına yönelik çalışmalar kırsal nüfusu doğrudan etkileyen konular olmuştur. İnönü, 1961 yılında açıkladığı hükümet programında kalkınma ve nüfus politikasının yönünü çizmiştir:

*“Kalkınma siyaseti şudur; her sene umumi gelişmemizde mutlaka bir ilerleme sağlanmalıdır. Nüfusumuzun hızla artmakta oluşu da hesaba katılmalıdır. Millî gelirimizdeki yıllık yükselme nispeti öyle bir seviyeye varmalıdır ki, nüfus artış payı karşılandıktan başka, ileri memleketlerle aramızdaki mesafenin görünür bir gelecekte kapanması da sağlanabilsin.”*⁶⁴

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri nüfus artışının olumlu yönde ilerlemesi, 1960 sayımı sonrası daha çekingен bir politikaya dönme eğilimine girmiştir. Bu yıllarda Türkiye nüfusu yılda 750.000 civarında bir artış göstermektedir. Nüfusun şehirlere doğru yönelimi zaten bir süredir izlenen bir olgudur. 1955-1960 arasında şehir nüfus artışı % 043.8 köylerde ise % 023’tür. Nüfusu yüz binin üzerinde olan sekiz kent vardır. Bunlar sırasıyla İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, Kayseri’dir.⁶⁵ Bu dönemde yaygın söylemlerden biri de ‘Türkiye nüfusunun az, toprakların bol’ olduğudur. Ancak kimi uzmanlarca “Türkiye nüfusu az ve seyrek değil, ekili ve dikili topraklara oranla aslında çok sıktır.” Haliyle bu nüfusun beslenme problemleri yakın bir zamanda ülkenin en çetin uğraşlarından biri olacaktır. Türkiye, bu yıllarda yıllık 7,5 ile 8,5 ton civarında buğday üretimi gerçekleştirmektedir.⁶⁶ Sürekli artan nüfusun beslenme problemlerinin giderek katlanacağı yönetim kademesinin de öngörülleri arasındadır ki: bu amaçla Amerika Birleşik Devletleri’nden buğday, mısır ve pirinç gibi tahıl maddelerinin satın alınması için antlaşma imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre her yıl bir milyon ton civarında buğday alınacaktır.⁶⁷ Antlaşma sonraki yıllarda tekrarlanmaya devam etmiştir.⁶⁸ Demek ki Konya Ovası’ndaki buğday ekimi, 28 milyona yaklaşan Türkiye’nin ihtiyacını karşılayamayacak durumdadır. Ayrıca Türkiye’nin ‘ekebileceği arazi potansiyelinin sonuna geldiği’ düşüncesinden dolayı eldeki tarım arazilerini nasıl daha verimli hale getiririz? sorunsalı Senato ve Mecliste çözüm aranan konulardandır.

⁶⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi** (MMTD), D.1, C.1, B.13, O.1, 27.11. 1961, s.118.

⁶⁵ Mecdi Emiroğlu, “Artan Nüfusumuz karşısında hayvancılığımızın önemi” **Türk Coğrafya Dergisi**, S.21, 1960, s.78

⁶⁶ **A.g.m.**, s.77.

⁶⁷ **Cumhuriyet**, “Amerika’dan 1 Milyon Ton Buğday Alacağız”. 4 Temmuz 1961,

⁶⁸ **Akşam**, “Amerika İle Buğday Antlaşması Yapıldı.” 6 Ocak 1962.

1960-1970 arasından kontrolsüz nüfus artışına dair ilk fikirler sağlık alanından gelmeye başlamıştır. 16 Aralık 1960 günü Ankara Hıfzısıhha Okulu tarafından nüfus artış meselesini konuşmak ve halkı bilinçlendirmek amacıyla düzenlenen seminer de üniversite üyelerinden Sağlık Bakanlığı uzmanlarına; iktisat çevrelerinden din adamlarına kadar farklı alanlarda bilgi sahibi insanlar dinlenmiştir. Ankara Doğumevi Başhekimisi Dr. Zekai Tahir Burak buradaki konuşmasında Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nda gebeliği önleyici ilaç ve vb. teknik malzemelerin kullanımının yasaklandığı maddenin kaldırılmasını talep etmektedir. Burak'a göre

*“Anadolu'nun beli başlı yerlerinde bu konuda çeşitli ilkel maddeler kullanılmaktadır. Bunun sonucunda sadece doğumevine bir günde çocuk düşürmekten 14 ana malül kalmaktadır. Bu nedenle umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun 152. Ve Türk Ceza Kanunu'nun 471. Maddesinin 2. Fıkrası kaldırılmalıdır.”*⁶⁹

1961 yılı itibariyle yapılmaya başlanan kalkınma planlarına dair ilk fikirlere bakılacak olursa kalkınmanın nüfus artış oranlarına göre düzenleneceği öngörülmektedir. Ancak Türkiye 1960 sayımına göre % 28.94 nüfus artışına sahiptir. Bu da otoritelerce yüksek olarak görülmektedir. Böyle bir nüfus artış hızına 1963 yılından itibaren % 7'lik bir kalkınma hızıyla yanıt vermek kalkınma planlarını ilk dakikada sekteye uğratacak yükseklikte görülmektedir. Bu nedenle nüfus artış hızının düşürülmesi planları gündeme gelmiştir. Aynı toplantı da Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan Asım Köksal ise gebeliğin önlenmesi konusunun İslamiyet'e uygun olduğu yönünde bir konuşma yapmıştır. Uzmanlara göre Türkiye'de her yıl 15.000 kadın istenmeyen gebelikler sebebiyle ölmektedir. (Burada istenmeyen gebeliği sağlıksız koşullarda sonlandırmaya çalışırken ölen kadınlardan bahsedilmektedir.) Bu nedenle nüfus politikası bir *“kemiye (nicelik) siyaseti değil, keyfiyet siyaseti”*⁷⁰ olmalıdır düşüncesi toplantının temel vurgusu olmuş, devletin bu konuda ilgili adımlar atması istenmiştir. Maalesef bunun için birkaç yıl daha beklenecektir.

1962 yılında Sağlık Bakanı Dr. Suat Seren ise devletin temkinli bakışını yansıtan düşüncelerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Seren'e göre doğumu kontrol etmek yeterli değildir. Doğuları beslemek, yaşatmak daha önemlidir. Bunun içinde üretim artırılmalıdır. Suat Seren, gebeliği önleyici herhangi bir ilacın bulunmadığını

⁶⁹ Cumhuriyet, 17 Aralık 1960.

⁷⁰ Cumhuriyet, 19 Temmuz 1961.

belirttikten sonra yurtdışından ilaç getirilmesinin yasak olmasına değinerek Hıfzıssıhha Kanununu işaret etmektedir.⁷¹

Nüfus yoğunluğunu azaltma yöntemlerinden biri de yurtdışına işçi gönderme politikalarıdır. Bu kapsamda Almanya ile imzalanan 1961 tarihli antlaşma çerçevesince çoğunlukla kırsalda, köylerde yaşayan ve genellikle de toprağı olsa bile işleme konusunda sorunlar yaşayan alt düzeyde ekonomiye sahip çiftçiler, marabalar yurt dışına çıkmak için gönüllü olmuştur.⁷² Bu şekilde kırsal nüfus yoğunluğunun azalması süreci başlamıştır. Elbette buna bir de köyden kente göçü eklemek gerekir.

Nüfus artırma politikası, planlı kalkınma döneminin başladığı 1963 itibariyle net bir değişime uğramıştır. 1963-1967 arasında yayınlanan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın iktisadi ve sosyal hedefler bölümünde nüfus artış hızının yüksekliğine vurgu yapılmakta ve on beş yıl içinde nüfus yüksekliğinin bu hızla (%3) devam etmesinin sonuçlarının milli gelire olumsuz yansıtacağından bahsedilmektedir. Plana göre nüfus artışının nedenleri ve alınması gereken önlemler şöyle değerlendirilmektedir:

*“Türkiye’de geçmiş dönemdeki hızlı nüfus artışından doğan emek arzının istihdamı önümüzdeki yılların başlıca problemlerinden biridir...Geçmişteki hızlı nüfus artışı ile tarım ve tarım dışı sektörlerde yaratılan iş hacminin doğurduğu istihdam arasındaki dengesizlik, tarımda hızla artan bir gizli işsizlik problemi yaratmıştır... 15 yıl içinde çeşitli sektörlerde 7,5 milyon insana iş imkânı yaratmak gerekecektir. Bütün bu nedenler nüfus artış hızını azaltıcı yönde politika kararlarının bugünden alınması gereğini açıkça ortaya koymaktadır.”*⁷³

1.2.1. Çeşitli İstatistiklerle Kırsal Nüfus Analizi

1960 Nüfus sayımına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 27.754.820'dir. Nüfusun bölgesel bazda dağılımı ise şu şekildedir: Avrupa Türkiye'si: 2.284.625 (İstanbul'un Avrupa yakası ve Trakya Bölgesi); Marmara (İstanbul'un Asya yakası) ve Ege denizi kıyıları: 4.877.080; Karadeniz kıyıları: 4.451.069; Akdeniz kıyıları 2.062.665; Batı

⁷¹ **Akşam**, 9 Ocak 1962.

⁷² Cahit Gelekçi, “1960 Sonrası Dönemde Türkiye’de Nüfus Yapısı ve Bazı Temel Özellikleri Üzerine Tespitler”, **Sosyoloji Konferansları** No:52 (2015-2), s.591.

⁷³ **Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1963, s.36.

Anadolu: 2.373.442; Merkezi Anadolu: 6.943.033; Doğu Anadolu: 3.572.997; Güneydoğu Anadolu: 1.189.909 kişidir.

1955 sayımında 24.064.763 kişi ve %29,7 büyüme hızında olduğu düşünüldüğünde beş yıl içinde ülke nüfusu yıllık 28.9'luk bir büyüme oranıyla, hızla çoğalarak 3.690.057 kişilik bir artışa sahne olmuştur. Elbette bu rakamlar kent ve kırsalda yaşayan insanların toplamı olarak verilmektedir. 1960'lar Türkiye'sin de kentte yaşayan toplam nüfus 8.859.731 iken kırsalda yaşayan (bucak ve köyler) nüfus ise 18.895.089 olarak toplam nüfusun % 68,07'sini oluşturmaktadır. Buradan elde edilecek sonuç açık ara farkla 1960'lar Türkiye'sinde kırsal alanın kente oranının yüksek olduğudur.⁷⁴ Bu da bizi Türkiye'nin bu yıllarda henüz kentleşmemiş ve yüksek oranda kırsal da yaşayan bir nüfusun varlığına götürmektedir. Ayrıca oranlar ülkedeki her yönetsel sorunun ister istemez kırsala yansıyacak olduğu fikrine götürmektedir. Ekonomik ve sosyal sorunların %68,07'si kırsalın sorunudur denilebilir. Cumhuriyet Türkiye'sinin kuruluşan beri kırsal politikalara ağırlık vererek kalkınmanın temelini oradan gören yaklaşımı doğrulamaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta ise köyden kente göç sorunsalıdır. 1927-1950 arasında yani 23 yılda kırsalda yaşayan nüfusun oranlarında %77,6'dan %74,5'e bir iniş görülmektedir. Bu da demek oluyor ki bu süre zarfında şehirleşme oranı Türkiye'de yüksek bir hızla artış göstermemiştir. Ancak 1950- 1960 arasında bu oranlarda geride kalan 23 yılın %3,1 olan artış hızını katlayarak %4,6'ya varan bir artış yaşanmıştır. Demokrat Parti dönemine denk gelen bu dönemin, kırsalda ekonomik ve sosyal yaşama yeni bir anlayış getirdiği tezini kuvvetlendirmektedir. Bu dönem köylünün kente yöneldiği yıllardır. Bunun nedenleri olarak, ulaşım imkanlarının artışı, ekonomik kazanımların kentlerde yerleşmeye nispeten imkan tanıyan bir hale gelmesi olarak gösterilebilir.

Yıl	Nüfusu 3000'den Az Yerler (Kır)	Nüfusu 3000'den Fazla Yerler (Kent)	Nüfusu 10000'den Fazla Yerler	Nüfusu 100000'den Fazla Yerler
1940-1945	-0,4	+0,4	-0,6	+0
1945-1950	+0,1	-0,1	+0,2	+0,9
1950-1955	-4,6	+4,6	+3,7	+1,8
1955-1960	-3,5	+3,5	+3,2	+2

⁷⁴ 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, DİE Matbaası, Yayın No:444, Ankara, 1963, s.16.

1927-1960	-11,2	+11,2	+9,3	+5,9
-----------	-------	-------	------	------

Tablo 1: Yıllara Göre Kırsal ve Kent Nüfus Artış Oranları⁷⁵

Kırsalda yaşayan 18.895.089 kişinin 9.502.634'ü kadın, 9.392.455'i erkektir. Kırsal da yaşayan kadın sayısı fazla iken şehirde ise kadının çalışma alanları daha kısıtlı olduğu için erkek nüfus daha fazladır. Şehirde 4.088.298 Kadın, 4.771.433 erkek yaşamaktadır. 1960'larda kırsalda kadının iş gücüne katılım gösterdiği muhakkaktır. Küçük aile işletmelerinin Anadolu'da yaygın oluşu düşünüldüğünde kadının buradaki yeri yadsınamaz. Küçük bir Anadolu köyünde kadın, yaşamın sürekliliği konusunda temel unsurdur. Toplu halde yaşama anlayışı olan Anadolu köylerinde evin en büyüğü yaşlı dede ve ninedir. Ondan sonra gelen erkek evlat ve onların eşleri geçimlik ekonominin ana unsurlarıdır. Çocuk ve yaşlılara oranla tarım ve hayvancılık alanlarında en önemli gücü bu kesim oluşturur. Erkeklerle oranla kadınların kırsaldaki yoğunluğunun bir sonucu olarak kırsalın belkemiği bu kadınlardır denilebilir. Dolayısıyla adeta Anadolu, bu aktif gücün üzerine kuruludur. Çünkü 1960'lar itibariyle erkek nüfusun şehirlerde çalışmaya yönelmesiyle birlikte kırsaldaki tarla, bağ, bahçe ve hayvancılık işleri bu kadınlara bırakılmıştır.

Diğer yandan iş gücü bakımında da bir analize yer verecek olursak Türkiye'de ziraatta 9.800.000 milyon kişi, (ki bu faal nüfusun % 77.4'ü demektir.) sanayide 1.180.000 ve hizmet sektöründe ise 1.570.000 kişinin faal çalıştığı görülmektedir. Ziraatta çalışan 9.800.000'ün ortalama yarısının da kadın olduğunu varsaymak gerekmektedir. Çünkü kadınların tarımda geçimlik aile ekonomisine aktif katılım gösterdikleri genel kabul görmektedir. Türkiye'de kadın ve erkeklerin işgücüne katılımlarını belirleyen hane halkı raporları 1966 yılı itibariyle başlamış olsa da net veriler 1980 sonrasında alınmaya başlamıştır. 15 yaş ve üzerinde ziraat, ormancılık, avcılık, balıkçılık gibi iktisadi kollarda çalışanların cinsiyetlerine göre bir değerlendirme yapılacak olursa şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

Yıl	1960		1965 ⁷⁶		1970 ⁷⁷	
Cinsiyet	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek

⁷⁵ Darkot, a.g.m., s.10.

⁷⁶ **24.10.1965 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1969 s.506, 511. (1965 yılında oran yerine net nüfus miktarı verildiği için tarafımızdan sonradan yüzde hesaplamasıyla oranlar bulunmuştur.)

⁷⁷ **25.10.1970 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1977, s.178. (1970 yılında nüfusu 10000'den az olan yerler, fazla olan yerlerle birlikte verilirken İstatistiki verilerde de yaş aralığı 12'ye indirilmiştir.)

Nüfusu 10000'den Az Olan Yerler	90.1	59.5	50.98	49.01	-	-
Nüfusu 10000'den fazla olan yerler	3.6	3.6	10.48	89.51	89.40	54.05

Tablo 2: Kırsalda Ziraat, Ormancılık, Avcılık, Balıkçılık Gibi İktisadi Kollarda Çalışanların Cinsiyetlerine Göre Oranları⁷⁸

Kırsalda kadınların erkeklere oranla daha aktif çalıştıkları görülmektedir. Elbette bu şaşılacak bir durum değildir. Ancak kadınların pasif bir durum içinde olduğu yanıltıcılığında da kurtulmak gerekmektedir. Ayrıca kadınların bu alanlarda daima ücret karşılığında çalıştığını da düşünemeyiz. Örneğin 1960 yılı verilerine bakıldığında kadınların nüfusu 10.000'den az olan yerlerde ücretli 6.0, işveren 4.3, kendi hesabına çalışan 7.1, aile hesabına çalışan 68.2, bilinmeyen 2.7 olarak tespit edilmiştir. Kırsal kesimde 15 yaş ve üzerinde aktif olarak çalışan kadınların genel itibariyle ailesinin hesabına çalışmaya yönlendikleri görülmektedir.⁷⁹ Elbette bu analizlerin dayandığı İstatistik kurumu verilerinde yöntemsel sorunlarda vardır. Çalışma ilişkileri uzmanı Ahmet Makal'a göre Türkiye genelinde ücretli olmasına rağmen tarım kesiminde çalışıyor gibi gösterilen ciddi bir kadın gücü vardır. İstatistikler de iktisadi faaliyet kolları içinde gösterilen bu kadınların ne kadarının ücretli veya aile hesabına çalıştığı konusunda netlik yoktur. Örneğin 1963 tarım sayımında kırsalda tarım ve tarım dışı faaliyetler de çalışan kadınların toplam içindeki payı %6,6 olarak verilmektedir.⁸⁰ Bu da kadınların oranı ve kırsaldaki nüfus oranları düşünüldüğünde gözle görülür bir hesaplama hatasının varlığına işaret etmektedir. Türkiye kırsalında kadın: bağ, bahçe işlerinden, hayvan bakımlarına, çocuk ve ev işlerinden ev içi el sanatlarına kadar her alanda faal bir haldedir. Bu konuda Remzi Oğuz Arık'ın cümleleri köy kadınlarının durumunu anlamaya yeterlidir:

“Köydeki el emeği! Çalışmaların ekmeğini yapan, tandırda veya ocakta pişiren, onu en uzak bucaklara kadar eriştirip dağıtan, dağda sürüyü otlatan, onu köye getiren, sağan, yoğurt, yağ, peynir yapan ve bunları koruma tedbirleri alan; yahut sürüyü kırpan, kılı yünü temizleyen, eğirerek onu dokuyan yahut hammadde olarak satılacak hale getiren; tarlayı süren, eken, bekliyen, mahsulü biçen, harman eden, anbara

⁷⁸ 1960 Genel Nüfus Sayımı %1 Örnekleme Usulü İle Elde Edilen Türkiye Neticeleri, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1962, s.22.

⁷⁹ A.g.e., s.19.

⁸⁰ Ahmet Makal, Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963, İmge Yayınevi, Ankara, 2002, s.s.180-189.

taşıyan, satışa çıkaran yahut bankaya olan borcu ödemek için şehre döken; borca ve bin minnetle aldığı hayvanları otlatan, yarasını ve çıkığını saran, hastalanınca şifa bulan, ölünce eli böğründe yükün altına giren el emeği. Bunun karşılığı ya bir hiçtir ya bir yığın borçtur ya da açlık. Bu müthiş hiçliğe dökülen bu bedava el emeği hesabı hiç tutulmamış el emeği köylü kadınıdır."⁸¹

Tabloya dönersek; 1970 yılına gelindiğindeki durum ise Türkiye genelinde devam eden kırsaldaki nüfusu şehirlerdeki sanayi kollarına veya yurtdışına yönlendirme anlayışının bir sonucu olduğu görülmektedir. Erkek nüfus ziraat vb. iktisadi kolları terk etmeye başlamıştır.

1962 yılında ortalama insan ömrüne dair yapılan bir çalışmaya göre toplam nüfusun ömür uzunluğu 34 iken bu erkeklerde 32, kadınlarda ise 35 olarak belirtilmektedir. Elbette bu rakama köylerdeki ölümlere ait bilgiler eklenmemiştir. Ancak 1945 yılında 4000 kadar köyde yapılan bir ankete göre bir yıl içinde 27 158 ölen erkek varken; 28 436 kadın ölümü gerçekleşmiştir. Ortalamaya vurulduğunda erkeklerin yaşam süresi 26.9, kadınların ise 31.4, genel nüfusun ise 29.2 yıl yaşadığı hesaplanmıştır.⁸²

1960'lar da nüfusu 1 milyonun üzerinde olan yalnızca 3 kent vardır. Bunlar İstanbul (1.882. 092), Ankara (1.321.380), İzmir (1.063.490)'dir. Bu kentlerin kırsal alanda yaşayan nüfusuna bakacak olursak İstanbul'da 376.052, Ankara'da 537.529, İzmir'de 515.163 kişinin kırsalda yaşadığı görülmektedir. 1960 yılında İl ve ilçeler bazında köy (muhtarlık) sayısı 35.440 iken köy başına düşen ortalama nüfus 533 kişi olarak görülmektedir. Aşağıdaki tablo 1960 nüfus sayımına göre bucak ve köy nüfuslarının 67 il bazında dağılımını göstermektedir.

İl	Bucak ve Köy Sayısı	Nüfus Sayısı
Adana	718	426.764
Adıyaman	324	194. 016
Afyonkarahisar	491	351. 302
Ağrı	541	173. 798
Amasya	360	186. 635

⁸¹ Remzi Oğuz Arık, **Köy Kadını Memleket Parçaları**, (2. Baskı) Yayıncılık Matbaası İstanbul, 1967, s.s.29-30.

⁸² **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi** (CSTD), D.1, C.19, B.62, O.1, 14.4.1964, s.875.

Ankara	1172	537. 529
Antalya	592	320. 706
Artvin	287	170. 944
Aydın	504	325. 655
Balıkesir	929	464. 008
Bilecik	268	114. 786
Bingöl	321	116. 641
Bitlis	252	94. 696
Bolu	776	298. 868
Burdur	206	131. 570
Bursa	759	431. 532
Çanakkale	581	265. 853
Çankırı	478	202 992
Çorum	742	362. 495
Denizli	449	324. 495
Diyarbakır	663	277. 166
Edirne	267	189. 937
Elâzığ	583	197. 109
Erzincan	556	194. 776
Erzurum	1027	439. 041
Eskişehir	385	192. 467
Gaziantep	575	238. 763
Giresun	494	322. 363
Gümüşhane	510	218. 317
Hakkâri	133	57. 810
Hatay	368	273. 324
Isparta	202	157. 915
İçel	535	292. 017
İstanbul	278	376. 052
İzmir	685	515. 163
Kars	763	447. 173

Kastamonu	1091	373. 206
Kayseri	485	319. 047
Kırklareli	195	169. 414
Kırşehir	252	139. 191
Kocaeli	289	185. 381
Konya	946	702. 544
Kütahya	615	294. 781
Malatya	499	273. 694
Manisa	803	428 978
Maraş	489	304. 029
Mardin	707	279. 504
Muğla	390	246. 373
Muş	368	143. 684
Nevşehir	189	146. 208
Niğde	309	263. 222
Ordu	522	411. 245
Rize	286	195. 027
Sakarya	452	250. 928
Samsun	828	491. 632
Siirt	461	177. 557
Sinop	421	219. 349
Sivas	1267	520. 431
Tekirdağ	283	189. 910
Tokat	675	338. 145
Trabzon	592	449. 307
Tunceli	417	120. 823
Urfa	645	278. 003
Uşak	247	134. 801
Van	557	168. 153
Yozgat	643	349. 843
Zonguldak	747	445. 965

Tablo 3: İlçelerdeki Köy ve Köy Nüfusu Sayıları⁸³

Tabloya göre bucak ve köyler söz konusu olduğunda nüfus açısından en yüksek il 702.544 ile Konya iken, onu sırasıyla 537.529 nüfusla Ankara, 520.431 ile Sivas ve 515.163 nüfusla İzmir takip etmektedir. 1960'lar Türkiye'si'nde bucak ve köy nüfusları bakımından en kalabalık dört ili sırasıyla Konya, Ankara, Sivas ve İzmir'dir.

Karadeniz Bölgesinde Kırsalda Köy Ve Köy Nüfus Sayıları		
İl	Bucak ve Köy sayısı	Nüfus
Amasya	360	186. 635
Artvin	287	170. 944
Bolu	206	131. 570
Çorum	742	362. 495
Giresun	494	322. 363
Gümüşhane	510	218. 317
Kastamonu	1091	373. 206
Ordu	522	411. 245
Rize	286	195. 027
Samsun	828	491. 632
Sinop	421	219. 349
Tokat	675	338. 145
Trabzon	592	449. 307
Zonguldak	747	445. 965
Toplam:	7761 Köy	4.316.200 Nüfus

Tablo 4: Karadeniz Bölgesinde Kırsalda Köy Ve Köy Nüfus Sayıları

Doğu Anadolu Bölgesinde Kırsal Köy Ve Köy Nüfus Sayıları		
Ağrı	541	173. 798
Bingöl	321	116. 641
Bitlis	252	94. 696

⁸³ 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No:444, Ankara, 1963.

Elâzığ	583	197 .109
Erzurum	1027	439. 041
Hakkâri	133	57. 810
Kars	763	447. 173
Malatya	499	273. 694
Muş	368	143. 684
Tunceli	417	120. 823
Van	557	168. 153
Toplam:	5461 Köy	2.035.513 Nüfus

Tablo 5: Doğu Anadolu Bölgesinde Kırsal Köy Ve Köy Nüfus Sayıları

İç Anadolu Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları		
Ankara	1172	537. 529
Çankırı	478	202. 992
Eskişehir	385	192. 467
Kırşehir	252	139. 191
Konya	946	702. 544
Nevşehir	189	146. 208
Niğde	309	263. 222
Yozgat	643	349. 843
Toplam:	4374 köy	2.533.996 Nüfus

Tablo 6: İç Anadolu Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Akdeniz Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları		
Adana	718	426. 764
Antalya	592	320. 706
Burdur	206	131. 570
Hatay	368	273. 324
Isparta	202	157. 915
İçel	535	292. 017

Maraş	489	304. 029
Toplam	3110	1.906.325

Tablo 7: Akdeniz Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Marmara Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları		
Balıkesir	929	464. 008
Bilecik	268	114. 786
Bursa	759	431. 532
Çanakkale	581	265. 853
Edirne	267	189. 937
İstanbul	278	376. 052
Kırklareli	195	169. 414
Kocaeli	289	185. 381
Sakarya	452	250. 928
Tekirdağ	283	189. 810
Toplam:	3817	2.637.701

Tablo 8: Marmara Bölgesinde Kırsal Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Ege Bölgesi Kırsalda Köy ve Köy Nüfus Sayıları		
Afyonkarahisar	491	351. 302
Aydın	504	325. 655
Denizli	449	324. 495
İzmir	685	515. 163
Kütahya	615	294. 781
Manisa	803	428. 978
Muğla	390	246. 373
Toplam:	3937	2.486.747

Tablo 9: Ege Bölgesi Kırsalda Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi
Kırsalda Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Adıyaman	324	194. 016
Diyarbakır	663	277. 166
Gaziantep	575	238. 763
Mardin	707	279. 504
Siirt	461	177. 557
Urfa	645	278. 003
Toplam:	3375	1.445.009

Tablo 10: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Kırsalda Köy ve Köy Nüfus Sayıları

Tüm tablolara bakıldığında 14 kent ile Karadeniz en fazla kente sahip olan bölge olmasının yanı sıra kırsal nüfus yoğunluğu bakımından da en yüksek bölge olarak görünmektedir. Kent bakımından sıralama şöyle devam etmektedir: 2. Marmara, 3.İç Anadolu, 4.Ege, 5.Doğu Anadolu, 6.Akdeniz, 7.Güneydoğu Anadolu Bölgesi gelmektedir.

Bölgelerde nüfus ve köy sayısı bakımından farklılıklar mevcuttur. Karadeniz, en fazla köy ve köylü nüfusa sahip bölgesi iken onu nüfusu 5. Sırada gelen Doğu Anadolu ve İç Anadolu takip etmektedir. Ülkenin %68 ‘inin köy ve kırsalda yaşadığı düşünüldüğünde köy nüfusunun en yoğun olduğu Üç bölge Karadeniz ve Doğu Anadolu ve İç Anadolu’dur. Bu da hizmet bakımından daha fazla yatırım yapılması gereken bölgeler olarak bu üç bölgenin öne çıkması gerekliliğini öne çıkartmaktadır. Köy sayısı bakımından dağılımın tamamı şöyledir: 1.Karadeniz (7761), 2.Doğu Anadolu (5461), 3.İç Anadolu (4374), 4.Ege (3937), 5.Marmara (3817), 6.Güneydoğu (3375), 7.Akdeniz (3110). Sayısal verileri toparlayacak olursak Karadeniz’de 7761 köyde 4.316. 200 kişi; Marmara’da 3817 köyde, 2.637.701 kişi; İç Anadolu’da 4374 köyde, 2.533.996 kişi; Ege’de 3937 köyde, 2.486.747 kişi; Doğu Anadolu’da 5461 köyde, 2.035.513 kişi; Akdeniz’de 3310 köyde 1.906.325 kişi; Güneydoğu Anadolu’da 3375 köyde 1.445.009 kişi yaşamaktadır.⁸⁴

1960'lar Türkiye'sinin kırsal alandaki nüfusuyla ilgili çeşitli istatistiklerden elde ettiğimiz verilere bakıldığında kırsal alanda halkın yerleşim yerleri bölgelere ve coğrafi şartlara göre değişmektedir. Ovada, vadide, sırtta, yamaçlarda hatta tam bir tanımlama getirilemeyen ve diğerleri diye niteleyebileceğimiz yerlerde yaşayan köylü halk ve köy sayıları şöyle görünmektedir:

⁸⁴ 23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Yayın No:444, Ankara, 1963, çs.

Ovada	6623	3 927 626
Vadide	3788	1 910 080
Etekte	8289	4 585 299
Sırtta	5603	2 622 685
Yamaçta	10 284	5 282 229
Diğer yerlerde	795	578 751
Toplam	35 382	18 906 720

Tablo 11: 1960 Yılı Kırsal Yaşamın Sürdüğü Alanlar⁸⁵

Orman içi ve orman kenarında yerleşimler kuran köylere dair istatistiki bilgiler ise şöyledir: 5093 orman içi köy de toplam 2.355.067 kişi yaşarken orman kenarı köylerde ise 7225 köy ve toplam da 3.828.227 kişi yaşamaktadır. Kırsalın dini kurumlar açısından rakamlarına bakılacak olursa cami veya mescit olan köylerin sayısı 26.663 iken cami veya mescidi olmayan köy sayısı 8.467'dir. Kırsalın da kilise bulunan tek kent ise Mardin'dir. Mardin'de 5 köyde kilise varlığına rastlanmaktadır.⁸⁶ Sosyal yaşama ilişkin duruma bakılacak olursa: köyde kahvehanesi olmayan köy sayısı 24.712 olan köy sayısı ise 10.370'dir ve bu 10.370 köyde, 23.753 adet kahvehane bulunmaktadır. Türkiye kırsalın da en fazla kahvehanesi olan il 540 adetle ile Balıkesir iken en az kahvehaneye sahip kent ise 5 adetle Hakkâri olarak görünmektedir.⁸⁷ Gelişmişlik olarak nitelendirilebilecek köy odaları (misafirhane) sayısına bakacak olursak 16 213 köyde köy odası varken 18 976 köyde köy odası bulunmamaktadır.⁸⁸

Köylerde özellikle geceleri güvenliği sağlaması için görevlendirilen köy bekçilerine gelirsek orada da durum şöyledir: 1960'larda Türkiye'de 30 676 köyün köy bekçisi varken 4336 köyde herhangi bir bekçi bulunmamaktadır. En fazla köy bekçisi 1142 kişiyle Sivas'ta bulunurken en az köy bekçisi olan il 80 kişiyle Hakkari'dir.⁸⁹ (Güvenlikle ilgili ayrıntılı bilgi 5. Bölümde verilmektedir. Bkz.)

Ulaşım alanında ise durum şöyledir: 1960'lar da Türkiye'de motorlu taşıtlarla ulaşım imkânı olan köy sayısı 10 304 iken herhangi bir motorlu taşıtla ulaşım imkanı olmayan köy sayısı ise 24.160'dır. 35.382 köyün 24.160'ına motorlu taşıtlarla ulaşım

⁸⁵ **Köyler İstatistiği**, 1960 Anket Sonuçları, DİE Matbaası, Yayın No: 451, Ankara, 1963, s.2.

⁸⁶ **A.g.e.**, s.56.

⁸⁷ **A.g.e.**, s.34.

⁸⁸ **A.g.e.**, s.34.

⁸⁹ **A.g.e.**, s.38.

imkânı yoktur. Bu durum aynı zamanda şu rakama da bizi götürmektedir. Türkiye, ulaşım alanında 1960 yılında 18.906.720 kişiden 14.030.960'na herhangi bir motorlu taşıtla ulaşamayacak durumdadır.⁹⁰

Kırsalda ilçe ile irtibatı olmayan köy 29.925 iken telefon irtibatı sağlayabilen köy sayısı 4999'dur. Kaç kişinin telefon irtibatından mahrum olduğuna gelirsek 14.159.763 kişinin telefonla ilçe merkezine bağlanması mümkün değildir diyebiliriz. 4.525.070 kişi ise telefon irtibatı sağlayabilen şanslı kişilerdendir.⁹¹

1.2.2. Kırsal Nüfusun Başlıca Geçim Kaynakları

Kırsal nüfusa dair yapılan kapsamlı istatistiklere göre; başlıca geçim kaynağı tarla mahsulleri olan köy sayısı 23.002 iken, bu köylerin nüfus bakımından mevcudu ise 11.535.618 olarak görünmektedir. Elbette bu tarımsal faaliyetlerin bir kısmını kapsamaktadır. Diğer yandan bağcılık yapan 640 köyde, 496.720 kişi bulunmaktadır. Tarım ve hayvancılığın başlıca geçim kaynağı olan Türkiye'de bu alanda çeşitlilik diğerlerine oranla fazladır. İstatistiklere devam edersek tütüncülük 641 köyde, 401.138 kişi tarafından yapılırken sebzeçilik ise 280 köyde, 241.817 kişiyle yapılmaktadır. Kırsal da meyvecilik 1089 köyde, 802.381 kişinin başlıca geçim kaynağı olarak belirlenirken zeytincilikle uğraşan köy sayısı 295 nüfus ise 195.220'dir. Hayvancılık ise tarla mahsullerine oranla daha az bir sayıda köyde başlıca geçim kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Hayvancılık 3509 köyde toplamda 1.507.162 kişi tarafından yapılmaktadır.⁹²

Odunculuk; 309 köyde 136.718 kişiyle kömürcülük; 235 köyde 188.867 kişiyle çaycılık 139 köyde 484.657 kişiyle palamutçuluk; 23 köyde 10.626 kişiyle yapılırken balıkçılık; 14 köyde 50.174 kişiyle amelelik ise 336 köyde 232.088 kişinin geçim kaynağı olarak belirtilmektedir. Sayılan işlerin yanı sıra nakliyecilik, seyyar satıcılık, kayıkçılık, ev ve ev işleri, çaycılık ve vb. işlerde çalışanların da katılmasıyla kırsaldaki başlıca geçim kaynaklarıyla uğraşan köy sayısı toplam 35.382 iken köylü nüfusu 18.406 720 olarak belirtilmektedir.⁹³

İlginç bir istatistik ise el ve ev sanatlarına dair karşımıza çıkmaktadır. 1960'larda Türkiye'de el ve ev sanatları alanında 30.120 köyde herhangi bir uğraş görünmezken 5.262 köyde ise toplamda 3.529.422 kişi halıcılık, dokumacılık,

⁹⁰ A.g.e., s.40.

⁹¹ A.g.e., s.42.

⁹² A.g.e., s.27.

⁹³ A.g.e., s.27.

sepetçilik, bıçakçılık ve tabakçılık, çömlekçilik ve desticilik, demircilik ve arabacılık, tarakçılık, değirmen taşı imali, kuyumculuk, urgancılık, gibi alanlarda üretim yapmaktadır. Kırsal nüfusa oranla hiçbir el ve ev sanatıyla uğraşmayanların oranı %81.3 olarak yüksek bir orana sahiptir.⁹⁴

1.2.3. Kırsalda Yaşam Koşulları ve Göçler

13 Nisan 1933'te 9-15 yaşları arasında olan ve dilencilik yapan çocukların, iş bulmak umuduyla köylerinden kaçıp büyükşehirlere gittikleri tespit edilmiş, daha sonra İç İşleri Bakanlığının talimatı üzerine zabıta tarafından toplatılmış ve İstanbul'da darülaceze sevk edilmişlerdir. Fakat darülaceze yurtlarındaki yer sıkıntısı nedeniyle, büyük bir kısmı İzmir ve civarından bir kısmı da Rize'den gelen bu çocuklar geri memleketlerine gönderilmişlerdir.⁹⁵ Anadolu kırsalında yaşanan düzensiz yaşam koşulları, küçük yaştaki çocukların dahi kalmakta zorlandıkları ve kendilerini fırsatlar bulabilecekleri, belki de daha iyi yaşama imkanına sahip olabileceklerini düşündükleri büyük kentlere atıyordu. Akşam gazetesi, 23 Nisan haftasında *"Çocuklara karşı kusurlarımız adıyla yayınladığı yazıda köy çocuklarının durumlarından haberimiz bile yok. Hodbincesine, şehirle meşgulüz Halbuki nüfusumuzun yüzde doksanı köylü"* diyerek gelecek nesillere karşı halkı sorumlu olmaya çağırmaktadır.⁹⁶

1960'lar da Anadolu kırsalında bir değişim olup olmadığını sorguladığımız da ise geçen 30 yılın Anadolu'da büyük farklar yaratmadığı hatta sıklıkla ailelerin gelişen kentlere doğru yola çıktıkları görülmektedir.⁹⁷ Örneğin: 1961 yılında gazetelerde köyden kente göç edenlerin gelenlerin mutlaka göçlerinin engellenmesi gerektiğine ilişkin yazılar yayımlanmaktadır. Bu yazılarda gelenlerin durumlarının perişanlıkları betimlenmekte ve adeta Osmanlı döneminde, tımar sisteminin işlemesi adına çıkarılan yasaklar gibi iç göçün yasal yollarla kısıtlanması istenmekte ve şöyle denilmektedir:

"...İstanbul'da bol kazanç bulacağını zannederek gelenler şehirde sefaletin ve işsizliğin süratle artmasına neden oluyorlar", "Taşradan gelen her otobüs, İstanbul'a Anadolu'dan yeni yeni gruplar getirir... bir

⁹⁴ A.g.e., s.29.

⁹⁵ Gurbet Gökgöz, "1930'lı Yıllarda Türkiye'de Korunmaya Muhtaç Çocuk Algısı ve Buna Yönelik Çalışmalar," IV. Uluslararası Canik Sempozyumu Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk Bildiriler Kitabı, 15-17 Mayıs 2015, s.848.

⁹⁶ Akşam, 25 Nisan 1933.

⁹⁷ Cumhuriyet, 6 Haziran 1961.

kısmı amele olur, bir kısmı çöpçü olur. Ama mühim bir kısmı işsiz kalır.....Bilhassa sayfiye yerlerinde açık bulunan pencerelerden, kapılardan içeri girerler ve ellerine ne geçirirlerse alıp giderler”, “İstanbul bir işsizler ve açlar şehri olma yolundadır. Bu vatandaşlara yazık değil mi?” 98

Köy İşleri Bakanı Lebit Yurtoğlu, köy meselesinde en önemli sorunun köyden kente göçen nüfusun varlığı olduğunu belirtmektedir. 1960'lar da genel nüfus her yıl % 3 artış göstermekte iken köylü artan bu nüfusu besleyemediğinde yeni iş alanları için şehre göç etmektedir. Büyük kentlerde bunun sonucu olarak gecekondulaşmalar hızla artış göstermektedir. Yurtoğlu, çözüm konusunda ümitsizdir. Kalkınma planının en iyi şekilde uygulanmasıyla bile köyden kente göçün durdurulamayacağı ve köylünün çaresiz bir şekilde kentlere göç edeceğini düşünmekte⁹⁹ fakat çaresizce senatörlerin eleştirisi veya önerisi olarak sunduğu fikirlerle çare aramaktadır. Örneğin; küçük köylerin birleştirilmesi, kalkınma merkezlerinin oluşturulması, ormanların tahribinin ve erozyonun önlenmesi, hayvancılığın yeterli miktarda desteklenmesi, köylerdeki boş zaman sorunu üzerinde durulması ve çözülmesi ile köyden kente göçlerin önüne geçilebileceği düşünülmektedir.¹⁰⁰ Bu konuda Cemal Gürsel'in planı şöyledir: “...Biz köylüyü hiç meşgul olunmayan bir zümre olarak bulduk. Biz bu zümre ile ilgilenerek hayat seviyesini yükseltmeye ve geleceklerin de bunları devam ettirmesini arzu ediyoruz”.¹⁰¹

Köyden kente göçün bir sonraki seviyesi köylünün Anadolu toprağı yerine Avrupa topraklarında çalışmak üzere yollara düşmesidir. 1961 yılında 500 çiftçi Almanya'ya gönderilir. Cumhuriyet'e göre oraya gidecek çiftçiler hem tarım eğitimi alacak hem de lisan öğreneceklerdi. Karşılığında da 300-800 lira arasında bir ücret alacaklardı. Bu iş, Türkiye Ziraat Kalkınma ve İstihsal Kooperatifi ile Batı Almanya'nın Bavyera Çiftçi Birliği arasında imzalanan bir antlaşma sonrası ortaya çıkmıştı.¹⁰² Ancak çiftçilerin geri dönüp dönmeyecekleri net değildi. Geline süreçte dönmedikleri tarihi bir gerçeklik olarak karşımızdadır.

Anadolu kırsalının bu yıllarda dışarıdan göç aldığı da görülmüştür. Elbette bu göç, ilticai göç kapsamındadır. İran, Irak ve Suriye sınırlarından gelen kimi iltica

⁹⁸ **Cumhuriyet**, 6 Haziran 1961.

⁹⁹ **CSTD**, D.1, C.19, B.61, O.1, 10.4.1964, s.782.

¹⁰⁰ **A.g.e.**, s.783.

¹⁰¹ **Cumhuriyet**, 11 Haziran 1961.

¹⁰² **Cumhuriyet**, 12 Haziran 1961.

talepleri karşılanmak durumunda kalınmıştır. Bu kapsamda 1959 Irak darbesi ve Kerkük-Türkmen katliamları sonrası bölgeden Türkiye'ye yönelik bir göç hareketi yaşanmıştır. Benzer bir olay 1961 yılında aşiretler arası kavga sebebiyle yaşanmıştır. Antikomünist oldukları belirtilen Bradost Aşiretinden yaklaşık 750 kişilik bir grubun komünist Barzani aşiretiyle yaşadığı çatışmalar sonucunda Türkiye'ye sığınmışlardır.¹⁰³ Gelen kafilenin Hakkâri'de Benekli yaylasına yerleştirilip, Kızılay'dan alınan desteklerle barınmalarının sağlandığı ve Kürt kökenli iki aşiret arasındaki sorunların devam etmesi üzerine benzer göçlerin bir süre daha devam ettiği görülmüştür. Hakkâri'nin Yüksekova İlçesi sınırlarında geniş arazilere sahip Zeydan Aşireti reisi Ahmet Zeydan, gelen bu mültecileri himayesine alarak arazilerinde yerleşmelerine izin vermiştir. Bradost'tan sonra Rikan Aşiretinden yaralı olarak Türkiye'ye sığınanların tedavileri hastanelerde yapılmıştır. Hükümet yetkililerinin yaptığı açıklamalara göre iltica edenlerin sürekli olarak Türkiye'de kalmak istedikleri takdirde yer gösterimi de yapılması planlanmıştır.¹⁰⁴ Gelen aşiret mensuplarının lideri konumunda olan Kelha Ağa'nın verdiği bilgilere göre Barzanilere bağlı Doskilerle 12 gün boyunca çarpışma yaşandığı, Irak devletinin Bradostlar'a yalnızca 60 kadar asker gönderdiği ancak bu sayının yetmediği anlaşılmaktadır. Kelha Ağa: *"Şimdi hayatımızdan çok memnunuz. Allah Türk milletine zeval vermesin"*¹⁰⁵ diyerek Türkiye'nin yardımlarına teşekkür etmektedir.

1.2.4. Aile Nüfus Planlaması Kanunu ve Tartışmalar

1960'larda Türkiye'de nüfus politikaları açısından yeni gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişme nüfus planlaması veya aile planlaması adıyla bilinen yeni bir yasanın doğmasına sebep olmuştur. 1960'larda Türkiye'nin nüfus artış hızı % 3'tür. Buna rağmen ilk bir yılda çocuk ölümü oranı ise % 16.5 gibi yüksek bir oranla dünya sıralamasında ilk sıralardadır. Bu nedenle hala doğan çocukların bakımları ve yaşatılmaları konusunda Türkiye sorunları olan bir ülke iken kontrolsüz artış, sosyal ve iktisadi sorunlara neden olmaktadır. Bunun için bir plan düşünülür. Bu plana başlarda doğum kontrolü denilse de muhafazakâr ve milliyetçi kanattan gelen tepkiler

¹⁰³ **Cumhuriyet**, 23 Temmuz 1961.

¹⁰⁴ **Cumhuriyet**, "Irak'tan Yeni İlticalar Bekleniyor", 24 Temmuz 1962.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, "Irak'tan İltica Eden Kürtler Hallerinden Memnun", 27 Temmuz 1961.

üzerine, aile planlaması denilerek daha ılımlı hale getirilmiştir. Ancak bu plan hem kamuoyunda hem de Meclis ve Senatoda tartışmaların odağına da oturmuştur.

Aile planlaması, 1965 yılında Senato gündemini epeyce meşgul eden konulardandır. Sosyal devlet anlayışının 1961 Anayasası'yla garanti altına alınmasının ardından, nüfusun yaşam şartlarının iyileştirilmesi adına çeşitli projeler ortaya konulmaya başlanmıştır. Bunlardan ilki 1.Beş yıllık Kalkınma Planı'dır. Sosyal devlet anlayışına göre nüfusun kaliteli yaşam şartlarına kavuşturulmasına yönelik çalışmalar gerektirmektedir. Bu da devleti, nüfus planlamasına, kontrolsüz ve sağlıksız koşullarda yapılan doğumların azaltılmasına yönelik politikaların bizzat devlet tarafından sistemli bir planla yürütülmesi gereğine yöneltmiştir. Konuyla ilgili ilk kez bir kanun yapılması için girişimler başlatılmıştır. 1965 yılında Senato gündemine gelen kanun tasarısı daha önce yayımlanan I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yer aldığı için konu üzerine kurulan komisyonlarla tıbbi ve sosyal açılardan değerlendirildikten ve çeşitli yayın organlarınca halka bu konuda bilgilendirme yapıldıktan sonra Meclis ve Senatoda tartışmaya açılmıştır.

Senatoda bulunan partiler kendi bakış açılarına göre konuya farklı açılardan yaklaşmaktadırlar. Tartışmalar nüfus planlaması konusuyla başlarken kimi zaman kanunun adı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu konular zaman zaman Senatoyu iki kutuplu bir hale sokar bir vaziyet almaktadır.

Dönem itibariyle nüfus planlaması konusunda Hıfzıssıhha Kanunu'nda bazı hükümler yer almaktadır. Fakat bu kanunlar, gelişen ve büyüyen Türkiye için yetersiz görülmektedir. Diğer yandan gelişmişlik düzeyinin henüz istenilen seviye de olmadığı düşünülürse, doğumun kontrol altına alınmasına yardımcı olacak kanunların hızlıca çıkması gerektiği bilimsel çevrelerce de belirtilmektedir. Bu koşullar altında, 1963 sayılı Hıfzıssıhha Kanunu'nun 152. maddesinde yer alan '*hamile kalmaya engel olacak her türlü bilgi, araç gereç veya ilaç kullanımını yasaklaması*' çağa uygun değildir. Bu konuda kentlerdeki bilinçli birey sayısı bile yeterli değilken kırsal alanda yaşayan vatandaşların doğum kontrol yöntemlerinden uzak ve ister istemez bilgisiz kalması, devletin de engel olamayacağı nüfus artışlarına veya sosyo-ekonomik problemlere neden olacağı için dikkat edilmesi gereken bir konudur. Ancak senatörlerin nüfus planlanmasına bakışı, siyasi bir çerçevede olunca üzerinde günler süren tartışmalara neden olmuştur. Aile veya nüfus planlanması denildiğinde konuyu "*Türk halkının nüfusu azaltılıyor, bizim askere ihtiyacımız var*" noktasında gören ve

konuya geleneksel ve milliyetçi bir tavırla yaklaşan senatörlerin yanı sıra nüfusun doğru ve dengeli büyümesinin akılcı olduğunu savunan bilim yanlıları da mevcuttur.

Kanunun çıkmasına olumlu bakan senatörlerden Mehmet Nuri Ademoğlu'na göre aile planlamasını gerçekleştirmenin anlamı nüfusun azalması anlamına gelmemektedir. Aksine planlı bir çoğalma, toplumsal huzuru sağlamanın önkoşuludur. Ayrıca bireylere özellikle de kadınlara hamileliği önleyici bilgi vermek nüfusun ya da doğumun azalmasını tek başına önlemeyecektir. Amaç Ademoğlu'na göre

*" ...Doğarken ve doğduktan kısa bir müddet sonra ölen çocuklara ve ekmekten başka yiyeceği olmayan hayattakilerin gıdasına ortak olacak yenilerini ilâve etmek değil, doğanların hepsini yaşatan tam sıhhatli, gürbüz, bedenlen ve aklen yüksek evsıflı (vasıflı) ve kaliteli nesiller meydana getirmektir."*¹⁰⁶

Diğer yandan kırsal alanda yaşayan halkın kentlilere veya ekonomik ve sosyal anlamda daha iyi konumda olanlara göre fazla çocuğu olduğunu belirten araştırmalar da mevcuttur. Aslında kadının bedeni üzerinden yapılan siyasetin yüzyılları aşan bir mevcudiyeti vardır. Fakat modern çağda kadının elde ettiği haklara bakıldığında öncelik bedeninin dokunulmazlığı hakkıdır. Kadının çocuk doğurma yetisinin, devletler veya yöneticiler tarafından kontrol altına alınma isteği, yaşadığımız yüzyılda hala devam etmektedir. 1960'lı yıllar, kadının insani şartlarda doğum yapıp, yapmama konusunda bile devletin iznine/insafına tabi olduğu zamanlardır. Bu konuda 1930'larda da benzer politikaların olduğu bir gerçektir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip'in şu sözleri kürtaj konusundaki düşüncesi hakkında fikir vermektedir:

*"...Dünya kuruluı çocuk düşürmekten daha ağır cinayet işlenmemiştir. İnsanlığın en yüksek örneği olan Türk anası kendi canı içinde kendi kanı ile beslediği yavrusunu öldürüp atacak kadar insafsız, merhametsiz olmaz."*¹⁰⁷

1962 yılında Ankara Doğumevi Başhekimisi Dr. Zekai Burak'ın doğum kontrolüne dair düşünceleri toplumun bakış açısına da açıklık getirmektedir. Burak'a göre doğum kontrolü konusunda bir kanun çıksa bile, uygulamada halkın eğitim seviyesinin yetersizliği sebebiyle büyük zorluklar çıkacaktır. Hâlihazırda kanunlara aykırı olsa bile kadın ve erkek arasındaki her birleşmeden çocuk olmadığını belirten

¹⁰⁶ CSTD, C.1, B.55, O.1, 17.3.1965, s.110.

¹⁰⁷ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye'de Çocukluğun Politik İnşası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2013, s.129.

Burak, vatandaşların bir şekilde kendilerince doğumu kontrol altına aldıklarını belirtmektedir. Bu günlerde kadınların daha dikkatli olmaları için renkli tesbihler veya adet günlerine dair takvimlerin dağıtılması planlanmaktadır. Ancak Burak, bunların işe yaramayacağını öngörmektedir.¹⁰⁸

Diğer yandan Cumhuriyet Senatosundaki 'nüfusun kontrol altına alınması' tartışmaları günlerce bu ekseninde devam eder. Adana Senatörü Ademoğlu, konunun Senato da anlaşılabilmesi adına bizzat senatörlerin çocuk sayılarından bahsederek konunun içselleştirilmesine çabalamıştır. Konu hakkındaki çarpıcı örneklemeleri senatörlerin zihinlerinde kaçınılmaz görüntülere sahne olacaktır. Muhafazakar senatörlerin nüfus planlamasına, 'Türk neslinin ortadan kaldırılması' noktasında baktıkları sırada Ademoğlu bilimsel açıklamalarla konuyu üst seviye de değerlendirmektedir:

"Meselâ çok muhterem bir arkadaşım burada Türk çocukları ve doğacak Türk nesilleri bu kanunla katledilecektir gibi ifadelerde bulundular. Muhterem arkadaşlarım canlı bir mahlûk katledilebilir... Fakat henüz daha bir yumurta ile erkek çoğalma unsurunun birleşmesinden evvel bir canlılık mevcut değildir. Yani bu kanun çıktıktan sonra sperm ve yumurta birleşmezse bir canlı meydana gelmeyecek demektir. Bir canlı meydana gelmediğine göre de ortada bir katil hâdisesi, ortada bir cana kıyma hâdisesi yok demektir. Kaldı ki, bu fikri ileri süren sayın arkadaşlarımızın 2 veya 3 çocukları bulunmaktadır. Şimdi ben soruyorum, belki o arkadaşlarımız diyebilirler ki «efendim yumurta ile spermin birleşmesine mâni olmak da bir nevi katildir. Bir nevi bir canlılığı meydandan kaldırmak demektir. O halde ben o arkadaşımıza soruyorum, hayatta acaba kendilerinin, kendi çiftlerinin yumurtaları ile spermleri hayatta iki ilâ üç defa mı birleşmişlerdir? Bundan ayrı birleşmeye acaba nasıl mâni olmuşlardır. Ve kendileri de katil değil midirler?"¹⁰⁹

Ancak bu söylemlerde muhafazakârlar üzerinde etki göstermeyecektir. Kanun karşısındaki muhalefet devam eder. Ademoğlu'nun Cumhuriyet'ten alıntılıdığı bilgiye göre Türkiye'de doğan 1,5 milyon bebeğin 1/6'sı daha 1 yaşına girmeden ölmektedir. 95 000 bin ölümün 1/3'ü ise 1 yaşını bile doldurmayan bebeklerdir. Bilançonun diğer tarafında ise çocuk doğumları sırasında veya çocuk doğurmak

¹⁰⁸ Cumhuriyet, 18 Kasım 1962.

¹⁰⁹ CSTD, C.1, B.55, O.1, 17.3 .1965, s.110-111.

istemediğinden dolayı düşük yapmak amacıyla bilimsel olmayan, kulaktan dolma bilgilerle girişimlerde bulunup bir de üstüne canından olan kadınların rakamsal verileridir. Bu verilerde 500.000 kadından 10.000'inin öldüğünden bahsedilmektedir. Canından olmasa da sakat kalan veya çocuk doğurma yetisine hasar verilmesi de vurgulanan noktalardandır.¹¹⁰

Nüfus veya aile planlamasında öne sürülen bir diğer nokta ekonomik yönden ülkeye kazanım sağlayacak olmasıdır. Fakir ve çok çocuk sahibi bir ailenin gelirinin kişi başına düşen kısmının sayı arttıkça küçüleceği göz önüne alındığında tablo olanca gerçekliğiyle görülecektir. Gelişmiş ülkelerdeki nüfus artış hızının düşüklüğü aynı zamanda ülkenin refah seviyesinin de yüksekliğinin bir göstergesidir.

Kırsal bölgelerde fakirlikten dolayı okuyamayan vatandaşların bilinçlenmesinin engellenerek istemediği çocuklara bakmak zorunda bırakılması ise vahim bir konudur. Ademoğlu bu konuya yine etkili bir giriş yapmaktadır:

*"...(Bu kanun) Yeni bir çocuğunun dünyaya gelmesini istemeyen geçiminden âciz 7 - 8 çocuk sahibi bir köylü veya işçi vatandaşa bu kanunun çıkmasını istemeyen ve fakat bildikleri tedbir ve usullerle bir, iki çocuktan fazlasının dünyaya gelmesine mâni olanların, tedbirleri bilme ve kullanma bakımından aynı hakka sahip olma eşitliğidir."*¹¹¹

O günlerde Türkiye Ev Ekonomisi Cemiyeti'nin özellikle kırsala, köylere yönelik olarak yaptırdığı bir anket vardır ki, sonuçları itibariyle çarpıcıdır. Anket 15 ilin 8 kaza ve 125 köyünde 849 aile ile yapılan görüşmelerden alınan verilerden oluşmaktadır. Düzenlenen ankette vatandaşlara aile planlamasından, çocuk sahibi olmaya, bireylerin çocuk yapma isteğine dair çeşitli sorular sorulmuştur. Alınan yanıtlara göre

*"1 çocuklu 65 ailenin % 72,3 çocuk istemekte, % 27,7 'si çocuk istememekte, 2 çocuklu 165 ailenin % 29,2 çocuk istemekte % 70,8 çocuk istememekte, 3 çocuklu 167 ailenin % 15 i çocuk istemekte, % 85'i çocuk istememekte. 4 çocuklu 165 ailenin % 13,3 ü çocuk istemekte, % 86,7 si çocuk istememekte. 5 çocuklu 96 ailenin % 11,4 ü çocuk istemekte, % 88,6'sı çocuk istememekte. 6 ve daha fazla çocuklu 191 ailenin de % 10 u çocuk istemekte, % 90 ı çocuk istememektedir."*¹¹²

¹¹⁰ A.g.e., s.111

¹¹¹ A.g.e., s.112.

¹¹² A.g.e., s.112.

İstenmeyen gebelikler meselesinin sosyal bir sorun olduğu ortadadır. 1965 öncesinde de konuyla ilgili ulusal basında yayınlara rastlanmıştır. Dursun Akçam'ın, *"...Özürlü olmayan bir kadın on beş yaşından itibaren her yıl bir çocuk doğurur. Bu yüzden köy sokakları sinek sürüleri gibi köy çocuklarıyla dolar taşar. Bunları tezekten ayıramazsınız!"* diye anlattığı köy çocuklarının durumunun şahidi olarak köylerdeki manzaraya ışık tutmaktadır. Kadınların sürekli doğurmak istemedikleri zaman fetüsü düşürmek için tıbbi olmayan yöntemlere sıklıkla başvurdıklarına değinir. Bu yöntemlerden biri de boncuktur. Kadınların süs eşyası olarak kullandıkları boncuğu suyla kaynatıp suyunu içtiklerinde çocuğun düşmesini sağladıkları veya doğan çocuğun yanında bu boncuğu sıktıklarında çocuğun öldüğü dair anlatılar köylerde dilden dile dolaşmaktadır.¹¹³

Kırsal da istenmeyen gebeliklere karşı alınmaya çalışılan önlemler elbette bilimin çok uzağındadır. Diğer yandan doğan çocuğa bakış ise onun bir "illet" olduğu şeklindedir. Elbette genellemek doğru olmayacaktır. Fakat Dursun Akçam'ın Milliyet'teki "Çocuklarımız" yazı dizisinde sıklıkla karşılaşılan manzara, çocuğa değer verilmediği yönündedir. Bunun, zorlu yaşam şartlarının getirdiği bir durum olduğu görülür. Akçam'ın röportaj yaptığı bir köylünün çocuklara dair düşüncesi şöyledir:

*"Çocuk milleti köylünün illeti. Bir hesap etsen nüfusun yarıdan çoğu bu köyde çocuk. Bizim avratlar döl dökerler evvelallah ama bunlara çuval tüketen, beller büken derler."*¹¹⁴

İki ve üzerinde çocuğu olan ailelerin daha fazla çocuk istememesinden anlaşılacağı üzere aslında kırsalda da bilinçli veya bilinçsiz çocuk istenmediği sonucuna ulaşılabilir. Diğer yandan Anadolu köylerindeki muhafazakâr eğilim düşünüldüğünde buna rağmen isteksizliğin varlığı, konuya din temelli değil de yaşam temelli bakıldığını göstermektedir. Bu sosyo-ekonomik durumun bir yansımasıdır denilebilir. Fakat bunu başkentteki karar mercileri ne kadar görebilmektedir?

Kanuna olumsuz bakış açılarının olduğundan bahsetmiştik. Olumsuz bakışa sahip kimselerin öne sürdükleri nedenler şöyle sıralanabilir:

1. Türk milletinin mevcudiyeti ortadan kaldırılmak istenmektedir.

¹¹³ Dursun Akçam "Özürlü Olmayan Bir Kadın On Beş Yaşından İtibaren Her Yıl Bir Çocuk Doğurur." **Milliyet**, 23.12.1963.

¹¹⁴ **Milliyet**, 8 Ocak 1964.

2. Nüfus planlaması ABD ve İngiltere kökenlidir. Kendileri uygulamazken Hindistan, Macaristan ve Türkiye'de uygulamaya çalışmaktadırlar. (Burada tezata düşerek ABD'de aile planlamasının olduğundan bahsedilmektedir)
3. İlaçların yan etkilerine ve uzun vadeli sonuçları hakkında bilimsel çevrelerin görüşüne başvurulmamıştır.
4. Türk toprakları nüfus artışını kaldıracak sosyo-ekonomik düzeyde değildir demek iftiradır.
5. Nüfus kontrolü eğitim, savunma, tarım alanlarını ilgilendirdiği için bu alandaki bakanlıkların görüşleri de alınmalıdır.
6. Atatürk'te on yılda on beş milyon genç yaratmanın gururunu yaşamıştır. Aynı yoldan devam edilmelidir. (Kınaytürk: Büyük Atatürk'ün bize nüfusun tezyidini tavsiye ve cumhuriyeti genç kuşaklara emanet ettiği malumlarıdır. Sayın İnönü'nün (500 000 nüfusumuz olsa idi Kıbrıs'taki durumumuz daha başka olurdu şeklindeki veciz konuşmalarındaki sözlerini hatırlamak isterim)
7. Nüfus artışı ülkenin savunulması için daha fazla asker demektir.
8. Nüfusun kontrol altına alınması fikri Sosyalistler/komünistlerin planlarıdır.

Muhafazakâr grubun önemli konuşmacılarından olan Burdur Senatörü Ömer Faruk Kınaytürk bir doktordur. Ancak bu konuya bakış açısında, gelenekselliğin etkilerini görmek mümkündür. Aile planlaması yapılmasını; bireylerin istemedikleri çocuğu doğurmama haklarını görmezden gelerek bunun bir vatandaşlık görevi olduğunu düşünmektedir. Nüfusun genelinin sıklıkla çocuk yapmaya teşvik edileceği bir kanuna fazlasıyla destekçi olacakları bir gerçektir. Ancak hitap ettikleri kitlenin dahi fazla çocuğa bakamayacağı gerçeğinin farkında olması onları da etkilemektedir. Muhafazakâr kanat kısa bir süre sonra önlerine konulan çerçeveye karşı daha az tepki göstermeye ardından da kanunu kabul etmeye razı oldukları görülmektedir. Çünkü kendi seçmenlerinin taleplerine kayıtsız kalamayacaklardır.¹¹⁵

O günlerde ABD'de çocuk yapmak isteyen kişilere karşı devlet belirli kriterler getirmektedir. Devlet, ailelere ekonomik şartlarından sosyal yaşam seviyelerine ve

¹¹⁵ CSTD, C.1, B.55, 17.3 .1965 O.1, s.115.

sağlık koşullarına kadar bir dizi sorgulamadan sonra çocuk yapmaları konusunda izin vermektedir. Kınaytürk'e göre Türkiye'ye de benzer şartlar getirilebilir; ancak bahsi geçen uygulamanın bırakın varlığını Türkiye'de uygulanabilirliği bile yoktur. Kınaytürk, Nüfus planlamasında ABD'den örnekler vererek tartışmayı batılı bir eksene çekmeye çalışsa da nüfusun %70'ine yakınının Kırsal da yaşadığı, ekonomik ve sosyal yaşam bakımından yetersizliği gün gibi ortadayken böyle bir düzenlemenin mevcut aile planlaması kanun tasarısından da fazla nüfus artışını engelleyici olacağı muhakkaktır ki kendisi de bu konudaki ısrarından bir süre sonra vazgeçmiştir. Kınaytürk'ün tıbbi konulardaki düşünceleri ise daha tutarlı görülmektedir. Nüfus planlanması konusunda kadınlara veya ailelere yalnızca tavsiye verilmeyip, gebelik önleyici ilaç veya spiral gibi rahim içine yerleştirilen spiral gibi yeni tıbbi yöntemlerle gebeliğin önlenmesi üzerinde durulmaktadır. Fakat hem ilaç hem de spiral uygulamaları dönem itibarıyla yeni gelişmekte olan yöntemlerdir.¹¹⁶

Kadınların gebelik önleyici yöntemleri antik Mısır'a kadar gitse de modern yöntemler çoğunlukla 1800'lü yıllardan itibaren kendini göstermektedir. 1900'ü yıllarında başında Avustralya'lı bilim insanı Ludwig Haberlandt, gebelik önleyici ve ağız yoluyla alınan bir ilaç keşfettiğini bildirmiştir. 1930'lu yıllarda da çeşitli hormonların alımıyla gebeliğin önlenilebileceğini açıklamıştır. Bu haberden yaklaşık 30 yıl sonra 1960'larda ABD ağız yoluyla alınan gebelik önleyici ilaçları piyasaya sürecektir.¹¹⁷

Dünyada yeni olan yöntemlerin, Türkiye de daha temkinli yaklaşılması anlaşılırdır. Ancak istenmeyen gebeliklerin düşürülmesi sırasında pek çok kadının yaşamını kaybettiği gerçeği karşısında Senatonun muhafazakâr tavrını yumuşatarak temkinli yaklaşım seviyesinde ilerlediği görülür. Nitekim Kınaytürk'te bir süre sonra *"Kanuna muhalif değiliz. Noksanlığına muhalifiz kadına eğitim yolu ile en basit çareler öğretilmelidir. Erkeklere prezervatif kullanmaları tavsiye edilmelidir."* diyerek tam bir karşı duruştan kaçınacak ancak geleneksel yöntemlerdeki ısrarını koruyacaktır.¹¹⁸ Ve hala ilaç veya spiral gibi yöntemlere karşı çıkmaya devam eder. Hatta ilaç ve spiral kullanmanın ülkede ahlaki sorunlar yaratacağı üzerinde durmaktadır. Bu konuda İngiliz halkının çocuklarına doğum kontrol hapları

¹¹⁶ A.g.e., s.116.

¹¹⁷ Nergiz Eryılmaz, "Doğum Sonu Dönemdeki Kadınların Aile Planlaması Konusundaki Tutumları Ve İlişkili Faktörler", **Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, Danışman Doç. Dr. Emel Ege, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya, 2014, s.4.

¹¹⁸ CSTD, C.1, B.55, 17.3 .1965 O.1, s.s.118-120.

verdiğinden dem vurarak Türkiye'de de gelecekte genç nüfusun bu yöntemleri fazlasıyla kullanabileceğini, aslında nikâhsız birlikteliklere yol açılabileceğinden duyulan endişeyi dile getirmektedir. Nüfusun hızlı artışının Türkiye'de zamanla ekonomik zararlara, nüfusun yeterinde beslenememesine neden olacağı yönündeki açıklamalara karşın Kınaytürk'ün bunu iftira olarak görerek ve soya fasulyesi hatta yabani zeytinlerin üretiminin artırılmasıyla nüfusun yeterince beslenebileceği fikrini öne sürmektedir.

Kınaytürk'e karşı, Senatör Sırrı Atalay ise kanunun lehinde olanlardandır. Konuya tıbbi değil ancak hukuki bakımdan yaklaşan Atalay'a göre kanun tasarısının ilk maddelerine bakıldığında da bireylerin istedikleri zaman istedikleri kadar çocuk sahibi olmak hukuki haklarıdır. Kanun bireyin bu hakkını önlememekte bilakis bireylerin karar verme hakkına katkı yapmaktadır. Diğer bir yandan kanun tasarısı Meclis veya Senato'ya gelmeden önce uzun bir süredir bilim çevrelerince etraflıca tartışılmıştır sırrı Atalay'ın verdiği bilgilere göre 21 Haziran 1950'de toplanan ilim heyeti, 16 Aralık 1960'ta Hıfzısıhha'da toplanan heyet, son olarak da 1 Haziran 1961'de toplanan Yüksek Sağlık Şurası'nın aldıkları kararlara bakıldığında Türkiye'de doğum kontrolünün planlı bir şekilde yapılması gerektiği üzerinde durulmaktadır.¹¹⁹ Atalay'ın "*Besleyemeyeceği bir çocuğu anaya mecbur edecek hükümler mi bunu temin edecektir? Yoksa ona besleyemeyeceği bir çocuğu yapmama imkânını mı sağlamak daha yerinde olacaktır?*" Sözleri konuyu özetler gibidir.

Hatta bu konuda Türkiye gerçeklerini gözler önüne seren şu sözleri kulaklardan uzun süre silinmeyecektir:

"Kıymetli arkadaşımız bunun çok masraflı olacağını ifade ettiler. Peki böyle olmadığı takdirde gebe kalan ve besleme imkânına sahipolmayan bir kadının başvurduğu kocakarı ilâçları ve düşürme yollarının da sağlığa büyük bir tehlike teşkil ettiğini, kıymetli arkadaşlarım, bilhassa köylerde bunun büyük bir tehlike teşkil ettiğini bilmiyorlar mı? Çocuğu besleyemeyecek durumda olan ana gebe kaldığı andan itibaren çocuğu düşürebilmek için şehire gidip doktoru kanuni nedenlerle bulsa bile gelemiyen büyük bir ekseriyeti teşkil etmektedir. Köyde, şehirde, beldede gebe kalan büyük bir nüfus kendiliğinden ve yasadık

¹¹⁹ A.g.e., s.120.

yollarla çocuğu düşürmek yollarını arıyacaktır, sakat kalacaktır. Bu nedenden sıhhatli olmıyan bir nesil doğmuş olacaktır".¹²⁰

Kanunun karşısında olan bir diğer isim muhafazakarların sözcüsü konumundaki Fethi Tevetoğlu'dur. Fethi Bey'de doğum kontrolünde geleneksel zamanlama yönteminin işe yarayacağını iddia etmektedir. *"En basiti yumurtanın düşmesi gününden uzak devrede ilkah olmıyacağını köylü kadınlara söylemek dahi hakikaten onlara birçok şeyler kazandırabilecektir."*¹²¹

Hatta bu konuda ilaç ve benzeri yöntemlerin kullanımının kimi senatörlere göre nikâhsız ilişkilere yol açabileceği; belki de doğum kontrol ilaçlarının gebeliği önlemesiyle yasadışı birlikteliklerin gebelikle görünür, anlaşılır hale geldiği durumların önleneyeceği; böylelikle toplumsal baskı araçlarının devre dışı kalabileceği endişesini taşımaktadırlar. Fakat bunu düşünürken evli çiftlerin çocuk istememe hakları olduğu ya da daha önemlisi kadınların istemedikleri çocukları doğurmama hakları olduğu düşüncesini, kadınların istenmeyen gebelikleri önlemek adına canlarından olabilecek tehlikeli yöntemlere başvurarak ülkedeki kadın nüfusunun azalması gerçeğini de görmezden gelmektedirler. Ki bu durum araştırmalarda görüldüğü üzere kırsalda, köylerde fazlaca yaşanan olaylardandır. Şehirli kadın, doktor ve hastane imkanına sahipken, köylü kadınlar bu imkana belki yaşamları boyunca bir kez olsun sahip değillerdir. Tıbbi yönlü eleştirilerin odak noktası ise özellikle köylü kadınların ilaca ulaşamayacakları, bunun için sürekli eşlerini şehire göndereceklerini veya ilacın alımı unutulduğunda kadınlarda kanama başlarsa kırsaldaki doktor ve hastane imkanının kısıtlı olması sebebiyle ölümlere neden olabileceği endişeleri üzerinde odaklanmaktadır.¹²²

Eleştirel yaklaşanlardan Isparta Senatörü Mustafa Gülcügil ise konunun ahlaki çöküntüye neden olabilecek bir dizi olayı başlatacağını düşünmektedir. Muhafazakâr bakış açısında bu ilacın alımı kişilerin cinsel birliktelikte daha rahat hissetmesine neden olacağı mantığındadır. Çocuk olmayacağı garantisiyle birlikteliklerin daha da hürleşeceği böylelikle toplumun ahlakının bozulacağı düşünülmektedir.¹²³

Kanuna karşı çıkanlardan Tahsin Banguoğlu, milli duygulara yönelik konuşmasında ise Milli Mücadele döneminde köylü, yalın ayak çocukların, ülke için çok fedakârlıkta bulunduklarına dikkat çekerek bu çocukların sayısını azaltmayı değil

¹²⁰ A.g.e., s.122.

¹²¹ A.g.e., s. 124.

¹²² A.g.e., s.124.

¹²³ A.g.e., s.125.

de artırmayı hedeflemenin doğruluğuna değinince Senatodan farklı tepkiler alacaktır. Tepki çeken konuşması şöyledir:

"...İşte ben buradan o yalın ayak çocukları savunuyorum, onları istiyorum. Bu memleketi düşman istilâsından kurtaran o yalın ayak çocuklardır. (Bravo sesleri, alkışlar) İstikbalde de bu memleketi, düşman istilâsından kurtaracak, bu memleketi imar edecek, zengin edecek o yalın ayak çocuklardır. Bizim çocuklarımız değil. (Bazı itirazlar ve «niye bizim çocuklarımız değil» sesleri) Bizimkiler de dâhil efendim. Söz gelişi söyledim, özür dilerim. Bizimkiler de dâhildir efendim, hepsi öyledir... Kendi lüksümüz için, kendi konforumuz için çocuk istemiyoruz, şehir hayatımızda ve şehirde, gittikçe tek çocuklu aile tipi fazlalaşıyor. Kendi lüksümüz, kendi sefahatımız için yaptığımız şeyleri millî hayatımıza tatbik etmeye hakkımız yoktur. Bunu köy hayatımıza tatbik etmeye hakkımız yoktur. Evet, çocuk yapmak fedakârlıktır. Bu fedakârlığı biz, şehirliler yapmıyoruz. Köylü bu fedakârlığı göze alıyor, hiç olmazsa onlara engel olmalıyım..."¹²⁴

Bu sözlerinin ardından konuyu dönemin en popüler suçlaması olan sosyalizme çevirerek, doğum kontrolünün sosyalist propagandalar olduğunu söyleyerek konuyu ideolojik tarafa çekmektedir. Kanunu hazırlayan komisyon adına konuşan Osman Gümüsoğlu, kanunun çıkmasıyla birlikte öngörüldüğü üzere iktisadi alandan, sosyal ve tıbbi alanlara kadar ülkenin refah seviyesinin artmasına neden olacağını ifade etmektedir. Çünkü kadının iki çocuk yerine sekiz çocuk doğurduğu hali arasında öncelikle, sağlık olarak büyük farklar olacaktır. Korunarak düşük yapan kadınların oranlarında azalma olacağından, Türk annelerinin yaşam standartları da artacaktır. Az çocuk sahibi aileler, çocuklarının sosyal gelişimlerine daha fazla ekonomik katkı yapabilecekleri için de kaliteli genç nesillerin yetişmesi sağlanabilecektir. Doğumun kontrol edilmesiyle, istenmeyen çocukların bakımevlerine bırakılması gibi durumlarda da hızlıca düşüşler yaşanacağı öngörülmektedir.¹²⁵ Ayrıca gelişmiş ülkelerle, Türkiye'deki doğum oranları karşılaştırıldığında Türkiye'nin doğum oranlarının iki katı olduğu bilgisine değinilmektedir. Türkiye'de doğum oranı binde 45-50 arasında belirtilirken genç nüfusuyla bilinen Kanada'nın binde 24,8, ABD'nin binde 22,4, İsrail'de ise binde 25, Japonya'da ise binde 17 olarak verilmektedir. Bunun sebebi

¹²⁴ CSTD, C.1, B.57, 19.3.1965 O.1, s.172.

¹²⁵ CSTD, D.1, C.1, B.55, 17.3 .1965 O.1, s.127.

doğum kontroldür ve adın geçen ülkeler gelişmiş olarak bilinen ülkelerdir. Gümüsoğlu gündemdeki tehlike arz eden ilaç haberlerine değinerek bu gibi ilaçların Türkiye'de satılmasına ilim heyetinin izin vermediğini de belirtmiştir.¹²⁶

Mehmet Nuri Ademoğlu, köylerdeki doğum sıklıklarına dikkat çekmektedir. Köylü kadınların doğum kontrolü konusundaki bilgisizliğinden dolayı kimi zaman istemeyerek de olsa doğan çocukların ölüme terk edildiğini belirtmektedir:

“Arkadaşlar, hepiniz bilirsiniz ki, Anadolu' da doğurduğu dokuzuncu çocuğunu, onuncu çocuğunu dışarıya, soğuğa bırakır. Çünkü o kürtaj bilmiyor, o başka usuller bilmiyor, bildiği basit usulle çocuğunu imha edememiştir. Doğurduğu zaman dışarı bırakıyor, dışarıda zatürre, şu bu olsun ölsün diye. Günahtır bu. Yazıktır. İşte bu şekilde Türk nesli imha edilir, yoksa bu kanunla değil...”¹²⁷

Günler süren tartışmalar boyunca konu daimî olarak erkek senatörler tarafından dile getirilmiştir. Ancak konu doğrudan kadını ilgilendirdiği için kadın senatörlerin konuşmasının etkili olacağı düşünülmüş olacak ki. İstanbul Senatörü Mebrure Aksoley'in söz alarak Senato da bir konuşma yaptığı görülmektedir. Aksoley, Meclise hitabında şunları söylemiştir:

"Nüfus plânlaması kanun tasarısı Yüce Senato'da incelenirken, kulaklarımda birbirine karışan, yalvaran kadın seslerini duymaktayım. 1938 senesinde Ankara Halkevi Köycülük kolunda çalışırken, haftanın iki gününü köylerde geçirmiş bir arkadaşınız olarak beni doktor zanneden ve etrafıma toplanan, eteklerime sarılan köylü kadının yalvarışlarını şu dakikada duymaktayım. «6 tane çocuğum var, çok yalvarırım sana, bir yedincisine artık takatim kalmadı, bana bir şeyler öğret» diyen kadın seslerini duymaktayım arkadaşlarım. Aziz arkadaşlarım ben aleyhte konuşan arkadaşlarım gibi bu kanunu anlamıyorum. Bu kanun devlet olarak ailenin mahrumiyetine girecek bir kanun değildir. Esasen Nüfus plânlamasını şehirler yapmaktadır. Şehir kadını sağlığını koruyarak yapmaktadır. Zavallı köylü kadını ise bir takım iptidai vasıtalarla, kocakarı ilâçları tatbik etmek suretiyle ya sakat kalmakta veya ölmektedir. Sayın senatörler ister çıkarın bu kanunu ister çıkarmayın; Nüfus plânlaması memlekette tatbik edilmektedir. Şehirlerde bir kere

¹²⁶ A.g.e., s.128.

¹²⁷ CSTD, D.1, C.26, B.57, O.1, 19.3.1965, s.181.

mükemmelen tatbik edilmektedir. Köyler, biçare köylü, kadını ki, biz onun yardımına koşacak, onu eğitmek suretiyle uyandıracak, ilâcı ile, gereci ile, aracı ile yardım edeceğiz. Kadın ölümünün, ana ölümünün önüne geçeceğiz, çocuk ölümünün önüne geçeceğiz. Çok rica ediyorum, bu kanun kabul edilirse bizden yardım bekleyen, yalvaran seslere yanıt vermiş olacağız."

diyerek adeta erkek egemen Senato'ya haykırmaktadır.¹²⁸ Bu durum, köylü kadınların, kırsaldaki çaresizlikleri içerisinde dahi bir kurtuluş ümidiyle bilgili insanlara başvurduğunun kanıtları olarak karşımızda durmaktadır.

Şekil 1: Nüfus Planlamasına Erkek Egemen Bakış¹²⁹

Nüfus Planlanması Kanunu, her ne kadar tartışmalı bir eksenle ilerlese de bir süre sonra gelinecek nokta, ülke için faydalı olacağı yönünde idi. Böylelikle 11976 sayılı Nüfus planlaması hakkında kanun 1 Nisan 1965'te kabul edildikten sonra 10 Nisan 1965'te ise resmi gazetede duyurularak yürürlüğe girdi.¹³⁰ Birkaç yıl sonraki Senato konuşmalarından da anlaşıldığı üzere nüfus planlaması giderek artan oranlarda özellikle de kırsalda, köylerde halk tarafından uygulandı. Bu konuda Milli Birlik Grubu'ndan Vehbi Ersü'nün verdiği bilgilere göre nüfus artış hızı İzmir ve İstanbul % 2,5; Orta Anadolu % 4,7; Doğu Anadolu ise %5,5'tir. Ancak kent ve kırsalda nüfus kontrol kliniklerine başvuranların %45'ini köy ve kırsaldan gelenler oluşturmaktadır.¹³¹ Bu da bizi kırsalda nüfus planlamasının hayati önemini

¹²⁸ A.g.e., s.176.

¹²⁹ Hürriyet, 6 Haziran 1961.

¹³⁰ Resmi Gazete, 10 Nisan 1965.

¹³¹ CSTD, D.2, C.51, B.30, O.3, 2.2.1969, s.267.

anlaşıldığı ve devletin buna uygun olarak sunduğu kontrol yöntemlerinin halk tarafından benimsendiğini göstermektedir.

Türkiye’de 1965 sonrası açılan nüfus planlaması klinikleri ile rahim içi araç (RİA) uygulaması başlatılmıştır. Uygulamalar sıklıkla kliniklerde kısmi olarak gezici ekipler tarafından veya muayeneler sırasında takılmıştır. 1967’ye kadar toplamda 84.285 RİA uygulaması yapılmıştır. Özellikle 1966 ve sonrasında bakanlığın daha etkin bir politika ile süreci yönettiğini görmekteyiz. Örneğin nüfus planlaması gezici ekipleri 1966-1968 arasında yalnızca 588 köyde 20 ilçe ve 6 ilde süreci yönetmiştir. Buralarda erkekler ve kadınlara dağıtılan 150 bin civarında broşür ve 65 bin bülten ve çeşitli yerlere asılan 75 bin afişle toplumsal bilinç oluşturmaya çalışılmıştır. Ayrıca çeşitli tarihlerde radyolar ve seminerler aracılığıyla da halkın nüfus planlamasına yöneltildiği görülmüştür. Bu çabalar sayesinde yalnızca köylerde 2.777.757 kişiye ulaşılarak eğitim almaları sağlanmıştır.¹³²

İlk uygulama yılı olarak kabul edilebilecek olan 1966’dan sonraki beş yıl içinde RİA uygulaması yapan klinik sayısı 499’a çıkarken uygulama rakamları toplamda 260.389’a çıkmıştır. Kırsal alanın temel mekanı olan köylerdeki uygulama rakamları da hızla yükselmeye devam etmiştir. Yine aynı yıllar arasında toplamda 5696 köyde nüfus planlaması ekipleri tarafında ziyaret edilerek bilinçlendirme çalışmaları yapılmıştır.¹³³

¹³² Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1964-1967, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sağlık Propagandası Ve Tıbbi İstatistik Müdürlüğü, Yayın No.444, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1971, s.300-301.

¹³³ Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1968-1972, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sağlık Propagandası ev Tıbbi İstatistik Müdürlüğü, Yayın No.413, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1975, s.332.

2.EĞİTİM

2.1. 1923-1960 Arası Kırsalda Eğitim Politikaları

Cumhuriyet'in kurucuları, yaşam felsefesi açısından Fransız devrimine dayanan ve onun ideal insanını ülkeye uyarlayarak modern bir Türkiye yaratma planı içindeydiler. Bu amaç doğrultusunda, eğitim alanında bir kalkınma hamlesine girişmek istediler. Ancak 1927 sayımına göre nüfusun %75,8'i kırsalda köy ve nahiyelerde yaşıyordu. Kırsaldaki nüfusun hızla modernleştirilmesinin önünde duran ekonomik engellere rağmen okullaşmanın yaygınlaştırılmasına olan ihtiyaç, Atatürk döneminin temel sorunu olarak duruyordu. Bilinç seviyesinin artırılmasının sonucu olarak kitlelerin, devlet otoritesi ve devrimlere karşı kışkırtıcı eylemlere daha kolay yönlendirilebiliyor oluşu, çözümün aciliğini de göstermekteydi. 1925-1938 arasında Anadolu'da çıkan çeşitli isyan hareketlerinin tamamına yakını kırsal veya kırsal kabul edilebilecek bölgelerde ortaya çıkmıştı. Bu durum yaratılmak istenen "yeni yaşam" için ciddi bir tehlikeydi ve derhal çözülmeliydi. Bu nedenle kırsaldaki kitlenin hızlıca eğitimle buluşturulması, yaratılmak istenen ulus fikrinin gerçekleşmesi bakımından önemliydi. John Dewey'in *"İnkılabın misyonerlere ihtiyacı vardır. Bu da ancak eğitim organizasyonu ve öğretmen gibi iki unsura dayanır."* sözünü kendine eğitim felsefesi olarak edinen yönetici kadro, köylere öğretmen yetiştirmenin yollarını aramaya yönelmiş ve Dewey'in 'kırsaldaki eğitimin bölgenin ekonomik ve sosyal alandaki ihtiyaçları doğrultusunda organize edilmesi gerektiği' düşüncesi üzerinde durulmuştur. Bu kapsamda öncelikle ilkokul öğretmenlerinin sayılarının artırılması, ardından da kırsala gidecek öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitim niteliğinde köy öğretmenliğine hazırlık kursları denilebilecek bir eğitim verilmeye başlandı. Ayrıca Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati tarafından Köy Muallim Mektebi Talimatnamesi yayımlandı. Bu yönetmeliğe göre yetişecek öğretmenler köylerdeki yaşam şartlarına göre eğitim alacaklar ve görev yaptıkları bölgelerde de benzer anlayışla kırsal nüfusu

modernleştireceklerdi. Ancak 1927’de açılan bu okullar Mustafa Necati’nin ani ölümü sonrasında ilgisizlik ve maddi yetersizlikler sebebiyle 1933 yılında kapatıldılar.¹³⁴

Kırsal alanda yaratılmak istenen modernleşme hamlesinin bir ayağı da ekonomik yapının eğitimle değiştirilmesi fikriydi. Kalkınmanın temeli kırsaldı ve bir an önce geniş halk kitlelerinin yaşadığı kırsalda okuma yazma gibi temel eğitimin yanı sıra modern tarım tekniklerine hakim bir kitlenin oluşturulması gerekiyordu. Bu konudaki ilk fikirler daha Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı o önemli günlerde Türkiye İktisat Kongresi’nde belirmeye başlamıştı. Ziraat ve Maarif Meselesi bölümünde ilk yer verilen maddeler ziraat eğitimi üzerineydi. Kırsal da İlkokul ve ortaokullar açılması ve burada gelişmiş ülkelerde olduğu gibi sanayi ve ziraat alanlarında uygulamalı derslerin olması isteniyordu. Hemen akabinde ise her ilçe de birbirine yakın olan köyler için yeterli derece arazisi olan bir yatılı ilkokul açılması ve bu okullarda ilkokul derslerinin yanı sıra uygulamalı ve teorik basit ziraat derslerinin verilmesi kabul ediliyordu.¹³⁵

1923-24 arasında Türkiye’de üretimin kalkınmasına yönelik, köylüye eğitim verebilecek kadroların yetiştirilmesi amacıyla da olan Ziraat Vekâletinin kontrolünde açılmış ziraat mekteplerinin sayısı 10 adettir. Bunlar: Ankara, Çorum, Sivas, Bursa, Karesi, Erzincan, İzmir, Kastamonu, Edirne ve Adana Mıntıka (bölge) Ziraat Mektepleri olarak bilinmektedir. Ancak bahsi geçen okullardaki fiili eğitime dair sorunlar olduğu da istatistiklerden anlaşılmaktadır. Bu okulların yarısına yakını ya yeni açılmıştır ya da öğretmeni yoktur. Bu okulların toplamda 657 öğrencisi, 57 öğretmeni bulunduğu bilinmektedir. Bunların yanı sıra yüksek meslek okulu olarak Orman Mekteb-i Ali’si, Halkalı Ziraat Mekteb-i Ali’si, Baytar Mekteb-i Ali’si bulunmakta, buralarda da toplamda 175 öğrenci, 43 öğretmen bulunmaktadır.¹³⁶

Cumhuriyetin kırsalda okullaşma adımları ilk yıllardan beri ele alınan konulardandı. Fakat istenilen hızda ilerlemiyor ve bölgelerden okulsuz kaldığına dair şikâyet ve istekler, hükümet yetkililerine ilk fırsatta bildiriliyordu. 1 Mayıs 1936 tarihinde 3. Umumi Müfettiş Hasan Tahsin Uzer tarafından İsmet İnönü’ye gönderilen bir raporda 3. Umumi Müfettişliğin alanına giren Trabzon’da ortaokul konusunda

¹³⁴ Mustafa Ergün, “Köy Öğretmen Okulu Denemesi ve Mustafa Necati”, **Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati Ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyum Bildirileri (2-3 Ocak 2009)**, Yenikuşak Köy Enstitülüler Derneği Yay., İzmir, 2009. s.s.234-241.

¹³⁵ **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yay., İzmir, 2004, s.13.

¹³⁶ Mehmet Ö. Alkan, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2000, s.s.313-314.

ciddi sıkıntıların çekildiği belirtilmektedir. Trabzon'un her ilçesinde 300-700 arasında değişen sayıda öğrenci ilkokula gitmekte, bunlardan 40-80 kadarı her yıl mezun olmaktadır. Ancak sonrasında kent merkezine gidip eğitimini devam ettiren çocuk sayısı umumi müfettişe göre % 2 civarındadır. Uzer kendisine yönelen okul taleplerine dair şu bilgileri vermektedir:

“...Geçende Akçaabat, bu defa da Sürmene, Of, Pazar, Rize ve Hopa merkezlerine uğradığımda dil birliğiyle bana aynen şu sözleri söylediler: Başbakanımızdan orta mektep isteriz.”¹³⁷

Diğer yandan adı geçen yerlerde halkın devletten de bir beklentisi olmadığını ortaokul yaptırmak için daha izin gelmeden para toplanıp, bankaya yatırıldığına da altını çizen Uzer, “...Bu dilekler karşısında kalbimin incindiğini, gözlerimin yaşardığını büyük şefime arzederim” diye de eklemektedir.¹³⁸ Bu okul talebinin akıbetine dair yeni bir bilgiye ulaşılmamıştır.

Uzun yüzyıllar boyunca, Anadolu kırsalının genel eğitimden mahrum kalışı, cumhuriyetin köylere kadar ulus inşaa fikri karşısında ciddi bir zorluk meydana getirmekteydi. Bunu bilen cumhuriyet kadrosu, Anadolu köylerinin eğitilmesi ve okullaşmasına ayrıca dikkat kesilmişti. Öncelikli eylemlerden biri de hızlıca bilgi düzeyine uygun kitaplar hazırlamak olmuştur. Genel kültür bilgisi verme amacıyla hazırlanan yurt bilgisi kitabı köy çocuklarının anlayabileceği düzeyde hazırlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca 1926 yılında alınan bir karara göre eğitimin daha yaygın, kaliteli ve bölgelerin durumlarına göre şekil alabilecek maarif mntıkaları kurulmuştur.¹³⁹ Her ne kadar cumhuriyetin eşit eğitim ve ortak değerler üzerinden ulus yaratma fikri olsa da bölgelerin sosyo-ekonomik şartları bunu imkânsız hale getirmektedir. Kısa bir süre sonra bu bölgesel ayırım konusunun da işe yaramadığı görülünce tek merkezden eğitim anlayışına dönmüştür. Bilindiği üzere kırsalda üretici kesimin daha bilinçli tarımsal kalkınmaya yönlendirilebilmesi, kırsalın farklı alanlarda çok çeşitli uzmanlara ihtiyacı olduğu gerçeği üzerine 1936'da köy eğitim kursları, ardından da köy enstitüleri anlayışı yerleştirilmeye çalışılmıştır. 1937 yılında Maarif Vekaleti, köy öğretmen

¹³⁷ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)** Belge Yer Numarası 30-10-71-464-1, 1 Mayıs 1936, Numarası 1263, Sıra No.3.

¹³⁸ **A.g.b.,**

¹³⁹ Sena Coşğun, “Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi Ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı**, Erzincan 2015, s.s.64-65.

okullarının açılmasına yönelik bölgelere ilgili müdürlüklere emir göndermesiyle düğmeye basıldı. 3 aşamalı bir eğitimden sonra köylere köy öğretmeni yetiştirmek mümkün olabilecekti. Buna göre ilkokul kısmında 3 sınıflı ilkokulu bitiren öğrenciler 5 sınıflı bu ilkokula alınacaktı buradan mezun olanlar 2. Kısım olan ortaokula geçiş yapacak ve burada ülke genelindeki ortaokul müfredatının yanı sıra çeşitli ziraat konuları ve köyde ihtiyaç duyulabilen teknik işlere yönelik dersler almaları gerekiyordu. Buradan sonra 3. Kısım olan öğretmen okuluna gönderilerek daha önce derslerini aldıkları köy mesleklerinden birinin uygulamasını tamamladıktan sonra köy öğretmeni olarak atanabiliyorlardı. Başlangıçta yalnızca 2 köy öğretmen okulu bulunuyordu. Bunlar Eskişehir-Çifteler ve İzmir-Kızılçullu idi. Bu iki okulda toplam 12 öğretmen görev yapıyordu.¹⁴⁰ Bu iki kurum 1940'taki temel düzenlemeye kadar kırsala yönelik öğretmen yetiştirme politikasının ilk uygulama örnekleri olarak kaldılar. Eğitim alan köy eğitimlerinden yalnızca köy çocuklarını değil köylüyü de teknik ziraat ve hayvancılık alanlarında eğitmeleri bekleniyordu. Yetişkin köylülere okuma yazma, çeşitli temel sağlık bilgileri, çeşitli fidanlık ve meyve bahçelerinin oluşturulmasına yardımcı olmaları da bekleniyordu. İsmail Hakkı Tonguç'un eğitimlere öğrendiklerinizi köylerde öğretebilecek misiniz? Sorusuna cevaben kullandığı:

“Biz daha ileriye gideceğiz, köyleri ve köylüleri taşı ile toprağı ile birlikte adam edeceğiz. Bu söylediklerimizi yapabilmek için icabında ölümü bile göze alacağız, bu uğurda hiçbir şeyden yılmayacağız.”

cümleleri eğitimcilerin manevi olarak da köylü aydınlar oluşturmaya hazır olduklarını göstermektedir.¹⁴¹ İnönü dönemi, kırsal alanda eğitimin kendi içinden bulunan bir yöntemle ciddi bir atılım fırsatı yakaladığı bir dönemdi. Bu yöntem eğitimde cumhuriyet tarihi boyunca üzerine en çok atıf yapılan eğitim yöntemlerinden biri olabilir. Bu yöntemin adı Köy Enstitüleridir.

İnönü, CHP'nin 1939'daki 5. Kurultay'ında kırsaldaki eğitim meselesine ilerleyen yıllarda daha fazla önem verileceğinin sinyalini veren şu cümlelere yer veriyordu:

¹⁴⁰ Cemil Öztürk, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, (2. baskı) TTK, Ankara, 2007, s.154.

¹⁴¹ Çiğdem Erdem, “Cumhuriyet Yönetiminin 1930'lu Yıllarda Köyde ve Köylülükte Dönüşümü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak Köy Eğitim Kursları” **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** 10/3 (2008), s.195.

“Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunluğunu teşkil eden köylümüzün gerek tahsil gerek geçim hususunda seviyesini yükselmeyi başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğimiz neticelere, çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz. Kati olarak inanıyoruz ki köylümüzün tahsilini ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırıdığımız gün milletimizin her daha da kudreti, bugün güç tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır.”¹⁴²

İnönü, cumhurbaşkanlığının ilk yılından itibaren kırsaldaki eğitim konusunda bir atılım yapılacağına ilk sinyali burada vermiştir.

19 Mart 1940 Tarihli Köy Enstitüleri Kanun önergesinde Köy Enstitüleri’nin kurulma amaçları arasında ilkokul eğitiminin köylerde yeterli düzeyde verilememesi gösteriliyor ve şehirler ve kasabalarda çocukların % 80’i, köylerde ise % 26’sı okutulabiliyor deniliyordu. Ortalama 40.000 köyden eğitimci ve öğretmene sahip toplam 10.000’e yakın köy varken 30.000 köyün öğretmenden mahrum olduğuna dikkat çekiliyordu. Eğitimsizliğin kalkınmayı, ekonomik refahı da engelleyeceği düşüncesinden hareketle “Bilimsizliğin en mütakâsif olduğu yer, faal nüfusun % 81’ini teşkil eden çiftçi halkın yurdu olan köylerdir.” denilerek kurulacak Köy Enstitüleri’nin bu milli davayı çözebileceği iddia ediliyordu.¹⁴³

17 Nisan 1940 Tarihinde yürürlüğe giren Köy Enstitüleri Yasasıyla köylerde öğretmen olmasının yanı sıra bir önder olması da arzu edilen köylü aydınlar yetiştirme amacı ön plandaydı. 5 Yıllık ilkokulu bitiren köy çocukları, 5 yıl da bu enstitülerde okuyacak ardından 20 yıl boyunca köylerde öğretmen olarak toplumu aydınlatacaktı. Aylık 20 lira ile geçimlerini sağlayacak arazinin de verileceği bu öğretmenlerle, %80’i köylerde olan halkın eğitimle kalkınması amaçlanıyordu. Ancak yasa karşısında ilk andan itibaren muhalif tavırla ortaya çıkmaya başladı. Kazım Karabekir, yalnızca köylere yönelik öğretmen yetiştirmenin köy-kent ayrımı yaratacağını ve enstitülerde yetişen çocukların yarı aydın olacağını salık vermekteydi.¹⁴⁴

Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Karabekir’in iddialarına karşı verdiği yanıtlarda herhangi bir sınıf ayrımının parti programına da aykırılığına vurgu yapıyor ve temelde köylerde yetişen çocukların daha sonra şehirlere akın etmelerinin arzu edilmediği belirtiyordu. Bu dönemde köylünün toprağını işlemeye devam etmesi

¹⁴² CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Basımevi, Ankara, 1939, s.20.

¹⁴³ İsmet Binark, **Türk Parlamento Tarihi- VI Dönem**, C.1, TBMM Vakfı Yay., No.35, Ankara, 2004, s.s.1304-1305.

¹⁴⁴ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi IV-1**, Bilgi yayınevi, Ankara, 1999, s.s.41-42.

isteniyordu. Ayrıca enstitülerde yetişecek öğretmenlerin şehirlerdeki öğretmenlerden farklı bir eğitim seviyesinde olmayacağını sözünü vermektedir.¹⁴⁵ Köy Enstitüleri'ne yönelik eleştiriler, açık olduğu süre zarfında devam etti. Ancak enstitülerin sayıları giderek arttı. 1943 yılında Hasanoğlu'da Yüksek Köy Enstitüsü açılarak köy enstitülerinde görev yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesi işine giriş yapıldı; ne var ki burası da 1947 yılında kapatıldı. 1946 sonrasında Meclise giren Demokrat Parti (DP) mitinglerinde köy enstitülerini halka şikâyet etmeye başladı "Köy enstitüleri ahlaksızlık, komünistlik yuvalarıdır." "İmece yoluyla okul yaptırmak zulümdür." deniyordu. Enstitü öğrenciler üzerinde artan baskıları dile getiren öğrenci Hüseyin:

*"Gece yatarken sağa mı sola mı döneceğimiz bile merak edeceklerdi. Günlük elbiselerimizle Ankara'ya gitmekten çekiniyoruz. Okula Varlık Dergisi'nin girmesi yasaklandı. Ergenekon, Kürşat Serdengeçti, Meşale dergileri öğütleniyor bize" diyecektir.*¹⁴⁶

İkinci Dünya Savaşı sonrasında iç siyasette daha eleştirel bir tutum izlenmeye başlanınca Köy Enstitüleri CHP muhaliflerinin de odak noktasına yerleşti. CHP, kadrolarında siyasal hesaplar yapılmaya başlandı. Oy kayıplarının önüne geçilmesi için neler yapılabileceği parti kurullarında veya kimi parti toplantılarında dile gelmeye başladı. 1947 CHP kurultayının eğitim komisyonunun kırsaldaki köy okulları ve eğitimleriyle ilgili düşünceleri partinin gelecekteki eğitim politikası hakkında fikir vermektedir. CHP'nin bu konudaki hassasiyeti raporun ilk cümlelerinde de anlaşılmaktadır. Rapor köy okullarının inşası ile başlamaktadır. Milli Eğitim Bakanı'nın katılımıyla gerçekleşen görüşmelerde delegelerden gelen talepler bakana iletilmiş ve neler yapılabileceği üzerinde konuşulmuştur. Toplantılarda köy okulu inşaatlarının aksatılmaması, köylülerin yükümlülükler altında ezilmemesi gerektiği düşüncesi de dikkate değerdir. Bu konuda yıllardır süren şikayetlerin kurultayda dile getirilmesi, CHP'nin üst yönetiminin durumun hassasiyetini anladığını gösteriyordu. Sorunu köylülerin fikirlerini alarak çözmek istedikleri görülüyordu. Kurultay sonrasında il, ilçe ve bucaklara gidilecek, muhtarlar ve ihtiyar heyetlerinin düşünceleri öğrenilecektir. Kurultay da "köy okullarının köylü vatandaşlara takatları dışında mali bir külfet yüklemeyen yapılabilesini sağlayacak bir sistemin hükümetçe kurulması

¹⁴⁵ İsmet Binark, **a.g.e.**, s.1363.

¹⁴⁶ Mehmet Başaran, **Büyük Aydınlanmacı Öğretmenim Hasan Ali Yücel**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s.165.

uygun görülmüştür”. Görülen o ki Köy Enstitüleri’ne yönelik maliyet eleştirileri, CHP içinde de çözüm isteklerine dönüşmüştür. Raporda ayrıca “*köy okulları inşaatı için borçlanmış olan köylüleri müşkül durumdan kurtarmak için bu vaziyette bulunan köylülere yardım yapmayı Milli Eğitim Bakanlığı kabul etmiştir*” şeklinde kararlar alınmıştır. Kurultay, delegelerden gelen talepler arasında 2 yıl olan üniversite askeri kamplarının, 1 yıla indirilerek kalan bir yılında, gençleri köycülük davasına yönlendirerek öğrencilerin kahve ve gazino gibi yerlere gitmesini önleme düşünceleri de ilginçtir. Ancak kurultay bunu değerlendirmek için ayrıca inceleme gerektiğine karar vererek üstünde durmamıştır. Köy okullarına muallim mektebi mezunu öğretmen gönderilmesi isteklerine, imkana göre gönderilebileceği yanıtı verilmiştir. Ayrıca köy okullarına çoğunlukla erkek öğretmenlerin gönderilmesi taleplerinin dikkate alınacağı belirtilmiştir. Aslında kadın öğretmenlerin erkeklere oranı onda bir civarında olsa da bu konuda delegelerden gelen talepte dikkate değerdir.¹⁴⁷

1947 yılında köylerde okul inşaatlarının devlet tarafından yapılması kararı alındıktan sonra köy enstitülerinin öğrenme koşullarında da sınırlama yoluna gidilerek, enstitüye verilen demirbaş ve çeşitli teknik imkanlar geri alınmıştır. 1949 yılında Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu döneminde, enstitülere yalnızca köy çocuklarının alınması yöntemi kaldırılmış, enstitülerdeki karma eğitim anlayışına son verilerek özünden uzaklaştırılmıştır. 1954 yılında ise Bakan Tevfik İleri tarafından alınan kararla enstitüler kapatılmıştır.¹⁴⁸

Demokrat Parti’nin kırsalda eğitime yönelik politikalarına bakılacak olursa 1950 kasım itibarıyla yeni bir İlköğretim Kanun Tasarısı hazırlıklarına girişildiği görülmektedir. İlköğretim sorunu ilk kez ele alınan bir program değildi. Elbette yeni iktidarın özgünlük arayışı gereğince her alanda kendi politikalarını yansıttığı bir anlayışla hareket ediliyordu. Köy Kanunu gereğince köylere okul yapımında doğrudan köylülerin katkı sağlaması sorunu yıllardır CHP yönetimlerinin eleştirilmesi sonucunu doğurmuştu. Buradan ders alan DP, okul inşaatlarını devlet bütçesinden karşılama yöntemine geçti. Bu kapsamda yapılan 1956 tarihli plan gereğince 12 yıl içinde 17.000’ e yakın şehir, kasaba ve köy okulu yapılacağı kararlaştırılmış ve bu iş için 80

¹⁴⁷ BCA- 490-01-221-871-5

¹⁴⁸ Necdet Aysal, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005, Ankara, s.s..280-281.

milyon civarında bir bütçe de ayarlanmıştır.¹⁴⁹ Ancak 1958'e gelindiğinde bu konunun hala çözüme kavuşmadığı görülmektedir. Hasan Ali Yücel, DP'yi 'İlköğretim davasını' çözmeye çağırır. Yücel'e göre köy eğitiminde önemli nokta köy okulu binalarının yapımıdır. Köy okullarının devlet tarafından yapılmaya başlanmasından itibaren 200 milyon lira harcandığını ancak bunun yeterli olmadığını 17.000 civarında okulun yapımı için ortalama 1 milyar liraya ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.¹⁵⁰ 1950'ye kadar 1505 şehir 15.800 köy ilkokulu olmak üzere toplam 17.305 ilkokul yapıldı. Demokrat Parti 1950-1960 arasında Amerika'dan getirtilen 1000 adet baraka okulla birlikte toplam 6204 köy okulu yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu yıllar arasında şehirde görev yapan öğretmenlerin sayısı %125'lik bir artış oranıyla 10.633'ten 23.652 mevcuda ulaşırken köyde görev yapan öğretmenler sayısı ise % 55'lik bir artışla 24.220'den 37.587'ye ulaşmıştır.¹⁵¹ Demokrat Partinin köye dönük uygulamalarının başarılı ilerlediğini belirtmek gerekmektedir.

Demokrat Parti, halk eğitimi konusunda 1951 yılında halk eğitimi uzmanı olan Prof. Dr. Watson Dickerman'dan bu konuda Türkiye'de neler yapılabileceğine yönelik araştırma yapması istenmiş akabinde de bu raporlar yönünde bir halk eğitimi müdürlüğü kurularak kırsala, köylere yönelik kadın ve erkek gezici köy kursları düzenlenmeye başlamıştır. Ayrıca köy çocuklarının köylerde öğretmen olarak yetiştirilmesini başarılı bulmuştur. Demokrat Parti Döneminde ABD'den Prof.Dr. Kate Wofford, Prof. Dr. John Rufi, E.Tompkins, Prof. Dr. Maaske, Lester Beals, ve Ford Vakfı komisyonu eğitim alanında çalışmak üzere gelmiştir.¹⁵²

Bu dönem Amerika'dan yalnızca eğitim alanında değil, kırsala dönük araştırmalar yapmak üzere de araştırmacılar getirilmiştir. Barbara Helling, George Helling, Paul Stirling gibi isimler kırsala yönelik sosyolojik araştırmaları ile bilinmektedir.¹⁵³ Türkiye Ford Vakfı aracılığıyla Türkiye'ye gelen Barbara ve George Helling'in yaptıkları araştırma "Sosyolojik ve İstatistiki Bakımdan Köy" adı altında Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından 1956 yılında yayınlanmıştır.

¹⁴⁹ Sevilay Özer, **Demokrat Partinin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013, s.282.

¹⁵⁰ Hasan Ali Yücel, "İlköğretim Meselemiz", **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1958.

¹⁵¹ Emre Kılıç, "Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası 1950-1960", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir, 2008, s.s.102-103.

¹⁵² Caner Yüce, "Demokrat Partinin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisinin Muhalefeti", (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2008, s.s.70-72.

¹⁵³ H. Bayram Kaçmazoğlu, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yay., İstanbul, 1988, s.65.

Demokrat Parti ile Batılılaşma meselesinde yeni bir anlayış ve yöntem ortaya çıkmıştır. Bu anlayış Türk-İslam-Batı sentezi olarak nitelendirilmektedir. Bu anlayış kendinden önceki batılılaşma anlayışlarına karşı çıkararak onları ya liberal, batıcı, CHP'li ya da solcu ve komünist olmakla suçlayarak kara cübbeliler yakıştırmayı yapmıştır. Turhan Feyzioğlu, Hüseyin Nail Kubalı, liberal batıcı olarak görülürken Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Naili Boratav ise solcu olmakla suçlanarak üniversitelere girmelerine engel olunmuştur.¹⁵⁴

Demokrat Partinin 10 yıllık iktidarı sürecinde 5. ve 6. Maarif Şurası düzenlenmiştir. 18-23 Mart 1957'de toplanan 6. Maarif Şûra'sında kırsaldaki eğitim özel olarak olmasa da genel itibarıyla kırsalda bir şekilde ilköğretime tabi olduktan sonra ortaöğretime geçemeyen ciddi bir kitlenin varoluşu tespit edilmiş ve üzerine gidilmesi gerektiği belirtilmiştir. Maarif şurasında belirtilen Türkiye'deki insan gücünün kendi kendini yetiştirme bilincinden uzak oluşuna atıfla geniş bir kitlenin mesleki ve teknik eğitime yönlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Yanı sıra ziraat ve orman okulları ile bahçıvanlık okullarının kültür derslerinin kaldırılarak bütün köy gençlerinin geçmesi gereken pratik meslek seminerleri haline getirilmeli kısa zamanda daha fazla sayıda teknik çiftçi ve bahçıvan yetiştirilmeli düşüncesine yer verilmektedir. Bu anlayış Köy Enstitülerinin temelde köylü aydınlar yetiştirme anlayışına göz kırpmaktadır.¹⁵⁵ Şuranın ilgilendiği bir diğer konuda halk eğitiminin gayesi olarak cehaletin tasfiyesi, okumuşluğun ilerletilmesi, toplum kalkınması, milli birliğin kuvvetlenmesi (köy-şehir birliği vb.) konuları amaçlanmıştır. Şehirlerde yetişen gençlerin gelecekte kırsalda köylerde hizmet verebilmesi için buraları tanımalarına özen gösterilmeli, küçük çocukların köylerle iletişim kurması sağlanmalı. Gerekirse 'Köycü Kardeş Kolları' kurularak köy ve şehir arasında bağ oluşturulmalıdır.¹⁵⁶

Köylere gidecek olan öğretmenlerin bilinçlenmesi ve ziraatın gelişmesi amacıyla 1960 yılında Ziraat Vekaleti tarafından zirai yayım rehberi hazırlanmıştır. Hazırlanan bu rehberde köy öğretmenleri kalkınmanın "öncü kahramanları" olarak nitelendirilmektedirler. Bu kahramanların öğretim vermekten başta en tabi meşguliyeti olarak görülen işi ziraatla uğraşmaktır. Ve köy öğretmenini köy ve köylüye faydalı olmak istiyorsa kendini her an onların hizmetine vermesi gerektiği de açıkça

¹⁵⁴ H. Bayram Kaçmazoğlu, **a.g.e.**, s.63.

¹⁵⁵ **Altıncı Maarif Şurası**, (2.Baskı-Tıpkı Basım) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991, s.51.

¹⁵⁶ **Altıncı Maarif Şurası**, s.s.86-87.

belirtilmektedir. Ziraat Vekaleti bünyesinde kurulan Zirai Yayım Teşkilatı, kırsalda çiftçilerin ihtiyaçları doğrultusunda eğitilmesi amacıyla oluşturulmuştur. “*Kendi işlerini kendileri görmek üzere, çiftçilere yardım etmek temel prensibidir.*” Bu teşkilat, Gazete, broşür, radyo, sinema, slayt gösterimleri, afiş veya toplantılar, ya da tarla günleri, teşvik müsabakaları, türkü, oyun ve tiyatro günleri düzenleme gibi yöntemlerle köylüyü bilinçlendirme yolu aramıştır. Bu kapsamda köyde herkesin görebileceği tercihen köy meydanı civarında korunaklı bir yere duvar gazetesi mekânı oluşturulması ve bakanlığın yayınlarının burada yayınlanması istenmiştir. Köy öğretmenlerine verilen öğütlerden biri de köyde bir önder ya da liderle birlikte çalışılmasıdır. Liderlerin köy ağası gibi baskın kimselerden değil de çiftçilik alanında en iyi verimi alan kişiler arasından seçilmesi belirtilmektedir. Çünkü amaç amir değil önder kimseler yaratmaktır.¹⁵⁷

2.2. 1960-1970 Arasında Kırsala Yönelik Eğitim Politikaları

1960 ile 1970 arasında Türkiye’de devlet kurumlarının eğitime yönelik çalışmaları dağınık bir yapıdadır. Milli Eğitim Bakanlığı, öğretmenlerin yetiştirilmesi, öğrencilerin okula devamları, faaliyetlerine yani temelde eğitimleri üzerine eğilirken, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı okulların inşaatı, öğretmen evlerinin yapımı gibi konuları yürütmektedir. Diğer yandan eğitim için hem Bayındırlık Bakanlığı’ndan hem Eğitim Bakanlığı’ndan hem de il özel idarelerinden bütçeler ayrılarak geliştirilmeye çalışılmaktadır. Ancak eğitimin ulaşabildiği köylerde köylülerin dahi onu destekleyecek ekonomik ve sosyal kaynaklar olmaması eğitimin kalitesinde düşmelere neden olmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı’nda on yıl içinde 12 bakan değişikliğine gidilmiş, göreve gelen bakanlar kimi zaman bakanlığın çalışma koşullarına uyum sağlayamadan görevden ayrılmak durumunda kalmıştır. Bu da eğitim ve öğretimdeki aksaklıkların giderilmesi açısından sürekli kesintilerin ve düzenli bir politikanın yeşermesini engellemiştir. Kırsal da sayıları ortaokul ve liseye oranla fazla olan köy ilk okullarının yapısal sorunlarının yanı sıra köylerde öğrencilerin devam göstermeleri açısından da başlıca sorunlar devam etmektedir. Devletin her köye bir öğretmen götürme şevki yıllar içerisinde kırılıp zamana yayılan bir hal almıştır. Tabi dağınık köyler ya da yayla da yaşayan bir nüfusun varlığı da köylerdeki eğitimin aksamasına neden olmaktadır. Gerçi böyle bir durumda devlet

¹⁵⁷ Cemalettin Şenocak, **Köy Öğretmenlerine Zirai Yayım Rehberi**, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1960.

yayla da kalan vatandaşları için gezici öğretmenler aracılığıyla eğitimi devam ettirmeye çalışmıştır ancak bu yaygınlaştırılamadığı gibi sürdürülebilirlik açısından da zor olmuştur. Diğer yandan öğretmen sıkıntısı devam etmektedir. Bu dönemde öğretmen, okul ve öğrenci oranları aşağıdaki tabloda verilmektedir:

Yıl	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1960-61	24398	62526	2.866. 501
1961-62	25677	68888	3. 147. 146
1962-63	26452	73256	3. 370. 679
1963-64	27775	76544	3. 562. 140
1964-65	29585	82781	3. 769. 282
1965-66	30863	89105	3. 933. 251
1966-67	32399	97220	4. 216 .930
1967-68	34002	105841	4. 450. 353
1968-69	35932	116004	4 .686. 572
1969-70	37171	123172	4. 906. 995
1970-71	38234	132721	5. 013. 408

Tablo 12: 1960-1971 Arasında İlkokul ve İlköğretimde Okul, Öğretmen ve Öğrenci Durumları¹⁵⁸

Görünen o ki 1960-1965 arasında okul sayılarından ortalama beş binlik bir artış yaşanırken öğretmen sayıları 27 bin civarında bir artış göstermiştir. Buna oranla öğrenci sayısındaki artış ise 1 milyonun üzerindedir. 1960 verilerine göre Türkiye’de ortaokul sayısı 745, burada öğrenim gören öğrenci sayısı ise 291 266’dır. 10 yıl sonra gelinen durum ise: 1848 ortaokul, 810 983 öğrencidir. Liselerdeki durum ise şöyledir: 1960 yılında 194 lisede 4219 öğretmen ve 75 632 öğrenci mevcuttur. 1970 yılında bu sayı 518 okul, 10 136 öğretmen ve 253 742 öğrenciye ulaşmıştır.¹⁵⁹

1961 yılında Milli Eğitim Bakanlığının İlköğretim Komitesi, gelecek 10 yıl içinde eğitim planları ve muhtemel sonuçlara dair bir rapor yayımlanmıştır. Bakanlığın hazırladığı rapor on yıllık süreçte eğitimin ulaşmasını temenni ettikleri seviyeyi hesaplama açısından bilhassa önem taşımaktadır. Uzmanlar eliyle hazırlanan rapora göre on yıl içinde şehir ve kasabalarda toplamda 2388 ilkokul yapımı, buna ek olarak köylerde 17.702 ilkokul ve mevcut öğretmene ilave olarak 85.103 öğretmen

¹⁵⁸ **İstatistik Göstergeler 1923–1998**, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2001, s.s.64-65.

¹⁵⁹ **İstatistik Göstergeler 1923–1998**, s.67.

yetiştirilmesi ve 4.943.000 çocuğun okutulması planlanmaktadır. Planın diğer odak noktası okulların nasıl, nereye yapılacağıdır. Uzmanlar bu konuda gelişmemiş bölgelere öncelik verilmesinden yanadır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinde bu konuda düzenlemeye gidilmesi tavsiye edilmektedir. Diğer yandan okul yaptırmak isteyen vatandaşların desteklenmesi, dörtlü ve üçlü eğitim yapan okulların ikili veya tekli öğretime geçebilmesi için çalışılmasını ve başlanıp bitirilemeyen okulların yapım işlerinin hızlanması gerekliliğini belirtmektedirler.¹⁶⁰

1960 yılı Köyler İstatistiği verilerine göre 35.382 muhtarlıktan ilkokulu olan muhtarlık sayısı 19.587 bu muhtarlıkların nüfusu ise 13.745.730'dur. İlkokulu olmayan muhtarlık 15.030 iken bu muhtarlıkların nüfusu ise 5.092.025'tir. Son halinin ne olduğu bilinmeyen muhtarlık sayısı 159 iken insan sayısı 68.965'tir.¹⁶¹ Devletin meçhul olarak nitelendirdiği yaklaşık yetmiş bin kişilik bir nüfus olması dikkat çekicidir.

İlköğretim Komitesi'nin raporuna göre ise 1960 itibariyle kırsalda okulu olan köy sayısı 19862'dir. Hiç okulu olmayan köy ise 15 477 olarak görünmektedir. Geçici binalarda öğretim yapan köy okulu ise 2225 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu dönemde ihtiyaç olan köy okulu adedi ise 17702 olarak belirlenmiştir. Raporda kimi bölgelerde yatılı veya gündüzlü bölge okulları yapılması tavsiye edilmektedir. Okul tavsiye edilen bölgeler (6 ile 9 bin arasında köy olduğu tahmin edilen köyler) ise Kuzey Anadolu bölgesinde divan, Doğu ve Güney Doğu Anadolu da mezra adı verilen yerler bir de okul yapımına uygun olmayan yerlerdir. Raporda özellikle Toroslar, Sultandağları, Hakkâri, Van ve benzeri yerlerde yayla etekleri, göçebe halde yaşayan köylere de gezici okulların kurulması yönünde istekler yer almaktadır. 1959-1960 arasında köylerde mevcut ilkokul sayısı 378'i kapalı olmakla birlikte 19968'tir. 1959-1960 itibariyle köylerdeki öğrenci durumu ise kız erkek toplam 1.583.753'tür. Elbette bu sayı içinde okula devam etmeyen öğrenci sayısı yoktur. Buradaki veriler ancak kayıt altındaki öğrencilere dair olanları kapsamaktadır. İlköğretim raporuna göre 10 yıl içinde köylere yapılacak ilkokul sayısı her yıl için 1770'tir. 1961 ile 1970 arasında toplam da 17702 köy okulunun yapımı öngörülmektedir.¹⁶² Bu öngörü 1970'ler itibariyle gerçekleşmiştir. Yukarıdaki istatistiklere bakıldığında öğrenci ve nüfus artışı, öğretmen ve okul artışlarına bakıldığında öngörülerin tutulduğu söylenebilir.

¹⁶⁰ İlköğretim Komitesi Raporu ve On Yıllık Plan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s.s.2-3.

¹⁶¹ Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1963, s.31

¹⁶² İlköğretim Komitesi Raporu ve On Yıllık Plan, s.s.13-15.

Raporda okulların fiziki şartlarının iyileştirilmesi ve modernleştirilmesi için gerekenlerde sıralanmıştır. Buna göre; her köy okulunda olması gereken asgari bölümler: dershaneler, işlik ve alet odası, depo, vestiyer, kitaplık ve dolaplar, ısıtma, temizlik ve içme suyu tesisatı, heladır. Köy okullarının nereye yapılacağı konusuna da değinen raporda mümkün oldukça köy merkezinde öğrencilerin ve halkın ulaşımının kolay, çığ ve sel gibi felaketlerden korunmaya önem verilmesi tavsiye edilmektedir.¹⁶³

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) ve Milletlerarası Eğitim Bürosunun 1958 Cenevre toplantısında kırsal alandaki köy çocuklarının durumlarına ilişkin tavsiye kararlarına da yer verilen raporda; köy çocuklarının köylerdeki eğitim şartlarının tam anlamıyla sağlanmadığı ve bu ortadan kaldırılmadığı sürece eşit yaşam ve eğitim haklarından mahrum olacaklarının altı çizilmektedir. Köy ve şehir arasındaki farklılıklar nedeniyle köylerdeki koşulların iyileştirilmesi, şehirle bağlantılarının kurulması ve araç gereçlerin gereken oranda temin edilmesi vurgulanmaktadır. Köy ve şehir okulları arasındaki farklılıkların giderilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır.¹⁶⁴

1960-1970 arasında eğitime dair 7. ve 8. olmak üzere iki Milli Eğitim Şurası toplanmıştır. İlk şura 1962'de, ikincisi 1970 yılındadır. 5-15 Şubat 1962 tarihleri arasında toplanan 7. Milli Eğitim Şurası'nda kırsala yönelik öneriler arasında mesleki teknik öğretim planlanmıştır. Kadınlar için 'Köy Kadınları Gezici Kursları' ve buralara gidecek olan kadın öğretmenler içinde yetiştirme programları; erkekler içinde sabit ilçe, gezici köy demircilik, marangozluk ve yapı kursları planlanmıştır. Buralardaki eğitimin kırsal bölgelerin ihtiyaçları doğrultusunda planlanması, gerekirse yatılı olmaları önerilmektedir. Şuranın ilgi alanına giren bir diğer konu ise halk eğitimi için öğretmenlerin yetiştirilmesidir. 1962 yılında öğretmen okullarının sayısı 53'tür. Bu okullardan her yıl 4000 öğretmen mezun olsa da ülke ihtiyacını karşılayacak öğretmen sayısı 9000-9500 olmasını gerekli görmektedir. Şurada öne çıkan konulardan biri de halk eğitimidir. Halkın okuryazar duruma getirilmesinden Türkçeyi daha az bilen bölgelerde çeşitli yöntemlerle Türkçenin konuşulur hale getirilmesine, temel aile toplum yaşantılarının geliştirilmesine, köy ve kentlerin rahat yaşanılır yerler haline getirilmesine kadar çeşitli öneriler getirilmiştir. halk eğitimi planlanmasında meslek edindirmenin yanı sıra kırsalda yaşayanlar için de tarımla ilgili kursların açılması, elde edilen ürünlerin sergilenmesi, kooperatif ve dernek faaliyetlerine

¹⁶³ A.g.e., s.s.17-19.

¹⁶⁴ A.g.e., s.98.

yönlendirme, göçebe toplulukların bulunduğu yerlere, yayla ve sayfiye yerlerine kitaplıkların kurulması, köyler için pilli radyoların temin edilmesi, gezici sergi, müze, bando, sergi ve kuklalardan faydalanarak karagöz faaliyetlerinin artırılması hatta karagözcülerin yetiştirilmesi konuları üzerinde durulmaktadır.¹⁶⁵ 28 Eylül-3 Ekim 1970 tarihlerinde toplanan 8. Milli Eğitim Şurası'nda ise temel konu ortaöğretim ve yükseköğretime geçişin planlanması üzerinedir. Kırsal kalkınmaya yönelik olarak bu Şura da doğrudan bir planlama olmamakla birlikte ortaöğretim de az masraflı tesis, araç ve gereç isteyen programlar arasında kooperatifçilik, tarım (tavukçuluk, arıcılık, meyvecilik, tarım endüstrisi) alanlarında derslerin verilmesi önerilmektedir.¹⁶⁶

Hükümetler açısından kırsaldaki eğitime bakışı değerlendirmekte gereklidir. 1960'ların ihtilal hükümeti olan Milli Birlik Kurulu'nun hükümet programında ciddiyetle üzerinde durduğu bir konuda eğitimidir. Askeri yönetim, eğitimin istikrarsız olduğunu düşünmekte ve onu bu gidişatından acilen kurtarma derdindedir. Çoğu hükümet programında da ortaya atılan düşüncelerin burada da tekrarlandığı gibi iktisadi kalkınma için eğitime ihtiyaç olduğu dolayısıyla eğitimin gelişme için bir araç olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Eğitimin sorunlarının temeline inilememekte ve ekonomik kalkınma odaklı çözümler mali sorunlar sebebiyle düzelmeyen kısır bir döngüde kalmaktadır.

“Millî Eğitim dâvası, baş davalarımızdandır. Demokrasinin kökleşmesi, soysuzlaşmamasının teminatı, özlenen iktisadi refahın tahakkuku, büyük kütlelerin, yeni yetişen nesillerin millî eğitimden en geniş ölçüde faydalanmasına bağlıdır. Maarifimizin muhtaç olduğu nizam içinde ye belli metotlarla çalışan medenî ve millî bir müessese haline getirmeye matuf olmak üzere, gerekli inceleme ve araştırmalara başlamak, gelecek iktidarlara bu istikamette hazırlıklar bırakmak, başlıca arzularımızdandır. Millî Eğitimi durgun halinden çıkarıp yapıcı ve başarıcı bir vasfa ulaştırmak amacımızdır.”¹⁶⁷

İnönü'nün 1961 yılı hükümet programında eğitimin, çoğunluğun yaşadığı kırsala yönelik, kalkınma odaklı, temel eğitimin dışında teknik ve çiftçiliğe dair bilgilerin verileceği bir eksenle ilerleyeceğini belirtmektedir:

¹⁶⁵ 7. Milli Eğitim Şurası (5-15 Şubat 1962), MEB Yay., (Tıpkı Basım), Ankara, 1991, s.203, 297.

¹⁶⁶ 8. Milli Eğitim Şurası (28 Eylül-3 Ekim 1970) Esaslar Raporlar Kararlar, MEB Yay. (Tıpkı Basım), İstanbul, 1991, s.136.

¹⁶⁷ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, C.1, B.2, 11.7.1960, s.7.

“Millî Eğitim, sadece genç nesilleri yetiştirmenin bir vasıtası değil, aynı zamanda özellikle. Milli kalkınmayı hızlandıracak ve gerçekleştirecek verimli bir yatırını olarak öne alınmıştır. Bütün faaliyetimizi, uzum vadeli ve esaslı bir plâna: bağlamak amacındayız, ilk öğretim on yıllık bir süre içinde sağlanmak tertibine bağlanmıştır. İlkokulu bitiren ve çeşitli nedenlerle orta öğretime devam imkânını bulamayan çocuklar ve yetişkinler için kısa süreli yetiştirme programları hazırlanacaktır. Bu arada tarım ve el sanatları alanında meslekî ve teknik öğretim kursları ve okuma yazma öğretimi çalışmaları temin olunacaktır. Orta ve yüksek öğretim kurumlarımız iyi yetiştirme esasına göre düzenlenecektir.” 168

1965 Koalisyon hükümetinin Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü’nün eğitime dair söylemleri, İnönü politikalarını hatırlatmaktadır. Bu açıdan CHP politikalarının koalisyon döneminde de devam ettiği görülmektedir. Ürgüplü, hükümet programında eğitimin yurt kalkınmasını bilen ve ona destek olması beklenen gençler yetiştirme ümidinde olduğunu belirtmekte, ardından da öğretmenlerin yetiştirilmesinde “bu hizmete lâayık ehliyet, vasıf ve sayıda yetiştirmek için gerekli bütün imkânlar aranacaktır.” diyerek “ Meslekî ve teknik öğretimi memleketin sosyal, ekonomik ve sınai kalkınmasında tesirli kılmak, eğitim politikamızın ana gayelerinden biri” olarak değerlendirmektedir.¹⁶⁹ Bu dönemde eğitimde kalkınmaya katkı sağlayacak nitelikte bir programlamaya gidileceği anlaşılmaktadır.

27 Ekim 1965 Tarihi itibariyle iktidara gelen Adalet Partisi’nin ilk hükümet programında eğitimin milli bir dava ve kalkınmanın temeli olduğu belirtilmektedir. Okur yazar oranının düşük bulunarak artırılmasına gayret gösterileceği temennisi dikkat çeker. Demirel; “Bütün köylerin okula kavuşturulması, ilköğretim kadrosuna yeter sayıda öğretmen yetiştirilmesi için gereken tedbirler alınacaktır” dedikten sonra maddi durumu olmayan yetenekli köy çocuklarının eğitime devam edebilmesi için sınırlı sayıda olan devlet parasız yatılı okullarının sayısının artırılacağını belirtmektedir.¹⁷⁰ 1969 programında ise hala geliştirilmek zorunda olunan eğitimin varlığına atıf yapılarak okullaşmanın dengeli ve planlı bir şekilde yurdun geneline yayılması gerekliliğine değinilmektedir. Ancak burada okulların dağılımında esas alınacak politika, bunların köylü, işçi, esnaf ve dar gelirli ailelerin durumlarına öncelik

¹⁶⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD), D.1, C.1, B.13, O.1, 27.11.1961, s.122.

¹⁶⁹ MMTD, D.1. C.36, B.65, O.1, 26.2.1965, s.499.

¹⁷⁰ MMTD, D.2, C.1, B.5, O.1, 3.11.1965, s.77.

verilerek geliştirilmesidir. Demirel'e göre “...*Eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin her türlü vasıtaya başvuruyla sağlanması*” gerekmektedir. Bu açıdan ortaokulların “en küçük kasabalara kadar götürme” planı yapılmaktadır.¹⁷¹

Bu dönemde okullaşma arttıkça, okula giden öğrenci ve ders veren öğretmen sayılarındaki artışlar doğru orantılı ilerlemiştir. 1960 yılında Türkiye’de 194 genel lise, 4219 öğretmen ve 75 632 öğrenci varken 1965’te bu sayılar lise 240, öğretmen 5 994, öğrenci 97 935’tir. 1970 itibariyle sayılarda gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 518 okulda 10 136 öğretmenin 253 742 öğrencisi bulunmaktadır.¹⁷² Öğretmen sayılarına bakıldığında da öğrenci sayıları neredeyse 2,5 kat artarken öğretmen sayıları iki katı bile değildir. Mevcut sayının az olduğu yıllarda bile öğretmen yetersizliği sorunu varken 1970’ler sorunun başka bir boyutuyla devam ettiği yıllar olarak kayıtlara geçmiştir. İleride bu konuya ayrıntılı yer verilecektir. (Bkz. Öğretmen yetersizlikleri.) Ancak şunu da belirtmek gerekmektedir. Aynı dönemde ilkokul ve ortaokul (ilköğretim) verilerine bakıldığında öğretmen başına düşen öğrenci sayısında azalma olduğu görülmektedir. 1960’ların başında öğretmen başına düşen öğrenci 45 civarındayken 1970’ler itibariyle bu sayı 35’lere düşmüştür.¹⁷³

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda eğitimin kapsayıcı nitelikte olacağı öngörülürken gelir durumu elverişli olmayanların devletin oluşturacağı imkanlarla yükseltileceği belirtilmektedir. Bu dönemde ilkokul öğretmenlerinin her birine 60, eğitici tarım teknisyenlerine 25-30 köy düşen bu dönemde İlköğretimin öncelikle ele alındığı görülür. Planda on beş yıl sonunda her okul çağına ulaşan bireyin okul imkanına sahip olacağı toplumsal hedef olarak düşünülürken her kademede öğretmen ihtiyacının karşılanması için tüm tedbirlerin alınacağı kararına varılmıştır.¹⁷⁴ Ancak kalkınma planları hedefini tutturamaz.

2.2.1. Köy Okulları ve Sorunları

Türkiye’de köy okullarının durumu, Cumhuriyet idaresinin ilk günlerden itibaren üzerinde yoğun mesai harcadığı sorunlardandır. 1960’lar Türkiye’sinde de

¹⁷¹ MMTD, D.3, C.1, T.1, 7.11.1969, s.s.49-50.

¹⁷² İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.s.68-69.

¹⁷³ A.g.e., s.76.

¹⁷⁴ Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1963, s. 442.

konu her bütçe görüşmesinde Senato veya Mecliste ele alınan kimi zaman bütçenin dışında da üzerinde tartışmalar yaşanan bir konudur. Nüfusunun büyük çoğunluğu hala kırsalda yaşayan Türkiye’de köye yönelik hizmetlerin devamlılığı, her dönem kendisini hissetmiştir. Ancak hizmetin devamlılığı, hızlı ve etkili bir hizmet götürüldüğü anlamına da gelmemektedir.

1960’larda çoğunlukla bir, nadiren iki kimi zamanda hiç okul görmeyen kırsal için, eğitimin eşit bir şekilde ulaşılabilir olduğunu söylemek imkansızdır. Türkiye bu yıllarda hala köylerine okul götürmekte sorunlar yaşamaktadır. Senato gündeminde konuşan milletvekili ve senatörlerin devlet istatistiklerinde yer alan bilgilerle eksiklikleri ortaya koymuşlardır.

1960’ta Türkiye’de bulunan okulsuz köylerin sayısı on beş binin üzerindedir. Köylerin % 55’inde okul olduğu bildirilen açıklama da % 45’inin okuldan mahrum olduğu görülür. Net rakamlara göre okulsuz olan köy sayısı 15.814 olarak tespit edilmiştir. Bu köylerdeki okul çağına gelmiş çocuk sayısı ise 938.000 olarak dikkati çekmektedir. Okul olan 19.851 köyde ise eğitim alan çocuk sayısı 1.588.884 olarak kayıtlara geçmiştir. Ülkede okuma çağına olan çocukların %63’ü okula devam ediyor görülürken %37’si herhangi bir eğitim alamamaktadır.¹⁷⁵

Bu görüntüye Fakir Baykurt, Cumhuriyet’te yazdığı bir makalede yer vererek eleştirmektedir :

“...On yedi bin kadar köyümüzün okulsuzluğu, okullu köylerin de epeycesinin öğretmensizliği, kabul edilmiş bir gerçektir. Bu gerçeği BMM’deki son eğitim görüşmelerinde sayıları ucundan kıyısından kırparak da olsa Milli Eğitim Bakanı da söyledi. Okul yapmak için köylünün beden gücünden faydalanma fikri, bir zamanlar çok tenkid (eleştiri) edilmişti. Bu yüzden kanunlarımızdaki iş hizmet yükü de kaldırılmıştı. Hâlbuki on yıldan bu yana, köylere ve şehirlere, okul yapımı için ayrılan ödenek, gülünç denecek kadar azdır. Bütçesinin aslan payından daha büyük bir kısmını savunma işlerine ayıran bir devletin okul yapımına daha fazla para ayırması da zordur. Misafir devlet başkanları için yapılan aşırı ağırlama masraflarıyla, açma ve temel atma törenlerinde yapılan görülmemiş masrafları kısarak okul yapımı için

¹⁷⁵ Cumhuriyet, 22 Mayıs 1960.

*ayırduğumuz ödeneği üç beş milyon daha çoğaltmak mümkün olur. Son yıllarda bazı valiler köylüden taş, kum ve işçi yardımı sağlamış ve böylece fazladan birkaç okul daha yapılabilmektedir. Biz bugün ki durmadan çalışan dünya da bey bir ulus değiliz ayağımızı uzatıp yatmamıza yetecek derece de mirasa da konmadık.*¹⁷⁶

Baykurt'a göre devletin mali yetersizlikleri açıktır. Halka yapacağı sınırlı yardımlar, tam olarak açıkları kapatmasa bile halk zaten cami yaptığı gibi okulunu da kendisi yapacaktır. Bu yönde atılacak ilk adım varolan okullara öğretmen göndermektir. Baykurt, şöyle devam eder:

*“Öğrenim çağında olup okuyamıyan, gerilikten karanlıktan sömürülmekten, yani üfürükten yani muskadan, yani hacıdan hocadan şeyhten kurtulamıyan bu milyondan fazla köy çocuğunu kendi kaderlerine bırakmak, her şeyden önce demokratik devlet anlayışına uymaz.”*¹⁷⁷

Baykurt, Köy Enstitülerinden yetişmiş köylü bir aydın olarak, deneyimlediği eğitimin yararlarını anlatmakta ve ülkedeki 53 öğretmen okulunun bir zamanlar 21 köy enstitüsünden çıkan öğretmen sayısına ulaşamadığından yakınmaktadır. Ve ciddi bir soruna işaret eder. Ona göre gidecek laik, demokratik okula ulaşamayan bu köy çocukları hafız mekteplerine gitmektedir. Köylerdeki eğitimin baş aktörü öğretmenlerin, köy işlerinden okula vakit ayıramayan çocuklarla ilgili bir çözüm üretemediğini dolayısıyla bu konuda öğretmenlerin tek başına bırakılmasını eleştirilerine ekleyen Baykurt; *“Öğretmenler çocuk babalarıyla, parti ileri gelenleri arasında şaşırılmış durumdadır. Köy öğretmeni desteksiz bırakılmıştır”* diye yorumlamaktadır.¹⁷⁸

1962 yılında, okula gidemeyen öğrenci sayılarını bizzat Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu açıklamıştır. İlkokul çağında bulunan 4.286.000 çocuktan 3.135.000'i okula giderken 1.151.000'i okula gidememektedir. Okula gidemeyen ilkokul çağındaki çocuk sayısının oranı %26'dır.¹⁷⁹ Senatörler, eğitimin geldiği durumla daima ilgilidir. 1962 yılında Tunceli Senatörü Mehmet Ali Demir'in Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'na yönelttiği okul, öğretmen, eğitim öğretim yetersizliklerine yönelik sorularına bakanın verdiği yanıtlara bakılacak olursa, güncel

¹⁷⁶ **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1960.

¹⁷⁷ **A.g.g.**

¹⁷⁸ **A.g.g.**

¹⁷⁹ **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1962.

ve resmi bir açıklama olduğundan hareketle doğru bildiler içerdiğini düşünebiliriz. Bakan Hatipoğlu'nun verdiği bilgilerden hareketle şu bilgilere ulaşılmaktadır: 1961-1962 öğretim yılında kırsalda (köy ve kasaba) eğitim ve öğretimin yapıldığı (ilkokul, ortaokul ve lise) okul sayısı toplamda 24 502 adettir. 1960 yılı verileri düşünüldüğünde 2 yıllık eğitim-öğretim dönemi içinde okul sayısının arttığı görülmektedir. Köylerde yalnızca tekli eğitim verilmektedir. Ülke genelinde ise 3194 ilkokul olduğu ve bunların içinde ikili eğitim veren okulların sayısının fazlalığı dikkat çekmektedir. Şehir merkezlerinde öğrenci sayılarına nazaran okulların sayıca az olması sebebiyle ikili ve üçlü eğitime gidilmiştir. Bakanlığın öngörüsüne göre ilerleyen yıllarda ikili eğitimin daha da yaygınlaşma ihtimali vardır. Yalnız ilkokul değil üst kademelerde de okul yetersizliği görülmektedir. 565 ortaokulun 129'unda, 139 lisenin 85'inde 2'li eğitim yapılmaktadır.¹⁸⁰

Eğitim imkanına sahip olamayan bölgelerin durumu denilince, Doğu Anadolu ilk akla gelen bölgedir. Kırsal alandaki yaşam açısından en sıkıntılı bölge Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dur. Özellikle kış şartların da pek çok dağ köyünün yolunun kapanması ile buralara öğretmenlerin gidemediği görülmektedir. Durum, eğitim alma hakkına sahip çocukların eğitimden mahrum olmaları gibi büyük bir sosyal sorunu beraberinde getirmektedir. 1961 yılında hükümetin aldığı bir karar gereğince özellikle dağlardaki göçebe aşiretlerin çocuklarının eğitimlerinin aksamaması için gezici bir öğretmen teşkilatı kurulması kararı alınmıştır. Bu kararlara göre yaz döneminde köylere gidecek öğretmenler tayin edilecektir. İlk kez Diyarbakır'ın Karacadağ ve Kulp İlçeleri'ne bağlı dağ köylerinde uygulanacak olan eğitim de özellikle Kürtçe konuşan ve hiç Türkçe bilmeyen çocuklara Türkçe ve okuma yazma eğitimleri verilecek ayrıca öğretmenlerin Türkçe öğretebilmesi için öncelikle Kürtçe bilmeleri gerekliliği üzerine de kursa tabi tutulacaklardır. Bu bölge de okuma yazma ve Türkçe bilenlerin oranı %2'dir. Ayrıca öğretmenlerin dağ köylerinde kuracakları kamp için bakanlık çadır ve portatif masalar temin etmeye başlamıştır.¹⁸¹

Dil sorunu zaman zaman dile getirilen bir meseledir. 1958 yılında bir ilköğretim müfettişi olan Mehmet Turan'ın tespitlerine göre Kürtçe bilmeyen öğretmenlerin zorluklar yaşadığı görülmektedir. Turan şöyle sorar: *“Doğunun bugünkü köy öğretmeni, doğu köyünün beklediği öğretmen midir?”*¹⁸²

¹⁸⁰ CSTD, D.1, B.18, 0.1, 18.12.1962, s.371.

¹⁸¹ Cumhuriyet, 19 Eylül 1962.

¹⁸² Köy ve Eğitim, C.5, S.50, Nisan 1958, s.1.

Adalet Partisinin 1965'te iktidara geldiği ilk yıldan itibaren eğitim alanında da bir hareketlilik kendisini göstermektedir. Yeni hükümetin bakanları, ilk bütçe görüşmelerinde hizmet programlarına dair planlarını belirtmektedir. 1966 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Orhan Dengiz'e göre bakanlığın plan ve hedefleri arasında okulsuz öğrenci bırakılmayacağı, 40 kişilik sınıflardan oluşan derslik düşüncesi, şehir ve kasabalardaki okul ihtiyacını tamamlama, adeta harabeye dönmüş okulların bakımlarının yapılması, hatta şehir ve kasabalarda 18 490, köylerde ise 16 816 dersliğin yapılmasına ihtiyaç duyulduğunun tespiti gibi pek çok fikir yer almaktadır. 1960'lar Türkiye'sinde kırsal alan denilince, Doğu ve Güney Doğu bölgesindeki alışılmış mahrumiyet düşüncesi zihinlerde canlanmaktadır. MEB'e göre buradaki çocuklar için mevcutlara ek olarak 24 bölge yatılı okulunun yapılması planlanmaktadır. Bakan Orhan Dengiz, küçük yerleşim yerlerinde çocukların gece-gündüz kalabilmesi için ise 500 adet pansiyonlu bölge okulu yapımının belli bir programa bağlandığını ve zamanla buralara bahsi geçen sayılarda okulun yapılacağını taahhüt etmektedir. Diğer yandan köy çocukların yıllar içinde sayılarının artmasıyla ilçe merkezlerindeki öğrencilerin sayısının artış göstereceği öngörülebilir olduğundan buralarda pansiyonların oluşturulması da planlanmaktadır. Oluşturulması planlanan bölge yatılı okullarında öğrencilerin bölge ekonomisini kalkındıracak, en azından üretim alanında etkinleştirilecek bir neslin yetiştirilmesinin planlandığı görülmektedir.¹⁸³ Fakat kendisinin bakanlığı kısa süreli olduğu için verilen sözlerin tam anlamıyla yerine getirilmesi mümkün olmamıştır.

1966 yılında kırsal alanda henüz 11.000 köyde okul varlığına rastlanmadığı; yanı sıra da yaklaşık 26.000 köyde ise öğrencilerin %90'ının birleştirilmiş sınıflarda eğitim aldığı ve bu rakamın yine % 50'sinde 5 sınıfın bir arada ders yaptığı eleştirileri zaman zaman Senatoda dile gelmektedir. Diğer yandan köylerdeki sınıfların mevcutlarıyla ilgili şikayetlerde bulunmaktadır. 1960 yılında bir öğretmene düşen öğrenci sayısı 47 iken, 1965 yılında bakanlığın çabalarına rağmen, ancak 1 puan düşüş kaydetmiştir. Ayrıca bina yaparak kaliteli bir eğitim verilebileceğini düşünmekte sorgulanması gereken bir durumdur. Başka bir konuda Doğu ve Güney Doğu İllerinde yaşanan sosyo-kültürel farklılıkların yansımalarıdır ki, bu da başta dil sorununu gündeme getirmektedir. Senatör Ömer Kınaytürk'e göre bu bölgelerde Türkçeyi bilmeyenlerin oranı % 91-92'dir. Bu da 1961 Milli Birlik Komitesinden beri bölgedeki

¹⁸³ CSTD, D.2, B.41, O.4, 4.2.1966, s.464.

okullarla dil sorununu dahi çözüme kavuşturamadığını göstermektedir. Dil sorununu çözemeyen köy çocuklarının ülkenin diğer taraflarıyla bağlantı kuramamasına ve hatta üniversite gibi bir eğitim avantajından yararlanamamasına da neden olacağından bölgeler arasındaki farklılıkların artması kaçınılmaz olacaktır. 1960'lar boyunca kurulan hükümetlerin birçoğunun bölgesel sosyalizasyon fikrinde oluşuna yani bölgesel farklılıkların ortadan kaldırılmasından yana olmalarına rağmen bu konuda yeterince etkin olunamadığı görülmektedir.¹⁸⁴

Senatörlerin bölgelerinden edindikleri bilgi ve haberlere yer verdikleri Senato görüşmelerin de ülkedeki eğitimin durumuna dair bilgilere ulaşılmaktadır. Bunlardan biri de köy çocuklarının birleştirilmiş sınıflardaki eğitimle yetersiz kalıp, sonrasında yatılı köy öğretmen okullarına girememelerinin sebebi olarak köy halkının eşit vatandaş anlayışını sorgulamalarıdır. Öğretmen okullarına şehirli ve zengin çocuklarının alındığı ve köy çocuklarına imkân tanınmadığı fikrine kapıldıkları anlaşılmaktadır. Bu konuda haksız sayılmamaktadırlar. Çünkü aynı eğitim eşitliğine sahip değildirler. Ayrıca yapılan sınavlarda köy çocukların daha başarısız olmaları ihtimali daha yüksek görünmektedir. Köy çocukları, yeterli ve etkin bir eğitimden mahrum kalmaktadırlar. Bu noktada başarı sağlayanların ise istisnalar olarak görülmesi daha tutarlı olacaktır.

Bu durum elbette eğitimin kalitesine doğrudan olumsuz bir etki yaptığı için eleştirilerin odağındadır. Eğitimin temel konusu; okul ve öğretmen yetersizlikleri iken, bunu şehirden çok kırsal alan yani köylerde süreklilik arz eden okulsuz ve öğretmensizlikler takip etmektedir. Şehirlerde bir şekilde binalar yapılarak öğrenciler yerleştirilmeye çalışılırken, kırsal da birbirine paralel pek çok sorun bir bütün halinde eğitimi etkilemektedir. Köy yollarının olmaması veya bozuk olması, köydeki öğrenci sayısının okul açmaya yetmemesi veya civardaki köylerden gelen öğrenci sayısıyla birlikte yetersiz gelen okul ve pansiyon problemi kırsalın döngüsel sorunlarından biridir.

Her ne kadar, okul ve öğretmen sayısının artırılmasına dair çabalar olsa da köylerdeki okul, öğretmen yetersizliği ile ilgili bilgilerin bir kısmı canlı tanıklar olan köylülerle yapılan röportajlarda meydana çıkmaktadır. Köy Enstitüsü mezunu Talip Apaydın, bir gezisi sırasında yaşadıklarını şöyle aktarmaktadır:

¹⁸⁴ A.g.e., s.s.449-450.

*"Geçenlerde Karadeniz boylarında bir haftalık bir gezi yaptım. Köylere kasabalara uğradım. Bir ilköğretim müfettişi arkadaş anlattı. Dağ köylerinin çoğunda okul yok. Varsa bile öğretmen yok. Vekil mekil gönderiyorlar. Onlarda ya raporlu ya kaçak ya da gün geçsin tutumu içinde, kendini koyuvermiş. Büyük köylerde yeni mezunlar acemi, yetersiz. Asıl öğretmenler şehir ve kasabalarda toplanmışlar. Köylerde hemen hiçbir verim alınamıyor. Okul göstermelik. Sayı kabartıyorlar. Varlıklarıyla yoklukları arasında fark yok."*¹⁸⁵

Cavit Orhan Tütengil'e göre köye yalnızca okul yapmak amacıyla olmak onu kalkındırmayacaktır. Okul yalnızca gelişme için bir araç olarak görülmelidir. Köylünün okulu, köyün gerçekleriyle ilişkili okul mantığını taşımalıdır. Ona göre: *"Köyün iktisadi ve içtimai gerçekleriyle bir ilintisi olmayan süs bilgiler ana geçim kaynaklarına ve onun meselelerine eğilmeyen bir okul anlayışı köyün yaşayışında etkili olamaz"*.¹⁸⁶

Köyün eğitim sorunları adeta yığın halindedir. Eğitim, Milli Eğitim Bakanlığının bütçe görüşmeleri veya farklı zamanlar da senatörlerin kendi bölgelerine dair getirdikleri sorunlar arasında daima kendine bir yer bulmaktadır. Senatör Mehmet Özgüneş, eğitimdeki sorunların köye yönelik diğer reform çalışmalarında olduğu gibi köklü değişimlerle, reformlarla değişebileceğini şöyle ifade etmektedir: *"Türkiye'de toprak reformundan, vergi reformundan, idari reformdan daha önce gelmesi lâzım gelen bir reform, eğitim reformudur."*¹⁸⁷

Özgüneş, adeta Türkiye'nin genel bir analizi yaparak politikaların partiden partiye değiştiği, ülkede hangi parti iktidardaysa onun ideolojisine göre sürekli yeni baştan politikaların belirlendiğini belirterek eleştirmektedir.

1966 yılında Milli Eğitim Bakanı olan Orhan Dengiz'de kendinden önceki bakanlar gibi, köylerin okul, öğretmen ve eğitim yetersizliklerini çözmek istemektedir. Bakanlığa geliş sonras devraldığı sistemin bir analizini yaptırarak çözmesi gereken sorunları tespit etmiştir. Çıkan sonuca göre 1972 yılına kadar devam edecek bir eğitim programı hazırlanır. Buna göre 5 yıl içerisinde şehir ve kasabalarda 18.490, köylerde ise 16.816 kadar olan derslik ihtiyacına yanıt verilecektir. Mahrumiyet bölgesi olarak nitelendirilen Doğu ve Güney Doğu bölgelerinde ise mevcutların yanı sıra 24 yatılı

¹⁸⁵ İmece Dergisi, 1 Nisan 1967, S.73, s.20.

¹⁸⁶ Cavit Orhan Tütengil, *Türkiye'de Köy Sorunu*, Kitap Yay., İstanbul, 1969, s.69.

¹⁸⁷ CSTD, D.2, B.41, O.3, 4.2.1966, s.s.452-453.

bölge okulunun yapımına karar verilmiştir. Derslik yapımı için yalnızca 1966 yılında 305.850 lira ayrılmış ve bununla 3000 'i köylerde olmak üzere toplamda 5000 dersliğin yapımı öngörülmüştür.¹⁸⁸

Öğrenci sayısının hızla artması da göz önüne alınarak artan talebi karşılamak için okul kontenjanlarının artırılması yoluna gidilmiştir. Bu eksende okul binalarının artırılması çalışmalarına da hız verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığının kırsalda işi oldukça zordur. Kendilerinden önceki dönemlerde yeterince okul yapılamadığı için 1960'lı yıllar boyunca ülkedeki okul sayısı artan nüfus karşısında çaresiz kalmaktadır. Bu nedenle Mecliste nüfus planlaması projelerinin yaşama geçirilmesi üzerine yoğun bir mesaiye başlanır. Diğer bir sorun ise kırsaldaki yerleşimlerin dağınıklığıdır. Bu dağınıklığa karşın bakanlığın bölge yatılı okulları kurarak çözme düşüncesi ise yatılı okulların maliyet sorunları veya kontenjanların ihtiyacı karşılayamaması sebebiyle yeterli olamayacaktır.

Bakan Dengiz'in kendi dönemindeki yetersizliklere ve yapılacaklara ilişkin verdiği bilgiler umut vericidir.

"...Okulu bulunmayan yerlerdeki kabiliyetli çocuklarımız için öğrenim imkânlarının artırılmasına da çalışılacaktır. Orta öğretimde 1965 yılında 3 000 olan parasız yatılılık kontenjanı, 1966 yılında 3 500 e çıkarılmıştır. Parasız yatılılık kontenjanının birinci plân devresi sonunda 5 000 e çıkarılması bir programa bağlanmış olup, her yıl ortaokul birinci sınıfa yeniden alınan parasız yatılı öğrencilerin en az % 80 i köy çocukları arasından seçilmektedir. Lise seviyesindeki Meslekî ve Teknik okullarda yardıma muhtaç öğrencilere tahsis olunan burs adedi de % 100 artırılarak 1966 malî yılında 1 432 ye çıkarılmıştır. Bu okullarda halen 1 500 öğrenci yatılı olarak okutulmaktadır. Bu sayının ilk plânda 3 500 e çıkarılması için gerekli tedbirler alınmaktadır. Kız Teknik Öğretim okullarımızda da 1964 - 1965 öğretim yılında sağlanan 150 yatılı öğrenci kadrosu, 1965 - 1966 yılında 242 ye çıkarılmıştır. Bundan başka, kız sanat ortaokulları ve enstitülerinde yardıma muhtaç başarılı öğrenciler için 300 burs daha temin edilecektir. Diğer taraftan, okuma imkânından mahrum kabiliyetli çocuklarımıza bu imkânı geniş Ölçüde sağlamakta olan ilk öğretmen

¹⁸⁸ A.g.e., s.464.

okullarının halen 32 200 olan parasız yatılı öğrenci kadrosu da biraz önce işaret ettiğim gibi önümüzdeki ders yılında 5 000 artırılabacaktır."¹⁸⁹

Kırsalda eğitime ayrılan paylarda bütçe görüşmelerinde daima eleştirinin hedefi olmuştur. Okul binalarının ve öğretmenlerin eksikliği Millî Eğitim Bakanlığının bir türlü çözilemeyen sorunudur. Her gelen, bakanlıkta kalabildiği süre içerisinde gerekli tedbirleri almak için çareler arar bir haldedir. Orhan Dengiz'de yalnızca bunlardan biridir. Genel olarak bakılacak olursa, eğitim alanında soru soran, kentnin veya bölgesinin haline karşı azami gayret gösteren senatörlerin çoğu Doğu ve Güneydoğu bölgesindendir. Bunda elbette diğerlerine oranla bölgenin kalkınmaya, yatırımlara olan acil ihtiyacının payı büyüktür. Araştırmalarımız sırasında da bu sıklıkla göze çarpmaktadır. Yalnız eğitim alanında değil, sağlık, tarım ve hayvancılık, ulaşım, güvenlik alanlarında da doğu-güney doğu bölgelerinin bir türlü çözülmeyen sorunları mevcuttur. (İlerleyen bölümlerde değerlendirmeye alınmıştır.)

1966 yılında Eğitim bütçesi görüşülürken Van Senatörü Ferit Melen'de seçim bölgesine ait sorularla oradadır. Bütçe hazırlanırken ilköğretim kurumlarının yardım, donatım, onarım giderleri illere göre nasıl belirlenmiştir. Ve bütçede Van İline ayrılan pay nedir? Diye soran Melen'e bakanın yazılı açıklaması şöyledir:

"1. Şehir ve kasabalarda okuma çağında bulunup da okuldan mahrum olan çocukların sayısına göre derslik ihtiyacı;

2. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Plânında öngörüldüğü üzere, nüfusu 250'den çok okulsuz köylerin sayısı;

3. Okul binaları yıkılmış veya harap olmuş köylerle, cami, köy odası, köy evi gibi yetersiz geçici binalarda öğretim yapan köylerin sayısı dikkate alınmaktadır."¹⁹⁰

Ayrıca Doğu ve Güney Doğu bölgesinde bulunan her ilde 3'er yatılı bölge okulu yapılmasıyla ilgili planlamaların yapıldığı belirtilmekte ve bölgeler içerisinde en fazla maliyet ayrılan bölge yine doğu ve güney doğu bölgeleri olduğu söylenmektedir.¹⁹¹

1967 yılının eğitim alanındaki bütçe görüşmelerinin ilk konusu bakanlığın eğitim hizmetlerine ayırdığı payı geçmiş yıllara oranla azalmasıdır. Bütçe 1962 yılındaki %14.4'lük oranın da altına düşerek %14.2'lik bütçe ile yetinmek durumunda bırakılmaktadır. Bu durum hali hazırda nüfus artışına paralel de olarak okul ve

¹⁸⁹ A.g.e., s.466.

¹⁹⁰ CSTD, D.2, B.98, O.1, 2.8.1966, s.604.

¹⁹¹ A.g.e., s.604.

öğretmen yetersizlikleri düşünüldüğünde şikayetleri daha da artırması olasıdır. Senatoda başta CHP olmak üzere, Milli Birlik Grubu, Cumhurbaşkanı Kontenjan Grubu sırayla bütçe yetersizliklerinin, kalkınma planı içinde olan Türkiye için eğitimin aksamasına yol açacağını ifade etmektedirler. Karşılığında ise ne hükümette olan Adalet Partisinden ne de Milli Eğitim bakanından bu konuda destek göremeyeceklerdir.¹⁹²

Kırsalda eğitim olanaklarının artırılması konusu gerekli ve acil bir konu iken köye gidecek okul ve öğretmen sayısında düşüşe neden olacak kararların ileriye doğru köylerin sosyo-kültürel yaşamında bir dizi sorunu da beraberinde getireceği muhakkaktır. CHP'den Hüseyin Atmaca'ya göre eğitimde imkan ve fırsat eşitliği sağlanmak zorundadır. Köy çocuklarının kalabilecekleri yatılı bölge okullarının yapımına devam edilerek bu soruna şimdilik çare bulunabilir. Ayrıca ilkokulların 8 yıllık zorunlu eğitim almasıyla eğitimdeki yetersizlikler de giderilebilir düşüncesindedir.

1968 yılında Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem'in verdiği bilgilere göre verilerine göre içerisinde eğitimin yaygınlaştırılması adına köylerdeki ilkokul sayısı 29 376'ya toplamda ise 33 146'ya çıkarılmıştır. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)'de bu verileri desteklemektedir. DİE'ye göre 1968'de Türkiye'deki ilkokul sayısı 34 002'dir. Bölge okullarının sayısı ise 36'ya yükselmiştir. Fakat bu sayı hala yetersizdir. Köylerde 16 800, şehirlerde ise 18 500'ya yakın oranlarda derslik ihtiyacı bulunmaktadır.¹⁹³

Temel eğitim, bakanlık bütçesinin % 40'ına yakın bir oranını kapsamakta olduğu düşünülecek olursa ilkokul eğitiminin başarıya ulaştırılmasında bütçenin önemi yadsınamaz olduğu görülür. 1967-1968 yılı içinde bakanlık bütçesinden 240. 744. 000 TL harcama yapılarak ilköğretim için 4814 derslik, 1661 öğretmen evi, 5 yatılı bölge okulu yapılırken, ortaokul ve liseler için 123.412.000 TL ile 163 ortaokul daha yapılarak mevcutlarla toplam sayı 1119'a çıkmıştır. Bunlara ek olarak da öğretmen yetiştiren öğretmen okulları yüksek öğretmen okulları, eğitim enstitüleri içinde 21.335.000 TL ile iki öğretmen okulu açılmıştır. Bu da demek oluyor ki ilerleyen yıllarda fazlaca okul veya derslik ancak yine az sayı da öğretmenin bulunduğu derslerin yarım, ya da hiç başlayamadığı okulların sayısı giderek artış gösterecektir.¹⁹⁴

¹⁹² CSTD, D.2, B.29, O.1, 4.2.1967, s.649.

¹⁹³ CSTD, D.2, B.28, O.1, 5.2.1968, s.592.

¹⁹⁴ A.g.e., s.598.

Doğu'daki kentler arasında senatörler bakımından en çok savunulan, durumuna dair sorular sorulan kent Kars'tır. Kars Senatörü Sırrı Atalay, Senatonun kırsal alan konularında en faal ismidir. 1960'lar boyunca kendisinin Doğu illerinin sorunlarını Senatoya taşıyan kişi olarak öne çıktığı görülmektedir. Yine bu anlardan birinde 1967 yılında bakanlardan ilgi bekleyen Kars'a dair sorularıyla oradadır. Konu bu seferde eğitimidir.

Atalay, Kars'ta kaç okul bulunduğunu, bu okulların kaç sınıflı olduğunu, tamire ihtiyacı olan kaç okul olduğunu, buradaki öğretmenlerin isim ve soy isimleriyle kaç kişi oldukları, görev yaptıkları köylerde örnek olmaları ve önderlik yapabilmeleri için hangi tedbirlerin alındığı, son beş yıl içinde nakil isteyen öğretmenlerin akıbetlerinin ne olduğu, bir mahrumiyet bölgesinden alınıp başka bir mahrumiyet bölgesine gönderilen öğretmenlerin sosyal adalet anlayışı ve fırsat eşitliğine uymayan yaptırımlara maruz kalmasının ne derece adil olduğu gibi pek çok soruna değinerek Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem'den yanıt beklemiştir. Bakanlığın konuya dair açıklaması ise atanma ve tayin usullerine aykırı bir atamanın yapılmadığı yönündedir. Ancak atamaların yapıldığı yeni illerde yeni mahrumiyet alanlarına gönderilen öğretmenlerin durumuna ilişkin, sosyal adalet kavramı açısından bir değerlendirmeye rastlanamamıştır.¹⁹⁵

2.2.2. Köy Öğretmenleri ve Sorunları

Öğretmen ihtiyacı 1960'ların önemli sorunlarından biri olarak karşımızdadır. Öğretmen yetersizliğinden dolayı bazı okullarda 14.958 saat ders işlenemediğinden şikâyet edilmektedir. Böyle durumlarda öğrenciler, eğitimlerini tamamlamaları için yetiştirme kurslarına yönlendirilmektedir. Lise ve ortaokulu bulunmayan yerlerde ise halk tarafından mahalli dernekler yoluyla okul yapımına katkı sağlanmaktadır. Bu şekilde 18 ortaokul ve 3 lise yapılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından da ülke de henüz ortaokul veya lise bulunmayan bölgelere dair tespitler yapılmış olup, öğretmen yetersizliği nedeniyle açılmayan ortaokul sayısı 1936, lise ise 516 olarak verilmektedir. Öğretmen ihtiyacı bakanlığın önemle üzerinde durduğu konudur. İmkânlar dâhilinde her yıl öğretmen alımları yapılmakta fakat sayı istenilen düzeye gelememektedir.

¹⁹⁵ CSTD, D.2, B.34, O.1, 15. 2.1968, s.s.1154-1155.

1961 tarihli MEB ilköğretim raporunda köy öğretmenleri için uygun şartların düşünülmesi tavsiye edilmektedir. Örneğin her öğretmene bir lojman imkânı yaratılmalı veya öğretmenlerin yalnızlık çekmemeleri adına lojmanların buna uygun bir yerde konumlandırılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Ve lojmanların ihtiyaçlar çerçevesince tasarlanması istenmektedir.¹⁹⁶

1961-1962 öğretim yılında mevcut 7692 öğretmene karşılık 7072 öğretmene daha ihtiyaç olduğu görülürken 1962-1963 öğretim yılında ise 8101 mevcuda karşılık 9881 öğretmene daha ihtiyaç vardır. 1962-63 arasında 17877 öğretmene ihtiyaç olduğunu belirten Bakan Hatipoğlu, bu ihtiyacın 16537'sini yeni mezun öğretmenlerden temin ederken geri kalanını da ücretli öğretmenler ya da yedek subaylarda alım yapılarak giderileceğini belirtmektedir. Mevcut öğretmen yetiştiren kurumların, acil görülen ihtiyacı karşılayamaması sebebiyle bu işi yapabilecek en az ortaokul mezunu kişilerin de kurs ve sınavlara tabi tutularak öğretmenliğe alınması da değerlendirilen konular arasındadır. Esasen 1921'lerden beri uygulama da olan Orta Tedrisat Muallimler Kanunu'na göre de 20 yaşını doldurmuş, en az ortaokul mezunu ve bir üniversitede eğitim gören, mezun olup olmamasına bakılmaksızın öğretmenlik yapmak isterse okuduğu alanla ilgili bir sınava tabi tutulduktan sonra yedek öğretmen olabilmektedir. Fakat 1962'de bu durum bir adım daha ileri taşınarak kişilerin kurslarda eğitim görmelerinin ardından sınava tabi tutulmalarıyla direk öğretmen olarak atanmaları usulü getirilmektedir. Böylece yılda 3 bin kişi öğretmen olarak atanabilecektir.¹⁹⁷ Ancak her bölgeden öğretmensizliğe dair eleştirel haberler yayınlanmaya devam etmektedir. Örneğin Erzurum'un Ilıç İlçesi'nde okul yapılmıştır ancak öğretmen gönderilmemektedir.¹⁹⁸

Özellikle köy öğretmenlerinin seslerini duyurabilmek adına çeşitli basın yayın araçlarını kullandıkları görülmektedir. Bunlardan *Köy ve Eğitim* dergisi adeta Anadolu kırsalındaki öğretmenlerin sesi olmuştur. Köy öğretmenlerinin sorunları nelerdir? Sorusunun cevabı bu dergide fazlasıyla yer almıştır. Genel hatlarıyla köy öğretmenlerinin köy kalmak istememelerinin nedenleri şunlardır: köylünün okul ve öğretmene karşı olan ilgisizliği, değersizlik ve yetersizlik hissine düşülmesine neden olmaktadır. Köylerin kasaba gibi merkezlere uzak, okulun köye uzak

¹⁹⁶ İlköğretim Komitesi Raporu Ve On Yıllık Plan, s.20.

¹⁹⁷ CSTD, D.1, B.18, 0.1, 18.12.1962, s.372.

¹⁹⁸ Cumhuriyet, "Hastane Var Doktor Yok, Okul Var Öğretmen Yok", 23 Ağustos 1962.

konumlandırılması bir diğer nedenlerdendir. Birleşik köylerin sonuçlarından biri de budur. Var olan öğretmen evinin ısınma sorunları öğretmenlerin meslekten soğumalarına neden olmaktadır. Bir köy öğretmenin isyanı derginin sayfalarına yansımaktadır:

“...Binbir güçlükten sonra köye gelebiliyorum. Ama ne yalan söyleyeyim bu geliş beğenilen bir geliş olmadı. Bana zevk vermedi. Çünkü daha yolda gelirken karşılaştığım her insan bana hoş geldin diyeceği yerde hoşnutsuzluğunu ifade ediyordu. Köy ise ne yolu var ne izi... oturacağım ev de bir alem, köy içinde tek oda. Bir yandan rüzgar giriyor, bir yandan çıkıyor. Ateşin başına geçiyorum ne fayda...okul dersin köyden en aşağı 400 m dışarıda. Çamur derya gibi; dizlere kadar. Yediden yetmiş herkeste çizme. Altı ay kış bataklığın içinde bir aşağı bir yukarı gel, git. İşin yoksa bir lokma ekmek için çek bunca zahmeti.”¹⁹⁹

Köy öğretmenlerinin aldığı maaşların azlığı meselesi de eleştirilen konulardandır ki. 1962 yılında gerçekleşen 7. Milli Eğitim Şura'sının maaş, ücret ve diğer maddi imkanlar kısmında konuyu dile getirdiği görülmektedir. Kırsaldaki eğitim alanlarında yani köy ilkokullarında ile ilk öğretmen okullarında ve mahrumiyet bölgelerinde görev yapan öğretmenlerin durumları göz önüne alınarak öncelik verilmesi, gerektiğinde lojman gibi mesken imkanlarından faydalandırılması veya kira desteği benzeri ödeneklerle yardımcı olunması gerektiği belirtmiştir.²⁰⁰

Bu konu 1964 yılında bir iyileştirme hareketi Meclis ardından da Senatonun onayıyla gerçekleşir. 20 Şubat 1964 tarihinde Senatodan çıkan karar gereğince: *“Asıl ilkokul öğretmenlerinden (ilköğretim ve ilkokul müdür ve yardımcıları ile cezaevi okullarında ve yetiştirme yurtlarında çalışan asıl öğretmen, müdür ve yardımcıları dâhil) şehir ve kasaba okullarında fiilen çalışanlara aylıklarına ek olarak ayda (100) köy okullarında çalışanlara da ayda (150) lira ilkokul öğretmeni ödeneği verilir. Nüfusu (2 000) den az olan ilçe merkezleri de bu maddenin uygulanmasında «Köy» sayılır.”²⁰¹* Kararı çıkarak Öğretmen maaşlarına ek bir ödenekle öğretmenlere destek verildiği görülmüştür.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Şevket Rasim Hatipoğlu'nun öğretmenlik mesleğinin gidişatı ve yapılabilecekler üzerine düşünceleri ise şöyledir:

¹⁹⁹ **Köy ve Eğitim**, “Köy İçin Yetiştirilmeyen Öğretmenler”, C.5, S.57, Kasım 1958, s.24.

²⁰⁰ **7. Milli Eğitim Şurası (5-15 Şubat 1962)**, s.243.

²⁰¹ **CSTD**, D.1, B.48, 20.2.1964, s.s.49-50.

*"Bütün bunlara rağmen memleketimizde öğretmen dâvasının temelden halledilebilmesi hususu, ancak öğretmenliğin cazip bir hale getirilmesine ve yetişmekte olan nesillerin geniş ölçüde bu mesleğe yönelmelerinin sağlanmasına bağlıdır. Bu mülâhaza ile Bakanlığımızda, öğretmenin ve öğretmenlik mesleğinin problemlerini bütünü ile kapsayacak ve bunlara hal çaresi bulacak olan bir kanun tasarısı üzerinde çalışmalar devam etmektedir. Bu, takdirde bu meslek cazibeli hale gelecek ondan sonra okullarımızda meslek adamları yetiştikten sonra, ümit ediyoruz ki, artık öğretmen problemimiz halledilmiş olacaktır."*²⁰²

Senatör Mehmet Ali Demir'de benzer bir soruna dikkat çekerek genel hatlarıyla eğitim ve öğretimdeki sorunların uzun süre çözülemeyeceğini belirtmektedir:

*"Muhterem arkadaşlar, maarif dâvasının noksan taraflarının öğretmen azlığı, bina ve ders araçlarının noksanlığı teşkil etmektedir. Garsonluğu öğretmenlik mesleğine tercih edecek bir duruma düşürdükten sonra öğretim dâvasının on yılda değil, bu gidişle elli yılda dahi halledileceğini tahmin etmiyorum".*²⁰³

Demir, öğretmenlik mesleğinin geleceğine dair çarpıcı bir değerlendirme de bulunmaktadır. Ona göre Milli Eğitim Bakanlığının yetersizliklerinin temelinde elbette maddi sorunlar yatmaktadır. Bu nedenle *Milli Eğitim Vergisi* adıyla hazırlanacak Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosunda kabul edilecek bir kanunun yürürlüğe konulması gerektiğinde ısrar etmektedir. Ne var ki Maliye Bakanlığının konuya sıcak bakmaması sebebiyle vergi olarak konulamamıştır.²⁰⁴

Bu dönemde yeni mezun bir öğretmen 145 lira civarında bir maaş almaktadır. Öğretmenlik mesleğine yeteri derece kıymet verilmemesinin yanı sıra bazı bölgelerdeki öğretmenlerin maaşlarını bile düzenli alamadıklarına dair sayısız söylem yer almaktadır. Kırsal bölgelerdeki okul ve öğretmen yetersizliği yüksek seviyelerde seyretmektedir. Örneğin: 1958 yılında Sivas'ın 124 köyünde öğretmen bulunmamaktadır.²⁰⁵

1960-1961 yılında öğretmensizlik yüzünden 106 köy ilkokulu kapatılmıştır. 1962-1963 yılı için ise 136 köy okulunun kapatıldığı bilinmektedir. Şehirlerde her 54 okula bir öğretmen düşerken köylerde 13237 okula bir öğretmen düşmektedir. Yine

²⁰² CSTD, D.1, B.18, O. 1, 18.12.1962 s.s.372.

²⁰³ A.g.e., s.s.374.

²⁰⁴ A.g.e., s.374.

²⁰⁵ Köy ve Eğitim, C.5, S.57, Kasım 1958, s.27.

benzer bir hespla şehirde 73, köylerde 6010 okulda ikişer öğretmene görev verilebilmiştir. Yani köylerde 6010 okul yalnızca iki öğretmen görmektedir. Açıkları kapatmak adına ücretli öğretmenlerden ve yedek subaylardan faydalanılması düşünüldüğünde ise öğretmen açığının bir hayli yüksek olduğu anlaşılmaktadır. 1962-1963 ders yılı itibarıyla 158705 ders saatini mevcut öğretmenler verirken 60278 saati ise ücretli öğretmenlerle kapatılmaya çalışılmış buna rağmen açık kapatılamamıştır. Yalnızca 1962 yılı içinde toplamda 63 458 saat boş geçirilmiştir. Bakanlık bu açıkları kapatmak adına tatil dönemlerinde öğrencileri kurslara yönlendirerek açığı kapatmaya çalışsa da Ankara/ Gazi Lisesinde öğrenciler cebir, geometri ve aritmetik derslerine hoca bulamadıkları ve derslerin çoğunun boş geçmesi sebebiyle bir yürüyüş organize ederek durumu protesto etmişlerdir.²⁰⁶

Kentlerde de öğretmensizliğe karşı farklı sesler yükselmektedir. Diyarbakır'ın merkezindeki Ziya Gökalp Lisesi öğrencileri öğretmenleri olmadığı için derslerin boş geçmesini protesto etmek amacıyla sessiz bir yürüyüş düzenlemişlerdir. Haftada 780 saat ders verilmesi gereken okulda boş geçen ders saati 420 olarak görünmektedir. 54 öğretmen kadrosu olması gerekirken bu dersler yalnızca 17 öğretmenle idare edilmektedir.²⁰⁷

Kırsaldaki örnekle daha da fazladır. 1962 yılında Adana'nın Kadirli İlçesi ortaokulunda 1700 öğrenci ve yalnızca 9 öğretmen ile ders yılına başlamıştır. Ancak her bir öğretmene yaklaşık olarak 190 öğrenci düşmektedir.²⁰⁸

Dursun Akçam, Milliyet'teki "Çocuklarımız" yazı dizisinde köy çocuklarının yaşam koşullarını anlatmaktadır. Bu yazılardan birinde de köy çocuklarının okulsuzluğuna değinir. Kırsalda köylülerin çocuklarını ceza korkusuyla okula gönderdiği kimi zamansa çocuklarını işe gönderdiklerinden onların yerine derse katıldıklarına dair ilginç hikayelere rastlansa da çocukların ilkökul sonrasında ortaöğretime gidememe sebebi temelde köylünün çocuğunu ilçe veya kent merkezlerindeki okullara gönderecek ekonomik gücünün olmamasından kaynaklanmaktadır. "*Köy çocukları başlarını sokacak bir yatılı okulda bulamazlar, böylece bir baltaya sap olamadan işçi, çiftçi, çoban olarak itilirler toplumun içine.*" diyerek köylü çocuklarının durumunu özetlemektedir.²⁰⁹ 1960 İhtilali sonrası

²⁰⁶ CSTD, D.1, B.18, O. 1, 18.12.1962 s.373.

²⁰⁷ Cumhuriyet, 6 Ekim 1962.

²⁰⁸ Cumhuriyet, 24 Eylül 1962.

²⁰⁹ Dursun Akçam, "İlkokulu Bitirmiş Beş Milyon Köy Çocuğu Ortaöğretim Yapma İmkânından Mahrum" Milliyet, 08.01.1964.

öğretmenlikte yedek subayların kullanımının 1961 Anayasası'nın 97. Kanunu'na istinaden başlamasıyla dikkatler bu alana çevrilmiştir. Yedek subayların öğretmenlik yapması, çeşitli gazete ve dergilerde bu kişilerin öğretmenlik niteliklerine dair yazıları da beraberinde getirmektedir. Yedek subaylık yaparken ihtiyaç olan kasaba ve köylerde bu askerlerin öğretmen olarak görevlendirilmeleriyle bölgenin ekonomik ve sosyal yaşamına dair bilgilerde bu kişilerce kentlere akamaya başlamıştır. Kimi yedek subayların gazete ve dergilere gönderdikleri mektuplar 1960'lar Türkiye'sinde kırsal yaşama dair izlenimleri vermesi açısından önemlidir. 27 Nisan 1961 tarihli Dünya gazetesine gelen yedek subay Remzi İnanç'ın mektubunda görev yaptığı köye dair izlenimleri paylaşılmaktadır. İnanç'ın aktardığı bilgilere göre Nevşehir'in Avcılar Köyü'ndeki okulda öğrenci sayısı 245 iken bu çocuklara müdür dahil 4 öğretmen eğitim vermektedir. Köy ise 2300 kişilik çoğu bağ ve bahçe işinde, yoksuldur. Zenginler, az ve faydasız olarak nitelendirilirken, yedek subayların varlığı ise kendisi de yedek subay olan İnanç tarafından yararlı bulunmaktadır. Öğretmenin olmadığı, gidemediği kırsaldaki yerlere yeden subayların gönderilmesi gerektiğini belirten İnanç şöyle söylemektedir: *"...Görevine, öğrencilerine düşkün bir arkadaş dedi ki: iki yıl sonrayı düşünüyorum acaba biz gittikten (yedek subaylar) sonra bu çocuklara öğretmen gönderilecek mi? Gelin de içiniz bir şenlenip, sıkılmasın."*²¹⁰

1962 yılında Senatoda, zaten devam etmekte olan yedek subay öğretmenliğinin 10 yıl daha uzatılması için bir kanun teklifi görüşülmüştür. Ve bir süre daha devam etmesi uygun bulunmuştur. Ancak Adalet Partisi bu düzenlemenin karşısındadır. AP'li İzmir Milletvekili Ali Aytaç, gerekçe olarak *"bir kısım vatandaşlar er olarak kıtalarda görevini yaparken sadece okuma-yazma bildikleri için aynı görevi okullarda yapan vatandaşlara para verilmesi Anayasa'ya aykırıdır. Teklif reddedilmelidir"*. CHP'li milletvekillerinden Yahya Dermancı'ya göre halkın en temel hakkı olan eğitim ihtiyacının karşılanması konusunda devletin elinden gelen tüm çabayı göstermesi gereklidir. Bu nedenle en az altı aydır silah altında olan lise mezunu gençlerin okullarda görevlendirilmesi Anayasa'ya aykırı değildir.²¹¹ Meclisin bu konudaki yaklaşımı teknik konular üzerindedir. Ancak temel sorun öğretmensiz Anadolu'nun eğitimle kalkınmasıdır. Bu açıdan yedek subaylar gibi eğitilmiş bir kitlenin öğretmenlik formasyonuna sahip olmasa da öğretmenlik yapması uygun bulunmuştur.

²¹⁰ Dünya, 27 Nisan 1961.

²¹¹ Cumhuriyet, 27 Eylül 1962.

Köy öğretmenlerinin bir diğer sorunu da okulun tüm ihtiyaçlarının maliyetinin köy heyetleri ve köy muhtarının insafına kalmış olmasıdır. Köy Kanunu gereğince köylerin ortak işleri, köy okulunun ihtiyaçları da olmak üzere köyün iktisadi gücüyle yapılmaktadır. Ancak Türkiye şartlarında küçük çiftçi ailelerinde oluşan köylerin imkansızlıklar içindeki hali düşünülecek olursa bu çoğu köyde her bakımdan imkansızlıklar demektir. Köy öğretmenlerine oranla ilçe ve şehirlerdeki öğretmenlerin ise böyle bir derdi yoktur çünkü buralardaki okullar il özel idarelerinden ödenek alma imkanına sahiptir. İşte tam da bu nedenlerle yeni mezun öğretmenlerin köylere çıkan öğretmenlik görevlerine gitmedikleri görülür.²¹²

“...Son günlerde yetkililerin ağzında şu sözler dolaşıyor ‘şehir ve köy öğretmeni diye bir meselemiz yoktur.’ Mademki yoktur, belediye teşkilatı olan yerlerde bulunan ilkokullar, özel idareden tahsisat alırken, köy okulları da alsınlar. Özel idare az veriyor denecek. Az olsun, razıyız. Bari okul, muhtarın inhisarından kurtulur. Öyle muhtarlar gördük ki! Okul için 5 kuruş harcamadıkları halde okul bahçesinin kahramanı kesilirler. Öğretmen-muhtar anlaşamamazlığı yurdumuzun her köşesinde vardır”
213

1960-1964 arasında köy okulları için il özel idareleri bütçesine Milli Eğitim Bakanlığından gelen yardımların miktarı şöyledir:

1960	1961	1962	1963	1964
87 636 999	130 894 766	142 779 498	182 368 690	193 625 423

Tablo 13: 1960-1964 Arası İl Özel İdarelerinin Köy Okulları İçin Ayırdığı Yardım Miktarları²¹⁴

Buradaki yardımlar il özel idareleri için yeterli görülmüş olmalı ki 1960-1964 arasında köy okulları için toplam 457.401 TL harcanırken Kaymakam konaklarının mobilya ve döşemeleri için 1.588.682 TL harcanmıştır.

	1960	1961	1962	1963	1964
Köylere yardım	2 360 294	1 982 735	2 619 019	2 177 118	5 509 186
Kaza, Nahiye Ve Belediyelerine Yardım	4800	-	100	19 900	45 852

²¹² **Köy ve Eğitim**, “Sivas’ta 124 Köy Öğretmensiz” C.5, S.57, Kasım 1958, s.27.

²¹³ **Köy ve Eğitim**, C.6, S.71, Ocak 1960, s.19.

²¹⁴ **Bütçe ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri Ve Belediyeler 1956-1964**, DİE, Yayın No: 581, DİE Matbaası, Ankara, 1969, s.5

Köy Okulları İnşaatına Yardım	-	8000	1	250 000	199 400
--	---	------	---	---------	---------

Tablo 14: 1960-1964 Arasında İl Özel İdarelerinden Köylere Yapılan Farklı Kalemlerdeki Yardımlar ve Miktarları:²¹⁵

1960 yılında devlet okulu olmayan köylere okul yapımıyla ilgili kaynak ayırımına gider. Milli Eğitim Bakanlığının kullanımına verilen ödeneğin tutarı yaklaşık 110 milyon liradır. Kaynağın bütçesi düzenlenirken okulu olmayan köyler ve mevcut çocuk oranları düşünülmüştür. Bu kaynakla yıl boyunca üç bine yakın okulun yapımı ve onarıma ihtiyacı olan köy okulları tamir ettirilecektir. Kaynaktan ayrı olarak okul yaptırma dernekleri için de ayrılan para valilikler eliyle derneklere gönderilmiştir.²¹⁶

Kırsalda okul olmayan köylerin varlığına karşın yine de okul yaptırma çabasında olan iller vardır. Elbette bu vatandaşların çabalarıyla olan gelişmelerdir. Bitlis kentine 1958'de yapımına başlanıp, 2 milyon lira gibi bir rakama mal olan Ekim 1962'de ilk lise açılmıştır.²¹⁷ Devletin ortaokul yaptırması işinde yeterince etkin olamadığı görüldüğünden uzun zamandan beri çeşitli sivil toplum kuruluşları eliyle ortaokul binaları yaptırılmaktadır. Devlet bu kuruluşların sayısının artmasını onaylayarak okul binalarının sayısının çoğaltılmasının kamu yararı adına yapılmasına izin vermektedir. Böylelikle sayıları artan bir şekilde Türkiye'de okul yaptırma dernekleri açılmaya devam edecektir. Bu derneklerin çoğu, yaşadıkları yerleşim yerine okul yaptırmak için faaliyet göstermektedir. Örneğin: 29 Eylül 1961 tarihinde alınan bir karar gereğince Zeytinburnu'nda açılan Ortaokul Binası Yaptırma ve Onarma Derneği kamu yararına çalışan dernek sıfatı almıştır. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi kayıtlarına göre dernek ve kamunun İl ve İlçelerdeki okul yaptırma faaliyetlerine dair sayısız örnek bulunmaktadır. Burada yalnızca birkaçını vermekle yetineceğiz.²¹⁸

²¹⁵ A.g.e., s.23

²¹⁶ Cumhuriyet, 20 Mart 1960.

²¹⁷ Cumhuriyet, 15 Ekim 1962.

²¹⁸ 18.12.1962-Söke Lise ve Ortaokul Yaptırma Derneği'nin kamuya yararlı derneklerden sayılması.

19.01.1968- Balıkesir Susurluk Ortaokulu ikmal inşaatına ait ihalenin kabulü.

27.01.1968-Zonguldak merkezindeki 12 derslikli ortaokul binası inşaatına ait ihalenin kabulü.

30.09.1968-Yüksek Planlama Kurulu'nun Erzurum ili Şenkaya ilçesi Ortaokulu pansiyon binası yapımının 1968 yılı programına alınması hakkındaki raporunun onanması.

29.01.1969-Bulancak Ortaokulu binası yapımının 1968 yılı programına alınması.

14.04.1969-Ordu'nun Korgan ilçesinde 8 derslikli ortaokul yapımı ihalesinin onayı.

Bakanlığın bu yıllardaki diğer bir sorunu ise okul inşaatlarının artan maliyetleridir. Her yıl bütçeden ciddi oranlarda Millî Eğitim Bakanlığına tahsisat ayrılmasına rağmen okul inşaat işlerinin yıldan yıla daha da azaldığı görülmektedir. Senato gündemine gelen konulardan biri de bu artan maliyetlerin sebebidir. Öğretmen ve okul yetersizliğinin kırsalda yaşayan halkın geri kalmasına neden olduğu düşünüldüğünde durumun vahameti anlaşılabacaktır. Bakanın yaptığı açıklamaya göre 1961 yılında öğretmen yetiştirmek amacıyla 209 700 000 lira, sosyal hizmetler için 60 milyon lira, yeniden yapılacak bölge okullarına 16 milyon lira 128 milyon lirası da ilkokul yapımı için illere verilmiştir. Ancak Bakan Hatipoğlu, Bakanlık bütçesinin yeterli olduğunda ısrar etmektedir.

Aşağıdaki tabloya göre 1960-61-62 yıllarında 326 milyon liralık ödenekle köylerde yapılan okul sayısı toplam 3517 iken tamir bakım ve onarım işleri yapılan okul sayısı 4916 olarak görülmektedir.

Yıllar	İllere Gönderilen Ödenek	Şehir	Köy	İkmal	Onarım
1960	100 000 000	-	1200	628	604
1961	128 000 000	224	1441	701	1950
1962	98 000 000	137	876	231	802

Tablo 15: 1960-1961 Arasında İlkokul İnşaatı İçin Ayrılan Ödenek Miktarları²¹⁹

2.2.3. Kırsalda Köy Çocuklarının Eğitimi

1968'de kırsalda ilkokuldan mezun olan çocukların yalnızca %9'unun ortaokula gittiğine dair ortaya atılan bir söylenti Senatonun konuyu ele almasına neden olur. Senatörler, Millî Eğitim Bakanından bu durum karşısında ne yapacağını, tam rakamın ne olduğunu sormaktadırlar. Genel olarak başarısızlığın nedenlerine dair Bakanlığın bir çalışma yapıp yapmadığı merak konusudur.

Buna karşılık Bakanın yaptığı sözlü açıklama rakamlarla konuya açıklık getirir. Ertem'in elindeki Bakanlık verilerine göre 1966-67 öğretim yılı sonunda köy ilkokullarından mezun olan öğrenci sayısı 204 911 erkek, 92 615 kızdır. Buradan da anlaşılabacağı üzere kız çocuklarının okula gönderilme oranı erkeklere göre %45'tir. Her yüz erkeğe karşılık yalnızca 45 kız okula gidebilmektedir. Diğer taraftan köy

²¹⁹ CSTD, D.1, B.18, 0.1, 18.12.1962, s.380.

ilkokullarından mezun köy çocuğu oranı ise toplamda 297 526 öğrencidir. Bu mevcudun da ancak % 22'si ortaöğretime kayıt olduğu anlaşılmaktadır. Bakan bu miktarın çoğaltılması için aldığı tedbirleri şöyle sıralamaktadır.

- 1- Ortaokul mevcutlarını kasaba, bucak ve köy merkezlerine doğru çoğaltmak
- 2-Maddi durumun olmaması sebebiyle ortaokula devam edemeyen çocuklar için parasız yatılı okulların sayısının çoğaltılmasına hız vermek
- 3-Öğrencilerin başarı seviyeleri tespit edilerek başarısızlık nedenleri üzerine değerlendirmeler yapmak böylelikle köy ve şehir çocukları arasında bir değerlendirme imkânı da bulmak.²²⁰

Bu dönemde ilkokuldan sonra İlk Öğretmen Okullarına girip, sonrasında Yüksek Öğretmen Okulları yoluyla üniversiteye giren köy çocuğu mevcudu ise %39,62'dir. Bu da fırsat yaratıldığında çocukların üniversite okuma hayalinin gerçekleşebildiğini anlatmaktadır. Ancak toplam 27 adet ve 4640 mevcutlu 6 yıllık öğretmen okullarına başvuru yapan 61563 köy çocuğu, 22 695 şehir ve kasaba çocuğu olmak üzere 84 258 öğrenci başvuru yapmıştır. Kırsaldaki yaşam koşulları düşünüldüğünde ilginç olan şudur ki, ilk öğretmen okullarına giren köy çocukları burada ciddi başarı göstermektedir. 1. sınıfta % 86, 2. ve 3. sınıfta %89, 4. sınıfta % 77,5 %. Sınıfta %89, 6. sınıfta %98'dir. Öğretmen okullarının genel başarı oranı ise %88 olarak tespit edilmiştir. Bakanlık, ortaokula devam edemeyen öğrenciler için çareyi el sanatları alanında okullar açmakta görmektedir. Gerekli görülen yerlerde ise gezici kurslar eliyle kırsalın eğitimle kalkındırılmasına önem verildiği anlaşılır. Bu gezici kurslara dair gazete ve dergilerde de çeşitlik haberlere yer verilmektedir. Ancak yalnızca köy çocukları için değil, köydeki genel nüfusa hitap eden bir eğitim projesi olarak gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. 1966-67 arasından yalnızca 14 ilde toplam 54 sınıf ve kursa açılmıştır.²²¹

Adalet Partili Bakan Ertem'in verdiği bilgiler, CHP'li Hüseyin Öztürk'ü tatmin etmemiş olacak ki köy çocukları ve okullarındaki durumlarına ilişkin olarak kendi araştırmasını ortaya koymaktadır. Kız çocuklarının ortaöğretime gidemiyor oluşu ve oranların yüksekliği düşünüldüğünde köylerde kız çocuklarının geleceğinin vahim hali

²²⁰ CSTD, D.2, B.4, O.1, 12.11.1968, s.63

²²¹ A.g.e., s.64.

ortadadır. "*Köy okullarına köy kızlarını devam ettiremiyoruz*"²²² diyerek durumun nedeni olarak Adalet Partisi'ni işaret etmektedir. Diğer yandan 27 ilk öğretmen okulundan yalnızca 7 tanesinin kız öğrenci aldığı düşünülecek olursa kız çocuklarının öğretmen olmak için aşmaları gereken seviye erkeklere oranla daha fazladır. AP'li Milli Eğitim Bakanı Ertem'e göre 'milli eğitim' Adalet Partisi'yle birlikte köye dönük bir hale getirilmiştir. Kızların okula devam etmeme durumlarını ise Türkiye gerçeklerinin getirdiği bir durum olarak nitelendirmekte ancak köylerde eğitimsiz kalan kız çocukları ile yetişkin kadınlara yönelik eğitici kurslarla açığın kapatılmasına çalışıldığını belirtmektedir. Yalnızca 1968 yılı içerisinde toplamda 1167 kurs faaliyet göstermektedir.²²³ Araştırmalar sırasında da bahsi geçen çeşitli kurslara rastlanmıştır. Bu kurslarda köyün kadın nüfusuna yönelik el işleri, dikiş nakış veya yemek, yanı sıra da okuma yazma eğitimlerinin verildiği gözlenmiştir. Ancak bu kurslar Adalet partisinden çok önce de varlığı devam eden kurslar olarak bilinmektedir.²²⁴

Milli Eğitim Bakanlığının istatistiklerine göre de 86 116 çocuğun ilk öğretmen okulu sınavlarına girdiği ve bunun 4135'i alındığı için bu çocukların 81 981'i köyüne dönmek zorunda kalmıştır. Ancak hesaba katılmayan bir gerçek vardır ki çocukların ilk öğretmen okulundan başka başvuru yapacakları okullar da mevcuttur. Tabi şunu da göz ardı etmemek gerekir ki 1960'lar Türkiye'sinde öğretmenlik, revaçta olan bir meslektir.

Burada Ertem'in verdiği bilgilere göre Adalet Partisinin iktidara gelişinden beri sayıları 764 olan mevcut ortaokullara ek olarak 550 ortaokulun açılması sağlanmıştır. Ancak aşağıdaki tabloya bakıldığında AP öncesinde (1965) Türkiye genelinde ortaokul sayısı 943, Ertem'in 1968 yılına ait verdiği rakamlar ise yüksektir. 1968 sonu itibariyle üç yıl içinde 686 ortaokul yapımı söz konusudur.

Yıl	Ortaokul	Öğretmen	Öğrenci
1960	745	12 080	291 266
1961	776	13 269	318 138
1962	820	15 538	337 816
1963	824	15 059	344 139
1964	861	14 340	354 257
1965	943	15 084	412 453

²²² A.g.e., s.64.

²²³ A.g.e., s.67.

²²⁴ Ziraat Ve Yayım, S.3-4, 1961.

1966	1064	16 813	492 950
1967	1231	18 753	569 397
1968	1405	21 335	639 841
1969	1629	22 612	700 950
1970	1848	22 301	810 983

Tablo 16: 1960-1970 Arasında Ortaokul, Öğretmen Ve Öğrenci Sayıları²²⁵

MEB'in 1961 tarihli raporuna göre eğitim işleri düzenlendiği takdirde 24.187 olan ilkokul sayısının on yıl içinde 48.277 adete 2.783.000 olan öğrenci sayısının ise 5.260.000 olacağı öngörülmektedir. s.4. Bu süreçte öğretmen sayısının da buna bağlı olarak artırılması gerekmektedir. Bakanlık on yıl içinde çeşitli yöntemlerle öğretmen sayısını 45.000'den 130.103'e çıkarılması gerektiğini belirtmektedir.²²⁶

CHP'li Hüseyin Öztürk'ün Adalet Partisi'ne yönelik eleştirisi eğitim alanında ulusal bir eğitim politikasının olmamasıdır. İlkokuldan üniversiteye kadar eşit, adil toplumun büyük çoğunluğunun eğitime ve aynı zamanda kalkınmaya katılamadığı bir sistemin işe yarar ve milli olmadığı belirtilmektedir:

*"Şimdi başka ülkelere bakıyoruz, bir İsrail'e bakıyoruz, ilkokula dayalı tarım okullarının sayısının 125 - 127 ye çıkarmış. Güney - Kore'ye bakıyoruz, orta dereceli meslek okullarıyla kalkınmayı sağlıyor. Balkan ülkeleri öyle, bir orta dereceli meslek okullarının kapılarını ise okuyacak ilkokul çocuklarına, köy çocuklarına kapatıyoruz, kapatmışız ve arkasından da köy kalkınmasından rahat rahat bahsediyoruz. Bence millî duygu, vatan sevgisi çoğunlukta olan kitlenin kalkınmasını Bağlamaya dayanır. Siz köy çocuğuna okuyacağı kapıları kapatmışsınız..."*²²⁷

Öztürk'ün köy çocuğuna okulların kapatılmasından kastettiği, ekonomik gelir düzeyinden dolayı eğitim olanaklarına ulaşamamasıdır. Yani eğitim verilirken ailelerden beklenen araç gereç alımının bile karşılanamaz durumda olması nedeniyle çocukların okula gönderilmesinin ailelerce ekonomik kayıp olarak algılanmasına neden olduğu eleştirilmektedir. Ayrıca kimi köylerde karşılaşılan öğretmenlerin "Bu programla biz nasıl çalışacağız? Nasıl çocukları yetiştireceğiz? Ben bir öğretmenin 80 öğrencim var. Öğrenciye bir defterle bir kalem aldırmakta zorluk çekiyoruz." dediğini de aktarmaktadır.

²²⁵ İstatistik Göstergeler 1923-1998, s.67.

²²⁶ İlköğretim Komitesi Raporu Ve On Yıllık Plan, s.9.

²²⁷ CSTD, D.2, B.4, O.1, 12 .11 .1968, s.s.65-66.

Öztürk'ün eleştirilerinden biri de köy çocuklarının Öğretmen Okulları'na giremiyor oluşudur. Ancak Ertem bu konuya itiraz eder. Köy çocuklarının yalnız öğretmen olması değil, istediği farklı bir alanda da eğitim alabilmesi için farklı okullara da gitmesine imkân tanınması fikrindedir. Bu açıdan doğru olsa da köylerdeki okul ve öğretmen yetersizliği düşünüldüğünde en acil ihtiyacın buralara öğretmen yetiştirmek olduğu genellikle CHP'nin dikkat çektiği bir konudur. Bu nedenle Adalet Partililer ile CHP'liler arasında sıklıkla köy sorunlarına bakış açısında çatışmalar yaşanmaktadır. Benzer bir süreç toprak reformu konusunda da yaşanmıştır.

7. Milli Eğitim Şurasında ilk öğretmen okullarının kırsalda köy çocuklarını eğitmenin yanı sıra bölgedeki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinden de anlayan öğretmenler olması için ilgili alanlarda ders almaları istenmektedir. Açıklama şöyledir: ilk öğretmen okullarının tarım, ev-işleri ve sanat-iş dersleri için özel surette yetiştirilmiş öğretmenlere ihtiyacı vardır. Özellikle tarım ve iş öğretmenleri branşların da bir kültür edinmiş, çeşitli becerileri olan ve iş yapmasını bilen kimseler olmalıdır. Akabinde yeni açılacak yatılı ilk öğretmen okullarının büyük kasaba ya da şehirlerin yakınında tarıma elverişli geniş arazi üzerinde açılması önerilmektedir. Şura adeta Köy Enstitülü öğretmen arayışındadır.²²⁸

Kalkınmanın eğitim boyutunun çeşitli yönleriyle yerli ve yabancı 13 uzman tarafından tartışıldığı Ekonomik ve sosyal etütler konferansında İngiliz Tarım Bakanlığı uzmanlarından R. A. Bishop'a göre Türkiye'deki eğitim kırsalda kalkınmaya yardımcı olamamaktadır. Kırsaldaki teknik eğitimlerin eksik kaldığı, orta gelirli çiftçilerin modern tarım yöntemlerine olan yatkınlığı düşünüldüğünde yüksek eğitim imkanına sahip olmasının gerekli olduğuna dikkat çekilirken, köye gidecek tarımcı yetiştirmek amacıyla devlet çiftlikleri ile tarım okullarının birleştirilmesiyle kalkınmanın sağlanabileceği fikrindedir.²²⁹

Her ne kadar, köyün kalkındırılması üzerine çabalar olsa da ideolojik yaklaşımların hükümetlerin adımlarında etkin olduğu çeşitli örneklerle görülmüştür. Kalkınma, sosyalizasyon, sosyal devlet anlayışı konularında birçok senatör ve bakanlardan farklı cümleler duyulurken, 'ama' ile başlayan ve sosyalist, komünist, devlet düşmanı vb. yakıştırmalarla devam eden bakış, ülkenin uç noktalarında bir köy kütüphanesini bile etkilemektedir. Isparta'nın Gönen Köyünün kütüphanesinde Mark, Engels ve Nazım Hikmet'in kitaplarının varlığına yönelik bir şikayet üzerine İl Halk

²²⁸ 7. Milli Eğitim Şurası (5-15 Şubat 1962), s.229.

²²⁹ Milliyet, 11 Ağustos 1964.

Eğitim Müdürü tarafından tamamen kapatılmıştır. Köy kütüphanesinin kapatılmasının ardından köy halkı yasağa olan tepkilerini bir bildiri ile göstermektedirler. Bildiride:

"Biz Gönen köyü halkı olarak serbestçe satılan her türlü yayını okuma ve kitaplığımızda bulundurma hakkımız anayasa teminatı altında iken, sol yayınlar var diye kitaplığımızı kapatan, mühürleten zihniyeti, bizi karanlıkta bırakma ve sömürme gayreti içinde görüyor, olayı red ve protesto ediyoruz."

Bu bildirinin altında bölgede faaliyet gösteren çeşitli dernek yöneticilerinin de imzaları dikkat çekicidir. Yaklaşık dört sayfa olan bildiri de bir de halk geleneği olan türkü yakmaya da rastlanmaktadır. Gönen köylüleri kapanan kütüphaneleri için türkü yakmışlardır. Türkü şöyledir:

"Yüzyıllar olmuşuz verimsiz tarla, kendi bulduğunuz sularla, yeşerelim dedik çevirdiler bizi. Olur mu yoklukla sevişme kitapsız, odsuz, ocaksız gelişme, ileri dedik döndürdüler bizi, yaşıyalım dedik öldürdüler bizi".²³⁰

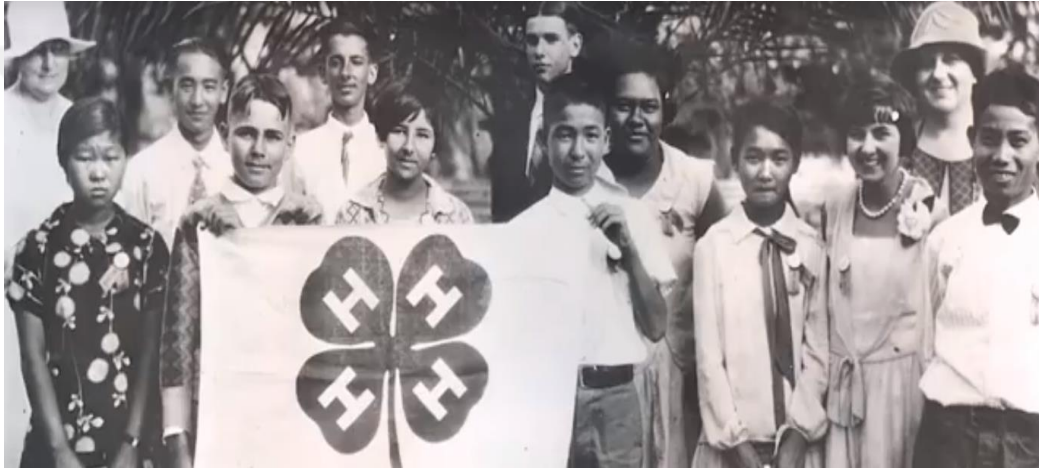
2.3. Kırsalda “Çiftçi Çocuklar Yetiştirme” Projesi 4K²³¹

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kırsala yönelik politikalarla köyü, köylüyü kalkındırma anlayışı 1940’lı yıllarda köy enstitüleriyle kurumsal bir anlayışa dönüşse de farklı siyasi argümanlarla işlevsizleştirilip ortadan kaldırılmıştı. Bu süreçteki aktörlerin başında gelen Demokrat Parti kurucuları on yıllık iktidar dönemlerinde Amerika ile başlattıkları dostluk ilişkilerinden faydalanarak bu ülkenin uzmanlarını Türkiye’ye davet ettiler. Eğitim, tarım vb. alanlarda uzmanların görüşlerinden faydalanılarak yeni ve farklı bir yöntem arayışına girildi. Tarımın doğrudan ilgi sahası olan kırsal yaşamda payına düşeni aldı. Kırsal alan ve burada yaşayan insan topluluklarının yaşam ve üretim olanaklarının geliştirilmesi, öneriler arasındaydı. Yeni ve genç bir nesil üretme çabasındaki Türkiye’nin bu genç neslin yeteneklerini de geliştirmesi önemliydi. Kırsaldaki genç çiftçi çocuklar projenin ana temasını oluşturdu. Amerika da ilk kez 1898 yılında Cornell Üniversitesinin çalışmaları ile çiftçi çocuklar yetiştirmek için düğmeye basılmıştı. Adına 4H yani

²³⁰ İmece Dergisi, 1 Mayıs 1967, S.72, s.11-12.

²³¹ Bu bölüm doktora tezinin içeriğinden üretilerek uluslararası yayın yapılması şartı kapsamında sempozyum bildirisi olarak sunulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gurbet Gökgöz, “Kırsalda Köy Çocuklarını Eğitme Modeli Olarak 4K Projesi”, 11. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi 28 Ekim-01 Kasım 2019 Antalya, 11. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri, Cilt.6, Rize, 2019, s.s.127-144.

head, heart, hands, health (kafa, kalp, eller ve sağlık) kelimelerinin kısaltılması ile ismi belirlenen bu proje 1914 Smith Lever Yasası'yla kanunlaştırıldı. Yasanın 5 ana hedefi şöyleydi: 1-Bilimsel okur-yazar bir toplulukla demokratik bir toplumu güçlendirmek 2-doğaya karşı tutum ve takdir zenginleştirmek 3-Bilime ilgi duyan öğrenciler yetiştirmek 4-Bilimsel süreç becerilerini geliştirmek (gözlem, sınıflandırma, muhakeme) 5- Bilimsel içerik bilgisini geliştirmektir. Ancak Amerika da bile yaygınlaşması 1950'li yılları buldu. 1960'lı yıllara gelindiğinde ülke de ulusal düzeyde uygulanma imkanına sahip olmuştu.²³² Önceleri daha sınırlı bir sayıda iken Amerika da sayıları giderek artmaya ve küçük Amerikalı çiftçilerin yoğun katılımlarıyla güçlenmeye başladı. Her yıl % 10 büyüme ile küçük çiftçi çocuklara bir ürünün

yetişme şartları, daha iyi verimin nasıl alınacağı gibi temel kırsal sorunlara çözüm üretme amacını taşıyan bir programdı.²³³

Şekil 2: Amerika'nın 4H Dernek Üyesi Genç Çiftçileri

Amerikan örneğinden yola çıkan Demokrat parti için, nispeten başka bir ülke de denenmiş, Türkiye'nin kırsaldaki hakim sınıflarının itirazına uğramayacak, çocukların buradaki eğitim masraflarının enstitülere göre fazla olmayacağı ve bütçede büyük masraflar yapılmayacağı düşünüldüğünde elinden tutulması daha kolay olmuştur. Hükümetin dış Politikada Amerikan desteğini almak gibi bir bakışla hareket ettiğini de düşündüğümüzde tablo şaşırtıcı değildir.

²³² Steven M Worker, "History Of Science Education In The 4-H Youth Development Program" Monograph, Winter 2012.

²³³ Scott Peters, Organizing Head, Heart, Hands And Health For Larger Service: The Public Value Of 4-H Youth Development Work, The Center, Winter 1999.

Şekil 3: Yetiştirdikleri Ürünlerle Genç Amerikalı Çiftçiler

Amerika'daki adı 4H olan proje Türkiye'de uygulanmaya başladığında 4K adını almıştır. Türkiye'deki açılımı ise kafa, kol, kalp ve kuvvet kelimeleri ile tanımlanır. 4K'nın her bir harfinin içeriği bir amacı, felsefeyi içinde barındırmaktadır. **Kafa:** düşünme, karşılaştırma yapma ve planlamayı; **Kalp:** Asaleti, şefkat, sadakat, doğruluk ve mertliği; **Kol:** faydalı ve hünerli olmayı ve yardım etmeyi sevmeyi; **Kuvvet:** sağlıklı olmayı, hastalıklara karşı koyup, yaşamaktan ve çalışmaktan zevk almayı ifade etmektedir. 4K'lı çiftçi çocukların bir de marşı vardır. Bu marş Ziraat Vekaleti Neşriyat ve Tanıtma Müdürü Cemalettin Şenocak tarafından yazılmıştır. Kolumda kuvvet, kafamda bilgi, Canımda sağlık kalbimde sevgi, Vatanım, milletim, grubum için Çalışır, tanrıma şükrederim.²³⁴ Bu şiir kısa süre içinde 4K kulüplerinin her toplantıda okudukları bir ant olmuştur.²³⁵ Dört yapraklı yonca da bu projenin simgesidir.

Şekil 4: 4K Projesinin Simgesi

1957 yılında başlayan projeye 1959 yılı itibariyle 25 ilden aktif katılım sağlanmıştır. Tarım Bakanlığı ziraat İşleri genel müdürlüğü içinde çiftçi çocuklarını

²³⁴ Cemalettin Şenocak, **Köy Öğretmenlerine Zirai Yayım Rehberi**, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1960, s.63.

²³⁵ Ziraat ve Yayım, S.20, Temmuz 1966.

yetiştirme şubesi adıyla bakanlık bünyesinde görevine başlamıştır. Bizzat Tarım Bakanlığının yürütücülüğünde olsa da Eğitim, Sağlık ve İç İşleri Bakanlıkları da bu projeye destek vermiştir. Ayrıca uluslararası kooperatifler birliği olan I.C.A'da uzman olan Kimmel'in bu alandaki tecrübelerini Türk yetkililerde paylaştığı bilinmektedir.²³⁶ İlk olarak İstanbul ve ilçelerinde ardından da Anadolu'ya yayılan 4K kulüpleri bakanlık yönlendirmesiyle çalışmalarını artırabilmiştir. Kısmen gönüllülük, kısmen de köylerdeki öğretmen veya ilçelerde görevli ziraat memurlarının yönlendirmeleriyle projenin ulaştığı köylerde katılım yüksek olmuştur. 7. Milli Eğitim Şurası'nda kimi köylerde oluşturulan 4K teşkilatları aracılığıyla çocuk, ev ve aile sağlığı konusunda bilgiler verilmesi tavsiye edilmektedir.²³⁷

4K eğitim projesinde köy çocuklarından beklenenler dünya ile uyumlu, modern araçları ülkede uygulama becerisine sahip, iş ve eğlenceyi bir arada götürebilen, demokrasi ve cumhuriyet ilkelerinin köylerde yerleşmesini sağlayacak, köy ve şehir arasındaki farklılıkları ortadan kaldırabilecek, kadın ve erkeğin birlikte aynı ortamda var olabilmesini sağlayacak lider ruhlu kimseler olmalarıdır.²³⁸

10-18 yaş arasında köylerdeki çiftçi anne ve babaların izniyle çocuklarına çiftçilik usullerinin öğretilmesi ve küçük yaştan bilinçlendirme amaçlanmıştır. Ziraat Vekaletinin zirai yayım elemanları (yani kasaba ve köylerdeki bakanlığın teknik elemanları ve köy öğretmenleri) aracılığıyla 4K'lı çiftçi çocuklar yetiştirilmiştir. 4 K kulüpleri kız çocuklarını yarının iyi ev kadını ve annesi olarak hazırlama amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda kız çocuğuna giyim, gıda, beslenme, çocuk bakımı, evin düzeni, sağlık bilgisi, dikiş-nakış, tavuk yetiştirme, ev bahçesi, bütçe düzenleme ve komşuluk ilişkileri konularından birini seçerek onu uygulayıp öğrenmesi istenmektedir. Erkek çocukları için ise ev içi eğitim konuları daha sınırlıdır. Erkekten ev için beklenen eğitim, yuvasına ve ailesine bağlı iyi bir baba olmaktan öteye geçmez. Erkekleri daha çok iş yaşamına yönlendirme amacı önde gelmektedir. Hayvan yetiştirme, küçük ve büyükbaş hayvancılık, meyvecilik, sebzecilik alanlarında ileri ziraat tekniklerinin öğretilmesi planlanmaktadır. 4K'lı çocuklardan sosyal yaşama dönük beklentiler arasında topluluk önünde konuşma, fikrini belirtme, başkasının fikirlerine saygı duyma, kişilik kazanma, görev ve sorumluluk bilinci geliştirme bulunmaktadır.²³⁹ kulüplerde bireysel ve toplumsal olmak üzere 2 alanda çeşitli

²³⁶ **Milliyet**, “Çiftçi Çocukları Teşkilatlandırılıyor”, 24.01.1959.

²³⁷ **7. Milli Eğitim Şurası (5-15 Şubat 1962)**, s.45.

²³⁸ **Yeni Ziraat**, Temmuz 1960, S.3.

²³⁹ Cemalettin Şenocak, **a.g.e**, s.61.

projeler hazırlanmaktadır. Bireysel proje olarak tavukçuluk, arıcılık, meyve ve sebze yetiştiriciliği, el işleri, çocuk bakımı, ev ekonomisi, hayvan yemleri, tay besleme vb. konularda projeler üretilmektedir. Görüleceği üzere bu alanda tamamıyla kırsal alanda çiftçilerin yaşamının temelinde yer alan, ekonomik gelir getirebilecek ve her yöreye hemen hemen uyumlu üretim alanlarıdır. Toplumsal alanlarda ise köyün genel sağlığı, yapıların düzenliği, sağlamlığı, köydeki toplumsal yaşamın devamlılığını sağlayan kamusal alana yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. Tablo: 1959 yılında 4K projesi kapsamında proje alan üyeler ve başarı oranları: ²⁴⁰

Proje alan üye sayısı	Projesinde başarılı olan üye sayısı	Başarı oranı	Kaç köyde çalışıldığı	Proje adı
2589	1688	% 65	183	Tavukçuluk
793	457	% 57	104	Arıcılık
1008	753	% 74	124	Sebzecilik
3272	2209	% 68	173	Dikiş-Giyim
428	304	%71	37	Gıda-Beslenme
120	55	%45	6	Hayvan yemleri
772	583	% 75	104	Buzağı Besleme
585	396	% 70	71	Kuru Besleme
58	52	% 90	6	İpek Böcekçiliği
Toplam	6497	% 68	808	

Tablo 17: Çiftçi Çocukları (4K) Projesine Katılım Durumları

Bu kulüpler ziraat tekniklerinin veya bölgelerde öğretmenlerin yönlendirmeleriyle yürütülmektedir. Proje ilerledikçe köy içinden de liderler seçilmeye ve eğitilmeye çalışılmıştır.²⁴¹

²⁴⁰ Refik Kokol, “Tarım Bakanlığının Tatbik Ettiği Eğitim Ve Öğretim Programlarından Birisi Olan 4K Çalışmaları Hakkında Umumi Malumat”, Ziraat Ve Yayım, S.1, 1961.

²⁴¹ A.g.e., s. 3.

Proje 1960 yılına gelindiğinde 44 il ve 207 köyde toplam da 9300 kız ve erkek öğrenciye ulaşmıştır.²⁴² 1965 yılında ise 57 il, 359 köyde toplam 14 006 öğrenciyle faaliyetleri aktif olarak sürmektedir.²⁴³

Proje genç çiftçilere eğitim verdikten sonra yaptıklarını sergileme imkanı sunmaktadır. Başarı Günleri adıyla çiftçi çocuklarının motivasyonu ve isteğinin artması için çalışılır. Öyle ki bu Başarı günlerinde kaymakamlar, bakanlar, müdürler, kimi zamanda yabancı konukların katılımı sağlanır.²⁴⁴ Projenin, uygulanma imkanı olan yerlerde ciddi bir heyecana neden olduğu yayınlardan anlaşılmaktadır. Ancak katılımların devletin desteğinin gitmediği köylerde kendiliğinden oluştuğuna dair bir bilgiye ulaşılammıştır. Çoğunlukla devlet yönlendirmesiyle sınırlı sayıda katılımla 1960'ların sonuna kadar uygulandığı gözlenmiştir. Proje, 1970'li yıllarda uygulamadan kalkmıştır.

²⁴² Ziraat ve Yayım, S.3-4, 1961.

²⁴³ Ziraat ve Yayım, S.20, Temmuz 1966.

²⁴⁴ Refik Kokol, a.g.m., s.4

3.SAĞLIK

3.1. 1923-1960 Kırsalda Sağlık Politikaları

Atatürk döneminde çoğunluğu kırsalda yaşayan halka yönelik iyileştirme adına çıkarılan yasalardan ilki 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Yasası'dır; ki bu yasanın birinci maddesinde ülkedeki sağlık koşulları; halka zarar veren hastalıklarla mücadele, neslin devamlılığının temininin devletin bir hizmeti olarak belirtilmektedir. Yasanın 27. Maddesi kurulması istenen Umumi Hıfzıssıhha Meclislerini kamu sağlığını ön planda tutarak şehir, kasaba ve köylerde sağlığın ıslahına ve risklerin ortadan kaldırılmasına yönelik önlemler almakla yükümlü tutmaktadır. Ayrıca salgın hastalıkların ihbarı, salgının yönetimi, bulaşıcı hastalıklardan korunma önlemleri hakkında halkı bilgilendirme başlıca görevleri arasında yer almaktadır.²⁴⁵

Ayrıca Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun (1928) Etibbanın Hizmeti Mecburiyesi Hakkında Kanun, Sıtma Mücadelesi Kanunu, Sular Kanunu, Türk Kodeksi Kanunu (1926), Frenginin Men ve Tahdidi Sirayeti Hakkında Kanun adıyla da yayınlanan yasalarla, genel halk sağlığını iyileştirme adına kalıcı adımlar atılmıştır. Örneğin: doktorların mecburi hizmetle kasaba ve köylere hizmet verir hale getirilmeleri ile doktor ve sağlık personeli göremeyen kırsalda Türk köylüsü doktor görmeye başlamıştır.²⁴⁶

Salgınlar Türkiye'nin sağlık geçmişinde önemli bir yer tutmaktadır. Salgına yönelik tedbir anlayışı Anadolu açısından uzun soluklu olmasa da kimi batılı gezginlerin karantina usulünü ilk kez Anadolu da gördüklerine dair yayınlar mevcuttur. Ancak karantina uygulamaları konusunda etkin bir yöntem izlemenin sıklıkla göz ardı edildiği görülmektedir. Cumhuriyetin devraldığı Anadolu'da salgın haline dönüşen hastalıklar dönemin başından itibaren en dikkat çeken konular arasındadır. Çünkü Cumhuriyet, sıhhatli, bakımlı bireyleriyle gurur duymak

²⁴⁵ Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, **TBMM Kanunlar Dergisi**, C.8, 1930, s.205.

²⁴⁶ **Ülkü**, "Cumhuriyetin Sağlık, Bakım ve Yardım İşleri" Ekim 1933, s.254.

istemektedir. Ancak bu büyük bir mücadeleyi göz önüne almanız anlamına gelmektedir ki. Kurucu yıllar boyunca bunun için çabalanmıştır.

Bu yıllardan başlamak üzere Anadolu da tespit edilen salgın hastalıklar arasında sıtma, verem, trahom ve frengi başlarda yer almaktadır. 1921 yılında Hıfzıssıhha Umum Müdürü Ekrem Hayri Üstündağ'ın belirttiğine göre yalnızca Antalya'da halkın % 80'i sıtma hastalığına yakalanmıştır. Adana'da okullarda yapılan kan testlerinde çocukların % 75'inde sıtmaya rastlanıyordu. 1-3 Eylül 1925 tarihinde yapılan Birinci Milli Tıp Kongresi'nde Anadolu, sıtma açısından bölge bölge ayrılarak sıtmanın yayılış nedenleri ve ilerlemesi üzerine bilgiler verilmiştir. Anadolu'nun sağlıklı bir kalkınma içinde olması bu kongrenin temennilerindendir. 1926 yılında Meclisten çıkan bir yasayla sıtmaya karşı mücadele başlatılmıştır.²⁴⁷ 1945 yılı sıtma ile mücadele de seferberlik yılı olarak nitelendirilmiş ve 1945 yılında Sağlık Bakanlığı '*Sıtma ile Olağanüstü Savaş Kanunu*' adıyla adeta bir mücadele yasası çıkartmıştır. Böylece yalnızca 1945 yılında kırsalda sıtma ile mücadele kapsamında şunlar yapılmıştır: 7. 158.000 TL ödenek ile 54 il, 321 ilçe, 16 934 köyde (köy nüfus toplamı 7 548 280 kişi) 4 662 043 kişinin muayenesi yapılmış ve bunların 1 945 183'üne tedavi uygulanmıştır. Bu kişilere o yıllarda sıtma hastalığının tedavisinde sıklıkla kullanılan kinin'in toz, ampul ve draje şeklindeki türleri verilmiştir. Bunların yanı sıra sıtma hastalığına neden olan sulak alanlarda da iyileştirme çalışmaları yapılmaya devam etmiştir. Yeni kanallar açılarak eskilerinin temizlenmesi, çukurların doldurulması vb. işler yapılmıştır. Yalnızca 1944 ve 1945 yılları boyunca toplamda 658 344 bataklık kurutulmuştur.²⁴⁸

Salgın hastalıklardan biri de çiçek hastalığıdır. 1930 yılı başlarında Güneydoğu illerinden Mardin, Urfa, Gaziantep'te çiçek hastalığı ortaya çıkmıştır. Sağlık Bakanlığı, hastalığın bir salgın haline dönüşmemesi adına eldeki doktorlar ve sağlık memurlarıyla bölgede seyyar ekipler oluşturarak hastalığa müdahale etse de hastalık yayılmaya devam etmiştir. İlk müdahale sonrası salgının durumu, genişliği ve çiçek aşısının yapılma sıklıklarına dair bölgedeki doktorlardan bilgi almaya devam etmiştir. Bölgedeki seyyar doktorlardan Emraz-ı Sariye Mütahassısı (Bulaşıcı hastalıklar uzmanı) Dr. Vefik Vassaf Bey'in Sağlık Bakanlığına gönderdiği raporlardan

²⁴⁷ Fevzi Çakmak "Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Sıtma Savaşı (1920-1946)" **Tarihsel Süreçte Anadolu'da Sıtma**, Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017, s.s.421-461.

²⁴⁸ **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, (BCA), 030-10-0-0-178-228-10, s.5.

görüldüğü üzere Suriye sınırına yakın bölgelerdeki vatandaşların arazi düzenlemeleri sırasında bir kısmının arazileri veya akrabaları öteki tarafta kaldığından sıklıkla Suriye'ye geçtikleri bu geçişler sebebiyle hastalığı Suriye'den Türkiye'ye taşıdıkları tespit edilmiştir. Bölge de 18 Ağustos 1929'da tespit edilen ilk dört vakanın merkezi Nusaybin ve Şahmîşin'dir. Bu vakaların Suriye'deki Kamışlı, Kavvs ve Amude yerleşim yerlerinden gelen sebebiyle ortaya çıktığı görülmektedir. Bakanlığın, salgının yayılma nedenleri analizine göre hastalığın kısa sürede bir salgın halini almasındaki temel neden bilgisizliktir. Ayrıca bölgede halkı yanlış yönlendiren kişilerin varlığı da sorunu artırmaktadır. Raporlara göre Suriye'nin sınıra bir köyünde ortaya çıkan ve peygamberlik iddiasında bulunan Şeyh Ahmet isimli şahsın efsunlu, kerametli olduğu düşüncesine kapılan halkın aşı olmak yerine akın akın bu kişiyi görmek için gittikleri anlaşılmaktadır.²⁴⁹

Bu bölgelerde devletin uyguladığı aşırı ilgi gösterilmediği gibi, bir takım bilim dışı yollara başvurulduğu görülmektedir. İnsandan insana kan yoluyla bakteri geçişini neden olan sağlıklı yöntemlerin, gizlice bu köylerde uygulanmasıyla hastalığın arttığı görülmüştür. Ayrıca çocukların ölümlerinde herhangi bir azalma da yaşanmamıştır. Sonuçta bu bilim dışı uygulamaları yapan kişinin, çocuğu hasta olup ölen bir vatandaş tarafından öldürülmesi, bölge de ses getiren bir olay olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlı devrinde de asker ve tahsildardan başka bir yetkili görmeye alışık olmayan halk, aşı için isimleri kaydedildikçe tedirgin olarak savaşa veya vergi ödemeye çağırıldıkları endişesiyle kaçma eğilimi göstermiştir. Kimi kendini evine kapatmış kimi ise dağlara kaçmıştır. Bu ise aşılardan yapılarak salgınların önüne geçilmesi konusunda yetkilileri güç bir durumda bırakmıştır. Ancak bir süre sonra, kimi köylerde aşılardan kaçan çocukların hastalık kapmadıkları köylülerce görülünce yavaş yavaş bu anlayışın kırıldığı görülmektedir. Bölgede salgının yılı dolmadan toplamda 95.993 adet aşının vatandaşlara uygulanması sağlanmıştır.

Dr. Vefik Vassaf Bey'in üzerinde durduğu bir konuda bölgedeki yaşam şartlarının hastalıkları beraberinde getirmesidir.

“Köylerin penceresiz, güneş görmez ve havası değişmez oluşu, rutubetli bir tarzda inşa edilmiş taş binalardan ibaret olması, sokakların

²⁴⁹BCA, 30-10-0-0-177-220, 14.04.1930, s.2.

*pis oluşu ve halkın damlardan sokaklardan kuyulara dolan yağmur sularını içiyor olması” 250 gibi nedenlerden dolayı ishal gibi enfeksiyon kaynaklı hastalıkların yoğun görüldüğü belirtilmektedir.*²⁵¹

Kırsal politikalar ekseninde yapılanlardan biri de yayınlar aracılığıyla halkın bilgisini artırmaktır. Bu amaçla yayına başlayan ve özellikle de köycülük alanındaki yazılarıyla dikkate değer yayınlardan biri olan Ülkü dergisinde de çeşitli zamanlarda kırsal alandaki sağlığa ve yapılması gerekenlere dair uzman görüşlerine yer verilmiştir. Bu konuda yazarlardan Dr. Zeki Nasır, köylerde sağlıklı bir ortam için köy abdesthanelerinin temizliğinden, köy evlerinin ferah ve nefes alan mekanlara dönüştürülmesine; köylerdeki yer sofrası usulünün temizlik sebebiyle kaldırılmasından her köye ihtiyaç olan hamamların yapımına; köy sularının temizliğinden hayvanlar ve insanların yaşam alanlarının ayrılmasının önemine kadar köyün sağlık koşullarını etkileyecek ve salgınların önüne geçebilecek öneriler getirmektedir. Köylerdeki hastalıkları önlemek adına düzenli aşılama ve kontroller ile kırsaldaki salgınların önlenebileceği düşünce olan Nasır’a göre dağınık haldeki köylerin hepsine ayrı sağlık kuruluşları oluşturmak yerine ortalama yirmi köyün bir araya getirilmesiyle üniteler oluşturarak buralara gezici hekim, ebe ve sıhhat memuru gönderilebilir.²⁵²

Mustafa Kemal Paşa, CHP’nin 3. Kurultay’ında sağlık alanındaki devlet ve parti politikası ve uygulamalara olan inancı şöyle dile getirmektedir: *“sıhhat mücadelesini, bilhassa sıtma için takviye ve tevsî (yayma) ettik. Senelere çok geniş ve ince teşkilata ihtiyaç gösteren bu mücadeleden aldığımız neticeler ve bu yüzden bütün vatan parçalarının gördüğü istifadeler iftihar ile zikre şayandır. Dahilden çıkan ve hudut haricinden gelen salgınlara karşı sıhhat teşkilatımız muvaffakiyetle mukabele etmiştir. Ancak mesele o kadar mühim ve ihtiyaç her saha da o kadar çoktur ki daima vesaitini artırarak sıhhat mücadelesini ve teşkilatını tevsî etmeğe çalışacağız.”*²⁵³

13 Aralık 1944’te CHP Müstakil Grubu’nun Sağlık Bakanlığının son durumuna dair yaptığı bir toplantı da Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının teşkilat içindeki hali, hastalıklarla mücadele, iskân, ilaç ve eczane işlerine dair son hali gözden

²⁵⁰ BCA, 30-10-0-0-177-220, 14.04.1930, s.3.

²⁵¹ BCA, 030-10-0-0-178-228-10, s.5.

²⁵² Dr.Zeki Nasır, “Köylerimizin Sağlık İşleri, *Ülkü*, Ağustos 1933, s.42.

²⁵³ C.H.F., *Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s.s.8-9.

geçirilmiştir. Dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Sadi Konuk'un verdiği bilgilere göre 1945 senesi itibariyle Türkiye'de asker ve sivil doktor sayısı 5200 civarındadır. 19 milyonluk ülke nüfusu düşünüldüğünde doktor mevcudu yetersizdir. Buna göre 3.654 kişiye bir doktor düşmektedir. Ayrıca doktorların 1300'ü yalnızca İstanbul'da çalışmaktadır. Rapora göre Elazığ'da Bakanlığa bağlı 490 yataklı 3 hastane, toplam 5 doktor tarafından idare edilmektedir. CHP Grubu'nun raporuna göre bu kadar yetersiz bir hizmet verilmesinin sebebi İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri doktorların yanı sıra sivil doktorların bir kısmının da Milli Savunma Bakanlığına görevlendirilmesidir. Aslında bu yıllar tifo ve tifüs gibi salgın boyutunda ortaya çıkan hastalıklar Anadolu'da sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Fakat Müstakil grubu sivilde kalan, askerde görevlendirilmeyen doktorların canla başla mücadele etmesiyle bu durumun aşıldığını belirtmektedir. Müstakil grubu, savaş sonrasında ülke genelinde koruyucu ve kurtarıcı sağlık hizmetlerinin sorunsuz verilebilmesi için birtakım önerilerde bulunmaktadır. Örneğin: yetişen doktorların sayısı artırılmalıdır, doktorlar ülkenin her köşesine hizmete gönderilebilmelidir, yeni bir sağlık teşkilatı kurulmalıdır. Müstakil Grubu'nun araştırma alanımız itibariyle kırsal alana yönelik nasıl tedbirler alma düşüncesi içinde olduğuna gelirse o kısımda da bir planları olduğu görülmektedir. Özellikle koruyucu hekimlik ve sosyal sağlık anlayışının geliştirilmesi ile köylere kadar genişleyen bir sağlık teşkilatı oluşturulacağı fikrindedirler. 1945 yılı itibariyle Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, bu alanda gelecekteki on yıllık süreci ele alan yeni bir program geliştirmiştir. Buna göre 1955 yılına kadar 750 sağlık teşkilatı açılacaktır. Müstakil Grup, konuyla ilgili şu yorumu yapmıştır:

*“...Köyde ve şehirde ferdi doğumundan ölümüne kadar tanıyacak ve gerek sosyal ve gerekse medikososyal bakımdan takip edecek olan teşkilatın köylerde yapacağı sanitasyon (genel anlamda dezenfeksiyon çalışmaları) işleriyle köy hıfzıssıhhası davasını kökünden halletmesi Türk milleti için erişilmez bir bahtiyarlık olacaktır.”*²⁵⁴

Hastalıklarla mücadele meselesinde ise sıtma, frengi, trahom, tifüs, tifo, çiçek vb. hastalıklara karşı alınan tedbirler göz çarpmaktadır. Trahom konusu Osmanlı'dan devralınan sorunlardan birisidir ve Cumhuriyetin ilk yıllarından beri mücadele edilmektedir. Bu amaçla kurulan Trahom Mücadele Teşkilatı göreve başladığı yıllarda

²⁵⁴ BCA, 030-10-0-0-178-228-10, s.3.

yüksek oranlarda trahomlu vaka varken 1945 senesi itibariyle de bu oranları koruduğu görülmektedir. Bu teşkilat köylerde köy tarama ve tedavi programları uygulamakta, merkez dispanser ve hastaneleriyle hastalıkla mücadele etmektedirler; ancak yapılanlar en fazla körlüğü önleme şeklinde olmaktadır. Yani hastalığın tedavisi ile hastalığın oluşmadan önlenmesi konusunda bir kısır döngü bulunmaktadır. CHP Müstakil Grubu'nun düzenlediği 1945 tarihli rapora göre sorun: *'köyde ve şehirde sosyal kalkınma davasıdır.'* Temiz ve sağlıklı bir ortamda yaşanıldığı sürece bu hastalığın azalacağı öngörülmektedir. Tifüs, tifo, çiçek vb. hastalıklara karşı alınan tedbirlere göre genel anlamda salgınların yayılması için gereken önlemlerin alınması için bakanlık personelinin uyarılması tifüs hastalığı için 6 milyon doz aşının temin edilmesi, DDT ile aşılama, bit taramalarının yapılması ve hastalığın ortaya çıktığı yerlerde halkın aşılmasının ön plana alınması gibi önlemlerin alındığı görülmektedir.²⁵⁵

1924 Anayasası 964 No'lu Eczacılar ve Eczaneler Kanunu'na göre büyük çoğunluğu şehirlerde olan eczanelerin kırsala, ilçe ve kasabalara yayılması gerekmektedir. Ancak kanun yürürlüğe girdiğinden beri konuyla ilgili ilerleme sağlanmamıştır. Bunu gören Müstakil Grubu, kırsaldaki eczanelerin artması ve ilaca ulaşım imkânlarının sağlanması için bazı gerekliliklere değinmektedir. Bunlar: nüfusu beş binden az olan yerlerde beş sene eczane açmak veya işletmek ya da beş sene zorunlu görev almak ve böylece eczanesizlikten doğan sıkıntı ve şikâyetlerin azaltılabileceğini ve bunun TBMM'ne bir teklif olarak sunulmasından yanadır.²⁵⁶

Demokrat Parti (DP) iktidarının ilk programında sağlık konusunda temel de kırsal odaklı bir çalışma içine girerek köylünün 'tıbbi ve sıhhi' ihtiyaçlarının karşılanacağı belirtilmektedir. Bu amaçla da hızlı kurulumu yapılan portatif sağlık merkezleri inşaa edileceği belirtilmiştir.²⁵⁷ Dört yıl sonra Sağlık Bakanlığına ayrılan pay 60 milyondan 128 milyona çıkarılırken 16 adet olan sağlık merkezi sayısı ise 242'ye çıkarılmıştır. Verem hastane ve pavyonlarının sayısı ise 7'den 84'e yükselmiştir. Menderes'in 1954 yılı hükümet programında gelecek dört yılın

²⁵⁵ BCA, 030-10-0-0-178-228-10, s.6.

²⁵⁶ BCA, 030-10-0-0-178-228-10, s.8.

²⁵⁷ **Hükümetler, Programları Ve Genel Kurul Görüşmeleri**, haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.2, TBMM Başkanlığı Yay., TBMM Basımevi, Ankara, 2013, s.756.

temennileri arasında sağlık işlerini köylere kadar götürme düşüncesi yer bulmaktadır.²⁵⁸

3.2. 1960-1970 Arasında Kırsalda Sağlık Politikaları

1960 Müdahalesi sonrası görevi devralan askerler her alanda olduğu gibi sağlıkta da mevcut koşulların iyileştirilmesi adına birtakım çalışmalar başlatmıştır. Milli Birlik Komitesi'nin ikinci genel kurul toplantısında açıklanan hükümetin takip edeceği yol haritasında sağlık dört başlıkta ele alınmaktadır. Sağlık personellerinin sorunlarının çözümü, Mahrumiyet bölgeleri olarak bilinen yerlerin ihtiyaçlarının giderilmesi, 1940'lı yılların sağlık politikasının bir devamı olan koruyucu hekimliğin geliştirilmesi özellikle de kırsalda köy sağlığı davasının ciddi bir temele oturtulması için çalışmalar planlanmaktadır. Ayrıca yüksek ihtisas hastanelerinin kurulması amaçları arasındadır.²⁵⁹ Bu kapsamda 5 Ocak 1961 tarihinde 224 No'lu Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası çıkarılmıştır. Bu yasaya göre:

“Sosyalleştirilmiş sağlık hizmetli teşkilatı: sağlık evleri, sağlık ocakları, sağlık merkezleri ile hastaneleri, çeşitli koruyucu hekimlik teşekkülleri, sağlık hizmeti hususiyeti arzeden yerler için kurulmuş sağlık teşekkülleri, sağlık müdürlükleri, bölge hastaneleri, bölge laboratuvarları, sağlık personeli yetiştiren eğitim müesseseleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez teşkilatı ve diğer Bakanlık ve kurumlarda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile işbirliği yapmak üzere kurulmuş olan dairelerden teşekkül eder. Bir sağlık ocağının hizmeti en az bir hekim ve yeter sayıda yardımcı sağlık personelinden teşekkül eden bir ekip tarafından yürütülür. Köylerde bu ekibe yardımcı olarak tesis edilen sağlık evlerinde yardımcı sağlık personeli vazifelendirilir.”

denilerek ilerleyen yıllarda sağlık alanında olacaklara dair bir çerçeve çizilmiştir.²⁶⁰ Ancak 1961 yılında Sağlık Bakanlığı bütçesi 28 milyon civarındadır. Ve bu yetersiz bütçe tepkileri de toplamıştır. Ortalama 250 bin verem hastası olan Türkiye'nin 10 bin olan yatak kapasitesine ek an az 25 bin yatağa daha ihtiyacı varken verilen bütçe ile

²⁵⁸ A.g.e., s.1026.

²⁵⁹ Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, C.1, B.2, 11.7.1960, s.8.

²⁶⁰ Kurucu Meclis (Milli Birlik Komitesi) Genel kurul toplantısı, C.5, B.71, 5.01.1961, 0.1, s.15.

250 yatak ancak yapılar şeklinde eleştiriler mevcuttur.²⁶¹ Müdahale sonrası başlayan ilk eleştiriler ilerleyen yıllardaki eleştirilerin habercisidir.

İnönü, 1960'ların ilk sivil hükümetini kurduğunda sağlık alanında çalışanların durumlarının iyileştirilmesi, sayılarının artırılması yönünde çalışmalar yapılacağını belirtmiş ve bunu sağlık davasının temeli olarak nitelendirmiştir. Ayrıca koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine özel bir önem verileceğinin altını çizmiştir.²⁶²

Ancak İki yıl sonra köylü nüfusun daha az yararlandığını belirttiği sağlık hizmetlerinin köylüye ulaştırılması için çalışılacağını belirttiği konuşmasında kırsala yönelik sağlık politikalarının yetersizliğini de gözler önüne sermektedir. İnönü bu konuda şunları söylemiştir:

*“Sağlık politikamızın temel konusu sağlık hizmetlerini, bu hizmetlerden daha az faydalanan köylü vatandaşın ayağına kadar götürmek olacaktır. Bu, en iyi şekilde sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi programını yürütmekle başarılabilecektir.”*²⁶³

İnönü programın gücüne ve başarılı olacağına tam bir inançla hareket eder. Bu amaçla hızla 1963 yılının sağlık programında yer alan sosyalleştirme planları kapsamında ilk olarak Muş ilinde başlayan ve sonraki birkaç yıl içinde Doğu Anadolu Bölgesi'ne yayılan sağlık ocakları ile önemli bir atılım gerçekleştirilmiştir. Bu kısım ileride ayrıntılarıyla ele alınacaktır. İnönü, özel sektörün sağlık alanında yapacağı yatırımlara da kapıları açmış görünmektedir. Benzer bir durum 1963 Kalkınma Planı'nda da belirtilmektedir. Şöyle ki:

*“Türkiye’de doğan her 1.000 çocuktan 165’i bir yıl içinde ölmektedir. Nüfusun yüzde 2,5’i veremlidir. 4 bin kişiye bir doktor ve hastanelerde 1 hemşireye 111 yatak düşmektedir. Şehirlerde ortalama 2,7 kişi, köylerde 2,1 kişi bir odada oturmakta, şehir konutlarının yüzde 30’u ise oturulamayacak bir durumda bulunmaktadır. En büyük üç şehirdeki nüfusun yüzde 30’u tek odalı evlerde yaşamaktadır. Gecekondualarda yaşayan insan sayısı 1,2 milyondur.”*²⁶⁴

²⁶¹ Kurucu Meclis, B.6, 26.2.1961, 0.2, s.364.

²⁶² MMTD, D.1, C.1, B.13, T.1, 27.10.1961, s.122.

²⁶³ MMTD, D.1, C.24, T.3, B.20, 30.12.1963, s.42.

²⁶⁴ Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967, s.2.

Sağlık alanında en önemli ve acil olan konulardan biri de sağlık personeli yetersizliğidir. Bu konuda yine benzer cümlelerle personelin sayısının artırılacağı anlayışına göz kırpılmaktadır. 1930 ile 1975 arasında Türkiye sağlık personeli sayılarına ilişkin verilere bakıldığında 1930 yılında toplamda 3179 olan sağlık personel sayısı (hekim, hemşire, sağlık memuru, ebe ve eczacı) 1960'ta 20 668 sayısına ulaşmıştır. 1965 yılında ise 26 273'tür. İnönü'nün 1965'e kadar olan iktidar ortaklığında sağlık personeli sayılarında gözle görülür bir iyileşme yaşanmadığı ancak nispeten bir artış olduğu gözlenmektedir. Bu yıllarda dikkate değer bir oranda personel artışı 1965 sonrasındadır. 1970 itibariyle toplam sağlık personeli sayısı 48 938'dir. Demirel döneminde, özellikle ebe ve sağlık memuru alanında sayının artırıldığı anlaşılmaktadır. Ebe sayısı var olana ek 6985 kişi, sağlık memuru ise 5278 kişilik bir artış göstermiştir. 1965-1970 arasında gerçekleşen artış önceki beş yılı geride bırakan rakamlardadır.²⁶⁵ Elbette bu başarıda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Programının payı yadsınamaz.

1960 Müdahalesi sonrasında yeni hükümetin aldığı kararlardan biri de Meslek Eğitim Genel Müdürlüğü kurarak yardımcı sağlık personelinin yetiştirilmesidir. Bu kapsamda ebe ve hemşirelik alanlarında ilkokula dayalı sağlık okulu (Köy ebe okulları), ortaokula ve liseye dayalı sağlık kolejleri oluşturulmuştur. 1963 yılında Türkiye genelinde kırsala yönelik hizmet veren toplam 22 köy ebe okulu bulunmaktadır.²⁶⁶

Süleyman Demirel'in iktidara geldiği 1965 itibariyle de sağlık alanında farklı yaklaşımlardan ziyade benzer anlayışlarında devam ettiği görülmektedir. Ülkenin beklentileri doğrultusunda öncelikli olarak koruyucu hekimliğin artırılmasına çalışılacağı, sağlık hizmetlerinin vatandaşın ayağına kadar götürüleceği, hastane yatak sayılarının artırılacağı ve özel sektörün hastane yapmasının teşvik edileceği, personel sayılarının artırılacağı vb. söylemler yer almaktadır.²⁶⁷ Bu duruma İnönü dönemi yaklaşımının bir devamıdır denilebilir.

1969 hükümet programı adeta aynı cümleler başlar. Hükümetler değişmekte ancak anlayış aynı kalmaktadır. Bir önceki hükümet programına göre farklı olan kısım bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin geliştirileceği müjdesi ve aşı üretiminin artırılarak

²⁶⁵ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.s.53,54

²⁶⁶ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları ve Türkiye Tıbbi İstatistik Yıllığı 1960-1963, Haz. Dr. Yusuf Tunca, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1965, s.109.

²⁶⁷ MMTD, D.2, B.3, O.1, 3.11.1965, s.s.86-87.

geniş halk kitlelerinin aşı ihtiyacının artırılacağı söylemleridir. Demirel, verem, trahom ve cüzzam hastalıkları üzerinde özellikle durmaktadır. Veremle mücadele alanında hasta sayısının düşürülmesine çalışılacağını sıklıkla belirtmekte, trahom ve cüzzamın, sıtma hastalığında olduğu gibi ciddiyetle üzerinde durularak tamamen yok edilmesi için büyük bir mücadele içinde olunacağına dikkat çekmektedir. Ayrıca sistemli bir sağlık sigortası sisteminin kurulacağı sözünü vermiştir.²⁶⁸ Ancak bu dönemde gerçekleştirilememiştir.

3.2.1.Sağlıkta Sosyalizasyon Politikaları Ve Toplum Kalkınması Projeleri

1961 Anayasa'sı ve 1963 Kalkınma Planının öngördüğü, gelişmemiş bölgelerin kalkındırılması amacıyla çalışmalar başlatılmıştır. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Teknik Yardım Komisyonu'nda Genel Sosyal Refah Müşaviri olarak çalışan William Bacon, Eylül 1965 ile Aralık 1966 tarihleri arasında Türkiye Sağlık Bakanlığında görevlendirilmişti. Görevinin temel amacı Türkiye'de sağlık alanında yapılan sosyal yardımlar, halkın genel refahı, teknik yardımların sonuçlarını araştırmaktır. Bu süre sonunda ortaya "Sosyal Alandaki Teknik Yardıma Bir Bakış" isimli raporu çıkmıştır.²⁶⁹ Bu rapor Birleşmiş Milletler Örgütü'nce değil bizzat Türkiye tarafından istenmiştir. 56 Sayfalık raporun 9 ana başlığı vardır. Şöyle ki; 1-Sosyal refah sektörünün gelişmesi konusundaki başlıca meseleler, 2-Sosyal refah sektörünün gelişmesi konusunda kazanılan başarılar, 3-Hizmetlerin geliştirilmesi, 4-Türkiye'de sosyal politika ve planlama, 5-Sosyal politika ve planlama hizmetlerinin geliştirilmesi, 6-Sosyal refah için eğitim, 7-İdare ve Koordinasyonun önemi, 8-Teknik Yardım, 9-Gelecekteki faaliyetlerle ilgili tavsiyeler.²⁷⁰

William Bacon, Türkiye'de çalışmalar yapan ilk Birleşmiş Milletler Müşaviri değildir. Aslında sosyal refah ve kalkınma temelli anlayışa BM'nin 1956 yılından beri katkıları vardır. 1956'dan 1966 Aralık ayına kadar 10 yıl içinde toplamda 15 BM uzmanı Türkiye'de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı ve Adalet Bakanlığında çalışmalar yürütmüşlerdir. Tüm bu çalışmalarını ve önerilerini düzenledikleri raporlarla Türkiye'nin hizmetine sunmuşlardır. Bu süre zarfında Türkiye'de sosyal refah ve toplum kalkınması alanında çalışan uzmanların isimleri

²⁶⁸ MMTD, D.2, B.4, O.1, 7.11.1969, s.65.

²⁶⁹ BCA, 030-18-01-02-164-13-15

²⁷⁰ BCA, 030-18-01-02-164-13-15

şöyledir: Arthur Altmeyer, Evelyn Hersey, Karl Lundberg, Morris Fox, Elbert Hooker, William Bacon, Mona Sedky, Hester Stoll, Arthur Duning, Herbert Bisno, Bernard Russell, Robert Poole, Abid Hüseyin, Kadan Wali, Manuel Lopez-Rey. Bu isimler sırasıyla Türkiye’de görev yapmışlardır.

Bu çalışmalar 1955 yılında Arthur Altmeyer’la başlamaktadır. Altmeyer, Celal Bayar Dönemi’nde Türkiye’de oluşturulmak istenen sosyal refah idari teşkilatının kurulması ve hazırlanmak istenen kanun tasarısına teknik tavsiyeler vermesi için BM’den çağırılmıştır. Onun ardından gelen Evelyn Hersey döneminde ise 7355 sayılı Kanunla Sosyal Hizmetler Enstitüsü kurulmuş ve Hersey, Türkiye’nin bu konuda uluslararası alanda kendine yer edinebilmesi için Milli Sosyal Refah Komitesi’nin kurulmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca Milli Sosyal Refah Konferansları’nın düzenlenmesini sağlamıştır. Sosyal refah konusunda BM uzmanlarından Karl Lundberg, döneminde ise sosyal refah adına bir halk yardım sisteminin kurulması ve okul çağındaki korunmaya muhtaç çocukların sorumluluğunun Milli Eğitim Bakanlığı’nda değil, Sağlık ve Sosyal Politikalar Bakanlığında olması gerektiğini belirtmiştir. Ve koruyucu aile anlayışının getirilmesi gerekliliğini öne sürmüştür. Sonraki Uzman Morris Fox ise gerekli sosyal hizmet dökümanlarının çıkarılmasını sağlamıştır. Fox, ayrıca sosyal refah kalkınması ile ilgili 17 maddelik bir Beş Yıllık Kalkınma Planının kabul edilmesinde Türk hükümetlerine ısrar etmiştir. Fox’un ardından gelen Elbert Hooker ise yetişmiş sosyal hizmet uzmanlarının doğrudan sosyal hizmetler ve sosyal çalışma alanlarında görev almalarının önemine dikkat çeken bir uzman olmuştur.

Sosyal refah ve toplum kalkınması olarak 2’ye ayrılan geniş çaplı projede toplum kalkınması konusunda BM’den gelen Abid Hüseyin ise çoğunlukla toplum kalkınmasını köy kalkınması olarak görmüş ve bu alanda çalışmalar yapılmasına yoğunlaşmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında yer alan köy kalkınması bölümünün oluşumuna fazlasıyla katkı sağlamıştır. Toplum kalkınmasında 6 pilot bölgenin seçilerek oluşturulması işlerini de üstlenmiştir. Abid Hüseyin süresiz bir toplum kalkınması eğitim programının yapılmasını ve bakanlıklar arası bir koordinasyon kurulu aracılığıyla toplum kalkınmasının bir düzen içinde yapılmasının önemini vurgulamıştır.

Türkiye’de 1961 Anayasası ile birlikte sosyal refah ve kalkınmayı öncü olarak gören bir anlayış, kanunla tespit edilmiştir. Bu kapsamda çıkarılan 35.41.48.49.’uncu

maddeler gereğince aile, ana ve çocuk korunacaktır. Yine 1961 Anayasasının 224. Md. gereğince sağlık hizmetleri sosyalleştirilmiştir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir, 1964 yılındaki bir açıklamasında sağlıktaki sosyalleştirmenin ana fikrinin köye hizmet götürme düşüncesinden ortaya çıktığını belirtmektedir:

*“Sağlık hizmetini o hizmetten en az faydalanan veya o hizmetten hiç faydalanma imkânına sahip olmayan en uzak köyde oturan vatandaşın ayağına kadar götürebilmenin bir başka yolu yoktur. Sağlık hizmetlerinin sosyalizasyonu fikrinin temeli budur. Koruyucu hekimliği, tedavi edici hekimliği en uzak bölgelerde oturan vatandaşların ayağına kadar götürebilmenin yolunu bu sistemini tatbik etmekle mümkündür.”*²⁷¹

Devlet, sosyalleştirme kapsamında alacağı tedbirlerle her insanın, insanca bir yaşam düzenine sahip olmasını amaçlanmaktadır. Her vatandaşın sosyal güvenceye sahip olması, sağlıklı bireyler olarak yaşamaları, fakir ve dar gelirlilere yardım etmesi en temel görevlerinden biri olarak belirtilmiştir. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi meselesi 1960’ların başından itibaren on yıllık süreçte önemli adımların atıldığı bir konudur. Sağlığın sosyalleştirilmesinden kasıt sağlık hizmetlerinin Anadolu’nun en ücra köşelerinde dahi herkesin alabileceği genel bir hizmet olmasını sağlama amacı yatmaktadır. Süreç öncelikle bir pilot bölgenin seçilmesiyle başlamıştır. Bu bölge Doğu Anadolu’da bulunan Muş İli’dir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 26 Eylül 1961 tarihinde verdiği teklif sonrası 5 Nisan 1962 tarihinde kabul edilen kararname ile Muş İli sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi planının ilk uygulama bölgesi olmuştur.²⁷² Devletin bu alandaki politikası Türkiye’nin doğusundan başlayarak batıdaki illere doğru bir kalkınma hamlesine yönelmektir. Doğu’da istenilen düzeye gelindikten sonra Orta-Anadolu bölgesine geçilmesi planlanmıştır. Ancak görülen odur ki, Sağlık Bakanlığının kısa bir süre sonra gelecek içinde Anadolu’da hastaneler kurulamayacağını anlamış olacak ki. Bu bölge de planlanan şey, sağlık ocakları kurmadan çeşitli alanda uzman doktor ve yardımcı personelle gezici ekipler kurarak haftalık köy ziyaretleriyle hizmet götürmektir.²⁷³

İnönü Hükümeti, kısa bir zaman diliminde başlayan proje için İngiltere’den konuya hâkim uzmanlar getirmiştir. Bunlardan biri Dr. Neville Goodman’dır.

²⁷¹ CSTD, D.1, B.40, T.3, 7.2.1964, s.689.

²⁷² BCA, 030-18-01-02-164-13-15.

²⁷³ CSTD, a.g.e., s.689.

İngiltere’de Ulusal Sağlık Teşkilatı’nda görev yapmış olan Goodman, sosyalizasyonun durumunu yerinde görmek için Muş İlinde gözlemlerde bulunmuş ve izlenimlerini bir raporla Sağlık Bakanlığına bildirmiştir. 4 Kasım 1963 tarihli rapora göre Muş’ta kurulan sağlık ocaklarına ilgi çok iyi bir seviyededir. Ocaklara her gün 25-50 civarında kişi başvurmaktadır. Muştaki devlet hastanesinin uzman kadrolarının tamamlanması sonrasında Bitlis ve Diyarbakır’dan hastalar buraya gelmeye başlamışlardır. Goodman, kırsaldaki sağlık ocakları ve personel için yapılan evlerin varlığının köylülere “*kendileri için müspet bir iş yapıldığını gösteriyor*” diye belirtmektedir. Goodman şöyle devam ediyor:

*“Yeni imkân ve usuller ile hayatların kurtarıldığına ve sakatlıkların azaldığına kani oldum. Şevkle dolu olarak ayrıldım. Yenilmesi gereken daha pek çok güçlükler vardır. Fakat tarihte ilk defa olarak Doğu Türkiye’de köye benzeyen vilayetlerden birinin halkına hem pratisyen hem de mütehassıs seviyesinde, gerekli yardımcılarla birlikte ücretsiz, modern ve şümüllü bir tıbbi hizmet sağlanmış bulunmaktadır. Bu Türkiye’nin hakikaten iftihar edeceği bir şeydir. Bunun hem Türkiye’de hem de hariçte tanıtılmaya değer olduğu kanaatindeyim.”*²⁷⁴

Sosyalleştirme ağı giderek Muş’un yakın kentlerine doğru genişletilmiştir.4 Mayıs 1964 tarihinde Muş’tan sonra Mardin, Diyarbakır, Siirt ve Urfa’da da merkezlerin açılması kararlaştırılmıştır.²⁷⁵

İlki 5 Nisan 1962 ‘de alınan karardan sonra sosyalleştirme konusunda 9 Şubat 1963, 4 Mayıs 1964 kararlarla Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi planında ilerleme kaydedilmiştir. 15 Şubat 1965 tarihinde yine bir ileri atılımla Türkiye’nin farklı kentlerinde özellikle kırsala yönelik olarak sosyalleştirmenin yaygınlaştırılmasına çalışılmıştır. Ardından çıkarılan bir Kararname’ye göre 1 Mart 1965 itibariyle Adıyaman, Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli ve İzmir’in Torbalı ve Selçuk İlçelerinde sosyalleştirme çalışmaları başlatma planı yapılmıştır. İlerleyen dönemlerde kısmen gerçekleştiği gözlenmiştir.²⁷⁶

29 Ocak 1969 tarihinde Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay imzasıyla çıkarılan Kararname’ye göre ‘*Sağlıkta Sosyalleştirme Projesi*’ 1960’lar boyunca devam

²⁷⁴ BCA 030-01-00-00-77-484-7-1.

²⁷⁵ BCA, 030-18-01-02-177-24-12.

²⁷⁶ BCA, 030-18-01-02-184-10-13.

etmiştir. Ve bu yeni kararlar yeni yerleşim alanlarına yayılmaktadır. Buna göre Kayseri, Kırklareli, Kırşehir, Niğde, Sivas ve İstanbul'a bağlı kimi ilçelerin köylerinde yeni ocaklar açılması planlanmaktadır.²⁷⁷

1963 nisanı'nda sosyalleştirmenin bir ayağı olarak Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bunun ardından toplum kalkınmasının önemli bir ayağı olarak görülen ve 1960'larda da hala toplumun en kalabalık kısmı olan köyler için 1964 Eylül'ünde Köy İşleri Bakanlığı kurulmuştur. Köyün gelişmesi, kalkınması, devletin bu alanda gereken desteği verebilmesi için kurulan Köy İşleri Bakanlığı ne yazık ki uzun bir süre mevzuatının oluşturulması, yani etkin olması için gereken yönetmeliklerin bir türlü düzenlenmemesi sebebiyle 1960'larda etkin olamamıştır. William Bacon, bu konuya tatmin edici bir açıklama getirmektedir:

*“Köy İşleri Bakanlığının kuruluşu, köy seviyesindeki hükümet hizmetlerin koordinasyonunun daha iyi olmasını temin etmeyi öngörmektedir. Bu da tahminen köy toplum kalkınmasını kolaylaştıracak ve köydeki halk kitleleri için ilave hizmetlerin sağlanmasını temin edecektir. Fakat Büyük Millet Meclisinin kararın desteklenmesi için mevzuatı çıkarmadaki isteksizliği ve toplum kalkınması için politika desteğinden emin olmaması yeni kurulan bakanlığın tesirliliğini azaltmaktadır.”*²⁷⁸

1964 yılında Cumhuriyet Senatosunda Yeni Türkiye Partisi (YTP) Grubu adına söz alan Sakarya Senatörü Turhan Kapanlı, sosyalleştirme programında açılma kararı alınan ocakların en fazla üçte birinin açılabileceğini öngören konuşmasında konuya dair eleştirilerini şöyle ifade etmektedir:

“Sağlığın sosyalleştirilmesi projesi realist müspet ve reform demeye gönlüm fırsat verdiği bir projemizdir. Reform müteahhidi 3. İnönü Hükümetinin bu projeye samimiyetle sahip çıkmasını, plânın bu hedefine harfiyen riâyetkar bir davranışla parlâmentonun huzuruna çıkarılmasını herkes bahtiyarlıkla karşılayacaktır. Ancak, manzaranın ve tablonun böyle olmadığının üzüntüsü içindeyiz. 1964 programına göre inşaatı ikmal edilip faaliyete geçecek sağlık ocak sayısı 152'dir. Bunun cari masraf tutarı 5 milyon liradır. Bütçeye 11 milyon eksikle 24 milyon lira konulmuştur.

²⁷⁷ BCA, 030-18-01-02-242-79-10.

²⁷⁸ BCA, 030-18-01-02-242-79-10. s.16

*Bunun tabii neticesi olarak ta 152 ocaktan 52'si hizmete girebilecek, bu ocaklar 1965 yılı bütçesinin insafına terk olunacaktır.*²⁷⁹

Benzer bir eleştiri BM uzmanlarından Morris Fox'tan gelir. Fox, Şubat 1963 tarihli son raporunda çeşitli kanun maddelerine rağmen devletin çeşitli kurum binaları yapmaya daha fazla bütçe ayırması ve temelde insana dokunmayı, ona ulaşmayı gözden kaçırmayışıyla ne sosyal refah ne de toplum kalkınmasına istenilen düzeyde maddi yardım sağlanamadığına değinmiştir. Yine de gelişmeler de yok değildir.²⁸⁰

Senatörlerin sözlerinden de anlaşılacağı üzere Fox ve Bacon'un düşünceleri Türkiye'nin gerçekleriyle örtüşmektedir. Fikir üretilmiş, tasarılar projeler yapılmış ancak bunların iyi bir ekonomik sistem olmadığı için gerçekleşmemiştir. Süreç kısır bir döngüye dönüşerek emek ve zamana mal olmuştur.

Süleyman Demirel döneminde, bu iktisadi sorunlara bir çözüm aranmış ve yurt dışı kredi imkanları gündeme alınmıştır. 4 Ekim 1966 tarihinde Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı (AID) Aracılığıyla ABD ile Türkiye arasında imzalanan nüfus planlaması ve köy sağlık ocakları kredi antlaşmalarına göre AID'den alınan 3.600.000 dolar ile ihtiyacı olan köylere Köy Sağlık Ocakları kurulacaktır. Bu ocakların personel ihtiyacı, donanım ve 1400 kadar jeep tipi araç ve bu araçların tamir vs. işleri için kurulacak atölye malzemesinin satın alınması gibi ihtiyaç kalemi olarak sayılan malzemelerin bu paradan karşılanması öngörülmüyordu. Ayrıca bu ocaklarda yürütülecek olan Nüfus Planlaması projesin de görevli personelin yetiştirilmesi ve masrafları da buradan karşılanacaktır. Türkiye, kredi antlaşması ile köy sağlık ocakları ve buralardaki nüfus planlanması konusunun en iyi şekilde organize edilip, yürütüleceğini, 1968 yılına kadar bu konudaki gelişme ve başarılarını bir rapor halinde sunacağını AID'e taahhüt etmektedir.²⁸¹ Araştırmalarımız sırasında yararlandığımız istatistiklere bakılacak olursa sosyalleştirme kapsamında 1967 yılına kadar toplamda 541 sağlık ocağı açılırken 1294 sağlık evi faal hale getirilmiştir.²⁸²

“Peki, var olan hizmetler nasıl gelişebilir?” sorusunun cevabı Bacon'a göre sayıları ciddi derece de az personelin artırılmasına, bu personelin hizmet içi eğitimlere tabi olmasına bağlıdır. Diğer yandan da Türk hükümetlerinin halka sosyal Refah

²⁷⁹ CSTD, B.40, D.1, C.18, T.3, 7.2.1964 s.s.664-665.

²⁸⁰ BCA, 030-01-00-00-77-486-9-1, s.16.

²⁸¹ BCA, 030-18-01-02-202-1-16-1.

²⁸² Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1964-1967, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sağlık Propagandası Ve Tıbbi İstatistik Müdürlüğü, Yayın No.444, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1971, s.314.

konusunda bilgilendirici bir tavırda olması gerekliliğini önemsemekte ve konuyu şöyle değerlendirmektedir:

*“Türk Hükümeti, milletin sosyal ihtiyaçları, terk edilmiş çocukların durumu, gecekondu hayatının düşük seviyesi, köylü kitlelerinin sefaleti ve imkânlardan yoksunluğu hakkında halkına bilgi vermekle yükümlüdür. Ancak bu şekilde statükonun uyusukluğu silkelenecek, halkın emelleri seferber edilecek ve Anayasa garantilerinin temin edilebildiği, milleti yaratma hedefine yöneltilecektir.”*²⁸³

Bacon’a göre dar gelirli ve fakir aileler için gelecekte genel bir mali yardım yapılması düşünülebilir. Ancak Türkiye’nin mevcut ekonomik koşulları düşünüldüğünde bunun pek de mümkün olmadığını Bacon’da görmekte ve bu şartlar altında en iyi çözümü sosyal sigortanın oluşturulmasında bulmaktadır.²⁸⁴ Bacon gelişmiş ülkeler içerisinde yer almanın koşullarından birini bakanlıkların birbirleriyle koordineli olarak yürüteceği sosyal refah programı ile milli kalkınma programlarının aynı düzlemde gitmesi olarak belirtmekte ve bir sıra usulü ile bu politikaları takip etmesinin gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. Görülen o ki, sosyal refah konusunda Birleşmiş Milletler (BM) uzmanlarından teknik destek alma konusu William Bacon’dan sonra yani 1966 Aralık ayından itibaren durdurulmuştur.²⁸⁵

3.3. Hastane, Sağlık Ocağı, Doktor ve Sağlık Personeli Yetersizlikleri

Türkiye’de sağlık denildiğinde öncelikle mekânsal sorunlar başta gelmektedir. Ayrıca sağlık çalışanlarının illerde bile yetersiz olduğu bu dönemde kırsalda doktor ve yardımcı sağlık personeli bulabilmek oldukça zordur. Doktorsuz kalan bölgelerde salgın vakalarının artış gösterdiğine dair eleştiriler yer almaktadır. Yalnızca 1963 yılı içinde sayısız çiçek, kolera, veba, ekzantematik nekrolis (böbrek iltihabı) tifüs, hummai racia (dönek ateş)tifo, dizanteri, çocuk yaz ishali difteri, boğmaca, kızıl, kızamık, meningokoksik memenjit, poliomiyelit şarbon vakaları görülmüştür.

Aşağıdaki tabloda devlet ve özel sektör alanlarında çalışan tüm sağlık personeli sayıları belirtilmektedir.

²⁸³ BCA, 030-18-01-02-202-1-16-1, s.23.

²⁸⁴ BCA, 030-18-01-02-202-1-16-1, s.27.

²⁸⁵ BCA, 030-01-00-00-77-486-9-1

Yıl	Hekim	Hemşire	Sağlık Memuru	Ebe	Eczacı
1930	1182	202	1268	400	127
1935	1243	325	1365	451	125
1940	1500	405	1493	616	129
1945	1945	409	1632	806	116
1950	3020	721	4018	1285	130
1955	7077	1525	3927	2001	1256
1960	9826	2420	3890	3126	1406
1965	10895	4592	4676	4339	1771
1970	15856	8796	9954	11321	3011
1975	21714	14806	11421	14975	7002

Tablo 18 :1930-1975 Arasında Türkiye’de Sağlık Personel sayıları²⁸⁶

Nüfusun çoğunluğunun kırsalda yaşadığı 1960'lar Türkiye'sinde doktor yetersizliği de aynı oranda kırsala gidildikçe artmaktadır. Yalnızca doğu illerinde 40 bin kişiye 1 hekim düşmektedir. Resmi yayınlara göre 120 ilçe de ve bazı il merkezlerinde hekim bulunmamakta yanı sıra da aşı, serum ve bulaşıcı hastalıklara karşı hiçbir önlem alınmamaktadır.

Kırsaldaki insan sağlığına yönelik tehditlerin yanı sıra bir sorun da hayvan hastalıklarıdır. Kırsal yaşamın bel kemiği tarım ve hayvancılıktır; fakat bunlardan birine yönelik tehlike domino etkisiyle birbirini etkilemektedir. (Tarım bölümünde değerlendirilmektedir.)

Salgın hastalıklarla mücadele edildiği bu yıllarda 1961 yılı bütçesinde Cüzzamla Savaş ve Araştırma Enstitüsü kurulması için bütçe ayrılmıştır. Ancak veremle savaş kadrolarının % 32'si, trahom mücadelesi kadrolarının %66, Sıtma Teşkilatının %63, frengi ile mücadele teşkilatının % 85, Sağlık Bakanlığı kadrolarının ise % 46'sı boştur. Senatör Celal Sungur, mahrumiyet bölgesi olarak nitelendirilen Doğu'da sınır illerinde insanların doktor bulamadığı için hasta ve yakınlarının kaçak yollarla sınır ötesine geçip tedavi olmaya çalıştıklarını belirtmektedir.²⁸⁷

1962 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu, Tıp Fakültelerinin yetersizliğine dair bir demecinde uygulanmasına sayılı bir zaman kalan

²⁸⁶ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.s.53,54

²⁸⁷ Kurucu Meclis, (Milli Birlik Komitesi), B.6, 25.2.1961, s.365.

1. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na göre 15 yıl içerisinde 5 yeni Tıp Fakültesinin açılacağını bildirmektedir. Trakya bölgesine yaptığı bir ziyaret sırasında Tekirdağ Göğüs Hastalıkları Hastanesinde yalnızca bir uzman doktorun olduğu 127 yataklı 250 kapasiteli halini inceledikten sonra bu demeci verdiği görülmektedir. Ardından da İstanbul'a yakın hastanelerden buraya 4 doktorun daha gönderilmesi için talimat verdiğini açıklamıştır. Dönemin sağlık bakanının kendi denetim ve görev yetkisi içindeki bir hastanenin bu vahim durumuna ilişkin bilgiyi ziyareti sırasında öğrenmesi dönemin yöneticilerinin yetersizliğini göstermesi bakımından anlamlıdır.²⁸⁸

Aynı dönemde Bursa'nın Yenişehir İlçesi'nde doktor olmadığı için sağlık yurdu kapatıldıktan sonra ortalama 50.000 nüfuslu ilçede insanların hastalarını Bursa'ya taşımak zorunda kaldığı görülmektedir.²⁸⁹

Kırsalda sağlığın durumuna bakıldığında özellikle Doğu Anadolu Bölgesi dikkat çekmektedir. Yıl yıl yapılan Senato görüşmelerinden edindiğimiz bilgi şudur ki, pek çok alanda olduğu gibi sağlık alanında da Doğu'ya hizmet götürmek sıkıntılı bir konudur. Batı'da kırsal alanda yapılanlar da elbette yeterli değildir. Ancak Doğu meselesi daimî olarak "*önemli, acil, gerekli*" olarak adlandırılıp, Senato ve Meclis gündeminde değerlendirilmeye alınmaktadır. CHP Mardin Senatörü Abdülkerim Saraçoğlu, görev yaptığı yıllar boyunca, sağlık alanında özelde Mardin, genelde ise Doğu'daki sorunları Mecliste dile getirmiştir.

1964 bütçe görüşmeleri sırasında doktor ve hastanelerin yetersizliklerine dair eleştirilerini şöyle sıralar:

"Ülkemiz de hastanelerin toplamda 50 binin üzerinde yatak kapasitesi vardır. Bu da her 10 bin kişiye 17 yatak düştüğü anlamına gelir ki, bu Doğu Anadolu bölgesinde 10 binde 5 yatağa kadar düşmektedir. Gelişmiş ülke olarak görülen Yunanistan'da bu oran 10 binde 30 iken İngiltere'de 10 binde 100, Amerika'da 10 binde 150 yatak civarındadır."

290

Hastane ve yatak kapasitelerinin yetersizliği devlet tarafından da bilinmektedir. Ancak sorunlar bununla sınırlı değildir. 1960 yılında hastanelerde 45 807, sağlık merkezlerinde ise 3 767 yatak mevcuttur. Hastane ve yatak verilerine bakıldığında her hastanede ortalama 80 yatak, her sağlık merkezinde de ortalama 13 yatak olduğu

²⁸⁸ *Cumhuriyet*, 1 Eylül 1962.

²⁸⁹ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1962.

²⁹⁰ *CSTD*, B.40, D.1, C.18, T.3, 7.2.1964, s.660.

değerlendirilebilir. Bu dönemde Türkiye genelinde yataklı sağlık kuruluşlarının sayıları şöyledir:

1963	632
1964	638
1965	626
1966	640
1967	664
1968	681
1969	725
1970	743
1971	159
1972	778
1973	790

Tablo 19: 1963-1973 Arası Yataklı Sağlık Kuruluşlarının Yıllara Göre Dağılımı²⁹¹

Personel yetersizliği de sağlıktaki sorunları artırmaktadır. Bunu telafi etmek için doktor ve sağlık personeli yetiştirme yoluna gidilmiştir. Mevcuttaki 3 tıp fakültesine ek olarak 3 tıp fakültesi açma planlanmıştır. 1970 yılına gelindiğinde Türkiye’de 7 tıp fakültesi faaliyet göstermektedir. Bu okullar Ankara Tıp, Ankara Hacettepe Tıp, İstanbul Üniversitesi Tıp, Ege Üniversitesi Tıp, Erzurum Atatürk Üniversitesi Tıp, Ankara Üniversitesi Diyarbakır Tıp, Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesidir. Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesinde hastane ve doktor sıkıntısını gidermenin yolu Saraçoğlu'na göre şöyledir:

*"Yılın 7-8 ayı bölgede yolların kapalı oluşu çoğu ilçe ve köyleri doktor ve ilaçsızlıktan kocakarı ilaçlarına terkedilmiştir. Doğudaki ihmalin büyük boyutlarına bakılacak olursa burası her türlü şart bakımından birkaç yüzyıl geridedir. Bu durumu çözmek ve dengeli bir sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayat kurmak gerekmektedir. Bu milli birlik ve beraberliğinde bir gereği olarak görülmelidir."*²⁹²

²⁹¹ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.52.

²⁹² CSTD, D.1, B.40, C.18, T.3, 7.2.1964, s.661.

Aşağıdaki tabloda 1960-1970 arasında Türkiye bulunan hastanelerin sayıları belirtilmektedir.

Yıl	Hastane	Kadın doğum ve çocuk hastanesi	Ruh ve sinir hastanesi	Sağlık merkezi
1960	566	20	3	283
1961	600	21	3	293
1962	613	22	3	298
1963	632	25	4	301
1964	638	33	4	286
1965	626	31	4	264
1966	640	30	4	263
1967	664	31	4	268
1968	681	29	4	282
1969	725	30	4	289
1970	743	30	4	291

Tablo 20: 1960-1970 Arasında Türkiye Bulunan Hastanelerin Sayıları²⁹³

Bütçe görüşmeleri Senato ve Meclis üyelerinin en aktif oldukları dönemlerdir. Çünkü parti ve üyeler bazında ülkenin her alanına dair konuşma fırsatı bulunmaktadır. Sağlık alanında yetersizlikler bu bütçe de sıralanır. Kırsalda doktor, hemşire, sağlık memuru bulmanın ötesinde bu hizmetlerin yapılabileceği mekanların olmayışı 40 yıllık cumhuriyetin henüz çözemediği sorunların başında gelmektedir. Dolayısıyla sağlığa ayrılan bütçelerde önceliğin buna verilmesine yönelik eleştiriler mevcuttur. Nüfus artmasıyla birlikte sağlık alanındaki yetersizlikler daha da vahim sonuçlar doğurmaktadır. 1964 yılının ilk aylarında Sağlık Bakanı tarafından yapılan açıklamaya göre Türkiye’de hiç doktoru olmayan ilçe sayısı 58 iken, doktor olup da hükümet tabibi olmayan ilçe sayısı ise 68’dir.²⁹⁴

Yeni Türkiye Partisi Sakarya Senatörü Turhan Kapanlı, 1964 yılı bütçesi içinde yapılması öngörülen sağlık ocaklarına ayrılan bütçenin yetersizliğine değinmekte ve 5 milyon lira ile 152 ocağın yapımı planlanırken 1964 bütçesiyle ancak 52 ocağın yapılabileceğini, geri kalan 100 ocağın ise 1965 bütçesinden karşılanmak zorunda olduğunu belirtmektedir.²⁹⁵ Bu ise verilen sözlerin tutulamayacağı anlamına gelmektedir.

²⁹³ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.55.

²⁹⁴ CSTD, D.1, B.53, O.1, 17.3.1964, s.524.

²⁹⁵ CSTD, D.1, B.40, C.18, T.3, 7.2.1964, s.665.

Bir diğerk eleştiri ise Millet Partisi adına Neşet etintaş'tan gelir. Ona göre Sağlık Bakanlığı, hekimler üzerine fazla iş yüklemektedir. Hükümet tabibi, bölgelerde tedavi etmek için görevlendirilmişlerdir. Oysa onlar Sağlık Bakanlığının görevleri arasında bulunan ve koruyucu hizmet olarak bilinen aşı ve serum uygulamaları, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve ilaçların halka ulaştırılması ve bir de üzerine idari görevlerini yerine getirmeye çabalamaktadır. Bu nedenle sayıları zaten az olan doktorların kırsal bölgelere gitme isteklerinin azalmasından endişe duyulmaktadır. Temelde doktorlar dışındaki diğerk sağlık personellerinin yapabileceği işleri, doktorların görevi haline getirilmesi eleştirilmektedir. Nitekim bu endişeler hayat bulmuştur.²⁹⁶

1965 yılında göreve gelen Faruk Sükan, bakan olarak katıldığı ilk bte görüşmelerinde bakanlığın o güne kadar yaptığı yanlışları anlatmış ve masa başında oturan bir yapıda değil, etkin çalışan bir bakan olacağının sözünü vermiştir; ancak kendisinin bakanlıktaki süresi kendinden öncekiler gibi kısa süreli olmuştur. Faruk Sükan'ın görevi devraldıktan iki ay sonra bakanlık adına yaptığı özeleştiri de şunlar yer almaktadır: Sosyalizasyon kapsamındaki Muş'ta yapılan sağlık ocakları bölgenin ihtiyaçları, iklim ve evre şartları gözardı edilerek yapılmış bu da devletin çeşitli yönlerden zarar etmesine neden olmuştur. Buradaki sağlık ocaklarında elektrik olmadığı gibi şebekeye bağlı suda bulunmamaktadır. Ocağın dışına yapılan kısmı depolar ise -20 derece soğukta donarak hasar almıştır. Ocakların yapılacağı yerler tespit edilirken ufak miktardaki istimlak paraları sebebiyle halktan uzak, yolu olmayan, ulaşımı zor yerlere yapılmıştır.²⁹⁷

Diğerk taraftan 12 ilde başlatılan veya başlatılması dşnlen sosyalizasyonların başarılı olabilmesi için genel btenin %4' yeterli gelmemektedir. Bu rakam en az %10 olduğu takdirde bu sorunların giderilmesi mümkün görülmektedir. Ancak btede herhangi bir artış yaşanmamıştır. Bir sonraki yılda aynı orandaki bte ile sağlık gibi temel konularda kesin çözüm beklenmektedir.²⁹⁸ *Bizim Köy* eseriyle yakından tanınan Mahmut Makal, 1965'lerde Doğu gezisi sırasında gittiği Van'ın toplum sağlığının pilot bölgelerinden biri olduğunu öğrenmiştir. Sosyalizasyon meselesini, doktorların görev kapsamının ne olduğu yönündeki sorularına Tatvan'daki 1 No'lu sağlık ocağının doktoru Muzaffer Coşkun, sayesinde yanıt bulmaktadır.

²⁹⁶ A.g.e., s.666.

²⁹⁷ CSTD, D.1, B.80, O.2, 9.5.1965, s.411.

²⁹⁸ A.g.e., s.413.

“...Biz hiçbir karşılık almadan sağlık koruma işlerini köylünün ayağına götürüyoruz. Yaz günlerinde bu biraz gerçekleşiyor ama kışın yollar kapanıyor. Öğretmen veya muhtar yoluyla haber gelirse kışın da gitmeye çalışıyoruz. Doktor gitmezse ebe gider, sağlık memuru gider. Yakın zamanda Sağlık Bakanlığından bir buyruk gelmiş, sağlık sosyalizasyonu konusunda valinin ya da onun tayin edeceği birinin dışında hiç kimse kimseyle konuşamaz, bilgi veremezmiş.”

Makal, bu durumu “demek kendilerine güvenleri, yaptıkları işe inançları yok diye eleştiriyor. Makal’a göre sosyalizasyon projesi istenilen başarıya ulaşamamıştır.

“Bunların, bu sosyalizasyon uydurması, vatandaşın dalağı üstüne el koymayı parasız hale getirmiş. İlacını yine soygun değeriyle eczanelerden alacak. Güvensizlik yüzünden sosyalizasyon doktorları dışındaki paralı doktorlara muayene olmayı da yeğ tutuyormuş vatandaş.”

299

Anlaşılan halk, sosyalizasyon kapsamında bölgeye gelen doktorlardansa özel çalışan doktorlara gitmeyi tercih etmektedir. Devletin sağladığı imkanların bu noktada güven veremediği hatta ücretsiz olduğu için şüpheyile yaklaşıldığı görülmektedir.

Doktor ve sağlık personeli yetersizliği ilerleyen yıllarda da devam etmektedir. 1966 yılının şubat ayında Mardin Senatörü Abdülkerim Saraçoğlu, aynı yıl sosyalizasyon kapsamına alınan Mardin'de devlet hastanesinin vahim durumuna dair bir konuşma ile hızla önlem alınması için adeta yalvaran bir konuşma yapmıştır.

"Durum o kadar acildir ki, Hükümetten veya ilgili bakandan soru sorup bir müddet beklemeye tahammülü yoktur. Mardin Devlet Hastanesi'nde yalnızca çocuk hastalıkları uzmanı çalışmakta ne bir cerrah ne dahiliye, göz, kadın doğum, üroloji veya bulaşıcı hastalıklar alanında tek bir doktor bile bulunmamaktadır. Mardin'in bu yıllardaki nüfusu yaklaşık 400 bin civarındadır ve yüzbinlerce insanın yalnızca çocuk hastalıkları uzmanı tarafından iyileştirilmesi beklenmektedir"

diyerek doktorsuzluğun nasıl bir soruna sebep olduğunu belirtmektedir.³⁰⁰

1966 yılı Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, bütçe görüşmelerinin konusu bir önceki yıllarla aynıdır. Bütçe yine genel bütçeye oranlar %4'tür. Elbette bu durum muhalefet partilerinin hedefindedir. Ancak önceki dönem bütçeleriyle

²⁹⁹ Mahmut Makal, **Yeraltında Bir Anadolu**, 6.baskı, Literatür Yay., İstanbul, 2008, s.s.44-45.

³⁰⁰ **CSTD**, B.49, O.1, 22.2.1966, s.152.

karşılaştırıldığında benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Mevcut muhalefet partilerinin benzer konular üzerinde aynı eleştirileri sıralayıp geçtikleri görülmektedir. Dolayısıyla siyasi açıdan bakışını Meclis ve Senato salonlarında dile getirip çekilmek kırsaldaki sorunlara çare olmamaktadır.

CHP'li Nizamettin Özgül, sosyal adalet kavramı üzerinden konuya yaklaşmaktadır. Bu konuda şöyle söylemektedir:

“İnsan sağlığı, Türkiye gibi az gelişmiş ülkeler açısından kritik öneme sahiptir. Sağlık adına yapılacak şeyler milli bir vazifedir. Bundan dolayı sağlığa, her türlü ideolojik yaklaşımın üzerinde bir hassasiyetle yaklaşılmalıdır.”

Diğer taraftan hem Beş Yıllık Kalkınma Planında hem de AP ve CHP'nin parti programlarında sosyal adaleti sağlama prensibi yer almaktadır. Bu da sağlık işlerinin el birliği ile çözülmesi gerektiğini göstermektedir. Fakat %4 'lük bütçe ile bakanlığın istenileni yapamayacağı ortadadır. Farklı partilerden pek çok isimde bütçe konusunda eleştirilerini dile getirmiştir.³⁰¹

1966 yılı bütçe görüşmelerinde Adalet Partisinin (AP) eleştirisi ise, sağlık sorunlarının yalnızca sıhhi şartların sağlanmasıyla değil, ekonomik, sosyal, kültürel değişimlerle birlikte yapıldığı takdirde gerçekten işe yarayacağıdır. Diğer yandan kış aylarıyla beraber yolları kapanan susuz kalan sağlık ocaklarındaki doktor ve yardımcı personelin yeni çıkan personel kanunu sonrası tazminatlarından olmalarından dolayı bu ocaklarda yalnız hemşirelerin kalacağından endişe edildiği görülmektedir.³⁰²

1966 yılı itibarıyla Türkiye'de yardımcı sağlık personeli sayısı 14 529, doktor sayısı ise 10 517'dir. Bu doktorları %34'ü (3593) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında, % 36'sı (3732) farklı kamu kuruluşlarında, % 30'u 'da serbest olarak çalışmaktadır. Buna bir de görev yerlerinin dağılışındaki dengesizlikler eklendiğinde ülkede doktor görebilen sayısı iller ve bölgeler arasında ciddi farklılıklara dönüşmektedir. Zaten sosyalizasyon uygulaması da bu farklılıkları gidermek amacıyla ortaya çıkmıştır. Fakat 1966 yılında geline duruma bakılacak olursa özellikle doğu ve güney doğu illerinde hala denge sağlanamamıştır.³⁰³

Doktorların ülke genelindeki dağılışlarına dair kısmi bilgi ise şöyledir: Gümüşhane'de 24 875, Ağrı'da 6 766, Tunceli'de 14 331, Bingöl'de 14 784, Adıyaman 'da 24 100, Hakkâri'de 5 145, İstanbul' da 500, İzmir'de 1 490, Ankara'da 1 339 nüfusa

³⁰¹ CSTD, D.2, B.42, 5.2.1966 O.3, s.604.

³⁰² A.g.e., s.614.

³⁰³ A.g.e., s.616.

1 doktor düşmektedir.³⁰⁴ Ancak bu rakamların iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu da ancak tıp fakültelerinin sayısının artırılması ve özellikle bakanlığa bağlı çalışan doktorların, genel durumlarının iyileştirilmesi, çalışma şartlarının buna uygun hale getirilmesi gerekmektedir. Yukarı da görüldüğü üzere Sağlık Bakanlığında çalışmaktansa özelde çalışmayı seçen doktor sayısı azımsanmayacak derece de yüksektir.

Doktor ve sağlık ocağına dair yetersizlikler Doğu Anadolu'ya özgü değildir elbette örneğin: Balıkesir, bu yıllarda 70 bin kişilik kent merkezinde bir tane dahi hükümet tabibi bulunmamaktadır. 102 tane köyü olan Dursunbey İlçesinde ise 1 tane doktor bulunmaktadır. Diğer ilçeleri olan Manyas, İvrindi, Savaştepe, Havran, Sındırgı da ise halk, çeşitli dernekler ve yardım kuruluşları eliyle sağlık merkezleri yaptırmaktadır. Yetişmediği yerde ise Sağlık Bakanlığının desteklediği bilinmektedir.

305

Karadeniz Bölgesi'nin küçük kentlerinden biri olan Artvin'de de durum farklı değildir. Kentin devlet hastanesinde dahiliye uzmanı bulunmamaktadır. Artvin Senatörü Fehmi Alparslan, bu durumu *"...Birçok ahvalde tek operatörün üzerinde olan bu hastanede, operatör de bulunmaz, o da izinli gider, istifa ederlerse, o zaman koskoca bir vilâyet hizmetinin ne hale geldiğini çok iyi takdir edersiniz."* Diyerek eleştirmektedir.³⁰⁶ Anadolu'nun her yerinde sağlık sinyal vermektedir.

Bakanlığın buralardaki doktor yetersizliklerine dair düşüncesi, eleştirilerde haklılık payı olduğunu açıkça göstermektedir. Bakan Edip Somunoğlu, uzman doktorların yeteri seviyede olmamasından dolayı bölgelere asistan veya baş asistan doktorların gönderildiğini, cerrahi bölümler içinde bu asistan doktorlardan hizmet beklendiği için eleştirilerin de bundan kaynaklandığını belirtmektedir.³⁰⁷

Bakanlığın en fazla sorun yaşadığı kısım personel eksikliğidir. Eldeki az sayıda doktorun yolu, suyu olmayan bölgelere gönderilmesi, kurulan hastanelerin yetersizlikleri, doktor ve diğer personelin kaldıkları yerlerin dahi uygun şartlar içinde olmaması, sosyal yaşam şartlarının oluşturulamaması Sağlık Bakanlığının çözemediği bir durumdur. Yetersizlikler içindeki yaşam özellikle genç, eğitilmiş doktor ve sağlık personeli elbette cezbetmemektedir. Gidenlerin de kısa sürede geri dönüp, sözleşmelerini iptal etmeye çalıştıkları görülmektedir. Bu bakımdan dönemin Sağlık

³⁰⁴ A.g.e., s.619.

³⁰⁵ A.g.e., s.620.

³⁰⁶ A.g.e., s.624.

³⁰⁷ A.g.e., s.630.

Bakanı Edip Somunoğlu da konuya dikkat çekmekte ve yeni bir personel kanunu ile özellikle sosyalizasyon kapsamında bölgelere gidecek hekim, pratisyen hekim ve sağlık personelinin şartlarının iyileştirilmesine çalışacağını belirtmektedir. Bu amaçla bakanlığın uzmanlarla çeşitli toplantılar yaparak personel kanununda ne gibi değişiklikler yapılabileceğini görüşmüştür.³⁰⁸

1967 yılı itibariyle bu konuda yeni bir kanun hazırlanmaya başlanmıştır. Sosyalizasyon konusunun bakanlıkça benimsendiği görülmektedir. Hatta yıl yıl bu alanda yapılanların artırılmasına çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bakan Somunoğlu, bütçe görüşmelerinde 1967 itibariyle 5 ilin daha sosyalizasyon kapsamına alınacağına dair söz vermektedir. Sosyalizasyon konusu özellikle Doğu Anadolu'da olumlu bir etki yaratmış, fakat sağlık teşkilatının yetersizliği buradaki sorunların tam olarak çözülmesini sağlayamamıştır.³⁰⁹

1960'lar geneline bakıldığında sağlık alanında eleştirilerde buna verilen yanıtlar da birbirinin aynıdır. Bakanlık bütçesinin yetersizliği, personel azlığı, hastane ve sağlık ocaklarının fiziki şartlar bakımından yoksunluğu ve benzeri konular da daimi bir tekrar göze çarpmaktadır.

CHP Mardin Senatörü Abdülkerim Saraçoğlu, 1964 yılında yaptığı eleştirileri, 1967 yılında da benzer cümlelerde devam ettirmektedir. Bu da elbette sorunların çözülmemiş olmasından kaynaklanmaktadır. Saraçoğlu'nun eleştirileri şöyledir:

"...Vatandaşların % 60 ile 70'nin yaşadığı köylük mıntıkaları ile ekserisi Doğu ve Güney Doğu'da bulunan mahrumiyet bölgeleri bu hizmetten yani sağlık ve sosyal hizmetlerinden istifade etmemiştir. Balondan üfürükçülerin, muskacıların sihirli tesirleriyle koca karı ilâçlarının maharetine daha doğrusu kaderleriyle başbaşa bırakıldığı bir gerçektir."

Bu durumun değişebilmesi için pek çok senatör gibi Saraçoğlu'da sosyalizasyondan ümitlidir. Bu şekilde bölgenin kalkınması sağlanabilecektir. Ancak bu iyileşme, halk kitlesinin bir sağlık güvencesine kavuşturulması yani sosyal sigorta sistemine dahil edilmesi ve hekim sayısının artırılmasıyla doğru orantılıdır.³¹⁰

Eleştiriler yalnızca CHP'den değil, hükümeti kuran AP'den de gelmektedir. AP'li Senatör Haluk Berkol, sağlık alanında öncelikli olarak % 4.8'lik bütçenin

³⁰⁸ A.g.e., s.626.

³⁰⁹ A.g.e., s.627.

³¹⁰ A.g.e., s.s.857-858.

yetersizliğini eleştirmektedir. Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilatının öncülüğünde belirlenen bütçeler yıl içerisinde bakanlıklara yetmemektedir. Özellikle sağlık gibi yaşamsal öneme sahip bir bakanlıkta ise sarsıcı etkiler yaratmaktadır. Berkol'a göre yabancı ülkelerde Sağlığa %10-20'lere varan oranlarda önem verilirken Türkiye'deki sağlık sorunları, salgınlar ve diğer tüm yetersizlikler bilinmesine rağmen biz çözüm getirilememektedir. Bütçe az denildiğinde "imkan yok " karşılığının alınması Berkol'a göre mazerettir. Ona göre: *"Sağlık bütçesinin azami haddini genel bütçelin %5'i olarak kabul etmek, hayatla ölüm arasındaki tezat kadar büyüktür, tenakuza (çelişkiye) düşmenin ta kendisidir.* ³¹¹

Sağlık Bakanlığının 1967 yılında önem verdiği bir alanda koruyucu hekimliktir. Çünkü koruyucu hekimlik sayesinde hastalıkların ortaya çıkması önceden alınan tedbirler sayesinde önlenabilmektedir. Bu yıllarda özellikle çocukların herhangi bir belirti olmadan önce aşılarla korunmaya alınması sayesinde salgınların önlendiği bilinmekte ve konuya önem verilmektedir. Nüfusun % 70'inin kırsalda yaşadığı ve hala buralarda yeterli düzeyde bir tedavi edici hekimlik sahası oluşturulamadığı da düşünüldüğünde, bu alanda ki çalışmaları hayati kılmaktadır. 1967 yılında, koruyucu hekimlik alanında bütçenin % 39'u oranında bir bölüm ayrılmış olması da verilen önemi göstermektedir. ³¹²

Mahrumiyet bölgesine giden hekimlerin, çevre şartlarının yoksunluğundan dolayı yaşadıkları sorunlar ve çalışmaya karşı isteksizlikleri 1967 yılı itibariyle de dile getirilmeye devam etmektedir.

"Hekim gönderilmiş, yol yok, su yok, vasıta yok, kış geldi, yollar kapandı, sağlık ocağının kasaba ve diğer köylerle irtibatı kesildi, hekim ne yapacak"? Hasta ne olacak? Her ikisinde de maneviyat ne olacak?"

soruları Senatoda dile getirilmektedir. ³¹³ Sağlığın, sosyalizasyon kapsamında geliştirilmesine yönelik çabalar, yıl yıl Senato üyelerince değerlendirilmektedir. Bu plana göre köy merkezlerinde kurulacak bir sağlık odası ayrıca en az iki köye bir doğum ebisi tahsisi, ardından her 7 bin nüfusa bir sağlık ocağı her 50 bin nüfusa da bir sağlık merkezi planlanmaktadır. En sonda da Türkiye, 16 ayrı bölgeye ayrılarak buralarda büyük çaplı sağlık merkezleri kurulması planlanmaktadır. Ancak bu

³¹¹ A.g.e., s.859.

³¹² A.g.e., s.860.

³¹³ A.g.e., s.863.

planlamalar teorik olarak imkan dahilinde görünürken pratikte uygulanması pek mümkün olmamıştır. Örneğin: her 7 bin nüfusa en az bir tane açılması gereken sağlık ocakları açılmamıştır. 1967 yılına kadar öngörülen 1500 sağlık ocağı açılmamakla birlikte mevcut ve işleyen sağlık ocağı yalnızca 448'dir. Her iki köye bir ebe gönderilmesi düşünülürken 35.440 civarında olan köyler için eldeki ebe sayısı 3787'dir. Genel bir tablo çizilecek olursa Türkiye'de 1967 yılında 11.021 doktor, (%61- 6763'ü uzman, 4258'i pratisyen) 3460 hemşire ve yardımcı hemşire mevcudu vardır.³¹⁴

Elazığ Senatörü Celal Ertuğ, bu tablo karşısında ümitsizdir ve yeterince hızlı olmayan sağlık hizmetlerini zamanında verilmesinin onlarca yıl süreceği eleştirisinde bulunmaktadır. Bu konuda *"Biz hizmeti köylünün ayağına götürmeye karşı değiliz. Hizmetin köylünün ayağına götürülmesine taraftarız, ama bunun ne şekilde tahakkuk ettirilmesinin de hesabı olmasının gerçeği ile karşı karşıyayız. Bu ölçüler içinde Türkiye'nin sağlık hizmetleri 15 senede değil, belki 90 senede ancak tahakkuk ettirilebilir"*³¹⁵ demektedir.

Diğer bir problem ise yapılan sağlık ocağı binalarının personel yetersizliği sebebiyle faaliyete geçirilememiş olmasıdır. Bu yıllarda Elazığ'a yapılan 138 sağlık ocağı binası adeta harabeye dönmüştür.³¹⁶

1960'lı yılların en uzun süre Sağlık Bakanlığı yapan iki isminden biri olan Edip Somunoğlu, 1967 yılı bakanlık faaliyetlerine dair yaptığı açıklamalarda bütçe yetersizlikleri nedeniyle gerçekleştirilemeyen projeler arasında sağlık ocaklarına da değinmektedir. Konuya yeni bir bakış açısı getirerek, ocakların her yerde faaliyete geçirilememesinin sebebi olarak *'pilot bölge olan Muş ili'nin eksikliklerini giderme isteği'* olarak göstermektedir. 1962'den 1967 yılına kadar yani ilk Beş Yıllık Kalkınma Planı sonuna kadar, her yıl 300'er toplam da 1500 sağlık ocağı yapılması planda yer almaktadır. Ancak 1967 yılı itibariyle bu rakam 761 olarak kayıtlara geçmiştir. Ocakların 183'ü Trabzon, Gümüşhane, Rize gibi Karadeniz kentlerinde iken 143'ü Malatya, Adıyaman, Bingöl, Tunceli, Elazığ'da bulunmaktadır. Toplamda 761 olarak görülen ocak sayısı, aktif ve pasif ocakları kapsamaktadır. Aktif olan ocak sayısı 435'tir. Ki bu ocaklar içinde hekimi olan sağlık ocağı 312'dir. Diğerlerinde ise ebe ve hemşireler eliyle faaliyet gösterilmektedir. Sosyalizasyon ve Beş Yıllık Kalkınma

³¹⁴ A.g.e., s.875.

³¹⁵ A.g.e., s.876.

³¹⁶ A.g.e., s.876.

Planı'na AP Hükümeti'nin bakış açısı bir hayli eleştireldir. Sebebi ise hükümeti kuran her partinin yapmak isteyeceği gibi kendi parti programını uygulamaktır. Ancak her hükümeti bağlayan kalkınma planı, bu nedenle AP'nin başarısı olarak görülmeyecek endişesiyle yaklaşıldığına dair iddialar sıklıkla dile gelmektedir. Bu nedenlerle olacak ki Bakan Somunoğlu, bu türlü eleştirilere *"İktidarımız zamanında ve partimizin bir aksi düşünce ile buraları azaltmadığını bilhassa arz etmek isterim"* diyerek savunma yapmaktadır.³¹⁷

Her ne kadar sosyalizasyon konusunda AP hükümeti savunmada olsa da bu konuda yeterince istekli olmadığı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sonuçlarından da görülmektedir. Sağlık alanında 1969 yılında sosyalizasyon kapsamına alınan illerde açılan sağlık ocakları tam kapasiteyle çalışıyor şeklinde değerlendirmek mümkün değildir. Bu CHP ve diğer partilerin eleştirilerine neden olmaktadır.

1969 yılında sağlık alanında benzer sorunların devam ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle Meclis içinde dile getirilen sorunların devamlılık arz ettiği görülmektedir. Sosyalizasyona bağlanan illerde olması gerekenin çok uzağında bir durum söz konusudur. Örneğin Adıyaman ve Artvin'de 24 uzman doktor olması gerekirken 1'er doktoru bulunmaktadır. Hakkari'de 18 olması gereken uzman doktor sayısı yalnızca 2'dir. Bu sayılara bakılarak bile 224 sayılı sosyalizasyon kanunun; bir sağlık ocağında en az bir hekim ve yeteri sayıda personel olması gerekliliğine vurgu yapan 10. maddesinin yerine getirilmediğini göstermektedir. 17 md. İse bir bölge de sağlık hizmetlerinin iyi şekilde yürütülebilmesi için gereken tesis, lojman, araç ve gereçler ve personel temin edilmeden o bölge de sosyalleştirme yapılamaz hükmü de var olan durum karşısında yetersiz kaldığı ortada olan bir diğer maddedir.³¹⁸

Doktor sayısının kırsal ve az gelişmiş bölgelerdeki yetersizliğinin nedenleri ise şöyle sıralanabilmektedir: Sağlık Bakanlığı tarafından kırsala giden doktorlar için sosyal yaşam şartlarının oluşturulmaması (ki istifaların çoğu kırsalda çalışan doktorlara aittir.) sağlık ocağı veya illerdeki hastanelerin fiziki şartlarının yanı sıra, araç ve gereç konusunda da sorunlar yaşanması veya yetersiz kalması, Bakanlık dışında Milli Savunma Bakanlığı, Devlet Demiryolları ve Sosyal Sigortalar, Belediye ve özel idareler gibi kurumlarda çalışan doktorların Sağlık Bakanlığına oranla daha iyi

³¹⁷ A.g.e., s.883.

³¹⁸ CSTD, D.2, B.30, O.3, 2.2.1969, s.253.

şartlar içinde olması da bakanlık emrinde çalışmamak için ortada duran nedenlerden bir kaçıdır.³¹⁹

Bir neden daha vardır ki, o da Türkiye'deki hekim ücretlerinin 15 farklı türde olmasıdır. Bu şekilde hekimler hangi kurum ve sistem onlara uygunsa o sisteme girmektedir. Fakat böylelikle Sağlık Bakanlığı istediği anda ihtiyacına göre hekimleri bölgelere gönderememesine de neden olmaktadır. Bu amaçla çoğu kez dile getirilen tek ücret sistemi Senatonun da dile getirdiği bir konudur.³²⁰

Doktor sayılarının kırsala gittikçe azaldığının bir göstergesi olarak hasta başına kaç doktor düştüğüne bakıldığında da bir fikir vermektedir. 900 yataklı Elazığ Akıl Hastanesinde doktor başına 450 hasta düşmektedir. Buradaki doktor mevcudu yalnız 2'dir. 400 yataklı Manisa Akıl Hastanesinde de 2 doktor bulunmaktadır. Ancak Ankara veya İstanbul gibi büyük kentlerde durum normallerin çok üzerinde seyretmektedir. Bu yıllarda Diyarbakır, Bingöl, Tunceli, Elazığ, Malatya, Adıyaman, Siirt, Mardin, Urfa, Kars, Ağrı, Erzurum, Erzincan, Muş, Bitlis, Van ve Hakkari'nin nüfus toplamı 6.468.770'tir. Ancak bütün bu Doğu ve Güneydoğu İllerinde 1968'de 1019, 1970'te ise 1077 doktor bulunmaktadır. Aynı yıllar içinde 1. Bölge olarak nitelendirilen 4.196.404 nüfuslu İstanbul ve civarında ise 1968'de 4865, 1970'te ise 6285 doktor bulunmaktadır.³²¹

CHP'li Senatör Şevket Köksal'ın iddiasına göre buralarda 2 yatağa bir doktor düşmektedir. Köksal, "doktor yok" cümlesinin bakanlıktaki organizasyonsuzluktan kaynaklandığını düşünmektedir. Bu dönemde Sağlık Bakanlığına bağlı Ankara İl Sağlık Müdürlüğünde 1 sağlık müdürünün 9 müdür muavini, 17 hükümet tabibi, 27 doktoru, Ankara Belediyesinin ise 11 doktoru bulunmaktadır. İstanbul'da ise 1 sağlık müdürünün 12 müdür yardımcısı, 3 hükümet tabibi, 43 doktoru, İstanbul Belediyesinin ise 18'i uzman 85 doktoru bulunmaktadır. İzmir'de 1 müdür 4 yardımcı 14 hükümet tabibi bulunmaktadır. CHP'nin eleştirisi, genç doktorların en verimli dönemlerinde büro hizmetlerinde istihdam edilmeleri ama karşılığında Anadolu kırsalının doktora olan acil ihtiyacının giderilmemesidir.³²²

Eleştirilere Güven Partisi de katılır. Parti adına konuşan İ. Etem Karakapıcı'ya göre devlete bağlı çalışan doktorların sayısı mevcudun üçte biri kadardır. Türkiye'deki

³¹⁹ A.g.e., s.253.

³²⁰ A.g.e., s.260.

³²¹ Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1968-1972, Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü Yay. Yayın No:444, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1975, s.86.

³²² CSTD, a.g.e., s.255.

genel doktor sayısı 10 binin üzerinde olmasına rağmen Sağlık Bakanlığına bağlı çalışan doktorlar bu rakamın %31'ine karşılık gelmektedir. 1968 yılında Sağlık Bakanlığına bağlı olarak çalışan hekim sayısı 3989, diğer kurumlarda çalışanlara oranı ise % 27.9'dur. Aynı yıl hiçbir devlet kurumuna bağlı olmayıp, serbest çalışan doktor sayısı 4403, oranı ise % 30.8'dir. 1970 yılında ise bakanlıkta çalışan doktorların oranı % 26.4 iken serbest çalışan 33.3'tür. 1972 'de aradaki fark daha da açılmıştır. Bakanlıkta çalışan doktor oranı % 24.1, serbest doktor oranı ise %46.3'e ulaşmıştır.³²³ Bu da ilerleyen yıllarda eleştirilere rağmen durumun değişmediğini göstermektedir. Burada sorgulanması gereken bakanlığın eldeki eğitimli doktorların tamamını olmasa bile en azından yarısının bakanlığına bağlamasının genel sağlık ve tek elden yönetim açısından hızlı kararlar alınmasına yarayacağını göstermektedir. Ancak bakanlık doktorların tazminatları konusunda bile yetersiz bütçeye sahiptir. Bu nedenle bakanlık emrinde çalışan doktor sayısı gün geçtikçe düşmektedir. Her yıl mevcut 4 (Ege, Ankara, Hacettepe, İstanbul Tıp Fakültesi) tıp fakültesinden mezun olan öğrenci sayısı az olmakla birlikte doktora ihtiyacı olan bölgeler için bir kurtarıcı niteliğindedir. 1964 yılında tıp fakültelerinden mezun olan doktor sayısı 426, 1965'te 468 ve 1966'de ise 580, 1967'de ise 602 olmak üzere 4 yılda toplam 2076 öğrenci mezun olmuştur.³²⁴ Bu yeni mezun doktorların Anadolu'nun gelişmemiş ve doktorsuz bölgelerine gittikleri takdirde buradaki varlıklarının nasıl bir fark yaratacağı ortadadır. Ancak bunların en iyi ihtimalle yalnızca 3/1'i Anadolu kırsalına gidecek, fakat buralarda uzun süre kalabilecekler mi? Sorusu cevap beklemektedir. Nitekim doktorlarının çoğunun daha yaşanabilir bölgeleri tercih ettiğine yönelik eleştirilerde bunu doğrulamaktadır. Diğer yandan Sağlık Bakanlığının 1968 yılında yayımlandığı ihtiyaç raporuna göre pek çok alanda sağlık çalışanına ihtiyaç vardır.

Alan	Mevcut	İhtiyaç
Mütehassıs Hekim	2290	1790
Pratisyen Hekim	1733	4151
Diş Tabibi	124	333
Eczacı	69	391
Sağlık Memuru	4929	2571
Hemşire	2427	5475

³²³ Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1968-1972, s.85.

³²⁴ Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1964-1967, s.87.

Ebe-Köy Ebesi	5311	7489
---------------	------	------

Tablo 21:1968 Sağlık Bakanlığı İhtiyaç Raporuna Göre Sağlık Alanında İhtiyaç Olan Personel Sayıları³²⁵

Etem Karakapıcı'ya göre sağlık alanında yetersizlikleri düzenlemek adına bakanlığın yapacağı çok iş vardır bunları şöyle sıralamaktadır:

“1-Genel bütçeden sağlık bakanlığına ayrılan tahsisat kifayetsizdir. Gelecek yıllarda bunu daha iyi ayarlamak lâzımdır. Zira vatandaşın beden ve ruh sağlığına kavuşması Hükümetin başlıca vazifesidir.

2. Sağlık Bakanlığı personeli için bilhassa hekim istihdamı şekli yeniden ele alınmalı tek ücret sistemi uygulanmalıdır.

3. Genel Sağlık Sigortası biran evvel çıkarılmalı ve tatbik edilmelidir.

4. Halk Sağlığı eğitimi ve çevre sağlığı konulan her şeyden evvel üzerinde durulacak konulardır Bunlar için pratik tatbik kabiliyeti olan kanun ve talimatnameler süratle getirilmelidir.

5. Halkın istihlâkine arz edilen her türlü gıda maddeleri geniş "bir kontrol nizamı altına alınmalıdır. Yepyeni bir teşkilât lâzımdır.

6. Özel hastaneler açmak suretiyle tedavi edici hekimliğe yardım edecek yatırım ve kuruluşlar için gerekli talimatnameyi biran evvel çıkartmalı ve buna kolaylık gösterilmelidir.

7. Uzun yıllardan beri çıkması beklenen Türk Farma Kope Kanun tasarısının gerçekleştirilmesi gereklidir.

8. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirildiği bölgelere hekim teminini hedef alarak mukavele müddet ve şeklini yeniden tayin edecek kanun teklifi bir an evvel Meclislere gelmelidir.

9. Yeni mezun hekimlerin sosyalizasyon bölgesine gitmeden evvel formasyon ve adaptasyon yönünden kurs görmelerinin temini ve tatbiki lüzumludur.

10. Nüfus plânlaması tatbikatının nüfusun artışıyla bir mücadeleye girmiş havasından kurtarılarak her ailenin istediği kadar çocuğa sahip

³²⁵ CSTD, D.2, B.30, O.3, 2.2.1969, s.255.

olmak hedefini güttüğünü telkin edilmesi ve böyle anlatılmasında fayda vardır.

11. Himayeye muhtaç kimseler için bakanlığın giriştiği çalışmaları memnuniyetle kaydetmekle beraber bunun daha genişlemesini temini çalışmalarına önemle devam edilmesi arzu edilmektedir.

12. Son olarak ilâç fiyatları üzerinde yeniden bir araştırma yapılacak hayati önemi olan ilâçlarda bir indirim yapılması imkânlarının araştırılması yerinde olacaktır.”³²⁶

Milli Birlik Komitesi üyesi olan Vehbi Ersü, mevcut yetersizliklerin başlıca sebebi olarak programa olan inançsızlık ve bilinçsiz uygulamayı göstermekte ve AP hükümetini suçlamaktadır. Sosyalizasyon konusunun yalnızca Sağlık Bakanlığının sorumluluğunda olmadığı elbette aşikardır, bölgelere yapılacak sağlık ocakları yüksek önceliğe sahipken yapılan ocakların yol ve su sıkıntısı çekme sebebi olarak Bayındırlık Bakanlığı gösterilmektedir. Bu açıdan bakanlıklar arası koordinasyon senatörlerin dikkati çektikleri bir sorundur.³²⁷

Sosyalizasyonun tüm aksaklıklarına rağmen, olumlu taraflarını gören ve Sağlık Bakanlığına destek veren senatörlerde bulunmaktadır. Cumhurbaşkanınca seçilen üye Ragıp Üner de bunlardan biridir. Sosyalizasyonun ne ifade ettiğini şöyle dile getirmektedir:

"Tababetin sosyalizasyonu, sağlık hizmetlerinin devletleştirilmesi, millileştirilmesi ve reorganizasyonu demektir. Plân gayet mükemmel hazırlanmış, yerli ve yabancı birçok uzmanın tenkidine arz edilmiştir. Bu tatbikatın neticesi olarak, yolsuz, susuz, okulsuz, elektriksiz, «Kuş uçmaz, kervan geçmez» sarp dağlarla çevrili, kışın -40 derece soğukta karla kaplı yollarına, senenin altı ayı şehirlerle bağlantısı kesilmiş köylerde oturan Türk köylüsünün kapısına kadar doktor, hemşire, ebe ve ilâç ulaştırılmıştır. Doğu illerinin yirmi sene evvelki halini bilenler, bugün oraya yapılan şeylerin ne büyük bir mana ifade ettiğini bilirler. Sosyalizasyondan önce 19 000 kişiye bir doktor isabet eden bu illerde, bugün 6 000 kişiye bir doktor düşmektedir. Bu bir reformdur.”³²⁸

³²⁶ A.g.e., s.s.262-263.

³²⁷ A.g.e., s.265.

³²⁸ A.g.e., s.268.

Bu desteğe rağmen AP grubundan Sosyallzasyon Kanunu'na yönelik eleştiriler mevcuttur. AP'li Senatör Haluk Berkol'a göre 224 sayılı Sosyallzasyon kanunu acele ve üstünde yeterince düşünülmeden çıkarılmıştır. Koruyucu hekimlik hizmetlerini köye, kırsala götürmek fikri, amacı bakımından olumlu bulunmaktadır. Ancak bunların yapılabilmesi için bütçedeki mali yetersizliklerin giderilmesi gerekmektedir. Berkol, gereken mali yardımın bütçeye ek 700 milyon liralık bir tahsisatla yapılacağına dair bir bilgi de paylaşmaktadır. Ancak o günün şartlarında bunun yapılabilmesi mümkün görünmemektedir. Berkol, 1965'ten itibaren bunu gören AP Hükümeti'nin Sosyallzasyon Kanunu'nun hızını düşürmesini isabetli bir karar olarak görmektedir. Ve 1969 yılından sonra da kanunun bu şartlar devam edemeyeceği ve bir an evvel üzerinde değişikliklerin yapılarak daha uygulanabilir hale sokulması gerektiğini belirtmektedir.³²⁹

Sosyallzasyon konusunda hükümetin hazırladığı raporların gerçeği yansıtmadığına dair düşünceleri olan Tunceli Senatörü Aslan Bora ise sosyallzasyon kapsamında yer alan Tunceli'ye dair resmi gazetede, icra programında veya bütçede olumlu rapor verilirken gerçekte köy ve kazalarında sağlık personeli eksiğinin yaşandığını, ildeki memleket hastanesinde tek bir cerrahın bile görev yapmadığını açıklamıştır.³³⁰

3.3. Kırsalda Halk Sağlığı

3.3.1. Kırsalda Salgın Hastalıklar

Salgınlar Anadolu'nun en derin sorunlarından biridir. Osmanlı döneminde, Cumhuriyetin ilk yıllarında ve devam süreçte salgınları engellemek için devletin önce tedavi edici ardından da önleyici, koruyucu hekimlik uygulamalarına rağmen bulaşıcı hastalıkların yayılmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Ceyhun Atıf Kansu, bu durumun sebebi olarak Anadolu analarının eğitimsizliğini öne sürmektedir. Ona göre herhangi bir eğitim almamış Anadolu kadını, çocuklarının doğum tarihini bilmez, çünkü bilme sürecinde bilimsel bilgiyi öğrenme sürecine hiç girmemiştir. Bu nedenle zaman kavramı, duyularına göredir. Çocuğun ne zaman doğdu denildiğinde en ilkelinden zemheride, çiçekler açarken, harman zamanı, bostan zamanı gibi yanıtlar vermektedir. Temel eğitimden yoksunluğun sonucu olarak çocukların bakımı için ihtiyaç duyulan besinlerin ne olduğu, çocuğun hijyeninin nasıl sağlanacağı gibi bilgilerden mahrum

³²⁹ A.g.e., s.273.

³³⁰ A.g.e., s.280.

olmasına neden olmaktadır. Bu konu bulaşıcı hastalıklara gelindiğinde ise daha vahimdir. Çünkü anneler, bulaşıcı hastalıktan nasıl koruyacağını öğrenebileceği temel okuma eğitiminden mahrumdur. Kansu şöyle devam eder:

“Okuma yazma bilmeyen anne boğmaca ve kızamığın bulaşıcı bir hastalık olduğunu bilmiyor. Bir çocuktan diğerine bulaşacağını bilmiyor. Bu yüzden köy çocukları hep birden bu hastalıklara tutulmaktadır. Çünkü okuma yazma bilmeyen anne için bulaş kavramı yoktur. Bilgisizliğin sonucu köy çocuklarında boğmaca ve kızamık sonucu çok sayıda ölüm vermesidir.”³³¹

Salgın hastalıklarla mücadele meselesi 1960’lı yıllarda da üzerinde dikkatle durulan bir alandır. Sıtma, trahom ve verem hastalıklarına karşı oluşturulan teşkilatlar üzerinden mücadele verilmektedir.

Sağlık Bakanının açıklamasına göre 1963 yılında ihbar edilen bulaşıcı hastalık sayısı 11’dir. Bu hastalıkların başında sayısıyla da en dikkat çeken 74 452 bulaş sayısına ulaşan çocuk yaz ishalidir. Bu hastalıktan ölenlerin sayısı 645’tir. Ardından 18.597 bulaş ve 166 ölümle kızamık, hastalığı gelmektedir. Çiçek, kolera, veba, tifüs humma-i racia gibi hastalıklar 1963’te görülmemiştir. Detaylara dair tablo şöyledir:

Hastalık Adı	Hastalığa yakalanan (musap)	Ölüm
Çocuk Yaz İshali	74 452	645
Kızamık	18.597	166
Boğmaca	8489	40
Tifo	5818	206
Difteri	3574	362
Kızıl	1720	2
Poliomiyelit	954	32
Şarbon	613	82
Para-Tifo	324	5
Menengokoksit Menenjit	290	29
Dizanteri	221	4

Tablo 22: 1963 Yılı Salgın Hastalıklara Yakalananlar Ve Ölüm Oranları ³³²

³³¹ Ceyhan Atif Kansu, “Okuma Yazma ve Çocuk Sağlığı”, **Köy ve Eğitim**, C.5, s.58, Aralık 1958, s.s.3-4.

³³² **CSTD**, D.1, B.53, O.1, 17.3.1964, s.524.

3.3.1.1.Çocuk Felci

1960'lar da Türkiye'de dikkat edilen hastalıklardan biri de bulaşıcı bir enfeksiyon hastalığı olan çocuk felcidir. 1962 yılında İstanbul Sağlık Müdürlüğü'nün verdiği bilgiye göre Nisan ayında 3 olan vaka, Ağustos itibariyle 111'e yükselmiştir. Çocuk felcine karşı alınan önlem ise yurt dışından 20.000 adet "Salk" isimli aşının getirtilmesidir. Getirilen aşların büyük bir kısmı İstanbul'daki eczanelere diğerleri ise Ankara, İzmir, Balıkesir, Eskişehir ve Konya'ya dağıtılmıştır. İstanbul'daki "Karahummada" da durum giderek artış gösteren bir haldedir. Nisan'a kadar 30 civarında olan vaka adedi Ağustos'ta 49'a yükselmiştir. Ancak Sağlık Müdürlüğü uzun süre bunu salgın gibi görmemekte münferit vakalar olarak değerlendirmiştir.³³³

Temmuz ayında İstanbul İl Sağlık Müdür Yardımcısı'nın, Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte çocuk felci vakalarının birbirinden uzak semtlerde olmasından dolayı salgın halinde olmadığı yönündedir. Ancak yukarıda görüldüğü üzere vaka sayılarında bir artış söz konusudur. Salgının büyük kentlerdeki hali böyleyken kırsal yaşamın yaşandığı Anadolu kentlerinde ise durum doktorsuzluk ve aşısızlık nedeniyle artış eğilimindedir. Nitekim sonrasında gazetelerde çocuk felci vakalarına dair sayısız haberler verilmektedir.³³⁴

Salgınlar konusunda halkta bir endişe söz konusudur. Bu konuda yetkililerin, daimi olarak endişeleri gidermek adına açıklama yaptıkları görülmektedir. Vakaların adedi arttıkça; buna bir de halkın dilden dile dolaşan salgın haberleri eklendiğinde halktaki huzursuzluk da artış göstermektedir.³³⁵

Basın, halkın bilinçlendirilmesi noktasında önemli bir işlev görmektedir. Kamuoyunun, devletin aldığı kararlara ilişkin en hızlı haber kaynağı basındır. Halk sağlığı konusunda basın çoğunlukla öğretici, eğitici, bilgilendirici yayınlarıyla gereken katkıları sağlamaktadır. Dönem dönem ortaya çıkan salgınlara karşı yapılması gerekenler, aşı çeşitlerine dair yayınlar yapıldığı görülmektedir. Örneğin: Milliyet'in bir haberinde tifo, tüberküloz, salk, çiçek, tetanoz, difteri aşlarına dair bilgiler verilmektedir.³³⁶ Kimi zamanda uzman doktorların görüşlerine yer verildiği görülür.

³³³ **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1962.

³³⁴ **Milliyet**, 4 Temmuz 1962.

³³⁵ **Milliyet**, "Çocuk Felci Vakaları Salgın Halinde Değil", 20 Temmuz 1960; "Türkiye'de Çocuk Felci Salgını Yok" 25 Temmuz 1962.

³³⁶ **Milliyet**, 20 Temmuz 1962.

Aşıların zararının olup olmadığı yönündeki sorulara bu uzmanlar aracılığıyla yanıt verilmektedir.³³⁷

Bölge de önü alınamayan salgınların, çocuk ölümlerine neden olduğuna dair haberler, gazetelerin ana sayfalarından verilmektedir. 25 Nisan 1966 tarihli gazetelerde Siirt Pervari'de 21 çocuğun kızamık ve boğmacadan öldüğüne dair bilgiler yer almaktadır.³³⁸ Bu haberler sonrası, Millet Meclisinde gündem dışı konuşmalarla durum eleştirilir. Bizzat Siirt Milletvekili Adil Yaşa, eleştirileri dile getiren kişidir. Salgın hastalıklar sebebiyle ölüm, yalnız Siirt'in değil bölge de ki pek çok il, ilçe ve köyün adeta kaderi haline gelmiştir. Siirt, 1965 yılında sosyalizasyon kapsamına alınmış fakat gereken doktor, sağlık personeli kente gönderilmemiştir. Bu da hastalıkların bir salgın haline gelip 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın kutlandığı günlerde bölgeden çocukların ölüm haberlerinin gelmesine neden olmuştur. Yaşa, bölgenin eksikliklerine dair şunları aktarır:

*"...Gerek Siirt ve gerekse az çok aynı kaderi yaşayan Doğu ve Güneydoğu illerimizin dâvası yalnız sağlık dâvası değildir, mahrumiyet bölgesi, diye adlandırdığımız bu bölgenin yola, suya, ışığa ve okula kavuşturulmasının, bu bölgeye geçim imkânları sağlamanın zamanı artık gelmelidir."*³³⁹

1964 yılında dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Kemal Demir, çocuk felci konusunda *Polyo* isimli yeni bir aşının çoğu kentte uygulanma alanı bulunduğunu; ancak personel yetersizliği sebebiyle köylere götürülemediğini itiraf etmektedir. Bakanı sevindiren durum, aşının kentlerde uygulanmasıyla çocuk felci vakalarında azalma eğiliminin olacağını öngörmesidir. Bunu Mecliste sevindirici bir fikir olarak belirtmiştir.³⁴⁰

Bütçe görüşmeleri fazla sayı da senatörün katıldığı görüşmeler olması bakımından da ayrıca önem arz etmektedir. Çoğu konunun bütçe görüşmeleri sırasında ortaya konulmasının bir sebebi de budur. Doğu'daki sağlık sorunlarına ses yükselten önemli bir isim Abdülkerim Saraçoğlu'dur. Mardin Senatörü olarak görev yapan Saraçoğlu, Mardin'de yaşanan sorunları daimi olarak Senatóda dile getirmektedir.

Saraçoğlu, 1967 yılında Doğu Anadolu'nun pek çok kentini ele geçiren çocuk felci vakasını Senató gündemine taşımıştır. Ona göre Diyarbakır'da 400, Gaziantep ve

³³⁷ **Milliyet**, " Çocuk Felci", 9 Şubat 1960.

³³⁸ **Cumhuriyet**, 25 Nisan 1966.

³³⁹ MMTD, D.2, C.6, B.85, 26.4.1966 O.1, s.38.

³⁴⁰ CSTD, D.1, B.40, D.1 C.18, 7.2.1964, s.680.

Kilis'te ise sayısız çocuk felci vakasına rastlanmaktadır. Bu konuda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının nasıl bir önlem aldığını soran Saraçoğlu'na, Sağlık Bakanı Vedat Ali Özkan, ülke de bir salgın halini alan çocuk felci vakasının olmadığını, Diyarbakır'da 51, Gaziantep'te 60 civarında vakanın tespit edildiği ve bu bölge de 1967 yazında çocukların % 92'sinin aşılandığını, bir sonra ki dönemde de aşılardan tekrarlanacağını bildirmektedir.³⁴¹

1962 yılı, çocuk felci konusunda "büyük salgın yılı" olarak adlandırılmaktadır. Bu yıl yalnızca İstanbul ilinde 450 vakaya rastlanmıştır. Bu artışlar sebebiyle 1962'den sonra Sağlık Bakanlığının aşı kampanyalarına ağırlık verdiği gözlenmektedir. 1968'de ise her yıl aşılama yapılmasına rağmen salgınlar konusunda hala artış yaşanmaktadır. İstanbul özelinde yalnızca 6 ayda 521 vakaya rastlanmış, bu vakalardan 28'i yaşamını kaybetmiştir.³⁴²

3.3.1.2. Verem

Verem hastalığı diğer bir adıyla tüberkülozla mücadelede Sağlık Bakanlığı 14.06.1961'de aldığı bir kararla daha önce şube olarak hizmet veren birimi Verem Savaş Genel Müdürlüğüne dönüştürerek daha organize bir hale gelmiştir. Bu müdürlük BCG aşı kampanyası yaparak, çeşitli bölgelere dispanserler açarak hastalıkla örgütlü bir mücadeleye girişmiştir. 1960'lara kadar veremle ilgili olarak Türkiye genelinde yapılan bir istatistiki bir çalışma olmaması sebebiyle kendisi bu çalışmaya öncülük etmiş ve bu kapsamda Hıfzıssıhha Okulu bünyesinde bir Tüberküloz Eğitim ve Araştırma Şubesi oluşturarak başta Ankara'nın Topraklık, Hacettepe, Kazan İlçelerinde Ardından da Yalova ve Zeytinburnu'nda tarama yapmıştır. Buradan çıkan sonuç Türkiye'de ortalama % 2.- 2.5 oranında hasta olduğudur. Şubenin daha sonra İstanbul, İzmir, Giresun, Sakarya, Denizli, Kocaeli, Adana, Samsun, Trabzon, Rize, Çorum, Tokat, Isparta, Diyarbakır, Balıkesir ve Kütahya'da yaptığı çalışmada Türkiye genelinde 750.000 ile 1.000.000 civarında veremli olduğu tahminlerine ulaşılmıştır.³⁴³

Verem hastalığı kırsal yaşamda sık rastlanılan hastalıklardandır. Verem Savaş Derneği'ne göre 24.417.656 kişi üzerinde yapılan testlerin sonucuna göre 0-14 yaş aralığındaki çocukların %24.2'si 20 yaş ve yukarıda ki kişilerin ise % 65'inde vereme rastlanmıştır. Bu rakamlar veremin ülkede sosyal bir sorun olduğu anlamına

³⁴¹ CSTD, D.2, B.15, O.1, 26.12.1967, s.505.

³⁴² Milliyet, 3 Temmuz 1968.

³⁴³ 1960-1963 Tıbbi İstatistik Yıllığı, s.55.

gelmektedir. Ülke genelinde her yıl 15 bin kişinin veremden öldüğü bilgisinin yanı sıra 740 bin kişinin çalışma imkanına sahip olamadığı için bakıma muhtaç bir halde olduğuna değinilmektedir. İstanbul, Ankara, İzmir, Yozgat'ta yapılan taramalarda yöre halkının % 3'ünün verem hastalığına sahip olduğu anlaşılmaktadır.³⁴⁴

Sağlık Bakanlığının veremle mücadelesinin yanısıra Verem Savaş Derneğinin destekleri de yadsınamaz. Her iki kurumun Türkiye genelinde hastalığın tespiti ve iyileştirme sürecinde etkin olan dispanser sayıları şöyledir: 1960'ta 107, 1961'de 111, 1962'de 114, 1963'te 120, 1964'te 127, 1965'te 133, 1966'da 147, 1967'de 170, 1968'de 199, 1969'da 214 ve 1970 yılında 216'dır.³⁴⁵

Veremle mücadele Derneği, kısa süre içinde bakanlığa göre daha örgütlü ve hızlı hareket etmesiyle her yerde giderek yaygınlaşmıştır. Çeşitli bağış kampanyalarından elde ettiği gelirleri aşılama faaliyetlerinde kullanarak, öncelikle çocuklarda sonrasında da askerleri koruma amaçlı aşılama çalışmaları. Anadolu'nun en ücra yerlerinde, yol olmayan bölgelerde Verem Savaş ekiplerine rastlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ile yapılan antlaşma sonrası Türkiye'de verem hastalığına karşı ilk defa 1953 yılında 1. Aşılama kampanyası yapılmış ve bu çalışma 6,5 yıl devam etmiştir. Bu süreçte 67 il, 493 ilçe ve 34.951 köyde 17.568.074 kişiye tüberküloz deri testi yapılarak aşılama gereken kişiler tespit edilmiştir. Sonuçta ilk dönem aşılama da 6.933.827 kişiye verem aşısı (BCG) uygulanmıştır. 2. Aşılama dönemi olan 1959 yılında ise 5.967.643 kişi aşılanmıştır. 3. Kampanyaya ise 1965 yılında başlanmıştır.³⁴⁶ 1965 ile 1971 arasında toplamda 16.161.652 aşı uygulaması yapılarak verem hastalığına karşı etkin bir mücadele yürütülmüştür.³⁴⁷

Tüm çabalara karşı 1960-1970 arasında verem hastalığından ölenlerin sayılarında dikkate değer bir düşüş yaşanmamıştır. Veremden ölüm oranları ise şöyledir:

1960	4855
1961	4640
1962	4421

³⁴⁴ **Cumhuriyet**, 17 Eylül 1962.

³⁴⁵ Buradaki veriler 3 ayrı sağlık istatistiğinden alınmıştır. Sırasıyla **1960-1963 Tıbbi İstatistik Yıllığı** s.56; **Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1964-1967**; s.280, **Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1968-1972**, s.312.

³⁴⁶ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1965, s.2.

³⁴⁷ **Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1964-1967**, s.273; **1968-1972 Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı**, s.313.

1963	3430
1964	4210
1965	3886
1966	3611
1967	3544
1968	3358
1969	3028
1970	2770

Tablo 23: 1960-1970 Arası Verem Hastalığından Ölenlerin Sayıları³⁴⁸

3.3.1.3. Tifo

1960'lar kırsalın da köylerin karşılaştığı salgın hastalıklardan biri de tifodur. İstanbul'un ilçelerinde Küçükköy'de ortaya çıkan tifo salgını yetkililerce 24 kişinin yakalandığı, Küçükköy Güzelleştirme Derneği başkanının verdiği bilgiye göre ise yüzlercedir. Ancak her iki durumda da devletin bölgeye uzmanları göndererek köydeki 29 çeşmenin kapatılmasına karar vermiş salgının sebebi olarak da temiz suya karışan kanalizasyon suları olduğu tespitinde bulunulmuştur.³⁴⁹

1960'ların sonuna kadar tifo vakaları Anadolu da etkisini göstermeye devam etmiştir. Yıllar içerisinde alınan önlemler ve tedaviler sonucunda hastalığa yakalanan ve ölenlerin sayıları giderek azalma eğilimi göstermiştir. 1960 yılında 6884 kişiden 289'u ölürken 1970'te 3402 kişinin hastalığa yakalandığı bunların 54'ünün öldüğü istatistiklere yansımaktadır.³⁵⁰

3.3.1.4. Cüzzam

1960'larda dikkat çeken bir diğer hastalık Cüzzamdır. 1961 yılı Sağlık Bakanlığı bütçe görüşmelerinde konuşan Cevdet Geboloğlu, devleti acilen cüzzama karşı tedbir almaya çağırır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde etkili olduğu görülen hastalığın dünya genelinde 15 milyon Türkiye genelinde ise 25 bin olduğu tahmin edilmektedir. Senatör Meclise şu uyarıda bulunur:

“Bir zamanlar Şark Çıbanı korkusu ile Doğuya gitmekten çekinenler bugün daha korkunç bir hastalığın ürpertisi içinde olacaklardır. Hatta korkarım

³⁴⁸ 1960-1963 Tıbbi İstatistik Yıllığı s.59, Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1964-1967, s.283, Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1968-1972, s.315.

³⁴⁹ Cumhuriyet, 15 Aralık 1962.

³⁵⁰ 1960-1963 Tıbbi İstatistik Yıllığı, s.51; Türkiye Sağlık İstatistikleri 1968-1972, s.183.

*ki günün birinde Yüksek Meclisinize gelecek Şark mebuslarının elini sıkmadan bile çekinecekler olacaktır”*³⁵¹

Dönemin doktorlarından Raşit Kaçaroglu, Türkiye’de 50 bin civarında cüzzamlı hastanın var olduğunu ve DP döneminde bu hastalığın tedavisinde etkili olunamadığını belirtmiş ve yeni hükümetten tedavi için destek beklemiştir.³⁵²

Cüzzam hastalığının özellikle Doğu Anadolu’da sıkça ortaya çıktığına dair Senatoda olmasa da gazetelerde dile getirilmektedir. 1962’nin aralık ayında Sağlık Bakanlığının emri üzerine Van ve Hakkari’de yapılan sağlık taramaları sonrası 516 olan cüzzamlı hasta sayısının 4 binin üzerine çıktığı anlaşılmaktadır.³⁵³

Yaşar Kemal, cüzzamlı köylerdeki durumu şöyle aktarmaktadır: köyde birtakım cüzzamlılar gördük. Birisinin eli parlakları kökünden düşmüştü. Bu insanlara ne yapılabilir ki? Elden ne gelir ki? Başka bir cüzzamlı gördük köyde bu cüzzamlıların en mutlusuydu. Olur mu diyeceksiniz. Bu mutlu cüzzamlı bir çobandır. Dağlarda koyunlarıyla birlikte gezer. Çoğunlukla ne insanlar onu görür ne de o insanları. Derdi kendi içinde, dökülmüş burnu yüzü, kırılmış kolu kanadı, bir de kavalı vardır. Parmaksız kavalını nasıl çalar?”³⁵⁴

1966 yılında yapılan bir araştırmaya göre cüzzam bu yıllarda Anadolu kırsalında daha yoğun görülmekle beraber sıklıkla Doğu Anadolu Bölgesi’nde rastlanmaktadır. Hastalığın doğu da sınırlara yakın bölgelerde ortaya çıktığı ve Van, Ağrı, Adıyaman, Bitlis, Tunceli, Bingöl kırsalında yaygınlaştığı görülmektedir.³⁵⁵ Bu bölgede sağlıklı olmayan yaşam koşullarının hastalığın yayılmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Sağlık istatistiklerinden aldığımız bilgilere göre tablo buradaki verilerle çelişir görünmektedir. Ancak şunu da unutmamak gerekir ki 1960’ların başında tespit edilebilen rakamlar ile gerçekte var olan hastalık oranları farklılık gösterebilir. Elimizdeki verilere göre tablo şöyledir:

Yıl	Hastalanan	Ölen
1960	94	1
1961	268	1

³⁵¹ **Kurucu Meclis**, (MBK) D.3, C.1, B.6, 25.2.1961, s.s.365-366.

³⁵² **Cumhuriyet**, 24 Eylül 1962.

³⁵³ **Cumhuriyet**, 17 Aralık 1962.

³⁵⁴ **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1961.

³⁵⁵ Abdülaziz Kardaş, “Türkiye Cumhuriyeti’nin sağlık politikalarında Cüzzam”, **Tarihsel süreçte Anadolu ‘da Cüzzam**, Gece Akademi, Ankara, 2018, s. 226.

1962	205	11
1963	613	82
1964	400	6
1965	384	13
1966	33	5
1967	372	10
1968	194	17
1969	175	7
1970	191	10

Tablo 24: 1960-1970 Arası Cüzzama Yakalanan Hasta ve Ölenlerin Sayıları ³⁵⁶

3.3.1.5.Trahom

1962 yılında dönemin Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Dr. Yusuf Azizoğlu'nun bir açıklamasına göre 1962 yılında yalnızca Doğu Anadolu illerinde 1 milyon üzerinde trahomlu kişi bulunmaktadır. Ciddi orandaki bu sayının giderilmesi için girişimlerde bulunulduğunu belirtmektedir; ancak önlemlerin ne olduğuna dair bilgi vermemektedir. Bakana göre cüzzamlı hastaların varlığında bir artış yoktur; fakat sonrasında anlaşılır ki aslında eldeki veriler, o tarihe kadar yeterince kişinin tespit edilememesinden dolayı eksik kalmıştır. Hastalar tespit edildikçe sayının arttığı da görülür. Azizoğlu'nun basına verdiği demecinde, sağlık alanındaki sosyalizasyon meselesine değinerek, 1963 yılından itibaren ilk olarak Van ve Erzurum merkezli olarak bu kentlerdeki en ücra köylere kadar doktor ve sağlık personelinin ulaştırılacağı sözünü vermektedir. Azizoğlu, bölgedeki yetersizliklerin ve pek çok memurun bölgeye gitmekteki kararsızlıklarının farkında olmalı ki bölgeye gidecek doktorlara en az 2500 TL civarında bir maaş verileceğini belirtmektedir. Bunun için Sağlık Bakanlığı bütçesinin genel bütçeye oranla %6 civarında olmasını temenni ettiğini görmekteyiz.³⁵⁷ Ancak bütçe her zaman olduğu gibi bunları karşılamada yetersiz kalmıştır.

Trahom konusu 1964 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Mardin Senatörü Abdülkerim Saraçoğlu tarafından yeniden dile getirilir. Trahom vakalarının bu denli çok olmasına ve Sağlık Bakanlığı raporların da dile getirilmesine rağmen hala hastalığın azaldığına dair bir ize rastlanmaması eleştirilmekte ve şunları söylemektedir:

³⁵⁶ 1960-1963 Tıbbi İstatistik Yıllığı, s.51; Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1964-1967, s.173; Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1968-1972, s.183.

³⁵⁷ Cumhuriyet, 28 Ağustos 1962.

"Muhterem arkadaşlar, Bugün Doğu ve Güney Doğu'nun 19 ilinde bir buçuk milyon trahomlunun bulunduğunu Sağlık Bakanlığının istatistiklerinden öğrenmiş isek de bir afet halinde hüküm süren, yaptığı komplikasyonlarla yüzlerce vatandaşı göz nurundan mahrum eden bu hastalığa mübtelâ olanların sayısı iki milyondan da fazla olduğu muhakkaktır. Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığının 1964 yılı Bütçe programında bu hizmetten sitayişle bahsetmekte ise de biz trahom savaşını trahomlu bölgelerin her yerinde aynı şekilde muvaffakiyetle yapıldığına kaani değiliz. Meselâ, bir buçuk seneden beri ne Devlet hastanesinde ve ne de trahom teşkilâtında bir göz hastalıkları mütehassısı, hattâ bu teşkilâtta çalışacak pratisyen doktoru olmayan Mardin'de bu hizmetin iyi yapıldığından bahsedilemez kanaatindeyiz." 358

1966 yılında da Senatoda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında trahom vakalarına dikkat çekenlerden biri Yeni Türkiye Partili (Y.T.P) Tunceli Senatörü Mehmet Ali Demir'dir. Çeşitli raporlara dayandırdığı konuşmasında ülkedeki trahomlu sayısını 1,5 milyon olarak vermektedir. Verem, kanser ve sıtma hastalıklarının varlığına da dikkat çeken Demir'e göre Sağlık Bakanlığına yeterli bütçe, kadro veya araç gereç sağlanmadığı takdirde bu hastalıkların artması söz konusudur:

"Bu mücadele bu tempo ile devam ettiği müddetçe, daha, nice yıllar bu hastalıkların yeryüzünde öncüleri olarak bilineceğiz. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde inşa edilen (Faydalı bir hizmet olduğuna son derece inandığımız) sağlık ocaklarından büyük bir kısmı bütçeye konan tahsisatların kifayetsizliği yüzünden gereken malzemenin zamanında temin edilmemesi sebebiyle beklenen randıman alınamamıştır, ilgililerin bu tutumu köye götürülmesi istenilen sağlık hizmetlerimizin sosyalleştirilmesi için atılan ve sağlığımızın yegâne temel unsuru olarak kabul ettiğimiz sistemi zedeleyeceğimizden korkmaktayız. Zira, sağlık işlerimizin sosyalleştirilmesi programını realist, müspet ve reformcu bir icraat olarak kabul etmekteyiz." 359

Bu dönemde Sağlık Bakanlığı özellikle trahom, frengi ve cüzzam için toplantılar düzenlemektedir. Alanında uzmanların görüşlerine dayalı olarak hastalıklarla mücadele adına neler yapılabileceği görüşülmüştür. Uzmanların

³⁵⁸ CSTD, D.1, B.40, T. 3, 7.2.1964, s.660.

³⁵⁹ CSTD, D.2, B.42, O.8, 5.2.1966, s.s.618-619.

raporlarına dayalı olarak adı geçen hastalıklarla ilgili hızlı önlemler alınacağı ve böylelikle trahomu azaltırken frengili 24.000 hastanın sayısında düşüşlerin sağlanmasına çalışılacağı belirtilmiştir.³⁶⁰

Bakanlığın bir bütçe sıkıntısı olduğu her gelen bakanla birlikte buna vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle bakanlık, kendi içindeki harcama kalemleri arasında acil ihtiyaçlara göre bir düzenleme yapma k için karar almış ve devlet hastanelerinin büro giderleri kaleminden 300.000 TL alarak trahomla savaş ve malzeme alım ve giderleri bölümüne ek bir kaynak sağlayarak soruna geçici bir çözüm bulmuştur.³⁶¹

1967 yılında da trahom vakalarına dair eleştiriler devam etmektedir. Senatör Abdülkerim Saraçoğlu, trahomlu sayısının mahrumiyet bölgesi olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da fazla olmasını yine bölgenin yaşam şartlarındaki yoksulluğa, imkansızlıklara bağlamaktadır. Bölge de uzman hekimlerin sayısının artırılması ve sosyal yaşam şartlarının devlet desteğiyle iyileştirilmesi sayesinde toparlanabileceğini belirtmektedir.³⁶²

1968 yılında Türkiye genelinde trahomlu hastalara hizmet veren il sayısı 22'dir. Türkiye genelinde 5 trahom hastanesi, 1 trahom enstitüsü, 43 trahom dispanseri ve 168 trahom tedavi evi bulunmaktadır. Yine 1968 yılında tespit edilen trahomlu hasta sayısı 408.446 iken 1970 yılında bu sayı 236.852'ye düşmüştür. İlerleyen yıllarda sayının giderek azaldığı görülmektedir. 1960'lı yıllar boyunca bu alanda yapılan çalışmalarla başarılı sayılabilecek bir seviyeye gelindiği görülmektedir. 1970 itibarıyla trahom hastaneleri, dispanserleri ve tedavi evlerinde muayene edilen kişi sayısı 2 milyonu geçmektedir.³⁶³

3.3.1.6. Kızamık

Kızamık hastalığı 1960'lı yılların bulaşıcı ve ölümcül hastalıkları arasında başı çekmektedir. Kızamık virüsünün sebep olduğu bilinen hastalığa genellikle çocuk yaşta yakalanılsa da her yaşta görülebilen, solunum yoluyla bulaşan, ateş, öksürük ve döküntü gibi belirtileri olan bir hastalıktır. Yıllar içerisinde hastalığa karşı aşı geliştirilmiş olsa da Türkiye bu yıllarda yeterince aşılama imkanı bulamadığı için hastalık yıllar boyunca etkisini göstermiştir. Hastalıkla mücadelenin

³⁶⁰ A.g.e., s.629.

³⁶¹ A.g.e., s.633.

³⁶² A.g.e., s.857

³⁶³ Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1968-1972, s.321.

kazanılmamasında yaşam koşullarının ve bilgi eksikliklerinin etkisi fazlasıyla yıpratıcıdır. Anadolu kırsalında özellikle köylerde meskenler sağlıklı yaşamaya elverişsiz oluşu, gıda yetersizlikleri, halkın karantina uygulamalarına karşı kayıtsızlığı ve köylülerin herkes kızamığı geçirecek o nedenle sakınmaya gerek yok anlayışı yayılmayı da beraberinde getirmiştir. 1962 yılının mart ayında Bingöl köylerinde bölgeyi gezen hükümet doktorunun verdiği bilgilere göre 60 çocuk kızamıktan ölmüştür. Hastalığın aileler tarafından da nasılsa geçecek anlayışıyla özellikle çocuklarını doktora göstermemeleri, elbette uzun süren kış ayı ve karın bölgedeki uzun soluklu kalışı hastalığın köylerde yayılmasına sebep olmaktadır. Bu konuda ne düşündüğü sorulan Sağlık Bakanı Suat Seren “*Bakanlığa gelen bir bilgi yok. İlk sizden duyuyorum. Derhal ilgileneceğim*” diye cevap vermektedir.³⁶⁴

Aşağıdaki tablo da kızamık hastalığının yıllar içerisindeki oranları verilmektedir.

Yıl	Hastalığa Yakalan	Ölüm
1960	15.926	281
1961	16.604	158
1962	10.347	83
1963	18.597	167
1964	17.312	113
1965	52.617	958
1966	50.650	371
1967	42.906	414
1968	38.266	274
1969	66.111	532
1970	46.761	621

Tablo 25: 1960-1970 Arası Kızamık Hastaları ve Ölüm Sayıları³⁶⁵

1964 yılında Mecliste gündem dışı konuşan Sağlık Bakanı Dr. Kemal Demir Bitlis'in Ahlat ilçesinde görülen kızamık vakalarının pek çok çocuğun ölümüne neden olduğunu; ancak bölgeye bakanlık yetkililerinin gönderildiğini Senatoda dile getirmiştir.³⁶⁶ Salgınlar konusu Millet Meclisinde hassasiyetle takip edilen bir

³⁶⁴ **Hürriyet**, 2 Mart 1962.

³⁶⁵ **1960-1963 Tıbbi İstatistik Yıllığı** s.51; **Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1964-1967**, s.173; **Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1968-1972**, s.183.

³⁶⁶ **Cumhuriyet**, 12 Şubat 1964.

konudur. Milletvekilleri temsilcisi oldukları illerin sorunlarını zamanla Meclise getirmektedirler. 1965 yılının şubat ayında, Doğu Anadolu'nun büyük kentlerinden Erzurum'da ortaya çıkan kızamık salgını aynı hassasiyetle izlenen bir vaka olmuştur. Erzurum Milletvekili Nihat Pasinli'nin, Meclis gündemine taşıdığı kızamık salgını, Tekman, Karayazı İlçeleri'nde 100'ün üzerinde kişinin etkilendiği bir olaydır. Pasinli'nin eleştirisi, 1964 yılında da benzer olayların yaşandığı, ancak yine tekrarlandığı yönündedir. Bu konudaki çözüm önerisi şudur: *"Geçici değil, kalıcı çözümler üreterek sorunlar ortadan kaldırılmalıdır. En azından ilçelere bir ecza dolabı yapılmalıdır."*³⁶⁷

Sağlık Bakanlığına yöneltilen eleştirilere 6 gün sonra (Erzurum Senatörü) Bakan Edip Somunoğlu yanıt vermiştir. Bakanlık, İl Sağlık Müdürlükleri eliyle bölgeye ulaşmış, bölgede salgın görülmeyen köylerde dahil genel bir sağlık taraması yapılmış ve ihbar edilmeyen köylerde de salgının işaretlerine rastlanmıştır. Şubat ayında salgın önlenmiş fakat Ekim ve Kasım aylarında yeniden tekrarlanmıştır. Bakanlık, Erzurum Valisi ve İl Sağlık Müdürlüğü ekiplerini, Ankara Üniversitesi Hastanesinden İntaniye Mütahassısı (Enfeksiyon Uzmanı) ve Bakanlık Müfettişlerini bölgede sıkı tedbirler alması için yönlendirmiştir. Çalışmalar sonucunda 104 kızamık vakası ve 10 çocuk ölümü bildirilmiştir. Somunoğlu, salgınların önlendiği konusunda kesin bir dil kullanmaktadır. Benzer günler de yalnız Erzurum'da değil Konya Akşehir'in Çakıllar Köyü'nde de benzer vakalar ortaya çıkınca Bakan Somunoğlu, bölgeye yanında yetkililer ve gazetecilerle birlikte giderek olayı bizzat gözlemlemiştir. Karşılaşılan manzara ciddidir. Köydeki 2150 kişiden 275'i kızamık olmuş ve 28 çocuk yaşamını kaybetmiştir. Ancak bakan, olayın bu kadar ciddi boyutlara ulaşmasını köylülerin olayı geç haber vermesine bağlamaktadır. Anadolu'nun en önemli tarım ve hayvancılık alanı olan iki bölge için dile getirilen cümleler vahim duruma dair bir izlenim vermektedir. Somuncuoğlu bölgedeki sıkıntıları şu sözlerle aktarmaktadır:

"...Ölüm nedenlerinin kızamıktan ziyade, çevre sağlığı şartlarının ve bu meyanda her türlü vitamin noksanlıklarının; protein yetersizliği, su, mesken ve hela durumlarının da gayrisıhhi olmalarına bağlı bulunduğunu göstermektedir. Halen Tekman'a süt tozu ve vitamin kapsülü yeteri miktarda gönderilmiştir. Bütün dünyada kızamık hastalığı mevcut olmakla beraber, sağlık şartları ileri gitmiş memleketlerde bu hastalığın

³⁶⁷ MMTD, D.2, B.14, O.1, 24 .11.1965, s.s.392-394.

ihtilâflarından vukua gelen ölüm müsbetleri cüzidir. Bizde, halen Hükümet programında da belirtildiği üzere, koruyucu hekimlik, halkın sağlığını önceden korumaya yarar tedbirlerin, alınması hususu birinci plânda tutmaktadır."³⁶⁸

Tekman İlçesindeki durum gazetelerinde takibindedir. Cumhuriyet'ten muhabir Fikret Otyam, objektifiyle bölgedeki duruma dair görselleri paylaşmaktadır. Bu görüntülerde karlar altındaki çocuklarının mezarı başında bir baba silueti yer almaktadır. Diğer tarafta *"Artık mezar kazmaktan bıktık, çocuklar öldü de bu iş bitti"* diyen köylülerin sözleri verilmektedir. Fikret Otyam, konuya halkın düşüncelerini öğrenmek adına maksatlı olarak sorduğu muska işe yaramadı mı? Sözleriyle tepki gösterir: *"...Muska işleseydi, bizim imamın Alaman topu iki yavrusu ardı ardına ölmezdi. Muska ile iş olur mu?"*³⁶⁹

Köylerde cehaletin varlığı kesindir. Ancak her ölümün sebebi cehalet midir? Bakanlığın yaptığı özeleştirilere bakılacak olursa bu durumun sebebi, yoksulluk ve imkansızlıklar içindeki ülkedir; ancak kimse bu durumdan kendini veya hükümetlerini sorumlu tutmamaktadır. Hükümetlerin değişmesiyle durumun değişimi arasında bir bağlantı yoktur. Yönetimdeki farklı partilerle uygulamaların değişmediği, kişilerin çalışmasıyla sorunların ortadan kaldırılabilirdiği görülmektedir. Kızamık hastalığına karşı verilen mücadeleye rağmen her yıl ortalama 300 civarında can kaybı yaşanmaktadır. Her gün yaya olarak yola çıkıp, köylerindeki durumu bildirmek üzere ilçeye gelenler vardır; devlet doktoru ise sadece 12 köye gidebilmiştir.³⁷⁰ Otyam, gördüğü manzarayı şöyle yorumlamaktadır: *"Sefalet diz boyu, kalemle anlatılmaz. Dil ile anlatılmaz. Yoksulluğun böylesi bilmem hangi demokratik ülke de var? Bilen söylesin."*³⁷¹

Otyam, sorunların yüksek olduğu Doğu Anadolu Bölgesi'ne sıklıkla seyahat eden bir gazeteci olarak yine bölgededir. Aktardıklarına bakılacak olursa salgın Çat İlçesi'ne sıçramış ve burada 102 kişi yaşamını kaybetmiştir. Çat, Erzurum'un büyük ilçelerinden biridir. Merkezle arasında 58 km. vardır ve kış aylarında bu yol neredeyse tamamen kapalıdır. Bu durum 1960'larda Erzurum senatörlerinin zaman zaman eleştirilerine neden olmuştur. Yolların kardan kapanması sebebiyle ordu, yardım çalışmalarına bizzat katılarak topçu uçaklarıyla bölgeye paketlerle ilaç atmış, karayolu

³⁶⁸ MMTD, D.2, B.14, O.1, 30.11.1965, s.s.417-418.

³⁶⁹ Cumhuriyet, 2 Mart 1965.

³⁷⁰ Cumhuriyet, 2 Mart 1965.

³⁷¹ Cumhuriyet, 27 Şubat 1965.

ekipleri ise yolları açarak sağlık ekiplerinin bölgeye gitmesi için çabalamıştır. Salgının giderek artması sebebiyle Sağlık Bakanı, bölgeye gelmiş ve incelemelerde bulunmuştur.

Bölgedeki diğer bir köy olan Paşayurt'a giden Fikret Otyam, girdiği ilk evde kundaktaki bebek dahil 3 çocuğun baygın, adeta koma halinde olduğunu anlatmaktadır. Bölgede görev yapan Jandarma Astsubayının bildirdiğine göre Bakandan gelen emir üzerine ağır hastalar askeri jeeplerle hastaneye kaldırılabilmiştir.³⁷² Ertesi günlerde Erzurum'un Hınıs İlçesi'nde de 20 çocuğun öldüğü haberi gelmiştir.³⁷³ Bir sonraki gün ise Bursa ve İstanbul'un ilçelerinden gelen kızamık haberleri yer almaktadır. Çatalca'nın Tepecik ve Mimar Sinan Köyleri'nde 125 kızamık vakası ortaya çıkmıştır.³⁷⁴

Aynı günlerde Edirne'nin Uzunköprü İlçesi'nden de kızamık haberleri gelmeye devam eder. İlçenin; Kurdu, Gemici, Kiremitçi, Salih Köylerinde 250'in üzerinde kızamık vakası ortaya çıkmış, bir hafta da 7 çocuk ölmüştür. Bu nedenle Bakanlık yetkilileri Anadolu'nun geneli için cehalet vurgusu yapmaktadır. *'İğne yapılırsa kızamık küser çıkmaz'* denilerek aşı yaptırılmadığını söylemektedirler.³⁷⁵

Salgının ardında yatan sosyo-ekonomik nedenler 1960'ların bir gerçeğidir. İsmail Cem, açlık ve kızamık arasında doğrudan bağlantı kurmaktadır. Ona göre "400'den fazla çocuğun ölümüne neden olan kızamık salgını, aslında üzücü bir olaydan çok daha önemlidir. Zira bu ölümler, iktisadi gerçeklerin belirttiğine göre, tahmin edilen kötü sonuçların sadece bir habercisidir."³⁷⁶

1967 yılı salgınlara Meclis üyelerinin şikayetlerinin gelmeye devam ettiği bir yıldır. Tunceli'nin Mazgirt İlçesi'nin 80 köyünde kızamık vakalarına rastlandığı ve yaklaşık 70 çocuğun yaşamını kaybettiğine dair haberler Senato'nun gündemine taşınır. Tunceli Üyesi Arslan Bora, konu hakkındaki haklı endişesini sürdürerek acil önlem alınması, kış şartları sebebiyle haber alınamayan köylerdeki durumun bir an önce araştırılmasını, gerekirse helikopterler eliyle köylere gidilmesi gerektiğini aktarmaktadır:

"Kızamık felâketi bir sel gibi süratle yayılmakta ve gün geçtikçe fazla miktarda çocuk zayıfına neden olmaktadır. Binaenaleyh, bu

³⁷² **Cumhuriyet**, 2 Mart 1965.

³⁷³ **Cumhuriyet** 4 Mart 1965.

³⁷⁴ **Cumhuriyet**, 5 Mart 1965.

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 2 Mart 1965.

³⁷⁶ İsmail Cem, **Türkiye Üzerine Araştırmalar**, Cem yayınevi, İstanbul, 1970, s.44.

*felâketin önüne süratle geçilmesi ve gözü yaşlı ana ve babaların bu acı ıstıraplarına bir an evvel son verilmesi... süratle vakaya dahil olan köylere kâfi miktarda doktoru sağlık personeli ve gerekli ilâçları göndererek yerinde acil tedbirleri 'almasını ve vakanın ehemmiyetine binaen bütün imkânlarını seferber ederek yayılmakta olan kızamık hastalığının önlenmesi hususunda hemen harekete geçilmesini Sayın Sağlık Bakanı'ndan rica ederim."*³⁷⁷

Sağlık Bakanına yalnızca TBMM içinden değil, halktan da sorular gelmektedir. Cumhuriyet gazetesinin uygulamalarından biri olan "Cumhuriyete Mektuplar" aracılığıyla halkın, yönetimdekilere yönelttiği sorular sütunlardan verilmektedir. Amaç halkın sesini gazete aracılığıyla devletin duyabileceği bir hale getirmektir. Sağlık Bakanı'na yöneltilen soru kızamık salgınlarına ilişkindir. Bingöl'ün Kiğı İlçesi'ne bağlı merkeze 2-3 km uzaklıktaki köylerde yaşanan ölüm vakalarının akıbeti ve alınan tedbirler sorulmaktadır.³⁷⁸ Bu soruya Bakandan değil ama Bingöl hükümet tabibi Mustafa Değir'den yanıt gelir. Bu da kendisinin bir ihmalinin olmadığı, gerekenlerin yapıldığı ancak halkın cehaleti ve beslenme yetersizliklerinin temel neden olduğu yönünde bir savunmadan ibarettir.³⁷⁹

3.1.2. Beslenme Kaynaklı Sağlık Sorunları-Kıtlık ³⁸⁰

Anadolu kırsalı onlarca yıl boyunca kıtlık kaynaklı sağlık sorunları yaşamıştır. Bu konuda sayısız çalışma mevcuttur. Kıtlık temelde su kaynaklarının azlığıyla ortaya çıkan bir afet olarak tanımlanmaktadır. Ancak toplumsal temelli yapılan araştırmalarda bu konu daha da derinlemesine incelenmektedir. Kıtlığın kitleler üzerinde göçlere, işsizliğe ve hatta zorunlu olarak ortaya çıkan mutfak kültürlerine kadar kitleler üzerinde derin izleri olduğu kesindir. Kıtlıkların pek çok sebebi vardır. İklim şartları en bilinenidir. Ancak çekirge vb. türlerin istilaları da kıtlıklara sebep olmuştur. Kimi zamanda mavi küf gibi bitkilerde başlayan hastalıklar kıtlıkların baş aktörleri olurken siyasal yönetimlerin bir dizi yanlış politikası da kıtlık getirmiştir. Yönetim erkinin var olmasının temelinde 'halkın huzur ve refah içinde yaşaması

³⁷⁷ CSTD, D.1, C.39, B.45, O.1, 16.3.1967, s.447.

³⁷⁸ Cumhuriyet, 10 Şubat 1967.

³⁷⁹ Cumhuriyet, 27 Şubat 1967.

³⁸⁰ Bu bölüm doktora tezi sırasında yapılması zorunlu yayın kapsamında yayınlanmıştır. Bkz. Gurbet Gökgöz, "1960'lar Türkiye'sinde Sosyal Devlet Anlayışının Bir Kıtlık ve Kuraklık Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi" Tarih ve Günce, II/V, 2019, s.s.431, 468.

gerektiği' anlayışı yatmaktadır. Ancak kıtlık vb. olaylar halkın gözünde devletin güvenilirlik ve saygınlığı da zedelemesi sebebiyle devlet otoritesinin sorgulanmasına da neden olabileceğinden dolayı dikkat gerektiren konulardandır.³⁸¹

Osmanlı'nın diğer coğrafyaları da uzun kıtlık dönemlerinden üzerine düşüne almıştır. Kayıtlara göre 1564 yılında Anadolu genelinde kıtlık yaşanırken 1586'da Çorum'da kıtlıkla mücadele etmiştir. 1588 yılı ise Osmanlı başkenti olan İstanbul'da kıtlık görülmüştür. İlerleyen yıllarda Anadolu'nun tamamında kıtlıklar görülmeye devam etmiştir. Bunun yanı sıra Özellikle Akdeniz ve Karadeniz başta olmak üzere Anadolu'da kıtlık yılları şöyledir: 1660, 1676, 1679, 1696, 1715, 1725, 1746, 1757, 1815, 1887.³⁸² Osmanlı devletin hemen hemen her döneminde kayıtlara geçmiş bir kıtlık olayı mevcuttur. Özellikle Doğu Anadolu'nun kuzey bölümü olan Erzurum ve civarı, sıklıkla kıtlık haberleriyle adını duyurmuştur. 1715 ile 1908 yılları arasında bu bölge de 18 kuraklıkla birlikte ortaya çıkan kıtlık afetleri yaşanmıştır.³⁸³

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Anadolu'da da ciddi kıtlık yılları ortaya çıkmıştır. Yoğun göçler, toprağa bağlı kitlenin fazla ancak işlenir ve ekili arazilerin az oluşu gibi sebepler dolayısıyla yeterince gelir elde edilemeyen dönemler yaşanmıştır. Yine de temelde kuraklık kaynaklı oldukları düşünülmektedir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'de bilinen ve daha geniş kitleleri etkisi altına alan kıtlık yılları 1928, 1973, 1989, 1990, 1993, 1999, 2000, ve 2008'dir.³⁸⁴

Kıtlık ve kuraklık sorunu yalnızca insani temel gıdalar değil aynı zamanda insanı yaşatan alanlar içinde ayrıca bir sorundur. Tarlaların sürülmesi için kullanılan hayvanlara verilecek yemde yaşanan bir kıtlık Doğu Anadolu'nun üretim kaderini de etkilemektedir. Adeta domino etkisiyle insan, hayvan, bitki, toprak, coğrafya, birbirinin ayrılmaz parçalarıdır. Türkiye 1930'lar itibarıyla sulu tarım yöntemiyle tanışmış olsa da 1960'larda durum Anadolu'nun her yerinde aynı değildir. Dolayısıyla coğrafyada yağmur için hala duaya çıkılmaktadır.³⁸⁵

³⁸¹ Meriç Aybar, "Osmanlı Devletinde Kıtlık Ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği", **Mavi Atlas**, 5(2)/2017, s.s.474-488.

³⁸² Saadet Tekin, "19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılın Başlarında Batı Anadolu'da Yaşanan Kuraklık Olayları", **The Journal of Academic Social Science Studies** (JASSS) S.33, Bahar 2015, s.330.

³⁸³ Abdülkadir Gül, "Osmanlı Devlet'in De Kuraklık Ve Kıtlık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892-1893 ve 1906-1908 Yılları)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2(9), s.s.145-158.

³⁸⁴ Nehir Varol, Eda Selimoğlu, Timur Gültekin, "Anadolu Da İklimle Bağlı Kıtlık Afeti Ve Risk Yönetimi", **Antropoloji**, S.37, 2019, s.s.81-83.

³⁸⁵ **Milliyet**, "Yağmur Namazı", 24.06.1970.

Cumhuriyetin başlangıcından beri sürekli olması için çaba sarf edilen köye dönük hizmetlerle köyün kalkındırılmasına uğraşılsa da 1929 dünya ekonomik buhranı süreç içindeki önemli engellerden bir haline gelmiştir. Ki bunu atlatmak için tarım ve sanayi alanlarında kalkınma planları yapılmıştır. Yanısıra hemen yanı başındaki Avrupa merkezli başlayan İkinci Dünya Savaşının iktisadi, sosyal ve siyasal etkileri Türkiye açısından iç borçlanmaların önünü açarken savaşa çekilme ihtimali üzerine genç erkeklerin askere alınmasına karar verilmesiyle yeni bir iktisadi buhranın kapıları aralanmıştır. Toprağı ekip biçmesi beklenen genç nüfusun silah altında oluşu sebebiyle geri de kalan genç kadınlar, yaşlı büyükanne ve dedeler ve de çocuklardan meydana gelen kırsal Anadolu halkı beklenen düzeyde üretimi gerçekleştirememiştir. Üzerine bir de 1942 yılındaki iklim koşullarının üretimi destekleyici olmaması, toprakların suyla yeterince buluşamaması da kıtlığı beraberinde getirmiştir. İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu bu dönemde 1940 yılı itibariyle çıkarılan Milli Korunma Kanunu ile halkın yeterli miktarda yiyecek ve hububata ulaşabilmesi için mücadele edilmiştir. Kimi zaman devletin üreticilere ekmek için tohum dağıttığı bilinmektedir. Bu dönemde devletin ekilsin diye verdiği tohumluklar köylülerce yemeklik olarak tüketilmek durumunda kalınmıştır. O günleri yaşayan İbrahim Bilici isimli vatandaşın verdiği bilgiler ilginç detaylar vermektedir. Şöyle ki:

“Ofis (Toprak Mahsulleri Ofisi) arpa dağıttı, arpayı su değirmenlerinde öğüttük. Arpa unundan yapılan hamur tandırda durmadığı için, annem ekmek yerine bazlama yapmıştı. Arpa yemekten dişlerimizin dibi yara olmuştu. Rahmetli babam tarlayı ekememişti çünkü tohum yoktu, şehirde de (Şanlıurfa) tohum kalmamıştı, elimizdeki buğdayı ekmek, bulgur yapmak zorunda kalmıştık. Biz o yıllara Arapça Sinen el-Harap (kıyamet yılları) diyorduk. Bazı yıllar da yağmur yeterince yağmadığı için ekinler yeşermez toprakta kalırdı.”³⁸⁶

Yeterince üretim yapılamayan topraklar insanı yaşatmaya devam etmediğinde yüzlerce yıldır devam eden o süreç yeniden tekrarlanmaktadır. Göç! Özellikle kıtlık ve kuraklığın tekrarlandığı coğrafyalar da halkın barınma imkanı kalmaz ve yoğun göç dalgaları daha refah olduğu düşünülen bölgelere doğru akış gösterir. Türkiye’de buna bir de tarımsal alandaki teknolojik gelişmeler de eklendiğinde yoğun tarımsal nüfusun

³⁸⁶ İbrahim E. Bilici, *Kıtlık Ve Yokluklarıyla 1940’lar Hatıralar, Hatırlananlar Röportajlar*, Sage Yayıncılık, Ankara, 2015, s.13.

yeni bir hayat ve yeni uğraş alanları için kentlere doğru hızlı bir geçiş yapmasına sebep olduğu gözlenmektedir.

1960'lar boyunca kırsalı etkileyen insan ve hayvanların açlık yaşamasına sebep olduğu bilinen en önemli kıtlık ve kuraklık yılları 1961, 1962, 1969'dur. Mayıs 1960 ihtilali sonrası devlet yönetiminin kitleler açısından güvenilir kılınması gereken bir zamanda iklimsel koşulların ortaya çıkardığı kuraklık ve beraberinde gelen kıtlık sorunu yeni yönetimin çözümülemesi gereken konulardandı. 1961 yılının yaz ayları itibariyle ortaya çıkan kuraklık halkta tedirginliğe sebep olmuş ve bu konuda gazetelerde çeşitli haberler çıkmaya başlamıştır. Bunun üzerine hükümet kanadından yiyecek kıtlığının olmayacağına, hayvanların yeterince besleneceğine hatta gerekli durumlarda hayvan yemlerinin hükümetçe temin edileceğine dair açıklamalar yapılmıştır. Hatta dönemin Başbakan Yardımcısı Fahri Özdilek yanına aldığı Tarım ve Ticaret Bakanlarıyla birlikte Erzurum'a giderek bölgede incelemeler yapmış ve bir sıkıntı olduğunu tespit etmekle birlikte ciddi boyutlara ulaşmayan bu sorunu çözme söz vermiştir.³⁸⁷ Bahsi geçen kıtlık sorunu Doğu Anadolu merkezlidir. Özellikle Erzurum, Kars, Ardahan, Ağrı, Van gibi kentlerde yoğun olarak hissedilen kuraklık öncelikle büyük ve küçükbaş hayvancılık için büyük bir tehlikeyi beraberinde getirmiştir. Diğer yandan da elbette insanların da yiyecek ve geçim sıkıntısı çekmelerine sebep olacaktır. Yalnızca hayvanların yiyecekleri bitkilerin değil insanların tükettiği çeşitli bitkiler açısından da ciddi bir üretim azlığı yaşanmaktadır.

Doğru Anadolu'nun kuzey bölümlerinde başlayan kuraklık ve kıtlık sürecinde devletin başta konuya ilgisinin yeterli düzeyde olmadığını görmek gerekmektedir. Anadolu'nun bu bölgesinin ülke geneline et ve sür ürünü gönderdiği düşünülecek olursa burada böylesine bir duruma karşı önlem planlarının yapılmış olması beklenmektedir. Gerçi cumhurbaşkanının katıldığı bakanlar kurulunda kuraklığın olduğu bölgeler için gereken tedbirlerin alınmasına dair bir dizi karar çıkarılmıştır. Bu kararlar şöyledir: "1-Mevsimin müsait gitmemesi yüzünden üretim eksikliği olan yerlere yiyecek ve tohumluk yardımı yapılması gerekmektedir. 2- beslenmedeki güçlük yüzünde bu yıl büyük ve küçükbaş hayvanların satışa çıkarılmasına hız verilmelidir. 3-Erzurum-Kars arasında inşa edilmekte olan demiryolu Ekim'in sonuna kadar işler duruma getirilmelidir.4-bazı il ve ilçelerin içme suyu noksanlıkları ve

³⁸⁷ **Milliyet**, "Fahri Özdilek Yiyecek Kıtlığı Olmayacak Dedi", 12.07.1961.

sulama ihtiyaçları temin edilmelidir.³⁸⁸ Bu kararlar sonrası bir Őeylerin deęiŐebileceęi dūŐūnūlse de etkin bir deęiŐim olmamıŐtır. Dięer yandan 1961 sonbaharı aynı zamanda partilerin seçimlere hazırlandığı günlerdir. Hem partiler hem de yōnetimde kırsaldaki halka yōnelik politik sōylemlere yer verilmesi elbette yeni bir durum deęildir. Ancak bu durum eleŐtirilmektedir. Cumhuriyet, kōylū bir damla suya muhtaçken partilerin oy avcısı oluŐunu eleŐtirmektedir.³⁸⁹ Dięer yandan da kuraklıkla baŐ etmeęe alıŐan Diyarbakır gibi illerin seçimlere olan ilgisizlięi gōzler Őnūne serilmiŐtir. Bōlgeyi gezen bir gazetecinin kōylerdeki susuzluęu anlatırken sarf ettięi Őu sōzler dikkat çekicidir:

“Diyarbakır kōyleri su, su diye inliyor. Hele daę kōylerinde bir damla su bulunmuyor. Bir kuraklık ki Őimdiye kadar benzeri gōrūlmemiŐ. Őyle kōyler gōrdūm ki. İnanın su istemeye kıyamadım kōylūlerden. Bismil, ilçesine baęlı Karne, Hillan, Seyrantepe, Sūndūz, elikan, Hacı Faris, Őeyh Yusuf, Arpatepe, Molla Feyat ve çınarın Harzemin kōyleri aklımdaki bu kōylerden birkaçı. Kısacası partiler oy, kōylūler su derdindeydi kōylerde.”³⁹⁰

1961 yazından itibaren baŐlayan kuraklık sonbahar ve kış aylarına doęru daha da net bir tablo ile ortaya çıkmıŐtır. Ekim ayından itibaren bōlgedeki su kaynaklarında kurumaların yaŐandığı gōrūlmektedir. Bōlgenin Őnemli su kaynaklarından Van Gōlū dahi kuraklığın etkisi ile 200 metre kadar çekilmiŐtir. Tabi kuraklığın baŐka temel etkisi ise fiyatların artmasıdır. Kōylerde insanlar için tahıl kıtlığı yaŐanırken hayvanları için ise saman bulamayan kōylūler, bulsa bile normalde 20-30 kuruŐa alınan samanın 70-100 kuruŐu çıkmasıyla onu da alamayan kōyler mevcuttur.³⁹¹ Bunu kasım ayından itibaren buęday fiyatlarındaki artış takip eder.³⁹² Sonrası ise yetersizliklerle baŐlayan eldeki hayvanların çok cūzi fiyatlara satılması ve bunlarda yeterli gelmedięinde Doęu’dan Batı’ya doęru tek yōnlū gōler gōrūlmeye baŐlanmıŐtır. Bu gōūn kısa zaman için de 15 bin insana ulaŐtıęından bahseden yayınlar mevcuttur.³⁹³ Artık sorun Meclisin ve ardında da Senatonun gūndemine gelmek için hazırdır. Őncelikle Bakanlar Kurulunda gōrūŐūldūkten sonra İmar ve İŐkan Bakanı Muhittin Gūven ve Devlet

³⁸⁸ Gurbet Gōkgōz Bilen, “1960’lar Tūrkiyesi’nde Sosyal Devlet AnlayıŐının Bir Kıtlık ve Kuraklık Őrneęi Őzerinden Deęerlendirilmesi” **Tarih ve Gūnce**, II/V, 2019, s.s.431, 468.

³⁸⁹ **Cumhuriyet**, “Kōylūye Eęlence ıktı”, 7 Ekim 1961; “Karaman’da Kōylūler Her Partinin Adayına Sendeniz Diyor”, Afyon’da Kōylūler Adaylara Ter Dōktūrüyor, 10 Ekim 1961.

³⁹⁰ **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1961.

³⁹¹ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1961.

³⁹² **Son Posta**, 23 Kasım 1961.

³⁹³ **Milliyet**, “Doğuda Kıtlık Baş Gōsterdi Binlerce İnsan Batıya Gō Ediyor”, 23.12. 1961,

Bakanı Turhan Feyzioğlu bölgeye gönderilmiştir. Bakanların burada yaptığı araştırmalar sonunda gereken tedbirlerin alınması ve özellikle üreticilere yönelik 50 milyonluk kredi saplanmasına karar verilmiştir. Yanısıra bölgedeki hayvan yetiştiricilerinin durumları da düşünülerek demiryolları aracılığıyla bölgeye ot ve saman desteği ulaştırılma kararı alınmıştır. Diğer yandan Kamuoyunda da bölge halkına yönelik yardım kampanyaları düzenlenmeye başlanmıştır.³⁹⁴

Ocak ayı itibariyle yazdan beri devam eden kıtlık sorunu hala çözülemeyen bir sorun olarak Senato gündemine getirilir. Ve senatörlerden Osman Saim Sarıgöllü, Tahsin Banguoğlu, Niyazi Ağırnaslı, Nihat Pasinli ve Rahmi Sanalan'ın ortak önerisiyle bölgeye Senatodan bir heyet gönderilmesi teklif edilir. Bu teklifin detayları şöyledir:

*"Geçimleri umumiyetle 'hayvan yetiştiriciliğine bağlı, Doğu-Anadolu'nun bazı vilâyetlerinde müessir bir kuraklığın neden olduğu sıkıntı ve darlık karşısında, Hükümetin tedbirler aldığı bilinmekte ve alacağı da ümit edilmektedir. Hayvancılığa geçimleri bağlı bölgede endişe verici şekilde hayvan yemi darlığı ve insan yiyeceği sıkıntısı da açıklanmakta ve iddia edilmektedir. Bu nedenle meselenin Anayasanın 88nci maddesinin son fıkrası gereğince araştırılmasına karar verilmesini ve konuda bilgi edinilecek heyetin beş üyeden ibaret olmasını arz ve teklif ederiz."*³⁹⁵

Ayrıca tahin Banguoğlu'da konuya dair bir açıklama yaparak, bölgede tarihi bir kıtlık yaşandığını, ancak artık Türkiye'nin eski zamanlarda olduğu gibi bir yetersiz durumlarda olmadığını vurgulayarak devletin bu süreci iyi yönettiğini ancak hayvan ölümlerinin gelecek yıllar açısından üretici kesime sorun yaratacağını anlatmıştır.³⁹⁶

Dönemin basınına bir göz atıldığında da duruma dair analizler ve tespitlerin varlığından sıkıntının boyutları anlaşılmaktadır. *"Türkiye'de açlık tehlikesi var"*³⁹⁷, *senelerin ihmali nihayet doğuya açlık getirdi.*³⁹⁸ *Doğudaki köylülerin tek ümidi everik*

³⁹⁴ **Cumhuriyet**, 20 Aralık 1961.

³⁹⁵ **CSTD**, D.1, B.19, O.1, 4,1.1962, s.265.

³⁹⁶ **A.g.e.**, s.266.

³⁹⁷ **Milliyet**, 29.12.1961.

³⁹⁸ **Hürriyet**, 4 Ocak 1962.

otu!³⁹⁹ “Aç çocuklar analarına, analar Allaha yalvarıyor”⁴⁰⁰ ve benzeri başlıklarla doğudan uzaktaki halka bilgi ulaştırılmaktadır.

Kıtlıkla ilgili hükümet yetkililerinden alınan bilgilerle bölgeden yoğun haber akışı sağlayan gazetecilerin verdikleri bilgiler arasında uyuşmazlıklar vardır. Bu da senatörlerin daha tatmin edici cevaplar istemesine yol açmıştır. Senatör Amil Artus, Tarım Bakanı Cavit Oral’a (ki kendisi CHP ve DP dönemlerinde Tarım Bakanlığı yapmıştır.) Kars, Ağrı ve Erzurum’u etkisi altına alan kuraklık ve kıtlığın son durumunu ve genişliğinin ne olduğunu, kaç insan ve hayvanın öldüğünü, kıtlık sebebiyle göçlerin yaşanıp yaşanmadığını, hükümetin aldığı tüm tedbirleri birer birer sormuştur. Ancak yanıtlar Artus’u tatmin etmez çünkü kendisinin de bölgeye dair edindiği bilgiler farklı bir tablo çizmektedir.⁴⁰¹ Öncelikle bölge halkı yeterli yardım gelmediği için hayatta kalabilmek adına ellerindeki hayvan ve ürünleri yok bahasına satmıştır. Ya da hayvanların çoğu telef olmuştur. Bölgeye gönderilen hayvan yemleri zamanın da ulaşmadığı için mağduriyet giderilememiştir. Ayrıca kaç kişinin öldüğü gibi soruların yanıtları yoktur. Tüm bunlar ışından Artus’un çözüm için bir planı vardır. Buna göre: devlet bu tarz afetler için düzenli, uzun vadeli çözümler ve acil durum planları yapmalıdır. Kooperatifler aracılığıyla üreticilerin eğitilmeleri, arazilerin verimsizleşmesinin önüne geçilmesi için bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Çünkü meraların yok edilerek tarlalara dönüştürülmesi sorunsalı da hayvancılık açısından parlak bir tablo çizmemektedir. Ayrıca üreticilere ya da besicilere uzun vadeli krediler verilerek rahatlamaları sağlanmalıdır. Bunlara ek olarak bölgedeki köy ve ilçelere giden yolların bozuk oluşu ya da hiç olmayışı gibi sebeplerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. “Doğu meselesini maalesef şimdiye kadar ihmal etmiş vaziyetteyiz. Doğu kalkınmasını ele almak; yol meselesini, sağlık merkezi meselesini, silo meselesini, hayvan yemi meselesini tanzim etmek, düzenlemek zorundayız” diye eklemektedir.⁴⁰²

Tarım Bakanı Cavit Oral’a göre bölgede devlet elinden geleni yapmaktadır. Bölgede kıtlıktan ölen insan olmadığını belirten Oral, göç konusunda normalden daha

³⁹⁹ **Hürriyet**, 5 Ocak 1962.

⁴⁰⁰ **Hürriyet**, 7 Ocak 1962.

⁴⁰¹ **CSTD**, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.313.

⁴⁰² **A.g.e.**, s.316.

fazla göç olduğunu kabul etmektedir.⁴⁰³ Hayvan ölümlerine bakılacak olursa o artık yadsınamaz haldedir. Gazetelerde ölen hayvanların fotoğrafları paylaşılmaktadır.⁴⁰⁴

Hükümetin bölgede baş gösteren buğday ve çeşitli tahıl yetersizliğine dair o günlerde çıkan haberler adeta bir kurtarıcı gibi sunulmaktadır. İnönü, Amerikalı yetkililer ile görüşerek Türkiye'ye yapılan yardımların miktarının artırılmasını istemektedir. İsteği kısa sürede kabul edilir. Ve Amerika Anadolu'ya gönderilecek buğday miktarında artırım yapar.⁴⁰⁵ Elbette bu çareler kısa vadeli. Zaten Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu'da bunu itiraf eden şu sözleri sarfetmektedir:

"Bugün için Amerika Birleşik Devletlerinden istihsal fazlası hububat alıyoruz. Şuranın, buranın imdadına yetişmeye çalışıyoruz. Fakat bunlar, kısa vadeli tedbirlerdir. Uzun vadeli tedbirlerin alınması lâzımdır. Bu uzun vadeli tedbir ihtiyacını Cumhuriyet Senatosu önünde açıklamak fırsatının Hükümete verilmesi çok iyi olmuştur. Uzun vadeli tedbirler nasıl alınır? Cari masraflarımızdan mümkün olduğu kadar kısarak, millî imkânlarımızın elverdiği nisbette, mümkün olduğu kadar çok yatırıma gidilmelidir. Yatırımlar plânlı ve programlı bir şekilde yürütülmeli, istihsal seferberliğine girilmelidir. Daha fazla yatırım yapmak suretiyle istihsal artırmak dâvası, bizim için bir beka meselesi haline gelmiştir..."⁴⁰⁶

Amerika ile yapılan antlaşmalar gereğince Türkiye'ye İskenderun limanı üzerinden buğday girişi yapılmaktadır. Kıtlik döneminde Erzurum ve Kars'ın ilçelerine bir ayda toplam 13.560 ton gönderilmiştir. Bölge valilerinin 4 aylık ihtiyaç olarak düşündüğü 28.200 ton buğdayın yarısına yakını 1 ayda ulaştırılmıştır. Yalnızca buğday değil, arpa ve küspe ve yemler açısından da bölgenin ihtiyacını karşılamak için demiryolları bölgeye gidecek ürünlere %90 indirim yapma kararı almıştır.⁴⁰⁷ Ulaştırılan gıdalar sayesinde bölgede ürünlerin ucuzlaması da hızlanmıştır.

Kıtlığa karşı alınan tedbirlerden biri de Toprak Mahsulleri Ofislerinin sayılarının artırılması olmuştur. Erzurum'da Çobandede ve Oltu'ya, Kars'ta Arpaçay, Selim,

⁴⁰³ CSTD, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.317.

⁴⁰⁴ Cumhuriyet, 29 Aralık 1961.

⁴⁰⁵ Akşam, 6 Ocak 1962.

⁴⁰⁶ CSTD, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.297,

⁴⁰⁷ CSTD, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.297.

Sarıkamış, Ardahan'da Başgedeliler'e, Kağızman'a, Ağrı Diyadin, Eleşkirt, Patnos ve Tutak'ta yani TMO'nun gitmediği yerlerde de satış yetkisi verilerek TMO ürünlerine üreticilerin ulaşması sağlanmıştır. Bölgede TMO'nun 25 ayrı bölgede temsil edilen bir hale gelmesi umutları artırır. Anadolu'daki kıtlıkların geneline bakıldığında kıtlığın çözülmesi için istekli devlet yetkililerinin varlığına ama aynı zamanda da ulaşım açısından büyük engellerin olduğunu görülür. Demiryollarının yeterli gelmediği karayollarının ise ülkede henüz gelişme yolunda olduğu ilçe ve köylere kadar ulaşan yolların sınırlı sayıda oluşu önemli afetlerde bölgelere ulaşımı daha da zorlaştırmaktadır. Doğu Anadolu açısından kış ayları bu ulaşımı daha da erişilmez kılmaktadır. Bu olayda olduğu gibi Ordu birliklerinden yardım alındığı görülür. Ordu elindeki makineler sayesinde yolların ulaşılabilirliğini sağlamıştır.⁴⁰⁸

Tüm bu gelişmelere rağmen bölgede sürekli çalışmalar yapan edindiği bilgiler doğrultusunda Senatoyu da bilgilendiren Erzurum Senatörü Nihat Pasinli ise durumdan memnun değildir. Bölgeye gönderilen buğday ve tahıl ürünlerinin halka dağıtılmayıp depolarda bekletildiğini belirtmektedir. Bölgede devletin depolarında yaz başından beri yeterli ürün olduğu ancak kuraklık en çetin dönemlere geldiğinde harekete geçilmemiş oluşunu eleştirmektedir. Pasinli hayvanların perişan durumlarına ilişkin olarak şöyle devam eder:

*"Bu bölge istihsalinin büyük bir kısmı hayvan yetiştirmekle yetinir. Bu bölgede yazdan beri kuraklık vardır. Ot yoktur, saman yoktur, Binaenaleyh hayvanlar açtır... Doğu bölgesi her sene ve hattâ bundan evvel de senelerden beri kuraklığa mâruz kalmaktadır. Fakat bu sene maalesef bu kuraklık hâd safhaya girmiştir. Bu bakımdan bölgenin yardıma da çok ihtiyacı vardır. Bizzat yerinde tetkikat yapılarak, her türlü formalite ve kırtasiyecilikten uzak bir şekilde, verilecek kesin emirlerle, yardımın vatandaşın ayağına kadar ulaştırılması, elbette ki, bu bölgenin ıstıraplarını dindirecektir."*⁴⁰⁹

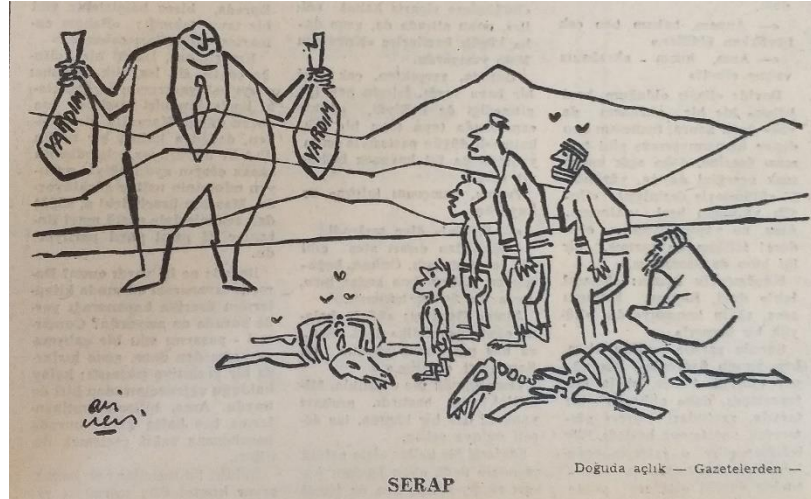
Eleştiri oklarını yönelten diğer bir kişi ise Kars Senatörü Turgut Göle'dir. Göle, haziran 1961'den beri bilinen durum karşısında bölgeye dair raporlara rağmen harekete geçmeyen yetkilileri tenkit etmektedir. Doğu Anadolu'nun kaderine terk edilmiş haline isyan eder. Bölgenin bir an önce ayağa kalkabilmesi için çeşitli illerden

⁴⁰⁸ CSTD, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.296.

⁴⁰⁹ CSTD, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.299.

hayvan getirilmesi, bölgeye insan yiyeceklerinin bol miktarda ulaştırılması, yeni dönem ekimler için tohumluk tahılların verilmesi ve elbette üreticilerin üzerindeki borçların bir süreliğine ertelenmesi gerektiğini bildirmektedir.⁴¹⁰ Kars'taki yiyecek kıtlığının devletçe bilinmesine rağmen acil önlemler alınmaması konunun dikkat çekici bir noktasıdır. Kuraklık ve devamında gelebilecek kıtlık süreci öngörülmesine rağmen ekim ayının başına kadar bölgeye yemeklik buğday gönderilmediği anlaşılmaktadır. İlginç olan diğer bir nokta ise normalde bölgeye 10.000 ton arpa ve buğday gönderilirken ekim ayında ancak 4000 ton için tahsis emri çıkarılmıştır. Dağıtılan tahılın da tohumluk olması temennisi ile dağıtıldığı anlaşılmaktadır. Hatta Tarım Bakanının bu yönde açıklamaları da mevcuttur. 4000 ton yerine bölgeye 10000 ton gönderirsek halk bunu ekmez yer diye bir açıklama getirilmektedir.⁴¹¹

Bölgedeki halka yardım kampanyaları ocak ayından itibaren hız kazanır. Özellikle İstanbul'dan yayın yapan gazeteler aracılığıyla tüm yurda kampalar için çağrılar yapılır. İstanbul Üniversitesi Yüksek Öğretmen Okulu Talebe Cemiyeti ve Eğitim Enstitüsü Talebe Cemiyeti gereken yardımların ulaşması için bizzat gönüllü olmuşlardır. Öğrencilerin İstanbul'un çeşitli yerlerine astıkları pankartlarda '20. Yüzyılda ot yiyen vatandaşın var onları düşün' sloganları yer almaktadır. Halk bu insanlık dramına yardıma çağırılır.⁴¹²

Şekil 5: Doğuda Açlık⁴¹³

⁴¹⁰ CSTD, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.300.

⁴¹¹ CSTD, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.301.

⁴¹² Milliyet, 7 Ocak 1962.

⁴¹³ Cumhuriyet, 6 Ocak 1962.

Kampanyalarla kısa sürede 1 milyonun üzerinde para toplanır. Sanat çevrelerinde de özel matinelere para toplanmaya çalışılır. Bazı kurumlar gelirlerinin bir kısmını bu yardım kampanyalarına göndermişlerdir. ⁴¹⁴ Turgut Göle bu konuda şu haklı isyanı dile getirmektedir:

*"Kutluk yokluk ve ümitsizlik yirminci asrın ortasında bu faktörlerin pençesinde kıvranan insanlar. Kars'ın belki dünyanın en verimli ve en iyi kalitede çayır ve meralarında, haziran ve temmuz aylarında, hayvanların doymadığını tasavvur edin. Normal zamanlarda insan boyu yeşeren ve yükselen çayırlar, meralar kupkuru yanmış toprak halindeydi. Temmuz ayında karnı doymayan hayvanı halk, iki ay yarı aç yarı tok bakacak ve beş kış ayında da tamamen içeride besi yapacak. Hangi ot, hangi samanla? Ya kendi yiyeceği? O da yok... Huzurunuzdaki mesele: Kuru ekmeğin, kuru otun meselesidir. "*⁴¹⁵

1961 yılı tarımsal ürün alımı açısından da maalesef verimli bir yıl değildir. Dolayısıyla Türkiye bu dönemde zaten ürettiğini ülkenin tamamına yetiremez durumda iken bir de üzerine daha da verim alınınca sorunlu bölgelere gönderilecek kredili tohumluk tahılın miktarında da azalma yaşanmıştır. Normal ihtiyacın ancak 3/1'nin karşılandığı görülmektedir. Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu ise gelen eleştirilere cevap olarak şunları dile getirmiştir:

*"Devletin elinde bir gram dahi tohumluk kalmamıştır...Bu dertler yalnız bu yılın derdi değildir, bu dertler sadece üç ilin derdi değildir... Devlet Üretme Çiftlikleri, elindeki tohumluğu son gramına kadar dağıtmış. Anadolu baştanbaşa baharda tohumluk bekliyor, sadece üç vilâyet değil. Orta-Anadolu da bekliyor. Fakat Ziraat Vekâletinin dağıtabilecek tohumu yoktur. Toprak Mahsulleri Ofisinin elinde, hamdolsun, bir miktar stok mevcuttur...Arkadaşlar, bugün her şeyi Devletten beklemek doğru değildir, hükümetiniz bugün için tohumluk dağıtmak imkânına sahip değildir. "*⁴¹⁶

⁴¹⁴ Cumhuriyet, 26 Ocak 1962.

⁴¹⁵ CSTD, D.1, B.20, O.1, 9.1.1962, s.301.

⁴¹⁶ A.g.e., s.307.

O günlerde basında çıkan bazı haberlerden bu bilginin doğru olduğu anlaşılır. Devlet mevcut yetersizlikler karşısında yurt dışından buğday satın almak için antlaşmalar yapmıştır. Bu antlaşmalar doğrultusunda 80 bin ton buğday Türkiye'ye gönderilmiştir.⁴¹⁷ Elbette gelen buğday miktarı ile Türkiye'nin ihtiyacının tamamı karşılanamaz ancak bir sonraki yıl için tohumluk olarak kullanılırsa bir miktar açık kapatacağı yetkililerce öngörülmektedir.

Senatoda kıtlık üzerine başlatılan görüşmeler sonunda 11 Ocak 1962'de bölgeye karma bir heyet gönderilmesine ve Senatonun aydınlatılmasına karar verilir. Hasan Ali Türker, Turgut Göle, Mansur Ulusoy, Fehmi Baysoy, Fehmi Ersü'den oluşan beş kişilik bölgeyi ziyaret eder. Ve tam 43 gün sonra gördüklerini Senatoda açıklarlar. Heyete göre basında yer alan bilgiler abartılıdır. Bölgede kıtlıktan ölen insan veya hayvan yoktur. Göç edende olmamıştır. Diğer yandan bölgenin adeta kemikleşmiş sorunu olan gelişmemişlik ve kendi haline bırakılmışlık üzerine Fehmi Ersü'nün yaptığı çarpıcı analiz dikkate değerdir:

*"Doğu bölgemizin kaderinin yıllardır, aynı olduğunu hepimiz bilmekteyiz, bilmemiz gerekir. Oradaki insanları, tabiatın çetin şartları ile yalnız başına mücadeleye terk etmiş 'bulunuyoruz. Doğunun hakiki durumu, dün ne ise, bugün de aynıdır. Sizler buraya ellerinizi uzatmadığınız takdirde durum yine aynı kalacaktır. Doğuda yıllardır toprak istismar edilmiştir. Fakat bizler insanın emeğini, bilgisini, gayretini toprağa, teksif etmediğimiz için, toprak isyan eder bir halde bize hiçbir şey vermiyor."*⁴¹⁸

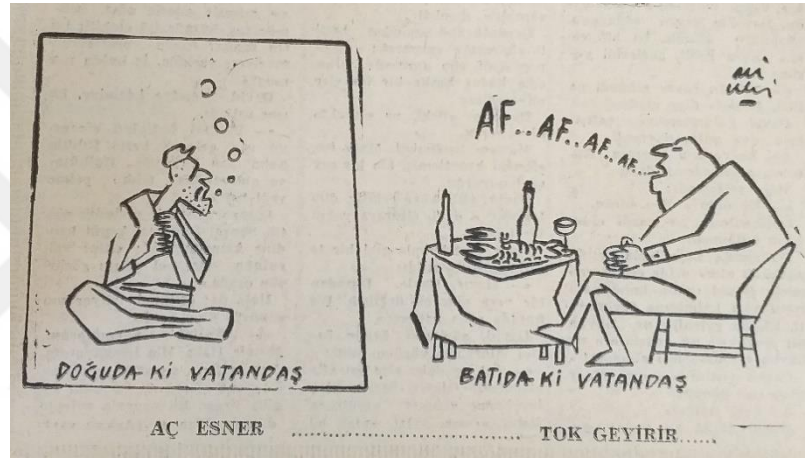
Doğu bölgesindeki temel sorunlar hayvancılığa dairdir. Ancak burada üretilen, beslenen hayvanlarda iyi şartlarda, modern yöntemlerle bakılmadığından eldeki 60-70 milyonluk hayvan miktarının her yıl yalnızca 10-17 milyonu çeşitli hastalıklardan telef olmaktadır. Bu besicilik iddiasındaki Türkiye için büyük bir sorun demektir. Diğer bir durum ise bölge halkının farklı gıdalar ekmemesidir. Özellikle yemeklik malzemelerinin çeşitliliğini artırmaları gerekirken belli başlı gıdaları üretip diğerlerini farklı bölgelerden temin etmek durumunda kalmalarıdır. Böylece dar bir gıda çeşitliliğe sahip bölge de kıtlıklar feci bir hal almaktadır. Başak bir sorun ise 4.5 milyon hektarlık doğu bölgesinin yalnızca devlet eliyle 130 bin, kişilerce 1 milyon

⁴¹⁷ **Milliyet**, 15.02.1962.

⁴¹⁸ **CSTD**, D.1, B.41, O.1, 28.2.1962, s.96.

hektarının sulanması geri kalan arazilerin ise yağmur suyu beklemesidir. Bu da tarımsal çeşitlilikten verimliliğe her şeye etki etmektedir.⁴¹⁹

Kıtlıklarda yeterince insanın beslenememesi sonucu yeni salgın hastalıklara sebep olduğu bilinmektedir. Nitekim bu olay sonrası Ocak ayından özellikle Erzurum, Van, Hakkari, Erzincan, Kars ve Ağrı gibi kentlerde tifüs, hummai racia ve kuşpalazı gibi hastalıklarda ciddi artışlar yaşandığını Dönemin Sağlık Bakanı Suat Seren açıklamaktadır.⁴²⁰ Kıtlık konusunda görünen o ki Mart 1962'de bile bölgede hala 200 bine yakın insana devletin eli ulaşamamıştır.⁴²¹ diğer yandan kıtlıkla boğuşan kitlenin sorunları devam ederken Ap'lilerin Demokrat partili tutuklularla ilgili af istekleri gazetelerce de eleştiri konusu olmaktadır.

Şekil 6: AP ve Af İstekleri

Sonuç itibariyle devletin onlarca yıldır Anadolu 'da görülen kıtlık ve kuraklıklara karşı hala etkin bir çözümü yoktur. Yalnızca günlük verilen kararlarla çözüme ulaşmaya çalışan bir anlayış mevcuttur. Fakat şunu da unutmamak gerekmektedir. Türkiye bu yıllarda kendi kendine yeter bir hale gelememiş, yüzyılların teknik geriliğinin etkisini hala her alanda hisseder durumdadır. Yalnızca doğu bölgesi değil, Anadolu'nun diğer bölgelerinde de ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Tüm bunlar karşısında devlet gerçekten hiçbir şey yapmamıştır demek doğru olmaz, çabalar vardır. Ancak yeterli değildir.

⁴¹⁹ CSTD, D.1, C.3, T.1, B.41, 28.2.1962, s.s.98-99.

⁴²⁰ Cumhuriyet, 20 Ocak 1962.

⁴²¹ CSTD, D.1, B.43, O.1, 1.3.1962, s.s.112-113.

4.TARIM

4.1. 1923-1960 Arasında Kırsalda Tarım Politikaları

Tarım yüzyıllardır Anadolu topraklarının en temel geçim kaynağıdır. Geleneksel tarım yöntemleri çok az değişikliğe uğrayarak 20. Yüzyıla kadar aynı kalmıştır. Osmanlı Devleti, 19. Yüzyıl'a kadar toprakta tımar sistemi uygulamasını devam ettirse de yüzyılın getirdiği gelişmeler ve özel mülkiyet anlayışı sonrası ilk kez 1858'de bir Arazi Kanunnamesi hazırlamıştır. Bu kanun temelde toprakların, büyük toprak sahiplerinin eline geçmesini önleyerek küçük aile işletmelerinin devamlılığını; dolayısıyla da devlete bağlılığını sağlama amacındadır. Orta büyüklükteki işletmeler Osmanlı'nın yüzyıllardır uyguladığı toprak siyasetinin bir nevi devamlılığını sağlayacaktır.⁴²² Elbette artık mülkiyet şahıslara devredilmiştir ancak büyük arazi sahiplerinin güçlenmesi de eskisi gibi önlenerek Osmanlı için siyasal bir tehdit olamayacaklardır. 1867 yılında, toprakla ilgili çıkan diğer bir kanun ise yabancıların toprak satın almasına izin verilmesidir ki; bu aynı zamanda Anadolu için kapitalist üretim anlayışına eklemlenme süreci olarak da nitelendirilebilir. Çünkü bu andan itibaren öncelikle ve yaygın olarak Batı Anadolu'nun verimli topraklarının yabancılar tarafından satın alınarak ve topraklardaki köylüleri de önceleri ortakçılık ardından da büyük çiftliklerde bölge halkının mevsimlik işçi şeklinde çalıştırıldığı bir süreç başlamıştır.⁴²³ Elbette bu durum tüm Osmanlı topraklarında aynı döngüde ilerlememiştir. Genel hatlarıyla Anadolu, 1950'lere kadar iki işletme türünde ısrar etmiştir. Bunlar küçük üreticiler (geçimlik tarım yapanlar) ve büyük toprak sahiplerine ait olan ağa işletmeleridir.⁴²⁴

⁴²² M. Macit Kenanoğlu, "1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulanması", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, S.1, 2006, (bahar) s.135.

⁴²³ Cihan Özgün, "Tanzimat'tan Cumhuriyete (1923) Aydın İlinde İktisadi Değişim", **DEU-AİİTE** (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 2006, s.s.10-11.

⁴²⁴ Ferhunde Özbay, **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, İletişim yay. İstanbul, 2017, s.41.

Atatürk döneminde, kırsal politika olarak köyü yerinden kalkındırma, köyü aydınlatma düşüncesi uygulanmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan da Türkiye umumi müfettişliklere bölünerek ülke kaynaklarının doğru kullanımı, askeri, mülki ve adli yapıların teftiş edilmesi, halkın huzurunu bozan durumların hızlıca çözüme kavuşturulması, adeta devletin yereldeki gözü kulağı olması gibi önemli bir işlevi yerine getirmektedir.⁴²⁵ Bu müfettişlerden biri de Kazım Dirik'tir. İzmir Valiliği'nden sonra 9 Ağustos 1935 tarihinde Trakya Müfettişliği'ne atanan Kazım Dirik, görev yerine ulaştıktan sonra Cumhuriyet'e verdiği demecinde Trakya'nın kalkınması, Özellikle köycülük alanında atılım yapmak adına 'köylü ile elele' vererek çalışacağını ve İzmir'de başlattığı Köy Bürolarını burada devam ettireceğinin ilk sinyallerini vermiştir. Trakya Müfettişliği sırasında da benzer çalışmalara devam ettiğini görmekteyiz. Trakya Genel Müfettişi iken köycülük üzerine yazdığı bir yazısında köy tutkusunu şu sözlerle ifade etmiştir: "köyü gerçekten sevmek, tanımak, sevdirmek için onu ancak içinden görmek lazımdır. Köylüye tutacağı yolu, tutunacağı destekleri göstermek, usanmadan çalışmak ve her şeyden önce bu davaya sarılmak ve sadık kalmak gerekir."⁴²⁶ Dirik, ilk günden itibaren hızlı bir tempo ile söylediklerini yapmaya başlamıştır. Aralık 1935'te geldiği gün söylediklerini hayata geçirmiştir bile. Artık Trakya'nın da Umumi Müfettişliğe bağlı Köy Bürosu vardır. Altı yıllık görev süresi boyunca köy çocukları için kitaplık kurmaktan, köy yatılı imkanları yaratmaya, kırsalda besinsiz, vitaminsiz kalmış çocukların doyurulması için 'azat obaları' kurmaya, öğretmeni olmayan köyler için köy eğitmen kursları açmaya, doğrudan köy gençlerine ziraat kursları açarak modern tarım tekniklerinin hızla köylere ulaştırılmasına kadar kırsal alanın kalkınmasında önemli çalışmalara imza atmıştır.⁴²⁷ Trakya Bölgesi'nde farklı ürünlerin yetiştirilmesi ve bunların pazarlanmasına da önem veren Dirik, 1937 yılında çalışmalarını bölgesellikten ulusallığa çeviren "ideal Cumhuriyet Köyü" projesini ortaya çıkarmıştır. Atatürk'ünde beğenisine sunulan bu proje yeterli ekonomik destek sağlanamadığı için uygulanamamış ve Cumhuriyetin yeni köy yaratma düşüncesi bir idea olarak kalmıştır.⁴²⁸

⁴²⁵ Engin Çağdaş Bulut, "Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler" **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 11, S.21 (Bahar 2015) s.90.

⁴²⁶ K.Doğan Dirik, **Vali Paşa Kazım Dirik Bandırma Vapurundan Halkın Kalbine**, Güner Yay., İstanbul, 2008, s.270.

⁴²⁷ Yeliz Batı, General Kazım Dirik ve Trakya Umumi Müfettişliği, Yard. Doç Dr. Yrd. Bülent ATALAY, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne, Ağustos 2008, s.s.87-88.

⁴²⁸ Yeliz Batı, **a.g.t.**, s.93.

Kazım Dirik'in, bir eylem adamı olduğunu görmek için çalışmalarına bakmak yeterlidir. Köy kalkınmasına samimiyetle destek verdiği ve imkân yaratmak için görevinin tüm imkanlarını kullandığı görülmektedir. Bu da Cumhuriyetin ilk yıllarında köyü tanımayan aydınların, bürokratların olduğuna yönelik eleştirel tavrın Kazım Dirikle birlikte sarsıldığına işaret etmektedir. Dirik, Köye yönelik düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Köyü gerçekten sevmek, tanımak sevdirmek için, onu ancak içinden görmek, onun öz hacet ve dili ile konuşup anlaşmak lazımdır. Köylüye tutacağı yolu, tutunacağı destekleri göstermek, usanmadan çalıştırmak ve her şeyden önce bu davaya sarılmak ve sadık kalmak gerektir. Yüzlerce sene alıştığı obasından, kafaların derinliğine ve bünyesinin iliğine kadar işlemiş olan hurafelerden, hastalıklardan maddiyetini olduğu kadar maneviyatını da kurtarmak, yeni telkinlerle milli vicdana, aydın ufuklara doğru ışık salmak, sabır tüketen ve sağlam sinir isteyen en zorlu bir iştir. İşte devletin yüzde seksen beşini tutan köylerin kalkınma savaşı bu şartlar altında yürütülmektedir... bunun içindir ki sınıksız el ve iş birliği, sabırlı bir idare kuvveti; şimşek çakar gibi çeşitli yollardan ve büyük inkılap partimizin kanallarından sürekli aydınlatılmalıdır. İşte yeni köylerdeki iş ve hayat kadrosu bu heyecanın çekirdeğidir. Fikir, bilgi, hareket ve yenilik isteyen bu işler; ancak köy ve köylüyü devletin temeli saymakla ve onu bu bakımdan ele alarak bir kuyumcu gibi işlemekle mümkündür. Köylünün ruhu, kafası, bünyesi, ev barkı, yaşayış tarzı, toprağı, çeşitli hayvanları, avadanlıkları, irili ufaklı makineleri vb. işte bu işleri sağlam ve isabetli bir tutuşla düzen koymak ve işletmek bugünkü köycülüğün anlam ve ifadesidir. Bu da plan ve program ile yetiştirilecek elemanların işidir.”⁴²⁹

Kazım Dirik, 1937 yılında köy kalkınma planları hazırlayarak köylerin, sağlık, kültür, bayındırlık ve tarımsal üretimlerine dair neler yapılabileceğini bir program dahilinde tespit etmiştir. Bu alanda fikirlerinin yanı sıra uygulama aşamasında da başarılı olan Dirik, 1938 yılında “*Köy Nasıl Zengin Olur*” başlıklı bir araştırma yaparak köylerin kalkınması adına neler yapılabileceğinin tespitinde bulunmuş ve araştırmasını 11 Ocak 1938’de Başbakanlığın görüşüne sunmuştur. 12 sayfa olarak

⁴²⁹ Murat Burgaç, “Trakya Umumi Müfettişliği”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Yayımlanmamış Doktora Tezi,) Danışman: Prof.Dr.İhsan Güneş, Eskişehir, Ekim, 2010 s.202.

planlanması yapılan araştırma da Tarım, hayvancılık, tavukçuluk, tavşancılık, arıcılık, ekonomi, sağlık, kültür olmak üzere 7 ayrı kategori oluşturulmuş ve her bir alanla ilgili alt başlıklarla nelerin yapılabileceğine dair görüş belirtilmiştir. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivinde bulunan araştırmanın yalnızca ilk 4 sayfası bulunmaktadır.) ilk bölüm olan tarım kısmında köyde artık etkisi kalmamış tohumların ıslah edilmesi ve ekim çeşitliliğinin artırılmasıyla üretimin artacağı belirtilirken, topraksız veya az toprağı olan köylülerin durumuna dikkat çekilmektedir. 1937 yılı itibariyle Mustafa Kemal’de benzer bir konuya dikkat çekmektedir. 1937 yılının Meclis açılış konuşmasında topraksız köylü meselesinin önemine vurgu yapmıştır. Diğer yandan elde bulunan toprakların suni gübrelerle verimli hale getirilmesi için devletin bu gübreleri köylüye maliyetine vermesinin gerekli olduğuna işaret eden Kazım Dirik, toprağı ve mahsulleri kurutan bitki hastalıklarına karşı ‘bir esaslı savaş’ yapılmasından yanadır. Orman köylüleri de unutulmaz, orman da yaşayan köylülerinde ekim sahalarının darlığı sebebiyle devletin izniyle orman ürünlerinden daha fazla yararlanması gerektiğine işaret etmektedir.⁴³⁰

1946 sonrası Türkiye, Batıyla olan ilişkilerinde daha atik bir dönem başlatmıştır. Amerika’nın dünyadaki konumunun Akdeniz coğrafyasında hissedilmeye başlandığı bu yıllarda Truman Doktrini ve devamında Marshall Planıyla gelen yardımlarının Türkiye’yi etkisi altına almasıyla artık geri dönülmez bir yola girilmiştir. Plan esas itibariyle Avrupa’nın iyileştirilmesi amacını taşımaktaydı ancak Türkiye’de bu süreçte belli sorumluluklar yüklenecekti. Bu sorumluluk Avrupa’nın beslenmesiydi. Marshall Planının Türkiye’den sorumlu başkanı Russell Dorr’a göre Türkiye’nin üreteceği buğday, özgür dünyanın beslenmesini sağlarken, kömür ve üreteceği diğer malzemelerle onu güçlendirmeye yardımcı olacaktı. 1949 yılında Max Weston Thornburgun sorumlu olduğu bir komisyon tarafından hazırlanan rapora göre Türkiye’nin bu planı uygulayabilmesi için devletçilikten liberalizme doğru geçmesi gerekmektedir. 14 Mayıs 1950 seçimleri itibariyle bu yöndeki siyasal engeller de ortadan kalktı.⁴³¹

Böylelikle yurt dışından getirilen makinelerle arazilerin hızlıca ekilebilmesi mümkün olmuştur. Tarımda makineleşmeyle birlikte artış eğilimi gösteren tarımsal üretim, ekonomi de canlanmayı da beraberinde getirmiştir. Dünyadaki ticari ağlarında

⁴³⁰ BCA, 030-10-0-0-73-478-6, Kazım Dirik, ‘Köy Nasıl Kurtulur?’ s.s.3-4.

⁴³¹ Sinan Yıldırım, **Türkiye’de Köylülüğün Sosyal Tarihi (1945-1960)**, İletişim Yay., İstanbul, 2021, s.75.

yeniden eskisi gibi canlılık göstermesi Türkiye'nin tahıl, yaş meyve ve sebze gibi ürünlerine talebi artırmış, bu da çiftçinin cebine giren para miktarını artırmıştır. Ayrıca Devletin zirai kredilerin miktarını artırarak üretimi teşvik edici politikasının da bunda önemli bir payı vardı.⁴³²

1947 yılında Tarım Bakanlığının, Başbakanlıktan gelen emirler doğrultusunda tarımın son durumuna dair 20 sayfalık bir rapor yayınlanmıştır. Raporda orman işleri, köylünün çarşı pazar ihtiyacı, keçi davası, Devlet Orman İşletmelerinin üretimleri, fiyat listeleri gibi konularda detaylı bir analiz verilmiştir. Bakanlığın bu raporu düzenlemekte ki amacı; hem Tarım Bakanlığının iç teşkilatının durumuna dair bir analiz yapmak istemesi hem de çiftçi ve köylü ile devlet arasındaki ilişkilerde Bakan Faik Kurdoğlu'nun kendi deyimiyle mevcut olan boşluğun doldurulması olarak belirtilmekteydi. Raporun ileri aşama da Meclise bir tasarı olarak gönderilmesi düşünülmüyordu. Bakan Kurdoğlu, bu raporda teşkilatın durumuna dair gördüklerini ve eleştirilerini sıralamaktadır. Ona göre

*“Bakanlık mütemadiyen tahsisat ve teşkilat düşünülmüş. Fakat maksat ve gaye bakımından hedefsiz ve bağlantısızdır. Bakanlığın kendi teşkilatı arasında gerekli bağlantı yoktur. Her biri müstakildir. En mühimi olarak ana gayesi olması tabii köy ve çiftçi ile arasındaki boşluk devam edip gidiyor.”*⁴³³

Aslında Tarım Bakanlığının teşkilat yapısı altında on civarında müdürlük olmasına rağmen bu kurumların birbirlerinden bağımsız olarak yapılandırılmış olması, zaman, organizasyon ve emek tasarrufu konularının bir türlü aşılamamasına ve etkin bir hizmet verilememesine neden olmuştur. Bakanın buna bir çözüm aradığı ve illere konuyla ilgili anketler göndererek durumlarını anlamaya çalıştığı görülür. Bunun yanı sıra Türkiye'nin 10 ayrı tarım bölgesine ayrılması ve bu bölgelerde tohum ıslah ve araştırma istasyonu, tohum üretme çiftliği, devlet numune çiftliği, mücadele istasyonu ve tahlil laboratuvarı, ziraat mektebinin kurulmasını; oluşturulacak 10 mıntıkada her yıl köy, bucak, ilçe ve illerin ihtiyaçlarının neler olduğunun raporlar halinde tespit edilmesi ve gelişimin sürekliliğinin sağlanması istenmektedir.⁴³⁴

Orman işleri alanında ise bakanlığın en önemli gördüğü konu ormanların ülke topraklarına oranının artırılması işidir. 1946-47 itibariyle Türkiye topraklarının

⁴³² Taner Demirel, *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2016, s.141

⁴³³ BCA, 30-10-0-0/ 14-81-8, 14.02.1947, s.2.

⁴³⁴ BCA, 30-10-0-0/ 14-81-8, 14.02.1947, s.s.1-20.

yalnızca %10'unun orman olduğu bilinmektedir. Bakan Kurdoğlu, ormanlık arazinin en az %30'lar seviyesine çıkarılması gereğine inandığı için bir program hazırlatmıştır. Araştırma alanımız açısından bakıldığında orman köylülerinin bu dönemde hangi açılardan düşünüldüğü sorgulaması sonrası şunu gördük ki, orman köylülerinin ormanları kesmelerinin önüne geçebilmek amacıyla 'yakacak, yapacak ve araçlık' yani köylülerin ihtiyaçları için ormandan sağladıkları tüm maddelerin devletçe daha uygun fiyatlarla köylülere ulaştırılmasına çalışılmıştır. Bu açıdan sürekli bu maddelerde %50- ile 80 arası oranda indirimlerin uygulandığı görülmektedir. Diğer bir uygulama ise ormanlarda köylülerin kendi araçlarıyla devlete hizmet vermesi usulüne gidilerek, köylülere iş ve kazanç sahası yaratılmıştır. Keçilerin ormanlardaki tahribatını önlemek içinde tedbirler düşünülmüştür. Bakana göre Türkiye genelinde keçi otlatma sorunu halledilmiştir. Ancak bunun nasıl halledildiğine dair bir bilgi bulunamamıştır. Aksine 1960'lı yıllar içinde bu yönde eleştirilerin devam ettiği görülmüştür. (Bu konuya ileride Ormancılık alanında değinilmektedir.) Bakanlığın orman konusundaki sorunlarından biri de ormanlardan elde edilen gelirin azlığıdır. Türkiye koşullarından orman ürünlerine olan ihtiyacın yıllık 50 milyon metreküp olduğu tespit edilmesine rağmen elde edilen üretimin 3 milyon metreküp olduğu anlaşılmaktadır. 3 milyonun ise %80'i yakacak %20'si ise yapı ve diğer sanayi dallarında kullanılmaktadır. Devlet ormanlarından elde edilen yakacak odun üretimlerinin % 74'ü köy ihtiyaçlarına ayrılırken % 26'sı ise şehir ve kasabalara verilmektedir. Bakan Kurdoğlu, orman davasını “*Bir bakıma kifayetsizlik ve yokluk davasıdır*” diye nitelemektedir. Kurdoğlu'nun, orman alanlarının yok olmasının önüne geçmek adına, yakacak ihtiyacının orman ürünleri yerine linyit ve taş kömüründen karşılanmasından yana olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde hükümetin, orman ve vatandaş ilişkilerine dair düşündüğü diğer kanun tasarıları ise şöyledir. 1-Vatandaşla orman idaresi arasındaki mülkiyet anlaşmazlıklarını düzenleyen kanun tasarısı 2-Muhtelif kanunlarda orman kanunu hükümlerine karşı olan noktalar hakkında kanun tasarısı 3-Ana kanuna ait tamamlayıcı hükümler hakkında tasarıdır.⁴³⁵ Ancak ilerleyen yıllarda bu konuda herhangi bir ilerleme veya sorunu kesin olarak çözüme ulaştıran bir gelişme yaşanmadığı görülmektedir.

⁴³⁵ BCA, 30-10-0-0/ 14-81-8, 14.02.1947, s.20.

Demokrat Parti'nin (DP) ilk hükümet programında Menderes'in başlangıç cümlelerinden biri de ormanlardır. Ormanlık alanlar ve buralarda yaşayanların sorunlarına el atılacağını ilk dakikadan dile getirmeye başlamıştır.

“Devlet ormancılığının asıl ıstırabını yaşayanlar orman çevrelerindeki binler ve binlerce köylümüz, milyonlarca köylümüzdür. Fakat Devlet Orman İşletmelerinin yarattığı ıstırap bundan ibaret değildir. Her çeşit orman mahsullerinin fevkalade pahalı oluşu, bütün istihsal şubelerinde ve geniş halk kütleleri üzerinde kötü tesirler yapmaktadır... Orman meselesine gelince; derhal ve katiyetle söyleyelim ki, bugünkü sisteme behemehâl son vereceğiz. Çünkü bugünkü sistem ormanların muhafazası için büyük fedakârlıkları istilzam etmekte, öteden beri ormanla alâkalı milyonlarca vatandaşlarımızı mahrum ve meysus bir halde yasatmakta ve bütün orman mahsullerinin çok pahalıya mal olması neticesini vermektedir. Diğer taraftan da bugünkü orman mevzuatı halkla hükümet arasında derin bir sevgisizlik yaratmakta çeşitli ahlaki zaafılara ve türlü kötülöklere zemin teşkil etmektedir.”⁴³⁶

Menderes hükümetinin programın da ayrıca Ziraat Bakanlığının zayıf bulunan bütçesinin artırılacağı, köylünün üretim ve kredi gibi sorunlarının ortadan kaldırılması için gerekenleri yapılacağı ve önceliğin ziraate verileceği belirtilmektedir.⁴³⁷

1954 yılındaki hükümet programında ise geçen dört yıl içindeki gelişmeler doğrultusunda ziraat programındaki kararlılığın devam edeceği vurgulanırken tarımda makineleşmenin devam edeceği belirtilmiştir. Tarımın yanı sıra hayvancılık alanında da gelişmelerin yaşandığı bu dönemde iyileştirilmiş hayvan türlerini besleyerek ileri tekniklerle hayvan yetiştirme yöntemlerine başvurulduğu belirtilmektedir. Bu politikanın devam edeceği belirtilmektedir.⁴³⁸

4.2. 1960-1970 Arası Kırsalda Tarım Politikaları

Bu yıllar arasında Türkiye’de kırsaldaki tarımsal yaşama dair atılan adımlar 7 ayrı başlıkta değerlendirilmiştir. Bunlar Gelir Vergisi Kanunu içinde olan Zirai Kazanç Vergisi’nin bir süreliğine alınmaması maksadıyla başlayan tartışmalar; genel olarak

⁴³⁶ Hükümetler, Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri, s.s.752-756.

⁴³⁷ A.g.e., s.755.

⁴³⁸ A.g.e., s.1024.

ülke kalkınmasının programa bağlanarak iki ayrı kalkınma planının bu yıllar arasında uygulanması; 1940'lı yılların ünlü *Toprak Kanunu* 'nun 1960'larda '*Toprak Reformu*' olarak yeniden tartışılması; ayrıca çiftçinin üretime yönelik yaşadığı sorunlar arasında olan tohumluk, gübre temini ve zirai mücadele düşüncesiyle vücut bulmuş olan zararlı bitki hastalıklarına karşı önlemler ve elbette sorunların temelinde yatan iktisadi durumun acil çözümüne karşı önlem olarak çıkarılan zirai krediler ve çiftçi borçları bu dönem yönetim çevrelerinde gözden geçirilen sorunlardır. Bu bölümler kendi başlıkları altında değerlendirilecektir. Bu kısımda genel olarak Senato ve Mecliste kırsalda tarım, hayvancılık, ormanlar ve burada yaşayan halkın yaşamının bu ekseninde iyileştirilmesi adına neler planladığı, çözüm önerileri üzerinde durulacaktır.

27 Mayıs 1960 ile 1970 arasında Tarım Bakanlığı, (Ziraat Vekaleti) 9 ayrı isim tarafından yönetilmiştir. Görev yapan Tarım Bakanları sırasıyla Feridun Üstün (Askeri-Mayıs-Ağustos 1960),

Orman Tosun (Askeri-Ağustos 1960- Kasım 1961), Ali Cavit Oral (AP⁴³⁹- Kasım 1961- Haziran 1962), Mehmet İzmen (YTP⁴⁴⁰-Haziran 1962-Aralık 1963), Mehmet Turan Şahin (CHP-Aralık 1963- Şubat 1965), Turhan Kapanlı (AP-Şubat 1965- Ekim 1965), Bahri Dağdaş (AP Ekim 1965 Ağustos 1969), Ali Mesut Erez (AP-Ağustos 1969- Kasım 1969), İlhami Ertem (AP-Kasım 1969-Mart 1971)'dir. ⁴⁴¹ 10 yılda 9 ayrı bakanla kırsalda sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Ayrıca 1961 itibariyle Meclisteki milletvekillerinin % 8.2'si yani 37 kişi çiftçilik mesleğine sahiptir. 1965 yılında bu oran 20 vekille % 4.4'e düşerken 1969 yılında yeniden yükselerek 28 vekille % 6.2' ye çıkmıştır. Bu oranlar ile hukukçu, doktor ve tüccar kesiminden sonra Meclisteki en yüksek oran çiftçi vekillere aittir.⁴⁴² Kırsal hayatın içinden gelen vekillerin geldikleri bölgelerin sorunlarına karşı ilgisiz olmadıkları görülmüştür.

1961 yılı hükümet programında İnönü genel olarak ekonominin geliştirilmesi için önceliğin neler olacağına dair ipuçları vermektedir:

“Bakanlıkların ihtiyaçlarını karşılamak ve yatırımların kaynaklarını bulmak zorunda olan Maliyemiz, her şeyden önce istikrar içinde hızlı gelişine ilkesine bağlı kalacaktır. Hükümet olarak, enflasyon tehlikesine düşmeden, ekonomimizi durgunluktan 'kurtaracak tedbirleri

⁴³⁹ Adalet Partisi.

⁴⁴⁰ Yeni Türkiye Partisi.

⁴⁴¹ <https://www.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Bakanlik.aspx?OgeId=4&Liste=Bakanlik>

⁴⁴² Cemal Altan, “1960-1980 Dönemi Parlamenterlerin Sosyolojik Özellikleri”, **Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E-Dergi**, I/I, Aralık 2017, s.96.

suratla 'alacağız. Hızlı gelişme ile birlikte yüksek istihdam seviyesini, fiyat istikrarına ve âdil gelir tevzini göz önünde tutacağız. Bu maksada ulaşmak için, vergi sistemimizi toplu bir halde dikkate alarak lüzumlu ıslahat tedbirlerini huzuruza getireceğiz. Devlet gelirlerinde azalmaya ve yatırım imkânlarımızda daralmaya meydan vermeden, ziraat arazisinden Arazi Vergisini ve dar işçi kazançlarından tasarruf bonosunu kaldırmak gibi kolaylıkları gerçekleştirmek azmindeyiz.”⁴⁴³

Kırsaldaki hayata dönük olarak arazi vergilerinin kaldırılmasına dair çalışmalar yapılacağı söylenmektedir. Arazi Vergisi olmasa da ilerleyen yıllarda Gelir Vergisi üzerinden dönemsel indirimler uygulanmıştır. Ancak Arazi Vergisi’nin kaldırılması mümkün olmamıştır.

1960’larda kırsal da yaşayan ve geçim kaynağı olarak ziraat, avcılık, ormancılık, balıkçılık vb. alanlarda faaliyet gösteren insanların, Türkiye geneline oranı % 74.9’dur. Türkiye, 1960’larda hala çoğunluğu kırsalda istihdam edilen bir ülke konumundadır. Ancak bu nüfusun geçinebildiği anlamına gelmemektedir ki Senato ve Meclis toplantılarında kırsaldaki hayatın zorlu şartlarına, ekonomik sıkıntılara dair sıklıkla eleştiriler ve çözüm arayışlarına denk gelinmiştir.

Yıl	Ziraat, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık	Toplam Nüfus İçindeki Oranı	Toplam (Madencilik, Taş Ocaklığı, imalat sanayi, elektrik, gaz ve su, inşaat, Ziraat, Avcılık,Ormancılık, Balıkçılık)
1955	9 446 102	77,4	12 205 272
1960	9 737 489	74,9	12 993 245
1965	9 750 269	71,9	13 557 860
1970	9 281 024	66,1	14 051 209
1975	10 458 286	65,2	16 049 565

Tablo 26: Ekonomik Faaliyete Göre İstihdam Edilen Nüfus⁴⁴⁴

⁴⁴³ MMTD, D.1, C.1, B.13, O.1, 27.11. 1961, s.119.

⁴⁴⁴ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.s.22-23.

Senatoda tarımsal faaliyetlere dair ilk ciddi atılım 1962'nin ocak ayında ortaya çıkar. Tarım alanında 'genel bir görüşme isteği' üzerine konu Meclise getirilmiştir. "Memleketin kalkınmasında ziraatın rolü ve zirai konular" çatısı altında hükümet ve parti temsilcilerinin konuşmalarıyla geniş bir çerçevede değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu görüşmelerde toprak reformundan, tarım ve hayvancılık sigortalarına, köylünün yaşam şartlarından, hayvanların beslenmesine, orman köylerinin durumundan Toprak-Su Genel Müdürlüğüne kadar farklı noktalarda kırsal yaşamın sorunları günlerce tartışılmıştır. Bu durum ilerleyen yıllarda benzer boyutlarla devam etmiştir.

Tartışmalar sırasında söz alan YTP'li Senatör Celal Tarlan, Türkiye'de tarım alanında çalışan nüfusun 3/2'sinin kırsalda yaşadığı ancak bu alandan yeterince gelir elde edemediği için 'baba yurtlarını' terk etmek zorunda kaldıklarını belirtmekte ve buna devletin bir çözüm getirmesi gerekliliğine değinmektedir. Ona göre çare için yapılması gereken ise sulu tarımdır. Yalnızca yağmur sularıyla ziraatın olmayacağı gerçeği ortadayken Türkiye'nin arazilerini düzenli sulayarak gelirlerini artırmalı düşüncesini savunmaktadır. Nitekim Prof. Baade'de, Türkiye tarımı için verdiği tavsiyelerinde zirai reforma olan acil ihtiyaçtan bahsetmekte ve Türkiye'nin her sene 250 bin hektarlık bir araziye sulu tarıma çevirmesi gerektiğini belirtmektedir. Resmi rakamlara göre; Türkiye'de ekilen arazi 25.325.000 hektar olarak görünürken bunun yalnız 4,5 milyonu sulu tarıma elverişli bir konumdadır. Bu miktarın 100 bin hektarını Devlet Su İşleri, 30 bin hektarını Toprak- Su Genel Müdürlüğü; yaklaşık bir milyonunu ise çiftçilerin kendi imkânlarıyla suladıkları ancak geri kalan 3-5 milyon hektar arazinin sulanamadığı görülmektedir. Buna karşılık devletin sulu tarımı yaygın bir tarım yöntemi olarak uygulaması yönünde Senatodan yükselen sesler vardır.⁴⁴⁵

Kırsala yönelik ekonomik faaliyetlerin artması adına tarımsal üretime ek, el işlerinin artırılarak köylünün yıl boyunca üretimi devam ettirmesi yönünde tavsiyelerde dile getirilmektedir:

"Bizim köylerimizde muayyen bir mevsimden sonra köylü hiçbir iş yapmaz, Halbuki köylerimizde birtakım el sanatları, ev sanatları vardır ki; bunlardan istifade etmek de mümkündür."

Bu ve benzeri konuşmalara sıklıkla rastlanmaktadır.⁴⁴⁶ Tarım politikası üzerine konuşan AP'li Senatör Mualla Akarca, ekstansif yani kaba tarımsal yöntemler yerine

⁴⁴⁵ CSTD, T.1, D.1, B 25, O.1, 25.1.1962, s.438.

⁴⁴⁶ A.g.e., s.438.

entansif yani geliştirilmiş ileri seviye tarım yöntemlerine geçiş yapılması yönündeki Meclisin ortak düşüncesine katılmakla birlikte bunu yeterli görmemekte ve ‘tarım politikasının geliştirilmesi gerekliliğini’ vurgulamaktadır. Bunun için bir ziraat reformuna toprak reformuna ihtiyaç olduğu kanaatindedir. Ancak onun bahsettiği reform, CHP'nin toprak dağıtımını öngören yöntemi değildir. Toprağı ilgilendiren temel konularda bir reformdan yanadır. Bunlar ise birbiriyle sıkı bağlar içinde ve kısır bir döngü halini almış konulardır. Köylü hayvanlarını otlatmak yerine meralarını ya da ormanları tarım arazilerine çevirmektedir. Bu da ormanların tahribine neden olurken diğer yandan erozyonu beraberinde getirmektedir. Kızılırmak Nehri, bu nedenlerden dolayı her yıl 36-40 milyon ton toprağı havzasında taşımaktadır. Bu şekilde toprakların üst katmanları aşındığı için köylünün altta kalan verimsiz toprağı işlemesi söz konusu olmayınca döngü kendini tekrarlamakta veya topraklar terk edilmektedir. Tarım politikasının buna aşacak tedbirler üzerine kurulu olması Akarca'nın üzerinde önemle durduğu noktalardandır.⁴⁴⁷ Akarca, ziraat tekniklerinin gelişmemiş oluşu ve üretimin azlığını birbirine paralel olarak değerlendirmekte ve bunların geliştirilmesinin ülkede ekonomik kalkınmayı istenen seviyeye getireceğini öngörmektedir.⁴⁴⁸

Akarca, köylüye bakışın değişmesinin ancak ona imkan tanınmasıyla gerçekleşeceğini belirterek şöyle der:

"...Kimi zaman cehalet ve kültürsüzlük, kimi zaman tembellikle itham edilen Türk köylüsü zirai istihsalimizin en verimli bir varlığı olacaktır. Onun ataleti imkânsızlıkla, sıhhi nedenler, gıda noksanlığı, gayri sıhhi yaşama şartları ve bunun gibi daim bir sürü faktörün tesiriyledir. İmkânlar verildiği takdirde zekâsı ve çalınma gücü ile dünyaya kabiliyetini ve varlığını ispat edecektir".⁴⁴⁹

Akarca, köylünün kalkınmasının köye götürülecek hizmetlerle doğru orantılı olduğunu vurgulamaktadır. Kalkınmanın gerçekleşebilmesi için iktisadi yapıda da iyileşme olmasının beklendiği bu dönemde iyi haber İnönü'den gelir. 1963 yılının sonunda değişen hükümetin yeni programında iktisadi tabloya dair İnönü'nün analizi şöyledir:

⁴⁴⁷ CSTD, T.1, D.1, B 26, O.1, 30.1.1962, s.458-9.

⁴⁴⁸ A.g.e., s.461.

⁴⁴⁹ A.g.e., s.462.

*“İktisadi kalkınma alanında son iki yıl içinde küçümsenmeyecek adımlar atılmıştır. 1962 ve 1963 yılları ile ilgili iktisadi göstergeler bunu açıkça ortaya koyacak niteliktedir. Millî gelirimiz 1962 yılında sabit fiyatlarla % 6 oranında yükselmiştir. 1963 yılında ise, ilk tahminlere göre, millî gelirimizdeki artışın geçen yılki oranı da aşması ve kalkınma hızının % 6,5 ile 7 arasında gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu sonucun ekonominin genel dengesi bozulmadan ve istikrar içinde gerçekleştirilmiş olması ayrıca önem taşımaktadır”.*⁴⁵⁰

İnönü, istikrarlı bir döneme girilmesini anlamlı bulmaktadır. İstatistiklere göre 1960 yılında ekilen ve nadasa bırakılan toprakların toplam miktarı 23.264 bin hektardır. Bu miktarın içinde orman, bağ, zeytinlikler ve meyve ağaçları dahi değildir. Onlarda dahil edildiğinde 35.584 bin hektarlık bir alana sahiptir.⁴⁵¹ Bu alanlarda yapılan üretim faaliyetleri sonucunda elde edilen milli hasıla ise aşağıdaki gibidir.

Yıl	Çiftçilik ve Hayvancılık	Ormancılık	Balıkçılık	Toplam
1960	26 406	324	107	26 836
1961	25 101	349	99	25 549
1962	26 213	410	116	26 740
1963	28 750	427	167	29 344
1964	28 616	455	153	29 224
1965	27 395	529	177	28 101
1966	30 376	593	159	31 128
1967	30 274	678	253	31 205
1968 ⁴⁵²	9 .898 030	588. 528	113. 433	10. 599. 991
1969	9 .710 .239	617. 103	143. 363	10. 470 .705
1970	10. 007. 006	640. 293	120. 262	10. 767. 561
1971	10. 580. 936	643. 402	100. 382	11. 324. 270
1972	10. 667. 827	692. 387	94. 100	11. 454. 314
1973	9. 751. 042	751. 205	63. 689	11. 583. 228

Tablo 27: Tarımda Faaliyet Kollarına Göre Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL)⁴⁵³

Tarım konusunda en etkin politikacılarından Bursa Senatörü Baki Güzey, sürekli kırsal yaşam, tarım ve hayvancılık konusunda hükümetlere sorular sorarak açıklama

⁴⁵⁰ MMTD, D.1, B.20, O.1, 30.12.1963, s.37.

⁴⁵¹ İstatistik Göstergeler 1923-1998, s.177.

⁴⁵² Veriler buraya kadar 1968 fiyatları ile buradan itibaren 1987 yılının verilerine göre hesaplanmıştır.

⁴⁵³ İstatistik Göstergeler 1923-1998, s.s.720-724.

istemektedir. Güzey'e göre Türkiye'de ziraat alanındaki nüfus sayıca çoktur. Bu nüfusun ya hayvancılık ya da sanayi alanına kaydırılması ekonomide canlanmayı da getirecektir. Çünkü yeteri miktarda nüfusu besleyebilecek ve artı değere çıkabilecek bir üretim maalesef yapılamamaktadır. Bu nedenle nüfusun faaliyet alanlarını yoğunundan daha az yoğunu doğru kaydırmakla hızlı bir gelişme gösterilebilir. Güzey'in, üzerinde durduğu konu ilerleyen yıllarda uygulanma imkanı bulmuştur. Kırısala hizmet ve istihdam ve üretim imkanları götürülemeyeceği anlaşılnca, bu alandaki nüfusun diğer alanlara kaydırılması bir devlet politikası haline gelmiştir.⁴⁵⁴

Kırsal alanla ilgilenen bir diğer politikacı olan Amil Artus, kırsala yönelik kalkınma politikalarını beş ana bölümde toplamaktadır. Bunlar; nüfus, milli gelir, ihracat, sanayi, halkın beslenmesidir. Nüfusun % 74'nün tarım sektörüyle geçimini sağladığı ülke de sanayi ve ticaret gibi alanların geri planda kalacağı bu nedenle nüfusun buralara kaydırılması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Yine benzer nedenlerden dolayı milli gelirin %50'sinin ziraattan sağlandığı Türkiye'de ziraat alanının gelişimi için girişimlerde bulunulmadığı sürece milli gelirin düşeceği öngörülmektedir. Ayrıca uzmanlara göre tarıma elverişli alanların mevcudu azalmıştır. Bu nedenden toprakların verimini artırmak zorunlu bir yoldur. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1962'ye kadar Türkiye'nin ziraattan sağladığı kazanç %87,3 ortalamaya sahiptir. Tarım, çiftçinin refahını sağlarken ülkeye de gelir getiren en önemli koldur. Elbette bu geliri artırabilmek için tek başına tarım yeterli olmayacaktır. Buna sanayi kolunu da dahil etmek ve tarım sanayiini geliştirmek mecburidir.⁴⁵⁵ Artus, tarımın en önemli meselesi olarak gördüğü konuları 6 başlıkta değerlendirmektedir: 1-Doğal kaynaklardan en iyi şekilde yararlanılamaması, 2-İnsandan gereken faydanın sağlanamaması, 3-Zirai kredi sorunu, 4-Tarım ürünlerinin satışından kaynaklı sorunlar, 5-Organizasyon sorunu, 6-Ormanların oluşturulması ve korunması sorunudur.

Yıl	Tahıl ve diğer bitkisel ürünlerin alanı (Bin dekar)	Sebze, meyve, içecek ve baharat bitkileri alanı	Bağ alanı	Zeytin ağaçlarının kapladığı alan	Orman alanı
-----	---	---	-----------	-----------------------------------	-------------

⁴⁵⁴ CSTD, T.1, D.1, B 26, O.1, 30.1.1962, s.s.463-464..

⁴⁵⁵ A.g.e., s.468.

1960	23. 264	730	782	548	10. 584
1961	23. 076	778	775	586	10. 584
1962	23. 215	800	802	599	10. 584
1963	23. 913	806	794	607	10. 584
1964	23. 843	813	800	636	10. 584
1965	23. 841	862	800	643	10. 584
1966	23. 982	888	830	666	10. 584
1967	23. 858	900	840	674	12. 578
1968	24. 092	938	848	723	18. 273
1969	24. 672	951	838	726	18. 273
1970	24. 296	1019	845	731	18. 273

Tablo 28: 1960-1970 Arasında Tarımsal Üretim Alanları⁴⁵⁶

Senatör Ahmet Yıldız'a göre gerçekçi ve bilimsel değerlere dayalı tarım politikasına ihtiyaç vardır. Toprak bilgisizce ekilmekte, hayvan yemlerine gereken önem verilmemektedir. Ormanlar ise bizzat orman köylerinin tehdidi altındadır. Her yıl ortaya çıkan yüz binin üzerindeki çiftçi ailesi bu nüfusa bakabilmek için ormanları keserek 4 milyon hektar arazi elde etmiştir. Diğer yandan çiftçiler yılın 80-90 günü çalışıp büyük emek sarf ederek yalnızca 6 ton ürün almaktadır. Bu miktardan yemeklik, hayvan yemi, bir sonraki senenin tohumu çıktıktan sonra kalan 1 tonluk bölümü satarak o yılki geçimini sağlamak zorundadır. Yıldız, bu duruma karşın devletin sorumluluğuna dikkat çekerek şunları söylemektedir:

*"...Uzun zamandan beri hep bir şeyler veren köylü artık duçar olduğu takatsizlik içinde aydınından, hükümetinden ve hepimizden bir şeyler istemektedir. Anayasamıza hâkim olan sosyal devlet anlamı ve sosyal adalet ilkeleri de bu isteği tam anlamı ile sorumlu ve yükümlü kılmaktadır"*⁴⁵⁷

Köy, köylü, kırsaldaki yaşam; insan bilgi ve ilgisine, teknik donanımına ihtiyaç duymaktadır. Topraklarında sürdürdüğü mücadelenin, verdiği emeğin karşılığını, vergileri sayesinde geri alması gerekmektedir. Bu anlayışta oldukları görülen milletvekilleri ve senatörler konuya karşı daimi bir hassasiyet içindedirler.

Yıldız, çözümü iyi planlandığını düşündüğü toprak reformunda görmektedir. 150 dönüm veya 20 ton ürün getiren toprak bölgeleri üzerinden bir reforma tabi

⁴⁵⁶ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.177.

⁴⁵⁷ CSTD, T.1, D.1, C 1, B 27, O 1, 1.2 .1962, s.s.502-503.

olunursa gelişme kaçınılmazdır. Yanı sıra erozyona karşı mücadele edilmeli, teknik bilgiden yoksun köylüye gereken eğitim verilmelidir. Bu konuda başlayan çabalar da vardır elbette, örneğin: 1961 yılında, 2000 köyde eğitim merkezi açılmış ve her köyden 20 kişiye toprağın işletilmesi, hayvan bakımı gibi konularda teknik bilgiler verilmiştir. Ayrıca ormanlarda yaşayan nüfusun yaşayabilmesi adına, bu köylerin toprak reformuyla seyrekleştirilmesi gerekmektedir ki böylece ormanların tahribatı önlensin. Ve ormanların mevcudu artırılmalı. Bunlara ek olarak Toprak-Su Genel Müdürlüğü'nün teşkilatlanmasına ve bir tarım mevzuatına olan ihtiyaçlar giderilmelidir.⁴⁵⁸

Senatör Cahit Okyayüz, ziraat alanındaki yetişmiş eleman sayısının artırılmasının gerekli olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca ziraat alanında köylünün bilinçlendirilmesi konusunu Milli Eğitim Bakanlığı ile Ziraat Bakanlığının ortak bir çalışma ile yürütmesinin doğru olacağı fikrindedir. Ve sözü Köy Enstitüleri'ne getirir. Okyayüz'e göre köylere gönderilen eğitimcinin hem ziraat ve hayvancılıktan hem sağlıktan anlaması düşüncesi doğru değildir. Bu şekilde yetersizlikler ortaya çıkabilir. Köylere özellikle MEB kapsamında Teknik Ziraat Okulları eliyle eleman yetiştirerek, bilgiyi bu şekilde köylere yaymak daha doğru bir hareket olacaktır. Ayrıca köylünün temelde dört ana sorunu vardır: bunlar zirai kredi sorunu, suni gübre ve sulama işleri, ziraat aletleri ve konserveciliktir.⁴⁵⁹ çiftçilerin arazileri varlıklarının hukuki olarak düzenlenmesindeki sorunların yanısıra kiracılık, ortakçılık ve işçilik alanlarının düzenlenmesi gerekmektedir. Tarımsal nüfusunun iş kapasitesi ve yeteneğinin artırılması ve tasarrufa teşvik edilip israfın önlenmesiyle acil önlemler alınmış olacaktır. Bunlara ek olarak sosyal yönden alınması gereken tedbirler ise tarımsal nüfusun eğitiminin bir düzene bağlanması, köylünün boş vakitlerini değerlendirecek yeni alanlar yaratılması ve böylelikle farklı alanlarda üretkenliğe teşvik edilmeleri, sağlıklı bir nüfus için yaşam şartlarının düzenlenmesi ve büyük ailelerin veraset yoluyla topraklarının bölünmesine engel olunmasıdır.⁴⁶⁰ Ancak öne sürülen bu vb. çözüm önerilerinin programlı bir şekle getirilip uygulandığını söylemek mümkün değildir.

Ziraat alanında gelişme yaşanması için, ziraata ayrılan bütçenin de yükseltilmesi gerekmektedir ki. 1960'ların başında genel bütçenin yalnızca % 3'ü

⁴⁵⁸ CSTD, T.1, D.1, C 1, B 27, O 1, 1.2 .1962, s.s.503-504.

⁴⁵⁹ A.g.e., s.s.512-514.

⁴⁶⁰ A.g.e., s.509.

Ziraat Bakanlığının faaliyetlerine ayrıldığı görülmektedir.⁴⁶¹ Bütçe konusundaki eleştirilerden biri de Senatör Sırrı Atalay'dan gelir. Ona göre ülkenin % 80'i Ziraatçı iken ülke de Jandarma ve Emniyet Genel Müdürlüğü bütçesinden 130 milyon eksik pay ziraate ayrılmıştır. Bu şekilde ziraat meselesinin çözülmesi söz konusu bile değildir.⁴⁶²

Bu dönem arasında Tarım Bakanlığının tasarrufuna verilen bütçe miktarlarına dair tablo aşağıdaki gibidir:

1960	227 977 555
1961	-
1962	536 030 000
1963	445 947 500
1964	561 189 940
1965	497 765 000
1966	567 543 000
1967	669 592 000
1968	731 859 000

Tablo 29: 1960-1968 Arası Tarım Bakanlığı Bütçeleri⁴⁶³

CKMP'den Enver Kök'ün üzerinde durduğu nokta, 10 milyar olan yıllık bütçenin yalnızca 243 milyonunun Tarım Bakanlığına verilmesidir. Ülke nüfusunun % 70'nin kırsal alanda yaşadığı bir ülkede tarımsal üretime desteğin daha fazla olması beklenmektedir. Kırsaldaki sorunların ülke genelinde her alanda hissedilir olması bile başlı başına tarımla ilgilenmek için bir nedendir; ancak dönemin hükümetleri açısından konunun böyle görülmediği anlaşılır. Türkiye'de üretimin artması, kırsaldaki iyileştirmelere bağlıdır bunun şartları ise: toprağın korunması, sulanması, erozyonun önlenmesi, çiftçinin yeterli gübreye ulaşması, hayvan yemi üretiminin artırılması, hayvanların ıslah edilmesi, çiftçiye ziraat eğitiminin verilmesi, ormana dair sorunların giderilmesidir. Tüm bunların yapılabilmesi için ise her yıl 2 milyarlık bir bütçeye ihtiyaç vardır.⁴⁶⁴ Tam da bütçe görüşmeleri sırasında doğu da başlayan kıtlık ve kuraklık sorununa karşı alınan önlemler konusundaki yetersizlikler de ülkenin kalkınma sorununun kolaylıkla çözülemeyeceğini gözler önüne sermektedir.

⁴⁶¹ A.g.e., s.508.

⁴⁶² Kurucu Meclis (MBK), D.3, C.1, B.6, 25.2.1961, 0.3, s.412.

⁴⁶³ 1965-1968 Bütçe ve kesin hesaplar, DİE Matbaası, Yayın no.627, Ankara, 1972, s.3

⁴⁶⁴ CSTD, T.1, D 1, C 2, B 34, O 1, 8.2.1962, s.373.

1962 yılının bütçe görüşmelerinin hemen hepsinde nüfusun % 70'inin yaşadığı kırsal alana dair istekler, öneriler ve eleştiriler yer almaktadır. 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonrası koalisyon hükümetinin yeni oluştuğu bu dönemde Meclis ve Senatodaki partilerin çoğunda 1960'lara kadar olan hükümetlerin yapamadıkları üzerinden eleştiriler sürüp gider. 1960'lardan sonra Mecliste yer alan partiler ve temsilcilerinde ise yeni dönemin yapması gerekenlerin sıralandığı görülmektedir. 1962 yılı bütçe görüşmelerinde kırsal alandaki tarım ve hayvancılık sorunları her zaman olduğu gibi en fazla dile getirilen konulardır. Çankırı Senatörü Hazım Dağlı'ya göre Türkiye'de ziraat teknik araç-gereçler ve yetişmiş personel eliyle etkin bir konuma getirmek mümkündür. Her 20 köye 1 ziraat mühendisi, teknik eleman götürülebilirse bölgelerin kalkınması hızlanacak öngörüsünde bulunmaktadır. Bu şekilde köylerde benzer ürünlerin yetiştirilmesi engellenmiş olacaktır. Örneğin: meyvecilik köylerde geliştirilememiştir. Meyvelerin köy yerlerinde dallarında çürüyüp gitmekte olduğuna dair eleştiriler yer almaktadır. Köylüye farklı aşılama yöntemleri öğretilerek yeni türler ortaya çıkarmaları konusunda bilimsel destek verilmesi gerekmektedir.⁴⁶⁵

YTP'li Fehmi Baysoy, köylünün kalkınmasıyla ülke kalkınmasının doğrudan bağlantılı olduğunu vurgulayarak, kırsaldaki üretimi artırmaya gereken önemin verilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunu yapabilmek adına çiftçi eğitiminde teknik eleman desteklerinin bölgelere dengeli dağılımının sağlanmasının acil bir konu olduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle Doğu Anadolu gibi, yaşam şartlarının zorlu olduğu bölgelerdeki, yüksek mühendis ve teknik ziraat elemanlarının sayıca azlığının bölgeyi daha da çaresiz bir hale getirdiğini belirtmektedir. Çoğu senatörün dile getirdiği konulardan biri de Tarım Bakanlığının genel bütçe içindeki yetersizliğidir ki. Baysoy'da, bunu vurgulamaktadır. Hem kalkınmanın temel unsuru olarak nitelendirilen tarımsal alanın önemine vurgu yapıp, hem de yeterli bütçe vermemenin kısır döngüsü içinde bir yapı dikkat çekmektedir. Nitekim yeterli üretim yapılmadığı için, kıtlık ve kuraklık zamanlarında halka dağıtılacak yemeklik buğday bulunamadığı bir dönemdir. Ancak eleştiriler her sene aynı oranda ve aynı sözlerle tekrarlanmaktadır.⁴⁶⁶

Baysoy, Türkiye'deki tarımın sorunlarına dair yaptığı değerlendirme de küçük zirai işletmelerin yani küçük çiftçi ailelerinin üretimlerinin kendilerini bile doyuramayacak düzeyde bir üretim yaptığını bunun da tarımsal nüfus açlığının sebebi

⁴⁶⁵ CSTD, T.1, D.1, B.25, 25.1.1962, s.440.

⁴⁶⁶ CSTD, T.1, D 1, C 2, B 34, O 1, 8.2.1962, s.375

olduğunu; dağınık küçük işletmelerin ürettikleri malları toplayacak bir kooperatif yapısıyla birlikte bütüncül bir kalkınma yaratılabileceğini dolayısıyla küçük köylerin birleştirilmesinin gerekli olduğunu; bölgelere göre üretilecek ürünlerin tespit edilip bu çerçevede bir gelişme sağlanmasını; sayıları 15 milyonu geçen tarım işçisinin (ki 14 yaşından itibaren tarla da çalışan çocuklarda bu rakamın içinde düşünülebilir.) sosyal bir güvenceden yoksun olmasının önüne geçilmesi gerekliliği; tarım ve hayvancılığın belli programlar yapılarak düzenli üretim ve pazarlamasının bakanlıkça yapılmasının gerekli oluşuna dair önerileri bulunmaktadır.⁴⁶⁷

Devletin il özel idarelerine tarımsal faaliyetler kullanılması için ayırdığı ödenek miktarlarına bakılacak olursa:

Gider Kalemleri	1960	1961	1962	1963	1964
Tarımsal Savaş İşleri ve Genel Giderler	71 830	70 369	51 445	90 755	117 035
Savaş İçin Çiftçiye Yardım	1300	1728	6219	459 456	492 450
Tohum Tedariki ve Deneme ve Üretme	82 183	83 430	53 087	218 140	101 502
Tohum Temizleme	17 315	813 557	82 766	82 504	106 872
Fidanlık Genel Gideri	956 880	239 545	427 317	578 809	661 148
Köylerde Meyvecilik Tesis ve Islahı	51 180	76 439	126 174	129 505	296 531
Köylerde Ağaçlandırma, İpek Böcekçiliği ve Arıcılığı Tesis Ve Islahı	62 809	113 640	223 161	88 588	151 423

⁴⁶⁷ A.g.e., s.377.

Sebze ve Hububat Yetiştirmeyi Teşvik İkramiyesi	4620	3997	7052	16 975	290 804
Ağaç ve Koru Yetiştirmeyi Teşvik İkramiyesi	90 700	1898	300	2299	10178
Toprak Tahlili Gideri	2	-	-	79 311	-
Bahçe Tarım ve Ağaçlandırma İşleri	-	1705	738 496	-	44 384
Diğer	40 059	202 441	539	38 590	35 767

Tablo 30: Çeşitli Kalemlerde Tarımsal Faaliyetler İçin Kesinleşen Harcama Ve Giderleri Gösterir ⁴⁶⁸

Tarım Bakanı Cavit Oral'ın tarıma yönelik düşüncesi ise bakanlığın sorumluluğu altındaki tarım davası, gerçekleştirilmesi güç bir dava olduğudur. Bunun en temel sebebi olarak bütçe yetersizliğini işaret etmektedir. Senatörlerin bu alana yönelik eleştirilerine karşın bakanlarında düşünceleri benzer yöndedir. Bakanlıktaki işlerin halledilememesinin suçlusu daimi olarak bütçedir. ⁴⁶⁹

Buğday üretimini artırmak için üreticiyi teşvik amacıyla doğru fiyat politikasının uygulanması yönünde istekler mevcuttur. Hayvancılık alanında da üreticinin kazanç elde etmesini temin edecek uygulamalar getirilmesi gerektiği bakan tarafından ortaya konulmaktadır. ⁴⁷⁰

Oral'a göre Tarım Bakanlığı, ülkede adeta 'Zümrüdüanka kuşu' görevindedir. Yani ondan beklentiler yüksektir fakat; bakanlığa yardımcı olacak kurumlar, farklı bakanlık emrindedirler. Bu da aradaki bağlantının sağlanmasında sorun oluşturmaktadır. Örneğin: Toprak Mahsulleri Ofisi ve Et-Balık Kurumu, Ticaret Bakanlığına bağlıdır; ancak üreticinin malına değer biçen kurumun Tarım Bakanlığına bağlı olması Oral tarafından gerekli olarak nitelendirilmektedir. Aynı durum ziraat

⁴⁶⁸ Bütçe ve kesin hesaplar il özel idareleri ve belediyeler 1956-1964, DİE, Yayın no: 581, DİE Matbaası, Ankara, 1969, s.17.

⁴⁶⁹ CSTD, a.g.e., s.392.

⁴⁷⁰ A.g.e., s.401

kredileri konusunda da geçerlidir. Krediyi veren Ziraat Bankası ile Maliye Bakanlığı konuya hakim ve yetkiliyken Tarım Bakanlığı ise üretici için yapılacak yardımlar konusunda yalnızca temenni mektupları gönderebilmektedir.⁴⁷¹

Tarım Bakanlığının en işler haldeki kurumu Toprak-Su Umum Müdürlüğüdür. 11 Bölge Müdürlüğü, 11 Toprak Laboratuvarı, 45 ekip, 20 araştırma, deneme kurumu, tarım istasyonu ve 5 örnek çiftliği bulunan bu kurumdaki en önemli sorun elbette maddi imkansızlıklardır. Erozyonla mücadele ve sulama alanlarında hizmet veren kurumda hektar başına 500 ile 2500 liralık masraflarla çözümlemeye çalışmaktadır. Fakat bakanlık bütçesinin yetersizliği sebebiyle tüm ülke de etkin olamamaktadır. Bunu bizzat Tarım Bakanı da dile getirmektedir.⁴⁷²

Tarım alanında ziraat mühendisi, orman mühendisi ve veteriner ihtiyacı en acil konular arasındadır. Yetişmiş eleman sıkıntısı 1960'lar boyunca daima dile getirilen bir konudur. Tarım Bakanı Oral'da ülke kalkınmasının kurulacak ziraat okullarına, fakültelerine, orman fakültesine ve veteriner fakültesine bağlı olduğunun altını çizmektedir.⁴⁷³

1964 Türkiye'deki ziraat mühendisi sayısı merkez, il, ilçe ve kurumlar toplam 1693'tür. Aynı şekilde veteriner hekim mevcudu ise 844'tür. Araştırmamız açısından yalnızca ilçelerdeki sayıları verecek olursak: Ziraat İşleri Genel Müdürlüğüne bağlı 6 ziraat yüksek mühendisi mevcutken; olmayan ilçe sayısı 564'tür, yine ilçelerde Veteriner İşleri Genel Müdürlüğüne bağlı 254 veteriner hekim varken hekim olmayan ilçe 316 olarak görünmektedir. Bu yetersizlikler içinde yalnızca 1963 yılında hayvan hastalıklarından 3.142.337.570 TL, bitki hastalıklarından 3.200.000.000 TL zarar edildiği anlaşılmaktadır.⁴⁷⁴

1964 yılı bütçesi 561 189 940 lira olarak belirlenmiştir. Bu bütçe geçen yıla oranla 115 242 440 lira fazladır. 1964 bütçesine gelen eleştirilere yönelik olarak Aralık 1963'te göreve gelen Tarım Bakanı Mehmet Turan Şahin, Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda hazırlanan tarım politikasının amaçlarını şöyle sıralamaktadır:

" 1. Enflasyon yaratmadan gelişime hızının sağlanmasını ve devam ettirilmesini, tarımsal üretimin çoğaltılarak sanayileşme için lüzumlu kapital, döviz ve kullanılacak hammaddeyi temin etmek. 2. Nüfusun beslenme şartlarını ıslah etmek ve gelişmiş memleketlerde olduğu gibi

⁴⁷¹ A.g.e., s.401.

⁴⁷² A.g.e., s.s.404-405.

⁴⁷³ A.g.e., s.406.

⁴⁷⁴ CSTD, T.3, D.1, C.19, B.49, 10.3.1964, s.204.

beslenmede hayvansal gıda maddelerinin tüketimini artırmak. 3. Fazla insan gücü çeken tarımsal faaliyetler yaratarak işsizliğin giderilmesine üretim artışı ve özlenen üretim çeşitlerine giderek, gelir farklılığının giderilmesine yardım etmek. 4. Tabii kaynakların korunması, geliştirilmesi ve bu kaynaklardan en iyi bir şekilde yararlanılması, verimlilik ve kabiliyetlerine göre istifade ilkesinin sağlanarak arazi kullanıma muvazenesinin kurulmasını temin etmek."⁴⁷⁵

1965 yılı, bir önceki yıla göre tarım açısından fiyatların yükselmeye devam ettiği bir yıldır. Bu nedenle de beklentiler tarım aletlerine olan ihtiyaçlara dikkat çekme üzerine yoğunlaşmıştır. Makineleşme oranının yüksek seyrettiği Devlet Üretme Çiftliklerinin tarımın örnek kuruluşları oluşu, takdir edilmekte ancak çekingen bir tavırla daha iyisi beklenmektedir.

Milli Birlik Grubu adına konuşan Vehbi Ersü teknik ziraat elemanlarının kendi işlerini değil, kahvehanelerde çıraklık yaptıklarına değinmektedir. 1961 Anayasasında da belirtildiği gibi çiftçi kooperatifleri oluşturularak kırsalda birlikte kalkınma modeli önerilmekteydi. Ve kırsaldan kente başlayan göçün yaratacağı sorunların farkında olan Ersü, göçü önlemenin yolunu kalkınmadan geçirmekte ve köyden kente göçün tarımdan sanayiye geçiş şeklinde ve planlı bir düzende olması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴⁷⁶

1965 bütçesinde tarımsal yatırıma dair Adalet Partisi'nin görüşlerini ifade eden İsa Bingöl'e göre 1965'e kadar Tarım Bakanlığının Devlet Üretme Çiftlikleri aracılığıyla yaptığı çalışmalar takdir edilmekle birlikte bakanlığın genel teşkilatlanmasındaki bilimsel bilgi eksiklikleri ve kendini gelişmelere göre güncellememesi gibi nedenlerden dolayı sorunlu bulunmaktadır.⁴⁷⁷ Diğer yandan kırsalda kendi evini yapana devletin yardım yapması veya tarım ve hayvancılığın yanı sıra el sanatlarının köyde gelişmesi için çeşitli çalışmalara imza atılmış olması olumlu karşılanmaktadır.

Adalet Partisinin (AP) slogan vaatlerinden biri olan su konusuna da değinilmektedir. Bu dönemde Suat Hayri Ürgüplü'nün kurduğu hükümette Başbakan Yardımcı olan Süleyman Demirel, aynı zaman da AP'nin genel başkanıdır. İnşaat

⁴⁷⁵ CSTD, T.3, B 40, C.18, O.3, 7.2 .1964, s.s.772-773.

⁴⁷⁶ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.s.481-483.

⁴⁷⁷ A.g.e., s.485.

mühendisi olan Demirel, özellikle baraj inşaatlarıyla tanınmaktadır. 1960'ların kırsal yaşamının dile gelen en önemli sorunu (en azından köylüler nezdinde) su sorunu olduğu için parti, bu konuda çeşitli propagandalara yönelmiştir.

İsa Bingöl, sulama konusuna AP'nin verdiği önemi şu sözlerde anlatmaktadır:

"Yazın güneşte şerha şerha yanan ve kavrulan, baharlarda sel ve taşkınlıklarla alt üst olan tarlalarımızın teminatını gönlümüz yana yana düşünüyor, plânlıyor ve en kısa zamanda sağlayabilmenin sabırsızlığında bulunuyoruz. Yurdun insanına su toprağına su parolamızı yurt sevgimizin iman şartı olarak ifadeden cidden gurur duyuyoruz. Şimdiye kadar plânlanarak inşa edilmiş barajlar, regülâtörler, göletlerin sağladıkları suyun ilmî yollarla kullanılarak araziyi çoraklaştırmamasına dikkat buyurmalarını bilhassa ve titizlikle dileriz. Diğer taraftan ekilen sahayı prensip olarak bir misli ve belki de daha fazla artırılması mukarrer olan Urfa, Mardin, Elâzığ, Muş, Ağrı, Van ovalarının en kısa zamanda suya kavuşturulmasını candan temenni etmekteyiz."

Yeni Türkiye Partisinden (YTP) Mehmet Ali Demir'e göre 1960'lı yıllarda milli gelirin % 40-50'si tarımdan gelmekte, İhraç edilen ürünleri ise % 80-90'ını ise tarım ürünleri olmasına rağmen uzun yıllardır kişisel çıkarlar sebebiyle Tarım Bakanlığına yakışır bir politika takip edilmemiştir. Diğer yandan modern tekniklerin kullanılmaması sonucunda köylü de kendince yöntemler kullanmaya devam etmiş bu da tarımın planlı bir şekilde gelişmemesine neden olmuştur.⁴⁷⁸

Senatoda kırsal hayatın kalkınması söz konusu olduğunda yalnızca Tarım Bakanlığı değil, diğer bakanlıkların da konuya dikkat kesilmesi beklenmektedir. Örneğin kırsalda köy çocuklarının bulunduğu ortamda çekirdekten yetiştirilip, bilinçlenmesi adına okul bahçelerinde veya yakının da örnek alanlar kurulup burada tarım ürünlerinin yetiştirilmesine çabalanabilir önerisi dile getirilmektedir. Demir, özellikle Doğu Anadolu bölgesinde tek bir ağacın bile olmadığı köylerin varlığına dikkat çekerek, buralarda Ordu, Hükümet ve vatandaşlarla birlikte ortak çalışma gerçekleştirilebileceği beklentisi içindedir.⁴⁷⁹ 'Doğu Meselesi' sıklıkla dile gelen sorunlardandır. Kimi zaman 'Doğu Dramı' olarak da manşetlerde yer alan bu bölgenin hizmet sektörlerinden de faydalanma da Marmara ve İç Anadolu'ya göre daha gerilerde olduğu açıktır. Elbette şunu da göz ardı etmemek gerekir. Nüfus ve gelir

⁴⁷⁸ A.g.e., s.490.

⁴⁷⁹ A.g.e., s.491.

getiren bölgeler açısından bakıldığında Doğu Anadolu nüfusunun azlığı, toprakların sayılan bölgelere göre Türkiye genelinde daha az gelir elde ediyor oluşu hizmetlerin bölgeye yapılamamasındaki etkenlerden biri olarak sayılabilir. Ancak 60'lı yıllar boyunca çeşitli bakanlıklar gibi Tarım Bakanlığının da Doğu Anadolu'ya destek açıklamaları yaptığı görülmektedir. Tarım Bakanının Doğu Anadolu'ya dair aşağıdaki düşünceleri samimi görünmektedir:

“...Doğu'ya ne yapılırsa yeridir, doğrudur ve ilk seyahatimde kendi telkinlerinden faydalanarak mutlaka Doğuya bir hizmet götürmenin samimî arzu duyuyoruz. Doğu'ya, çıplak Doğu'ya, hizmete âşık Doğuya, muhtaç Doğu'ya ne götürülse yeridir. Bu imkânlar içinde mümkün olanıyla bir hizmet götürmeyi huzurunuzda vadedirim. Doğu Anadolu'da münhaller (açıklar) vardır, doldurulmalıdır. Ancak arz ettiğim gibi, 1902 veteriner ve 872 sağlık memuru ile bütün Türkiye'nin hayvan politikasını idare ediyoruz. Bu oran içerisinde münhalleri doldurmaya çalışacağız.”⁴⁸⁰

1963 yılında tarım sektöründe % 7.4'lük bir artış olmuştur. Bu artış oranı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın her yıl % 7'lik artış hedefinin de üzerinde seyretmesi bakımından olumludur. Diğer açıdan Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ilk yılının, hedefin üzerinde tamamlandığını da göstermektedir. 1964 yılında ise dış politika da Amerika ile olan sorunlar ve yıl içinde tahıl üretim miktarındaki düşüş genel tarım kalkınmasında yalnızca % 4.2'lik bir artış kaydetmiştir. Böylelikle planda ilk geri kalma dönemi 1964 yılı olarak kayıtlara geçmiştir. 1965 yılında ise % 5,1'lük bir artış gözlense de bir önceki yıldan kalan eksik giderilemediği görülmüştür. Tarımsal gelişmelerin en küçük birim olan köylere kadar yaşam standartlarını etkilediği düşünüldüğünde gelişmelerin ciddi boyutlara ulaşabileceği görülmüştür. 1965 yılında gıda maddeleri ve hayvan yemi alanında ciddi yükselişler göze çarpmaktadır. Buna göre buğday % 9,4; bulgur %12, 7 ; mısır % 22,2; bakla % 27,5; patates % 26,5; zeytin yağı % 8,2; susam % 14.4; pamuk yağı % 15,8; fındık % 21,8 ve soğan % 400'lük bir artış göstermiştir. Fiyatında gerileme olan ürünler ise nohut, fasulye, kuru üzumdür. Bunların yanı sıra hayvan yemleri vb. ürünlerde de % 12- 30 arasında bir fiyat artışı görülmüştür.⁴⁸¹

⁴⁸⁰ A.g.e., s.512.

⁴⁸¹ CSTD, T.5, B.38, O.1, 1.2, 1966, s.s.9-10.

1966 Yılı Adalet Partisi için yönetsel açıdan kurumlara ve işleyişine daha fazla hakim olduğu bir yıldır denilebilir. Yeni ve denenmemiş, ancak kitlelerin yoğun ilgi ve beklentisi içindeki parti yöneticileri, Meclis ve Senato temsilcileri bu bilinçle davranmaktadır. Ülkenin en önemli gelir kaynağı olarak görülen tarım alanında da atılacak adımlar bu açıdan da ayrıca öneme sahiptir.

Daha önce AP sıralarından senatör olan Mualla Akarca'nın bu sefer CHP üyesi olarak katıldığı Senato görüşmelerinde tarım politikalarına dair düşüncesine göre tarım alanında Türkiye istediği başarıyı gösterememektedir. Bunun sebebi olarak düzensiz ve plansız tarım politikalarını işaret eden Akarca, kalkınmayı gerçekleştirirken siyasal eğilimler veya oy kaygılarına göre değil de ülke yararına göre çalışıldığı takdirde kalkınmanın gerçekleşmemesi için bir engel görmemektedir. Gelişen dünyada tarımsal üretimin artırılırken yanında onunla uyumlu şekilde çalışabilecek sanayi kollarının artırılmasıyla dengeli bir üretimin yapılabilceğini vurgulayan Akarca, bunun en çok köylü kesimin kalkınmasına yarayacağını belirtmektedir. O günlerde benzer üretim süreçlerini uygulayan batı ülkelerinin kazanç alanlarına bakıldığında Türkiye'den fazlasıyla ileri de oldukları görülmektedir. Yalnız Batı değil, Doğu'da yeni gelişmekte olan İsrail 1960'lar Senatosunda gelişmişlik düzeyiyle sıklıkla adı geçen ülkelerdendir. Akarca, soya üretiminin popüler olduğu bu yıllarda Türkiye'nin neden soya üretimi yapamadığını sormaktadır. Aynı dönemde soyaya yatırım yapan ülkeler ve kurdukları fabrika sayıları bile bir gerçeği göstermektedir. Türkiye, fikirlerin çokça dile getirildiği fakat fikrin uygulamasında eksik kaldığı gerçeğiyle yüzleşememektedir.

"Fransa'da 24 fabrika, İtalya'da 14 fabrika, Japonya'da 21 fabrika, Almanya'da 12, İsrail'de yedi, bugün beğenmediğimiz Yunanistan'da dahi beş soya fabrikası vardır. Buna karşın Türkiye'de bir tek soya fabrikası var, o da çalışmamaktadır."

diye belirten Akarca, plansızlığın sonuçlarının dış borçların artması, dış ülkelere bağımlılık ve içeride kıtlık gibi ağır sonuçları olabileceği konusunda uyarılarda bulunmaktadır.⁴⁸²

Nüfusun 3/4'ünün köyde yaşadığı 1960'lar Türkiye'sinde tarım okullarının az ve yetersiz sayıda oluşu da bir başka eleştiri konusu iken teknik okulların sayısı az olmasına rağmen yetişen teknik kadroların bile Anadolu köylerine gitmemesi veya gidememesi gibi sorunlar, tarımsal kalkınmanın temelindeki sorunlardan biri olarak

⁴⁸² CSTD, T.5, B.43, O.2, 6.2.1966, s.s.39-43.

görülmektedir. Mevcut tarım okullarından dokuz tanesi 1950 yılından önce diğer 6'sı 1963 yılında, 5 teknik ziraat ve 2 teknik bahçıvanlık okulları da 1943 senesinde kurulmuşlardır. 1950-1960 arasında tarım okulu açmak yerine imam hatip okullarının açılmasını da eleştirmekte olan Akarca'ya AP sıralarından ses yükseltince O'da, yaygın eğitimle kalkınma arasındaki bağlantıyı hatırlatarak şunlar söyler:

*"Vatan sathına İsrail'de, Milliyetçi Çin'de, Japonya'daki gibi bu okulları serpiştirmedikçe bu memleketin tarımında çiftçi çocuğunu eğitmedikçe bir kalkınma mümkün değildir. Bugün halkın büyük çoğunluğu ile iktidara geldiklerini iddia eden arkadaşlarımdan ve meslekten olan Sayın Tarım Bakanımızdan istirhamım, bölge tarım okullarının yurt sathına çiftçi çocuklarını geliştirmek üzere serpiştirilmesini rica ediyorum."*⁴⁸³

Devletin tarımsal yatırımlarının az olması sorunu; tarım-sanayi dengesinin sağlanması kadar önemli bir husustur. 1959 rakamlarına göre devlet yatırımlarının yalnızca % 9,5'i tarım yatırımyken kalkınma planı sonrası bu oran 1965'te % 20'leri bulmuştur. Bu oran bile Akarca'yı tatmin etmemektedir. Çünkü yüzölçümüyle ve toraklarının verimsizliği hesaba katıldığında İsrail'de bu oran % 50 civarındadır. Tarımsal yatırımlar için çiftçiye kredi açmakla görevli Ziraat Bankasının çiftçiye yatırım için ayırdığı bütçenin % 36'sını farklı alanlara kaydırması da zirai yatırımda çiftçiye verilecek kredi imkanlarının kısılması anlamına geldiği için Akarca tarafından eleştirilmektedir.⁴⁸⁴

Bilimsel çevreler tarafından tarımsal kalkınma ve üretimin artırılması adına ileri seviyede kalkınma hamlelerine sahip ülkelerden uzmanların fikirlerine başvurulmuş yanı sıra ülkedeki üniversitelerin araştırma projeleri sayesinde ilerleme sağlanan Türkiye'de tüm bu gelişmeler Anadolu köylüsüne bir türlü ulaşamamaktadır. Bunun başlıca sebebi olarak da yetişmiş teknik elemanların kentlerden dışarıya çıkmamaları olarak göstermektedir. AP'li İsa Bingöl, bu konuda şunları dile getirmektedir:

"Muayyen şehirlerimizde Batıya kıyasla hayli lüks döşenmiş bürolarda otoriteler, masa adedi her gün biraz daha artırılan merkez servislerinde işlek kafalar emir ve talimat beklerken; Anadolu'nun bağrında, bütün kazalar, birçok vilâyetler eli nasırlı, yüzü kavrulmuş,

⁴⁸³ A.g.e., s.43.

⁴⁸⁴ CSTD, T.5, D.2, B.43, O.2, 6.2.1966, s.44.

dağarcığı bilgi ve tecrübe dolu, dili tatlı teknik kadronun hasretiyle dövünmektedir."⁴⁸⁵

Kimi senatörlere göre Anadolu da adları sıklıkla adı geçen Eskişehir, Adana, Urfa, Muş, Konya Ovaları'nın dışındaki toprakların karakterine göre üretim tekniklerinin geliştirilmesi gerekmektedir.⁴⁸⁶ Ayrıca Üniversiteler eliyle jeoloji ve toprak araştırmaları haritalarının yapılması istenmektedir. Türkiye'nin bu yıllarda bir tapulama ve kadastral haritalama konusunda eksiklikleri hala devam etmektedir. Çiftçiye toprak dağıtımı konusundaki en bilinen toprak reformu meselesinde dahi temel olan tapu ve kadastro işlerinin doğru şekilde yapılabilmesi için bu haritaların tamamlanmış olması beklenmektedir.⁴⁸⁷

Kırsaldaki tarımsal faaliyetlere dair yapılan görüşmelerde öne çıkan bir konuda asayiş sorunudur. Çiftçi mallarını koruma kanununun çıkarılması ve gerekirse çiftçilerin güvenliğini temin edebilecek yeni bir kuruluş kurulması öneriler arasındadır.

Senatör İsa Bingöl, hükümetten genel hatlarıyla şu isteklerde bulunmaktadır:

1. Yatırım tesisleri lüks değil, ihtiyaca uygun alınmalıdır.
2. Çalışmalarda kooperatifleşmeye gayret olunmalıdır.
3. Zirai hizmetlerde bürokrasiden uzak kalınmak, formaliteler azaltılmalıdır.
4. Teknik kadronun araziye şevkinde fazla ücret, lüks vasıta, güzel büro ve lojman temini yerine, kâr fikri ile istihsale ortak kılma yolları tercih olunmalıdır.
5. Fakirliğin asalet belgesi sayılması fikrini ve zihniyetini bertaraf edebilmek için her şeyin devletten değil teşebbüsten temin olunabileceği inancı telkin edilmelidir.
6. Orman köylerine daha büyük bir dikkatle ilgi gösterilmeli, kendilerine tahsis olunacak kredi metodu ve limitleri müsait hale getirilmelidir.⁴⁸⁸

Bu istekler kırsaldaki tarımsal faaliyetlerin temel sorunları olarak görülebilir.

Senatör Mehmet Ali Demir, 1966 yılı Tarım Bakanlığı bütçe görüşmelerinde özellikle hayvancılıkta Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu aktarmaktadır. Ona göre Zirai Mücadele Genel Müdürlüğü'nün bütçe içindeki ödeneğinin yetersizliğinin hayvan ıslahı, üretimi, yem sorunu gibi sorunları beraberinde getirdiğini düşünmektedir. Bahsi geçen genel müdürlüğün eleman ve ödenek yetersizliği başarısızlığa neden olmaktadır. Demir, kürsüden hükümete şöyle seslenir:

⁴⁸⁵ A.g.e., s.53.

⁴⁸⁶ A.g.e., s.53

⁴⁸⁷ A.g.e., s.54.

⁴⁸⁸ A.g.e., s.61.

*"Bugün 30 milyonu geçindirmekte zorluk çeken vatan toprağı yarın nüfusu elli milyonu bulduğu vakit açlık dâvası ile karşı karşıya kalınacağı düşünüülerek, felâketi şimdiden önleyecek tedbirlerin hep birlikte alınması lâzımdır. Artık vatana, vatandaşa istikbal vadeden yerlere yatırımlar yapılmalıdır."*⁴⁸⁹

Balıkesir Senatörü Hasan Ali Türker'e göre ülkenin tarım davası adeta *"açlık ve tokluk dâvası, geçim dâvası, ilerleme dâvası"*dır. Türker, 1966 Tarım Bakanlığı bütçe görüşmelerinde özellikle yem maddeleri üzerinde durmakta ve 1964 yılında Meclise getirdiği Yem Maddesi Kanunu'nun halini sormaktadır. Anlaşılan o dur ki, 2 senedir bu konuda bir ilerleme sağlanamamıştır. Kurulan yeni hükümetin (AP) Türker'e 'biz daha iyisini getireceğiz' telkini sonrası durum hala aynıdır. Örneğin: çıkması beklenen diğer bir kanun da Çiftçi Mallarını Koruma Kanunu'dur. Bu konuda daha önce de kimi senatörlerce dile getirilmiş olsa da ilerleme olmaması eleştirileri beraberinde getirmektedir. Türker'in önemle üzerinde durduğu nokta, kurulması ümitle beklenen Şap Enstitüsüdür. Şap hastalığı uzun yıllardır hayvancılık alanında ciddi hasarlar vermiş bir hastalıktır. Türker'e göre şap hastalığı sebebiyle özellikle çift tırnaklı hayvanların yurt dışına ihracı mümkün olamamakta; bu da üreticiye ciddi kayıplar yaşatmaktadır. Konuya kesin çözümü sağlayacak enstitüden bilimsel bir çözüm beklendiği anlaşılmaktadır. 1967 yılında mesele Fehmi Baysoy, tarafından bir düzenleme beklentisiyle Senatoya getirilse de herhangi bir değişim yaşanmamıştır.⁴⁹⁰

1960'ların başından itibaren yaptığımız Senato taramalarında hayvancılık alanında da en çok söz alan senatörlerden birinin Hasan Ali Türker, olduğu görülmüştür. Ona göre Türkiye'de bilimsel anlamda hayvan ıslahı, bakımı gibi konular ciddi bir başarı içindedir. Ancak yine de ortada görülen yetersizliğin sebebi bu işi yapanlar veya bilimsel yöntemlerin eksikliği değildir. Ona göre sorun bu alana ayrılan ödeneğin azlığıdır. Bu yıllarda hayvancılık denilince ilk akla gelen yer, neredeyse tek geçim kaynağı bu olan Doğu Anadolu'dur. Bölge halkına daha fazla kredi imkanı sağlandığı takdirde gelişme göstereceği öngörülmektedir.

Senatörlerin yalnızca çiftçilerin değil devletin tarımsal alandaki yatırımlarına karşı dikkat ve eleştirileri bütçe görüşmelerinde dile gelmektedir. Hasan Ali Türker, Tarım Bakanının devlet şeker fabrikalarından çıkan küspenin hayvanlara verilmesiyle verimin arttığına yönelik açıklamasına karşın bu durumun sınırlı bir alanda geçerli

⁴⁸⁹ A.g.e., s.62.

⁴⁹⁰ CSTD, B.31, O.2, 6.2.1967, s.923.

olduğunu iddia etmektedir. Ona göre" *Şeker Şirketinin hayvancılığı, bir şirketin, bir fabrikanın, bir çiftliğin hayvancılığı mesabesindedir. Değerlidir, ıslah vardır. Ama koskoca Tarım Bakanlığını müesseseleri ile kıyas edilemeyecek çaptadır.*"⁴⁹¹ Anadolu kırsalında hayvanların beslenmesi için yem bulmak zordur. Bu nedenle yalnızca şeker fabrikalarından elde edilenlerle genel hayvan beslenme sorunsalının çözilemeyeceği muhakkaktır. Bu ancak yaygın bir uygulama ile mümkün olabilir.

Senatör İsmail Yeşilyurt, 1960'lar Türkiye'sinde bir Anadolu köylüsünün üretim serüvenine ışık tutmaktadır:

*"Köylü kaderine inanmıştır. Onun elinde yalnız öküzü vardır. Bununla tarlasına kadar gider. Sapanı ile eker, tohumu eliyle saçtıktan sonra yine onların tapan dedikleri ağaç vasıta ile üzerinden geçer. Ve bundan sonra da kaderine, talihine ve Allah'ına inanarak tarlayı öylece terk eder. Yağmur bol yağarsa mahsulü bol olur. Bol yağmadığı takdirde fakir köylü, zamanı gelince yine Allah'ına olan bağlılığı ile dua eder, tebrikler yazmak suretiyle dağlara, dualara çıkar. Mahsulü az olursa, köylü bunu nasırlı elleriyle toplar, orakla biçer. Tınazın beklediği ve rüzgâr esinceye kadar köylünün o yerde boş ve atıl kaldığı vakıdır. Nihayet, rüzgâr eser, harmanını savurur, tınazını savurur. Tanenin bir kısmı yel ile samana gider; bir kısmı ise yerinde kalır. İşte kalana «geç» diye tâbir edilir. Ve bunun bir kısmını evine götürür. Çocuklarının iâşesi olur. Diğer bir kısmından ise Devlete olan borçlarını öder. Şimdi bu şekilde yapılan bir tarımdan, benim bizzat şahidi olduğum hâdiselerle elinde mahsulde mevcut bulunan buğdayın % 50 si zarardır. % 50 sini hayvan yer, dökülür, saçılır, yel götürür. Ve böylece millî servetin % 50 si heba olmaktadır."*⁴⁹²

Yeşilyurt'un analizi bir Türkiye gerçeğidir. Ülkeye yurt dışında getirilen biçer-döverlerin 50-60 bin liralara yerine 130 bin lira civarında satılarak özellikle büyük tüccarların daha fazla kazanmasına imkan sağlanmaktadır. Ancak bu durumda küçük üreticiler yüksek fiyatlar sebebiyle biçer-döver alamayacak durumda kalmakta dolayısıyla üretim alanında istenilen düzeylere çıkılamamaktadır.

⁴⁹¹ CSTD, T.5, B.43, O.2, 6.2.1966, s.s.63-65.

⁴⁹² A.g.e., s.65.

Senatörlerin dikkat çemberine Devlet Üretim Çiftlikleri de takılmaktadır. Bu kurumların bulundukları bölgelerde yerel halktan ayrı bir görüntü çizmesi eleştirilmektedir. Bu konuda Kırşehir'deki Malya çiftliğini örnek veren İsmail Yeşilyurt bölgeye yaptığı bir ziyaret sonrası gördüklerini şöyle dile getirmektedir:

*"Ben Kırşehir'in Malya çiftliğine ve yakınında bulunan birkaç köye gittim. Köye bakıyorsun, kapkaranlık, zindan gibi. Onun arsaları üzerine kurulmuş bulunan Malya çiftliğine bakıyorsunuz; Yıldızlar gibi yanyanıyor. Acaba mümkün değil midir? yanında bulunan şu dünyanın en büyük nimeti olan elektrikten bir tel çekmek suretiyle o köye elektrik vermek... O köylü buna baka baka Devlete olan muhabbeti, Devlete olan yakınlığı eksilmiyor mu? Köylü halen senelerce karşısındaki ışığa baka baka mı; öbür dünyaya gidecek arkadaşlarım? Bunu yapmak mümkün değil mi?"*⁴⁹³

Yeşilyurt'a göre devlet üretim yapmalıdır ancak çiftçisine de bu konuda destek sağlamalıdır. Anlaşılan o dur ki Malya çiftliğinde buna dair bir işaret görememiştir.

1966 yılında Tarım Bakanı Bahri Dağdaş'a göre tarımsal alandaki durum geliştirilmesi gereken bir noktadadır. Ülke de tarımla uğraşan nüfusun % 75'i oluşturması yine bu alanda gelir düzey düşüklüğüne neden olmakta ve alım gücünü etkilemektedir. Bakanın, Beş Yıllık Kalkınma Planı'na dair düşüncelerine bakılacak olursa, onlarda olumlu değildir. Endüstriyel bitkilerin üretiminde program dahilinde bir artış gözlense de genel tarımsal ve hayvansal üretimin talebin ve ihtiyacın altında kalması olumsuz bir tablo çizmektedir. Bakana göre bu durumun 3 temel sebebi vardır. Bunlar: makineleşme sorunu, sulu ziraatın yaygınlaşamaması, sertifikalı güre ve tohumlukların gereken düzeyde kullanılmamasıdır. Kırsal kesimdeki üretim düşüklüğünü bu çerçevede değerlendirmektedir. Bunların yanı sıra, bir bölge de uzun süreler boyunca aynı bitkinin ekiminden kaynaklı verimsizlik (örneğin Orta Anadolu'da buğday ekimi), toprağın nöbetleşe kullanılmaması, aşırı otlatma ve erozyon sebebiyle hayvancılıkta önemli mera ve çayırların birer ikişer ortadan kaybolması da verim düşmesinin nedenlerindendir. Bunlara bir de zirai işletmelerin çok küçük, adeta parçalanmış oluşu da eklenmelidir. Ortalama 26 milyonluk işlenen arazi, 28 milyon mera ve 10,5 milyon hektar orman arazisinin doğru bir işletme

⁴⁹³ A.g.e., s.66.

politikasıyla işlendiği takdirde nüfusun iki katının dışa bağımlı olmadan kendine yeter duruma getirilebilir. Ancak bunun için Türkiye'de bir zirai reform ihtiyacı söz konusudur.⁴⁹⁴

Bakan Bahri Dağdaş'ın, zirai reformun nasıl yapılacağına ilişkin düşüncesi ise şöyledir: 1. Tarımda makineleşme ve çiftçinin makineyle donatılmasının sağlanması; (bu konuda Dağdaş döneminde özel bir komite kurularak iklim ve coğrafi şartlara göre gerekli aletlerin neler olduğunun tespiti, nasıl tedarik edileceği ve çiftçiye nasıl ulaştırılacağına dair çözümler üretilmeye çalışılmıştır.)

2.Kimyevi gübrenin tarımda yaygınlaştırılması; 1965 yılı itibariyle ülke genelinde yalnızca 800 bin ton kimyevi gübre kullanılmıştır. 1966 yılı için 1 milyon üzerine çıkılacağı öngörülmektedir. Bu dönemde Yunanistan, 1 hektar araziye 37 gram gübre atarken Türkiye'de bu oran 5-6 gr. düzeyindedir. Haliyle bu durum üretimin istenilen düzeye çıkmasını engellemektedir. Kimyevi gübrenin Türkiye üreticilerine tanıtılmasında dönemin devlet şeker fabrikalarının rolü önemlidir. Şeker fabrikasına pancar veren üreticilere uygun fiyatlarla dağıtılan gübreler sayesinde üretimde artışlar yaşanmıştır.

3. Sulu tarımın yaygınlaştırılması; Üretimin genellikle iklim şartlarına bağlı olduğu bu yıllarda değiştirilmeye çabalanan durumlardan birisi de yıl boyunca istenilen düzeyde toprakların sulanmasını sağlayacak teknik sistemin kurulması meselesidir. Bakan Dağdaş bu konuda Bakanlığın gereken desteği vereceğini belirtmektedir.⁴⁹⁵

Bakan, gelecek için yapılması planlanan konuları şöyle sıralar: 1-Özellikle bütün Avrupa, Asya memleketlerinde epidemik olarak seyreden, büyük kayıplara neden olan şap hastalığı ile daha etkili bir mücadele programı uygulanacak ve Avrupa'da egzotik olan Virüs tiplerinin neden oluşu şap hastalığı yurdumuzdan tamamen kaldırılacak. 2-Avrupa pazarlarına canlı hayvan veya et ihracı üzerimde de önemle durulacaktır. 3-Yapımı devam eden Ankara Şap Enstitüsünün binasının hızlı bir şekilde bitirilmesine çalışılacaktır. 4-Zirai eğitim alanında Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne bağlı Yüksek Ziraat Fakültesi kurulması planlanmaktadır. (Araştırmalarımız sonrasında ODTÜ'de böyle bir fakültenin hiç kurulmadığını öğrenmiş bulunmaktayız.)

⁴⁹⁴ A.g.e., s.71.

⁴⁹⁵ A.g.e., s.72.

5-Zirai kredilerin Ziraat Bankası'na verilen zirai kredilerin miktarlarının artırılması için çalışılacak, daha fazla çiftçiye kredi imkanı yaratılması için mücadele edilecektir.

6-Devlet Üretme Çiftliklerinin imkanlarının çiftçilere doğrudan ulaştırılması sağlanacak şeklinde bir söz verilmiştir.⁴⁹⁶

7-çiftçilerin üretimlerinin artması kadar üretimden edindikleri gelirinde tarımsal faaliyetler de önemli olduğu bu nedenle ürünlerin taban fiyatlarının üretim şartları göz önüne alınarak düzenlenmesi için çalışılacağını belirtmektedir.

8-Ziraat odaları ve birliğinin kuruluş kanunnamesinin hazırlanıp Meclise getirilmesi için çalışılacaktır.

9-Bakanlığın en temel politikası olarak değerlendirilen üretimlerin değerlendirilmesi konusunda gereken çalışmaları yapmak için yakında zamanda kurulan Tarım Ürünleri Değerlendirme Pazarlama Dairesinin tam kapasiteyle çalıştırılması sağlanacağını ifade etmektedir.⁴⁹⁷

1966 yılında hazırlanan rapora göre Tarım Bakanlığının hizmet ve faaliyetleri şöyledir:

- a) Bitki ve hayvan üretiminde prodüktiviteyi, kaliteyi ve bunlardan faydalanmayı artıracak her türlü tarım araştırmalarını yapmak ve yaptırmak,
- b) Toprağından ve hayvanlarından daha bol ürün almayı arzulayan çiftçiye faydalı bilgi ve ileri tarım usullerinin öğretilmesine, yayılmasına ve benimsetilmesine çalışmak,
- c) Çiftçinin ihtiyacı bulunan tohum, fidan, fide, damızlık hayvan, alet, m akına, gübre, ilâç, kredi gibi üretim giderlerinin temininde yardımcı olmak,
- d) Çiftçilerin teşkilâtlandırılması, tarım ürünlerinin değerlendirilmesinde ve pazarlanmasında teknik yardım ve desteklemelerde bulunmak.

Dağdaş, bu hizmetlerin yeterli düzeyde verilebilmesi için bakanlığın reorganizasyona yani bir yenilenmeye ihtiyacı olduğunu ve bu konuda 1964'ten beri yapılan çalışmalar sonrasında yayınlanan bir rapordan söz etmektedir. Bu rapora göre bakanlık teşkilatının yakın zamanda yeniden düzenleneceğini ve buna uygun olarak bir kanun tasarısının hazırlanarak Senato'ya sunulacağını duyurmaktadır.⁴⁹⁸

Yıllar yılı tarımdaki sorunların aynı kaldığı gerçeği senatörlerin eleştirilerinden de anlaşılmaktadır. 1967 yılı itibarıyla Türkiye'de tarım kendi içine kapalı bir yapıda

⁴⁹⁶ A.g.e., s.76.

⁴⁹⁷ A.g.e., s.77.

⁴⁹⁸ A.g.e., s.79.

mücadele etmektedir. Çiftçiler küçük aile üreticileridir ve geçimlik ekonomi anlayışındadır. Diğer yandan üretim yapılan arazilerde de kendi haline bırakılmış bir yapı göze çarpmaktadır. Devlet arazilerde ne ekileceğine karışmamaktadır. 1967 yılı Tarım Bakanlığı, bütçe görüşmeleri sırasında CHP'li Fehmi Baysoy, konuyu eleştirerek Anayasaya dikkat çekerek “*Anayasamız, Türkiye topraklarının değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre, ayrılmasını derpiş etmiştir. Bugün nerede, hangi tarım çeşidinin tercihan yapılacağını gösteren ve Anayasamızın öngördüğü manada bir ayırım yapılmamıştır*”⁴⁹⁹ demektedir.

Ekilen arazilerdeki başlıca sorun sulamadır. 1930’lu yıllardan beri sulu tarım anlayışı bilinmesine rağmen gereken yatırımların yapılmadığı anlaşılr. Ki bu dönemde köylünün en önemli eleştirisi sudan, sulamadan yoksun olmaktır. 1960’ların başından sonuna kadar gelen hükümetlerin genel tavrı arazilerinin sulu tarım yöntemiyle verimli hale getirilmesidir ancak bunu başarabilmek için Toprak-Su Genel Müdürlüğü’ne fazlaca görev düşse de bütçedeki yetersizlikleri sebebiyle istenilen seviyeye ulaşılamamıştır. Bu nedenle sözcüler veya hükümetler değişse de bu alanda fikirlerin tıkaandığı temel nokta, bütçe yetersizlikleridir. Bütçe yetersiz cümlesi adeta sihirli bir cümle misali her hükümetin tutunduğu bir dal gibidir. Sorunların çözülememesinin nedenlerinden biri elbette maddi kaynakların yetersizliğidir ancak bunlardan yalnızca biri olarak gösterilebilir. Bu durum maalesef bütçe planlama konusundaki öncelikler meselesidir. Ülkenin %70’inin kırsalda yaşadığı ve eğitimden sağlığa veya bayındır hale getirilmeye kadar her şeyin temel çözüm noktası olan tarımsal gelişme için ayrılan bütçenin yetersizliği kısır bir döngü içindedir.

Elbette kimi zaman bütçe içinde bazı alanlarda azaltma ve eksiltmelerle kırsaldaki toprakların sulanması için kaynaklar ayarlandığı da görülmektedir. Adalet Partisi’nden Lütfi Hocaoglu’na göre, Tarım Bakanlığının gidermesi gerekenler sorunların başında sulama gelmektedir. 1967 yılı bütçesinde tarım arazilerinin sulanması işine bir önceki yıla göre 20 milyon lira ek ödenek ayrıldığı da görülmektedir. Ancak eksikliklerin uzun yıllara dayalı olduğu, köylerin şehirlere doğru göçe fazlasıyla yöneldiği bir dönemde kırsala can suyu olamamıştır.⁵⁰⁰

Tarımsal faaliyetlerde personelin etkisiz oluşu eleştirilerin hedefindeki başka bir konudur. AP’li Hocaoglu 1967 bütçe görüşmelerinde Tarım Bakanlığının yeterli personeli etkin bir şekilde yetiştirme sürecinde başarılı olamadığını belirtmektedir.

⁴⁹⁹ CSTD, T.6, B.31, O.2, 6.2.1967, s.s.922-923.

⁵⁰⁰ A.g.e., s.937.

"Tarım Bakanlığının çiftçileri yetiştirmek ve hünere sahibi kılmak yolundaki hizmetleri teknik teşkilâtlar tarafından görülmektedir. Hepiniz bilirsiniz ki, bugünkü teknik teşkilâtlar bu hizmetleri gereği gibi yapacak nitelikte de değildir. Bu hizmetlerin yeniden düzenlenmesine teşkilâtın kazadan öteye geçerek, bucak ve köy seviyesindeki ihtiyaçlara ulaşmasının esas hedefittihazını son derece önemli ve faydalı görmekteyiz" diyerek beklentilerini paylaşmıştır.⁵⁰¹

Tarımsal alanda faaliyet gösteren kurumların düzeni ve yetersiz kılınışı üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Bu kurumların başında Toprak- Su Genel Müdürlüğü gelmektedir. Bu konuda 1966 yılında bir adım atılmış Toprak-Su Genel Müdürlüğü, Devlet Su İşleri ve Ziraat Bankası bir araya gelerek toprak su kooperatifleri kurulması ve yeraltı sularını geliştirme adıyla bir protokol anlaşma yapmıştır. Bu sayede yerel çiftçilerin kurulacak olan Toprak Su kooperatifleri aracılığıyla teşkilatlanması, yeraltı sularının değerlendirilebilmesi gerçekleşmiş olacaktır. Devlet eliyle açılabilen su kuyusu sayısı yılda 300 civarındayken çiftçilerin teşkilatlanması sayesinde kooperatifler eliyle 1000 in üzerinde kuyu için çalışma başlatılmıştır.

1967 Bütçe görüşmelerinin sonunda konuşan Tarım Bakanı Bahri Dağdaş'ın tarıma yönelik bakışı bir önceki yıllara aynıdır. Ona göre; Türkiye'deki tarımsal verimin düşüklüğünün sebebi çoğunlukla üreticinin yetersizlikleridir. Çiftçilerin yeterli üretim aracına sahip olamaması, işletmelerin çoğunluğunun küçük aile işletmeleri olması bu nedenlerin başını çekmektedir. Ancak buna rağmen Dağdaş, tarımsal gelişmeyi sağlama için 1967 yılından 2000 yılına kadar Türkiye'nin tarımsal gelişiminin çehresini çizmek adına bir çalışma başlatıldığını ve uzun soluklu planlarla bir yol çizilmeye başlandığını söylemiştir. Dağdaş AP'nin 1967 yılı tarım politikasının temel prensiplerine bakıldığında her geçen gün artan Türkiye nüfusunun beslenmesi gerekliliğinden dolayı sanayinin tarımsal hammadde ihtiyacının karşılanmaya devam edilmesi ve çiftçilerin yaşam standartlarının yükseltilmesi gerekliliği üzerinde durduğu görülmektedir. Bunları gerçekleştirebilmek içinde iyi tohumluğun sağlanması, fidan, damızlık hayvan, kimyevi gübre, sulama imkanlarının iyileştirilmesi için çabalama, modern tarım alet ve makinelerinin sayısında artış ve elbette konunun en can alıcı noktası olan kırsalda yaşayan çiftçiye kredi imkanlarının sağlanması gerekmektedir. Bakan, Cumhuriyet Senatosuna bunların farkında olduğunu ve çözmek için çalışıldığı teminatı vermektedir. Bakan Dağdaş, bu dönem

⁵⁰¹ A.g.e., s.s.943-945.

Türkiye tarımının kısa sürede kalkınamayacağı gerçeğini görmüş olacak ki, konuşmalarında uzun vadeli makro ekonomik politikalara olan ihtiyaçtan bahsetmektedir.⁵⁰² Ancak Türkiye'de planların sürekli ancak uygulayıcılarının kısa vadeli oluşu sebebiyle makro ekonomik tarım politikalarının sürdürülebilirliği elbette şüphelidir.

Türkiye’de tarım denilince tüm sorunlarla yalnızca Tarım Bakanlığının sorumlu olduğu anlamı çıkmamalıdır. Bu alan dağınık bir yetkilendirmeye çeşitli bakanlıklar eliyle yürütülmektedir. Tarım adeta her bir eteğinden bir çocuğun tuttuğu ana görüntüsündedir. Örneğin: tarım arazilerinin sulama, drenaj ve taşkın önleme konularında iyileştirilmesi işi Bayındırlık Bakanlığınca yürütülmektedir. Bu kapsamda işlerin ancak doğru koordinasyonla yapılabileceği, diğer hallerde işlerin ciddi aksaklıkla karşılaşacağı bir gerçektir. Mecliste, kırsal yaşamın sorunlarına yönelik eleştirilerin bir kısmı bu organizasyonsuzluğa atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle Köy İşleri Bakanlığı kurulduğunda tüm bu sorunların tek çatı altında çözüleceği ümidi ortaya çıkmıştır. Ancak bu da yanıltıcı olmuştur.

4.2.1. Gelir Vergisi Kanunu-Zirai Kazançlar

31 Aralık 1960 tarihinde kabul edilen 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu’nun 52. maddesi gereğince zirai kazançlarla ilgili bir düzenleme getirilmiştir. Buna göre

*“Zirai faaliyetten doğan kazanç, zirai kazançtır. Zirai faaliyeti arazide, deniz, göl ve nehirlerde, ekim, dikim, bakım, üretme, yetiştirme ve ıslah yollarıyla veyahut doğrudan doğruya tabiattan istifade etmek suretiyle nebat, orman, hayvan, balık ve bunların mahsullerinin istihsalini, avlanmasını, avcılar ve yetiştiricileri tarafından muhafazasını, taşınmasını, satılmasını veya bu mahsullerden sair bir şekilde faydalanılmasını ifade eder. Çiftçilerin elde ettikleri zirai kazançlar, bu Kanunun 94. maddesine göre hasılatları üzerinden tevkifat yapılmak suretiyle vergilendirilir.”*⁵⁰³

Zira Kazanç vergisi nakit ödenmektedir. Her zirai ekim, dikim ve besicilikle ilgili sınırlama bu kanunun kapsamındadır. Genel hatlarıyla bu kanuna göre ortalama

⁵⁰² A.g.e., s.s.960.

⁵⁰³ <<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=193&MevzuatTertip=4>>

150 dönüm ve üzerinde araziye sahip olanlar zirai kazanç vergisine tabi olacaklardır. Bu kapsamda yalnız muz ekimi yapanların 30 dönüm arazi üzerindeki üretimleri için vergilendirme yapılmaktadır.

Zirai kazançların vergilendirilmesi, Türkiye için yeni bir uygulama dönemini de başlatmıştır. Ancak 1960-1962 arasında Türkiye'deki zirai üretimin yaşanan kuraklıklar sebebiyle ciddi düşüşler yaşaması, tarım ve hayvancılığın ciddi mali sorunlarla karşılaşmasına neden olmuştur. Bu süreçte özellikle küçük çiftçi ailelerinden ziyade orta ve büyük üretim yapan çiftçilerden gelen taleplerde, önce Mecliste ardından da Senatoda değerlendirilmiştir. Bu taleplerin ortak noktası, vergi beyanname süresinin bekletilmesi veya belli bir süreye kadar ertelenmesi yönündedir. Bu istekler Senatonun Tarım, Sanayi ve Bütçe Komisyonlarında görüşüldükten sonra olumlu bulunarak tartışma gündemine alınır. Senatör Mualla Akarca'ya göre Türk çiftçisi vergiyi ödeyecek durumda değildir. Zaten yakın zamanda hazırlıklarını devam ettiren Tarım Bakanlığının çalışmaları son bulacak ve Zirai Gelir Vergisi Kanunu çıkacaktır. Bu nedenle kanun çıkıncaya kadar geçen sürede çiftçiye destek olacak adımlar atılmalı ve erteleme verilmelidir. Vergi düzenlemesi ile 97544 kişinin vergilerinin ertelenmesi mümkün olacaktır.⁵⁰⁴

Senatör Niyazi Ağırnaslı, kanundaki bu düzenlemeye karşıdır. Çünkü genele hitap etmeyen, az sayıdaki zengin çiftçilere yönelik bir düzenleme öngörmektedir. Ona göre bu kanun 20 milyon çiftçiden yalnızca 40 binini ilgilendirmektedir.

"Eğer hakikaten 40 bin kişi bu vergiyi ödiyecekse bir şey denemez. Ama, bir taraftan 300 lira ücret alan kâtip, memur, bekçi âmme hizmetlerine iştirak ederken, milyonluk mahsul kaldıran çiftçi vatandaşı, âmme hizmetlerine iştirak şerefinden mahrum bırakmak gibi bir zihniyet "ne Senatoca ne de Meclisçe düşünülemez ve derpiş edilemez" demektedir.

505

Niyazi Ağırnaslı, gibi düşünen senatörlere göre bu erteleme isteklerinin temelinde vergiden kaçmak gibi düşünceler yatmaktadır. Tarım Bakanı İzmen, buna karşı çıkar:

"Türk müstahsilinin, bu vergi mükellefiyeti altına giren insanların, vergiden asla kaçınmadıklarını bilmek lâzımdır. 27 vilâyetin mümessilleri bendenize gelmişlerdi. Tek istedikleri ve rica ettikleri şudur: Biz asla vergi

⁵⁰⁴ CSTD, T.1, B.40, 0.1, 27.2.1962 s.s.76.

⁵⁰⁵ A.g.e., s.72.

vermekten kaçman kimseler değiliz, Devlete karşı olan hizmetlerimizi yerine getireceğiz. Bizim istirhamımız bugün tatbik edilmekte olan verginin tatbikatındaki ağır ve yorucu olan kısmının kaldırılmasıdır. Bizim altından kalkamayacağımız bir vaziyet ihdas etmektedir, diyorlar. Bunda tamamen haklıdır. Tasavvur buyurun ki, bir memlekette henüz daha ileri derecedeki ticarethaneler doğru dürüst ve ciddi bir şekilde defter tutmakta güçlük çekerken herhangi bir çiftçinin bu defterleri tutması elbette mümkün değildir. Kaldı ki, ziraatte maliyeti tesbit etmek de çok güçtür”⁵⁰⁶

Görüşmeler sonunda çiftçiler tarafından ödenen Zirai Kazançlar Vergisi’nin yıllık beyannameleri 1 Temmuz 1962 yılına kadar ertelenmiştir. İlginç olan kanundaki erteleme veya kanunun kendisiyle ilgili köylülerin tam olarak bilgilendirilmediklerinin bir süre sonra ortaya çıkmasıdır. 1963 Mart’ında Erzincan Senatörü Fehmi Baysoy, konuyu Senato gündemine taşıyarak seçim bölgesinde bizzat yaşadığı olayı aktarır:

“Fehmi Bey, bir plân yaptınız ve arkasından bize vergileri yüklediniz, bir Zirai Gelir Vergisi yüklediniz başımıza... Sordum kendisine, «içinizde dedim, 100 tane sığırı olan var mı?» «Hayır, yok.» cevabını verdiler. «500 koyunu olan var mı?» dedim. O da yok... Burada zaten hububat ekilir. Bahçe ağaç ve saire yoktur. «Beşyüz dönüm arazisi olan var mı?» dedim. «Senelik geliri 40 bin lira olan vatandaş var mı?» dedim. Onlar da yok... Şu hâlde sizlerden Hükümet ne vergisi istiyor? Vergi almamak lâzım. Biz bunu böyle bilmiyorduk. Dediler.”

Fehmi Baysoy, bölgeye giden devlet memurları ve öğretmenler eliyle köylülerin bilgilendirilmesini istemektedir.⁵⁰⁷ Vergi ertelemelerinin çiftçiler üzerinde bir rahatlamaya neden olacağı kesindir. Ancak çiftçilerin uygulamaya dahil olmak için yeterince bilgilendirilmemesi bu haktan da sınırlı sayıda çiftçinin faydalanmasına sebep olmuştur. Nitekim senatörlerin eleştirilerinde haklılık durumu ortaya çıkmıştır.

4.2.2. Kalkınma Planları

4.2.2.1. Birinci ve İkinci Beş Kalkınma Planlarında Tarımın Yeri

⁵⁰⁶ A.g.e., s.78.

⁵⁰⁷ CSTD, T.2, B.51, O.1, 21. 3 .1963 s.s.410-11.

1960 Askeri müdahalesi sonrası ülkedeki her alanda yeni bir bakış ya da bir değişim istediği ortaya çıkmıştır. Bu değişimin temeli elbette ekonomiktir. Kalkınma temelli bu anlayışta kırsalda payına düşeni alacaktır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasıyla Türkiye'de kapsamlı bir planlı kalkınma dönemi başlamıştır. Teşkilat "Türk toplumunun seçtiği yaşayış şekli olan demokrasi düzeni içinde en yüksek kalkınma hızını sağlayacak, devam ettirecek ve sosyal adaleti gerçekleştirecek bir kalkınma planı hazırlayacaktır."⁵⁰⁸ Bilinciyle görevine başlamıştır. İncelediğimiz dönem itibariyle iki kalkınma planı hazırlanmıştır.

Ekonominin gelişmesi ve ülkenin Avrupa ve Amerika gibi sanayileşmesi anlayışı, genel bir kalkınmanın yanı sıra kırsal kalkınma söylemlerinin de itici gücü haline gelmiştir. Kalkınma cumhuriyet tarihinin en uzun soluklu söylemlerinden biridir elbette; ancak 1960'lar itibariyle temel politika olarak benimsenmiştir diyebiliriz. Çünkü bu konuya 1960'lar Türkiye'sinin askeri ve sivil makamlarının sıklıkla atıf yaptıkları görülür. Bu aynı zamanda siyasal çatışmalardan uzak bir gelişme anlayışının ilk sinyalleri denilebilir. Kırsal kalkınma konusunda ulusal gazetelerde yazılar yayınlanmaya başlamıştır. 1961-62 arasında Cumhuriyet'in düzenlediği Yunus Nadi ödülleri yarışmasına Mustafa Ok'un "Köylerimizin Kuruluş Konusu" isimli yazısı birinciliği kazanmıştır. Yazının içeriği ise Türkiye'de dillere pelesenk olan 40 bin köy varlığının aslında daha fazla olduğu ve bu köylerin bu kadar dağılık oluşu dolayısıyla 40 bin öğretmen, ebe, doktor, ziraatçı bulmaya çalışmanın sonu gelmeyen bir süreç olduğudur. Yazar bu nedenle köylerin birleştirilmesi düşüncesinden yanadır:

*"...Küçük birer iktisat ve kültür merkezileri haline getirilmesiyle nüfusumuzun % 80'inin kalkınma davamıza fikir ve fizik gücü olarak katılabilmesi sağlanmış olacaktır."*⁵⁰⁹

Mustafa Ok'un yazısı sonrasında köylerin birleştirilmesi gerekliliği ülke yönetim kademelerince dillendirilmeye, toplum kalkınması programlarını geliştirme sırasında uzmanlarca da değerlendirmeye alınmıştır.⁵¹⁰ "Köy Kalkınma Meselesinde", Köy Postası dergisinin küçük köyler ve dağ köylerine dair istekleri dikkate değerdir.

⁵⁰⁸ Fehmi Yavuz, **Memleketimizde Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması)**, TODAİE Yay., yayın no:72, Ankara, 1964, s.9.

⁵⁰⁹ **Cumhuriyet**, 28 Haziran 1962. (Mustafa Ok. 22-23 Şubat 1962 Talat Aydemir olayları sonrası emekliye sevk edilen 28 Mayısçılardan biridir.)

⁵¹⁰ Prof. Dr. Fehmi Yavuz, **a.g.e.**, s.25.

Kalkınmanın, merkezden köylere doğru gidişi eleştirilmekte ve küçük köylerin unutulduğu bu nedenle küçük köylerin birleştirilmesi meselesini dile getirmektedir.⁵¹¹

Kalkınma da ikinci durak yönetimdir. Konu ulusal basında yer almaya başlayıp, ülke gündeminde önemli bir konuma gelince Cumhuriyet, bu konuda 16 Ekim 1962 tarihinde yönetim kademesindeki halkın temsilcilerine kalkınma konusunda ne düşündüklerini soran ve ilginç sonuçlara imza atan bir anket çalışması başlatır. Vekillere kalkınma konusunda çeşitli sorular yönetilerek konu hakkındaki fikirleri, eğilimleri ortaya çıkarılmaya çalışılır.⁵¹² Demokrasinin ortaya çıkmasını sağlama, onu devam ettirme eğilimi veya sosyal adalet konusunda vekil ve senatörlerin düşüncelerinin ne olduğuna dair bilgiler içermektedir. Beş Yıllık Kalkınma Planı'na bakışlarının ne olduğunu anlama amacı olan ankette üyelerin planı benimseme oranlarına dair de bilgiler içermektedir. Onların eğilim ve düşüncelerinin ne olduğuna dair önemli bulgulara ulaşılabilecektir. Ayrıca ülkenin ekonomisine dair fikirlerinin, eğilimlerinin neler olduğunu anlama amacındadır. Cumhuriyet gazetesi, ankete katılacak üyeleri kura yoluyla belirlemiştir. Toplamda 630 temsilci bulunan TBMM'de kura ile tüm siyasi partiler ve bağımsızlar arasından 100 kişi belirlenmiştir. AP'den 25 vekil ve 9 senatör; CHP'den 29 vekil ve 5 senatör; YTP'den 10 vekil ve 4 senatör; Cumhuriyetçi Millet Köylü Partisi (CKMP) 5 vekil ve 1 senatör; Millet Partisinden (MP) 3 vekil 1 senatör; Bağımsız 3 vekil 2 senatör; Tabi senatörlerden 3 kişi bu ankette yer almıştır. Sorular şöyledir:

- 1- Bir kalkınma planına taraftar mısınız?
2. Plan hedefleri ve stratejisindeki ilkeleri uygun buluyor musunuz?
3. A-% 7'lik kalkınma hızını uygun buluyor musunuz?
B-% 7 'li kalkınma hızının sağlanması için ne kadar yatırım yapılmalıdır?
4. Türkiye'nin iktisadi-sosyal-kültürel kalkınması için sizce en uygun sistem hangisidir?
5. A-Kalkınma hızının gerçekleşmesi için gerekli olan iç finansman ihtiyacı arzulanan seviyesini bulabilecek midir?
B-Planın iç finansmanında gerekli olan munzam gelir hangi yolla karşılanmalıdır?
C-Vergi sistemimizin bünyesi için sizce en uygun şekil nedir?

⁵¹¹ **Köy Postası**, S.198, Ocak 1961,

⁵¹² **Cumhuriyet**, "TBMM 5 Yıllık Plan Hakkında Ne Düşünüyor", 16 Ekim 1962.

6. A-Yatırımların dağılışında sizin seçim bölgenize nasıl bir yatırım yapılmasını istersiniz?
- B-Yatırımların dağılışında tarıma mı sanayiye mi önem verilmelidir?
- 7- A- Beş Yıllık Kalkınma Planının ihtiyacının sağlanmasında rol oynayacak en önemli unsur sizce nedir?
- B-yabancı sermaye teşvik edilmeli midir?
8. A-Memleketimizin gelir dağılışında bir denge var mıdır?
- B-Türkiye'de bir toprak reformuna taraftar mısınız?
- C-Tarım gelirlerinden vergi alınmalı mıdır?

Sonuçlar ise şöyledir: 1-Bir kalkınma planına taraftar mısınız? Sorusuna Millet Meclisinin %90 evet derken % 2'si hayır ve % 8'si fikrim yok demiştir.

Cumhuriyet Senatosunda ise evet diyenlerin oranı %88 hayırlar %0 fikrim yok diyen %12'dir. Partilere göre dağılım da ise AP %85 evet %3 hayır % 12 fikrim yok CHP, MP ve Tabi Senatörler %100 oranında evet derken CMKP %83 evet % 17 fikrim yok; YTP (Yeni Türkiye Partisi) %70 evet % 30 fikrim yok Bağımsızlar %84 evet %16 fikrim yok düşüncesindedir. Buna göre Meclisin yüksen bir oranda kalkınma planından yana olduğu görülmektedir. Ancak bu konuda henüz fikri netleşmeyenlerin de olduğu gözden kaçmamaktadır. Plana itiraz yalnızca AP'li üyelerden gelir ki onlarda bunu 1961 Anayasası'nın 129. Maddesindeki “İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleşir. Devlet Planlama Teşkilatının kuruluş ve görevleri, planın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve planın bütünlüğünü bozacak değişikliklerinde önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.”⁵¹³ Açıklamasına dayandırarak gereksiz bulmaktadır. Yani Anayasada kalkınma için öngörülen bir yasa varken ayrıca bunu bir program haline getirmeyi gereksiz gördüğü anlaşılmaktadır.

Gazetenin 2.ci sorusu "Plan hedefleri ve stratejisindeki ilkeleri uygun buluyor musunuz "dur. Buradan itibaren üyelerin düşüncelerine dair daha net bilgiler alınmaya başlar. Genel olarak Meclisin % 59'u buluyorum derken % 8'si bulmuyorum, % 33'ü ise okumadım diyecektir. İlkeleri okuduktan sonra uygun bulanların oranının yüksekliği plandaki ilkelerin genel hatlarıyla kabul gördüğü yönündedir. Ancak henüz

⁵¹³ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>>

planı okumayanların oranı da kaygı vericidir. Partiler bazındaki veriler ise daha ilginçtir. AP uygun buluyorum oranı %40 uygun bulmayan %10 okumayan %50'dir. Planı okudukça uygun bulma eğilimi artmaktadır. CHP % 70 uygun bulurken % 4 uygun bulmamakta % 26'sı ise henüz okumamıştır. Bu da hükümette yer alan ve kalkınma planına ciddi bir katılımla evet diyen CHP gibi bir parti için henüz yeterince bilgi sahibi olmayan üyelerin varlığı kaygı verici görünmektedir. YTP ise %45 oranında uygun bulmakta % 55'si ise okumamıştır. CMKP, Bağımsız ve tabii senatörlerin tamamı ilkeleri okumuş ve uygun bulmaktadır. Bu da kalkınma planını ilkesel baz da en yoğun destekleyenlerin bu grup olduğunu göstermektedir. MP ise %75 okumamış, okuyup uygun bulan henüz yok ama okuyup uygun bulmayanların oranı % 25'tir. Partiler arasındaki okumama oranına bakılacak olursa siyasal tavırla orantılı olarak görmezden gelmeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. AP, MP ve YTP'nin planı okumama oranı %50 üzerindedir.⁵¹⁴

% 72'lik kalkınma hızını uygun buluyor musunuz? Sorusuna verilen yanıtlar ise şöyledir: Millet Meclisi % 68 oranında uygun bulurken Cumhuriyet Senatosu, % 75 oranında uygun bulmaktadır. Partiler bazında ise durum: Tabii ve Bağımsız üyeler açısından %100 'lük bir uygun bulma oranıyla karşılaşmış olup bunları %76 ile CHP takip etmektedir. Uygun bulmayanlar arasında AP % 42 'lik oranla başı çekmektedir. Bir diğer soru ise %7 'li kalkınma hızının sağlanması için ne kadar yatırım yapılmalıdır sorusudur. Buna Millet Meclisinin % 52'si GSMH'nın %18 yanıtını verirken Cumhuriyet Senatosu, % 84 oranında GSMH'nın %18'i kadarı yatırım yapılmalıdır yanıtını vermişlerdir.

Türkiye'nin iktisadi-sosyal-kültürel kalkınması için sizce en uygun sistem hangisidir? Sorusu ideolojiler bakımından da önemli bir fikir vermektedir. AP % 67, CHP %75, YTP %72, CMKP % 67, bağımsızlar %60, Tabii Senatörler %67 oranında karma ekonomiden yanadır. MP ise liberal ve karma ekonomi arasında yarı yarıya bir noktadadır. AP, MP, tabii Senatörlerinin hiçbirinde sosyalizm ekonomisi kabul görmemiştir. Sosyalizm ekonomisine taraftar olan üyelerin en çoğu CMKP'dendir. %33 oranında bir üye sosyalizmden yanadır. Onu %23 ile CHP takip ederken Bağımsız üyelerin %20'si YTP'nin de %9'u sosyalizm ekonomisinden yana tavır almıştır.

⁵¹⁴ Cumhuriyet, 17 Ekim 1962.

Kalkınma hızının gerçekleşmesi için gerekli olan iç finansman ihtiyacı arzulan seviyesini bulabilecek midir? Diye yöneltile soruya TBMM bünyesinde % 54.5 oranında hayır yanıtı alınmıştır. Partiler bazında ise iç finansman bulunacağı düşüncesinde olanlar %75 oranıyla Bağımsız Üyelerdir. Hayırlar içinde ise MP'nin oranı %100'dür. Meclisin en güçlü iki partisinde ise durum şöyledir. AP: %66 hayır %24 evet, CHP ise %67 hayır %21 evet oranların yakınlığı finansmanın içeriden değil de dışarıdan alınabilecek kaynaklara yönelebileceği ihtimalini gelecek açısından daha olası görüleceği anlamına gelmektedir.

Vergi sistemimizin bünyesi için sizce en uygun şekil nedir? Sorusuna verilen yanıtlara bakılacak olursa yeni tesislerin açılabilmesi için yatırımcıların elinde daha fazla fon bırakılmalı diyenler Meclis genelinde %30 civarındayken büyük kitlelerin yaşamalarının güçleştirilmemesi fikrine dayalı bir vergi sisteminden yana olanların sayısı ise %70 civarındadır. Partilerin tutumlarına bakılacak olursa en yüksek oranla AP'nin, yatırımcıların elinde fon bırakılmasından yana oldukları görülmektedir. Diğer partiler çoğunlukla büyük kitlelerin yaşamalarının güçleştirilmemesinden yana bir tavırdadırlar. Burada AP hariç tüm partiler halk kitlesinin üzerindeki yükün artmamasını daha önemli görürken AP ise kalkınma planında yatırımcıları teşvik edici bir vergi uygulamasından yanadırlar. Bu aynı zamanda AP'nin ileride liberal çevrelerden destek bulacağının bir göstergesidir.

Yatırımların dağılışında sizin seçim bölgenize nasıl bir yatırım yapılmasını istersiniz? Yatırımların dağılışında tarıma mı sanayiye mi önem verilmelidir? Sorularına verilen yanıtlara bakılacak olursa Meclis genelinde %73.5 oranla tarım sektörü öne çıkmaktadır. Diğer taraftan hangi alanlarda yatırım istersiniz sorularına ise üyelere sunulan alanlar; şeker fabrikası, çimento fabrikası, baraj, mensucat fabrikası, turizm, madencilik, konservecilik, hayvancılık, ilaç, soya fasulyesi, yeraltı suları, erozyonla mücadele gibi yatırım sahalarıdır. Bunlardan % 34 ile en çok turizm cevabı verilirken bunu hayvancılık ve konservecilik ve baraj ve sulama alanları takip etmiştir.

Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ihtiyacının sağlanmasında rol oynayacak en önemli unsur sizce nedir? Sorusuna enflasyonsuz politika, siyasi huzur, milletlerarası dayanışma, milletlerarası siyasetin iki kutba ayrılması, Türkiye'nin jeopolitik konumu gibi alanlardan birini seçmeleri istendiğinde Meclisin genelinde iç siyasal huzurun sağlanmasının dışarıdan edinilecek finansman konusunda önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Partiler arasında siyasi huzurun önemine yüksek oranda atıf yapan parti %90 oranıyla AP'li üyelerdir. CHP ise enflasyonsuz bir ekonomi olursa dış

finansmanın kolaylıkla sağlanacağı fikrindedir. Bu soruyla bağlantılı olarak yabancı yatırımcı teşvik edilmeli mi diye yöneltlen ikinci soruya ise Meclisin %98,5'i evet diyecektir.

Memleketimizin gelir dağılışında bir denge var mıdır? Sorusuna Meclisin %77'si hayır derken Partiler bazında AP ve CHP dışında tüm gruplar %100 oranında denge olmadığı konusunda net iken AP %10, CHP % 3 ile evet dediği görülür.

Türkiye'de bir toprak reformuna taraftar mısınız? Bu soruya Meclisin %70 evet derken Partiler arasında da farklı fikirler vardır. Yalnızca AP içinde %10'luk bir kesim direk "taraftar değilim"e yönelirken diğer partiler arasında "taraftar değilim" diyen yoktur. Yalnızca çiftçinin topraklandırılmasına taraftarım diyenler içinde ise %50 oranla MP, yer almaktadır. Yalnızca “çiftçinin topraklandırılması” düşüncesi partiler arasında pek rağbet görmemiştir denilebilir. CHP içinde %15, Topraklandırma düşüncesindeyken onu CMKP, Bağımsızlar ve AP takip etmektedirler.

Tarım gelirlerinden vergi alınmalı mıdır? Sorusunda ise % 96 oranında alınmalıdır yüksek bir oya sahiptir. Plan 21 Kasım 1962'de Meclis tarafından kabul edilip yürürlüğe girmiştir. 219 kabul, 93 red ve 43 çekimser oy ile geçen plana karşı ciddi bir muhalefetin olduğu aşikârdır. Bu durum ileride planın uygulanması noktasında engellerin olacağı anlamına gelmektedir. Red oylarının AP ve MP tarafından verilmesi de dikkat çekicidir.⁵¹⁵

1963 yılı bütçe görüşmelerinin bir bölümü de Kalkınma odaklı olarak kırsalda yaşayan halkın ihtiyaçlarının ne olduğunu belirtmekle geçer. Millet Partisi üyelerinden İzzet Gener, köylü ve toplum kalkınması ancak vatandaş ve devletin birlikte çalışıp üretmesiyle mümkün olacağı düşüncesindedir. Devlet; köylünün yaşam şartlarını, teknik yetersizliklerini, mali yardımlar yaparak düzeltmeye çalıştığı zaman köylü de buna karşı elinden geleni yapacaktır. ‘*Toplum Kalkınması Metodu*’ adını verdiği bu yöntemle dernekler, kooperatifler kurulabilir ve devlet bu kurumlarla iş birliği içerisinde olabilir. Böylelikle devlet-toplum elele kalkınma hamlelerini birlikte başarabilir. Kimi zamanda toplum, gönüllü çalışma esasına dayalı olarak kamu faaliyetlerine katılmaya yönlendirilebilir. Köylü kendisi için yapılan yatırımları mutlaka destekleyecektir. Kırsal yaşam alanındaki insan nüfusunun ülkedeki şehirlere oranı düşünüldüğünde kısa sürede kırsaldaki kalkınmanın gerçekleştirilmesiyle burada birikecek yüzbinlerin iş ve aş sahibi olmasıyla sağlanabileceği

⁵¹⁵ **Cumhuriyet**, 22 Kasım 1962.

vurgulanmaktadır. Dahası, köyünde yeterli kazancı sağlayamayan kitlelerin büyük şehirlere göç etmeye başlaması, tam da bu döneme denk gelmektedir ve 1960'lar bu sürecin durdurulabileceği dönemlerdir. Henüz yeni yeni kentlere göç eden fakir halk görüntüleri ortaya çıkmışken, bu kitlenin köyünde, memleketinde kalmasının sağlanması gereklidir.

İzzet Gener, çözümü on beş yıl içinde yedi yüz bini bulacak bu işsiz kitle için tarım dışında yeni sahalar yaratılarak buralara yönlendirmekte görmektedir. Böylece şehirlere akış durdurulabilir. Fakat kırsala yönelik devlet faaliyetlerinin bile birbiriyle koordinasyonu ne yazık ki zayıftır. Her yönden köy ve köylü kalkınması adına düşünülmüş ve uygulanabilir bir politika yok gibidir. Bu şekilde birbirinden bağımsız, kimi zaman diğerinin yaptığını zedeleyen işler devlet eliyle yapılmaktadır. Oysa yapılacak yatırımlar veya yardımların birbirini gören, destekleyen bir tavırda yapılması gerekmektedir. Senatoda yer bulan eleştirilere bakıldığında kalkınma programını uygulanmasına az bir zaman kalmasına rağmen kırsal kalkınma konusunda bir teşkilatlanma görülmemektedir.⁵¹⁶

1963 yılı Beş Yıllık Kalkınma Programı'nın yürürlüğe girdiği yıldır. Dolayısıyla ülkenin her alanda kalkınması için yapılan programın önemle üzerinde durduğu bir konu da köyün, köylünün, kırsalın kalkınması olacaktır. Ülkenin %76'sının tarım sektöründe çalıştığı düşünülürse milli geliri artırmanın temeli bu kitlenin ekonomisini canlandırmaktan geçtiği muhakkaktır.⁵¹⁷ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı:

“İnsan hak ve hürriyetlerini, milli dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak bir demokratik düzeni kesin olarak seçmiş olan Türk Milletinin, Anayasamızda açık ifadesini bulan iktisadi ve sosyal hayatı, keyfi ve plansız davranış tecrübelerine son verip adalete, tam çalışma esasına ve herkesin insan haysiyetine yaraşır bir yasayı. Seviyesi sağlanması amacına göre düzenleme arzu ve azmine uygun olarak: Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere”⁵¹⁸

⁵¹⁶ CSTD, D.1, C.8, T.2, B.3, O.1, 30.1.1963, s.s.313-315.

⁵¹⁷ A.g.e., s.302.

⁵¹⁸ Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1963, s.1.

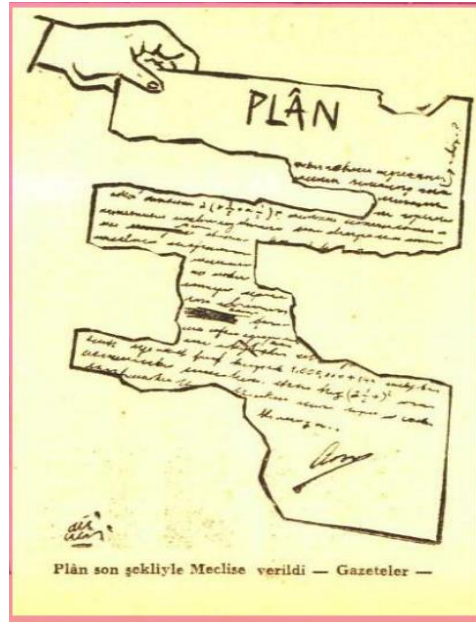
1 Ocak 1963 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Planın kırsal alanı ilgilendiren en önemli kısmı olan tarım bölümüne bakıldığında şu tablo görülmektedir. Plana göre tarımın geliştirilmesi, üretimin artırılması, çiftçinin desteklenmesi, toprak reformu ve kooperatifçilik ve adile vergilendirme yapılacağı belirtilmektedir. Ancak bütün bunları engelleyecek adeta bir oyun bozucudan da bahsedilir. “Deflasyon” yani paranın az olması durumu. Bu da aslında planın gerçekte zorlu bir yolu olduğunun daha ilk adımında açıklanmasıdır. Eldeki koşullar doğrultusunda yapılabileceği belirtilmektedir. Bu durum ‘ayakları yere basmayan bir planla mı yola çıkıldı?’ sorusuyla karşılaştırmaktadır. Nitekim planın bütçesinin nasıl sağlanacağı sorusuna cevabı yıllık GSMH’nin % 18,3 ünün yatırımlara verileceğidir. Ancak sorun şudur. Henüz Türkiye’nin yıllık GSMH’sı 9.7’ (1962 verilerine göre)dir. Ve ayrılan bu pay yatırımlar için yeterli finansmanı sağlamayacaktır. Planda bu duruma verilen açıklama şudur. Açık Finansman yöntemi uygulanacak yani devlet bütçe açığı olduğu durumda iç veya dış borçlanma veya emisyon gibi yöntemlerle plan için para bulmaya çabalayacaktır.⁵¹⁹

Nitekim 1964 bütçe görüşmeleri sırasında söz alan AP’li Berç Turan, kalkınmanın yeterince planlanmadığını öne sürmüştür.

*“Adalet Partisi olarak plânlı kalkınmaya taraftarız. Ancak plân realist ve memleket gerçeklerine uygun bir vasata istinad ettirilmemiştir. Verileri yanlışır. Bu plânın uygulanması için icabeden bütçe kaynaklarımız, plâni uygulayacak teknik personel, tabiî gelir, istihsal, ihracat kaynaklarımız tam ve mükemmel bir şekilde tetkike imkân bulunamamıştır. Binaenaleyh yapılması lâzım gelen ilk işin, yukardaki kaynaklara göre kalkınma plânının objektif ve realist bir vasata istinad ettirilmesidir. Zira bu mubayenetler var oldukça bu plânın tatbiki süresi öngörülen süreden birkaç sene maalesef uzayacaktır.”*⁵²⁰

⁵¹⁹A.g.e., s.143, 481.

⁵²⁰ CSTD, T.3, D.1, B.39, O.1, 6.2.1964, s.553.

Ayrıca böyle bir planın iktidara gelecek tüm hükümetlerin uygulamasını zorunlu kılacağından dolayı oluşumunda fazlasıyla dahil olamadıkları böyle bir planın oy olarak geri dönüşümü de istedikleri düzeyde olmayabilirdi.

1965 sonrası AP'nin iktidarda olduğu yıllarda kalkınma planını uygulamada isteksiz oldukları yönünde siyasi iddialar mevcuttur. Bu iddialardan biri 1968 bütçe görüşmeleri sırasında Bülent Ecevit'ten gelir. Yaklaşık 6 saat süren konuşmasında CHP'nin yeni siyasi anlayışı olan 'Ortanın Solu' anlayışına açıklık getirirken Demirel Hükümetinin, kalkınma planlarına karşı tutarsız bir yönetim içinde bulunduğunu belirtmiştir. Ecevit'in örneklerinden biri Doğuya yapılması içim ayrılan ödeneklerin özel sektöre verildiği iddiasıdır:

“İkinci Beş Yıllık Plân, gelir dağılımındaki adaletsizliği belirtmektedir, ona rağmen Adalet Partisi iktidarı, bu adaletsizliği daha da artırıcı bir yol izlemektedir. Çünkü, köylü çoğunluğunun geçim seviyesi düşmekte; memurlara, işçilere verilen zamları, fiyatlara yapılan zamlar fazlasıyla silip götürmüş bulunmaktadır. Bölgelerarası dengesizlik kabul edilmekte; en az gelişmiş bölgemiz olan Doğuya özel sektörün yatırım yapmadığı doğrulanmakta; buna rağmen, Devlet bütçesinden Doğuya

⁵²¹ Cumhuriyet, 7 Ekim 1962.

*ayrılabilir geniş kaynaklar, Uygulama Kanunu ile özel teşebbüse verilmektedir.”*⁵²²

Ancak 1969 yılında Süleyman Demirel’in kalkınmaya bakışını yansıtan hükümet programında bu düşüncelerin tersi bir duruş söz konusudur. Demirel:

“Planlı kalkınma ve refah devletini kurma, kalkınma politikamızın temelini teşkil eden başlıca yol olmaya devam edecektir. Plânlamayı yüksek bir hayat seviyesine ulaşma da ihtiyaçları ve imkânları artan medenî ve ileri bir toplumu yürütme de rasyonel bir politika izleminin başlıca aracı olarak kabul ediyoruz.”

diyerek kalkınmanın Türkiye açısından önemini anladığını belirtmektedir.⁵²³ Diğer yandan Devlet Planlama Teşkilatının bu planla ilgili olarak halkı bilinçlendirme adına kimi broşür ve kitap çalışmaları yaptığı da bilinmektedir. Bunlardan biri de “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Köye ve Köylüye Neler Getiriyor” isimli kitaptır. Kapak resminde kucağında çocuğuyla bir Anadolu kadınına yer veren kitap, birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın getirdiği sınırlı yenilikleri, ikinci planla daha da artırma sözü veren sayfalardan oluşmaktadır.⁵²⁴ Kalkınma planlarının, köyler ve kırsal üzerindeki etkilerini bölgelerindeki izlenimlerine dayalı olarak ifade eden senatör ve milletvekillerinin düşünceleri, netice itibarıyla bu konuda yeterli bir gelişme olmadığı yönündedir. Bu devlet yayını aracılığıyla verilen bilgilere bakıldığında da kalkınma hızının yavaşlığı karşısında gelişmenin uzun yıllar alacağı anlaşılmaktadır. Örneğin: Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın başlarında 40 bin köyden yalnızca 234’ünde elektrik var iken beş yılın sonunda bu rakam 1791 olmuştur. Öngörü 2. Beş yılın sonunda 4000’e ulaşmaktır. Ama başarısız olmuştur. Yine içme suyu meselesinde İkinci Beş Yıllık Planda 1 milyar liralık yatırımla beş yılda 12500 köyün temiz içme suyuna kavuşacağı iddia edilmektedir. Bu da başarıya ulaşamamıştır. İkinci Beş Yıllık Plan da (1968-1972) köy ve köylü sorunu adıyla kırsal kalkınmaya ayrı bir başlıkla yer verilmiştir. Plana göre köylünün yaşam seviyesi yükseltilecek, (insan onuruna yakışır bir düzen getirilecek) üretken, sağlıklı ve huzurlu bir köylü toplumu meydana getirilecektir. Bunun içinde kırsaldaki çevre şartlarının iyileştirilmesi, salgın

⁵²² MMTD, D.2, C.24, B.41, O.3, 15.02.1968, s.491.

⁵²³ MMTD, D.3, B.4, O.1, 7.11.1969, s.47.

⁵²⁴ Gönül Cav, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Köye ve Köylüye Neler Getiriyor?** TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No.751, Ankara, 1969.

hastalıkların engellenmesi ve gezici sağlık ekipleri oluşturularak kısa sürede önleyici sağlık anlayışının geliştirilmesi sağlanacaktır.⁵²⁵

4.2.2.2. Köy Kalkınması

Köyün kalkınma davası, Cumhuriyetin ilk yıllarından beri daima üzerinde çalışılan ve kanunlarla desteklenen bir davadır. Yücel Çağlar, cumhuriyet tarihi boyunca köye yönelmiş olan bu kalkınma çabalarını romantik, bağımsız, toplumsal hizmet ve alt yapısal ağırlıklı olmak üzere dört kısma ayırmaktadır.⁵²⁶ Romantik ve çoğunlukla edebi yönde yazılarla köye yapılan güzellemlerle köyü değerli kılma çabalarının bir aradaki hali olarak da görülmektedir. Ancak sonrasında köyün hizmete olan açılığının yarattığı soğuma hali de realist bakış açılarının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Köy yemyeşil ağaçları, berrak sularıya mis kokan domatesleriyle bizi kendine çekmektedir. Ancak yolu olmayan o köye nasıl ulaşılacaktır? O köyde bir yaşam kursak şehir bizden kaç yüzyıl uzaklaşacaktır? Bu andan itibaren birbirinin devamı niteliğindeki toplumsal hizmet, köyün bağımsız şekilde kalkındırılması ve ardından da kalkınan köyün toplumun geri kalanıyla ve şehirlerle bütünleşmesi anlayışına dayalı bir yöntem izlenmiştir.

Köy kalkınmasına dair İnönü'nün planı ve beklentileri şöyledir:

“İktisadi kalkınma çabamızı plân içinde yürütürken, nüfusumuzun üçte ikisinin yaşadığı köy, toplumumuz açısından özel bir önem taşıyan bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. İktisadi ve sosyal kalkınmamızın tüm olarak ancak köy ve köylümüzün kalkınması ile mümkün olabileceğine inanıyoruz. Bu bakımdan köy kalkınması ile ilgili olarak başlamış olan toplum kalkınması çalışmalarının hızlandırılması ve Devletin çeşitli organlarının köye doğru hizmet ve gayretlerinin birleştirilmek suretiyle etkili bir hale getirilmesi Hükümetimizin en önemli görevi olacaktır. Bu hizmetlerin bütün köylülere kısa zamanda ulaşmasını kolaylaştırmak için, hizmetleri elverişli merkezlerde toplama imkânları üzerinde durulacak ve kendi başlarına yaşayamayacak durumda olan köylülerin yeterli imkânlarla sahip topluluklar haline getirilmesi çareleri araştırılacaktır. Köy kalkınmasında üretim imkânları çok sınırlı olan orman köylerinin özel

⁵²⁵ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1967, s.235.

⁵²⁶ Yücel Çağlar, **Köy, Köylülük ve Türkiye’de Köy Kalkınması Sorunu**, Türkiye Ziraatçılar Derneği Yay., Ankara, 1986, s.127.

bir durumu vardır. Orman içi köylerde yaşayan vatandaşlarımızın, memleketimiz için hayati önemi olan orman varlığına zarar vermeden, yaşamaları ve kalkınmaları konusunda özel bir dikkat gösterilecektir. Köylerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli yer tutan köy yolları yapımı hızlandırılacaktır. Devlet 'gücünü destekleyen köylere yol yapımı için yapılmakta olan yardımlar arttırılacaktır. Yeni getirilen makinelerin illere dağıtımı ile bu alandaki çalışmalar 1964 yılında % 100 artırılmış olacaktır’’⁵²⁷

İnönü, 1960’lı yıllarda köyün kalkınmasına dönük politikalarında daha net bir tutum içindedir. 1961 Anayasasının sosyal devlet anlayışını da arkasına alan İnönü, milli şef döneminde iken bu alanda giderilemeyen sorunları yeniden ele alır bir tutum içindedir. Belki de Demokrat Partinin kırsaldaki kitle üzerinde yarattığı rüzgarın CHP’ye dönmesini arzulamaktadır.

30 Eylül 1960’ta kurulup 2011 yılında kapatılan Devlet Planlama Teşkilatıyla birlikte köye yönelik kalkınma hareketinde bir atılım başlamıştır. Teşkilatın Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı’nın temel görevi, köy kalkınmasının organizasyonudur. Diğer bir adıyla *Toplum Kalkınması* olan *Köy Kalkınması* (Sağlık alanında geniş bir şekilde yer verildiği üzere), Türkiye’nin isteği üzerine Birleşmiş Milletler Örgütü’nün Teknik Yardım Komisyonu’nun gönderdiği uzmanlarca da önerilen bir projedir. ‘*Köylünün bilgisini artırmak üretim tekniklerini düzeltmek, toplulukların ortaklaşa çalışmalarını sağlamak üzere kaynaklarını harekete geçirmek*’⁵²⁸ anlayışı üzerine kurulu bir düzene sahiptir. Birinci beş yıllık kalkınma çatısı altında da yer verilen köy kalkınması, halkın kendi sosyal, iktisadi ve kültürel şartlarını geliştirmek için giriştiği gönüllü çabaların, devletin bu alandaki çabası ile birleştirmeyi amaçlamaktadır. Yani kalkınmanın yalnızca devlet olanaklarına dayalı değil halkın kendi kaynaklarına dayalı olarak geliştirileceğini ifade etmektedir. Planın köy kalkınmasıyla ilgili hedefleri şöyledir:

“1-Mahallî topluluklarda halkın meseleleri anlamasını, bunlara elbirliğiyle çözüm yolları aramasını, bunun için kaynaklarını harekete geçirmesini ve idareden bu şekilde hazırlanmış programlar istemesini sağlamak.

⁵²⁷ MMTD, D.1, B.20, O.1, 30.12.1963, s.40.

⁵²⁸ Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967, s.102.

2-Her çeşit eğitimle halkın çalışmalarında daha verimli olmasını sağlamak, üretkenliği ve üretimi artırmak.

3- Çeşitli hizmetlerin daha verimli ve ucuz yapılmasını sağlamak.

4- Programlarda ve bunlar için gerekli yatırımlarda işgücünün iyi bir şekilde değerlendirilmesine dikkat etmek, fazla işgücünün kullanılması esasına dayanan özel programlar hazırlamak.”⁵²⁹

Planda köyün kalkınmasının, yalnızca devlet kaynaklarına dayalı olarak yapılmasıyla çok uzun süre köy kalkınmasının bekleneceği belirtilmektedir. Hali hazırda köylünün çevrelerine yapılacak hizmetlere iştirak konusunda heveskar haline de vurgu yapan plana göre, halkın gönüllü katılımıyla kamu yatırımlarına % 30'luk bir destek sağlanması öngörülmektedir.

Cavit Orhan Tütengil, bu politikayı Türkiye gerçeklerine uygun bulmamaktadır.

“...Köy şehir ikiliğini ortadan kaldırmak, köyü gerçek şehrin nimetlerine kavuşturmak, iki sosyal yapı arasındaki mahiyet farkını bir derece farkı haline getirmek Türkiye'deki köy kalkınmasının başlıca amacıdır. Bu amacı gerçekleştirmek isterken sanayileşmenin gerekli kılacağı ölçüde iş gücünün köyden şehre hareketi, tarım kesiminde verimi arttırma tekniklerini ve işletme yöntemlerini ele alarak köyde yaşayanların yaşam seviyelerini yükseltme gibi meseleler karşımıza çıkacaktır. Herhalde, köy kalkınmasının bugünkü köylü-şehirli nüfus oranını şehirli lehine değiştirecek bir doğrultu da gelişmesini temenni etmek lazımdır.”⁵³⁰

Plan kapsamında yapılan analizlere göre Türkiye'de köyler idari bakımdan dağınıktır. Birbirinden farklı bakanlıklar köyün, kırsalın bir tarafından tutup onu iyileştirmeye çalışmaktadır. Bunu yaparken bakanlıklar arasında koordinasyon kurulmadığı için aynı işler farklı bakanlıklar eliyle yapılmaktadır. Ayrıca deneme çalışmaları ve onların sonuçlarını görebilecek sistemli yapı eksikliği de işleri kolaylaştırmamaktadır. Halkın hizmetlerle ilgili katkısı dağınık, az sayıda ve yetersizdir ve devlet tek taraflı olarak kamu işlerini yürütmektedir. Ancak kalkınma planı burada bir yöntem değişikliğine giderek halkın kamuyu ilgilendiren hizmetlere ortak hale getirilmesi planlanmaktadır. Plan, tüm bu sorunları aşmayı öngörmektedir. Birinci Beş Yıllık Kalkınma programlarının köy kalkınmasında ilk adımı belli başlı

⁵²⁹ Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967, s.104.

⁵³⁰ Cavit Orhan Tütengil, a.g.e., s.62

pilot bölgeler seçmektir. İlk olarak Antalya, Çukurova, Marmara, Muş, Doğu Karadeniz ve Orta Anadolu'da deneme ve tanıtım amaçlı 6 pilot bölge seçilmiştir. Ancak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sonlarına doğru her yıl artırılması öngörülen pilot bölgelerin beklenen düzeyin altında kaldığı görülmüştür. 1967 yılında en az 67 ilçede olması gereken proje yalnızca 37 ile sınırlı kalmıştır.⁵³¹

1964 yılında Senato, yine köy ve kırsal alan kalkınması konularında genel bir görüşme isteğiyle toplanır ve üzerinde günler süren bir tartışma ile soruna dair eleştiri ve çözüm önerileri değerlendirilir.⁵³² Bu genel görüşmenin sebebi olarak toplum kalkınmasının önemli bir aşaması olarak görülen köy ve köylüyü kalkındırmak adına Köy İşleri Bakanlığını görevlendirme ve hükümetin görüşlerinin öğrenilmesi gösterilmektedir. Öneri sahiplerinden Hasan Ali Türker'in iki yıl önce yapılan konuşmaların bir benzerine açıklamasında yer verdiği görülmektedir. Ektiği üründen kar edemeyen, beslediği hayvanlardan ancak % 55 oranın da parasını geri alabilen, arta kalan paranın araçlar arasında paylaşılmasına maruz kalan köylünün kalkınamadığı ortadadır. Hayvanların satılmak için götürülürken yollarda telef olması konusu 1964 yılında yine Mecliste konuşulmaktadır. Senatör soğuk hava depoları sayesinde hayvanların yetiştirme merkezlerinde kesilerek, gidecekleri yere sağlam ulaşmaları ile kar elde edilebileceğine dikkat çekmektedir.⁵³³

Senatörler, devletin yeteri derece köye destek verememesini eleştirmektedir. Senatör Neşet Çetintaş'a göre devletin köye bilgi ve teknik götürmesi mümkün olmamıştır. Ve köy denilince akla yalnızca her köyü okula kavuşturma anlayışı gelişmiştir. Ve köyün bu yolla kalkınacağı üzerinde durulmuştur. Fakat devlet, köye öğretmenden ziyade vergi memuru ve jandarma kuvvetlerini daha organize bir şekilde göndermiştir. İşte bu durum köyün kültürel yönden geliştirilmesi için boşuna çabalara neden olurken ekonomik, sağlık, bayındırlık gibi gerekli konularda geri kalmaya devam etmiştir. Ancak bunun elbette bir çözümü vardır. Bu çözümler arasında memlekette topraksız çiftçi bırakmama, çiftçilere yeter miktarda kredi imkanı sağlama, ülkeyi iklim ve toprak bakımından ziraat bölgelerine ayırma ve bu bölgelerde örnek merkezler kurarak çiftçilere zirai bilgiler verme, zirai ürünlerin miktarını artırma, köylünün ihtiyacı olan ama yapamadığı sulama imkanlarını sağlama (göl-gölet vb. işlerin yapımı).⁵³⁴ gibi yöntemlerle gelişim kaçınılmazdır.

⁵³¹ Fehmi Yavuz, **a.g.e.**, s.s.10-13.

⁵³² **CSTD**, T.2, C.19, B.54, O.3, 24.3.1964, s.557.

⁵³³ **CSTD**, T.3, B.57, O 2, 2.4.1964, s.676.

⁵³⁴ **CSTD**, T.3, B.60, O.1, 9.4.1964, s.750.

Köy kalkınması adına, köy idarelerine ayrılan belli başlı ödeneklerde mevcuttur. Ancak bu ödeneklerin yetersiz olduğu da görülmektedir. 4759 sayılı kanun gereğince il özel idarelerinden köy idarelerine sermaye payı verilmektedir: bu paylar 1960-1964 arasında yıllık ortalama 2 milyon civarındadır. Köy idarelerine verilen payların miktarı aşağıdaki tablodadır:

1960	1961	1962	1963	1964
1 409 255	1 752 809	2 017 530	2 131 536	2 196 800

Tablo 31: Köy Kalkınması ile Köy İdarelerine Ayrılan Paylar⁵³⁵

Senatoda, devletin köy politikalarına dair eleştiriler mümkün olduğunca gerçekçi bir ölçekte değerlendirildiği görülür. Senatörlerin çoğu köye dair analizlerinde hem devlet kurumlarının rapor vb. bulgularına hem de kendi gözlemlerine dayalı olarak değerlendirmelerde bulunmaktadır. Köy kalkınması sırasında konuşan Mehmet Ali Demir, o dönemde yeni kurulan ancak henüz kurumsallaşması tamamlanmamış Köy İşleri Bakanlığının kurulmasını olumlu fakat geç kalınmış bir mesele olarak görmektedir. Çünkü 1960'lar Türkiye'sinde köylü hala yetiştirdiği hayvanlarla aynı ortamda yatıp kalkmaktadır. Bu elbette modernleşme eğiliminde olan, BM ve NATO üyesi Türkiye açısından olumsuz bir görüntü çizmektedir.⁵³⁶

Köy kalkınmasına dair genel görüşmeler sırasında söz alan senatörlerin bir kısmı köy kökenlidirler. Konuşmalarının bilgi ve yaşam deneyimi açısından zengin olduğu anlaşılmaktadır. Bu senatörlerden biri de Hazım Dağlı'dır. Ona göre

"...Türk Devlet adamları ve sorumlu idarecileri köy ve köylü hakkında gerçeğe dayanan bilgiden mahrum bulundukları için bu en büyük dâvamızın üzerine icab eden ehemmiyetle eğilmemişlerdir. Köylünün dünyası ile şehirlinin dünyası arasındaki derin fark bu gerçeğin bir delilidir. Meşrutiyette başlayıp, Cumhuriyette devam eden köy ile alâkalanma hareket, romantizme kaçan bir edebiyattan ileri geçmemiştir."

Dağlı, Köy Kalkınma Planı'nın köye dair bilgi sahibi olmadan ve gerçeklerden uzak olduğu kanaatindedir. Özellikle köyü bilen deneyimli, vali, kaymakam ve

⁵³⁵ Bütçe Ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri ve Belediyeler 1956-1964, s.21.

⁵³⁶ CSTD, T.3, B.60, O.1, 9.4.1964, s.751.

idarecilerden faydalanılmadığını belirtmektedir. Köy İşleri Bakanı Lebit yurtoğlu'nun Anadolu'da köyleri geziyor oluşunu ise siyasi amaç olarak görmektedir.⁵³⁷

4.2.3. Toprak Reformu-Topraksız Köylüler Meselesi

Türkiye'de toprak reformu, tek parti döneminden beri tartışmalı bir konudur. Kırsalın, köyün üretim kapasitesinin artması adına hükümetler, toprak reformu da dahil olmak üzere çeşitli politikalar üretmişlerdir. 14 Haziran 1934'te topraksız olan köylü kesimine dağıtılmak üzere öncelikli olarak doğu bölgesi için alınmış karar sonrası bir değişiklik isteğiyle yeniden görüşülmesi meselesi gündeme alınmıştır. Fakat sonrasında bu konuya dair kalıcı bir çözüm üretilmediği görülür.

Toprak reformu konusunun 1945 yılında yasaya bağlanmasına rağmen geline süreçte yeterli adımların atılmayışının Türkiye'deki toprağı olmayan çiftçi ailesi sayısını kontrolsüz bir şekilde artırdığı görülmektedir. Ancak bu yasaya rağmen çiftçiyi topraklandırma işlemi için bir düzenleme yapılamadığı için zamanla kadük kanunlar arasında yerini almıştır.

1960'lar da bunu kısmen değiştirmek adına yeniden bir düzenleme gündeme gelmiş ve 1961 Anayasanın 37. maddesince de zorunlu hale getirilmiştir. Bu maddeye göre

“Devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini gerçekleştirmek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçiye toprak sağlamak amaçlarıyla gereken tedbirleri alır. Kanun, bu amaçlarla, değişik tarım bölgelerine ve çeşitlerine göre toprağın genişliğini gösterebilir. Devlet, çiftçinin işletme araçlarına sahip olmasını kolaylaştırır. Toprak dağıtımı, ormanların küçülmesi veya diğer toprak servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz.”⁵³⁸

Anayasa, devletin çiftçiyi topraklandırmasını zorunlu kılmaktadır. İlerleyen yıllarda başlayan toprak reformu tartışmalarında da dile getirilen temel nokta bu kısımdır.

1960'lar Türkiye'si'nde toprak reformu yıllar önce bırakıldığı raftan indirilmiş ve üzerinde yeniden hakkında konuşulmaya başlanmıştır. İnönü'nün önderliğinde, yeniden kamuoyunun dikkatine sunulan toprak reformu, muhalefetin özellikle de

⁵³⁷ A.g.e., s.754.

⁵³⁸ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>

AP'nin karşı atağıyla yeni bir rakip buldu. Adına *tarım reformu* denilen bu yeni formülle birlikte karşılaştırmalı kâr zarar hesaplarının yapıldığı bir süreç başlamış oldu.

1960'lar kırsalında toprak reformuna veya köylülere dağıtılacak topraklara olan ihtiyaca dair görüntüler de mevcuttur. Bunlardan biri 1962 yılında Kahramanmaraş kırsalında Gavur Gölü'nün kurumasıyla başlayan olaydı. Gölün bazı bölümlerinin kurduğunu öğrenen civardaki köylüler ve kimi büyük aşiretler buradaki toprakların kendilerine verilerek, göl arazisine yerleşmek için harekete geçtiler. Zaman içinde araziye gelen kitlenin nüfusu 8 bini aştı. Ancak kaymakamlığın yaptığı açıklamayla bölge arazilerinin dağıtıldığı anlaşıldı. Böylelikle jandarma güçleriyle bölgedeki kitlenin köylerine geri dönmeleri için çağrı da bulundu. Elbette bir direnişle karşılaşılrsa da zamanla köylüler geriye dönmek zorunda kaldılar. Bölgeyi inceleyen Fikret Otyam'ın aktardıklarına göre *“Bütün bu uyarmalara rağmen, Gavur Gölü'ne konan 8 bin insana laf geçirmek imkânı olmamış, toplananlar açız, topraksız, hükümet bize de toprak versin diye bağırmuşlardır.”*⁵³⁹

Kamuoyunda günlerce takip edilen bu konudan sonra kırsaldaki topraksızlığa karşı bir politik söylem geliştirilmeliydi. Bu da toprak reformu olarak ortaya çıktı.

Toprakların adaletsiz dağılmasının etkisi 1960'lar boyunca kırsalda kendini gösterir. Topraksız köylülere dair şikayetler çoğunlukla Doğu Anadolu bölgesinden gelmektedir. Doğu Anadolu'nun merkezi kabul edilebilecek Diyarbakır'a çevre iller ve köylerden fakir halkın akın ettiği bilgisi sayısız göç haberlerindendir. Adana-Ceyhan'da köylerinden göç edenler ilçedeki boş arazilere çadır kurarak hayatta kalmaya çabalamaktadırlar. Bölge de 1962 yılı içinde tarımsal alandan çiftçilerin elde ettiği gelir toplamda 172 milyon lira gibi yüksek boyutlarda olmasına rağmen halkın büyük çoğunluğunun büyük toprak sahiplerinin, ağaların arazilerinde cüzi ücretlerle çalışmaları, kendilerine ait topraklarının olmaması, bu büyük kitlenin kısa süre sonra doğduğu topraklara olan aidiyetinin azalmasına neden olmaktadır. Halk, iş imkânı olan kentlere doğru yola çıkarmaktadır. Güneydoğu'daki durumda bundan farklı değildir. Bölgedeki arazilerin büyük çoğunluğu ağaların denetimindedir. Kimi yerlerde ise küçük toprak sahipleri, ürünlerini ağanın adamlarına ederinden daha aza satmak zorunda kalmaktadır ki bu adeta esirlik olarak nitelendirilebilir.⁵⁴⁰

⁵³⁹ *Cumhuriyet*, 31 Ekim 1962.

⁵⁴⁰ *Cumhuriyet*, 19 Kasım 1962.

Büyük arazi sahiplerinin elindeki topraklar bir yana, bir de hazine arazisinden faydalanan ağaların varlığı küçük toprak sahiplerini az gelirle yaşamaya zorlamaktadır.⁵⁴¹ Bu nedenlerden dolayı Doğu Anadolu'da oluşturulan Toprak Komisyonu ilk olarak Hakkâri kırsalındaki köylerin toprak mülkiyetlerini araştırmaya başlamıştır. Lice, Harro İlçeleri'nin Gometercin, Kufrecin ve Tepe Köyleri'nde 30 bine yakın arazi tespit edilmiş ve bu araziler hazineye ait iken uzun zaman önce bölgedeki ağaların kullanımına bırakılmıştır. Bu durum aynı zamanda köylülerin toprağını terk ederek göç etme nedenlerindendir. Göçlerin çoğunlukla bölgenin merkezi kabul edilen Diyarbakır'a yapıldığı görülmüştür. Dönemin İmar ve İskân Genel Müdürü Prof. Dr. Necmi Sönmez ile Diyarbakır Valisi Namık Kemal Şentürk, köylerden gelip Diyarbakır'ın boş arazilerine derme çatma gecekondular yapan aileleri ziyaret ederler ve perişan duruma karşılık hükümetin konuyla yakından ilgilendiğini ailelere anlatmışlardır.⁵⁴²

Tarımda modernleşme eğilimleri araştırmasına göre tarım bölgelerine göre çiftçilerin arazi mülkiyet durumu ve toprağı kullanım şekilleri şöyledir.

Bölge	Toprak sahibi %	Hem toprak sahibi hem ortakçı kiracı	Ortakçı veya kiracı
Ege	70.8	13.6	15.6
Marmara	75.2	11.8	13.0
Orta-Kuzey	69.2	10.6	20.2
Akdeniz	53.5	12.5	34.0
Karadeniz	86.1	6.4	7.5
Orta-Güney	65.3	17.3	17.4
Doğu Kuzey	80.8	4.5	14.7
Doğu-Güney	57.3	3.8	38.9
Orta-Doğu	63.7	26.0	10.3
Toplam	70.2	11.4	18.4

Tablo 32: 1968 Yılında Çiftçilerin Arazi Mülkiyet Durumları⁵⁴³

⁵⁴¹ Mete Tunçay, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren hükümetin taşranın ileri gelenleri ile adeta örtülü bir ödeşme içinde hareket ederek, rejimin modernleşmesine destek karşılığında devletle uyumlu olan bölge ileri gelenlerine toprak ve konum sağlandığını ileri sürmektedir. **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, s.141.

⁵⁴² **Cumhuriyet**, 28 Kasım 1962.

⁵⁴³ **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-1**, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1970, s.32.

Tabloya göre işlediği toprağın tamamına sahip olanların oranı en yüksek Karadeniz’de en düşük ise Güneydoğu bölgesindedir. 1962 yılında toprak reformu üzerine konuşan Tarım Bakanı Cavit Oral'a göre köylüye işleyemeyeceği toprağı vermenin bir faydası yoktur. Elinde imkanı ve parası olmayan ve kredi dahi alamayan küçük çiftçilerin kısa süre sonra bu toprakları daha büyük üreticilere satmak durumunda kaldıklarını belirtmektedir. Kendisi de Adanalı bir üretici olan Oral, toprakları daha etkili kullanacak üreticilerin topraktan istifade etmesinin doğruluğuna inanmaktadır. Bu nedenle konuyu toprak reformu değil zirai reform olarak nitelendirmektedir.⁵⁴⁴

Cavit Oral’dan sonra Tarım Bakanlığına getirilen Mehmet Turan Şahin, 1964 bütçe görüşmeleri sırasında tarımsal yatırımın artırılması, üreten bir ülke yaratma amaçlarına rağmen önemli bir sorunun varlığına dikkat çekmiştir. Bakana göre sorun toprak reformu konusudur. Bakan bunu pek çok yöntemin yıllar içinde denenmesine rağmen, üretimdeki artışların tatminkar olmamasını, çiftçilerin özel mülkiyetlerinde bir toprak parçasının olmamasına bağlamaktadır. Ve örneklerle bu düşüncesini desteklemektedir. 1963’te Küçük Menderes havzasında yapılan envanter ve ön planlama raporuna göre İzmir Torbalı Güllüce Köyü 6600 dekarlık bir çiftlik durumundadır. Köydeki hiçbir ailenin arazisi yoktur. Hepsi bu arazide icarcı (kiracı) olarak çalışmaktadır. Yine İzmir/Torbalı’ya bağlı Atalan-Burgaz Köyü 500-3500 dekar arasında değişen oranlarda 8 çiftliğe dönüşmüştür. Örnekler çoğaltılabilir. Şahin, kırsalda çiftçilerin kendilerine ait olmayan arazileri, hor kullandıkları için toprakların giderek verimsizleştiğini, bunun da üretimdeki en hassas konu olduğunu düşünmektedir. Arazi kendine ait olmayınca üzerinden az yatırımla fazla gelir elde etme kolaylığına kaçıldığını düşünmektedir. Yapılması gerekenin toprak reformu ile mülkiyeti ve sorumluluğu ailelere ait topraklarla, olabilecek en iyi geliri elde eden işletmeler olmasını sağlamaktır. Bakanın toprak reformuyla ilgili düşüncesi şöyledir:

*"Toprak reformu topraksız veya az toprak sahibi çiftçilerin, araziye kavuşturulmaları, zirai işletmelerin memleket bünyesine uygun bir norma getirilmesi ve geniş anlamı ile toprak alınması değil toprak verilmesidir."*⁵⁴⁵

Tartışmalar geniş bir çevrede takip edilirken, konuyla ilgili sivil toplum kuruluşlarından da fikirler gelmeye devam eder. 1964 yılında Türkiye Ziraatçılar

⁵⁴⁴ CSTD, T.1, C.2, B 34, O.2, 8.2.1962, s.s.406-407.

⁵⁴⁵ CSTD, T.3, B 40, O.3, 7.2 .1964, s.s.772-773.

Derneği de fikirlerini Başbakanlığa göndererek sivil toplum örgütü olarak konuya bakışlarını hükümete bildirmiştir. Dernek toplamda 13 sayfa olan rapora göre toprak reformu ile tarım reformu arasında bir fark görmemekte ve bütünleşik bir yarar sağlanacağını düşünmekteydi. Bu nedenle görüşlerini ilk baştan itibaren tarım ve toprak reformu başlığı altında detaylandırmaktaydı.

Dernek, tarımda reformu zaruri görmektedir. Bu zarureti 1963 ziraat sayımı sonuçlarına dayandırır. Bu sayıma göre Türkiye’de 100 dönüme kadar toprağa sahip olan Toplam 3.100.850 işletmenin 2.694.020’si mevcut işlenen toprakların 80.747.030 bin dönümünü işlemektedir. Diğer yandan 101 dönüm ve üzeri toprağı olan yalnızca 406.830 işletme ise 86.596.060 dönüm araziye işlemektedir. Aradaki bariz farklılığa işaret eden Ziraatçılar Derneği, bu ekonomik ve sosyal farklılıkların sosyal adalet sağlanarak değiştirilmesinden ve toplu bir kalkınmadan yana tavır sergilemektedirler. Diğer yandan ülke genelinde üretim düşüktür. Bunun başlıca sebebini:

“Büyük bir çiftçi kitlesinin yeter toprağa sahip olmayışı, tabii ve beşerî potansiyelin verimli bir şekilde kullanılmayışı, özel sektör yatırımlarının kıfayetsiz bulunması, verimi çoğaltacak girdilerin çok düşük seviye de bulunması, tarımda çalışan kitlenin eğitim ve öğretiminin yeterli olmaması,”

diye değerlendirmektedirler.⁵⁴⁶ Diğer yandan büyük toprak sahiplerinin yüksek kazançlar elde ederken geniş bir kitle olan ve az toprağı bulunan çiftçilerin yetersiz bir yaşam döngüsüne sahip olmasıdır. Dernek bu açıdan devletten asgari düzeyde çiftçileri geçinebilecek derece de toprakla kavuşturmasını beklemektedir. Dernek, ideal bir toprak reformu nasıl olur? Sorusuna şu yanıtı vermektedir:

“Arazinin değişik tarım bölgelerine göre sınıflandırılması, bölgedeki en büyük ve en küçük işletme genişliklerinin bölge şartlarına göre tayin edilmesi, çok küçük veya işletilemez durumdaki arazilerin birleştirilmesi, en büyük işletme sınırını üzerine çıkan arazilerin devletçe istimlak edilerek bölünmesi, her bir çiftçi aile için normal bir geçim seviyesi sağlayacak ve aile iş gücüne bir çalışma imkânı verecek arazi

⁵⁴⁶ BCA, 030-01-0-0-124-795-1, s.2.

verilmesi, ve bu şekilde ortaya çıkacak işletmelerin satış ve miras yoluyla bölünmesini engellemek için özel hükümler getirilmesi.”⁵⁴⁷

Derneğin toprak reformu kapsamında dağıtılacak topraklar konusunda ise düşüncesi öncelikle devletin elinde bulunan arazilerin paylaşılmasıdır. Yapılan hesaplamalara göre o güne kadar devletin elinde bulunan işletmeye açılması uygun görülen bağ, bahçe, arazilerin toplamı yaklaşık olarak 40.000.000 dekadır. Her çiftçi ailesine ortalama 100 hektar olarak dağıtılsa 450.000 çiftçi ailesinin topraklandırılabilceği öngörülmektedir.⁵⁴⁸

Devam eden tartışmalar kamusal alanda konuya dair beklentileri artırdığı bir dönemde 1965 Ocak ayında İnönü döneminin son günlerinde, Tarım Bakanı Turan Şahin ve 16 arkadaşı 17 Bölüm, 113 Maddeden oluşan toprak reformu Kanun Tasarısını, Millet Meclisine sundu. Teklif, Millet Meclisindeki yolculuğuna komisyonlarda devam etti. Sırasıyla Anayasa, Adalet, Maliye, Ticaret, İç İşleri, Köy İşleri, Tarım ve Plan Komisyonlarında görüşülmeye başlandı. Ancak konunun Mecliste gündeminde tartışılması için bir yıl daha beklendi.

1965 şubatında göreve gelen Başbakan Suat Hayri Ürgüplü’nün, yeni kurulan dörtlü koalisyon hükümetinin başı olarak Meclise sunduğu bakanlar kurulu programında toprak reformunun yeni dönemde nasıl bir seyir izleyeceğine dair şunları söylemektedir:

“...Topraksız köylümüzün toprağa kavuşturulması ve modern usulleri içinde ziraat yapabilmek hale getirilmesi hususu ise, başarı ile uygulanabilecek bir toprak reformu hareketi ile tahakkuk ettirilmek icab eder. Bu itibarla evvelce hazırlanıp son zamanlarda Meclise intikal ettirilmiş bulunan toprak reformu kanun tasarısının, yeni Hükümet tarafından ciddî surette tatbik ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde gecikmelere uğramadan müzakere imkânlarının sağlanması için her gayretin yapılması lüzumuna inanmaktayız.”⁵⁴⁹

Süleyman Demirel’in ilk iktidar yılı için toprak reformu, topraksız köylüye toprak dağıtımı Bakanlar Kurulu programında yer verilse de Ona göre bu yöntem dünyada terk edilmiştir. En azından temelde toprak reformu olarak tanımlanan ve

⁵⁴⁷ BCA, 030-01-0-0-124-795-1, s.3.

⁵⁴⁸ BCA, 030-01-0-0-124-795-1, s.6.

⁵⁴⁹ MMTD, D.1, B.65, 26.2. 1965, s.497.

toprakların çoğunluğuna sahip zengin çiftlik sahiplerinden ya da ağalardan toprak alınarak köylüye verimli arazilerin dağıtılması olarak bilinen toprak reformu anlayışını Demirel, kabul etmemektedir:

“Bize göre sosyal adalet, fakirlik ve sefalette vatandaşların eşit durumda olmaları veya bu duruma getirilmeleri değil, artan gelir ve yükselen refahtan herkesin kabiliyeti ve gördüğü hizmet oranında âdil bir pay almasıdır. Mülkiyeti ortadan kaldırarak, servet düşmanlığı yaparak, biriken gelir ve sermayeyi Devlet zoruyla fertler arasında bölmeye kalkarak, sosyal adaleti sağlama çabaları, bugün en doktriner ülkelerde bile terk edilmiştir. Sosyal adaleti gerçekleştirmek için modern devletin elinden müterakki vergiler, halk kütleleri yararına genişleyen kamu faaliyetleri, hür sendikacılık ve kolektif pazarlıkla ücretlerin tespiti ve kârdan pay alınması gibi birçok vasıtalar mevcuttur. Mülkiyet imkânlarını geniş kütleler arasında yayan çeşitli tedbirler, memlekette üretim şevkini ve kazanç arzusunu baltalamadan, fertler arasında daha âdil bir gelir ve servet dağılımını mümkün kılmıştır.”⁵⁵⁰

Görülen o ki toprak reformu yine sermaye ve büyük toprak sahiplerinin karşıtlığında iktidardaki yerini almıştır. Demirel, 1966 bütçe görüşmelerinde toprak reformuna karşı olan tavrını açıkça ortaya koyarak Türkiye İşçi Partisi’nin (TİP) öne sürdüğü ‘gerçekleştiği zaman 3 milyon köylünün toprağa kavuşacağı’ fikrinin gerçeği yansıtmadığını ortalama 60-100 bin köylünün ancak toprak sahibi olabileceğini iddia ederek bu fikri devam ettirmenin halkın gözünde iktidarların, devletin itibarını zedelediği düşüncesini öne sürmüştür.⁵⁵¹

1966 yılının şubat ayı itibarıyla Turan Şahin ve Arkadaşlarının *Toprak Reformu Kanun Tasarısı* hakkında bir hızlanma olması amacıyla konunun ayrı ayrı görüşüldüğü komisyonlardaki dağınık haline bir çözüm önerisi gelir. Her komisyondan seçilecek üçer kişilik geçici komisyonla tasarının bir an önce kanunlaşmasını istedikleri için yeni bir öneri verirler ancak buna AP sıralarından itirazlar gelir. AP’li Ahmet Kemal Bağcıoğlu’nun itirazı toprak reformunun yalnızca çiftçileri değil, mevcut arazi sahiplerini de ilgilendiren geniş bir mülkiyet hukukunu içeren bir düzenleme olmasıdır.

⁵⁵⁰ MMTD, D.2, B.3, 3.11.1965 s.82.

⁵⁵¹ **Türk Parlamento Tarihi**, 13. Dönem, C.3, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yay. No.147, Ankara, s.1403.

“Toprak Reformu halli gereken mühim bir problemdir. Anayasa gereğince muhakkak çıkarılması icabeden bir problemdir. Ama Toprak Reformu, takdir edersiniz ki, verimi ve üretimi artıran bir anlayış içerisinde olduğu kadar toprak sahiplerinin adaletini gerçekleştiren” bir konudur.

Türkiye İşçi Partisi Milletvekili Kemal Nebioğlu, CHP’nin toprak reformu tasarısını yerinde ancak yetersiz bulmaktadır. Ona göre toprak reformu yalnızca toprağı olmayan çiftçiye toprak vererek çözülemez. Toprak ağalığı sistemine son verecek bir anlayışta da olunmalıdır. Ayrıca topraklar üzerindeki kan davası haline gelen çatışmaların ortadan kalkması için toprak reformunun hızlıca kanunlaşması gerekmektedir. Nebioğlu, Bağcıoğlu’nun kanunu aceleye getirmemeli sözlerine seçim kanununun da acelesi yoktu ancak çıkarıldı. “15 milyonun üstünde emekçi halkımızı ilgilendiren bir konuya müstacel değil demek meseleye eğilmemek demektir” diyerek AP’nin toprak reformu hakkındaki tutumunu eleştirmektedir.⁵⁵² Görüşmelerde söz alan Millet Partisinden Sami Binicioğlu’na göre toprak reformu tek başına yeterli değildir. Bu reformun yanı sıra bir zirai reforma ihtiyaç vardır. Dolayısıyla yine konuda bir uzlaşma yaşanamamış ve görüşmeler sonunda geçici komisyonda kanunun görüşülmesi 100 kabul 185 reddedilmiştir.

"Tarım politikasında kooperatifçiliğin önemle ele alınması ve geliştirilmesi kalkınmamızın baş şartıdır. Memleketimiz için toprak reformunun iktisadi yönü kadar, sosyal ve politik yönleri de mühimdir. Anayasanın ruhunda mündemiç bulunan anlayışın ve özlenen demokrasinin gerçekleşmesi köylünün ekonomik bağımsızlığına kavuşması ile mümkündür. Başkasının toprağını işlediği müddetçe kaderini başkasının iradesine bağladıkça insan haklarına ve hürriyetine kavuşamaz, demokratik nizam içinde fonksiyonunu ifa edemez. Bu reformu gerçekleştirmekte elbette kadastro, kâfi toprak, fazla nüfus, malî porte, teknik eleman kıfayetsizliği gibi birçok müşküller ve zorluklar vardır. Malî portesi elbette çok yüksektir. "⁵⁵³

Milli Birlik Grubu’ndan Vehbi Ersü ise tarımdaki topraksızlığa işaret ederek, Adalet Partisi’nin bu konudaki tutumunu eleştirmektedir. 1965'te iktidara gelen Demirel hükümeti, başlarda toprak reformundan yana bir tavırla desteklerken bir süre

⁵⁵² MMTD, D.2, B.41, O.1, 4.2.1966, s.557.

⁵⁵³ MMTD, D.2, B.50, O.2, 6.2.1966, s.46.

sonra da gerçekleşmesinin imkansızlığına dair demeçler vermeye başlamıştır. Demirel'in Mecliste yaptığı bir konuşma ile AP'nin bu süreçten sonra toprak reformuna bakışı netleşmiştir. Bu konuşma da Demirel, toprak reformunun yalnızca toprak dağıtmaktan ibaret olmadığını ve eldeki devlet toprakları ile reformun gerçekleşmeyeceğini belirtmektedir. Bu konuşmadan hareket eden Vehbi Ersü, Tarım Bakanından bu konuda açık olmasını beklemektedir. Israrla toprak reformunun AP'nin hükümet programında olmasına rağmen, daha sonra olamayacağı yönündeki açıklamaların mantıklı bir izahını istemektedir. Çünkü bu konu aynı zamanda 1961 Anayasası'nın 37. maddesinde de açıkça belirtildiği üzere:

“Devlet, toprakların verimli işletilmesinden ve toprağı olmayan köylüye toprak verilmesinden sorumludur. Bu konuda gereken tedbirleri almak devletin görevidir. Devamında yer alan 41. maddede ise İktisadi ve sosyal hayat, adalet ve tam çalışma esasına ve herkes için insanlık onuruna yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir” düşüncesi yer almaktadır.

Tüm bunlar karşısında Meclis içinden de Anayasa'ya uygun bir hükümet yönetimi talep edilmektedir. Ersü'ye göre çıkarılacak toprak reformu yalnızca toprak yönetimi ve bunun hukuki düzenlemesini içermemekte ekonomik ve sosyal tabanı olan bir anlayışı ifade etmektedir. Bunu çözmeden kalkınmak mümkün değildir. Çünkü *“tarımsal arazinin mülkiyet ve tasarruf rejimi 'bozulduğu ve dengesizlik haşladığı zaman, tarımsal üretim ve gelir seviyesinin de düştüğü görülür. Bundan dolayı da bu sektörde fakirlik ve sefalet de kendiliğinden gelir Bunun tabii bir sonucu da sosyal ve siyasal istikrarsızlıktır. Cesaretle itiraf etmeliyiz ki; bugün Türkiye'mizdeki durum da bunun aynıdır. Bunun en açık delili, köyden gelen baskının artık büyük şehirlerden başka hemen bütün il ve kasabalarımızın etrafında yarattığı sefalet çemberidir”* diyen Vehbi Ersü'ye göre durum tam olarak budur.⁵⁵⁴

Kırsaldaki halkın yaşam şartlarının iyileşmemesine bağlı olarak kitlesel veya bireysel şekilde köylerini terk ettikleri bu dönem için sıradan bir bilgidir. Ancak bu sonucun nasıl değiştirileceğine yönelik yanıt Ersü'ye göre toprak reformudur. Ancak bu şekilde fakir köylü yerinde üretmeye devam edecektir. Mehmet Ali Demir ise toprak dağıtımındaki sorunların halk arasında huzursuzluklara dönüştüğüne dikkat çekmektedir.

⁵⁵⁴ CSTD, T.5, B.43, O.2, 6.2 .1966, s.53.

"...Ben toprak reformunun karsısında değilim ne köyüm var, ne şuyum var, ne buyum var. Fakat, inancım odur ki; bu memlekette toprak reformu yapılabilmesi için, ilk defa kadastrsun! un yapılması şart ve gereklidir. Çemişgezek'te toprak komisyonu tarafından dağıtılan toprağın vatandaşları birbirine düşürmesiyle bir kan dâvasına dönmesi sebebiyle vatandaşları mahkemelere düşürmüş, nihayet evvelce dağıtılan, vatandaşın elinden alınıp da verilen toprakların tekrar alınması suretiyle yerine verilmiştir. Böyle bir toprak reformu yapılamaz..." demektedir.⁵⁵⁵

Bu konuda ideolojik farklılıkların durmaksızın karşı karşıya geldiği Meclis ve Senatoda açıkça görülmektedir. CHP, toprak reformu üzerindeki ısrarlı tavrını devam ettirirken AP, bu konuda daha dikkatli, büyük toprak sahiplerini gözetten bir tutum içindedir. Toprağın köylüye dağıtılarak küçük işletmelerin sayısının artırılmasının önemine vurgu yaparken diğer yandan bunun mümkün olamayacağına atıf yapmaktadır. AP Senatörü İsa Bingöl'ün 1966 bütçe görüşmelerindeki sözleri bunu doğrular niteliktedir. Bingöl'e göre devlet, elindeki toprakları köylüye dağıtmak için bazı orman ve meraları da tarıma açmak zorunda kalacaktır fakat buralara daha önceden yerleşen köylülerin yerinden edilmesi gerekmektedir. Diğer yandan yılda 8 milyon kişinin şehirlere göç ettiği düşünülse bunların toprak dağıtımıyla geri dönme ihtimali vardır. Devlet bu noktada herkesi memnun edebilecek bir dağıtımın yapamayacağı için toprak reformu yapılamaz düşüncesindedir.⁵⁵⁶ 1966 yılında Recai İskenderoğlu (Diyarbakır) tarafından Meclise getirilen Topraksız köylüye hazinece tevzi edilen veya edilecek olan arazilerin bedava dağıtılması, küçük çiftçilerin tohumluktan olan borçlarının affedilmesi ve tasarruf bonolarının kaldırılması hakkında verilen genel görüşme isteği kısa bir görüşmeden sonra reddedilmiştir.⁵⁵⁷

1967 yılı toprak reformu konusunun hala konuşulmaya devam ettiği bir yıldır. Bu konuda dönemin AP hükümetinin, kalkınma planında yer edinmesine rağmen bu konuda ne yapılacağı her sorulduğunda 'çok yakında' cevabı alınmaktadır. Ancak konu bir türlü yakınlaşmamıştır. Fehmi Baysoy, toprak reformunun gecikmesinin tarıma ve genel ekonomiye kötü etkileri olacağını, istenilen hedeflere asla ulaşamayacağını belirtmektedir.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ CSTD, T.5, B.43, O.2, 6.2 .1966, s.63.

⁵⁵⁶ CSTD, T.5, B.43, O.2, 6.2 .1966, s.55.

⁵⁵⁷ **Türk Parlamento Tarihi**, 13. Dönem, C.3, s.830.

⁵⁵⁸ CSTD, T.2, B.104, C.14, 3.9.1963, s.923.

Ap'li Lütü Hocaöü, 1967 Tarım Bakanlığı bütçe görüşmeleri sırasında toprak reformu konusundaki görüşlerini dile getirirken konuya dair literatüre yeni bir kelime dahil etmektedir. Çünkü toprak reformu CHP ile özdeşleşmiş bir konudur ve bu konuyu CHP'nin kelimeleri üzerinden konuşmak CHP'nin siyasetteki temel rolünü derinleştirmek olacaktır. Bu nedenle AP, konuyu farklı bir zemine çekmek adına kırsala yönelik olarak '*Zirai Reform*' terimini kullanmaya başlamıştır. Ap'li sözcülerde bu eksen de açıklamalarda bulunurlar. Hocaöü'na göre toprak reformu dar anlamlı bir konudur ve köylüyü arazi sahibi yapma üzerinde konumlanır ancak Zirai Reform ise bu alanı da içine alan geniş anlamda çiftçiyi daha üretken kılacak, onu teşkilatlandıracak, belli standartlara oturtacaktır. Yani toprak reformu zirai reformun ancak bir koludur. AP'ye göre Türkiye'de toprağı olmayanlara toprak verilse de yine de yetersiz olacaktır. 1963 yılında o yıllardaki topraksız aileler düşünülerek hazırlanan toprak reformu üzerinden bir değerlendirme de bulunan Hocaöü'na göre Anadolu'daki 308.899 topraksız ailenin yalnızca 18 800'üne toprak verilecek diğerlerine toprak verilemeyecektir. Bu şekilde toprak reformu işe yaramayacaktır.⁵⁵⁹

Kırsalda yaşayan halkın tamamını bu alanda tutmak mümkün değildir. Her geçen gün de nüfusu artan bu alanın farklı sektörlere kaydırılması gerekmektedir. Bu bakış açısı 1960'lar ve sonrasında kendini gerçekleştirmiş ve köyden kente göçün yoğunlaştığı görülmüştür. Bu aynı zamanda kırsaldaki nüfusun 1960'larda tarımsal alanda tutulamadığının, yapılan iyileştirmeler veya sosyalizasyonların yeterli olmadığını bir göstergesidir.⁵⁶⁰

1963 yılı genel tarım sayımına göre Türkiye'de toprağı olmayan çiftçi ailesinin sayısı (her bir işletme sayısı) 308.899'dur. 1950 sayımında ise bu rakam 89694 olarak belirtilmektedir. Yani 13 yıl içinde toprağı olmayan çiftçi ailelerine yaklaşık olarak 219.205 yeni aile eklendiğı anlamına gelmektedir. Ayrıca 1963 yılı itibariyle 3.409.846 işletmenin toplam 171.427.770 dekar araziyi işlediğı anlaşılmaktadır. 1970'te ise 3.376.587 işletme, 170.649.940 dekar araziyi işlemeye devam etmiştir.⁵⁶¹ Senatör Hikmet İsmen, 1967 bütçe görüşmelerinde konuyu şöyle değerlendirir:

⁵⁵⁹ CSTD, T.6, B.31, O.2, 6.2.1967, s.942.

⁵⁶⁰ A.g.e., s.941.

⁵⁶¹ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.174.

*" Toprak reformundan kurtuluş yoktur. Er geç bu topraklarda da toprak ve tarım reformları yapılacaktır. Toprak reformu ile tarım reformunun birlikte yapılması, bir Anayasa hükmüdür."*⁵⁶²

Çiftçilere toprak ve toprağı işleyecek yeterli kredinin sağlanmasını bir devlet yükümlülüğüdür. Türkiye'de çiftçilik yapan küçük aile işletmelerine verilen kredi miktarlarının düşük ancak büyük toprak sahiplerine verilen kredi miktarlarının ise çok yüksek miktarlardadır. Bunu Başbakan Süleyman Demirel, daha önce bir Meclis konuşmasında ifade etmiştir. Konu hakkındaki bazı rakamlar bir fikir verebilir. 1.336.000 milyon köylüye verilen 1 yıllık kredi miktarı 480 milyon TL verilirken 642 büyük mülk ve toprak sahibine ise toplamda 35 milyon TL verilmiştir. Yanısıra 238 kişiye ise 27 milyon TL kredi çıkarılmıştır. Dolayısıyla üreticilerin geneline verilerek dağıtım yapılabilecekken büyük arazi sahiplerine daha fazla kredi imkanı yaratılmıştır.⁵⁶³

Ancak 1969 yılındaki AP Hükümet programında köylüye toprak dağıtımının gerçekleşeceğinden şevkle bahsedilmektedir:

"...Topraksız veya yeter toprağı bulunmayan köylüye, mevcut olan yerlerde hazine arazisi dağıtımı süratli ve âdil bir şekilde devam edecek, şikâyetle konu teşkil eden meseleler üzerinde gerekli usul ve mevzuat değişiklikleri süratle gerçekleştirilecektir. Hedefimiz tarımda topyekûn üretimin artırılmasıdır. Aynı zamanda topraksız köylüyü toprağı kavuşturacaktır."

Demirel, köylüye yeterli miktarda toprağı kredi ile bedelini ödemek koşuluyla verme planı yapmaktadır.⁵⁶⁴ Çiftçinin ekim yapacağı toprağın ve küçük işletmelerin sayısının azaldığı bu dönemde Mualla Akarca, Başbakan Süleyman Demirel'in hükümet programındaki; tarımsal üretimin artırılması, beraberinde modern işletmelerin açılması ve elbette üretimin artırılması için topraksız köylüye toprak verme sisteminin getirilmesine önem verdiğini belirten konuşmasına atıf yaparak bunun CHP'nin projesi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca bir memleket projesi olarak sahip çıkılmasının önemli bir aşama olduğunu, olaylar veya konulara siyaseten yaklaşmak yerine memleket yararına iş yapmak adına yapılan işlerin daha doğru

⁵⁶² CSTD, T.6, B.31, O.2, 6.2.1967, s.950.

⁵⁶³ A.g.e., s.950,

⁵⁶⁴ MMTD, D.2, B.4, 7.11.1969, s.54.

olacağını söylemektedir.⁵⁶⁵ Toprak reformu meselesi 1969 yılında Millet Meclisi gündemine genel görüşme isteği şeklinde getirilse de kayıtlara göre üzerinde görüşme yapılması mümkün olmamıştır.⁵⁶⁶

4.2.4. Çiftçinin Üretim Sorunları

Üretim sorunları tarımın temelidir. Bu alanda sorunları çözmek için tohumluk geliştirilmesinden, sulu tarıma geçişe kadar farklı yollar denenmiştir. 1960'lar da benzer sorunların devam ettiği görülmüştür. 1963 yılı tarım sayımına göre Türkiye'de ekilen ürünler ve ekildikleri arazi miktarları şöyledir: 2 011 346 işletme (toprağı olan ve bunu işleyen her aile bir işletme olarak alınmıştır.)'de en az 4 871 371 hektarlık arazide buğday ekilirken, 1.195.010 işletme, 1 340 412 hektar arazisine arpa ekmektedir. 295 257 işletmede 365 900 hektar araziye çavdar; 242 161 işletme de 284 116 hektar yulaf; 906 727 işletme 663 808 hektar mısır; 19 040 işletme 21 535 hektar çeltik (pirinç) ekmektedir.⁵⁶⁷

4.2.4.1. Tohumluk sorunu

1960'lı yıllarda köylüye tohum verebilmek adına ülke içinde yetiştirilen tohumların yetmediği bilgisi Senato ve Mecliste açıkça dile gelen bilgilerdendir. Bu nedenle kimi zaman yabancı devletlerle tohum anlaşmaları yapılarak, alınan tohumlar devlet eliyle çiftçiye dağıtıldığına dair örnekler mevcuttur. (örneğin: Amerika ile yapılan tohum anlaşmaları gibi) Neredeyse her yıl tohumların iyileştirilmesi Senato ve Mecliste dile gelmektedir. Tohum ıslahının yanı sıra köylüye dağıtılan tohumların miktarı da eleştiriler arasında yerini alır. Çünkü 1962 rakamlarıyla köylüye dağıtılan tohumluk miktarı 45 bin ton civarındayken ihtiyaç olan tohum ise 400 bin ton olarak görünmektedir.⁵⁶⁸ Bu durumda her çiftçi, devletin uygun fiyatla verdiği tohumu almak istese bile elde etmesi mümkün görünmemektedir. Çünkü dağıtımı yapılan tohum miktarı ihtiyacın çok altında kalmaktadır. Bu da bizi halkın tohumluk meselesinde yaşadığı sıkıntının boyutlarını anlamamız açısından önemli bir noktaya götürmektedir.

Türkiye'de köylü yıl boyunca ailecek çalışsa da 2 ila 20 bin lira arasında bir oranda zarar etmektedir. Bu da verilen emeğin karşılığının alınması şöyle dursun, küçükten büyüğe tüm ülke ekonomisine katlanarak etki etmekte, zarar vermektedir.

⁵⁶⁵ A.g.e., s.45.

⁵⁶⁶ Türk Parlamento Tarihi, C.3, s.833.

⁵⁶⁷ 1963 Genel Tarım Sayımı Örnekleme Sonuçları, DİE, DİE Matbaası, Ankara, 1965, s.8.

⁵⁶⁸ CSTD, T.1, B.25, O.1, 25.1.1962, s.439.

Köylünün müstahsil/üretici değil, Müstehlik/tüketici konumunda olduğu eleştirilerin bir durumdur. Bunun en çarpıcı sonucu olarak gizli işsizlik ve köyden kente yönelen göçlerdir. Diğer taraftan üreticinin zararlarının en alt seviyede olması için çalışmalar yapılması gerekmektedir. Bu konuda Senatör Hazım Dağlı'ya göre zirai sigortalama önemlidir. Dağlı Üretimin sigortalanması ile üretici daimi olarak kazançlı çıkacak fikrindedir.⁵⁶⁹

1962 yılında tohumluk konusunda Devlet Üretme Çiftliklerinde coğrafyaya uygun hale getirilmiş tohumlukların üretilmektedir. Ancak Tarım Bakanı Cavit Oral bunu tüm bölgelere götürebilmek için yeterli imkânın olmadığını itiraf eder. Diğer yandan ülke ihtiyacını karşılamak için yaklaşık 1.200 bin ton tohumluk buğdaya ihtiyaç varken üretme çiftliklerinde ise yılda 40-50 bin ton üretilmektedir. Haliyle bu üretim kırsaldaki yaşamı dönüştürecek düzeyde değildir. Türkiye'nin bu yıllarda bir tohum sanayisine ihtiyacı vardır.⁵⁷⁰

Senatörlerden Neşet Çetintaş, 1962 yılı içinde Tarım ve Ticaret Bakanlarına çiftçi borçları ve kredileri, çiftçilere dağıtılan gübre ve tohumlukların durumlarına dair bir dizi soru sormuş cevabını ancak yılın sonunda alabilmiştir. Tarım Bakanının konuya dair kapsamlı bir yanıt verdiği görülmektedir. Özellikle kıtlık ve kuraklık nedeniyle sorunlar yaşayan çiftçilere yönelik olarak çıkartılan 5252 sayılı kanun gereğince gerekli yardımlar yapılmıştır. Yardımların içinde çiftçilere tohumluk ve gübre temin edilmesi de mevcuttur. Bu kapsam da ihtiyacı olan çiftçilere yalnızca 1962 yılı içinde 49 000 ton tohumluk buğday ve 6259 ton arpa dağıtılmıştır.⁵⁷¹

Haziran 1962 itibariyle Tarım Bakanlığına göreve gelen Mehmet İzmen, özellikle 1962 yılı hükümet programında da belirtilen çiftçilere tohumluk dağıtımına özel bir önem vererek Devlet Üretme Çiftlikleri ve Ziraat Umum Müdürlüğü eliyle üretimin hızlanmıştır. Tohumluğun yetmemesi gibi bir duruma karşı ise bakanın planı; (ki bakan yetmeyeceğini öngörmektedir.) Bu durumda tohumluk üretimi yapan çiftçilerle bakanlık anlaşma yoluna gidecek ve yıllık ihtiyaç olan 300 bin ton tohumluk elde etmek için çabalacaktır.⁵⁷²

Tohumluk meselesinde Tarım Bakanlığı bütçe görüşmeleri sırasında her yıl benzer kararlılıkla tohumluk meselesi üzerinde konuşulmaktadır. Kimi zaman konuşmacılar değişse de mevzu hep aynıdır. Tohumlukların Devlet Üretme

⁵⁶⁹ A.g.e., s.s.440.

⁵⁷⁰ CSTD, T.1, B.34, O.2, 8.2.1962, s.400.

⁵⁷¹ CSTD, T.2, B.10, O.1, 29.11.1962, s.190.

⁵⁷² A.g.e., s.191.

Çiftliklerinde daha kaliteli ve daha ucuz üretilmesinin sağlanması, örnek çiftçilerle yoluyla tohumlukların yaygınlaşması, çiftçiye uygun kredi imkanları yaratma sorunu, yurtdışından gelen tohumlukların kısa sürede ekiminin yapılması vb. eksen de fikirler üretilmektedir. Ancak, bu öneriler Tarım Bakanlığının bütçe oranlarına gelindiğinde ani bir tıkanıklığa dönüşmekte ve bütçe Senatodan geçmektedir. Sorunun çözümü kırsal alana gereken mali desteğin verilmesiyle, adeta görmezden gelinen veya *'elimizden gelen budur'* anlayışıyla sıranın bir sonraki döneme aktarılmasına göz yumulmaktadır. Böylece bu vb. sorunlar yıllar yılı çözüm bekleyen sorunlar olarak kalmaya devam etmektedir.⁵⁷³

Bakanlık, Ziraat Bankasından 354 proje için 10 600 000 liralık kredi sağlamıştır. Böylelikle 25 milyon liralık özel sektör yatırımı oluşturulmuştur. Kırsal yaşamı ve çiftçiye daha fazla ilgilendiren tohumluk ihtiyacı için ise Devlet Üretim Çiftliklerinde 109 bin ton tohum ıslah edilmiş ve bu iyi cins tohumların 98 bin tonu çiftçiye dağıtılmıştır. Türkiye'de bu dönemde tüm topraklar için gerekli olan tohumluk ihtiyacı 1,5 milyon tondur. Ancak devletin bir yılda çiftçiye dağıtabildiği miktar ise 98 bin tonla sınırlı kalmaktadır. Bakan İzmen, bunun geçici bir durum olduğu ve Beş Yıllık Kalkınma Planlarında da belirtildiği üzere bu durumun planının sonunda yükseleceğini iddia etmektedir. Fakat kapasitenin hızla 15 kat artırılmasına dair ne yapıldığı? sorusunun cevabı bulunamamıştır.⁵⁷⁴

Bakanlığın bu süre içinde iyi çiftçi, tanınmış ve başarılı çiftçilerle iş birliği içinde olacağının sinyali de bu noktada verilmektedir. Bakanlık kendi üretim kapasitesini aşan bir durumda olacağını öngörmüş olacak ki bu konuda başarılı çiftçilerin üreteceği tohumluğu satın alacaklarını da belirtmektedir. Bu kapsamda Pamuk, Ayçiçeği, mısır ve çeltik, mera tohumlarının üretilmesi işine özellikle önem verileceğini belirtmektedir. Bilhassa mera tohumluğu açısından artan bir talep olduğu belirtilmektedir.⁵⁷⁵ Bu arada araştırmalarımız sırasında bir küçük baş hayvan yetiştiricisinin anılarında Tarım Bakanı Mehmet İzmen'e rastladığımızı belirtmemiz gerekir. Yalova'nın Taşköprü Köyü'nde oturan Ahmet İsvan küçük baş hayvan besiciliği üzerine yaptığı bir araştırma sonrası İsrail menşeli Carmel cinsi hibrit tavukların daha az yemle daha fazla besili hale geldiklerini tespit ediyor. Toplam 5 dolara 50 adet civciv alabilmek için bakanlığın ithal müsaadesi vermesi gerektiği için

⁵⁷³ CSTD, T.2, B.40, O.2, 5.2.1963, s.409.

⁵⁷⁴ A.g.e., s.410.

⁵⁷⁵ A.g.e., s.410.

İsvan, Ankara'ya giderek bakanlık yetkilileriyle görüşüyor. Küçük Evcil Hayvan Müdürlüğü yetkililerini ilgisizliğiyle karşılaşmasının yanı sıra uzman görüşü alalım diyen yetkililer sonunda 17 sayfalık raporda 5 dolarlık ithal civcivlerin döviz kaybettireceği gerekçesiyle red kararı veriyor. Yılmayan İsvan, güçlükle Bakan Mehmet İzmen'e ulaşır durumu anlattıktan sonra bakan evcil hayvanlardan sorumlu müdüre *"Bizim yapmamız gerekeni vatandaş yapıyor, siz engel oluyorsunuz. Ülkemizin gelişmesine engel oluyorsunuz. Şimdi derhal yazısını getireceksiniz, benim imzamlı çıkacak"* dedikten sonra sorun çözülebiliyor.⁵⁷⁶

Bütçe görüşmeleri dışında Meclis içinde çiftçilerin duruma da dair acil önlem talepleri ve çeşitli sorularla hükümetten yanıt beklenilmektedir. Bunlardan biri de 1963 yılında Tekirdağ Senatörü Selami Üren'in acil tohumluk ve yemeklik tahıl isteğidir. 1963 kışı Trakya'da sel ve dondurucu soğuklar nedeniyle zorlu geçmiş Mayıs ayında ise kuraklık baş göstermiş ve üretim bundan ciddi anlamda etkilenmiştir. Üren'e göre *"köylünün elinde tohumluğu yoktur, köylünün yemekliği yoktur, köylünün yemliği yoktur. Hatta köylü, daha bugünden yemekliğini dışarıdan temin etmek çarelerini aramaktadır."* Tabi buna bir de Ziraat Bankasına olan borçların ödeme günlerinin gelmesi eklenince çiftçinin durumu Senatoda dile getirilecek kadar aciliyet kazanmıştır. Üren, çiftçilere hızla tohumluk ve hatta yemeklik tahıl verilmesi ve borçların ertelenmesini talep eder. Ancak ilerleyen günlerde buna olumlu bir gelişme yaşanmamıştır.⁵⁷⁷

1967 yılına gelindiğinde ise Türkiye'nin bu dönemde yıllık tohum ihtiyacı 400 bin ton civarındayken Devlet Üretim Çiftliklerinde ancak 100 bin ton, diğer resmi kurumların üretimleriyle de 50 bin ton yani toplamda 150 bin ton sertifikalı tohumluk üretilmektedir. İyi tohumluğun üretimde kullanılmasının ciddi yararları olacağı düşünüldüğünde kırsalda tohumluğa ulaşan üretici miktarı artırmak için tohumluk üretiminin ciddi boyutlarda artırılması gerekmektedir. AP'li Lütfi Hocaoglu'da bu konuda hükümete olması gerekenleri hatırlatmakta ve tohumlukların kazalara kadar verilebilecek düzeyde üretiminin yapılması yönünde uyarılarda bulunmaktadır.⁵⁷⁸

Bu dönemde buğday, arpa, ayçiçek, susam, yer fıstığı, soya gibi bitkilerin tohumları üretilmektedir. 1960 yılında ayçiçek, susam, yer fıstığı, soya bitkisinden toplam 189.000 ton üretilirken 1970 yılında bu rakam 460.000 tona ulaşmıştır.

⁵⁷⁶ Ahmet İsvan, **Köprüler, Gelip Geçmeye Tarımda Bir Modernleşme Öyküsü**, İşbankası Yay., İstanbul, 2009, s.s.182-184.

⁵⁷⁷ CSTD, T.2, B.104, C.14, 3.9.1963, s.166.

⁵⁷⁸ A.g.e., s.939.

Türkiye'nin tohumluk üretimi konusunda giderek kapasitesini artırdığı görülmektedir.⁵⁷⁹

4.2.4.2. Gübre Sorunu

Kırsalda üretimin önemli aşamalarından olan suni gübre kullanımı, Meclis ve Senatonun üzerinde durduğu bir konulardan biridir. Üretim de modern tarım tekniklerini kullanma düşüncesi her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Bunun sonucu olarak devlet tarafından Zirai Donatım Kurumu'na fosfatlı suni gübre üretimi görevi verilmiştir. Devlet, Kocaeli ve İskenderun'da kurduğu iki fabrikada kendi suni gübresini üretmektedir; fakat burada yapılan üretimlerin yetmemesi sebebiyle özel sektör ve yurtdışından gübre alımı yoluna gidildiği görülmektedir. Haliyle gübreye ulaşmak eldeki alım gücüyle doğru orantılıdır; ancak Türkiye'de kırsal alandaki zorlu yaşam düşünüldüğünde çiftçilerin alım güçlerinin yüksek fiyatlı gübrelere yetmeyeceği ortadadır. Bu vb. nedenler nedeniyle Hem Millet Meclisi hem de Cumhuriyet Senatosu üyeleri sıklıkla çiftçilerin durumlarına dair ilgili bakanlıklardan, hükümetten yanıt veya çare beklemektedir. Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu, bu üyelerdendir. Ona göre çiftçiler gübre kullanımının önemini kavramış ve kullanmak için heveslidirler; ancak gübrenin pahalı oluşu karşısında çaresiz kalmaktadırlar. Örneğin: bir şeker pancarı üreticisi gübre kullanmak istediğinde şeker şirketi gübreyi çiftçiye 70-75 kuruştan hesaplayarak vermektedir. Bu ise üretim maliyetlerini artırarak çiftçinin verim alırken az kazanmasına neden olmaktadır. Diğer bir sorun ise çiftçiye gübre verilmesinin kefalete bağlı olmasıdır. 'Çiftçi kefaleti bulabilmek için tüccara başvurmak durumunda olsa da çoğunlukla bulamamakta' şeklinde eleştirilere yer verilmektedir.⁵⁸⁰

1960'lar da Türkiye'de gübre üretimi yapan iki fabrika vardır. Bunlardan biri Kocaeli/Yarımca'da diğeri İskenderun'da bulunmaktadır. Burada imal edilen süper fosfat dönemin en yaygın kullanılan gübresidir. Bunların dışında gübre ihtiyacı yurtdışından karşılanmaktadır. Yurt dışından gelen gübre fiyatlarının uygunluğu düşünüldüğünde de Türkiye'de üretilen süper fosfat üreticinin tercih etmediği bir düzeyde kalmıştır. Fiyat yüksekliğinin iki temel sebebi görünmektedir. İlk hammadde yetersizliğidir. Sülfürik asite olan ihtiyaç gübre fiyatlarında artışa neden olmaktadır. Bir diğer neden ise nakliye sorunudur. Ancak bu sorunlar 1962 yılı itibariyle

⁵⁷⁹ İstatistik Göstergeler 1923-2011, s.183.

⁵⁸⁰ CSTD, T.1, B.19, 4.1.1962, s.274.

çözömlenmiş ve fiyatların düşmesine imkan sağlamıştır. Yine gübredeki en önemli sorun fiyatların yüksekliğidir. Bu konuda Bakan Cavit Oral'ın iki fabrika yetkilileriyle görüşmeleri sonucunda 1 tonu 400 lira kilosu 40 kuruş olan gübrenin fiyatı 25 kuruşa kadar düşürölmüş ve hem üretim hem de kullanım sahasının çoğalması adına sevindirici bir gelişme yaşanmıştır.⁵⁸¹

Tarım Bakanlığı, 1962-1963 yılı içinde ihtiyaç olabilecek 500 bin ton gübrenin üretimi için bir program oluşturmuştur. Gereken üretim yapılamadığı takdirde yurt dışından gübre alınacağı belirtilmektedir. Üretilen veya satın alınan gübrelerin Ziraat Bankası eliyle çiftçiye kredi olarak dağıtılmaktadır. Demek ki bahsi geçen konulara dair bakanlık 1962 yılı içinde çalışmalarına başlamıştır. Çiftçilerin gübreleri nasıl uygulayacağına dair, ülke genelinde 1400 ayrı yerde uygulama tatbikatları Tarım Bakanlığı tarafından düzenlemiştir. Bu çalışmaların yurtdışı ayağında uluslararası gıda teşkilatı (FAO) bulunmaktadır. 1963 yılı içinde FAO ile 2000 alanda gübre tatbikatlarına devam edilmiştir.

Suni gübrenin kırsalda çiftçiye uygun fiyatlarla verilmesi konusun da Tarım Bakanı'nın garanti vermesine karşılık, 1963 yılının ilk Meclis oturumlarından birinde Milletvekili Ata Topaloğlu'nun tenkitlerinden anlaşıldığı üzere, hala gübrenin çiftçiye uygun fiyatlarla ulaştırılması mümkün olmamıştır. Yurt dışından alınan gübre 37 kuruştan satılırken 63 kuruşa yükseltilmiştir. Diğer yandan ülke içinde üretilen gübrenin henüz tüm ülkeye yetmeyeceği göz önüne alındığında gübresiz üretimin toprakların çoğunda devam ettiği anlaşılır.⁵⁸²

Çiftçilerin toprak ekiminde kullanması gereken fosfat miktarları dahi Mecliste sorgulanan konular arasındadır. 1962 yılında Senatör Cemal Tarlan'ın çiftçilerin fosfat kullanımına dair sorunlar ve bakanlığın ne gibi tedbirler aldığına yönelik sorular Bakan Cavit Oral, tarafından ayrıntılı olarak yanıtlandırılmıştır. Bu bilgiler ışığında 1960'larda toprakta fosfat kullanımının öneminin bakanlıkça ciddiye alındığı, çiftçiler açısından da bu ciddiyet ve önemin anlaşılması için birtakım uygulamaların yaşama geçirdiği görölmektedir. Önceleri gübre kullanımının sınırlı kaldığı Anadolu topraklarından bakanlığın çalışmaları sayesinde özellikle ticari gübre olarak bilinen gübre çeşidine karşı ilginin arttığı, 1960 yılında 110 bin ton ticari gübre üretiminin artan talep sonrası 1961 yılında 180 bin tona çıktığı anlaşılmaktadır. Oral'ın gübre üretimi konusundaki 10 yıllık tahmini 2 milyon tondur. Bakanlık gübreye olan ilginin

⁵⁸¹ CSTD, T.1, B.51, 17.4 .1962, s.335.

⁵⁸² MMTD, D.1, C.10, B.26, 7.1.1963, s.576.

artması için 19 ilde çeşitli ürünlerde gübre kullanarak çiftçiye her tür üründe gübrenin nasıl kar sağladığını göstermiştir. Bu demo gösterimler FAO ile ortaklaşa yapılmıştır. 1961 yılında çiftçilerin 1 dönümlük arazilerine gübreli ve gübresiz ekimler yapılmış ve aradaki fark uygulamalı olarak gösterilmiştir. Anadolu genelinde 467 ayrı yerde uygulama yapıldığı anlaşılmaktadır. 1962 yılında ise uygulama sahası genişletilerek yaklaşık 1000 ayrı alanda uygulama ekimler gösterilmiştir.⁵⁸³ Fakir Baykurt'un 'Amerikan Sargısı' isimli eserinde benzer bir projenin Türkiye topraklarında uygulanma hikayesi okuyucuyla paylaşılır. Ülke kalkınmasına faydalı olacağı düşüncesiyle Amerika'dan getirilen cins ağaçlar, cins hayvanlarla kapalı yapıdaki bir Anadolu köyünün karşılaşmasını konu alan eser, Anadolu köylerinin kapitalizm karşısındaki ilgisizliğini de gözler önüne sermektedir.⁵⁸⁴

Tarımda gübrelemeye olan acil ihtiyaç, 1963 yılı Tarım Bakanlığı bütçe görüşmelerinin temel konularındandır. Görüş belirten pek çok senatörün vurgusu, gübre üretiminin artırılarak, kırsalda yaşayan halka gübre kullanmanın önemini ve uygulama esaslarını öğretme üzerinedir. AP üyesi Mehmet Nuri Ademoğlu'da Türk köylüsünün atadan kalma uygulamaları devam ettirmeye eğilimli yapısının ancak Ziraat Bakanlığının bölgelerdeki ziraat teknisyenleri ve uzmanları aracılığıyla bizzat köylerde yapacağı uygulamalarla başarılı sonuç alabileceklerini belirtmektedir.⁵⁸⁵

Tohumluk gibi gübreleme konusu da eksiklik yaşandığı itiraf edilen konulardandır. Bu eksikliklerin giderilmesi için alınan önlemler benzerlik göstermektedir. 1962 yılı Tarım Bakanı İzmen, gübrenin özel sektör tarafından üretildikten sonra Zirai Donatım Kurumu tarafından satın alınacağını, bu yeterli gelmediği takdirde de dışarıdan satın alma yöntemine gidileceğini belirtmektedir. Bakanın verdiği bilgilere göre çiftçilerin 1963 yılı içinde kullanması öngörülen gübre miktarı 466 bin tondur. Bu hesaplara Beş Yıllık Kalkınma Planının bittiği 1967 yılında 1 milyon 200 bin ton gübre kullanılmış olacaktır. Ülke içinde üretilen veya dışarıdan satın alınarak getirilen gübrelerin tek fiyat üzerinde satılmasına yönelik bir karar alınmıştır. Bir diğer uygulama ise Ziraat Bankasının çiftçiye gübreyi kredi ile aynı şekilde verme usulüne gitmesidir.

1965 yılında Suni gübre konusu ise yine eleştirilerden payını almıştır. 1964 yılında içeriden ve dışarıdan alınan, devletin ürettikleri de dahil olmak üzere 855 000

⁵⁸³ CSTD, T.1 C.3, B.51, 17.4.1962, s.333.

⁵⁸⁴ Fakir Baykurt, *Amerikan Sargısı*, Literatür Yay., İstanbul, 2020.

⁵⁸⁵ CSTD, T.2, B.40, O.2, 5.2.1963, s.401.

ton suni gübre çiftçilere dağıtılmış ancak bu yeterli gelmemiş ve halkın istekleri tam anlamıyla karşılanamamıştır. Diğer yandan suni gübre ülkenin her yerinde benzer fiyatlardan satılmadığı için kaliteli gübreye yine imkanı olan ulaşmıştır. AP, bunun önlenmesi gerektiğini ve gübrenin tek fiyat usulüne göre satılması gerekliliği belirtmektedir. Özellikle Doğu Anadolu'da bulunan geniş fosfat yataklarından faydalanılarak fosfatlı gübre yapılması ki bu konuda Maraş'ta Devlet Su İşleri'nin oluşturduğu Turbiyer⁵⁸⁶ sahasının işe yarayacağı belirtilmektedir. Ayrıca çöplerden gübre elde edilmesi konusunda da çalışmalar yapılması teklifler arasındadır.⁵⁸⁷

Suni gübre sorunun 1970'lerde devam ettiği anlaşılmaktadır: Tarım Bakanı İlhami Ertem'in 1970 yılında yaptığı konuşmadan da görülebileceği üzere, suni gübreye ulaşım imkanlarında sorunlar devam etmektedir.

“Bizim bütün gayemiz çiftçinin eline gübreyi en uygun şartlar ve en ucuz şekilde intikal ettirebilmektir. (A. P. sıralarından alkışlar) 1964 yılında Türkiye'de suni gübre tüketimi 400 bin ton iken, bu sene 2,5 milyon tonu geçmiştir. Bunu ilerletmekteyiz. Yalnızca, burada mevzu bahsedilen hususun da mahiyetini belirtmek isterim. Bu telgrafları hazırlayanlar Kooperatif Memurları Sendikasıdır. Sendika hilaflı hakikat şekilde hâdiseleri ortaya koymaktadır. Gübreyi tedarik eden ve ithal eden kooperatifler ve ortakları değildir; Kooperatif Memurları Yardımlaşma Birliği'dir muhterem arkadaşlarım. Bunun da bilinmesini, bilhassa üzerinde durulmasını arz ediyorum. Bizim üzerinde ehemmiyetle durduğumuz şey, Türk çiftçisinin eline en uygun şekilde, en ucuz tarzda her yere gübrenin ulaştırılması ve götürülmesidir. Ama tekrar ediyorum, bugün telgraflarda belirtildiği tarzda bir kararname hazırlanmamaktadır, fakat biz çiftçinin suni gübreyi en ucuz şekilde ayağına götürebilmenin bütün tedbirlerini almakta ve bunun üzerinde hassasiyetle durmaktayız.”⁵⁸⁸

İstatistiklere göre Türkiye'de suni gübre üretimi 1974 yılında 35 728 ton iken bir sonraki yıl ise 111 101 ton civarındadır.⁵⁸⁹

⁵⁸⁶ Orta kuşağın serin ve nemli, akıntısı az, suya doymuş düz yörelerinde gelişen bataklık yosunları gibi yosunların, alttan zamanla değişmesiyle kalorisi az bir kömür durumuna dönüştüğü yerlere verilen ad.

⁵⁸⁷ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.488.

⁵⁸⁸ MMTD, D.1, B.52 O.1, 6.3.1970, s.338.

⁵⁸⁹ İstatistik göstergeler 1923-2011, s.298.

4.2.4.3. Zirai Mücadele

Kırsaldaki tarım alanlarında yaşanan hastalıklar çiftçiye fazlasıyla etkilemiştir. 1962 yılı içinde yeniden alevlenen *mavi küf* hastalığı da bunlardan biridir. Özellikle nemli coğrafyalarda daha büyük tahribat yaptığı bilinen bu hastalık, Anadolu genelinde pek çok bölgede etkin olmuştur. Tütünlerin mavi küf hastalığından etkilenmesi sebebiyle ciddi bir azalma meydana gelmiştir. Normal şartlarda 190 bin hektar arazi ekilirken 1961 yılında bu rakamlar 140 bin hektara kadar düşmüştür. Elbette alınan üründe de % 25 civarında bir düşüş yaşamıştır.⁵⁹⁰

Zirai Mücadele Genel Müdürlüğü bitki hastalıklarına karşı mücadele için kurulmuş bir kurum olarak 1964 itibariyle 30 ilde toplam 273 ziraat yüksek mühendisine sahiptir. Yine en çok ziraat mühendisi Ankara'da bulunurken Artvin, İçel, Kocaeli, Mardin, Muğla, Muş, Tokat, Van, Yozgat 1 ziraat mühendisiyle mücadeleye katılmaktadır. Dönemin Tarım Bakanı Turan Şahin, genel müdürlüklerin haşere, hastalık, parazit bitkiler, yabancı otlar, muzır hayvanlara karşı girişilen mücadele sayesinde her yıl 6 milyar TL gibi bir rakamın kaybedildiği ancak yapılan çalışmalarla bu rakamın yılda 2 milyara kadar düşürüldüğünü açıklamaktadır.⁵⁹¹

1961 ve 1962 yıllarında Türkiye'de kimi bitkilerde mavi küf hastalığına rastlanmıştır. Hastalık 1961 haziranında ilk kez Trakya Bölgesi'nde görülmüş buradan Batı Anadolu'ya yayılmıştır. 1962 yılı içinde ise alınan önlemler yetersiz gelmiş, Karadeniz'e sıçramış ve özellikle buradaki gelir getiren en önemli bitki olan tütünlerde kendini fazlasıyla göstermiştir. Bölgede yıllık tütün üretimi 6-7 milyon civarındadır ve yaklaşık olarak 45-50 milyonluk bir gelir elde edilmektedir. Bu nedenle bölgedeki tütün yetiştiricileri ciddi zarar etmiştir. Mavi küf hastalığının Karadeniz'e yayılmasıyla birlikte hem Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu hem de Trabzon Senatörü Yusuf Demirdağ, konuya acil çözüm getirilmesi için çabalamıştır. Yusuf Demirdağ'a göre mavi küf hastalığı demirperde ülkelerinin, yani komünistlerin işidir! Bu konuda yazdığı bir makaleyi de referans gösteren Demirdağ, hastalığın demirperde ülkelerinde üretilip, demokratik ülkelerin topraklarına yayıldığını iddia etmektedir. Bu konuda Tarım Bakanlığının ne düşündüğünü soran Demirdağ, bakanlıktan hastalığın Demirperde ülkelerinden yayılmadığı cevabını almıştır. Ancak yanıt Demirdağ'ı ikna etmeye yetmemiştir. Ona göre kırsaldaki üretime dair bir tedbir alınmamıştır. Üretimdeki azalma sebebiyle ABD'den hibe buğday alındığını öne sürmektedir. Ancak

⁵⁹⁰ CSTD, T.2, B.40, O.2, 5.2.1963, s.415

⁵⁹¹ CSTD, T.3, B.49, 10.3.1964, s.210.

Amerika'dan hibe buğday alımının Demokrat Parti döneminde başladığı göz önüne alınacak olursa bu iddia, politik bir söylem olmanın ötesine geçmemektedir.⁵⁹²

Mavi küf hastalığının Türkiye'de ortaya çıktığı 1961 yılında bakanlığın bu konudaki tecrübesizliği durumun kötü gitmesine neden olmuş ve ürün miktarlarında düşüşler yaşanmıştır. 1962 yılında alınan tedbirlere rağmen hastalığın nemli ve rutubet sever özelliği bu nitelikteki bölgelerde ilerleyişini durduramamıştır. Bakanlık Karadeniz'deki durumu bu şekilde yorumlamaktadır. Tütün fideliklerini kurtarmak amacıyla hastalık bulaşmamış olanları diğerlerinden ayırma yoluna gidilerek zararın artışı önlenmeye çabalanmıştır. Mavi küf nedeniyle hasarın boyutu Türkiye genelinde fideliklerde %3, tarlalarda ise %10 civarındadır.⁵⁹³ Mavi küfle mücadele 1964 yılında da Senatóda dile getirilmiş, kimi senatórler hükümetin aldığı tedbirlere teşekkür ederek mavi küfle mücadeleyi mili bir görev olarak nitelendirmektedirler.⁵⁹⁴

1965 yılı bütçe görüşmelerinde zirai mücadelede gelinen yol eleştirilmektedir. Eleştirilerin odağında yurt dışından alınan yüksek fiyatlı zirai ilaçlar vardır. Adana Senatórü Sakıp Önal, "neden bu ilaçları üretecek sanayi ülkemizde kurulmuyor?" diye sormaktadır. Ve bu soru yine bir ilk değildir. Daha önce de konuya ilişkin olarak Senatodan bakanlara yönelik sorular gelmiştir.⁵⁹⁵

4.2.4. Zirai Krediler ve Çiftçi Borçları

Çiftçinin kalkınması ve yeni üretimler için yeterli sermaye edinebilmesi için Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çiftçilere zirai krediler verilmektedir. 1960'lı yıllarda da kırsalda çiftçilerin hükümetlerden isteklerinin başında bu zirai krediler, kredilerin nasıl geri ödeneceği, miktarları gibi konular bulunmaktadır.

On yıllık Meclis ve Senato taramalarımızda sıklıkla bu konuda halktan gelen yardım çağrıları kürsülerden duyurulduğu görülmüştür. Kredi veren kurumların başında Ziraat Bankası gelmektedir. Uzun yıllar yalnızca Ziraat Bankası tarafından verilirken 1960'lı yıllarda farklı bankalardan da kredilerin alınabildiği görülmüştür. Meclis ve Senatoda bu mesele gündeme geldiğinde zirai kredilerin köylüyü sarsmayacak bir şekilde getirilerek, üretimi artırıcı bir duruma getirilmesi tavsiye

⁵⁹² CSTD, T.2, B.40, O.2, 5.2.1963, s.403.

⁵⁹³ CSTD, T.3, B.10, 3.12 .1963, s.115.

⁵⁹⁴ CSTD, T.3, B.82, O.3, 7.2.1964, s.763.

⁵⁹⁵ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.497.

edilmektedir. Bu nedenle kredi veren kurumların ise tarımsal reformu destekleyici bir yapıda hareket etmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır.⁵⁹⁶

Zirai krediler halk tarafından Marshall Kredisi olarak tanınmaktadır. Bir anlamda zirai kredi olarak nitelendirilebilecek bu kredi sayesinde çiftçiler alet ve makinelerinin bedelinin bir kısmını buradan temin ederken diğer kısmına Ziraat Bankasından almaktadırlar. Ancak çiftçiler Zirai Donatım Kurumuna almak istenen makinelerin % 20 bedelini yatırmalarına rağmen Ziraat Bankasından bekledikleri kredileri alamadıkları için uzun süre makinelerine kavuşamamışlardır. Bununda sonucu üretimde düşüşler yaşanmıştır. Eski bir Ziraat Bankası üyesi de olan Adana Senatörü Mehmet Ünalı, ise bu durumu Senatoda gündem dışı olarak dile getirmek durumunda kalınca durum ortaya çıkmıştır. Ünalı, bankanın yeterli kredi verebilecek güçte olduğunu ancak vermediğini öne sürmektedir.⁵⁹⁷ Ziraat Bankasının kredi verme konusundaki sıkı politikası daima eleştiri oklarının hedefindedir.

Ancak özellikle kıtlık ve kuraklık gibi acil ve zorlu dönemlerde devletin kredileri düşürme ya da erteleme gibi imkanlara izin verdiği de görülmektedir. Cavit Oral'ın 1962 yılında değindiği üzere kuraklık sonrası çiftçilerin Ziraat Bankasına başvuruları artmaktadır. 45 kentin 132 ilçesinden gelen talepler üzerine 2429 köydeki 124 154 çiftçinin 52 milyona ulaşan borçları ertelenmiştir. Tarım Kredi Kooperatiflerinden kredi alan çiftçilerin borçlarına erteleme talepleri gelmesi üzerine de 85 ilçede 1253 köyün borçları ertelenmiştir. Yanı sıra devlet demiryollarının da çiftçilere taşıma konusunda %90'a varan indirim uygulamasıyla çiftçilerin devletçe desteklendikleri görülmektedir.⁵⁹⁸

1960'lar Türkiye'sinde çiftçilerin herhangi bir afet veya kuraklık gibi durumlar karşısında devletten destek gördüklerine dair örneklerden biri de Ziraat Bankasınca verilen kredilerin ertelenmesidir. Veya Tarım Bakanlığı yetkilendirilerek tohumluk verilmesi gibi yöntemler uygulanmıştır. Devlet arşivlerinde bu konuda yapılan erteleme kayıtlarına rastlanmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir: 1. Ordu İlinin 36 köyünde kuraklık yüzünden fındık ürünü zarar gören bazı Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının Ziraat Bankasına olan kredi taksitlerinin ertelenmesi.⁵⁹⁹ 2. Tabii afetlerden zarar görmüş bulunan bölgelerdeki çiftçilere yardım ve 1962 yılında pamuk ekimini desteklemek üzere çiftçiye pamuk çekirdeği alması için Tarım Bakanlığına yetki

⁵⁹⁶ CSTD, T.1, B 25, O.1, 25.1.1962, s.439.

⁵⁹⁷ CSTD, D.1, B.57, O.1, 2.4.1964, s.664.

⁵⁹⁸ CSTD, D.1, B.43, O.1, 1.3.1962, s.119.

⁵⁹⁹ BCA, 30-18-1-2-163-73 -1 27.02.1962.

verilmesi.⁶⁰⁰ 3. Ayvalık İlçesine bağlı 30 köyde, kuraklık yüzünden zeytin mahsulünün zarar görmesi sebebi ile Ayvalık Tarım Kredi Koop. Ortaklarının TC Ziraat Bankasına olan borçlarının ertelenmesi.⁶⁰¹ 4. Ordu İlinin 36 köyünde kuraklık yüzünden fındık ürünü zarar gören bazı Tarım Kredi Kooperatifleri ortaklarının TC Ziraat Bankasına olan kredi taksitlerinin ertelenmesi.⁶⁰² 5. Adıyaman'ın bazı köylerinde kuraklıktan hububat ürünleri zarara uğrayan Samsat Tarım Kredi Koop. ortaklarının Ziraat Bankasına olan kredi borçlarının bir yıl ertelenmesi.⁶⁰³ Balıkesir ile Erdek İlçesine bağlı 20 köyde kuraklıktan ürünleri zarar görenlerin, Erdek Tarım Kredi Kooperatifince ikraz edilen Ziraat Bankası kredi borçlarının ertelenmesi.⁶⁰⁴

Nitekim Cumhuriyet Senatosu veya Millet Meclisi üyeleri konuya karşı her zaman hassasiyetle yaklaşmaktadırlar. Her yıl yapılan bütçe görüşmelerinde konuya temas edilmesinin dışında yıl içinde çoğu kez Meclis üyelerinin çiftçi borçlarına dair sorularla Ticaret ve Tarım Bakanlıklarından açıklama istedikleri görülmektedir. Bakanların düzenli olarak konuya detaylarıyla yanıt verdikleri gözlenmiştir.

Ziraat Bankası görevlileri ile devlet yetkililerinin hasar tespiti sırasında görev yapmaları dahi kimi senatörlerce eleştiri konusudur. Buradaki görevli ve memurların bir taraf olduğundan dolayı hasar tespit konusunda halktan yana olamayacağı, bağlı bulunduğu kurumu korumak durumunda kaldığına dair iddialar dillendirilmektedir. Diğer yandan köylünün kuraklık vb. nedenler nedeniyle çoğu zaman borcunu ödeyemediği ardından icra veya hapis cezası aldığı, oda olmazsa tefeciden borç alıp kapatmaya çalıştığı görülmektedir. Tüm bunlar karşısında Senatör Neşet Çetintaş, dönemin hükümetine şöyle seslenmektedir:

*"...Sanayicilerin milyonluk borçları tecil edilebilmektedir, halbuki köylünün mütevazı mal ve tarlası hayatta tek ümidi ve dayanağıdır, hayata onlarla bağlanmıştır. Bunları da elinden aldığımız zaman, onu bu dünya da ümitsiz bir hale düşürmüş oluruz. İnsanları yaşatan şu dünyada ümittir. Anadolu köylüsünün yaşama ümidini elinden almayalım."*⁶⁰⁵

Dönemin Ticaret Bakanı Muhlis Ete'ye göre durum farklı bir noktadadır. Çiftçiye kredi veren kurumlar Ziraat Bankası ve ona bağlı Zirai Kredi

⁶⁰⁰ BCA,30-18-1-2-163-69-5- , 05.02.1962.

⁶⁰¹ BCA,30-18-1-2-161-37-17, 10.07.1961

⁶⁰² BCA,30-18-1-2-163-73-1, 27.02.1962.

⁶⁰³ BCA,30-18-1-2-182-78-6-18.12.1964

⁶⁰⁴ BCA,30-18-1-2-169-23-2-08.05.1963

⁶⁰⁵ CSTD, T.1, B.87, O.1, 27.9.1962, s.338.

Kooperatifleridir. Ülke genelinde zirai kredi ihtiyacı 5 milyar civarındadır ve Ziraat Bankası bunun 1,5 milyarını karşılayabilmektedir. Bankaya bütçeden verilen 140 milyon lira bile zaman zaman verilmez veya geç ödenirken bankanın çiftçilere verdiği kredileri sürekli erteleme bankayı da zor durumda bırakacaktır. Bakan Ete, çiftçilere kredi verme uygulamasının devamlılığı için, verilen kredilerin ödenmesi gerektiğini belirtmektedir.⁶⁰⁶

Senatonun zirai kredilere olan hassasiyeti sürekli dir. Kredilerin verilmesinden sorumlu olan Ticaret Bakanlığı'ndan bu konuda bilgi verilmesi istenmektedir. Senatör Mehmet Ünal dı Ağustos 1962'de bakana şu soruları yöneltmiştir:

1. T. C. Ziraat Bankasının zirai kredi politikasında önemli tuttuğu esaslar nelerdir? Mart 1962 sonu itibariyle zirai kredi imkânının % de kaç ı kullanılmıştır ve bir önceki yıla nazaran bu imkânların kullanılış ında artma mı, eksilme mi vardır? Nedenleri nelerdir? Bu imkânlardan kullanılmış ve kullanılmamış miktarlar nelerdir?

2. Türkiye'nin zirai politikasını tâyin ve tesbite yetkili Tarım Bakanlığı ile T.C. Ziraat Bankası arasında krediler nâzım heyeti toplantısında bir anlayış muvazenesi olduğu halde tatbikatta Ziraat Vekâletinden intikal eden normal talepler tercih edilmemektedir. Nedenleri nelerdir?

3. Mart 1962 sonu itibariyle ne miktar ticari kredi kullanılmıştır? Geçen yıl aynı tarihte kullanılan miktara nazaran artma mı, eksilme mi vardır? Ticari kredi imkânı nedir? Ne miktar ı kullanılmış? ne miktar ı kullanılmamıştır?

Ticaret Bakanının açıklamalarına göre zirai kredilerin verilmesinde izlenen politika: üretilecek ürünün ihraç etme imkanına sahip olması, iç ve dış piyasa da satış ının kolay olması, ayrıca kredi verilen üreticilerin üretimlerini zirai sanayi kurmak amacıyla kullanacak olmaları ve gereken bilgi birikimine sahip olmaları, ayrıca kredi imkanlarının sınırlı olmasından dolayı daha önemliyi daha az önemli olana tercih etmektir. 1962 yılı itibariyle Ziraat Bankasına verilen yatırım miktar ı 1.665.651.791 liradır. Bir önceki yıl ise bu miktar 1.876.300 000 liradır. Bir yıl içinde yalnızca 189.351.791 liralık bir artış verilebilmiştir.⁶⁰⁷ Ancak çiftçinin istenen düzeye gelebilmesi için belirlenen yatırım miktar ı 5 milyar lira civarındadır. Bu miktarlar yatırım anlamında çiftçinin gereken düzeyde destelenmediğini anlamına gelmekte ve çoğu çiftçinin kredi alamadığını göstermektedir. Ticaret Bakanı, imkanların sınırlı oluşundan bahsetmekte; ancak diğ er yandan da kredilerin nerelere ve hangi miktarda

⁶⁰⁶ A.g.e., s.339.

⁶⁰⁷ CSTD, T.1, B.90, 9 .10.1962, s.381.

verileceğini Tarım Bakanlığının organize etmesi ve bu konuda daha aktif bir rolü olmasının gerekli olduğu düşüncesindedir. Ve o da Senatoda konuyu bu nokta da eleştirenlere katılmaktadır. Ziraat Bankası elbette konuyu yatırımsal imkanlar dahilinde değerlendirmektedir ancak konu yalnızca böylesi rakamlarla değil de tarım politikası açısından değerlendirilmeli ve bu çerçevede ele alınmalıdır. Ülke genelinde tarım ve hayvancılığı kalkındıracak şartların Tarım Bakanlığınca belirlenmiş ve gereken hesaplamaların yapılmış olması gerekmektedir.⁶⁰⁸

Zirai krediler uzun süreli krediler olduğundan Ziraat Bankasının bu kredileri vermek yerine ticari kredilere yöneldiğine dair yapılan eleştiriler karşısında Ticaret Bakanı da konunun böyle olduğunu kabul etmekte fakat neden olarak, banka kaynaklarının uzun vadeli kredilerin yaratacağı açığı kapatma imkanı olmamasına bağlamaktadır. Bakanın dikkat çektiği bir konu ise Ziraat Bankasından alınan paraların çiftçiler eliyle düğün dernek işlerine harcanmasıdır. Bu nedenle verilen kredilerin nakdi değil de aynı şekilde verilmesi gerekliliği üzerinde durmaktadır. Bankanın verilen kredilerin söylenen şekilde kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek konusunda yeterli personele sahip olmaması da başka bir sorun olarak görülmektedir.⁶⁰⁹

1963 yılında köylü ve çiftçilerin Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerine olan borçlarının 1 seneliğine faizsiz olarak ertelenmesine dair Millet Meclisince bir kanun kabul edilmiştir. Ancak kanun, Cumhuriyet Senatosuna geldiğinde tartışmaları da beraberinde getirir. Kanunun reddedilmesi gerektiğini öne süre senatörlere göre 1962 yılında mahsul kötü bir durumdayken 1963 yılı üretim açısından bereketli bir yıl olmuştur bu nedenle çiftçi ve köylüler 1963'ün kazançlarıyla bir önceki yılın borçlarını kapatabilir düşüncesindedirler.

Çiftçi borçlarının ertelenmesi isteğinden yana olan bir dizi senatöre göre iddia edildiği gibi Türkiye'de 1963 yılı mahsul üretimi her yerde aynı düzeyde değildir. Orta Anadolu için gayet iyi denilebilirken Karadeniz'deki fındık üretimi beklenen düzeyde değildir. Veya Ege'de, Uşak'ta, Manisa'da mavi küf hastalığı sebebiyle üretici elindeki mahsulü kaybetme tehlikesi içindedir. Nitekim bu yıllarda mavi küf hastalığının yarattığı tahribat ciddi boyutlara ulaşmış, devlet bu konuda halkı bilinçlendirici yardım faaliyetlerine girişmiştir.⁶¹⁰

⁶⁰⁸ CSTD, T.1, B.90. 9.10.1962, s.s.382-383.

⁶⁰⁹ A.g.e., s.388.

⁶¹⁰ CSTD, T.2, B.102, O.2, 29.8.1963, s.74.

Kayseri Senatörü Hüseyin Kalpaklıoğlu'nun, köylü ve çiftçilerin borçlarını ödeme konusunda yaşadıkları sorunlar göz önüne alınarak farklı bir yöntemle vatandaşların borçlarını ödemeleri için zaman tanınmasından yanadır. Ona göre; çiftçilerin borçları 6 aylığına faiz işletilmeden durdurulacak ve bu süre içinde borcun tamamını ödemeleri istenecektir. Senatör halkın bu şekilde borcunu ödeyeceğini öngörmektedir.⁶¹¹ Dönemin Senato konuşmalarına bakıldığında çiftçi ve köylü yararına olduğu görülen borç erteleme konusu dahi oy avcılığı olarak nitelendirilmektedir. Cumhurbaşkanı seçilen üye Esat Çağa, konuyu böyle değerlendirenlerdendir. Borçların ertelenmesini isteyen senatörlere gönderme de bulunarak köylüye selam göndermekle suçlamaktadır. Elbette çoğu senatör tarafından bu düşüncesi şiddetle kınanmıştır. 19. 9. 1962 tarihinde köylü ve çiftçilerin 2000 liraya kadar olan borçlarının ertelenmesi isteği üzerine Millet Meclisinden geçip Senatoya gelen kanun üzerinde 22 senatör konuşma yapmıştır. Kanunun lehinde ve aleyhinde yapılan konuşmalardan sonra Ziraat Bankası Genel Müdürü Akil Kitapçı'da mevcut duruma dair bir bilgilendirme yaparak bankanın, kredilerin ertelenmesiyle mali açıdan zor bir duruma düşeceğini belirtmiştir.⁶¹² Onun bu konuşmasından sonra yapılan oylama da Millet Meclisinin kabul ettiği kanun, Cumhuriyet Senatosunca reddedilmiştir. Ve çiftçilerin borçlarının ertelenmesi mümkün olmamıştır.

Zirai krediler konusunda Tarım Bakanlığının çiftçileri koruyucu politikaları yeterince etkin değildir. Köylünün çeşitli ürünlerini devlete satarak alması gereken ücreti uzun vadede ödenirken zirai kredilerin zamanın da ödenmemesi durumunda çiftçiye haciz veya tevkif yöntemleri uygulanmaktadır.⁶¹³ 1964 yılında ise bu konuda eleştirilerin devam ettiği görülmektedir. Ancak ülkede öncekine oranla bir politika değişikliğine gidilmiştir. Çiftçilerin aldıkları kredilerin ödeme vadelerinin mahsulü tarladan kaldırıp sattıktan sonraki bir zamana göre ayarlanması zaten uygulanmaktadır. Ancak kimi zaman çiftçiler, genellikle eylül sonu olan bu zamanlara ödemeyi yetiştiremediklerinden devlete başvurarak yardım istemişlerdir. Çiftçilere kredi veren yegane kuruluş olan Ziraat Bankası da kimi şubelerinde inisiyatif olarak kredilerin ödemesi ve yeni kredi alımlarında bir zaman değişikliğine gitmişlerdir. Normalde 30 Eylül olan kredi ödeme 31 Ağustos'a, 1 Ekim olan borç alma ise 1 Eylül'e çekilmiştir. Çiftçiler nezdinde bunun nasıl bir faydası olacaktır? Şöyle ki:

⁶¹¹ A.g.e., s.75.

⁶¹² A.g.e., s.77.

⁶¹³ CSTD, T.1, B.34, 8.2.1962, s.393.

ürünlerin tarladan alınmasıyla birlikte ödemelerin yapılabileceği bilinir ancak çiftçilere bir sonraki yıl için kredi alımının daha erken bir vakitte yapılması özellikle güzlük ekim yapan çiftçiler için daha önemlidir. Borç ödemesinin erkene alınmasının ise çiftçiye bir zararı olmamıştır. Çünkü Ziraat Bankası ödemesini geciktiren çiftçilere borçlarının tahsili için bir yıl kadar müsaade vermektedir.⁶¹⁴

Bankalar kanunu gereğince çiftçiye yönelik olarak zirai kredi veren yaygın Ziraat Bankası ve İller Bankası diğer bankaların çiftçiye kredi açmasına izin verilmemektedir. Bu konuda da Ziraat Bankası tekel gibi bir konumdadır. 1963 yılı bütçe görüşmeleri sırasında bakana yöneltilen sorulardan ve ricalardan biri de Ziraat Bankası dışında başka bankalarında çiftçiye kredi imkanı vermesi usulüne geçilmesidir.⁶¹⁵

Adana Senatörü Sakıp Önal'ın tarım alanında ön planda tuttuğu konu zirai krediler konusudur. Önceki bütçelerde olduğu gibi 1965 bütçesinde de Ziraat Bankasının çiftçiye kredi imkanı sağlamasındaki sınırlı tavır eleştirilmektedir. Bankanın ticaretle uğraşanlara 100 bin liralık kredi verirken çiftçilere çok daha düşük miktarlarda kredi çıkartması büyük bir sorun olarak görülmektedir. Diğer yandan Önal'ın iddiasına göre Türkiye'de tarımın gelişmesi için yaklaşık 10 milyarlık bir krediye ihtiyacı vardır fakat bu imkan sunulmamaktadır. 1964 bütçesinde de benzer bir konu geçtiğinde dönemin Tarım Bakanı İzmen, konuyu ilginç bulmuş ve düşünüleceğine dair bir açıklama yapmıştır. Fakat bakanın ani ölümü sonrası konu rafa kalkmıştır ve nihayetinde yeniden Senatonun önündedir.⁶¹⁶

Çiftçi borçları meselesi yıllar yılı Senatóda en fazla dile gelen konular arasında üst sıralardadır. Tabi çiftçilerin borçlarını ödeyememe nedenleri bölgeye ve iklime göre değişim göstermektedir. Kimi zaman kurak geçen bir mevsim, kimi zaman da sel sularının taşkınlara yol açmasıyla çiftçilere zor zamanlar yaşatmaktadır. Bunlardan biri de 1965 yılında Ege Bölgesi'nin yüksek gelir getiren bir bölümü olan Söke'de yaşanan sel baskınları sonrası çiftçinin halidir. Aydın Senatörü İskender Cenap Ege, bu durumun sebebini Menderes Nehri ve yan kollarının kontrol altına alınmaması olarak görmektedir. Yalnızca Söke değil, Koçarlı ve Aydın Ovalarında da sular altında kalan arazilere rastlamak mümkündür. Pamuk yetiştiriciliğinin yaygın olduğu bu ovalarda verimin 10 yıl öncesine göre düşük olduğu, normal de hektar başına 200-300

⁶¹⁴ CSTD, T.4, B.9, 24.11.1964, s.s.214-215.

⁶¹⁵ CSTD, T.2, B.40, O.2, 5.2.1963, s.419.

⁶¹⁶ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.496.

kilo elde edilirken 1965 yılı içinde hektar başına 50-70 kilo pamuk üretilmektedir.⁶¹⁷

1966 yılında Türk çiftçisine verilen kredi miktarı 4 milyar civarındadır. Fakat bu kredilerin büyük kısmı abonman kredisi olarak nitelendirilmektedir. Yani çiftçilerce devletten alınmış fakat üretim için kullanmaktan çok, işletmeyi çevirmek için alınan ve ödenemeyen kredileri ifade etmek için kullanılan gayri resmi bir isimlendirmedir. Netice de devletin üretim yapılınsın diye verdiği kredilerin devletçe düzensiz ve denetimsiz dağıtılması söz konusudur. Bu da eleştirileri beraberinde getirmiştir. Tarımsal alanda verilen kredilerin üreticinin ihtiyacını karşılayıp karşılamadığı konusu hep eleştirilerin odağındadır. Senatör Ömer Lütfi Hocaoglu, *"...Bugün Türkiye'de zirai kredi politikası ile üretim politikasının ahenkli bir şekilde uygulandığını iddia etmek mümkün değildir"* diyerek eleştirmektedir.⁶¹⁸

4.2.6. Tarımda Makineleşme

Tarımda makineleşme Atatürk döneminden beri takip edilen bir alandır. Makineleşme denildiğinde ilk akla gelen traktördür. Bu yıllarda Türkiye, traktörlerinin bir kısmının üretimini de yapmaktadır. Traktörlerle ilgili yapılan bir çalışmaya göre Türkiye'de traktör miktarları şöyledir:⁶¹⁹

	1963	1965	1967	1969	1971	1973
Üretim	7982	6419	13976	13412	15687	32585
Toplam Park	50844	54608	74982	96407	118525	156139

Tablo 33: 1963-1973 Arasında Traktör Miktarları

Bu tabloya göre Traktörlerin en düşük üretimi 1965 yılındadır. 1968 yılında Türkiye'de tarımsal alan için üretilen traktör sayısı 15 166, 1969 yılında 13 395, 1970'te ise 7 709 adettir.⁶²⁰ 1956-1964 arası bütçeleri incelendiğinde tarım aletlerine ayrılan bütçelerle ilgili kayıtlara da ulaşılmıştır. İl Özel İdareleri bütçesinden 1961 ile 1964 arasında tarım aletlerine yapılan toplam harcama kalemi 687.616'dır.

	1960	1961	1962	1963	1964
--	------	------	------	------	------

⁶¹⁷ CSTD, T.5, B.25, 4.1.1966, s.368.

⁶¹⁸ CSTD, T.6, B.31, O.2, 6.2.1967, s.941

⁶¹⁹ Yard. Doç. Dr. Ercan Gülsoylu, **Tarım Traktörleri**, Ege Üni. Ziraat Fakültesi Yay. Yayın No:565, Bornova, İzmir, 2005, s.5

⁶²⁰ İstatistik Göstergeler, s.304.

Tarım aletleri satın alma	-	107 270	511 882	12 385	56 079
------------------------------	---	---------	---------	--------	--------

Tablo 34: İl Özel İdareleri Bütçesinden Tarım Aletlerine Ait Harcanan Miktar:⁶²¹

Tarımda her alan gibi makineleşmede çözüm bekleyen konular arasındadır. Çankırı Senatörü Hazım Dağlı'ya göre Türkiye'de ziraat teknik araç-gereçler ve yetişmiş personel eliyle etkin bir konuma getirmek mümkündür. Ayrıca tarımsal makineleşmedeki yetersizliğe dikkat çekerek makinelerle işlenen araziler açısından Avrupa ortalamasının altında oluşumuza değinmektedir. Ona göre Türkiye'de makine montaj sanayi gelişme yolundadır ancak ekonomik rakamların üstündedir. Bu nedenle traktör gibi tarımsal alan için önemli araçların Türkiye'de yerli sanayi tarafından yapılması bu alana önem verilmesi gerekmektedir.⁶²²

Konu bütçe toplantılarında da dile gelmektedir. 1965 tarım bütçesinde söz alan AP'li İsa Bingöl'e göre tarımda makineleşme seviyesinde ilerleme vardır. Gelişme ile çiftçi doğa şartlarına göre değil, teknik yöntemlerle toprağını ekebilme imkanına kavuşmaktadır. Bingöl, bu konuda şu dikkat çeken cümleleri kurmaktadır:

*"Türk çiftçisi son on beş yıldaki çalışmalarla Türk çiftçisinin karasabanla bir çift öküzün peşinde karşılıksız alın teri dökmesi, günlerce toprak tavını ve yağmur bulutlarını beklemesi önlenmiştir"*⁶²³

Makineleşme oranlarının artmasına rağmen Türkiye'de hala dikkat çekici bir üretim görülmemektedir. Bunun temel sebebi olarak makineleşmenin genele yayılamaması gösterilebilir.

4.3. Hayvancılık Politikaları

4.3.1. Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele

1960'lı yıllarda hayvancılık ülkedeki önemli sorunlardan biridir. Hayvan üretimi konusunda Atatürk'ün özel girişimleriyle halka örnek olmak amacıyla açılan Gazi Çiftliği ilk olurken; 1950'li yıllarda Devlet Üretme Çiftliklerinin açılmasıyla devlet bazlı üretimlerin artırılması amaçlanmıştır. Fakat 1960'lı yıllarda hayvan sayısının azlığı bütçe görüşmeleri sırasında dile getirilen konulardandır. 1962 yılındaki görüşmelerde de duruma dair senatörlerin istek ve dilekleri dikkati çekmektedir.

⁶²¹ Bütçe ve kesin hesaplar il özel idareleri ve belediyeler 1956-1964, s.17.

⁶²² CSTD, T.2, B.104, C.14, 3.9.1963, s.939.

⁶²³ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.487.

Büyükbaş hayvancılığın yapıldığı Kars'ın Senatörü CHP'li Sırrı Atalay, hayvancılık için istikrarlı bir program önerirken hayvan nesillerinin ıslahı ve geliştirilmesinin önemine dikkati çekmektedir. Bunun için hayvan üreticilerine maddi desteklerin sağlanması veya kredi imkanlarının yaratılması gerekmektedir. Devletin, Ziraat Bankası aracılığıyla verdiği kredilerin bir benzeri hayvan besici ve yetiştiricilerine verilmektedir; ancak tapu teminatı karşılığında kredi verilmesi yönteminden dolayı zaten elinde tapulu arazisi olan az olan halkın bir de kredilere teminat olarak tek mal varlıkları olan tapularını da bankaya teminat göstermesi zorunluluğu eleştirilerden payını almıştır. Standart bir uygulama olmasına rağmen Türkiye'nin kırsaldaki elverişsiz iktisadi durumu gelişimin önünde engel olmaktadır. Çünkü üreticinin bu krediden başka ciddi bir yardım almadığı da ortadadır. Hal böyle olunca tapu teminatı meselesi hayvancılığın ilerlemesi konusunda çözüm getiremediği gibi yeni bir sorunun kapısını aralamaktadır.⁶²⁴

Hayvancılık alanında ortaya atılan fikirlerden birisi hayvanların sigortalanması meselesidir. Senatörlerden Hasan Dağlı, Amerika'dan örnekler vererek Amerikalı üreticilerin sigortalı hayvanlar konusunda hiçbir zarara uğramadıklarını, sigorta şirketinin hayvanların sağlığı konusunda gereken hizmeti vermesiyle hayvanlardaki üretim seviyelerinin üst düzeylere taşındığını belirtmektedir. Bu sistemin Türkiye'de kurulmasıyla köylü, hayvanları konusunda endişeye düşmeyecek veya ekonomik kayba uğramayacak bir seviyeye taşınacaktır. Ancak bu konuda ilerleyen yıllarda bir girişim olmamıştır. Diğer yandan Tarım Bakanlığı eliyle çiftçiye hayvanlarının sağlığı, yonca ve çayır otlarının ekimi konusunda bilgilendirici ve yönlendirici olması tavsiye edilmekle yetinilmiştir.⁶²⁵

Bu dönemde Türkiye'de 82 bin hayvana 1 veteriner düşmektedir. Hayvanların fazla onlara bakacak hekim ve teknik personelin az oluşu, diğer yandan çiftçilerin bilinçsiz hali Türkiye'deki hayvancılığa olumsuz yansımaktadır. Senatör Mualla Akarca, Bu konuda alınacak tedbirleri pek çok senatörün yaptığı gibi gelişmiş ülkelerdeki yöntemlerden örnekler vererek açıklamaktadır. Hayvanların türüne göre değişen yem türleri veya yem miktarlarının verim alma konusunda doğrudan etkisi üzerinde durulmaktadır. Ya da birbiriyle bağlantılı üretim yapan çiftçiler arasındaki koordinasyonun sağlanmaması sebebiyle üretim fazlası veya üretim artışı ürünlerin

⁶²⁴ CSTD, T.1, B.34, 8.2.1962, s.391.

⁶²⁵ CSTD, T.1, B.25, 25.1.1962, s.440.

kullanılmadan heba olması gibi sonuçlar doğurduğundan yakınılmakta ve hükümetlerin bu konuda gereken önlemleri alması istenmektedir.⁶²⁶

Büyükbaş hayvancılığın yapıldığı bir bölgeden gelen Kars Senatörü Sırrı Atalay, bu dönemde kırsal politikalar söz konusu olduğunda Senatodaki en aktif üyelerden biridir. Kendi bölgesinin sorunlarıyla yakından ilgilenen, bölge halkının isteklerini Senatoya taşıyan bir üyedir. Atalay, hayvancılık alanındaki istikrarsızlıkları her fırsatta dile getirmektedir. Bu yıllarda Türkiye'nin büyük baş hayvancılığının merkezi Doğu ve Güneydoğu'dur. İki bölgede hayvan yetiştirilmesi ilkel şartlarda yapılmaktadır. Yeterince beslenemeyen hayvanlar normal şartlarda orta sıklet olması gerekirken cılız hayvan kategorisinde fiyatlandırılmaktadır. Hayvancılık alanında modern tekniklerin kullanılması gerekmektedir. Atalay, Hayvanların satılmak için uzak mesafelere götürülmesi sırasında %10-14 arasında bir oranda hayvan kaybedildiğine işaret ederek soğuk zincir tesisleri eliyle hayvanların uzak kentlere ulaştırılması gerekliliğini belirtmektedir. Hayvancılığı genel halk kitlesine yansımada da kırsaldaki çiftçiye yansıyan yükler mevcuttur. Doğu illerinden batıya satılan etler Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde belli oranda vergilere tabi tutulmaktadır. Ancak diğer tarafta hayvan yemleri üzerindeki fiyat artışı ve vergi üzerinde kontrol sağlanamadığı için yükselmektedir. Bu da doğrudan çiftçi üzerinde ekonomik baskı ve kayıp yaratmaktadır. Atalay, bu konuda yıllarca Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerine yıllar boyunca örnek olacak bir cümle kurmaktadır:

*"Büyük kent kalabalıklarının ucuz ete ulaşması adına yem üretimini artırıp ucuzlatılması yöntemi uygulamak yerine önlenemez fiyat artışları karşısında etkin bir politika yürütülemediği sürece durum böyle devam edecektir."*⁶²⁷

1960'lar boyunca Meclis kürsüsünden benzer cümleler kurulmaya devam etmiştir. Atalay'ın eleştirileri bunlarla sınırla kalmaz, bürokratik sorunların zamanın da çözülememesi yabancı ülkelerle yapılacak antlaşmaların engellenmesine sebep olduğu da görülür. Özel girişimlerle Kars İline İsviçre'den elde edilen bir yardım fonu için Ziraat, Dışişleri ve Maliye Bakanlıkları arasındaki yazışmaların altı ayda tamamlanması bölgeye yapılacak yatırım faaliyetlerini aksamasına sebep olmuştur.⁶²⁸

⁶²⁶ CSTD, T.1, B 26, 30.1.1962, s.461.

⁶²⁷ CSTD, T.1, B 27, 1.2.1962, s.s.505-506.

⁶²⁸ A.g.e., s.506.

1962 yılında Doğu Anadolu'nun en önemli geçim kaynağı büyük ve küçük baş hayvancılık alanında yem sanayinin gelişmekte olduğu görülmektedir. 3-4 yıl öncesinde 500 ton olan üretim 1962'de 9 bin ton civarına yükselmiştir. Elbette yem sanayinin Doğu Anadolu da genişlemesine imkan tanınması daha büyük önem arz etmektedir. Bu yıllarda, üretilen yemlerin miktarı artsa da kalite ve içerik bakımından geride olduğu anlaşılmaktadır. Hayvancılığın gelişmesi için 60 milyon ton kaba ot ve 26 milyon ton yeme ihtiyaç vardır. Ancak kaba ot üretimi yalnızca 8 milyon ton olarak görülmektedir. Süt sanayi ülkede henüz yoktur. Özellikle hayvancılıkla ilgili olan Doğu Anadolu da bir de süt sanayinin kurulmasına Tarım Bakanı Cavit Oral, ayrı bir önem verdiğiine dair cümleleri bulunmaktadır.⁶²⁹

Hayvancılık konusundaki eleştirilerde bütçe yetersizlikleri ön saflardadır. CKMP'li (Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi) Enver Kök'e göre; Türkiye'de 76 milyon civarında büyük ve küçük baş hayvan olmasına rağmen kalite bakımından yetersizdir. Çözüm ise bu alandaki bütçenin artırılmasıdır.

*“Hayvan hastalıklarının memlekette yaptığı tahribat milyarlara varmaktadır. Bu hayvancılığa ehemmiyet verilmediğinin en büyük delilidir. Memlekette her sene binlerce hayvanın telefine neden olan şap hastalığının tedavisi için tahsis edilmek istenen 7 milyon liranın bütçeye konmamış olmasını da esefle müşahade etmekteyiz”.*⁶³⁰

Yıl	Koyun (ton)	Keçi,	Sığır	Manda	Deve	Domuz	Toplam
1960	67 366	40 434	68 444	5 498	208	233	161 966
1961	69 630	43 324	78 930	6 990	282	220	177 714
1962	67 570	40 454	84 380	8 394	281	190	181 042
1963	64 970	45 640	78 920	10 930	350	190	178 180
1964	61 400	48 020	75 460	9 790	446	187	171 293
1965	64 270	47 040	79 310	9 920	600	217	177 837
1966	67 580	48 700	88 630	10 720	401	240	191 921
1967	66 438	45 918	81 530	12 035	583	261	183 806
1968	68 507	43 060	87 010	11 994	498	242	189 781
1969	75 023	47 116	98 632	14 116	297	265	211 891
1970	82 223	51 692	95 353	14 819	531	270	219 042

⁶²⁹ CSTD, T.1, B.34, O.2, 8.2.1962, s.403.

⁶³⁰ A.g.e., s.374.

Tablo 35: Hayvancılıkta Mezbaha ve Kombinalarda Kesilen Hayvanlardan Elde Edilen Et Üretimi ⁶³¹

1962 yılı itibariyle devletin hayvan üretme çiftliklerinin sayısı 21'dir. Bu tesisler hem hayvan hem de çiftçinin ihtiyacı olan yem ve tohumluk üretimi için kurulmuş çiftliklerdir. Ancak senatörlerin eleştirilerine bakıldığında çiftlikler yeterli derece de üretim yapmamakta, istenilen randıman alınamamaktadır. ⁶³²

Hayvancılık Türkiye'nin dikkatle ilgilenmesi gereken bir konudur. Nitekim hayvancılık köylünün, kırsalda yaşayan insanların beslenmesi ve sağlığı açısından da ayrıca önemlidir. Senatör Fehmi Baysoy, hayvansal gıda alan bir toplumun daha sağlıklı olduğunu, tahıl ürünleri ve sebze ile beslenmeye oranla fazla enerji sağlayan bir beslenme tarzı olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle halkın daha fazla ete ulaşabilmesi gerektiğini belirtir. Ayrıca yabancı devletlerde bu şekilde beslenen işçi ve çiftçilerin daha verimli olduğunu ve Türkiye içinde böyle bir yapının oluşturulmasıyla kalkınmanın sağlanabileceğini düşünmektedir. Baysoy bu konudaki fikirlerini şöyle dile getirmektedir:

"...Benim görerek öğrendiğim bir şey var, o da et yiyen köylünün un ve hububatla geçinenlerine bakarak daha kudretli, daha neşeli, daha zeki ve daha çalışkan olduğu. Bana öyle geliyor ki, Türk koluyla kafasının emeği Türk dışının etten kesildiği günden beri verimsizdir." ⁶³³

Bu dönemde et fiyatlarındaki düzensiz iniş ve çıkışlar ile devletin üreticiden aldığı hayvan fiyatları arasındaki dengesizlikler üreticilerin aleyhine bir düzen getirmektedir. Böyle bir durumda yapılacak iş, Tarım Bakanlığının düzenli bir fiyat politikası belirlemesidir. Fakat dönem itibariyle tarımsal üretimi etkileyen bir konu olmasına rağmen Tarım Bakanlığı fiyatları belirlemede yetkisi olmayan bir bakanlıktır. Konu Ticaret Bakanlığının yetkisi altındadır.

Hayvancılıkla doğrudan alakalı ve başarıldığında ülkeye büyük kar getirebilecek olan bir diğer konu ise süt üretimidir. 1962 de genel hatlarıyla sütün litresi 20 ile 50 kuruş arasında değişmektedir. Kırsalda 50 kuruştan alınan süt kentlerde 160 sınırlarını zorlamaktadır. Atatürk Orman Çiftliği bile sütü 110 kuruştan alabilmektedir. Hayvan miktarının 30 milyona yakın sağlıklı durumda inek, keçi, koyun olduğu bilinen ülkede, süt üretimi yalnızca 3 milyon ton olarak görülmektedir. Devlet

⁶³¹ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.211-212.

⁶³² CSTD, a.g.e., s.375.

⁶³³ A.g.e., s.376.

Planlama Teşkilatının araştırmalarına göre süt miktarı yalnızca 1 litre bile artırılı bilirse bir yılda 600 tonu aşmakta maddi değeri ise yılda 500 milyon lira olarak düşünülmektedir. 1971’de Türkiye’nin süt üretimi 4 milyon tonun üzerine çıkmıştır.⁶³⁴

Hayvancılıkla ilgili olarak Mart 1962’de konuşan Çorum Senatörü Alaattin Çetin, Konya ve civarına yaptığı seyahatinden izlenimlerini Senatoyla paylaşır. Bu bölge de Amerika’nın AİD yardımı kapsamında verdiği % 7 kredi ile devletin hayvan yetiştiriciliği alanında veya üreticiye sağladığı %9 krediyle bu bölgede hayvan üretimi konusunda başarı elde edilmiştir. Fakat bu hayvanların pazarlanmasının hala bir sorun olarak beklemektedir. Buradaki büyükbaş hayvanların kilosu 3 liraya mal olurken birçok bölge de 2,5 liraya bile et alınamamaktadır. Çetin’e göre çare olarak et balık kurumunun müdahaleli olarak üreticiden hayvan alımı yapmasıdır. Alınan hayvanlar soğuk depolarda saklanabilir veya ihraç edilebilir, bu şekilde yurt dışına et satışından devlette kazançlı çıkacaktır. Alaattin Çetin’in daha önceki temasları gibi bu konuda da geçerli bir girişim yapılmayacaktır.⁶³⁵

Hayvancılık alanında başka bir sorunda hayvanların tarım arazilerine verdiği tahribatta tahribatlardır. Özellikle çekirge, süne ve pas kaynaklı hastalıklar veya fare ile mücadele önem verilen konular arasındadır. Ancak buna dair Senatoda konuşulan tek şey ilgili bakanlıkların mücadele etmesi temennisi dile getirmekten ibaret kalmıştır.⁶³⁶

1963 yılında şarbon, şap, barbon, yanıkara, çiçek, keçiçiğerağrısı, ruam, brocelloz, bradzo, ikter, agalaksi, newcastle, uyuz, kılkurdu, piroplazmosis, distomatosis olan 58.599 hayvan toplamda 25.000.000 TL maddi zarara neden olmuştur. Hayvanlarda hastalıklar sebebiyle ölümler dışında et, süt, yapağı, yumurta ve iş gücünde meydana gelen verim düşüklüğünden şap hastalığına yakalanıp ölen hayvanlardan 514 669 750 TL; paraziter hastalıklardan 1.100.000.000 TL; brucellosisli hayvanlarda (düşük sonucu yavruların ölümü, kısırılık sonucu süt verimin düşüklüğü gibi nedenlerle oluşan ölümlerden 500.000.000 TL; diğer hastalıklarla, özellikle beslenme ve yetiştirme hastalıklarından meydana gelen zararlar 1.000.000.000 TL; mezbahalarda hastalıklı olduklarından imha edilen hayvan mahsullerinden meydana gelen maddi zarar ise 2.668.477 olarak hesaplanmıştır.⁶³⁷

⁶³⁴ İstatistik Göstergeler 1923-2011, s.213.

⁶³⁵ CSTD, T.2, B.38, 21.3 .1963, s.411.

⁶³⁶ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.488.

⁶³⁷ CSTD, T.3, B.49, 10.3.1964, s.211.

1965 yılında hayvancılık alanında ülkede ortalama 75 milyon büyükbaş, 30 milyon küçükbaş hayvan bulunmaktadır; ancak yaklaşık 100 milyonluk mevcuda karşı binlerle ifade edilen veteriner varlığı elbette yeterli etkinlik gösterememektedir.⁶³⁸

Anadolu'nun geçim kaynağının önemli bir kısmı olan hayvancılıkta ortaya çıkan hayvan hasatlıkları devletin üst kademelerinde hassasiyet yaratan konulardandır. 1963 haziranında Balıkesir'in Manyas İlçesinde ortaya çıkan bir olay Senatonun gündemine taşınır, Manyas bu dönemde ülkedeki suni tohumlama yöntemi kullanarak hayvan sayılarının artmasını sağlayan, hayvan bakımlarının iler düzeylerde yapıldığı, teknik bakımdan iyi durumda olan bir yer olması sebebiyle ön plandadır. Konuyu Senato gündemine getiren kişi Tarım Bakanlığı'nda veterinerlik geçmişi de olan Hasan Ali Türker'dir. Konuyla ilgili olarak Tarım Bakanı'na birkaç sorusu vardır. Bunlar: 1. Manyas İlçesinde şap hastalığı hangi tarihte çıkmış ve Manyas hayvan ve eşya panayırı ne zaman açılmıştır? 2. 24 Mayıs 1963 tarihinden bugüne; (24.6.1963) kadar Manyas ve köylerinde şap hastalığından ölen hayvan miktarı ve maddi zarar nedir?

Hayvancılıkta sıklıkla karşılaşılan şap olayı ilk olarak 2 Haziran 1963'te Manyas'ın Yeniköy Mahallesi'nde tespit edilmiştir. Fakat bir gün sonra Manyas merkezli olmak üzere bir Emtia ve hayvan panayırı açılır, üç gün açık kalan panayır sonrası hastalığın kısa süre içerisinde diğer köylere de yayıldığı görülür. Ölüm oranları hızla artış gösterir. 24 Haziran'a kadar Manyas İlçesi merkez ve köylerinde bu hastalıktan ölen hayvan sayıları şöyledir: 176 sığır, 219 dana, 503 manda, 684 malak (manda yavrusu). Toplamda 1582 baş hayvanın öldüğü tespit edilirken bu hayvanların mali değerinin 576 360 lira olduğu açıklanır. Ancak Tarım Bakanı, Manyas'taki panayırın şap vakasıyla ilgisinin olmadığını ısrarla vurgulamaktadır. Aynı günlerde Balıkesir Veteriner Müdürü'nün basına yaptığı açıklama da hastalığa yakalanan hayvan rakamları daha korkutucu boyuttadır. Manyas İlçesi'nin 32 köyünde 7 835 sığır, 6 087 manda, 59 336 koyun da hastalık tespit edilmiştir. Ölen hayvan rakamları Bakanın açıkladıkları ile uyumludur fakat hala devam eden hastalık sebebiyle muhtemel toplu ölüm vakasının da kısa sürede ortaya çıkacağı endişesi yükselmektedir. Nitekim hayvan ölümleri veya hastalanmaları bile üretim üzerinde inanılmaz düşüşlere ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Tarlaya sürülen hayvan hastalandığında iyileşinceye kadar çalışamayacak süt veren den süt alınamayacaktır. Hasan Türker'e göre yalnızca Manyas İlçesi'ndeki bu hastalık sebebiyle maddi kayıp

⁶³⁸ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.509.

4 milyon civarında olacaktır. Diğer yandan Türker'in tespitlerine ve civardaki araştırmalarına göre şap hastalığı Yeniköy'de 24 Mayıs'ta ortaya çıkmış fakat 1234 sayılı yasaya göre bölgede hiçbir panayır veya pazara izin verilmemesine rağmen Manyas Belediyesi'nin ihmaliyle hastalık fazlasıyla yayılmıştır. Manyas'tan sonra Bandırma Gönen, Erdek ve Susurluk'ta şap hastalığından etkilenen bölgeler olarak tespit edilmiştir.⁶³⁹

Tarım Bakanı Mehmet İzmen, farklı bir manzara çizilmektedir. Bakan, hastalığın ortaya çıktığı bir sırada panayır kurulmasına izin verilmesi konusunda Türker'e katılmakla birlikte hastalığın yayılmaması ve acil önlemler konusunda bakanlığın girişimleri olduğunu ve ihmal edilmediğini ifade etmektedir. Hastalığın ortaya çıkışı sonrası uluslararası Tarım Teşkilatı olan F.A.O.'ya ve Paris'teki *Hayvan Hastalıkları ile Mücadele Ofisi'ne* başvurularak durumdan haberdar edilip, yapılabilecekler konusunda yardım istenmiştir. Ayrıca uluslararası sorumluluklar kapsamında hastalığın civardaki ülkelere yayılmaması için bu kuruluşlar uyarılmıştır. Fakat yardımlar zamanında ve de istenilen süratte gelmemiştir. Yanı sıra F.A.O'dan 466 bin doz civarında aşının geldiği, Ankara Etlik'te ki Tarım bakanlığına ait laboratuvar da aşı imal edilmek suretiyle aşı sayısının arttırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bakanın bildirdiğine göre halihazırda burada 750 binin üzerine aşı imal edilmiştir. F.A.O. Bu konuda da Türkiye'ye destek vermeye devam etmektedir. Uluslararası teknik yardımlar devam ettiği takdirde bu tesislerde yıllık 2 milyonun üzerinde aşı imal edilme ihtimali üzerinde durulmaktadır. Hayvan hastalıklarının özellikle de şap hastalığının yaygın görüldüğünü göz önüne alan bakanlık 1964 yılında Ankara da faaliyete geçirmeyi planladığı bir şap enstitüsü inşaatına bile başlamış görülmektedir. Bu şap enstitüsünden beklenti ise yılda 15-20 milyon doz civarındadır.⁶⁴⁰

Devlet Üretim Çiftliklerinde örnek çalışmalar gerçekleştirmekte buradaki veteriner ve teknik personelin emekleriyle başarılı bir üretim gerçekleştirmektedirler; ancak bu çiftliklere en yakın köylerde alınan verim hala düşüktür. Kırsal da üretim istenilen düzeyde değildir. CKMP'den Enver Kök, zirai faaliyetler için devletin belirli bir planı olmadığını iddia etmektedir. Kim ne kadar pirinç, buğday vs. ekecek ne kadar alanda ekilecek bunlar bir plan çerçevesinde olmadığına köylü canı ne isterse onu ekiyor bu da elindeki ürünün kimi zaman satılamamasına ya da az ekim sonrası

⁶³⁹ CSTD, T.2, B.99, 20.8.1963, s.s.863-864.

⁶⁴⁰ A.g.e., s.863.

fiyatlarında ciddi artış görünmesine neden olmaktadır. Benzer bir durum hayvan yetiştiriciliği içinde geçerlidir.

4.3.2. Üretim ve Besleme Sorunları

Hayvancılık alanında verimin yetersizliği sıklıkla Meclis ve Senato gündemine gelen konulardandır. Türkiye’de hayvan yetiştiriciliğinin yoğun olduğu bölgelerde dahi personel veteriner azlığından şikayet edilmekte ve bu konuda değişim talep edilmektedir. Gelişmiş illerde olan personellerin az gelişmiş bölgelere gönderilmesi de tavsiye edilen bir diğer konudur. Kırsal kalkındırma konusunda CHP'nin görüşlerine katılan Ersü, ülkenin % 78'ini oluşturan köylünün toprak sahibi yapılarak hem kendine hem ülkesine daha faydalı hale getirilebileceğini belirtmektedir.⁶⁴¹

Hayvancılık alanında ise Yeni Türkiye Partisi (YTP), geçimi özellikle hayvancılık olan bölgelere daha fazla veteriner ve personel desteğinin sağlanması yanı sıra hayvanların beslenebilmesi için kurak geçen mevsimler dikkate alınarak yem desteğinin hızlı bir şekilde verilmesi, ilaç ve teknik ihtiyaçların temin edilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu alandaki en önemli bölge olan Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde bir önceki Bakan Mehmet İzmen dönemine atıfta bulunan YTP üyesi Demir, yeni Tarım Bakanından aynı özveriyle çalışılması beklentisini de belirtmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere İzmen dönemi Tarım Bakanlığı, siyasi çıkarların ötesinde olumlu bulunan bir dönemdir.⁶⁴²

Doğu Anadolu'nun hayvancılık alanındaki üstünlüğü düşünüldüğünde buralarda yem sanayinin canlandırılması kimi senatörlerce dile getirilmektedir. Yem sanayinin canlandırılması sayesinde hayvanların sürekli ovadan ovaya gezdirilmesi yerine sınırlı alanlarda kalması, bunun sonucu olarakta bölge halkının göçebelikten ve aşiret yaşamından kurtulması öngörülmektedir. Hayvan dışkılarından elde edilen tezeğin bölge de tüm kış yakacak olarak kullanılmasına ve yılda 50 milyon ton tezeğin yok olduğuna dikkat çekilmektedir. Bu nedenle linyit kömürünün bölge halkı tarafından kullanmasına olanak sağlanması gerekmektedir. Bu noktada en büyük engel ulaşım ağının düzenlenmesidir. Özellikle Şırnak-Eruh-Siirt yolunun inşasının bir an önce bitirilmesi istenmektedir.⁶⁴³

⁶⁴¹ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.481-82-83.

⁶⁴² A.g.e., s.492.

⁶⁴³ CSTD, T.5, B.43, 6.2.1966, s.59.

Hayvancılık alanında isteklerden biri de tarımda olduğu gibi besi hayvancılığına da yeterli kredilerin verilmesidir. Hayvansal ürünlerin, et ve deri sanayi gibi bölümlerinde fabrikasyona geçilerek teşvik edilmesi, hayvanların yurt dışına işlenmiş yani kesilmiş, ambalajlanmış ve uygun soğuk hava koşullarında gönderilmesi gerekliliğine dikkat çekilmekte ve Tarım Bakanlığı'ndan bu işi organize etmesi istenmektedir.⁶⁴⁴

Türkiye'de 1966 yılına gelindiğinde ekstansif (ilkel hayvancılık) ve meraya dayalı hayvancılıkla yaklaşık 70 milyon hayvan üretimi gerçekleştirilmektedir. Tarım Bakanlığı yıllar içinde yurt dışından yeni damızlık hayvanlar ile melezleme yöntemini geliştirse de istenilen başarı oranlarına ulaşamamıştır. Bakanlık bu nedenle önceliği ülke içindeki yerli hayvanların geliştirilmesine vermiştir. Bunun için hayvanlar bir kalite sırasına koyulmuş öncelik birinci derece de hayvanların gelişmesine verilmiştir. Modern hayvancılık için önemli olan yem konusun da 60 bin ton civarında üretimi olan kapasitenin artırılması için çeşitli bölgeler de etütler yapılması için planlar yapılmıştır. Gerekli yerlere fabrika kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Özellikle Doğu Anadolu da hayvancılığın önemi göz önüne alındığında kurulacak olan fabrikaların hayvancılığı geliştireceğine dair bir umut söz konusudur. Bu nedenle öncelik bu bölgeye verilmiştir. Ancak verilen sözler tutulabilecek midir?⁶⁴⁵

1969 yılında 13 il valisinin sorumlu oldukları illerin ihtiyaçlarını belirttikleri raporlarda hayvancılık sorunları ve talepleri sıklıkla dile getirilmektedir. Bunlardan Erzurum Valisine göre Erzurum kırsalında halka dönük yapılması gerekenler hayvancılığın ıslahı ve besicilik, et kesimi ve depolamanın teşvik edilmesi, süt endüstri tesislerinin kurulmasıdır. Veterinerlik Fakültesinin kurulması istenmektedir. Ayrıca mera hukukunun günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesine ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Diyarbakır Valisi'nin raporuna göre sulama projeleri uygulanmalı, süneyle mücadele edilmeli, gübre sanayi kurulmalı, fosfat kayalarından yararlanılmalı, hayvancılık ıslah edilmeli, hayvan parkı ve hayvan pazarları kurulmalıdır. Samsun'dan gelen istek ise veteriner teşkilatının yeterli araçlara sahip olması, hayvancılık kooperatifinin teşviki, süt fabrikası istemektedir. Adana Valisi, hayvan borsasının işer hale getirilmesini isterken, Kayseri Valisi hayvancılık kredisinin artırılması ve bir süt fabrikasının kurulmasını istemektedir. Bursa Valisi'nin hayvancılık alanında istediği hayvan yetiştiricilerinin bir kooperatif çatısı altında birleştirilmesi ve süt fabrikası ve

⁶⁴⁴ A.g.e., s.60.

⁶⁴⁵ A.g.e., s.75.

tavuk mezbahasının kurulması, ucuz hayvan yemi temin edilmesi ve ipek böcekçiliğinin dağ köylerinde uygulanmasıdır. Kırşehir’den gelen talepler ise kooperatiflere sağlıklı inekler verilmesi ve mandıra tesisleri kurulmasıdır.⁶⁴⁶

4.4. Orman ve Orman köylüsüne Yönelik Politikalar

4.4.1.Orman Köylerinde Yaşamsal Sorunlar Ve Çözüm Önerileri

Cumhuriyet döneminde ormancılıkla ilgili politika 1924 Anayasası’yla temellendirilmiştir. Milli Mücadele yıllarında evsiz kalan, işgalciler tarafından evleri yakılan halka yönelik olarak ormanlardan kesilecek ağaçlar için vergi alınmayacağına dair bir düzenleme yapılmıştı. Ancak kurtuluş sonrası bu sürece dair yeni düzenlemelere ihtiyaç duyuldu. Bu kapsamda önce 1924 yılının 15 Nisan’ında “*Devlet Ormanları’ndan Köylülerin Yararlanması Hakkı*” adıyla 484 No’lu yasa çıkarıldı. Bu yasaya göre eski koru ve bataklığa sahip olmayan köy ve kasaba halkının okul, mescit, köprü gibi ortak ihtiyaçları, ambar, ağıl, samanlık, bina yapımı ve tamiri, araba, tarım aletleri üretimi ile ev ihtiyaçları için civardaki pazarlara götürüp satmak üzere devlet ormanlarından bilimsel olarak kesilmesine izin verilen bölümlerinden kesim yapabilmesine, koru baltalık ormanları yetersiz olan köylerinde yetersizlik olduğu zaman kesim yapabilmesine izin verilmiştir. 22 Nisan 1924’te ise 504 ise “*Türkiye Ormanlarını Bilimsel Yöntemlerle Yönetimi ve İşletilmesi Yasası*” çıkarılmıştır. Türkiye’nin ormancılık alanındaki devrimsel hareketi 1937 yılındaki 5116 sayılı yasadır. Bu kapsamlı yasa ile ormanın tanımından, sınırlandırılmasına, orman içinde ve civarında yaşayan köylerin haklarına, ormanların kadastro işlemlerinin yapılmasına, işletilmesine kadar detaylı bir planlama ile modern ormancılık anlayışına geçilmiştir. Demokrat Parti döneminde ise ormancılık alanında yeni bir düzenlemeye gidilerek 3116 sayılı yasa kaldırılarak yeni bir yasaya geçiş yapılmıştır. 6831 sayılı yeni yasa ile uzun süredir en önemli eleştiri kaynağı olan ormanlarda yaşayan köylülerin başka bir yere iskan ettirilmesi meselesinde önemli bir adım atılmıştır. Menderes’in “*Orman Kanunu münasebetiyle büyük bir meseleye, iç iskân meselesine temas edilmiş oluyor. Hakikaten ormanlar civarında ve içinde yaşayan 5-6 milyonluk büyük bir kütlenin orman sahalarından uzaklaştırılarak yurdun başka bölgelerine*

⁶⁴⁶BCA, 30-01-120-167-5.

*yerleştirilmesi, iskân edilmesi mevzuu karşısında bulunuyoruz”*⁶⁴⁷ sözleriyle çıkış amacını duyurduğu yasa ile ‘*kalkınma imkanı olmayan orman köylülerinin kalkınabilecekleri başka bir yere nakledilmesi*’ adı altında köylülerin ormanları tahrip etmesini önlerken, ekonomik olarak daha aktif hale getirilmelerini imkanı da yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak yasadaki boşluklar köylülerin bulundukları ormanlık araziden kalkıp başka bir ormanlık araziye yerleşmeleri ile sonuçlanınca yasa doğrudan kendisine zarar verir bir hale dönüşmüş ve çözümsüzlüğü de beraberinde getirmiştir. DP döneminde Prof. Dr. Fritz Baade başkanlığındaki FAO heyeti Türkiye’de bir dizi incelemeden sonra 1959 yılında bir rapor yayınlamıştır. Bu raporun büyük bir kısmı Türkiye ormancılığına ayrılmıştır. Ormancılıkla ilgili Prof. Dr. Baade ve ekibi ormanlık alanlardaki nüfus fazlalığının başka yerlere nakledilmesini, ancak bunun köylü ile işbirliği içinde olmasını kalan köylülerle ise kominal bir ormancılık kurulması gerektiğini belirtmekte ayrıca ormancılık alanındaki personel sayısının en az üç katına çıkması için üniversitelerdeki kontenjanların artırılmasını tavsiye etmektedir.⁶⁴⁸

1961 Anayasası’nın 131. Maddesine göre ise devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve gerekli tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir. Devlet ormanları, kanuna göre devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar zaman aşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından gerekirse başka yere yerleştirilmesi kanunla düzenlenir. Yanan ormanların yerine yeni orman yetiştirilip ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Orman suçları için genel af çıkartılamaz; ormanların tahribine yol açacak hiçbir siyasi propaganda yapılamaz.⁶⁴⁹ Kararına varılmış olsa da bu konuda yıllar içinde gelişmeler yaşandıkça eklemelerde devam etmiştir. Örneğin 1970 yılında yapılan bir değişimle ormanların tahribine yol açabilecek siyasi faaliyetler dahi yasaklanmıştır.⁶⁵⁰

⁶⁴⁷ Prof.Dr. Cantürk Gümüş, **Türk Orman Devrimi**, Türkiye Ormancılar Derneği Yay., Ankara, 2018, s.74, 116, 185.

⁶⁴⁸ **FAO Türkiye Raporu**, Ziraat Bankası Matbaası, Ankara 1962, s.s.99-101.

⁶⁴⁹ <https://ormuh.org.tr/uploads/docs/6831%20ve%203234%20sayili%20Kanunlar.pdf>

⁶⁵⁰ 1255 sayılı Yasa ile değişik: c) Ormanların ve Orman Köylüsünün Korunması, Ormanların Geliştirilmesi Madde 131- (17.4.1970-1255) (31) Devlet, ormanların korunması ve ormanlık sahaların genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir.

Orman ve orman köy ve köylülerinin sorunları 1960'lar Türkiye'sinde hala çözülemeyen konular arasındadır. Türkiye'de 1960 ile 1966 yılına kadar 10.584 bin hektarlık bir orman arazisi mevcudu varken bu rakam 1967 itibariyle 12 578'e, 1970 yılına kadar da 18. 273'e çıkmıştır.⁶⁵¹

1960 Köyler İstatistiğine göre Türkiye de orman ve civarında yaşayan insan sayısı şöyledir: Orman içinde 2.355.067, Orman kenarında 3. 828.227, Meçhul 1.535.315 iken orman ve civarında toplam 7. 718.609 kişi yaşamaktadır.⁶⁵²

1960'da nüfusun % 32.7.si orman içi veya kenarında yaşamaktadır. Dolayısıyla buradaki insanların fiziki yaşam koşullarından sosyo-ekonomik durumlarına kadar her alanda yapılması gerekenler irdelenmektedir. Bu yılların en popüler konusu Orman Kanunu'na uymak istemeyen köylerin ormancılarla olan sorunlarıdır. Üzerine ağıt ve türkülerin yazıldığı orman sorunları güncel kamuoyu tartışmalarında, Senato ve Mecliste de kendine yer bulmuştur.

1960 yılının şubat ayında Orman Mühendisleri Odasının, altıncı genel kurul toplantısında İçel Demokrat Parti (D.P) Milletvekili Sami Gökner'in başkanlığında yayınlanan bir tebliğe, Orman Mühendisleri Odası'ndan itiraz gelmiş ve orman meselesinin yayınlanan tebliğdeki iyimser havadan uzak bir noktada bulunduğu iddia edilmiştir. Açıklama da ormanların gün geçtikçe ülke ihtiyacını karşılamaktan uzaklaştığı ve ormanların bir dal dahi kesilmesine tahammül edilemeyeceğinden bahsedilmiştir. Yayınlanan tebliğe itiraz edenlerin başında gelen İsmet Öztunalı, tebliğin birkaç kişinin şahsi kanaatleri olduğuna vurgu yaptıktan sonra ormanların sayısının giderek azaldığını anlatmıştır. Orman Genel Müdürlüğünün raporlarına dayanarak yapılan açıklama da ormanların köylüler tarafından plansız ve kaçak olarak yapılan kesimler sonucu yıllık 10-11 milyon metreküp miktarlarda azaldığı anlaşılmaktadır. Açıklamaların yapıldığı esnada orada bulunan parti temsilcilerinden

Devlet ormanları, kanuna göre Devletçe yönetilir ve işletilir. Devlet ormanlarının mülkiyeti, yönetimi ve işletilmesi özel kişilere devrolunamaz. Bu ormanlar, zamanaşımıyla mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz. Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez. Ormanlar içinde veya hemen yakınında oturan halkın kalkındırılması ve ormanı koruma bakımından, ormanın gözetilmesinde ve işletilmesinde Devletle bu halkın işbirliği yapmasını sağlayıcı tedbirler ve gereken hallerde başka yere yerleştirme kanunla düzenlenir. Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan topraklarla şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler dışında orman sınırlarında hiçbir daraltma yapılamaz. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir ve bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Ormanların tahrib edilmesine yol açan hiçbir siyasî propaganda yapılamaz.

⁶⁵¹ İstatistik Göstergeler 1923-2011, s.177.

⁶⁵² 1960 Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1963, s.4.

siyasi tartışmaya dönüştürmeye çalışılınca İsmet Öztunalı, “ormanlarımız, tarla açma, usulsüz kesim ve yangınlarla eksilmektedir. Güneş balçıkla sıvanmayacağı gibi, böyle bir hakikat saklanamaz. Hakikatleri saklamak derde deva olmaz ve mesleğe zarar getirir” diyerek duruma açıklık getirmeye çalışmıştır.⁶⁵³

Mecliste bütçe tartışmalarının yapıldığı günlerde sayıları yaklaşık iki bini bulan Türkiye Ormancılar Derneği’nin 20. Genel Kurul toplantısı yapılmaktadır. Derneğin ormanların durumuna ilişkin hükümete yeni teklifleri olacaktır. Bu teklifleri “Türkiye Ormanları Hakkında Ana Prensipler Teklifi” adıyla duyurmaktadırlar. Teklifte genel hatlarıyla şunlar yer almaktadır:

“...Orman, tahdit, kadastro ve amenajman (ormanda kesilmesi gereken ağaçların doğal denge göz önüne alınarak kesilmesi işlemi) işleri bir an evvel bitirilmektedir. Yapılacak her türlü müdahale, tamamıyla ormancılık ilim ve tekniğine bırakılmalıdır. Ormanların verimini en mübrem (gerekli) memleket ihtiyaçlarına göre hazırlayıp en kısa yoldan yurttaşların istifadelerine sunmalıdır. Ormanlarımızdan karşılanamayan ihtiyaçları tespit edip bunların yerine ikame maddeleri gösterilmeli veya ihtiyaç sair yollardan sağlanmalıdır. Ormanlık bölgelerde kalacak nüfusun kalkındırılması ve fazla nüfusun nakli zaruridir. Memleket topraklarının faydalanma esaslarına göre tasnifi yapılarak, halen çıplak olan orman topraklarının ağaçlandırılması işi memleket ölçüsünde derhal planlanmalı ve tatbikata geçilmelidir. Ormanlardan elde edilecek her türlü gelir ağaçlandırma, orman imarı ve ormancılığa tahsis edilmeli, bu hizmetler için ayrıca devlet bütçesinden de gerekli yardımlar yapılmalıdır”⁶⁵⁴

Derneğin genel kurulunu izleyen siyasilerden DP. Kocaeli Milletvekili Cemal Tüzün’ün “Türkiye ormanlarını tahrip edenler politikacılarıdır” çıkışı ise günün önemli ayrıntılarından⁶⁵⁵

Ormanların durumu sıklıkla dile getirilen bir konudur. 1960 haziranın da Tarım Bakanlığı tarafından bu konuda atılacak adımlar için bir komisyon toplama kararı aldığı görülmektedir. Konuyu partiler üstü olarak gördüğünü belirten Tarım Bakanının oluşturduğu bilim komisyonunda İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesinden Dekan

⁶⁵³ Cumhuriyet, 14 Şubat 1960.

⁶⁵⁴ Cumhuriyet, 28 Şubat 1960.

⁶⁵⁵ Cumhuriyet, 29 Şubat 1960.

Prof. Dr. Salahattin İnal, Prof. Dr. Şeref Nuri İlkmen, Prof. Dr. Fehim Fırat, Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu, Türkiye Ormancılar Cemiyeti, Yeşil Türkiye Ormancılar Cemiyeti, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Orman Mühendisleri Odası, Türkiye Tabiatını Koruma Cemiyeti, Tarım Bakanlığı Tetkik-İstişare Kurulu temsilcileri, Orman Genel Müdürü, Fen Heyeti üyeleri, Tarım, Veteriner, Toprak-Su, Toprak ve İskan Genel Müdürlüğü müfettiş ve uzmanlarının katıldıkları görülmektedir. Toplantı da bulunan kendisi de ziraat mühendisi olan Tarım Bakanı Feridun Üstün, yıllardır ormanların önemine vurgu yapıldığına dair pek çok söz duyulduğunu fakat gerçekte ormanlarla ilgili önemli bir girişimde bulunulmadığını vurgulamıştır. Toplantı da orman davasının milli bir dava olarak ele alınması gerektiği üzerinde durarak konunun partiler üstü bir durum olduğunu ifade etmiştir. Toplantı orman meselesine dair Anayasa da yer alacak kanunlar üzerinde durmaya çalışılmış ve temel konular iki madde de özetlenmiştir. Buna göre:

1. Yurt ormanları ile orman sayılan alanların mutlak olarak korunması ve o sahalardan erozyona mani olacak, su rejimine zarar vermeyecek şekilde verim kabiliyetlerine göre faydalanılması ve mevcut ormanların genel toprağın % 25'i oranında sayılarının artırılması esastır. Devlet ormanlarından parasız faydalanılamaz. Her türlü faydalanılma orman tahribatına sebebiyet vermeyecek ve ormanların verimini aşmayacak şekilde düzenlenir. Ormanlar içinde yeniden yerleşilemez. Ormanlar içinde veya civarında yerleşmiş bulunan köylülerinde yerlerinde kalkındırılması veya başka yerlere nakilleri konusu bir kanunla tespit ve tanzim olunur.

2. Ormanların korunması (murakabesi) devlete aittir. Devlet ormanları devlet tarafından idare olunur. Bozuk ve tahribata uğramış orman sahaları imar ve ıslah edilmek suretiyle verimli hale getirilir. Memlekette genel bir toprak tasnifi yapılmadıkça orman sahaları diğer toprak kültürlerine tahsis edilemez. Orman suçları için af kanunu çıkarılamaz. Ormancılık mevzuatına ve siyasi parti programlarına bu esaslara karşı veya bu esasları bozacak ormancılık ilim ve tekniğine aykırı şahıs ve zümre menfaatlerine göre istismara yol açabilecek hükümler konulamaz ve icraatta bulunulamaz. Ormancılık ve ormancılıkla ilgili yönetmeliğin ve ormancılık politikasının amaçlarının tam bir şekilde uygulanabilmesi için bir ormancılık şurası kurulur. Bu kurumun hizmet ve yetkisi bir kanunla tespit edilir.⁶⁵⁶ 1965 ile 1968 arasında Ormanların korunması adına müdürlüğe verilen bütçe miktarları şöyledir:

⁶⁵⁶ **Cumhuriyet**, 16-19 Haziran 1960.

1965'te 150.930 bin lira, 1966 yılında 146.115 lira, 1967'de 162 374 lira, 1968'de 179.202 lira.⁶⁵⁷

1962 yılında Türkiye'de Orman Genel Müdürlüğü bütçe görüşmeleri sırasında ormanların durumu hassas bir nokta olarak Cumhuriyet Senatosunda ele alınıp değerlendirilmiştir. Her yıl Kıbrıs adası büyüklüğünde arazi ormanların tahrip edilmesinden dolayı kaybedildiği eleştirileri yapılmaktadır. 1945'te değiştirilen yasa ile izinsiz orman kesimlerinin önünün alınmasına çalışılsa da 1960'lara durum hala ormanların aleyhine işlemektedir. 1945'te çıkarılan yasayla, yasaklar ve cezalar öngörülse de halk ihtiyaçları dahilinde yasakları zaman zaman çiğneme yoluna gitmiştir. 1962 yılı itibariyle daha önce 12 milyon hektar olan orman arazisi 8 milyona kadar gerilerken vatandaşlar hakkında açılan dava sayısı da 13 binden 70 bin dosyaya kadar bir artış göstermiştir. Böylelikle çıkarılan yasaların ormanları korumak bir yana daha fazla tahrip olmasının da önlenemediği görülmektedir. Tuna'ya göre buradaki hata;

*"Ne yokluk içinde çırpınan, bizden yardım ve alâka bekleyen orman köylüsünün hıyaneti ve ne de kanunu tatbik için gece gündüz didinen fedakâr memurlarımızın ihmalidir. Hayır arkadaşlar, hayır... Beşeri kanunlarla tabiî ve iktisadi kanunlar çarpışmaktadır. Her zaman, her yerde olduğu gibi tabiî ve iktisadi kanunlar hükmünü icra etmekte, zaferi kazanmaktadır. Ona tamamen zıt mücadele, emek ve zaman kaybından başka netice vermedi, veremez. O halde millî gayeye ulaşmak, 'Ormanlarımızı korumak için tutacağımız yol kendiliğinden meydana çıkmaktadır. Bu yol: Tabiat kanunlarının üstünlüğünü kabul etmek, iktisadi kanunların, ikame müsamahasından istifade eylemektir."*⁶⁵⁸

Ormanların yüzyıllardır tarım adına ortadan kaldırılması coğrafyanın bir gerçeğidir. Bu şekilde 19. Yüzyılda Batı Anadolu bölgesinde ormanların ortak kullanım alanı olarak görülmesinin etkisiyle de zamanla yakılmış ve tarımsal üretimin hizmetine sokulmuştur.⁶⁵⁹

Yaşar Kemal'in 'Bu Diyar Baştanbaşa' röportajlar serisinin ikincisi olan 'Yanan Ormanlarda Elli Gün' isimli eserinde Anadolu ormanlarının durumuna

⁶⁵⁷ 1965-1968 Bütçe ve kesin hesaplar, s.42.

⁶⁵⁸ CSTD, T.1, B.34, O.1, 8.2.1962, s.386.

⁶⁵⁹ Cihan Özgün, Tazimattan Günümüze Aydın İlinde İktisadi Değişim, ilt, s.16.

içeriden bir gözle bakılmaktadır. Orman Kanunu'nda ormanların tahribini önlemek için düzenleme yapılmasına rağmen ormanların tahribi, yakılması, 'boğulmasının' önüne geçilememektedir. Anadolu'nun dağ köylerinde dolaşan Yaşar Kemal, bunun nedenlerini sorgulamaktadır. Orman Bölge Müdürlükleri ve ormancılarının temel şikayetleri ormanı yakanların köylüler olduğudur. Köylülerin ihtiyaçlarını karşılamak için bu yönetime başvurduğu bir sosyolojik gerçek olarak karşımızdadır. Özellikle rüzgârlı geceler yangınlar için seçilen zamanlardır. Bu anlarda az sayıda ormancı bulabildikleri köylülerle yangını söndürmeye gitseler de köylüler özellikle yaz aylarında artan yangınlar sebebiyle bıkkın ve isteksizdirler. Neden yardıma gitmediklerini soran Yaşar Kemal'e:

"...Bize suç bulma aşam, bu her gün böyle. Canımızdan bezdik. Şu ormanlar yanıp bitse de tüm kurtulsak. Üç aydır böyleyiz. Gece yok gündüz yok. İşi gücü bıraktık. Ormanla uğraşıyoruz"

Diye dert yanmaktadırlar. Bir başka gün yine dağ köylerinde dolaşırken rastladığı İbrahim isimli köylüye neden diye sorduğunda ise yangınların Allah tarafından çıkarıldığını anlatan köylü, bir süre sonra sorunun temellerine dair ipuçları vermeye başlar:

"Köylü orman yakmaz, ormanı koru ki dağın kel, suyun sel olmasın.. Emme, evvelakin şu ormanlarda suç var azıcık. Eyiler, haslar emme, bir keser saplığı bile kestirmezler.. ahh şu ormancılarımız.." ⁶⁶⁰

Ağaçları keserken yakalandıklarında hapis cezası alacaklarını bile köylüler ağaçları kesmeden boğarak öldürme yöntemini de bilmektedirler. Bu yönetime ağacı boğma adı verilmektedir.

"Köylü Ağacı eline alır, aldı mı baltayı eline, kabuğu firdolayı keser. Dört parmak. Bir daire gibi kabuğu çıkarır. İçinin yalabuğunu güzelce yer. (Bu kısım ağaçtaki reçinenin en yoğun olduğu yerdir. Tatlı ve vitaminli olduğu için hastalıklara iyi geldiği düşünülmektedir) sonra öteki ağaca geçer onu da öyle yapar yer. Böylece ağaç boğulmuş olur. Boğulan ağaç kurumaya mahkumdur. Kurur. Ağacı boğdurduğundan dolayı adamı yakalasan, mahkemeye versen bile ceza görmez. Ağacı boğmak tahribat sayılmaz. Ağaç boğulduktan sonra adam bırakır orayı bir iki yıl uğramaz."

⁶⁶⁰ Yaşar Kemal, **Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa-2**, YKY Yay., İstanbul, (12. Basım) 2021, s.111.

İki yıl sonra ağaçlar çürür. Çürüyenleri adam köyler odun yapar. Sonra da orayı tarla yapar.”

Yaşar Kemal, gezdiği orman köylerindeki ormanlık arazilerin tamamına yakının da ağaçların bu şekilde soyularak kurumaya bırakıldığını belirtmektedir.⁶⁶¹ Orman köylerinde geniş tarım arazisi bulmak mümkün değildir. Tarım yapılan mevcut araziler zamanında yakılan, kesilen arazilerdir. Ve bu anlayış gizli saklı, kaçak bir halde devam etmektedir. Ormanların korunması ciddi bir mesele olarak ele alınmıştır. Milletvekilleri, Senatörler ormanların hala kesilmeye, yakılmaya devam edişini de köylünün ekonomik sıkıntılardan dolayı buna yönelişini de görmektedirler. Ancak reçeteler yazılsa da ilaç alınamaz.

Yeni Türkiye Partisi'nden Ahmet Nusret Tuna, 1963 yılı Tarım Bakanlığı bütçe görüşmeleri sırasında genel olarak Türkiye'deki ormancılık politikasına değinerek konuya dikkat çekmiştir. Ona göre ağaç kesmek yasak diyerek orman tahribatı önlenemez. Çözüm bilim adamlarının fikirlerine dikkat kesilmek olmalıdır. Özellikle orman köylülerinin ormanlardan elde ettikleri gelir ve ürün yerine, farklı ürünlerin üretimine yönlendirilmesi gerekmektedir. Tuna, Senatoya şöyle seslenmektedir:

*"Ne ormandan vazgeçebiliriz ne de ormanda yaşayan köylülerimizden!"*⁶⁶²

Orman mevcudunun artırılması adına 26 yıldır devam eden çeşitli uygulamalar vardır; fakat yeterli düzeyde olmadıkları da görülmüştür. Bu yetersizlik gün geçtikçe orman köylerinin boşalması gibi durumları da beraberinde getirmiştir. Diğer yandan Orman Genel Müdürlüğü ve orman köylüleri arasındaki ihtilaflar ve mahkemelere yansıyan olaylara dair haberler sıklıkla duyulmaktadır. Orman Yasası'nın 13. maddesi gereğince orman köylüsünün, yaşadığı bölgede kalkındırılması veya geçimini buradan sağlayacak dereceye getirilmesi, bu olmadığı takdirde de başka bir bölgeye nakledilmeleri yönünde karar alınmıştır. 1960'lar Türkiye'si'n de yaklaşık 10 milyon insanın ormanlarda yaşadığı kabul edilmektedir. Bu kapsamda aslında nüfusun 3/1'i burada yaşayan köylülerden oluşmaktadır denilebilir.

Tuna, orman tahribatının önlenmesini adına iki öneri getirmektedir: ilki köydeki çit meselesidir. Her yıl köylüler bahçe veya arazilerini ince fidanlarla

⁶⁶¹ A.g.e., s.123.

⁶⁶² CSTD, T.1, B.40, O.1, 5.2.1963, s.393.

çevirmektedirler. Kesilen her yeni fidanla birlikte devletin uğradığı zarar 600 milyon civarındadır. Tuna, önlem için 7 milyon liraya mal olacak dikenli tel fabrikası kurulmasını önermektedir. Halk uygun fiyatlardan veya ücretsiz olarak dağıtılacak çitler sayesinde giderek daha az fidan kesecek böylelikle her yıl süregelen kayıpların önlenmesi mümkün olabilecektir. Diğer bir öneri ise ağaçlar kesilerek ev yapılması yerine tuğla ve kiremit fabrikalarından uygun yollarda verilecek malzemelerin kırsal alandaki mekanlarda kullanımının yaygınlaştırılmasıdır.⁶⁶³

Orman köyleriyle ilgili sorunlardan biri de köylülerin arazilerinden orman olduğu gerekçesiyle çıkarılmasıdır. 1961 Anayasası'nın ormanların verimli kullanılmasıyla ilgili Mülkiyet Hakkı Yasasının 36. maddesi gereğince iklim, su ve toprak rejimine zarar vermeyen ve verimli kültür arazisi haline getirilmesi Tarım Bakanlığınca uygun görülen ormanların, orman rejimi dışında bırakılmasına Bakanlar Kurulu karar vermektedir. Bu kapsamda düşünülerek çiftçilik yapmaya izin verilen arazilerin durumlarıyla ilgili olarak uygulayıcıların köylüleri zor durumda bırakan faaliyetleri ortaya çıkmaktadır. Sorunun kaynağı ise 1945 yılında çıkarılan kanundur. 1924 Anayasası'nın 4785 numaralı kanunu gereğince ormana bitişik veya orman civarında bulunan bütün mal ve gayrimenkuller devletleştirilmiştir. Devlet, bu arazi üzerinde yaşayan ve mülkiyet hakkı olan kişilere, istedikleri takdirde 1 yıl içinde devletleştirme vergi matrahına göre para ödemeyi taahhüt etmiştir. Ancak kanundan haberdar olup da parasını alanların sayısı sınırlı kalmıştır. Böylelikle 1960'lı yıllara gelinmiştir. 1961 Anayasası da önceki kanun ve bilgiler üzerinden bu arazilerin orman olduğunu ve daraltılamayacağını kanunlaştırdıktan sonra araziler üzerinde yaşayan milyonlarca orman köylüsünü istilacı olarak tanımlamış ve onları yıllardır ekip biçtikleri arazilerden çıkartmaya girişmişlerdir. Eleştirilerin yoğunlaştığı konu tam da burasıdır. Devletleştirme öncesinden beri arazilerde narenciye, fıstık ve zeytinlikler vardır ve 1963 yılında hala bu şekilde arazilerde üreticilik devam etmektedir. Orman Müdürlüğü'ne bağlı memurlar ise *“buranın tapusu yok, burası devlete aittir. Tapusu yoksa burayı terk etmeniz gerekmektedir.”*⁶⁶⁴ Diyerek orman köylüsünün araziyi terk etmesini istemektedir.

1960'larda ormanda ya da orman civarında yaşayan ve geçimini ormandan sağlayan insan nüfusu 8 milyona varan sayıda görülmektedir. Yeterli arazisi olmayan köylüler ormanları keserek tarım için alan açmaya çalıştıkça ormanlar geri

⁶⁶³ A.g.e., s.395.

⁶⁶⁴ A.g.e., s.396.

döndürülemez bir halde yok olmaktadır. Devletin, halka başka geçim ve iş sahası veya bilime dayalı olan yöntemlerle gelmesi ve onu yönlendirmesi gerekmektedir. Tuna'ya göre "Ormana girmeyeceksin yasağı ile yaşamayacaksın emri arasında bir fark yoktur."

İnönü, 1963 yılı hükümet programında orman köylülerine de yer vermiştir:

"Köy kalkınmasında üretim imkânları çok sınırlı olan orman köylerinin özel bir durumu vardır. Orman içi köylerde yaşayan vatandaşlarımızın, memleketimiz için hayatî önemi olan orman varlığımıza zarar vermeden, yaşamaları ve kalkınmaları konusunda özel bir dikkat gösterilecektir"

diyerek ormanların durumlarına ilişkin olarak yeni dönemde gelişmeler olacağına işaret etmektedir.⁶⁶⁵

Orman ve köylü arasındaki en acil konu ise halkın barınma ihtiyaçları konusundadır. Orman kanunları öncesinde halk ormanlardan elde ettiği kereste ile gerek zorunlu gerek ekonomik ihtiyaçlarını sınırsızca karşılamaktaydı. Getirilen yeni düzenle birlikte halkın ormandan ağaç kesmesinin önüne geçilerek ihtiyaçlarını Orman Genel Müdürlüğünden temin etmesi yöntemi getirildi. 1956 yılında çıkarılan 6831 numaralı Orman Kanunu'na göre

"Mülki hudutları içinde verimli Devlet ormanı bulunan köylerde köy nüfusuna kayıtlı ve köyde devamlı oturan veya burada oturmakta iken yerleşim adresini bu madde kapsamındaki başka bir köye taşıyan ya da nüfusa kayıtlı olmasa bile yerleşim adresi olarak kesintisiz en az beş yıl oturan muhtaç ihtiyaç sahibi hane reislerine, köyde barınmaları için yapacakları ev, ahır, samanlık, ambar ve kümes ile köy halkının müşterek ihtiyacı olan okul, cami, sağlıkevi, köyyolu köprüsü ve köy konağı ihtiyaçları için yapacak emval bu ormanlar civarındaki istif veya satış istif yerlerinden tarife bedeli ile kesme, taşıma ve istif masrafları alınmak suretiyle bir defaya mahsus olmak üzere verilir".

Kanunun sorunu pratikte çözmediği eleştirileri Senatodan yükselmeye devam etmektedir. Nitekim orman köylüsünün ekonomik kazancını ağaç kesmeden elde edebilecek bir şekle dönüştürmedikçe sorun çözülmeyecektir. Ev yapmak için ağaç yerine kiremit, tuğla, kireç vb. malzemeleri kullanmaya yöneltmek gerekmektedir.

⁶⁶⁵ MMTD, B.20, O.1, 30.12.1963, s.40.

Benzer şekilde yakacak içinde ağaca bağlı köylüyü bundan vazgeçirmek ve kömür gibi madenlere yönelmek gerekmektedir. Elbette tüm bunlar için devletin imkanlarının köylere ulaşması, bütçede buna yer ayrılması önemlidir.⁶⁶⁶

Suphi Batur, ormanlarla ilgili C.H.P.'nin fikirlerini şöyle açıklamaktadır. Bir metreküp orman arazisinin yok olmaması için çalışılmalı, harap edilen ormanlar imar edilmeli ve yeni orman alanlarının yaratılması gerekmektedir. İşlenmek üzere ormandan kesilip fabrikaya getirilen ağaçlardan azami ölçüde yararlanılması, en küçük parçasına kadar kullanılarak değerlendirilmesi için gereken teknik yeterliliğe ulaşılması gerekmektedir. Diğer yandan:

"Ormanların tahribine daha doğrusu bilgisizlikten veya görenekten tahribine vesile teşkil eden kereste israfına sebebiyet vermemek için orman idaresi orman bölgelerinde yapılan inşaatta halka bir mürşit, bir rehber olmalı ve bu ehemmiyetli mevzuu çalışma programının bir parçası olarak ele almalı ve ihtiyaçlara ve imkânlara göre tanzim etmelidir"

diyerek halkın bilinçlendirilmesi üzerinde durmaktadır.⁶⁶⁷ Suphi Batur, orman köylüsünün ekonomik durumunun iyileştirilmesi ile ormanların tahribi arasındaki doğrudan bağlantıya dikkat çekmektedir. 'İnsan ormana lazımdır' düşüncesinden hareketle, orman köylüsünden orman işleri konusunda destek alınabileceği, hatta bu durumun ormanların bakımı, korunması ve işletilmesi anlamında önemli yarar sağlayacağına dikkat çekilmektedir.

Orman İşleri Genel Müdürlüğünün desteğiyle orman köylüsüne meyvecilik, kümes ve küçük baş hayvancılığın öğretilmesi veya küçük el sanatlarının köylere girmesine imkân yaratılması köylünün yeni bir kazanç sahasına sahip olması anlamına gelmektedir. Orman idaresinin yönetiminde kasaba ve şehre giden yolların yapılması ile de ürünlerin kentlere hızlıca ulaştırılması sağlanabilir. Batur, bu konuda şöyle demektedir:

*"Nitekim Orman İdaresi tarafından yapılan yollar, bu yollar istikametinde köylünün mallarının değerlendirilmesinde, hastalarının sağlık merkezlerine ulaştırılmasında ve millî eğitim alanında halkın ilerlemesinde büyük âmil olmuştur."*⁶⁶⁸

⁶⁶⁶ CSTD, T.1, B.34, 8.2.1962, s.388.

⁶⁶⁷ A.g.e., s.388.

⁶⁶⁸ A.g.e., s.390.

Enver Kök'e göre; Orman Genel Müdürlüğünün yeniden organize edilmesi gerekmektedir. Ayrıca ormanların korunmasının tek bir teşkilata bırakılması da 1960'lara değin yeterli derece de koruma sağlayamamıştır. Bu nedenle Orman Genel Müdürlüğünün orman koruma ve bakımlarıyla ayrı, orman işletmesi ve sanayi bakımından ayrı kısımlara ayrılarak daha verimli çalışması sağlanabilir fikrindedir.⁶⁶⁹

Devlet yetkililerince, ormanlara önem verilmekte ve orman varlığının artışı için çaba gösterilmektedir. Ancak orman aynı zamanda içinde kırsal yaşamı da barındıran bir geçim kaynağı olduğu için insan ve orman ilişkilerini düzenleme de sorunlar bir türlü çözülememektedir. 1962 itibariyle yaklaşık 13 bin köy ve 9 milyon insan, orman içinde ve etrafında yaşam sürmektedir. Senatonun burada yaşayan insanlar için çözüm önerisi insanları geniş ovalara taşımaktır. Ancak dağ köylerinde yaşayan köylülerin ovalardaki kalabalık üretim süreçlerine katılması sorunu çözmediği gibi yalnızca mekan değişikliği yapılmış olacaktır. Ayrıca zaten ovalardaki üretici kesimin kendi kendine yetmediği bir durumda 9 milyon insanı da bu sürece dahil etmenin karışıklığa neden olma ihtimalidir.

Burada yaşayan dağ köylülerine toprak verelim önerilerine Tarım Bakanı Cavit Oral sıcak bakmamaktadır. Diğer taraftan da burada yaşayan köylülerin küçük ekim sahaları adına ormanları kesip yok etmesine karşı ne yapılacağı net değildir. Hayvanların ormanlardaki tahribatı ve orman yangınları ise diğer tehlikeli noktalar. Orman yangınları 1942-1962 arasında 431000 bin metre küp ormanın yok olmasına neden olurken, izinsiz kesme ve taşımalarla 196 067 metreküp; açmalardan dolayı 33310; düzensiz otlatmalarla 3 300 000 metreküp orman yok olmuştur. Elbette yangınlarla yok olan ormanlara karşı modern tesisler kurulmaya başlanmış, telsizli haberleşme ve vasıtaların sayısı artırılınca yangınlara karşı daha hızlı ve etkin müdahale imkanı ortaya çıkmıştır. 1950-1960 arasında 31 116 hektar orman yanarken 1960 itibariyle bu rakam 8 bin olarak görülmektedir. Elbette 1970'lerde bu rakamların alacağı vaziyet henüz netleşmemiştir. Ağaçlandırma süreci benzer bir hızla devam etmektedir. 1960'lara kadar orman dışı ağaçlandırma miktarı 10 485 hektar; orman içi ise 78 755 hektar görülürken yalnızca 1962 yılında ağaçlandırılması planlanan miktar 31 756 olarak belirtilmektedir. Ve 1970'lere kadar her yıl 40 bin hektarlık bir alanın ormanlaştırılması planlanmıştır.⁶⁷⁰

⁶⁶⁹ A.g.e., s.375.

⁶⁷⁰ A.g.e., s.405.

1963 yılında Orman Mühendisleri Odasının ormancılık sorununa dair hazırladıkları rapora göre en önemli ve acil olarak nitelendirdikleri öncelik verilerek yapılması gereken 11 madde şöyledir:

- 1.Orman mülkiyet ve kadaströ sorunları halledilmeli
2. Orman içi ve civarındaki köylerin kalkınması için bu köylerdeki yaşam şartlarının iyileştirilmesi, barınması mümkün olmayanlara yeni yerler gösterilmesi, orman tahrip eden köylüler el sanatları vb. yönde bir üretime yönlendirilmeli
- 3.Orman köylerinin kalkınma işinin yalnızca Orman Genel Müdürlüğüne bırakılmayarak hükümetçe konuya el atılmalı ve köylülere uzun vadeli kredi temin edilmeli
- 4.Orman işletmelerinin ulaşım sorunları çözülmeli, yangınla mücadele imkanları artırılmalı, orman envanteri çıkarılmalı
- 5.Orman içi ağaçlandırmalara hız verilmeli, orman dışı alanlarda okaliptüs ve kavak gibi hızlı büyüyen ağaç türlerinin sayısı artırılarak ağaç ihtiyacı buralardan karşılanmalı
- 6.Yıllık ağaçlandırma miktarın 30.000 hektardan 150.000 hektara çıkarılmalı ve uzun vadeli (100 yıllık) ağaçlandırma planları yapılmalı
7. Ormana yönelik ağaçlandırma, orman işletme kuruluş masrafları, orman içi köylerin kalkındırılma masrafları hazinece karşılanmalı
- 8.Orman ürünlerinin israfı önlenmeli
9. Ülkedeki yakıt ihtiyacının %49'unu karşılayan odunun israf edilmesi önlenmeli yerine farklı yakıt türlerine yönlenmeli
- 10.Orman hizmetleri için yeterli bilgiye sahip insan yetiştirmek için orman fakülteleri açılmalı, teknik eleman yetiştirilmeli
- 11.Mevcut orman teşkilatı yeniden organize edilmeli ve parlamentoda bağımsız bir siyasi otorite tarafından temsil edilmeli.⁶⁷¹

1963 yılı aynı zamanda Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın uygulamaya konulduğu bir yıl olması sebebiyle de diğer yıllara oranla daha önemli bir yıldır. Yıl sonunda kalkınma planı temelinde hükümet faaliyetlerinin de sorgulandığı görülmüştür. Kalkınma planının ilk yılı için yalnızca tarım alanında % 4.2'lik bir büyüme öngörülmektedir. Kalkınma planının da tarımsal yatırımlar ve kalkınma, kademeli olarak

⁶⁷¹ Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Cumhuriyet Arşivi, 030-01-81-512-8. s.s.4-6.

artırma şeklinde düzenlenmiştir. İzmen, Tarım Bakanlığının bu dönem amaçları arasında her yıl % 3 oranında artan nüfusun beslenmesini sağlama, ihracatın artması, hammadde ihtiyacının giderilmesini saymaktadır. Tarım Bakanı İzmen'e göre bunun gerçekleştirilebilmesi için ise toprak, su ve ormanların bilinçli bir şekilde kullanımının sağlanması ve bazı tarım sorunlarının giderilmesi gerekmektedir. Bunları şu şekilde özetleyebiliriz: irili ufaklı tarım işletmelerinin birleştirilerek daha güçlü bir yapıya kavuşturulmaları yani kooperatifleştirme yoluna gidilmesi, çiftçinin üretiminin artırılması adına alacağı kredi konusunda Ziraat Bankası ve bakanlık yetkililerinin çiftçi lehine karar vermesini sağlama, devlet su işleri ve toprak-su genel müdürlüklerinin koordineli çalışarak tarım arazilerine ve kırsalda yaşayan halka su ulaştırılması, aynı zamanda çorak arazileri sulama imkanına kavuşturmadır. 1955 ile 1966 arasında orman kanununda ormanların iyileştirilmesi için en az 50 milyonluk bir ödenek verilmesi öngörülse de bu miktara yaklaşamamıştır. Bu yıllar arasında toplam 11,5 milyon TL'lik bir ödenek ayrılmıştır.⁶⁷² Ayrıca Ziraat Bankasından orman içi köylere verilen kredi miktarı ortalama 1369 lira, orman kenarı köylerde 1284 liradır. Bu oran orman dışı köylerde ise 2000 liranın üzerindedir.⁶⁷³ Orman köylerine Ziraat Bankasından tarımsal yatırım amacıyla daha az kredi verilmektedir.

Kalkınma planında öne çıkan görüş orman ürünlerinden elde edilecek gelirlerdir. Ormanlardan elde edilen odunların kâğıt fabrikasında değerlendirilmesi istenmektedir. Diğer yandan köylüler tarafından ağaçların kesilerek yakacak olarak kullanılmasının önüne geçilmesi için tedbirler alınması, özellikle linyit kömürünün uzun vadede odun kullanılmasının önüne geçeceği belirtilmiştir. Ayrıca hayvan dışkısı olan tezeklerin ise gübre olarak kullanılması dolayısıyla da yakılmaması konusunda halkın bilinçlendirilmesi planda belirtilen başka bir durumdur. Ayrıca bu planın beş yıllık tarım alanındaki yatırımlar kısmında, ormancılığın gelişimi için ayrılan toplam yatırım miktarı tarım yatırımları bütçesinin % 8.8'dir.⁶⁷⁴ 1960'ların başında Tarım Bakanı Osman Tosun, orman köylülerinin ormanlardaki ağaçlar yerine linyit kömürü yakmaları için çalışılacağını söyleyen demeçler vermektedir.⁶⁷⁵ Aslında bu fikir 1940'lardaki CHP müstakil grubunun raporlarını akla getirir. Aynı fikirler bu dönemde de de ortaya çıkmıştır. Ancak 1960'lara kadar yeteri miktarlara ulaşamamış olacak ki,

⁶⁷² **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-III (Orman Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu)**, Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1971, s.11.

⁶⁷³ **A.g.e.**, s.156.

⁶⁷⁴ **Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967**, s.161.

⁶⁷⁵ **Köy Postası**, S.195, Ekim 1960.

hala üzerinde planlar yapılmaktadır. Bu dönemde çeşitli uzmanlardan alınan bilgilere göre köylerde yılda 117 milyon ton tezek yakılmaktadır. Tarımsal üretim açısından faydalı olan tezекlerin yakacak yerine bu alanlarda kullanılmasına atıf yapan Köy Postası dergisi, okuyucusu olan kırsaldaki insanlara tezek yerine linyit kömürü kullanmayı önermektedir. Elbette bunun için önce linyit sobalarını köylere ucuza satacak bir kooperatif düzeni kurulmalı ardından bölgelere linyit depoları yaparak indirimli linyitin ulaştırılmasına çalışılmalıdır.⁶⁷⁶

1970 yılı sayımlarına göre Türkiye’de bucak ve köylerde ısınmak için ağaçların kesilerek yakıldığı anlaşılmaktadır. Toplam 3 736 873 haneden 2 597 913’ü odunla ısınırken tezekle ısınan 515 525 ailedir. Kömürle ısınanlar ise 448 150’dir. Benzer şekilde bucak ve köylerde kaloriferler ısınan aile sayısı 108 470 iken 3 628 403 aile soba, ocak ve diğer şeylerle ısınmaktadır.⁶⁷⁷ Görüleceği üzere ormanların yakacak olan tahrip edilmesinin önüne henüz geçilememiş ve ısınma yöntemlerinde anlamlı bir değişim yaşanmamıştır.

1964 yılında Köy İşleri Bakanının verdiği bilgilere göre Türkiye’de ormanların mevcudu Türkiye topraklarının %13’ü kadardır. Ormanların ve orman köylüsünün genel durumunu iyileştirmek adına her yıl 50 milyon liralık bir harcama ayrılmış olsa da orman köylüsünün durumunda bir iyileşme görülmemesi eleştirilere neden olmaktadır. Diğer yandan köylülerin barınak inşasında tuğla, kiremit gibi malzemeleri bulamadıkları ya da getirebilecek ekonomik güçte olmadıkları için evlerin tamamı ormandan kesilen ağaçlardan yapılmaktadır.⁶⁷⁸ Bu durum:

"Mütevazi bir evin 10 metre mikâbî kereste ile yapılması çatısının 500 liralık kiremitle kapatılması mümkün olduğu halde işi oluruna bıraktığımız için her ev için millî servetimizden 40 bin lira civarında zarar etmekteyiz." Eleştirilerini haklı çıkartmaktadır.

Aslında devlet yapı işleri konusunda halka yardımcı olmak adına bütçeden her yıl 2 milyon lira civarında kredi imkânı sunmaktadır. Fakat ayrılan bu paraların 1962’ye kadar kimseye verilmediği görülmektedir. Dahası Kastamonu da köy ve şehirli vatandaşların çok ortaklı bir şekilde kurdukları tuğla ve kiremit fabrikası ise 500 bin lira gibi kredi imkânı yaratılamadığı için hizmet verememektedir. Tuna, ısınma ihtiyacı için tahrip edilen 23 milyon metreküp orman yerine halkın ısınma

⁶⁷⁶ Köy Postası, “Köyü Tezekten Kurtarmak, Köye Linyiti Sokabilmek” S.197, Aralık 1960.

⁶⁷⁷ 25.10.1970 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1977, s.222.

⁶⁷⁸ CSTD, T.2, B.61, 10.4.1964, s.783.

ihtiyacını odundan kömüre yöneltmenin daha doğru olduğunu vurgulamaktadır. Tuna'ya göre kömür ocaklarının sayısının artırılmasıyla halkın ormanları tahrip etmesinin önüne geçilirken ocaklar sayesinde her yıl 100 milyon liralık bir gelir elde edilmesi mümkün olacaktır. Orman Genel Müdürlüğü hazineden yardım almadığı gibi yıllık hazırlanan bütçelerde de kendi kendini ikam etmesi beklenmektedir. Müdürlükten beklenen üretim olan 107 milyon liralık kereste üretimiyle yine müdürlüğün ihtiyaçlarının karşılamasıdır.⁶⁷⁹

Bütçesi 150 milyon, personel sayısı 20 binin üzerinde bulunan Orman Genel Müdürlüğü, ormanların % 98'ine sahiptir. Yaklaşık olarak 20 bin köy ve 9 milyon insana hizmet götürmekle görevlidir; ancak 1965 itibariyle etütleri yapılan köy sayısı 7 bin civarındadır. Yapılan çalışmalar sonrasında orman köylerinden kalkınabilecek kitle % 60 civarında görünmekte ve geri kalan % 40'ının desteklenmesi de gerekmektedir. Tarım Bakanlığına bağlı ormanlara dair CKMP'nin bu duruma yönelik tavrına bakıldığında müdürlüğün geniş yetkisi olan bir bakanlığa devredilmesinin doğru olacağını fikri öne çıkmaktadır. Bu dönemde yeni kurulan Köy İşleri Bakanlığına bağlı olması düşünülen müdürlükler içinde Orman Umum Müdürlüğü de bulunmaktadır.⁶⁸⁰

Orman arazisi konusunda farklı bir öneri de CKMP'li Mustafa Yılmaz İncoğlu'ndan gelmektedir. Ona göre ormanda fundalık araziler içerisinde bulunan yabani zeytinliklerin ıslah edilerek köylülerce kullanımına ayrılmasıyla orman köylüsünün kalkınması sağlanabilir.⁶⁸¹ Ege ve Akdeniz coğrafyasında aşılammış ve devlete ait orman arazileri içinde yaklaşık olarak 5-6 milyar delice denilen yabani zeytinlikler mevcuttur. Bu ağaçların aşılınıp meyve verir hale dönüştürülmesi ve yılda ortalama 60 milyar gibi bir gelir elde edilmesi planlanmaktadır. Zeytinlerin küspesinden hayvan yemi de elde edildiği düşünüldüğünde zeytinin ülke ekonomisine katkısı ciddi boyutlardadır.⁶⁸²

Ormanın nerede başladığı? Sınırlarının neresi olduğu? Sorunsal orman arazisinin niteliği çıkmazında önemli bir neden olarak görünmektedir. Senato ve Meclis içindeki eleştirilerde öne sürülen nedenlere bakıldığında da arazinin niteliğine, sınırına yönelik belirsizlik veya devletçe bireylere ait olan arazilerin bir anda ormana

⁶⁷⁹ CSTD, T.1, B.34, 8.2.1962, s.387

⁶⁸⁰ CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.495.

⁶⁸¹ CSTD, D.1, B.40, O.1, 5.2.1963, s.401

⁶⁸² CSTD, T.4, B.81, O.2, 10.5.1965, s.497.

dönüştürmesi meselesi dikkat çekmektedir. 1965 yılında Adalet Partisi üyesi Ömer Ucuzal, konuya dair teklifini şöyle dile getirmektedir:

*"Türkiye'de Marmara, Ege ve Akdeniz sahilleri boyunca uzanan orman arazileri içinde bulunan yabani zeytinlikler, harnup (keçiboynuzu) sakız ağaçları ile fundalıklar bulunmakta ve bunlar genel orman bakımı içinde fazla bir yük oluşturmaktadır. Hem Orman Genel Müdürlüğü'nün üzerindeki bu yükü kaldırmak hem de bu bölgelerin ziraate açılarak üretim ve istihdam olanağı sağlamak olasıdır. Böylelikle topraksız köylüye işleyebileceği bir toprak imkânı sağlanabilir."*⁶⁸³

CHP'li Ahmet Naci Arı, ormana yönelik bir başka soruna dikkat çekmektedir. Orman Genel Müdürlüğü, devlet bünyesindeki en fazla söz sahibi ve konuya hâkim kuruluştur. Ancak teknik eleman yetersizliği, elemanların ücretlerinin azlığı sorunlara yol açmaktadır. Bunun giderilmesi Arı'ya göre gereklidir. Diğer taraftan orman denilince bölge halkını göz ardı etmemek gerekmektedir. Nitekim ormanın esas sahibi onlardır. Yaşamlarının tamamını ormanla ilişki içinde geçirmektedirler. Bu nedenle onları da orman konusunda söz söyleyecek duruma getirmek, ormanla ilgili işlerde önceliği onlara vermek gereklidir. Orman yolu yapımında, ağaç kesim işlerinde ve ürünlerin satışında orman köylüsü de konunun bizzat içinde olmalıdır. Ayrıca orman köylülerinin ağaç işleri konusunda eğitilerek, orman ürünlerinden el yapımı ürünleri üretmeleri sağlanmalıdır. Aynı zamanda bu el işlerinin turizmi de geliştirilmeli ve Ankara gibi merkezlerde açılan sergiler orman köylerine taşınmalıdır.⁶⁸⁴

Tarım Bakanı Turhan Kapanlı'da orman arazilerinin düzenlenmesi konusundaki soruna dikkat çekmiştir.

*"...Biz nerenin orman olduğu, nerenin olmadığını çok namuslu ölçüler içinde tespit etmeye mecburuz... erozyon meselesini de köylü artık biliyor, meseleyi mutlaka elbirliği ile halletmeye, bilgiyi ormana, politikayı orman dışına almaya mecburuz."*⁶⁸⁵

Ormanların tahribi konusu 1965 Tarım bütçesinde yine üzerinde durulan bir konudur. Orman Yasası kapsamında alınan tedbirlerle, köylü ve Orman Genel Müdürlüğü arasında bir barışma dönemi başlamıştır. Önceki yıllarda buna dair sayısız şikâyet Meclis ve Senato da sıklıkla dile getirilmiştir. 1965 yılında da AP'nin orman

⁶⁸³ A.g.e., s.501.

⁶⁸⁴ A.g.e., s.504.

⁶⁸⁵ A.g.e., s.508.

konusundaki eleştirisi, köylünün yakacak temin etmek için ağaçları kesmeye devam eder halinin çözülememesi, böylelikle ormanların mevcudunun azalmasıdır. Bu nedenle odun yakılmasının önüne geçmek için devletin bölge halkına uygun fiyatlarla linyit kömürü veya gaz temin etmesinin daha doğru olacağı fikrindedir.

Dikkat çekilen bir diğer konu ise keçilerin orman içlerinde otlatılmasıyla oluşan tahribatın ormana zarar vermesidir. Ap'nin çözüm önerisi orman içi köylerde yaşayan halkın, ahır ve mera hayvancılığına yönlendirilmesi ve yeteri derece de hayvan yemi temin edebilir düzeye getirilmesidir. Bu yapılmadığı takdirde keçi yetiştirmeye ve orman içlerinde otlatmaya devam edeceklerdir. Çünkü alternatifi sunulmadan keçi vb. hayvanların ormanda otlatılmasına yasak getirilmesi, köylüyü durdurmaya yetmemektedir.⁶⁸⁶

Erozyon meselesi de zaman zaman eleştirilerden payını almaktadır. CHP'li Ahmet Naci Arı'ya göre Türkiye'de tarımın gelişmesi için toprağın varlığı en önemli unsurdur. Bu nedenle arazilerin verimsizleşmesi ve erozyonla yok olması duruma üstünde durulması gereken bir konudur. Bu amaçla Tarım Bakanlığına bağlı olarak Toprak-Su Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu Müdürlük Türkiye'deki tarım arazilerinin sulanması ve verimli kalması adına çalışmaktadır. Ancak yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle her yıl Türkiye'de 750 milyon metreküp arazi yok olmaktadır. Bu yıllarda Türkiye'de sulama tarım yöntemlerinin daha az kullanıldığı bilindiğine göre tablo ilerleyen yıllarda daha sıkıntı verici bir hal alacaktır. Çünkü arazisini genel hava koşullarına bırakan yani Orhan Türkdoğan'ın dediği gibi kaderine bırakan bir kitle vardır. Bu kitle tahıl üretiminin yapıldığı Orta Anadolu coğrafyasında sayıca fazladır.⁶⁸⁷

Türkiye'nin durumuna dair yurtdışı değerlendirmelerde söz konusudur. Örneğin: 1960'lı yılların ortalarında Türkiye'yi ziyaret eden Federal Almanya devletinin İktisadi İşbirliği Bakanı Walten Scheal'e göre Türkiye'nin en acil sorunu toprak erozyonudur. Tarımsal üretiminin artırılması ve erozyonun önlenmesi için sulama sistemlerinin kurulması gerekmektedir bu olmadığı takdirde 200 yıl içinde Türkiye verimli arazilerini kaybedecektir.⁶⁸⁸

Yeni Türkiye Partisinin 1965'te ormanlarla ilgili düşüncesi şöyledir: Ormandan alınan üretimin % 100 oranında köylüye devredilmeli, orman yollarının her yıl

⁶⁸⁶ A.g.e., s. 486.

⁶⁸⁷ Orhan Türkdoğan, **Türk Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016, s.s.100-101.

⁶⁸⁸ CSTD, a.g.e., s.506.

bakımları yapılmalıdır.⁶⁸⁹ Orman yakını ve içi köylerin durumu yine benzer çözüm önerileriyle 1966 bütçesinde dile getirilir. Bu köylerin önemli sorunlarından biri senatörlere göre keçidir. Keçilerin zaten kısıtlı olan ürünlere hasar vermesinin önüne geçilmelidir. Diğer yandan ormanlardan elde edilen gelirlerin kısıtlı olduğundan dolayı bu köylerdeki halkın ek gelir alanlarına yöneltilmesi özellikle el sanatlarına dair bilgi ve beceri kazandırılmaları istenmektedir.⁶⁹⁰ Benzer bir anlayış 1. Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtilmiş ve küçük sanayi ve el sanatlarının köylerin ekonomisinde önemli olduğu belirtilerek geliştirilmesi plana dahil edilmiştir. Ancak el sanatları büyük sanayinin yardımcısı veya tamamlayıcısı olarak tanımlandığı görülür. Bu alanda Türk halıcılığına özel bir yer verilerek yurtdışı imkanlarının yaratılması plana dahil edilmiştir.⁶⁹¹

Ormancılığın halkla uyum içinde yapılmasına önem verileceğini ifade eden Bakan Bahri Dağdaş, şu sözleri vermektedir:

"Orman konusunda, orman içi meraların, orman içindeki ziraat arazisinin geliştirilmesi ve ormandaki hayvanların ıslahı ve süt veriminin artırılması veya et veriminin artırılması konusunda bütün gücümüzle çalışacağız ve bunların değerlendirilmesi için elimizden gelen, icab beden her türlü tesislerin kurulmasına tevessül edilecektir. Bu suretle gerek orman içindeki ürünlerin. Değerlendirilmesi ve orada yaşayan halkın bugünkü seviyesinden daha iyi, daha normal bir seviyeye ulaştırılması ve orman sevgisinin aşılması, ona ormanın hakikaten bir düşman değil, bir kardeş müessese olduğunu ispat etmek yönünden mühim ve önemli bir faktör olduğuna inanmaları hususunda çalışmalara Bakanlıkta hızla başlamış bulunmaktayız".⁶⁹²

Ormanlardaki kırsal hayat ve sorunları 1960'lar boyunca her bütçe görüşmesinde benzer cümlelerde ifade edilmiştir. 1967 yılında da durum değişmez. Bolu Senatörü Sırrı Uzunhasanoğlu, konuya farklı bir bakış sunar, devletçe ormanlık arazi içine alınan toprakların sahibi çiftçilerin sırf 'bahçem orman arazisinden sayılmasın' diyerek ağaçlarını kesmeye yöneldiğini belirtmiştir. Ancak aynı çiftçi daha sonra muhtaç bir duruma düştüğünde de ormandan fayda sağlama yoluna gitmiştir.

⁶⁸⁹ A.g.e., s.492.

⁶⁹⁰ CSTD, T.5, B.43, 6.2.1966, s.60.

⁶⁹¹ Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967, s.361.

⁶⁹² CSTD, a.g.e., s.78

Uzunhasanoğlu, bu ikilemin sebebini Orman Kanunu'nda görmektedir. Orman köylüsünü ağaç kesmeye yöneltmeyecek, ağaçtan ve ormandan fayda sağlayacak ve orman teşkilatına küstürmeyecek bir sistemin kurulması gerekmektedir.⁶⁹³

Gümüşhane Senatörü ve aynı zamanda Orman Yüksek Mühendisi Abbas Cilara, Türkiye'deki yönetmelik sebebiyle Orman Genel Müdürlüğünün bütçe, plan, hedefler ve uygulamalar konusunda ilerleyemediğini; bu nedenle Tarım Bakanlığının ormancılık alanında yapması gerekenleri şöyle sıralamaktadır:

1. Tarım Bakanlığı bütün bu zaruretlar karşısında ağaçlandırma servisini güçlendirmeli, bunun için de teşkilâtım genişletmeli ve müstakil bir genel müdürlük haline getirmelidir.
2. İstikrarlı ve emin bir çalışma temposuna girebilmesi için bu genel müdürlüğe çalıştığı sahalardaki sosyal ve ekonomik problemlere eğilebilme imkânını sağlamalı,
3. Ağaçlandırma, toprak muhafaza, erozyon ve fidanlık çalışmaları için mütevazı bütçelerine konulup da Devlet Plânlama Teşkilâtınca indirilen tahsisatlar mutlak surette ve noksansız olarak verilmelidir.
4. Bütçe endişelerinden kurtararak bu gibi kısıntılara meydan vermemek, sabit bir gelir kaynağına kavuşturmak maksadıyla Tarım Bakanlığı bir millî orman fonu tesis etmelidir.⁶⁹⁴

1967 yılının ilk aylarında, kamuoyu gündeminde yeni bir Orman Yasası hazırlandığı konuşulmaya başlanınca, konu hızla Senato gündemine de taşınmıştır. Kastamonu Senatörü Nusret Tuna'nın bu konuda Senatodan ricası yüzlerce yıldır olduğu gibi yeni çıkacak kanunda orman köylülerinin orman içinde mülk edinebilmesi, ormandan faydalanabilmesinin yolunu açan düzenlemelerin yapılmasıdır. Ona göre “...10,5 milyon vatandaş, orman mevzuatındaki isabetsizlikler, kötü tatbikat yüzünden ıstırap içindedirler. Böyle bir kanunun çıkmasına ihtiyaç vardır...”⁶⁹⁵

Orman köylerinin sorunlarına dair 1967 yılında yapılan *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri* araştırmasına göre hükümet adamlarının köylere ne sıklıkla ziyaret yaptığına dair bir soru ilgi çekici sonuçlar barındırmaktadır. Orman içi 84 köy 2000 köylüye sorularak bulunan sonuçlara göre orman içi ve kenarındaki köylere hiç gitmeyen Kaymakam ve Nahiye Müdürü % 38.1, Askerin % 71.4, Jandarma %6.0, Tahsildar 4.8, Eğitimciler % 40.5, Ziraat Memuru, % 34.5, Sağlık Memuru % 29.8,

⁶⁹³ CSTD, T.6, B.31, O.2, 6.2.1967, s.953.

⁶⁹⁴ A.g.e., s.957.

⁶⁹⁵ CSTD, T.6, B.57, 4.5.1967, s.s.169-170.

Posta Memuru % 41.7, Başkaları %20.2 olarak belirtilmektedir.⁶⁹⁶ Orman köylerindeki genel eğilim orman dışı köylerde olduğu gibi muhtar, köy ağası, köy imamı gibi liderlere başvurmaktır. Köy işlerinde en tesirli olan kişi kimdir sorusuna % 65.3 oranında muhtar cevabı verilmiştir. Herhangi bir iş için köy imamına gidenlerin oranı % 30.1 iken öğretmene gidenlerin oranı ise % 28.9'dur. Ancak orman içi köylerde % 37.6, orman kenarı köylülerde ise %36.5 ile sıklıkla başvurulanan kişi yine muhtardır.⁶⁹⁷

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ormana yönelik planlara bakıldığında Birinci Beş Yıllık Plana göre daha detaylı bir çalışma yapıldığı görülmektedir. Ormancılık adı altında ayrıca bir başlıkla değerlendirildiği görülen orman meselesinin temel ilkeleri ormanların korunması, sürekliliğinin sağlanması ve elbette işletilmesi açılarından ormanlardan faydalanılması üzerinedir. Ormanların sınırlarının yeniden düzenlenmesi de bu planda belirtilmektedir. Planda ayrıca orman ve ona bağlı yaşam süren halkla ortak payda olan ormandan yararlanma konusunda ilişkilerin yeniden düzenleneceği belirtilmektedir. Bu konuda yıllar süren şikayetlerin bir parça da olsa dinlendiği ve gerekenlerin yapılacağı konusunda hükümetlerin adım attıklarını görmek umut verici olmuştur. 1968 itibariyle orman içi ve orman dışı ağaçlandırma hedefinin % 61 oranla başarıldığı ve 256 bin hektarlık bir alanda ağaçlandırma yapıldığı anlaşılmıştır. Ve ormanın değerlendirilmesinde önemli bir bilim dalı olan amenajman işinde önemli bir aşamaya gelinerek ormanların 5.3 milyon hektarlık bir kısmının amenajman planları yapıldığı belirtilmiştir. Plan da belirtildiğine göre Türkiye'deki ormanların mevcudu: koru ormanı 5.0 milyon hektar, baltalık orman 5.6 milyon hektar olarak verilmiştir.⁶⁹⁸ 1973 yılından itibaren Türkiye ormanlarının mevcudunu belirten istatistiksel verilere göre ise 1973 yılında Türkiye ormanlarının durumu şöyledir: koru ormanı 10.934 607 baltalık orman ise 9 264 689 toplam orman mevcudu ise 20 199 296'dır.⁶⁹⁹

1969 yılındaki vali raporlarında orman sorunu da üzerinde durulan konulardandır. Samsun valisinin Ankara'ya gönderdiği rapora göre orman tahribatının önüne geçilmesi için tedbirlerin alınması gerekmektedir. Adana Valisi ise orman

⁶⁹⁶ **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-III (Orman Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu)**, Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1971, s.151,

⁶⁹⁷ **A.g.e.**, s.97.

⁶⁹⁸ **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972**, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1972, s.s.342-349.

⁶⁹⁹ **Ormancılık İstatistikleri**, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Yay., Ankara, 2014, s.1

köylerinin kalkındırılması gerektiğini, özellikle orman ürünlerine dayalı küçük el sanatlarının geliştirilmesi ve ağır ağaç sanayinin kurulmasıyla bu köylerin kalkınabileceği görüşündedir. Ayrıca modern hayvancılığın orman köylerine sokulmasını gerekli bulmaktadır. Benzer bir fikirde olan kişi Bursa Valisidir. Ona göre orman ve orman kenarındaki köylerde kurulacak olan orman sanayi sayesinde köylerdeki sosyo-ekonomik şartlar iyileşecektir. Zonguldak Valisi: orman köylerini kalkındırma müdürlüğü kurularak, teşkilat halinde bu alana yönelmek gerektiği fikrindedir. İzmir Valisi de orman konusunda ciddi bir tanımlama ve sınırlama sorunu olduğuna dikkat çekmektedir.⁷⁰⁰ Adı geçen illerin Türkiye’de orman köylerinin yoğunlaştığı bölgeler olduğu düşünülürse sorunun hala çözülemediği anlaşılabacaktır.

Ormanlık alanlarda yaşayan insanların modernleşme süreçlerini inceleyen araştırmaya yeniden bakılacak olursa 1960- 1970 arasında Türkiye’de orman dışı köylerde olduğu gibi orman içi ve kenarındaki köylerde de tarımsal sorunların yanı sıra haberleşme, yol ve su sorunu temel sorunlar arasındadır. Orman içi köylerde karasabanla tarım yapanların oranı % 69.6 ile hala çok yüksektir. Yine bu kesimin % 58.’i elde ettikleri ürünlerin ailelerini geçindirmeye yetmediğini söylemektedir.⁷⁰¹ On yıllık sürecini incelediğimiz orman köylülerinin yaşamsal sorunlarının temelinde ormandan elde ettikleri gelirin düşüklüğü ve bundan kaynaklı sorunlar başı çekmektedir. Devletin yıllar boyu aldığı tedbirler orman köylülerini kalkındırmaya ve köyde tutmaya yetmediği gibi ormanın korunmasında da temel aktörler haline getirememiştir. Orman politikaları köylüyü devletle karşı karşıya getirmiştir.

⁷⁰⁰ BCA, 30-01-120-167-5.

⁷⁰¹ **Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-III (Orman Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu)**, Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1971, s.155.

5.1960-1970 ARASINDA ULAŞIM, GÜVENLİK VE DİĞER YAŞAMSAL ALANLARDAKİ POLİTİKALAR

5.1. 1923-1960 Arasında Ulaşım politikaları

İsmail Hüsrev Tökin'e göre ürün ticareti uzun süre kervan ticaretinin etkisi ve yönlendirmesi altında kaldığından dolayı Anadolu'nun gelişiminde ulaşımın payı büyüktür. Uzun yüzyıllar boyunca kervanların getirdiği ürünler ile Anadolu kırsalında yetişen ürünlerin değişimine dayalı bir ticaret dönüşümü yaşanmış ve kırsaldaki halkın zorunlu ihtiyaç maddelerinin temini (zati iktisat sistemi) için köylerinden çıktıkları bir ticari yöntem süregelmıştır. Ancak demiryollarıyla birlikte bu durum değişime uğrayarak pazar için mal üretme sistemine (emtia iktisadi sistemi) dönülmüştür. Ancak yine de karayolu ulaşımına olan ihtiyaç, Anadolu için ciddi sorunlar arasında kalmıştır. Yolla bağlantısı zayıf veya hiç olmayan bölgeler yüzyıllardır benzer bir görünümde-dir. 20. Yüzyıl için bile ilkel görünen, yağmur miktarına göre ürünün ve üreticinin kaderinin belirlendiği ekstansif tarım yapılmaktadır. Fakat Anadolu'nun gelişen bölgelerine bakıldığında yolla bağlantısı olan yerlerde modern tarım teknikleri, yani entansif tarım denilen sulu tarım yöntemi kullanılmaktadır.⁷⁰² Bunun da üretim aritmetiğinde önemli farklılıklar doğurduğu görülmektedir. Anadolu'nun genelinde düzgün, her mevsim düzenlemeyle uğraşılmayan yolların varlığı nadirdir. Bu konuda ülkeye gelen yabancıların değerlendirmelerine bakıldığında tablo daha net görülebilir. Örneğin: Alman askeri misyonundan Liman Von Sanders, Türkiye'de bulunduğu süre zarfında gezdiği yerlere dair anılarında 1915 Ocak ayında Anadolu yollarının durumuna dair çarpıcı tespitlerde bulunmaktadır. Kısa süreliğine Çanakkale ve İzmir arasındaki savunma tesislerini denetlemek için çıktığı gezide Balıkesir ile Edremit arasında araç kullanmayı düşünen Sanders, yolların durumunu gördükten sonra bunun yanlış bir düşünce olduğunu şu cümlelerde anlatmaktadır:

"...Bu dağ yolundan herhalde ilk defa bir otomobil geçiyordu. Yol kısmen, çok derin kayalık yarıkların üstündeki en basit şekilde inşa edilmiş

⁷⁰² İsmail Hüsrev Tökin, **Türkiye Köy İktisadiyatı**, İletişim Yay., İstanbul, 1990, s.39.

*sayısız köprüden geçiyordu. Alman istikamcılar köprüleri kısmen ıslah etmiş kısmen de yeniden inşa etmek zorunda kalmışlardı. Çünkü köprülerin hareket halindeki sahra topraklarını ağırlığına bile dayanamayacağı açıklanmıştır... Bir müddet önce sel sularının köprüsünü yıkmış olduğu Kemer Nehri üzerinden geçmek zorundaydık. Tam Türk usulüne göre, hiçbir resmi merci köprüünün yenilenmesiyle ilgilenmemişti. Bu köprüde kısa bir süre sonra Alman İstikamcılar tarafından yeniden inşa edildi. Otomobilimizi mandalarla çekip nehirden geçirmemiz icap etti. Bu arada biz de mandaların çektiği yüksek tabanlı bir kağıt ile bu engeli aştık. Memleket halkı bu tür engellere alışmıştı ve bir yere gitmek istedikleri zaman kendi başlarının çaresine bakmak zorundaydılar."*⁷⁰³

Yol meselesi, Cumhuriyetin ilk yıllarında ele alınmaya başlanmış, bu kapsamda İlk kez 1929 yılında Bayındırlık Bakanlığına bağlı olarak Şose ve Köprüler Müdürlüğü kurulmuş; bu müdürlükte yol yapımını devlet ve il yolları şeklinde ayırarak genel yol ağları üzerine bir düzenleme şeklini benimsemiştir. Bu aynı zamanda kırsal tarım bölgelerine yapılacak yollar için bir süre daha beklenecek demektir. Yol yapım çalışmalarının finansmanı içinse Yol Vergisi alınmaya başlanmıştır. Bu vergi daha sonra 1952’de ismen kaldırılmışsa da akaryakıttan alınan verginin içine eklenerek alınmaya devam etmiştir.

Anadolu kırsalındaki duruma Mustafa Kemal Atatürk’te 1935 yılı Meclis açılış konuşmasında değinerek ulaşımın modernleşmedeki konumuna dikkat çekmekte aciliyetin üzerinde durmaktadır:

*“Doğu vilayetlerimizin belli başlı ihtiyacı orta ve batı illerimize demir yollarla bağlanmaktır. Şarka ilerleyen iki ana demir yolunun hızla bitirilmesini ve bunları birbirine bağlayacak yollar örüşüne şimdiden başlanmasını lüzumlu görüyoruz. İran-Türkiye transit yolunun teşkilatlanması özenle bitirilmelidir. Türk ülkesi içinde köylere varıncaya kadar küçük büyük bütün şehirlerimizin birer genlik ve bayındırlık görevi olması önde tuttuğumuz amaçlardandır”.*⁷⁰⁴

Bilindiği üzere Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaşım politikalarının odak noktası demiryoludur. Atatürk’te buradan hareketle gecikmiş sanayi devrimini Anadolu’ya ulaştırma istencindedir.

⁷⁰³ Liman Von Sanders, *Türkiye’de Beş Yıl*, İş bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010, s.77,78.

⁷⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, (TBMM ZC) D.4, C.6, 1.11.1935, s.3.

1939'da çıkarılan Nafia Vekaleti Teşkilatı ve Vazifelerine dair bir kanunla ulaşım bayındırlık hizmetleri ile bir araya getirilerek bakanlık olarak teşkilatlandırılmıştır.⁷⁰⁵ Özellikle Karayolu politikasında demiryolu ile karayolunun birbirlerini tamamlayıcı olması istenmiştir. Köy yolları ise köylülerin çabalarına bırakılmıştır.⁷⁰⁶ Ancak köylülerin kazma, kürekle yapmaya çalıştıkları bu yollarda standartlardan ve modern bir görünüşten uzaktır. Gerçi devletin ulaşım politikası gereğince öncelik demiryollarına verilmiştir fakat demiryollarının da her köyden geçmediği muhakkaktır. Diğer yandan karayolu geçimlik dediğimiz tarım ekonomisinin devamlılığını sağlarken, ürünlerin ilçe ve kent pazarlarına gelerek, kapital rejime endekslenmesi gerekmektedir. Ülke genelinde karayolu miktarının düşük kalması ulusal tarımın sınırlı kalmasındaki nedenlerden biridir. Karayollarında şose yol diye bilinen yol anlayışı 1950'lere kadar sıklıkla kullanılmıştır. Ancak bu yolların kalitesi de eleştirilerden payını almaktadır. Örneğin: Anadolu gazetesi, 6 Teşrinisani (Kasım) 1929, "Vilayetimizin Yolları" isimli yazısında İzmir'in il ve köy yollarının bozuk olduğu, her sene yeniden yapıma ihtiyaç duyulan yolların ülke maliyesine verdiği zararlara değinmektedir. Sağlam olması için kırma taşların 30 cm olması gerekirken 15 cm oluşundan, yabancıların otuz sene önce yaptığı yolların hala kullanılır olmasına, örnek olarak yapılan asfalt yolların iyi ancak daha pahalı olmasına kadar konu basında değerlendirilmektedir.⁷⁰⁷

İkinci Dünya Savaşı'nın kontrollü ekonomi devresinden sonra tüketime yönelik harcamalara yönelişle birlikte ulaşım alanında da hizmetler yapılmaya başlanmıştır. Tarımda makineleşmenin yaşanması, üretimin nispeten artmaya başlamasıyla birlikte üretilen malların pazarlara ulaştırılmasının önemi bir kez daha görülmektedir. Yurt dışına ihraç edilecek ürünlere olan talebin artışı ise bu iştahı kabartmaya yetiyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Sovyetlerden mecburen uzaklaşma politikası izlemesi ve batıyla uyumlanma isteğinin bir sonucu olarak dönemin güçlü ülkesi Amerika ile yakınlaşma politikası güdülmüştür. 1946 yılında sanayi de kalkınmak için bir plan yapılmış olsa da bu gerçekleşmeyince 1947 yılında yapılan iktisadi kalkınma planının içine karayolları da eklenmiştir. Demiryolu

⁷⁰⁵ Arif Merdol, "Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Modelleri," **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.10, İletişim Yay., s.s.2766-2772

⁷⁰⁶ **Cumhuriyetin 50.Yılında Köylerimiz 1923-1973**, Köy İşleri Bakanlığı Yay., No.219, Güven Matbaası, Ankara, 1973 s.29.

⁷⁰⁷ Zeki Arıkan, **İzmir Basınından Seçmeler 1923-1938**, C.2, 1. Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, Ocak 2003, s.221.

politikasıyla birlikte yürütülmesi öngörülen karayollarına neden ihtiyaç olduğu konusu şöyle açıklanmaktadır:

*“Yurdun kara nakliyatı bakımından başlıca ulaştırma arterlerini teşkil eden karayollarının gerek miktar itibariyle gerek vasıf itibariyle yetersizliği ve başlıca üretim merkezleri ile giriş ve çıkış limanları arasında gerekli kara ulaşımının ademi mevcudiyeti ve bazı bölgelerde yolların kışın geçit vermemesi iktisadi faaliyetlerimin gelişmesine büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu suretle motorlu nakil araçlarının memlekette yayılmasına ve nakliyeden gerek hız ve zaman gerek masraf bakımından tasarruflar sağlanmasına imkân vermemektedir.”*⁷⁰⁸

Türkiye’nin modernleşmesi için köyün her bakımdan ulaşılabilir olması gereklidir. 1950’lerde Ali Nazi Karacan’ın eleştirisi dikkate değerdir. “77.600 kilometrekare yüzölçümünde olan memleketimizde karayolu denilebilecek ancak 20.000. km.lik bir şebekesini mevcudiyeti hakikaten hazindir.”⁷⁰⁹ CHP’nin demiryolu projesine karşın Demokrat Parti döneminde karayolu yapımına eğilerek kırsala, köylere yol yapımına önem verilmiştir. Demokrat Partinin Amerikalıların 1947 yılında Türkiye’ye yapılacak yardımlarla ilgili ziyaretleri sonrasında H.G. Hilts başkanlığında planladıkları bir rapora göre Türkiye’nin ulaşımında asfalt yollara ihtiyacı vardır. Bu kapsamda Amerika’dan alınacak dış yardımların bu alanda harcanması öngörülmüştür. Bu doğrultuda 1950-1960 arası dönemde ilk olarak Karayolları Genel Müdürlüğü kurulmuş ardından da bir program oluşturularak karayolu uzunluklarının geliştirilmesi sağlanmıştır.⁷¹⁰

1951 yılında 3 yıl içinde ülkede 100 km’lik bir yol yapımına başlanacağı ve bunun 50 km’sinin köy yolları olacağı haberi basında yer almaktadır. Duyurulan bu plana göre öncelikli olarak köy yolları teknikerleri yetiştirilecek, ardından her köy ve kaza yol birlikleri kurulacak ve bu birlikler nereye ne kadar yol ihtiyaç olduğunu belirledikten sonra hükümetin teknik yardımlarıyla her kasabalı, köylü kendi yolunda bizzat çalışarak köyünün yolunu yapacaktır.⁷¹¹ Yolların yapılabilmesi için

⁷⁰⁸ İlhan Tekeli, Selin İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Ankara, Kalite Matbaası, 1974, s.79.

⁷⁰⁹ Sevilay Özer, **a.g.e.**, s.306.

⁷¹⁰ Mithat Kadri Vural, “II. Dünya Savaşı Sonunda Türkiye’nin Dış Siyasetinde Yaşananların Ulaşım Politikalarına Etkileri ve Karayolları”, **İzmir Ulaşım Sempozyumu** (8-9 Aralık 2009, Bildiriler Kitabı, İzmir, 2009, s.469.

⁷¹¹ **Cumhuriyet**, “100 Bin km’lik Yol Programı” 9 Şubat 1951.

karayollarının ödenekleri artırılmıştır. 1950 yılında genel bütçenin % 4.1 bu alana ayrılırken 1960'ta rakam ciddi bir yükselişle % 17.5 olmuştur. Özer'in karayolları istatistik bülteninden aktardığı bilgilere göre 1950-1960 arasında köy yollarında tesviye, temel ve kaplama yöntemleri uygulanmış ve toplamda 62 066 km yol yapılmıştır.⁷¹²

Ulaşım alanındaki gelişmelerin gerekli olmasının temelinde, pazara yönelik tarımsal faaliyetleri geliştirme anlayışının sonucu olan tarımda makineleşme vardır. Makineleşme sonucu üretim artmaya başladığında ise bu ürünlerin pazara hızlı, güvenli götürülmesi gerekmiştir. Bu noktada devreye giren karayolu miktarını artırma düşüncesi 1950'li yılların simgesel planları arasında yeri almıştır. Böylelikle 1949 yılında Ankara ile İstanbul arasındaki bir otobüs yolculuğu ortalama 18 saat sürerken bu süre 8 yıl içinde 8 saatten az sürecektir. Buda daha az maliyet daha fazla zaman kazanılması gibi çağı yakalayan bir gelişme olacaktır.⁷¹³

5.2.1960-1970 Arasında Ulaşımın Köy Yolları Politikası

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında kurulan ilk hükümetin ulaşımına yönelik politikasını Devlet Bakanı Amil Artus, şöyle açıklamaktadır:

*“Yol, demiryolu, liman gibi çeşitli bayındırlık hizmetinde zirai istihsalı artırma, emniyetli, süratlerinde, zirai istihsalı artırma, emniyetli, süratli ve ucuz nakliye ile maliyeti düşürme, sosyal, idari ve sıhhi gelişmeyi teşvik etme gibi faaliyetlerimiz bütün gayretlerimizle artırılacaktır.”*⁷¹⁴

1963 yılında İnönü ise il ve köy yollarının önemine dikkat çekerek:

“Köylerin ekonomik ve sosyal kalkınmasında önemli yer tutan köy yolları yapımı hızlandırılacaktır. Devlet gücünü destekleyen köylere yol yapımı için yapılmakta olan yardımlar arttırılacaktır. Yeni getirilen makinelerin illere dağıtımı ile bu alandaki çalışmalar 1964 yılında % 100 artırılmış olacaktır”

⁷¹² Sevilay Özer, **a.g.e.**, s.s.312-313.

⁷¹³ Sinan Yıldırım, “Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Coğrafyası”, **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, Ed.Tanıl Bora, İletişim yay., İstanbul, 2015, s.545.

⁷¹⁴ **Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı**, C.1, B.2, 11.7.1960, s.7,

diyerek kırsalın şehirlerle bağlantısındaki temel unsur haline gelen karayolunun hükümeti için önemli olduğunu belirtmiştir.⁷¹⁵

1960'larda yapılan '*Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri*' adlı bir araştırmaya göre köylerin sorunları arasında başı çeken iki konu vardır: Yol ve su! Yol konusunda en çok istekte bulunan köyler Karadeniz ve Orta Anadolu'nun kuzey bölümünde bulunmaktadır. Köyün gelişmesi, kalkınması için elbirliğiyle yapılabilecek en önemli şey nedir? sorusuna en yüksek % 21.3 oranıyla yol denilmiştir. Araştırmaya katılan 5244 kişiden 1116'sı yol seçeneğini öncelik olarak belirtmiştir. Köyün kalkınması için hükümetten ne yapmasını bekliyorsunuz sorusunun cevabı da bir önceki yanıtlarla uyumlu olarak yol ve su yanıtları yüksek orandadır. Köyün en önemli sorununun ne olduğu sorusuna yalnız muhtarların verdiği yanıtlarda ise % 83.7 su, ardından da % 80.9 yol cevabı verilmiştir. Köylerin eğitimli kesimi olarak görülen öğretmenlerin köyün kalkınması için gerekli gördüğü en önemli konu yine % 38.3 oranında yol meselesidir.⁷¹⁶ Araştırmanın ulaşım sorunlarına dair yaptığı tespitlere göre köylerin % 23.2'sinde her türlü taşıtla gidilebilecek sert veya gevşek satıh olarak nitelendirilebilen yol vardır.

Köyün uzaklığı	Köy sayısı	%
Ana Yol Üzerinde	34	15.5
5 Km'den Az	62	28.1
5-6 Km.	35	15.9
10-19 Km.	34	15.5
20-29 Km	46	20.9
50 Km ve Daha Uzak	9	4.1
Toplam	220	100

Tablo 36: 1968 Yılında Köylerin Anayolla Bağlantı Durumları

Bu tabloya göre köylerin % 40.5'i ana yola uzak mesafededir. % 44.1'i ise 10 Km ve daha az mesafededir. Köylülerin ilçe ve il merkezlerine giderken karşılaştıkları güçlüklerle verdikleri yanıtlara bakıldığında 75 köy % 34.1 oranıyla en yüksek oran yolların çamur olmasıyla karşılaşmaktadır. Ardından güçlük çekmiyoruz diyen % 29.6 oranıyla 65 köy gelir. Kardan yolu kapanan köy sayısı % 27.7 oranıyla 61 köydür.⁷¹⁷

⁷¹⁵ MMTD, B.20, O.1, 30.12.1963, s.40.

⁷¹⁶ *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-1*, s.s.21-24

⁷¹⁷ A.g.e., s.s.28-29.

Bu yıllarda Anadolu’da köy yolları büyük oranda tesviye veya stabilize yol denilen türlere sahiptir.

Yıl	Tesviye (km)	Stabilize (km)	Ham yol (km)
1963	9 694	13 011	139 350
1964	8 258	18 482	135 315
1965	8 836	22 815	130 404
1966	6 128	28 856	127 071
1967	7 842	33 055	121 158
1968	10 578	39 829	111 648
1969	15 980	47 677	98 398
1970	21 460	55 497	85 098
1971	25 587	62 750	73 718
1972	28 587	69 750	63 718
1973	37 451	75 355	57 397

Tablo 37: 1963-1973 Arasında Köy Yollarının Km Bazında Uzunluğu⁷¹⁸

Yine aynı araştırmaya göre köylerde ulaşımın % 32.2’si en sık gittiği yere yürüyerek giderken, % 67.8’i binek hayvanı, araba veya motorlu taşıt kullanmaktadır. Köylerde ulaşımında karşılaşılan güçlüklerin üretim maddelerinin pazarda satışında da sorunlar yarattığı görülmektedir. Mahsulün pazara taşınmasında en çok karşılaşılan sorunlar nelerdir? Sorusuna % 49.8 yol ve ulaşım, % 25.9 fiyat gösterilmektedir. Diğer yanıtlar ise kalite, alıcı bulamama, borçlanma nedenleri ucuza satış ve başka nedenler olarak belirtilmektedir.⁷¹⁹

İl ve köy yollarından sorumlu olan Bayındırlık Bakanlığının bu konudaki yöntemi ve politikası illerin ihtiyaçlarının saptanması ve eldeki bütçe imkanları oranında yolların yapılmasıdır. Yol yapım çalışmaları için gerekli teknik elemanların maaşları, malzeme alımı, gerekli makinelerin alım işleri bu bütçeden karşılanmaktadır. Elbette bütçede bu harcama kalemlerinin yeri ayrıdır. Ancak Bakanlık kimi zaman il ve köy yollarının yapımına yardım ödeneğini makine alımı için bloke etmektedir. Fakat bu durumda bir yıl içinde yapılması öngörülen il ve köy yollarının yapılamadığı ve kelebek etkisi ile köylünün cebine girecek paraların azalmasına, bir sonraki yıl yapılacak ekim miktarından alınması muhtemel arazilere kadar varan bir azalma görülmektedir.

⁷¹⁸ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.421.

⁷¹⁹ Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-1, s.29.

Senato ve Meclis üyeleri sorumlu olduklarını bölgelerin sorunlarına karşı genellikle duyarlı bir çizgidedir. Bu kişilerden biri olan Tunceli Senatörü Mehmet Ali Demir, 1963 yılında köy yollarının bakım ve onarımı için ayrılan paraların illere gönderilmemesinin sebebini sormaktadır. Aynı zamanda bu telaşın sebebi köylüye mahcup olmama anlayışında olmasından da ileri gelmektedir. Ortaya çıkan sonuca bakıldığında bütçe görüşmelerinden sonra Bakanlıklar arası İşbirliği Teşkilatı'nın aldığı karar gereğince yurtdışından 7 milyon dolar karşılığında yeni iş makineleri alınmasına karar verilmiştir. Ancak alınması kararlaştırılan makinelerin Türk lirası ile 60 milyon tutan miktarın il ve köy yollarına yardım ödeneğinden verileceği anlaşılmaktadır. Oysa kimi köylerin yol yapımı için kendi paylarına düşen akaryakıt bedellerini devlete ödemiş oldukları da düşünülürse bekledikleri yolun 1963 yılı içinde yapılmayacağı görülmektedir. Senatör Mehmet Ali Demir duruma isyan eder:

"...Bütün senatör ve milletvekilleri seçim bölgelerinde yaptıkları geziler sırasında kendilerine verilen bu resmi bilgiyi seçmenlerine iletmişlerdi. Hal böyle olunca gerek senatör ve milletvekilleri ve gerekse valiler vatandaşlar nazarında bir nevi yalancı durumuna düşmüşlerdir... Bu durum karşısında mebus ve senatör arkadaşlarımızın seçmenleri huzuruna ne yüzle çıkacakları keyfiyeti apayrı bir meseledir. " ⁷²⁰

Maliye Bakanlığından alınan bilgiye göre 115 milyon öngörülen tahsisatın 67 milyonu alınmış kalan 48 milyon TL ile işlerin yürütülmesi gecikince hükümetten 20 milyonluk ek bir ödenek istenmiştir.⁷²¹ Fakat netice itibarıyla 1962 yılında yaklaşık 1000 metrelik il yollarına karşılık 40 metrelik köy yolu yapıldığı düşünülecek olursa azalan tahsisatla birlikte 1963 yılında her köy için 40 metre yol bile yapılamayacağı anlaşılmaktadır.

1960	1961	1962	1963	1964
39 455 793 TL	20 615 938	43 615 457	48 416 575	57 733 367

Tablo 38: 1960-1964 Arasında İl Ve Köy Yolları İnşaatı İçin Bayındırlık Bakanlığından Yapılan Yardımlar:⁷²²

⁷²⁰ CSTD, T.2, B.88, 8.7.1963, s.757.

⁷²¹ A.g.e., s.s.756-758.

⁷²² Bütçe ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri Ve Belediyeler 1956-1964, s.5.

Herhangi bir il halkının yereldeki ihtiyaçlarını karşılamak üzere merkezi yönetim ile belediye ve köyler arasındaki idari birimler olarak nitelendirilmekte olan İl özel idarelerinden kırsaldaki kasaba, nahiye ve köylerin ulaşımı için ayrılan paylar şöyledir: ⁷²³

	1960	1961	1962	1963	1964
İl Ve Köy Yolları İnşaat Gideri	26 310 424 TL	20 454 530	34 286 087	21 128 020	29 544 362
İl Ve Köy Yolları Üzerindeki Köprülerin İnşaa Ve Türlü Gideri	12 919 220	12 107 621	12 725 974	20 933 825	22 811 162
Yol Makineleri Satın Alma Gideri	3 564 757	252 840	-	5 191 348	3 347 806
Nahiye Ve Köy Yolları Ve Köy Suları Bulma Ve Çıkarma Gideri	-	938 894	2 941 079	3 893 027	7 984 980
Köy Yolları İçin Köy Sandıklarına Yardım	1 185 902	-	168 023	1 301 689	578 061

Tablo 39: İl Özel İdarelerinden Kırsaldaki Kasaba, Nahiye Ve Köylerin Ulaşımı İçin Ayrılan Paylar

Bu dönemde köylerin ihtiyacı olan ortalama yol 150 bin km'dir. Fakat Türkiye'de henüz ortalama 10 bin km iyi durumda köy yolu, 24 bin bozuk köy yolu ve

⁷²³ Bütçe ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri ve Belediyeler 1956-1964, s.25.

100 km zar zor geçilen patika yol vardır ve 150 bin km yol yapımı ülke ekonomisinin kaldıracabileceği miktarda değildir.⁷²⁴

Köy İşleri Bakanlığının kuruluşunun ardından 1965 yılında köylerin temel sorunlarına yönelik kurulan Yol, Su, Elektrik İşleri Genel Müdürlüğünün çalışmaları ile 1973 yılına kadar 77.301 km’lik köy yolu yapılmıştır. Ancak hala yapımı beklenen 90.745 köy köy yolu vardır. 1973 itibariyle yola kavuşan köy sayısı 18 686 ile köylerin % 55’inde yol vardır. Yol bekleyen köy sayısı ise 17209 yani % 45’tir. İyimser bir tablo ile Cumhuriyetin ilk elli yılında köylerin yarısından fazlasına yol ulaştırılmıştır denilebilir.⁷²⁵ Bu tabloya göre 1960 yılından itibaren 1972 yılının sonuna kadar 66.323 km’lik köy yolu yapılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatının 2. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nı köylüye anlatmak için hazırladığı broşürlerde ikinci beş yılın sonunda 50 bin km’lik köy yolu yapılacağı belirtilirken bu sürenin sonunda toplam 43. 145 km’lik bir yol yapıldığı görülmektedir.⁷²⁶

Yıl	Yapılan köy yolu Km.
1960	2498
1961	438
1962	2768
1963	1629
1964	5471
1965	4333
1966	6041
1967	4199
1968	6774
1969	7848
1970	8520
1971	7253
1972	8551

Tablo 40: 1960-1972 Arasında Yapılan Köy Yolu Miktarları

1965 yılında Meclis ve Senato gündemine gelen köylülerin yol ve su sorununa dair çarpıcı detaylardan bazıları şöyledir:

“10 milyon köylü susuz 20 milyonu da yolsuzdur”, “Bu yıl konan ödenekle, her köye 10 metre köy yolu düşmektedir. Böyle giderse Türk

⁷²⁴ CSTD, T.3, B.61, 10.4.1964, s.s.783-874.

⁷²⁵ Cumhuriyetin 50.Yılında Köylerimiz, a.g.e, s.s.33-34.

⁷²⁶ Gönül Cav, a.g.e., s.15.

köyleri 2500 yıl daha yola kavuşamaz.”, “Memleketimiz de ekmek kadar mübarek olan karayollarına daha çok önem verilsin”, “Turistik yollar yapılsın, altın yumurtlayan tavuk olan turizme de bu sayede biraz yem verilsin”.⁷²⁷

Ancak 1969 tarihli 13 il valisinden bölgelerine dair gerekenlerin belirtildiği raporlara göre Yol, su, elektrik işlerinin acilen yapılmasını isteyen iller Erzurum, Trabzon, Diyarbakır, Kayseri, Samsun, Bursa, Eskişehir, İzmir, Kırşehir’dir.⁷²⁸ Görünen o ki 1960’ların sonunda kırsal nüfus yoğunluğunun bulunduğu bu illerde durum hala aciliyeti olan konuların başında gelmektedir. 2002 yılında Başbakanlık Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü APK Dairesi Başkanlığı’nca yayınlanan ‘Yolu Ve Sağlıklı İçme Suyu Olmayan Köy Envanteri’ başlıklı çalışmaya göre 1 ocak 2002 itibariyle Türkiye genelinde Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün hizmet alanına giren köy yolu uzunluğu 291.217 km ile 33.023 köy bulunmaktadır. Yapılan araştırmaya göre bu yıl itibariyle 9 ilde 24 köyün yolunun bulunmadığı tespit edilmiştir.⁷²⁹

5.3. Köy Suları Sorunu

1960 yılı Köyler İstatistiği’ne göre Türkiye’de içme suyu olarak yalnızca yağmur suyu içenlerin sayısı 184.904 olarak verilmektedir.⁷³⁰ Tütengil, bu konuda bir yanlışlık olmalı diyerek İstatistik kurumuna yazdığı yazı sonrası verilen yanıt bir yanlışlık olmadığı yönündedir. İstatistiğe göre en çok yağmur suyu içen köyler sırasıyla Maraş, Urfa, Antalya ve Manisa’dır. Bu durumda ilk akla gelen kuraklıkla birlikte suların çekilmiş olmasıdır. Tütengil, *“433 köyümüzde yağmur suyu içilirken bizler, yani bu gerçeği bilenler ve bu satırlardan öğrenecek olanlar, başımızı ellerimizin arasına alıp düşünmekle mi yetineceğiz?”* diye sormaktadır.⁷³¹

1963 yılı hükümet programında Başbakan İnönü, kırsalda toprakların sulanması sorunun çözüleceğini bildirmekte ve şunları eklemektedir:

⁷²⁷ Tercüman, 6 Ocak 1965.

⁷²⁸ BCA, 30-01-120-167-5.

⁷²⁹ Yolu ve Sağlıklı İçme Suyu Olmayan Köy Envanteri, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2002, s.1.

⁷³⁰ Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları, s.53.

⁷³¹ Cavit Orhan Tütengil, a.g.e., s.66.

“...Tarımda üretkenliğin artırılması amacıyla sulama işleri hızlandırılacak; bu arada küçük sulama ve yeraltı sularından yararlanma alanlarındaki çalışmalar için bunlardan istifade edecek vatandaşlarla iş birliğine değer verecektir.”⁷³²

1960’lı yılların Tarım Bakanlığına dair bütçe görüşmelerinde toprakların sulanmasında yaşanan sıkıntılar dile gelen konular arasındadır. Ancak her seferinde bütçe yetersizliğine atıf yapılarak yeterli teknik çalışmanın yapılamadığı görülür. Tabi buna rağmen yapılan yardımlarda bulunmaktadır.

1960	1961	1962	1963	1964
15.746.486 TL	5.965.804	9.133.011	7.126.486	13.489.922

Tablo 41: 1960-1964 Arasında Köy İçme Suları İçin İl Özel İdarelerine Bayındırlık Bakanlığı’ndan Gönderilen Yardımların Kesinleşen Miktarı:⁷³³

Araştırmalara göre Türkiye’de mevcut olan 60 bin yerleşimin ortalama 31 binin de içme suyu varken 29 binin de su yoktur. Bir köye içme suyu götürme maliyeti bu yıllarda 120 bin civarında yapıldığı düşünürse kabataslak 3.600 milyar liraya geri kalan köylerin suya kavuşturulması mümkün görünmektedir. Ancak bütçede köy suları için böyle bir oran ayırlamayacağı Köy İşleri Bakanı Lebit Yurtoğlu tarafından itiraf edilmektedir. Köyün yolu, suyu ve okulu için maliyetli olduğu gerekçesini bizzat Köy İşleri Bakanı dillendirmektedir. Elbette Yurtoğlu, bu sürecin 15 yıl gibi bir zamanda kalkınma planı ölçeğinde peyderpey yapılacağını da belirtmektedir. Aslında devletin sulama işlerine dair yatırımları yeni bir konu değildir; ancak acilen yapılması gereken işler maliyet meselesinden dolayı çok yavaş ilerlemektedir. Örneğin: 1959-1964 arasında yani 5 yılda devletin desteğiyle sulanan arazi miktarı 1,15 milyon hektar alandır ve bu alan için 6 milyar lira harcanmıştır. Yurtoğlu, geri kalan 5 milyon hektar alanın sulanması için uzun bir zaman dilimini işaret etmektedir.⁷³⁴

1967 yılındaki görüşmelerde kısmen umut verici bir gelişme yaşanarak Tarım Bakanlığı bütçesinde sulama işlerine 20 milyon liralık bir ödenek ayrılmıştır. AP’li Lütü Hıcaoğlu’na göre Türkiye topraklarında tarım yapmak zordur. Çünkü ekilebilir

⁷³² MMTD, D.1, B.20, O.1, 30.12.1963, s.39

⁷³³ Bütçe ve kesin hesaplar il özel idareleri ve belediyeler 1956-1964, s.5

⁷³⁴ CSTD, T.3, B.61, 10.4.1964, s.s.783-874.

arazilerin çoğu kuraklık içindedir. Bu nedenle düzenli sulama yöntemlerine başvurulmalıdır. Bu konuda şöyle söylemektedir:

*“Halen Türkiye’de sulanan sahaların % 80 i çiftçi tarafından geliştirilmiş küçük su kaynaklarından sulanmaktadır. Devletçe yapılan büyük su tesisleri azdır ve özlemini çektiğimiz seviyenin çok altındadır. 1967 bütçesinde küçük sulama ile ilgili ödeneğin 20 milyon artırılmış olması memnuniyet vericidir”*⁷³⁵

1969 yılında Süleyman Demirel, tarımsal verimi artırarak nüfusun doyurulabilmesi için üretimin artışına yardımcı olacak sulama projelerini desteklemektedir. Elbette bu yeni bir yöntem değildir. Toprakların sulanması veya hiç su gitmeyen yerlerin suya kavuşması için vatandaşın yardımıyla hizmetlerin ortaklaşa bir mantıkla devam edeceği anlaşılmaktadır. Bölgelere su gittiğinde bir de bu sudan ücret alınmaya başlayacaktır. Modernleşme ücretsiz değildir. Demirel, sulama tarifelerinin ödeme gücü yaratmayacak şekilde olacağını da belirtmeden geçmez. Su işlerinin bir diğer yanı ise taşkın ve sel sularının yarattığı tahribattır. Bu mesele için şehir, kasaba ve köylerin korunması için öncelikli projeler geliştirileceğini üzerinde durmaktadır.⁷³⁶ Ancak bu da 1970’ler itibariyle mümkün olamamıştır.

2002 yılında hazırlanan ‘Yolu Ve Sağlıklı İçme Suyu Olmayan Köy Envanterine’ göre 2002 yılına kadar Türkiye’de devlet eliyle içme suyu götürülemeyen köy miktarı 967 iken uzantısı veya bağılı olarak görülen ünitelerde hesaplandığı takdirde toplam 9575 olarak tespit edilmiştir. Ancak elbette bu bahsi geçen köylerin hiçbirinde su yok anlamına gelmemektedir. 967 köyden 258’sinde su ihtiyacının köy çeşmesinden 244’ünde tanker ve taşıma su ile, 154’ü kuyu ve sarnıçtan, 102’si inşaat programında olması, 69’u dere ve göletten, 54’ünde de nüfus olmadığından geri kalanının da inşaatı biten, idari engeli olan, 30 nüfus altı olması gibi nedenlerden henüz su verilemediği belirtilmektedir.⁷³⁷

⁷³⁵ CSTD, T.6, B.31, O.2, 6.2.1967, s.937.

⁷³⁶ MMTD, D.2, B.4, O.1, 7.11.1969, s.62

⁷³⁷ Yolu ve Sağlıklı İçme Suyu Olmayan Köy Envanteri, s.2.

5.4. Köy Mesken Sorunu

Coğrafya üzerinde onlarca yıldır süren savaşlar beraberinde bir barınma sorunu ortaya çıkartmıştır. Balkan savaşları, 1. Dünya savaşı ve ardından yaşanan Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyet idaresini ilk yıllarından itibaren bu soruna yöneltmek zorunda bırakmıştır. Anadolu'dan çekilen Yunan askerlerinin geride bıraktıkları yanmış arazi ve mesken sorunlarından tutunda mübadele ile Türkiye'ye gelen göçmenlerin barınmalarına ve mevcut sayıları artan halkın mesken arayışı uzun soluklu cumhuriyet sorunlarından biridir. Mesken sorunu ya da buhranı olarak isimlendirilen bu durum Türkiye'nin kentleşmesi ve köyden kente göçün başladığı dönemlerden itibaren devam edegelen bir sorundur. Mesken sorununun bir başka ayağı ise devlet görevlileri kısmıdır. Devletin memurlarına dahi barınacakları meskenler bulamaması sonucu memurlara bu konuda tazminat ödeyerek ihtiyaçlarını bir şekilde karşılamaları yöntemine başvurulmuştur. Anadolu'nun kırsal bölgelerinde ordu ilk dönemlerden beri halkın farklı ihtiyaç türlerine yanıt vermektedir. Ancak çoğunlukla ordu mensuplarının dahi barınma sorunu yaşadığı görülmektedir. Bu sorunu çözmek için ordunun mevcut camilerden yararlandığı da görülür. Ancak bu durum halk nezdinde eleştirileri beraberinde getirir. 1940 yılında Diyarbakır halkından Ali Rıza isimli bir vatandaşın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye ithafen yazdığı; askerin ihtiyacının kalmadığı camilerden çıkmasına yönelik istekleri üzerine başlatılan çalışmalarda hem Milli Müdafaa Vekaleti hem de Diyarbakır Valisi Fazıl Güral'ın bilgilerine başvurulmuştur. Ancak her iki kurumdan verilen yanıtlara göre Diyarbakır'da askerin kalabileceği başka bir yer olmadığından dolayı söz konusu camilerden çıkılamayacağı anlaşılmıştır.⁷³⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın acil önlem planlarının temelini oluşturan 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu'nda hızla yükselen fiyatlar ve yüksek karlılığı önleme anlayışı gereğince ev satış ve kiralama bedellerine sınırlama getirilmiştir. Kanun hükmüne göre

“Şehir ve kasaba ve iskele ve liman ve istasyonlarda gayri menkullerin kira bedelleri, bu kanunun tatbik mevkiine konmasına tekaddüm eden senenin muayyen olan kira bedellerinden fazla olamaz.”
Kararı Milli Korunma Kanunu yürürlükte olduğu süre boyunca uygulanmıştır.

⁷³⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-10-0-0- 192-318-5.

Ancak getirilen sınırlamalar yeni emlak yapımlarını engellerken, bir mesken yetersizliğine de yol açmıştır. Buna bir de tarımda makineleşme ve ulaşımdaki gelişmelerle yaşanan köyden kente göçte eklenince özellikle kentlerde mesken sorunları da baş göstermiştir.⁷³⁹

İlerleyen yıllarda devletin çeşitli bakanlıklar eliyle konuyu ele aldığı görülmektedir. 1947 yılında Maliye Bakanlığınca hazırlanan bir rapora göre vatandaşların ucuz mesken sahibi olabilmesi için ucuz ve vadeli olarak Emlak Bankasından kredi alabilmesi için çalışmalar yapılacağı belirtilmektedir.⁷⁴⁰ 1947 yılında kimi CHP Milletvekillerinden nüfusu daha az olan kentlerde kira ve satış bedellerine getirilen sınırlamaların kaldırılmasına yönelik kanun tasarısı getirilmesi sonucunda yasanın 30. maddesi değiştirilmiş ve 30 bin nüfustan az olan şehir ve kasabalarda bu uygulamanın kaldırılması kabul edilmiştir.⁷⁴¹

1950’li yıllarda artan mesken talepleri karşısındaki halk, kendi imkanlarıyla örgütlenerek ev sahibi olmaya çalışmıştır. Özellikle doğrudan mesken edinmeye yönelik kooperatiflerin arttığı görülmektedir. Devlet arşivlerindeki kısa bir taramadan sonra 1950’lerde İşçi mesken kooperatifi, Tarımcılar mesken kooperatifi, Belediye memurları kooperatifleri, tekel mensupları mesken kooperatifi, emniyet mensupları, trafik zabıtalrı mesken kooperatifleri, hukukçular mesken kooperatifi, hakimler mesken kooperatifi vb. isimlerle Türkiye’de hızla mesken kooperatifleri açıldığı görülmüştür. Demokrat Parti 1957 yılında Ziraat Bankası eliyle çiftçilere %3 faizle 20 yıl ödeme koşuluyla ev sahibi olma imkanı ortaya çıkarmıştı. Bu evlerin durumu 1963 yılında Hüsnü Dikeçligil, tarafından yeniden gündeme getirilince, aslında beklenildiği gibi çiftçiler için uygun fiyatlarda olmadığı bu nedenle de yapılan konutların satılmadığı anlaşıldı. 1957 yılından 1963’e kadar Avonos’ta 179 ev, Hasanoğlu’da 300 ev ve 231 zirai işletme binası, Aydın Umurbey’de 260 ev, Ürgüp’te 115 ev ve 373 Zirai işletme binası, Kayseri Yeniçandır’da 77 ev, 84 zirai işletme binası ve yine Kayseri Yenipervane İlçesi’nde 58 ev ve 58 zirai işletme binası yapılmıştır. Toplamda 989 köy evi inşa edilmişken 370 adette zirai işletme binası meydana getirilmiştir. Bu yatırımlar için ortalama 62 milyon lira harcandığı anlaşılmaktadır. Ancak bu ev ve

⁷³⁹ Sinan Yıldırım, “Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Coğrafyası”, **Türkiye’nin Ellili Yılları**, Haz.Mete Kaan Kaynar, İletişim yay., İstanbul, 2015, s.s.541-563.

⁷⁴⁰ **Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**, (DABCA) 30-10-0-0-14-81-3

⁷⁴¹ **DABCA**, 30-1-0-0-53-315-9

binaların toplamda 216 adedi satılmıştır. Evlerin çiftçiye satılan bedelleri bulundukları yere göre farklılık gösterse de ortalama 40 bin üzerinde bir bedele satıldıkları görülür. Kayseri Senatörü Hüsnü Dikeçligil bu durumu eleştirmektedir:

*“Devlet eliyle yapılan işler bizde iyi netice vermiyor. Benim bölgemden arz edeyim. Sümer Memur Kooperatifi evler yaptırdı. Bundan çok daha büyük, daha geniş Sümer Memur Kooperatif evleri, çift katlı olmak üzere, 30 bin liraya çıktı. Evlerin tutum sahası 130 metre kare idi. Tek katlı olanların fiyatı ise 20 bin liradır. İşçi Kooperatif evleri ise ki dört binden fazla ev yapılmıştır, bahçeleri de vardır, 18 bin liraya çıkmıştır. Ankara’da en konforlu evin metrekaresi 245 lira iken çiftçi evlerinin metrekaresi 450-475 liradır. İşte devletin yaptırdığı işler, işte fahiş fiyat ve işte bunun köylüye getirdiği yük”.*⁷⁴²

1960’lar Türkiye’si’n de halkın barınma sorunu başat sorunlar arasında görünmektedir. Hem şehir hem de kırsalda halkın sağlıklı şartlarda yaşayabileceği konutlara ihtiyacı vardır. Bu durum üst yönetiminde dikkatinden kaçmamaktadır. Öyle ki 1961 hükümet programında İnönü’nün özellikle vurguladığı konular arasında mesken sorunu vardır.

*“Mesken ihtiyacı memleketin büyük meselesidir. Vatandaş ve toplum yararına bir mesken politikası takip edilecektir. Şehirde ve köyde vatandaşlara mesken temininde devletin kılavuz, örnek ve yardımcı olarak vazifeleri olduğuma inanıyoruz. Gecekondu dâvasının halli büyük emelimizdir. Mevcutları ıslah etmek, gecekonduyu’ doğuran ihtiyacı bir düzen içinde ve daha geniş ölçüde, köyden şehire doğru akının ortaya çıkardığı çetin meseleler üzerine eğilmek lüzumuna inanıyoruz. Mesken ve toprak dâvasında, muhtelif bakanlıkların yani Tarım, Bayındırlık, Milli Eğitim, Sağlık, Sanayi ve Çalışma Bakanlıkları ile imar ve iskân Bakanlığının iş birliği temin edilecektir.”*⁷⁴³ İnönü’nün bu sorunu toprak davasıyla bağlantılı bulduğu anlaşılmaktadır.

1963’te başlayan 1. Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde kırsalda köy konutlarının durumu gözden geçirilmiştir. Plan öncelikle konutların köylüler tarafından yapılmasıdır. Ancak köylünün sosyo-ekonomik durumu da dikkat alınarak

⁷⁴² CSTD, D.1, C.14, B104, 3.9.1963, s.169-171.

⁷⁴³ MMTD, D.1, C.1, T.1, B.13, 27.11.1961, s.122

köylerde kendi evini yapana yardım sistemi kurulması şeklinde düşünülmüştür. Buna göre “içinde yaşadığı konutun şartları kötü olan ve evlerini kendileri yapmak isteyen topluluklara sağlık bakımından sakıncasız, tekniğe uygun ve ucuz olarak topluca konut yapmaya dayanır. Bunun için boş kalan insan gücü ve kaynaklardan yararlanıldığı gibi o toplulukça sağlanamayan hususlarda Devlet yardım eder. Devlet yardımı kooperatif kurulmasını teşvik edecek şekilde kullanılır.” Planlamanın Araştırma, Öğretim ve Uygulama Çalışması, Malzeme Yardımı, Kredi Yardımı olarak dört aşaması vardır. Devletin bunun için öngördüğü maddi yardımlarının yıllara göre dağılımı şöyledir: 1963 yılı için 228 Milyon, 1964 yılı için 230 milyon, 1965 238, 1966’da 242, 1967’de ise 247 milyondur.⁷⁴⁴

1958’de kurulan İmar ve İskan Bakanlığının aylık bültenine göre 1961 yılı itibariyle Türkiye’nin yıllık mesken ihtiyacı 315-350 bin arasındadır. Bunun 150 bin kadarı şehirlerin ihtiyacı olarak belirtilmektedir ki bu sayının ancak 3/1’i yapılabilmektedir.⁷⁴⁵ 1964 yılında Balıkesir Senatörü Hasan Ali Türker’in Bayındırlık Bakanlığına yönelttiği “Türkiye’de kaç köyde ne kadar sıhhi mesken yaptırılmıştır?” sorusuna Bakan Celalettin Uzer’den gelen cevaba göre 1963 yılında yalnızca 2123 köyde 29091 köylü meskeni yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁴⁶ Türkiye’deki yapıların genel durumuna bakıldığında ise İstatistiklere göre 1965 ile 1970 arasında tamamen veya kısmen biten bina sayısı toplamda 201.056’dır.⁷⁴⁷ Bu da bizi şehirlerdeki özel sektör yapılarının artış miktarı ile kırsaldaki artış miktarı düşünüldüğünde kırsaldaki konut artış hızının çok daha vahim olduğu ve Uzer’in verdiği bilgilerin geçerli olduğunu kanısına götürmektedir.

5.5. 1960-1970 Arasında Kırsalda Güvenlik Politikaları

Kırsalda asayiş sorunu Cumhuriyet Türkiye’sinin devamlı olarak uğraştığı konular arasındadır. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde çeşitli bölgelerdeki çıkan isyanlar, hükümetin bastırmak adına çıkarttığı Takrir-i Sükun Kanunu ve devamında jandarmalar eliyle bölgede güvenliği sağlama çabaları mevcuttur. 1927 itibariyle sona eren sıkı yönetim uygulamasının yerini alması için ortaya atılan merkezin görevlendirdiği müfettişlerle yeni bir dönem başlamıştır. Ülkenin müfettişliklere

⁷⁴⁴ Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967, s.s.436-438.

⁷⁴⁵ İmar ve İskan Bakanlığı Aylık Bülteni, S.3, Ankara, 15 Temmuz 1961, s.7.

⁷⁴⁶ CSTD, D.1, C.19, T.3, B.60, 9.4.1964, s.772.

⁷⁴⁷ İstatistik Göstergeler, s.404.

bölünerek her türden denetim altına alınma gerekliliği de bir yönüyle asayiş ve kontrol amaçları taşımaktadır.⁷⁴⁸

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrası kurulan ilk hükümet programında asayişin sağlanması, halkın polis ve jandarmaya olan güveninin sürekli hale getirilmesi amacı vurgulanmaktadır. İnönü'ye göre karşılıklı bir güven tesis edilmesi sayesinde huzur ortamı sağlanacaktır.

“İç politikada acele olan bir ihtiyacımız, asayiş, kuvvetlerimizin kanun içinde başarılı bir surette çalışacak bir hale getirilmeleridir. Geçmiş olayların tesiri altında, asker çekildikten sonra, en ehemmiyetli mesele, polis ve jandarmanın kıymetini ve manevi itibarını vatandaş gözünde sağlamaktır. Vatandaşın itibarı yanında asayiş kuvvetinin nefesine güveni ve vazifesine bağlılığı kuvvetlenecektir. Bu neticeyi elde etmek hem idare makamlarımızın hem de vatandaşlarımızın salim anlayışı ile mümkün olabilir.”⁷⁴⁹

Bu konuda ciddi bir endişe olduğu anlaşılmaktadır ki İnönü, defaatle asayiş kuvvetlerinin itibarından ve işler hale getirilmesinden bahsetmektedir.

Güvenlik, 1963 1.Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesince ele alınan bir konu değildir. Bu nedenle köyle ilgili yazan yazarlardan eleştirel yazılar gelmiştir. Onlar kalkınmanın nüfustan güvenliğe her alanda planlanmasıyla gerçekleşebileceğini düşünmektedirler. 1940 ile 1970 arasında ulusal yazılarıyla bilinen, Köy Enstitüleri'nin kapatılmasına karşı aynı zamanda da ülkücü olarak tanımlanan öğretmen Reşat Türkes'e göre fiziki şartların yetersizliği, her yıl onlarca köylüyü mahkeme koridorlarında sıkıntıya bırakmaktadır. Mahkemeler için köylerdeki üretimlerini bırakıp, ilçe veya şehirlere büyük masraflar altında gelmeye çabalayan köylüler için ortalama her on köyün işlerine bakacak gezici köy mahkemeleri kurulmalıdır. Bu aynı zamanda hukuki yaşam yolunun köylerde anlaşılabilmesi imkânı da yaratacaktır. Hukukun ancak mahkemeye düşünce öğrenilmesi yerine köylülerin buna yönelik eğitimlerle haklarını bilen insanlar haline gelecekleri beklenmektedir.⁷⁵⁰ Bu konudaki talebin istatistiksel verilerle karşılaştırıldığında haklılık payının yüksek olduğu anlaşılır. Tarımsal faaliyetlerle uğraşanların suç

⁷⁴⁸ Detaylı bilgi için Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yay., 3. Baskı İstanbul, 2016.

⁷⁴⁹ **MMTD**, D.1, B.13, O.1, 27.11.1961, s.119.

⁷⁵⁰ Reşat Türkes, **Devlet Planı Işığında Köye ve Köylüye Doğru**, Coşkun Matbaası, Aydın, 1965, s.107.

bulaşma miktarı 1964 ile 1970 arasında toplam 496.437 kişidir. Ve bu oran diğer sanayi ve hizmet sektörleri düşünüldüğünde en yüksek kesim olduğu görülür.⁷⁵¹

1962 yılında Adalet Bakanlığı bütçesinin temel konusu “*hızlı adalet*”tir. CHP’nin kolay, çabuk ve ucuz adalet sloganıyla değindiği güvenlik ve adalet konusunda, davaların süratle çözülmesini huzur için gerekli olarak görmektedir. Kırsaldaki asayiş için ise çıkan olayların önlenmesi ve suçluların yakalanma sürelerinin kısaltılması için köylerdeki jandarma karakollarının sayısının artırılması ve mevcut kadronun en az 3 katına çıkarılması istenmektedir.⁷⁵² Bu sırada kırsaldan güvenlik yoksunluğuna dair haberler gazetelerde verilmektedir. Cumhuriyet’te yayımlanan bir habere göre Konya’nın Beyşehir İlçesi’nin Bayındır Köyü’nde yağmur duasına çıkan köylüler, köye döndüklerin de köy okulu ve köy camisindeki yaklaşık 150 parça eşyanın çalındığı fark edilmiştir. Ancak hırsızlar yakalanamamıştır.⁷⁵³

Senatör Eşref Ayhan’a göre asayiş sorunlarının temelinde tarım alanlarındaki çözüm bekleyen konular vardır. Tapu kadastro işlerinin hızlanması ile tarla davası olarak bilinen konularda 1/3 oranında düşüş yaşanacaktır. Benzer bir konu orman köylerinin, köylülerinin davasıdır ki bu alandaki ihtilafların giderilmesiyle ormanlık bölgelerdeki orman davalarının % 80 oranında düşüş yaşayacağı öngörülmektedir. Toprak reformu çözüldüğü takdirde bu alandaki davalarda azalma beklenmektedir.⁷⁵⁴ Ancak bu alanda düşüş bir türlü yaşanmamıştır.

1962 yılında ortalama 27 milyon nüfusa sahip ülke de yalnızca 2626 jandarma karakolu bulunmaktadır. Bu karakollarda ise en fazla 5 er bulunduğu, kadro eksiklikleri sebebiyle çoğu karakolun 2 er ile asayişini sağladığı anlaşılmaktadır. Jandarma kuvvetlerinin güvenliğinden sorumlu olduğu köy sayısı ise 20-30 arasındadır. Ancak bu köylere olan ulaşım ve yeterli araç olmadığı için asayişin sağlanması, suçluların kısa sürede yakalanması gibi konular da çözümsüz kalmaktadır. Diğer yandan kırsal da mülki idari amir olan Kaymakamlık pozisyonlarındaki eksikliklerin jandarma subaylarınca giderilmesi yöntemine başvurulduğu görülmektedir. Bu da köylerde sivil yönetimin tam olarak yerleştirilemediğini göstermektedir. 1962 yılı itibariyle Türkiye’de 570 ilçenin 187’sinde kaymakam bulunmamaktadır. Eksikliği gidermek için 59 ilçede jandarma subayı, 23 ilçe de yedek jandarma teğmenleri görev yapmaktadır. 96 ilçede hiçbir

⁷⁵¹ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.s.107-108.

⁷⁵² CSTD, T.1, B.30, O.2, 4.2.1962, s.s.38-39.

⁷⁵³ Cumhuriyet, 15 Haziran 1961.

⁷⁵⁴ CSTD, a.g.e., s.57.

şekilde mülki idari amir bulunmamaktadır.⁷⁵⁵ Şehirde asayiş işleriyle ilgilenen polis teşkilatındaki duruma bakılacak olursa 67 il ile 284 ilçede polis teşkilâtı bulunduğu anlaşılmaktadır. Emniyet teşkilatının olduğu yerlerde 750 kişiye bir polis düşerken ülke nüfusuna oranlandığında 2000 kişiye bir polis düşmektedir.⁷⁵⁶

Kırsalda asayiş sağlayan jandarmanın elinde yalnızca 891 araç bulunmaktadır. 3882 araca daha acil ihtiyaç olduğu Meclis kürsüsünden dile getirilmektedir. Köylerde güvenlik sorunlarını haber verecek telsiz olmadığı gibi, jandarmanın elinde de yeterli miktarda teçhizat yoktur.⁷⁵⁷ İmkanların artırılması, yeni teknik aletlerin alınmasını salık veren isteklere karşın bütçe yetersizlikleri öne sürülmektedir. 1963-64 arasında karakolların sayısı artırılmış 34 karakol ve 2 garnizon özellikle Doğu-Anadolu bölgesinde kurulmuştur.⁷⁵⁸ İç İşleri Bakanlığına bağlı olan Jandarma Genel Kumandanlığı %22 kapasiteyle çalışmakta %78 oranında eksik personeli bulunmaktadır. 1965 itibariyle 180 ilçede jandarma subayı bulunmaktadır.⁷⁵⁹ Senatörlerin eleştirilerine bakılırsa kırsalda ilçelerde ortaya çıkan asayiş sorunlarının çözülememesinin temel sebebi olaya müdahale edecek jandarmanın bulunmamasıdır. Fakat bu konuda da hızlı bir çözüm bulunamamaktadır.

1965 Yılı itibariyle konunun hala çözüm beklediği anlaşılmaktadır. 1965 şubatı itibariyle 560 ilçenin 388'ine bakabilecek subay mevcut değildir. Asayişin tam olarak sağlanması için asgari düzeyde gerekli personel sayısı (subay) ise 7200 civarındadır. 1965'te iktidarı alan Demirel, hükümet programının ilk cümlelerini güvenlik ve asayiş konularına ayırmıştır.

“Devletin başlıca görevinin vatandaşın can ve mal emniyetini, seyahat ve çalışma hürriyetini teminat altına almak, yurdun emniyet ve asayişini gereği gibi korumak olduğunda kesin bir inanca sahip bulunan Hükümetimiz, bu konuda gerekli bütün tedbiri alacaktır. Emniyet ve asayiş bahsinde halkın idari makamlarla, polis ve jandarma ile işbirliği yaparak karşılıklı güven ve yardımlaşma atmosferine girmesi emniyet ve asayişin tesisi bakımından son derece önemlidir. Emniyet kuvvetlerimizin, polis ve jandarmanın otoritesini takviye etmek, halkla münasebetlerinde karşılıklı

⁷⁵⁵ CSTD, T.1, B.31, O.1, 5.2.1962, s.s.131-137.

⁷⁵⁶ MMTD, D.2, B.49, 18.2.1966, s.500.

⁷⁵⁷ CSTD, T.2, B.37, O.1, 2.2.1963, s.43

⁷⁵⁸ CSTD, D.1, B.32, 28.1.1965, s.439.

⁷⁵⁹ A.g.e., s.441.

*saygı ve güven hislerini kuvvetlendirmek, şehir merkezlerinde ve yurdun ücra bölgelerinde yetersiz olan kadrolarını artırmak gerekmektedir.”*⁷⁶⁰

Hükümetin bu konuda kamuya güven vermek amacıyla işi sıkı tutacağı kısa sürede anlaşılır. 1965’te AP’nin iktidara gelişi sonrasında denk gelen ilk bütçe görüşmelerinde Senatodaki AP Grubu’nun bakanlık bütçelerinin durumlarına dair analizleri ile konulara hızlı bir giriş yaptıkları söylenebilir. Elbette bu konularda vaatleri sıralama sırası artık Adalet Partisi’ndedir. Grup adına konuşan Ziya Önder, bölgedeki asayiş sorunu ve alınacak tedbirlerin başında konut, kadro, araç gereçlerin temin edilmesini ayrıca bölgenin iktisadi kalkınmasının sağlanması ile olayların çözülebileceğini öngörmektedir.⁷⁶¹

Jandarma güçlerinin köylülere yönelik şiddet eylemlerine başvurduğu senatörlerce de dile getirilen bir olaydır.⁷⁶² 1965 yılında İç İşleri Bakanı Orhan Öztrak, Meclisten yükselen ‘*dayaksız idare olmalıdır*’ sözleri üzerine “*Bunu ciddiyetle takip ediyorum. En ufak bir hâdiseye belki değerinden daha çok önem vererek en değerli mülkiye müfettişlerini oraya gönderiyoruz*” diyerek savunma yapmaktadır. Asayiş konusunda senatörlerin eleştirilerinde biri de jandarma teşkilatı ile halk arasındaki hoşnutsuzluklardır. Jandarma teşkilatındaki askerlerin eğitimsiz olduklarında halka daha fazla şiddet göstermeye eğilimli oluşlarına dikkat çekilmektedir. CHP Milletvekili Kemal Aytaç ise hükümeti: “*...Bazı idare âmirlerinin değil vilâyetlerdeki köyleri, ilçe ve bucaklarını dahi görmediği gerçektir. Devrimizde koltuktan memleket idare etmenin faydasız olduğu idrak edilerek, bu yol terk edilmelidir*”⁷⁶³ diyerek uyarılmaktadır.

Jandarmanın halka yönelik sert uygulamaları Meclis gündemine gelen konular arasındadır. 31.12.1966 tarihinde Muğla’nın Köyceğiz İlçesi’nde yeni yıl için toplanan 15 köylünün geç saatte jandarma baskınına maruz kalıp, zor kullanarak jandarma karakoluna götürülmesi ve burada job ve falaka ile işkence görmelerine dair bir olay Tip Milletvekili Yunus Koçak tarafından gündeme getirilmiştir. Bir başka olay ise Mardin kırsalında yaşanır. Silvan İlçesi’nin Pilakan Köyü’ne bir katili aramak için gelen jandarmalar, köylüleri sorgudan geçirmiş, köylüden suçlunun kendilerine verilmesini istemiş, ancak muhtar ve köy halkına hakaret edilmesiyle olay başka bir

⁷⁶⁰ **Hükümetler, Programları ve Genel Kurul görüşmeleri**, C.4, Haz.İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara, Aralık 2013, s.2178.

⁷⁶¹ **CSTD**, D.2, B.41, O.1, 4.2.1966, s.s.360-361.

⁷⁶² **CSTD**, D.1, B.31, O.1, 5.2.1962, s.127

⁷⁶³ **MMTD**, D.2, B.49, O.4, 18.2.1966, s.506.

boyuta taşınmıştır. Olayın Başbakanlık ve İç İşleri Bakanlığına kadar şikayet edilmesi de sorunu çözmemiştir.⁷⁶⁴ TİP'li (Türkiye İşçi Partisi) Koçak, sıraladığı soygun, hırsızlık, görevi kötüye kullanma vb. olayların suçlusu olarak AP hükümetini ve İç İşleri Bakanını işaret etmektedir. Bu yıllarda Mecliste söylemlerin dozu yükselmiş, tenkitler ve eleştiriler 1965 öncesinin çok uzağında kalmıştır. “*Otobüsleri soyan şakilere, Doğuyu haraca kesen eşkıyaya gücü yetmiyen Hükümet ve İçişleri Bakanlığı, Meclis basıyor*” diyen Koçak’ın söylemlerine karşı Faruk Sükan, komünist karşıtlığı kartını çıkarmakta ve TİP’i dar gelirliilerin, düşük yaşam standardına sahip kişilerin ve kimi aydınların hoşnutsuzluklarını istismar etmekle suçlamaktadır. Sükan şöyle devam etmektedir:

“Büyük çoğunluğu ile kendi tabirleriyle, kompradordur, kapitalist sosyalistleridir, fukaralığı bilmezler, yaşamamışlardır, ama fukaralığın istismarını yaparlar. (A. P. sıralarından alkışlar) Fakirliği bilmek için fakirliği yaşamak lâzımdır. Anadolu’da senelerce çalışmak, Anadolu’nun insanların ıstırabını bizatihi yaşamak ve tatmak lâzım ve ondan ilham alarak tedbirlerini ona göre düşünmek lâzım ve uygulanacak sistem ve rejimi de o ıstıraplarla mülhem olarak dünyadaki tatbikatı örnek olarak yapmak lâzımdır.”

Sükan, sağ ideolojinin tüm argümanlarını kullanmaktadır. Ona göre Türkiye’de huzur bozan, vatandaşı tedirgin eden, kalkınmayı engelleyenler bu düşüncedeki insanlardır.

Jandarmanın genel görev sahası doğu ve güneydoğu bölgesindeki öldürme, yol kesme ve soygun ve kaçakçılık olaylarını önlemek, suçluları yakalamaktır. Bunları önlemek için ise yeterli derecede araç ve gerece ihtiyaç vardır. Ancak yine de klasik yöntemlerin değil, uzun vadeli ekonomik, kültürel ve sosyal tedbirlerin alınmasıyla sorunun çözülebileceği düşünülmektedir.⁷⁶⁵

1967 yılında İzmir Milletvekili Mustafa Uyar: Demirel hükümetinin güvenliği sağlama konusundaki başarısızlığını eleştirerek şunlara değinmektedir:

“Hükümet, vatandaşların, günün her saatinde köyden şehide, dağdan bayıra, oavadan tarlaya, endişesiz olarak gidip gelebilme hürriyet ve emniyetini sağlamalıdır. Üzülerek belirtmek isteriz ki, A.P. tek başına iktidara geldiğinden bu tarafa, asayiş bozan hırsızlık, gasp, yol kesme,

⁷⁶⁴ MMTD, D.2, B.57, O.2, 18.2.1967, s.434.

⁷⁶⁵ A.g.e., s.514.

*adam öldürme, kadın ve kız kaçırma gibi suçlar artmış, vatandaşlar hayatlarından endişe eder hale gelmişlerdir. Bu hal Hükümetin başarısızlığının açık bir delilidir”*⁷⁶⁶

AP'nin tek başına iktidar yıllarından önceki Meclis mesailerinde asayişin olmadığına dair yaptığı yüksek tonlu eleştiriler şimdi benzer bir yönde tersine dönmüştür. Ancak dönem veya parti farketmeksizin kırsalda veya kentlerde güvenlik ciddi bir sorun olmaya devam etmektedir.

1963 yılında ise asayiş alanında huzuru sağlamak için şehirlerde zabıta teşkilatının bilgi ve teknik yetersizliklerinin giderileceği bilgisi verilirken toplum zabıtası konusunun ele alınacağını belirtmektedir.⁷⁶⁷ Suat Hayri Ürgüplü'nün programında ise asayiş genel cümlelerde ifade edilmiştir:

*“Yurdumuzun genel emniyeti ve asayışı, üzerinde hassasiyetle durulacak ve vatandaşın bu yönden de huzura kavuşması sağlanacaktır. Araç ve eğitim bakımından genel zabıta kuvvetlerimizi daha iyi bir seviyeye çıkarmaya çalışacağız.”*⁷⁶⁸

Süleyman Demirel döneminde kırsalda jandarmanın şehirde polisin otoritesini güçlendirecek bir anlayışla hakimdir. Bu nedenle ülke çapında yetersiz olan bölgelerdeki kadroların artırılacağı belirtilmektedir.⁷⁶⁹ Demirel'in 1969 yılı programı asayiş alanında daha sert ve tenkitler içeren bir dildedir. Dönem dünya da ve Türkiye'de gençlik hareketlerinin arttığı bir dönemdir. Bu eleştirel sürecin hükümet açısından zorlu tarafları olduğu da kesindir. Bu durumu bir asayiş sorunu olarak gören Demirel hükümeti, emniyet ve askeri kuvvetlerin hem personel hem de teçhizat bakımından sayısının artırılacağını belirtmektedir.⁷⁷⁰

1970 yılında kırsalda güvenliği sağlamakla görevli jandarma kuvvetlerinin ulaşım için kullanması gereken araç miktarı personelin yarısını dahi taşıyabilecek durumda değildir. Telsiz haberleşmesinde önceki 3 yıl içinde gelişmeler yaşanmıştır. Ancak yeterli seviyeye ulaşamamıştır. Daha önemli bir konu olan silah ve mühimmat sorunu da bulunmaktadır. Çok eski silahların askerlerin eline verildiği eleştirileri bulunmaktadır. Yeni ve modern silahların komando birliklerine verilmesi sebebiyle jandarma kuvvetleri güvenliği sağlama da eski silahlara başvurmak durumunda

⁷⁶⁶ A.g.e., s.420.

⁷⁶⁷ MMTD, D.1, B.20, O.1, 30.12.1963, s.42

⁷⁶⁸ MMTD, D.1, Cİ36, B.65, 26.2.1965, s.499.

⁷⁶⁹ MMTD, D.2, B.5, O.1, 3. 11. 1965, s.76.

⁷⁷⁰ MMTD, D.2, B.4, O.1, 7.11.1969, s.48.

kalmaktadır. Jandarma subayı sayısında da eksiklikler vardır. 632 ilçeden yalnızca 247'sinde muvazzaf jandarma subayı bulunmaktadır. Ayrıca şehirlerde de polis olmayan 247 ilçede güvenlik jandarma eliyle sağlanmaya devam etmektedir.⁷⁷¹ Buradan da anlaşılacağı üzere asayişteki personel, teknik araç gereç eksiklikleri devam etmekte ve her geçen gün daha da artmaktadır. Ancak asayişin sağlandığıyla ilgili demeçler gerçeklerle örtüşmemektedir.

5.5.1. Köy Kavgaları

Köylerde ortaya çıkan pek çok kavga sayısız gazete haberiyle duyurulur. Genellikle köylülerin kendi aralarındaki anlaşmazlığa bağlı gelişen birtakım olayların dışında kimi zamanda asayiş sağlayan jandarma ekiplerine yönelen saldırılarda gözlenmektedir. 1962 yılında Tokat'ın Zile İlçesi'nin Ernevadi Köyü'ne kontrol amaçlı giden iki jandarma eri, üzerinde silah bulunan bir genci tutuklamak isteyince olaya 200'e yakın köylünün dahil olduğu bir saldırı ortaya çıkacaktır.⁷⁷²

Kırsaldaki güvenliğin sıkıntılı hallerine dair pek çok kez gazetelerde haberlere rastlanılmaktadır. Bu haberlerde çoğu kez toprak vb. meselelerden çıkan olaylara rastlanır. Böyle çıkan bir kavgada Hakkâri kırsalındaki Ora(e)mar ve Pinyaniş aşiretlerinin toprak meselesi sebebiyle topluca birbirlerine saldırmalarıdır. Olaya konu arazi ise Merkez, Kanişbi ve Brafor isimli yaylalardır. Bu iki aşiret arasında halihazırda var olan düşmanlık sık sık çatışma ve kavgaya sebep olmaktadır. 22 kişinin yaralandığı bu olayda onlardan biri olarak kayıtlara geçmiştir.⁷⁷³

Kimi zaman köy içinde kimi zaman ise bölgedeki köylerin birbirleriyle kavga ettiklerine dair haberlere her daim rastlanılmaktadır. Bu kavgaların temelinde genellikle de toprak sorunu yatmaktadır. Sanayileşme, insan nüfusunun artması, insana yönelik üretimin yoğunlaşmasına neden olmuştur. Diğer yandan hayvanları besleyecek meraların ortadan kalkması da buna bağlı bir gelişme olarak kendini gösterir. İnsanlar meralarda hayvanların otlatması yerine kırsalda buğday ekmeye başlayınca kısır bir döngü içinde, yetersiz ve verimsiz topraklarla baş başa kaldılar. Bu da toprakların paylaşılamaması sorununu doğurdu.⁷⁷⁴

⁷⁷¹ MMTD, D.3, B.87, O.2, 24.5.1970, s.441.

⁷⁷² Cumhuriyet, "Tokat'ın Bir Köyünde İki Yüz Kişi Jandarmalara Hücum Etti" Cumhuriyet, 6 Eylül 1962.

⁷⁷³ Cumhuriyet, 01 Ekim 1962.

⁷⁷⁴ Cumhuriyet, 26 Aralık 1962, "Mera Yüzünden Bitlis'te İki Köy Halkı Kavga Etti".

Köy kavgalarının temeli genellikle yaşamsal değeri olan konular sebebiyledir. Örneğin suya ulaşma amacıyla çıkan kavgalarda yaşandığı görülür. Çanakkale'nin Çan İlçesi'nin Helvacı ve Asmalı Köyleri arasında çıkan kavga gibi. Mahkemelik olan mesele sonrası suyun Helvacı Köyüne verilmesi sonrası Asmalılar ana su deposuna zarar verince olay jandarmanın karışmasına neden olmuştur. 30 kişilik jandarmaya karşı gelen Asmalı Köylüleri askerin üzerine saldırarak erleri yaralamışlardır. Kavga aynı gün Asmalı Köyü'nden birinin ölümüyle sonuçlanacak boyutlara ulaşmıştır.⁷⁷⁵ Bazen de ekonomik değeri olan ürünlerde kavga sebebi olmaktadır. Cumhuriyet'in sütunlarında hayvan gübresi veya yakacak olarak kullanılan tezek sebebiyle bir kadının küçük bir çocuğu başından yaraladığı akabinde de çocuğun hastaneye kaldırıldığı haberinden kırsaldaki güvenliğin boyutlarına dair fikir edinilmektedir.⁷⁷⁶

Toprak reformunun ne denli önemli olduğunun temel göstergesi bu arazi kavgalarıdır. Bazen aynı köyden bireyler arasında yaşanan kavgalar kimi zaman da geniş çaplı köyler arası kavgaya dönüşmektedir. 1960 yılının mart ayında gazetelere yansıyan arazi kavgasında iki köy haklı birbirine saldırmış, kırkın üstünde yaralıyla durum jandarmanın müdahalesiyle yatışabilmiştir. Konya'nın Bozkır İlçesi'nin Bordemli ve Sobran Köyleri arasındaki arazi meselesi iki köyü yaklaşık on iki saat süren bir çatışmaya sürüklemiştir. Jandarmanın ilk etapta yetersiz kalmasıyla birlikte kırk kişi yaralanmıştır. Yaralıların bir kısmı şehir devlet hastanesine bir kısmı da ilçe sağlık müdürlüğüne götürülmüştür. Kavgalara neden olan arazi ise jandarma ekiplerince denetim altına alınarak çıkabilecek yeni çatışmalar için önlem almıştır.⁷⁷⁷

Bir başka kavga sebebi olarak orman arazilerini görüyoruz. Birkaç köyün ortak alanında olan ormanlık alan nedeniyle çıkan kavgaların sonu elbette jandarmanın müdahalesiyle kısa süreli de olsa sonuçlanıyordu. Kimi zamanda sonu gelmez bir kavgalar yıl boyunca tekrarlanıyordu. Yine böyle bir olaya Konya'da rastlıyoruz. Bozkır İlçesi'nin Koçaş köylüleri ile Çumra'nın Tahralı köylülerinin orman kesim anlaşmazlığı nedeniyle başlattıkları yıl içindeki üçüncü kavgalarında da aynı manzaralar göze çarpıyordu. Yüze yakın İki köy halkı silah, taş, sopa, kazma ve küreklerle birbirine giriyor. Jandarma duruma müdahale ediyor, yaralılar perişan halde hastanelere kaldırılıyordu.⁷⁷⁸

⁷⁷⁵ Cumhuriyet 20 Kasım 1962.

⁷⁷⁶ Cumhuriyet, 1 Aralık 1962.

⁷⁷⁷ Cumhuriyet, 21 Mart 1960.

⁷⁷⁸ Cumhuriyet, 2 Nisan 1960.

Bazen de köyler arasındaki mesele toprak, arazi gibi görünse de etnik köken veya mezhep farklılıklarının köyler de çatışmalara neden olduğu görülür. Bu konuda Fikret Otyam'ın bizzat yerinde görüp konuya yakından tanıklık ettiği olaylara yazılarında değinilmektedir. Cumhuriyet'te "*Topraksızlar*" adıyla yayınlanan yazı dizisi Kahramanmaraş-Elbistan kırsalındaki iki köy arasında yaşanan toprak paylaşım sorunu veya var olma mücadelesini anlatmaktadır.

Şekil 8: Topraksızlar Yazı Dizisi⁷⁷⁹

Olay yaklaşık 1880'li yıllara kadar gitmektedir. Aktil ve İncecik Köyleri'nin arasında kalan bebe mezrasının tapusu Halil oğlu Gico'dan oğlu Halil'e kalmıştır. Ancak toprakların kime kaldığı konusunda iki köy halkı da hak sahibi olduklarını ispata çalışmışlardır. Duruma bir de DP döneminde siyasi farklılıklar girince, hükümet yanlısı olan 'Sünni İncecik Köyü' ile her zaman CHP'li olan 'Alevi Aktil Köyü' arasındaki çatışmalar giderek artmıştır. Araya devlet kurumları girmiş, mahkemelerin bilirkişileri raporlar hazırlamış ve sonunda dava Aktil Köyü'nün aleyhine sonuçlanmıştır. Konu Aktil Köyü'ndeki bazı evlerin yıkılmasına kadar gitmiştir. 5 evin yıkılması kararına karşılık köydeki 25 evin yıkılması halkın isyanına neden olmuş ve jandarma güçlerine saldırmaya dönüşmüştür. Köyün yaşlısı Safiye kadının sözleri yaşananlarla ilgili bir izlenim vermektedir:

⁷⁷⁹ Cumhuriyet, 21 Ekim 1962

"...Dedik ki oğul, yıkamazsınız, şu beş evi yıkın, şu beş evi boşaltın der hükümet, ondan gayrısını yıkamazsınız. Çektiler tüfekleri oğul, çoluk çocuk ağıta başladı. Vurun dedik, vurun bizi. Vurun ki siz de kurtulun bizde kurtulak... tümcek ölelim bacı kardaş tümcek... bu ne zulüm bu ne karar, muaviye mi dirildi yoksa? Hökümetimiz bu kadar zalim değil, hökümetimiz bu kadar hayın değil, hökümetimiz adil ama bu nasıl iş? Böyle dedik siz bilirsiniz deyip çekip gittiler. Sarılıp ağlaştık onlar gidince..."⁷⁸⁰

Karara göre 5 evin yıkılıp 5 evinde boşaltılması gerekirken köydeki pek çok evin yıkılmasının yanı sıra yıkım sırasında davalı İncecik Köyü'nden de köylüler çağırılıp kazma ve küreklerle yıkıma destek verilmesi istenmiş. Yıkım sırasında evlerin boşaltılmasına müsaade edilmediği için köylünün eşya ve yiyecek stokları da moloz yığınlarının arasında kalmıştır. Yıkıma gelen kişiler evlerin içinden çıkan değerli eşyaları da yağma edince Jandarma kumandanı durumu zapt altına almıştır. Aktıl köylüleri daha sonra Elbistan Kaymakamlığı'na başvursa da bir sonuç alamamıştır. Kızılay'dan 17 adet çadır istedilerse de teminat istendiği için onu da alamamışlardır.⁷⁸¹

Yıkım sonrası köye giden Fikret Otyam gördüklerini şöyle anlatmaktadır:

"...Deprem zalimdir, ancak böyle yıkar evleri... insanları odsuz ocaksız kor, dinlemez rüzgar. Dinlemez yel, sıcak, soğuk, ayaz hiç dinlemez. Deli poyraza göğüs geril yıkıntılar içinde titreşen hastaları, yaşlıları gördüm tek tek. Boş beşikler sallanıyordu üç duvar, damsız duvar arasında. Hani duvar dediysem dikine değil, yıkılmış... analar hasta çocuklarını koyunlarına almış, ısıtmaya çabalıyorlardı. Öksürükler patlıyordu evimsi yıkıntılardan. Genç, ihtiyar, çoluk çocuk öksürükleri, inceli kalınlı..."⁷⁸²

1960'lar Türkiye'si'nde köy kavgalarının doğrudan katılımcıları çoğunlukla köylüler olsa da ya devletin köye gönderdiği devlet memurlarının ya da dışarıdan köye gelenlerin kendi aralarında kavga ettikleri görülmektedir. Bu kavgalar genellikle öğretmenler, köy imamı ve muhtarları arasındaki kavgalardır. Öğretmenler, köylerde laik yaşamın sembolleri olarak görülmektedir. Bu nedenle genellikle dinsizlik, gavurluk, ahlaka aykırı davranış gibi temeli olmayan söylemlerle suçlanmaktadırlar.

⁷⁸⁰ Cumhuriyet, 24 Ekim 1962.

⁷⁸¹ Cumhuriyet, 26-27 Ekim 1962.

⁷⁸² Cumhuriyet, 26 Ekim 1962.

Kapalı toplum yapısının bir örneği olan köylerde, bu gibi dedikodu ve yakıştırmaların hızlıca yapılabilirdiği gerçeği ciddiye alınması gereken bir meseledir. Örneğin: 1965 yılının başında gazetelere yansıyan bir olay⁷⁸³ kısa sürede Türkiye'nin gündemine oturmuştur.

15 ocakta Manisa Kırkağaç'a bağlı Karakurt Köyünde ilkokul öğrencileri okul bahçesinde top oynarken kısa süre sonra kuran kursundan çıkan kimi çocuklarda onlara katılmış ardından alana gelen kursu hocasının top oynamayı ahlaka aykırı gören sözleriyle birlikte köy öğretmenleriyle tartışma yaşanmıştır. Cumhuriyet'e göre bir gün önce köyde öğretmenler tarafından Atatürk ilk ilgili bir görsel izlettirilmiş böylece yobazlar tahrik olmuşlardır. Elbette bu bir İddia olarak verilmektedir.

Köyde görevli Kuran kursu hocası Nevzat Özkaya, Ragıp Uyar, Hüseyin Uyar ve Tevfik Eren'in öğrencilere futbol oynatan Kazım Aras ve Zeki Güzelsoy isimli öğretmenlere saldırmışlardır. Ancak köylülerin araya girmesiyle yatışmaya başlayan ortama ramazan ayı sebebiyle köye çağırılan 20 yaşlarındaki Halil isimli genç vaiz gelince işler karışır ve İddia odur ki bu kişi:

"İçimizde bulunan din düşmanlarına karşı cihattan geri kalmamalıyız. Bu uğurda ölmek sizleri şehit mertebesine ulaştırır diyerek"

Olayları yeniden alevlendirmiştir. Köy halkından 3 kişinin de öğretmenlere saldırması sonucu öğretmenler soluğu Cumhuriyet Savcılığında almışlardır. Olayı kısa sürede öğrenen Kırkağaç Kaymakam vekili ile Jandarma Komutanı ve İlçe İlköğretim Müdürünün ve sekiz kişilik jandarma kuvvetinin olay yerine gelerek konuyu soruşturması ve kuran kursu hocasının görmek istedikleri sırada teravih namazından çıkan 500 kadar köylü kuran kursunun basıldığını sanıp gelen devlet yetkililerine saldırmışlar. Kaymakam vekilinin başına odun indirilmesiyle işler iyice çözülmez bir hal almıştır. Olay, öğretmenleri kurtarmak isteyen köylülerin evlerinin taşlanması ile sonuçlanmıştır. Olayın soruşturulması sonrası yaklaşık 46 kişi göz altına alınmıştır.⁷⁸⁴

İki gün sonra gazeteler olayın ayrıntılarını yayınlamaya başlamışlardır. Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde öğretmenlere saldıran vaiz'in nur cemaatinden olduğu iddia edilmektedir. Olay kısa sürede Menemen ve Kubilay hadisesiyle benzeştirilir. Çünkü Kırkağaç Belediye Başkanı Orhan Davut, gece olayların ortaya çıkmasının hemen ardından İç İşleri Bakanı Orhan Öztrak'ı arayarak: "*Karakurt Köyü'nde ikinci bir Kubilay hadisesi ile karşı karşıya gelmiş bulunuyoruz. Acele*

⁷⁸³ **Milliyet**, 17 Ocak 1965.

⁷⁸⁴ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1965.

yardım istiyoruz. Bize intikal eden bilgiye göre olayın sebebi köylülerin kuran kursunun basıldığı yalanı ile tahrik edilmeleridir. İlçede kaymakam bulunmayışı, kaymakam vekilinin de ağır şekilde yaralanması idare de boşluk meydana getiriyor. Çok acele tedbirlere ihtiyacımız var. Köy de ayaklanma başladığını zannediyorum" demiştir. Bu sözleri sonrası Soma, Akhisar ve Manisa'dan takviye kuvvetler Karakurt Köyüne yönlendirilmiş ve durum ancak kontrol altına alınmıştır.⁷⁸⁵

Senato gündemine de alınan konu hakkında Cumhurbaşkanı Kontenjan Grubu üyelerinden Zerrin Tüzün'ün grup adına yaptığı konuşmasında şu sözlerle yer vermiştir:

*“Memlekette ilim, irfan ışığının nurunu yaymak, insanları cehaletin kara uçurumundan çıkararak Atatürk'ün nurlu izine ulaştırmak uğrunda, canları ve kanları pahasına gayret göstererek çalışan, fedakâr ve feragatli öğretmen arkadaşlarımıza karşı yöneltilmiş olan bu şeni hareketi tel'in etmekte olduğumuzu Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu adına buradan ifade etmeyi bir borç bilmekteyim. Manisa'nın bir köyünde korkunç bir irtica hareketi olmuştur. Bu hareket Lâik Türkiye'de sadece 'istiyenlerin Kur'anı Kerimi öğrenebilmesi' gayesi ile açılmasına izin verildiği halde, eski mahalle mekteplerinin hüviyetine bürünerek gittikçe daha yaygın bir hal almakta olduğunu gördüğümüz Kur'an Kursu Hocası ile Köy Vaizinin teşviki neticesinde, bütün bir köyün ayaklanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Hâdisede münferit birkaç şahıs harekete geçmiş değildir. O halde bu hareket ani bir fevranın sonucu değil, uzun bir süre yapılan bir telkin ve inandırmanın neticesidir.”*⁷⁸⁶

Tüzün, olayı Atatürk ilke ve İnkılaplarına yapılmış bir saldırı hareketi olarak görmektedir. Münferit olarak görülmemesi gerektiği ve bu gibi olayların bir zincirleme etkisi olduğunu düşünmektedir. Tüzün, kürsüden “Artık 30 sene evvelini bize aratacak kadar ileri gitmiş bir gericiliğe paydos dedirtecek çok enerjik bir politikayı milletçe çok titizlikle uygulamanın zamanı bizce gelmiş ve hatta geçmiştir” diyerek parlamentodan halka açık çağrı yapmıştır.⁷⁸⁷

Cumhurbaşkanı kontenjanından Senatoda bulunan bu üyelerin konuya dair demeci şu soruyu akıllara getirmektedir: Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel ve ordu konu

⁷⁸⁵ A.g.g.

⁷⁸⁶ CSTD, T.4, D.1, B. 26, O.1, 19.1.1965, s.238.

⁷⁸⁷ A.g.e., s.238.

hakkında ne düşünmektedir? Ve Devrimlerin saç ayağı olan eğitimin öğretmen kadrosuna yönelik bu aleni girişim nasıl karşılanmıştır?

Yanıt Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay'dan gelir. Ona göre olay bir kalkınamama sorunudur. Bu nedenle Karakurt Köyü'nün kalkınması için civardaki askeri birliklerin gereken yardımları yapacağını açıklamaktadır.⁷⁸⁸ Cevdet Sunay'ın söyleminden anlaşılan odur ki, hala köylülerin yeterince gelişmediği bu nedenle bu yönde davrandığına yönelik bakış açısı devam etmektedir. Ancak askeri birliklerden nasıl bir yardım alarak köylünün kalkınacağı meselesi meçhuldür. Asker eliyle halka eğitim mi verilecektir? yoksa kalkınma için iş mi öğretilecektir? Yine tanıdık bir noktaya doğru geliyoruz. Cevdet Sunay'ın askerleri oraya göndererek gıda vb. türde bir yardımla kalkındırmayı amaçladığı ve maalesef kalkınmayı karın doyurmak seviyesinde gördüğü de söylenebilir.

Konu Milli Birlik Grubu üyelerinin katıldığı bir toplantıda görüşülmüş ve Başbakan'dan bilgi istemişlerdir. Başbakan İsmet İnönü, 19 Ocak günü Senatoda yaptığı konuşmasında olayı şöyle değerlendirmektedir:

*"Olay, irtica, dinin istismarı, öğretmenlere tecavüz gibi yönlerinden toplumumuza bir büyük gericilik hareketinin işareti gibi görülmüştür. Olayın büyük ölçüde bir maddi genişliği yoktur. Fakat hâdiseler toplumdaki taassup hareketini görünce hem patlama istidadının hem kışkırtıcılarının hazır olduğunu bir daha göstermiştir. Hükümet ve toplum olarak, türlü kusurlardan ve tedbirlerden bahsetmek, böyle zamanlarda âdettir. Bu âdetin duyarlık ve tedbir bakımından bir müsbet tarafı var ise de nihayet bir hürriyet nizamı içinde her hastalığın, olduğu gibi meydana çıkmasının ve bilinmesinin tabii olduğu düşünülürse mübalâğaya kapılmamak da bir vazife olsa gerektir."*⁷⁸⁹

İnönü'de olayı irticai bir faaliyet olarak nitelendirmekle birlikte toplumu kışkırtacak durumlara karşı daha dikkatli olunması gerektiği fikrinde olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal Hizmetler Akademisinden Uzman Dr. Ziya Akkaya ise konuyu Türk toplumunun, köylü kesimin bir yansıması olarak görmektedir. Ona göre bu olay toplumun ne ilk ne son olayıdır. Toplumun bundan sonra din

⁷⁸⁸ Cumhuriyet, 12 Şubat 1965.

⁷⁸⁹ CSTD, D.1, B.26, 19.1.1965, s.s.251-252.

istismarına karşı nasıl tedbir alacağını, aynı durumlara düşüp düşülmeyeceğini sormaktadır. Şöyle devam eder:

*“Karakurt Köyü'nde zihinleri bir vaizle, bir kuran kursu hocası tarafından zehirlenen bu zavallı insanları ve bu sözde hocaları bir an için yok olmuş farzedelim; Türkiye'de daha bilmem ne kadar Karakurt Köyünde birçok köylü vatandaşlarımızın bu gibi cahil, vahil olduğu için de ne dinden ne de uygarlıktan bilgi ve fazilet nasibi almamış kimselerin peşinden böylesine karanlık yollara sürüklenmeyeceğini kim temin edebilir?”*⁷⁹⁰

Akkaya, köylerdeki bu sorunları yetersiz sayıda dini bilgi verecek kişinin olmamasına bağlamaktadır. Ona göre; Türkiye'deki 35 bin köyün 30 bininde Ramazanlar da namaz kıldırarak kimse yoktur. Dolayısıyla insanlar dışarıdan çağırdıkları vaizlerle meseleyi çözmeye çalışmaktadır. Akkaya, devlete bir an önce radyo ve televizyonun köylere gitmesi gerektiği çağrısında bulunmaktadır.⁷⁹¹

Görünen o ki Türkiye'de bu yıllarda hala Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan ve gerici bir ayaklanma olarak tarih sayfalarında yerini almış olan “Kubilay Olayı”nın bir benzerinin yaşanabilir olması durumuna karşı toplumda bir tepkisellik söz konusudur. Nitekim olayın hemen akabinde İstanbul Üniversitesi Türk Talebe Birliği öğrencilerinin köye giderek insanları devrimler konusunda bilgilendirmeye çalışmaları ve birkaç ay boyunca gazetelerde olaya yönelik haberlerin yer alması, konuya yönelik ilginin devam ettiğini göstermektedir. Elbette şunu da unutmamak gerekir ki, 1960 İhtilali'nin hemen akabinde yaşanan bu olay, yönetici elitlerin ‘Cumhuriyetin tehlikede olduğuna’ yönelik söylemlerinin bir kanıtı olarak görülmektedir.

5.5.2. Hırsızlık ve Kaçakçılık Olayları

Hayvan hırsızlıkları kırsalda sıklıkla rastlanan olaylardandır. Kayseri Senatörü Hüsnü Dikeçligil, 1961 yılında kendi seçim bölgesindeki hırsızlık olaylarına dikkat çekmiş ancak o dönem üzerinde fazla durulmadığından sonraki yıllarda halkın şikayetleri daha da artmıştır. Dikeçligil'in 1965 yılında benzer şikayetlerin devam ettiğini tespit etmesiyle konu yeniden Senatóda yerini almıştır. Dikeçligil bölgedeki sorunlara ilişkin şu soruları sormaktadır. “1.Seçim bölgem olan ve bilhassa Uzunyayla

⁷⁹⁰ Cumhuriyet, 1 Şubat 1965.

⁷⁹¹ Cumhuriyet, 1 Şubat 1965.

mintikasındaki ve bu arada Sarız kazamıza bağlı Yalak ve civarı köylerde halk çoğunlukla koyun ve diğer hayvan hırsızlığından yakınmaktadır. Bunun sebepleri ne ile izah edilebilmektedir? Ve önlemek için ne gibi tedbirler düşünülmektedir?” Dönemin İç İşleri Bakanı Faruk Sükan'ın 10 ay gecikmeli olarak verdiği yanıtlara bakılacak olursa sorun çözülmüştür. Toplamda 10 kadar büyük ve küçükbaş hayvanın çalındığı akabinde hırsızlar ve hayvanların yakalandığı görülmektedir. Jandarma bölgede asayiş sağlamıştır. Ancak H.Dikeçligil açısından mesele çözülmemiştir. Yalnızca üzeri örtülmektedir. 1961-1966 arasında Kayseri'nin özellikle Sarız İlçesi'nde büyük ve küçükbaş hayvan hırsızlığı devam etmektedir. Dikeçligil'e göre bunun nedenleri sarsılan devlet otoritesidir. Özellikle de 1960 Askeri Müdahalesi'nden sonra ülke genelinde düzenin sarsılmış olmasıyla olaylar baş göstermiştir. Ayrıca bölge de kanunları tam anlamıyla uygulayacak yöneticiler göreve getirilmemiştir. Valilerin elindeki kimi yetkilerin alınarak insiyatif kullanmaya olanak sağlama yerine merkezileşmeyi sağlayan yöntemlerde işi zorlaştırmıştır. Dikeçligil, sıklıkla çıkarılan af kanunlarının da kişileri tekrar tekrar suç işlemeye yönelttiği kanaatindedir.⁷⁹²

Benzer örnekler basında da rastlanmaktadır. Konya'nın Tönek Köyü'nde kısmi af kanunu sonrası köydeki güvenliğin azalması sebebiyle köylüler kendi güvenliklerini sağlamaya başlamışlardır. 18 yaşın üstündeki köy erkekleri akşam 17.00'den sabah 05.00'e kadar sırayla nöbet tutmaktadırlar.⁷⁹³ Görüldüğü gibi köylüler devletin olmadığı yerde kendi güvenliklerini sağlamak zorunda kalmaktadırlar. Bunlara bir de kimi köylüler arasında hızla çoğalan kumar merakı da eklenmiştir. Kumar oynayıp da kaybedenler köylülerin bunu hırsızlıkla telafi edeceklerine olan inancı tamdır.⁷⁹⁴ Koyun hırsızlığı, Suriye ile Türkiye arasında sürekli rastlanılan bir asayiş sorunudur. Jandarma güçlerinin kimi zaman olay esnasında yeterli müdahalesi sonucu kurtulan hayvanlar vardır. Ancak Doğu Anadolu, jandarmanın yeterli olmadığı büyük bir coğrafyadır.⁷⁹⁵ Sınır ihlalleri ve devamında gerçekleşen kaçakçılık olaylarına doğu ve güney sınırları boyunca rastlanmaktadır. İç İşleri Bakanı Faruk Sükan, kaçakçılığın polisiye tedbirlerle veya tarlalara mayın dökerek değil, bölgenin kalkınması dolayısıyla iktisadi gelişme ile çözülebileceğini belirtmektedir.⁷⁹⁶

⁷⁹² CSTD, T.6, B.7, O.3, 22.11.1966 s.s.226-228.

⁷⁹³ Köy Postası, "Bir Köyün Örnek Hareketi" S.197, s.19

⁷⁹⁴ CSTD, T.6, B.7, O.3, 22.11.1966, s.229

⁷⁹⁵ Cumhuriyet, 7 Eylül 1962.

⁷⁹⁶ CSTD, T.5, B.41, O.1, 4.2.1966, s.386.

1965 itibariyle Doğu Anadolu'nun Ağrı, Van, Hakkâri, Kars ve Erzurum illerindeki hırsızlığa dair sayılar şöyledir: Ağrı 27, Van 36, Hakkari 144, Kars 12, Erzurum 18 vaka yaşamış buradan toplam 212 kişinin bu suçlara bulaştığı tespit edilmiş bunlarında 187'si yakalanmıştır. Bakan Sükan'a göre 1964 yılına göre % 12'li bir azalma vardır. Soygun olayında ise Ağrı'da 8 Soygunda 46 suçludan 29'u yakalanmış, Van'da 14 soygunda toplam 48 suçlu bulunmuş ancak 27'si tutuklanabilmiştir. Hakkari'de 8 soygunda 31 suçludan 20'si yakalanmış; Kars'ta 5 soygunda 16 suçludan 15'i yakalanmış, Erzurum'da ise 7 soygunda 21 suçludan 5'i yakalanabilmiştir.⁷⁹⁷

1966 yılında İçişleri Bakanı Faruk Sükan imzalı hazırlanan bir rapora göre jandarmanın sorumluluk sahasında ortaya çıkan suçlar şöyledir: Öldürme, darp ve soygun, zabıta kuvvetleriyle çatışma, devlete ait; bina, tesis ve vasıtalarda, ormanlarda, kişilere ait bina tesis ve vasıtalarda, zirai mahsul ve ot yığınlarında kasten yangın çıkarma; silahlı olarak kız kaçırma ve zorla tecavüz etme, meskene silahlı tecavüz, köyler ve aşiretler arasında silahlı olaylar, büyük baş hayvan hırsızlığı. 1964-1965-1966 yılları arasında yalnızca ocak ayı baz alındığında kişilere ait bina, tesis ve vasıtalarda çıkan küçük yangınlarından dolayı tutuklanan sayısı 1964'te 55; 1965'te 13; 1966'da ise 56 kişi olarak görülmektedir.⁷⁹⁸ DİE'nin yaptığı bir çalışmaya göre tarımsal faaliyetlerle uğraşanların ceza alma oranları ile Türkiye geneline oranları aşağıdaki tablo da yer almaktadır.

Yıl	Toplam ceza alan	Tarımcı, hayvancı, ormancı, balıkçı ve avcılar	Genele oranı %
1964	93.040	74. 006	79,5
1965	82. 187	63. 136	76,8
1966	61. 523	46. 806	76,1
1967	68. 292	49. 507	72,5
1968	72. 977	52. 419	71,8
1969	62. 723	45. 039	71,8
1970	55. 695	35. 817	64,3

Tablo 42: 1960-1970 Arasında Tarım, Hayvancılık, Avcılık, Ormancılık, Balıkçılık Alanlarında Çalışanların Ceza İnfaz Kurumlarındaki Sayı ve Oranları:⁷⁹⁹

⁷⁹⁷ CSTD, T.4, B.32, 28.1.1965, s.440

⁷⁹⁸ BCA, 030.01.00.00.72.457.2.1.2.3.

⁷⁹⁹ İstatistik Göstergeler 1923–1998, s.s.107-108.

Kaçakçılık konusunda 1961 yılında alınan bir karar göre Anadolu'nun güney sınırlarındaki kaçakçılık faaliyetlerini hem ülke ekonomisine yönelen zararları hem de yarattıkları asayiş sorunları sebebiyle durdurmak için bölgedeki kimi köylerin taşınması ya da boşaltılması gündeme gelmiştir. Bölgeden ilk olarak 36 köyün boşaltılması kararlaştırılmıştır. Cumhuriyet'ten Alaettin Bilgin'in haberine göre 36 köyde 890 aile, ortalama 4450 kişi yaşamaktadır. İmar ve İskan Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığının iş birliğinde gerçekleşecek olan göç için her bir köylüden '*İç Anadolu'ya Yerleşme Talepnamesi*' alınmaktadır. Zorunlu göçe tabi olan köylerin bir kısmı sınırdan 10 km. kuzeye bir kısmı da Batı ve İç Anadolu da uygun yerlere yerleştirilecektir. Köylülerin göçe taraftar olup olmadıklarının sorgulandığı haberde canlı tanık olarak dinlenen Cizre'nin Yeni Güzeller Köyü Muhtarı Abdülkerim Yakışkan'a göre Suriye sınırında, Dicle kenarında bulunan köylülerin hiçbirinin toprağı yoktur. Bölge Şakir isminde bir toprak ağasına aittir. Köylüler, Şakir Ağa'nın toprağını ekip biçmektedirler. Göç durumu ortaya çıktığında devlet memurları bölgedeki köyleri dolaşarak durumu anlatmış ve köylüler gittikleri yeni yerlerinde kendilerine toprak verileceğini öğrenince köylerini bırakmaya razı olmuşlardır. Muhtar Abdülkerim şöyle devam eder:

“...Toprak vereceklerini söylediler.... İmza aldılar... kabul ettik. Eee... bu duruma göre kim bu Allahın cehennemi yeri terk etmez? Çalış çabala, sonra da elindekini köy sahibine ver. Ayrıca kaçakçılık derdi de başka. İşte bu yüzden göçe taraftarız.” ⁸⁰⁰

Gazeteci Bilgin'in görüştüğü diğer köyler olan Tilkitepe, Tılhayyıf, Bavert, Babil, Serçehan'da da köylülerin bir kısmı gitmek, bir kısmı kalmak istemektedir. Benzer göç süreçleri günümüzde de tartışılmaya devam etmektedir. Kaçakçılık meselesi daima gündemdeki sorunlardandır. Başka bir haberde ise 1960-61 arasında bir yıllık süreçte 10 milyon lira değerinde kaçak eşya ele geçirildiği belirtilmektedir. Bölgedeki jandarma komutanlarından Albay İsmail Atak'a göre; Güney sınırındaki kaçakçılığın önlenmesi için esasen patronlarının ele geçirilmesi gerekmektedir. Ayrıca Kaçakçılık Kanunu'nun caydırıcı olması gerekmektedir. ⁸⁰¹

Yıllar içinde bu konuda hala sorunlar olduğu anlaşılmaktadır. Yalnızca 1967 yılında kaçak silahlarla yakalananların sayısının bir tümen askeri donatacak boyutta

⁸⁰⁰ Cumhuriyet, “Güney Hudut Köylerinin Boşaltılmasına Başlanıyor”, 26 Haziran 1961, s.5.

⁸⁰¹ Cumhuriyet, 3 Temmuz 1961.

olduğu bilgisi mevcuttur. Ele geçirilen silahlar arasında 4188 tabanca, 1079 tüfek, 50 makineli tüfek, 401 tabanca, 651 622 mermi, 40 kasatura olduğu anlaşılmaktadır. TİP Milletvekili Yunus Koçak, artan silah kaçakçılığı üzerine Mecliste yaptığı konuşmasında Demirel Hükümetinin bu konudaki yetersizliğinde şikayet etmektedir: *kaçakçılık artık fakir fukaranın, küçük esnafın hayatını kazanmak için tehlikeyi göze alarak yaptıkları ufak işler olmaktan çıkmış, teşkilatlı, organize ve hakikaten sermayedarların yaptığı ve yapacağı bir iş haline gelmiş, % 30 miktarında artmıştır”*

802

5.5.3. Doğuda Eşkıyalar Sorunu; Koçero, Hamido ve Diğerleri

Osmanlı döneminden beri Anadolu'nun pek çok yerinde çeşitli Eşkıyalık faaliyetlerine rastlanır. Hatta bu eşkıyalar halk tarafından yüceltilerek mevcut devletin artan baskılarına karşı bir kurtarıcı rolü üstlenmişlerdir. Batı Anadolu'da 19. yüzyılda ortaya çıkan Atçalı Kel Mehmet veya Çakırcalı Mehmet Efe en ünlüleridir.⁸⁰³

1960'lı yıllarda Doğu Anadolu'da da benzer bir sorun hüküm sürmektedir. Buradaki asayiş sorununun aynı zamanda askeri müdahale sonrası, yeni kurulan hükümet için sürekli dile getirilen bir eleştiri oluşu, daha fazla tedbir almasına neden olmuştur. Basın da bu gibi olayları takip edip yayınlayarak halkı bilgilendirdikçe konu dikkat çekici bir hale gelmiştir. Bir habere göre; yol kesen eşkıyalar istediklerini alamadıklarında köylülere öldürmektedirler. Güvenlik güçlerinin yetersizliğini de fırsat bildikleri anlaşılan eşkıyalar, köylere kadar gelerek ev ve ahırlarda bulunan malları ve hayvanları silah zoruyla ele geçirmektedirler. Bir gün içinde yalnızca Mardin köylerinden toplanarak Suriye'ye götürülmeye çalışılan 1380 koyun Jandarma güçlerinde ele geçirilmiştir. Kimi yerlerde ise yoldan geçen kamyon, otobüs gibi ulaşım araçlarını da soyma girişimlerinde bulunmuşlardır. Jandarma güçlerinin peşlerine düşmesine rağmen bölgenin dağlık oluşundan faydalanarak kolaylıkla gözden kayboldukları haberlerine sıklıkla rastlanmaktadır.⁸⁰⁴ Başka bir gün, köy basıp köylülerin mallarını yağma eden kişilerden bahseden haberler yayınlanmaktadır. Muş'un Varto ile Bulanık İlçeleri arasında yol kesip araçları soyan hırsızların istediklerini alamadıkların da kamçı vb. aletlerle halkı kırbaçladıkları bilgisi geçilmektedir.

⁸⁰² MMTD, B.45, O.3, 19.2.1968, s.3.

⁸⁰³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sabri Yetkin, **Ege'de Eşkıyalar**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996.

⁸⁰⁴ **Cumhuriyet**, "Doğudaki Şakiler Şimdide Müdafasız Köylülere Saldırmaya Başladı."29 Ağustos 1962.

Bölgedeki asayiş sorununun nedenlerinde biri de ünü giderek artan *Koçero*'dur. Asker tarafından kimi zaman kısırılırsa da kaçmayı başardığı görülen *Koçero*, basın da ilgiyle takip ettiği bir eşkıyadır. *Koçero*'nun yaşamına dair eserlerin sayısı oldukça azdır. Anlatıların temelde birleştiği noktaya göre; Diyarbakır'ın Silvan ilçesine bağlı Koçer köyünde doğmuş, eşi ve kızını korumak amacıyla köy ağasının gazabından kaçmış bir köylüdür. Eşine ilgi duyan ağanın oğlu Halil'i öldürdükten sonra dağlara çıkıp, giderek artan bir üne kavuşmuştur. 1950'lilerden itibaren Doğu Anadolu da kimi yol kesme ve soygunculuk faaliyetlerine giriştikten sonra 1960'ların başından itibaren basının, her olayını ilgiyle takip ettiği bir eşkıyaya dönüşmüştür. Devlet tarafından eşkıya olarak nitelendirilen *Koçero*, bölge halkı için kendilerini azılı eşkıyalara karşı koruyan bir halk kahramanı olarak görülmektedir.⁸⁰⁵

Şekil 9: Doğu'da Bir Eşkıya *Koçero*⁸⁰⁶

Aynı yıllar genel siyasi arena da 1960 ihtilalinin yankılarının devam ettiği bir dönemdir. Bu nedenle en ufak istikrarsızlık ve asayişsizlik sorunu, kökten çözülmesi gereken bir mesele olarak görülmektedir. Kısa süre içinde *Koçero* içinde kesin tedbirler alındığı görülmüştür. *Koçero*'nun durdurulma meselesi, hükümet için bir prestij haline gelince daha sıkı tedbirlere başvurulduğu görülür. Siirt Valisi Sefa Poyraz'ın başkanlığında yürütülen bir operasyona katılan yaklaşık 500 kişilik

⁸⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ahmet Özcan, "Ama Eşkıyalık Çağı Kapandı" *Modern Türkiye'de son Kürt Eşkıyalık Çağı (1950-1970)*, İletişim yay., İstanbul, 2018, s.s.200-209.

⁸⁰⁶ *Hürriyet*, 5 Mart 1962.

Jandarma ekibi Koçero ve üç arkadaşını kıstırmış, 2 saat süren çatışma sonrası Koçero ve 2 adamı kaçmayı başaramamıştır. Daha sonra da Bitlis, Van ve Muş Valileri ile 7. Kolordu Komutanı Tatvan'a gelerek duruma ilişkin bilgi aldıkları görülür.⁸⁰⁷ Ertesi günlerde operasyonun durdurulmasına karar verildiği görülür. Çünkü Koçero'nun sınırı aşarak Irak'a geçtiği anlaşılr.⁸⁰⁸ İlerleyen günlerde ise Koçero'nun Uludere üzerinden Irak'taki Barzani'nin bir yakını olan Mahmut Ağa'ya sığındığına dair haberler gelir.⁸⁰⁹

Devletin iç güvenlik meselesi haline gelen bu konunun, Koçero'nun yakalandığı 1964 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Fakat Koçero'nun ölümüyle, bölge güvenliğinin sağlandığını söylemek mümkün değildir. Bundan sonra bir de ünlü 'Hamido Meselesi' gün yüzüne çıkacaktır. Nitekim bölgedeki asayiş sorunu cumhuriyet tarihinin tükenmeyen konuları arasında kalmaya devam etmektedir.

Asayiş sorunu, yalnızca ünlü eşkıyalardan ibaret değildir. Olaylar bölge halkı için, normalleştirmek durumunda kaldıkları bir sorundur. Van'ın Muradiye İlçesi'nde bir köylünün 145 koyunu çalınarak İran'a kaçırılmıştır.⁸¹⁰ Jandarmanın arama faaliyetlerine rağmen soyguncular yakalanamamaktadır. Bu köylüler için acı içerisinde, adeta çaresizce yardım bekledikleri ancak çözüm bulamadıkları bir durumdur. Soyguncularda bu durumun farkında olacaklar ki soygunların ve köy basmaların sonu bir türlü gelmemektedir. Mahmut Makal'da Yeralında Bir Anadolu isimli eserinde benzer bir anıya dikkat çekmektedir. Makal'a 1965'ler de yaptığı Doğu gezisi sırasında Van'ın Tatvan İlçesi rastladığı Mehmet Yaşar isimli bir köylü anlatıyor:

"...Kar düşmeden Tatvan'dan geliyorduk. Avrat yanımda. Adilcevaz'ın yanında arabayı durdurdular. Bizimkiyle birlikte yirmi arabaydı durdurulan. Çıknlarımızdaki pılı pırtıyı aldıktan sonra, bir de avratların donlarının içine sakladığımız harçlıkları bulup çıkardılar. Kimimize sopa çektiler, kimimizi oynattılar silah zoruyla...Erciş'e geldik şikayetçi olduk... ifade vermek için iki gün bekledik. İfadeye çıktık ki bizden başka kimse kalmamış... bir albay vardı soyulduğumuzda Ekrem Derinçay, arabasında yedi mermili simitsonları elde tutan iki jandarması olduğu halde eşkıyalara ses çıkaramadı. Valilerde bişey yapamadılar.

⁸⁰⁷ Cumhuriyet, 30 Ağustos 1962

⁸⁰⁸ Cumhuriyet, 1 Eylül 1962.

⁸⁰⁹ Cumhuriyet, 3 Eylül 1962.

⁸¹⁰ Cumhuriyet, 5 Eylül 1962.

*Diyarbakır'dan bu yanının valisinde iş yok. Ve oradan bu yanda bunların gücü yetmiyor hiçbir şeye...*⁸¹¹

Mehmet Yaşar'ın gözünde devlet ya da hükümet, hiçbiri bu köylülerin maruz kaldığı şiddeti önleyemiyor veya adaleti sağlayamıyordu. Senato veya Mecliste her gün yapılan görüşme, konuşma, soru ve yanıtlardan çıkan sonuç yetersizliklerden ibaretti.

Diğer yandan bölgenin tükenmek bilmeyen bir sorunu da ağalıktır. Özellikle kaçakçılıkla geçinen ağaların bölge güvenliğinden ziyade ulusal güvenliği zedeleyen hareketlerine rastlanmaktadır. Tek geçim kaynağı İran, Irak veya Suriye'den mal alıp kaçak yollarla ülkeye sokarak para kazanmak olan kimi ağaların Türkiye- Suriye arasındaki güvenliği sağlayan mayınlı arazileri temizlettirdikleri görülmektedir. Yerinden sökülen mayınların yine bu ağalar eliyle kullanılmak üzere saklandığına dair haberler mevcuttur.⁸¹²

İlerleyen günler doğudaki asayiş sorununu daha ciddi boyutlara taşınmıştır. Milletvekilleri ve senatörlerin katıldığı CHP Meclis grup toplantısında İç İşleri Bakanı Sahir Kurutluoğlu'nun istifası istenmiştir. Doğudaki asayiş sorunu hem içeriden hem de dışarıdan gelen çeşitli saldırılar olarak görülmektedir. Nihat Erim'e göre; doğudaki asayiş ciddi bir sorun haline gelmiş ve bakan da bu konuda benzer bilgi vermiştir. Ancak bakanın mevcut durum hakkında bilgi vermesine rağmen, çarenin ne olduğunu belirtmemesi eleştirilmektedir. Asayiş sorununun nasıl çözüleceği konusunda kesin olmayan cümleler toplantıya katılanların sabırsızlığını artırmaktadır. Bu günlerde Adalet Partililerin doğudaki sorunlara karşı İnönü Hükümetini suçlayan propagandaları ve halkta yaratabileceği etki CHP Meclis grup toplantısındaki hoşnutsuzluğun temel sebebidir. Bu nedenle ülke geneline yayılabilecek memnuniyetsizliğe karşı Kurutluoğlu, "istifa'ya kararlıyım" diyerek hükümetteki ilk istifa haberini de vermiştir.⁸¹³

İki buçuk aydır görevde olan bakana göre "az gelişmiş bölgelerimizde asayiş ve emniyeti vatandaşın ve devletin meselesin olmaktan çıkarmak zaruridir." Bu konuda Başbakan İsmet İnönü'nün düşüncesi ise Meclis, memleket ve dış ilişkilerde tam bir istikrar içinde olunduğudur. Bu konuda koalisyon hükümetine dahil olan partilere de iş düşmektedir. Nihayetinde sorumluluk bu partilerin omuzlarındadır. Bu

⁸¹¹ Mahmut Makal, **Yeraltında Bir Anadolu**, Literatür Yay., 6. Basım, İstanbul, 2008, s.s.40-41.

⁸¹² **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1962.

⁸¹³ **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1962.

bilinç içerisinde hareket etmek zorundadırlar. Asayişin nasıl temin edileceğine dair sorulara ise İnönü, cumhuriyetin ilk dönemlerinden örnekler vermektedir. Ve *“fena idarelerden sonra asayiş bozulursa akşamdan sabaha düzeleceğini sanmak hayal olur”* diyerek 27 Mayıs sonrası durumun olağanüstü şartlarının hala devam ettiği sinyalini vermektedir.⁸¹⁴ İlerleyen günlerde İç İşleri Bakanının beklenen istifası gerçekleşir.⁸¹⁵ Kısa bir süre sonra yerine Hıfzı Oğuz Bekata getirilmiştir. Bekata'nın göreve geldikten kısa bir süre sonra doğudaki asayiş sorununa yönelik bölgedeki askeri ve idari makamlarla bir toplantı yaptıktan sonra *“Doğu illerindeki soyguncuların takibi ve yakalanarak adalete teslim edilmeleri konusunda gereken tedbirler alınmıştır”* açıklaması ardından gelir.⁸¹⁶

Bölgedeki güvenlik sorunu gündemdeki konulardan biridir. Bölgedeki bazı ağaların güvenliği sağlamak adına devletten silah istedikleri bilinmektedir. Bölgede görev yapan Jandarma Genel Kumandanlığı Kurmay Başkanı Albay Ruhi Ahıskalı'nın açıklamalarına göre ağaların devletten silah istemesi maksatlıdır. Kendisinin de bizzat konuştuğu ağalardan edindiği bilgi ve izlenimlere göre kimi ağalar yakalamaya çalışılan çetelere destek olmaktadır. Silah isteyen ağaların devlet eliyle bölgedeki halkın üzerindeki etki ve kontrolünü daha da artıracığından da endişelenilmektedir. Nitekim kendiniz silahlanmayın askere destek olun çağrılarına bölge ağaları sıcak bakmamışlardır.⁸¹⁷

Bölgedeki olayların süreklilik içinde oluşu sebebiyle özellikle Jandarma komando teşkilatı bölgede sıklıkla başvurulanan görevlilerdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da eşkıyalık hareketlerini önlemek ve iletişim ve ulaşım araçlarının sayılarının artırılması için her yıl bütçede bir ödenek ayrıldığı görülür. AP Hükümetinin İç İşleri Bakanı Faruk Sükan, konuyla ilgili olarak 1969 yılında bir özeleştirisi yaparak şunları vurgulamaktadır:

“Şark vilâyetlerindeki şekavet olaylarının nedenlerini iyi tahlil etmek lâzımdır...Siirt'e, Mardin'e, Bitlis'e Van'a, Hakkâri'ye, yol götürmemişsiniz, su götürmemişsiniz, elektrik götürmemişsiniz, kültür vasıtaları götürmemişsiniz, radyo götürmemişsiniz, onlara âdeta üvey evlât muamelesi yapmışsınız, hatta asayiş teminle vazifeli olan jandarmanız Birinci Cihan Harbinden kalma silâhla teçhiz edilmiş,

⁸¹⁴ **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1962.

⁸¹⁵ **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1962.

⁸¹⁶ **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1962.

⁸¹⁷ **Cumhuriyet**, 24 Kasım 1962.

vasıtası yok, teçhizatı yok, hudut muhafazası yok. Bir kazamıza üç vilâyet dolaşarak, Çukurca'ya dört vilâyet dolaşarak gitmişsiniz. Siirt ile Eruh arasında yol yok. Bu vaziyette asayişten bahsetmek mümkün mü? Bunları yerine getirmeden «asayışı yaptım» demek mümkün mü? Biz, bu yola gittik arkadaşlar. Tekrar ediyorum, komando teşkilâtı işte bunlar için kuruldu. Şimdi çıkın söyleyin, Şark vilâyetlerindeki asayiş durumunu, yol kesme, şekavet olaylarından bahsedin lütfen. Ben «olmıyacak» demiyorum. Yine olur...Türkiye'nin teraküm (yığılmış) etmiş namütenahi(sonsuz) meseleleri vardır. Bu meseleler halledilmeden, asayiş meselesini halletmek zordur.”⁸¹⁸

Sükan önceki yönetimleri eleştirmekte, ayrıca konuyu daha genel bir zeminde, ekonomik ve sosyal bir çerçevede görmektedir. Buna rağmen bölgelerdeki asayişe dair eleştiriler bir sonraki yılda aynı tonda devam etmektedir.

CHP Milletvekili Sadi Kocaş, 1970 yılında Türkiye’de silah kullanımının artışı ve köyden kente doğru göçün asayiş sorunlarını da beraberinde getirdiğini ve hükümetin asayişini sağlayamadığını dile getirmektedir. Ona göre

*“Bugün Türkiye’de hükümetin ve ilgililerin bütün inkârına rağmen, asayişsizlik kol gezmektedir. Öyle evvelce, sadece arada sırada dağ başlarında duymaya alıştığımız eşkıyalık ve yol kesme olaylarından bahsetmiyorum. Türkiye’de eşkıyalık bir süreden beri, özellikle son dört yıldır dağdan köye, köyden de şehre inmiştir. Bunun partizanlığa dayanan tertipli, plânlı bir kısmı vardır ki, artık aşikâr hale gelmiştir. Bunlara ilâveten düpedüz eşkıyalık, hırsızlık, zorbalık, kabadayılık cinsinden olanları da, 67 ilin, 571 ilçesinin hemen hepsinde aynı vahamet derecesine ulaşmıştır. Türkiye’de silahsız insan kalmamıştır...Türkiye’de silâh alışverişi aşikâr hale gelmiştir. Mermi, tıpkı nohut gibi, tıpkı fasulye gibi köy pazarlarında açık satılmaktadır. Köylerde Devlet erkânı, silahlı insanlar tarafından silâh atılarak karşılanır hale gelmiştir.”*⁸¹⁹

Güven Partisi’nden Orhan Öztrak ise “Üzülerek ifade etmek isterim ki, bugün Türkiye’de mal emniyeti, can emniyeti, rejim emniyeti kökünden sarsılıyor. Güney

⁸¹⁸ MMTD, D.2, B.54, O.1, 17.2.1969, s.460.

⁸¹⁹ MMTD, D.3, B.87, O.2, 24.5.1970, s.429.

Doğuda şekavet devam ediyor. Yol kesme, hayvan hırsızlığı, adam tehdidi, dövmeler köye intikal eden huzursuzluk kaynağıdır.”⁸²⁰ Diyecektir.

Öztrak’a göre Başbakan’ın eleştiriler karşısında duruma göre değişen tavrı yanlıştır. Kimi zaman “*Beni şiddete mi götüreceksiniz, demokrasilerde olur böyle şeyler*” derken kimi zamanda “*memleket daha başka usullerle de idare edilir*” diyerek tutarsız bir politika izlemektedir.

Türkiye’de işlenen suçların temelinde sosyal gerçekler yatmaktadır. Ancak önemli olan devletin suçun oluşumunu önlemesidir. Anın iktidarda olduğu yıllar içinde suçluları yakalama ve suç işleyenlerin oranı giderek azalmaktadır. Jandarmanın sorumluluk sahalarında 1967 de 8 858; 1968 de 9044 ve 1969 da 8 395’ kişi suç işlemiştir. Elbette bu rakamlar sınırlı bir süreyi kapsamaktadır. Yalnızca güneydoğu da 1969 kasımından 1970 mayısına kadar 537 adet mauzer (mavzer) marka silahlar, 548 tabanca, 15000 mermi, 157 tane kama ve kılıç, 5 otomatik tüfek ele geçirilmiştir. Yanısıra 3025 gasp, soygun, cinayet suçlusu yakalanırken yine bölgedeki 2583 askeri firari, yoklama kaçağı teslim alınmıştır. AP Grubundan Muzaffer Naci Çerezci hükümetin bu çalışmalarını olumlu bulmakta ve şunlar söylemektedir:

*“Kanun kaçaklarının, yasak ve ruhsatsız silâh taşıyanların nispeten daha fazla bulunduğu Güneydoğuda jandarmanın son zamanlarda girişmiş olduğu operasyonlarda klâsik usullerin terk olunarak, asayiş bakımından kritik olan ve hassasiyet arz eden yerlere lüzumlu birliklerle, olayın önem ve genişliğine göre teknil güç ve imkânların teksifi suretiyle plânlı enerjik ve koordineli tutum ve davranışlarla alman müspet sonuçları takdirle karşılıyoruz.”*⁸²¹

5.6. Doğal Afetler

Doğal afetlerden biri olan deprem Anadolu'nun sıklıkla karşılaştığı, özellikle de kırsaldaki yaşamı içinden çıkılmaz hale getiren bir doğa olayıdır. 1959 yılında 7269 Sayılı “*Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair*” bir kanun çıkarılmıştır. Kanunun kapsamı deprem, yer kayması,

⁸²⁰ MMTD, D.3, B.87, O.2, 24.5.1970, s.434.

⁸²¹ A.g.e., s.440.

kaya düşmesi, çığ, taşma ve benzeri afetler olarak belirtilmektedir. Kanunun temel uygulayıcısı ve yönetimden sorumlu olan kurum ise İmar ve İskan Bakanlığı ve il valileri olarak belirlenmiştir. Kanunun 1960, 1968 ve 1999 yıllarında bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiştir. Maddelerdeki en köklü değişiklik 1968 yılında yapılmıştır. 53 maddeden oluşan kanunun 28 maddesi 1968’de değişmiştir.⁸²² 1968 yılında İmar ve İskan Bakanı Haldun Menteşeoğlu’nun öncelikle görüşülmesi isteğiyle Millet Meclisine gelen önergesi sonrası Afet Yasası görüşülmeye başlanmıştır.

Düzenleme ile bakan ve valilerin sorumluluklarına ek olarak nahiye müdürlerine, köy muhtarlarına da yetki verilmesi ve giderler için bir fon oluşturulması temel amaç olarak belirtilmektedir. Senatoda da görüşülen doğal afetler konusunda Güven Partisinden Adnan Şenyurt, afetlerden önce alınacak tedbirlerin daha önemli ve ekonomik olduğunu öne sürmektedir. Millet Partisinden Hülmi İşgüzar’da, afetlerden önce önlem alınması, sel felaketlerini önlemek adına ağaçlandırma çalışmaları ve baraj yapımlarına ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmiştir. CHP’den Gıyasettin Karaca ise hasar tespit konusundaki teknik eleman yetersizliğinin giderilmesinin gerekli oluşuna değinmiştir. Ayrıca 1959 yılındaki Hınıs depreminde evleri yıkılanların yakın zamanda evlerine kavuşmalarına dikkat çekerek deprem sonrası müteahhitlerin inşaat masraflarındaki artırma talepleri sebebiyle evlerin maliyetlerinin artmasının sakıncalarını belirtmiştir. Bu nedenle Kanundaki değişiklikleri içinde belirtilen maliyet indirim uygulamasını memnunlukla karşılamıştır.

Türkiye İşçi Partisinden Tarık Ziya Ekinci, Türkiye’nin konumu itibariyle depremlere açık olduğunu bu nedenle Türkiye’nin bir deprem haritasının çıkarılmasının gerekli olduğuna işaret etmiştir. Adalet Partisinden Feyyaz Köksal ise yasa değişikliğiyle yalnız kalabalık kentlere değil, özellikle en küçük birim olan köylere kadar yardım götürmesi dolayısıyla başarılı bulmuştur. Yeni Türkiye Partisinden Nihat Diler de değişiklikle afetlerin yalnızca Bakanlara bağlı halden çıkarılmasını olumlu karşılamıştır. Ona göre bakanlar başarılı, bilgili, donanımlı olursa afetzedeler destek görebilecek olmazsa kendi kaderlerine terk edilmektedirler. Bu durumun değişmesi olumludur. Genel olarak bakıldığında partilerin kanundaki değişiklik taleplerine destek verdikleri görülmektedir. 19.6.1968’de görüşmeler

⁸²² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7269.pdf>

tamamlanır ve 272 vekilden 263'ü kabul, 9'u red oyu vermiş ve kanun düzenlemesi yasallaşmıştır.⁸²³

5.6.1. Deprem

1962 yılında Doğu Anadolu'da meydana gelen ve bölgede pek çok kenti etkisi altına alan deprem, kırsaldaki afet sorunlarının yeniden tartışılmasına neden olmuştur. İlk bulgular birbirini takip eden 15 farklı depremin, evlerde ve diğer yapılarda ciddi zararlara neden olduğudur. Yalnızca Iğdır'da 5 bin evin yıkıldığı 25 bin kişinin evsiz kaldığı yıkıcı bir depremdir. Deprem haberi sonrası öncelikle civardaki kentlerden yiyecek ve çeşitli ihtiyaç maddeleri gönderilmeye başlanmış, ardından Erzurum'da bulunan 3. Ordu'dan barınma için çadırlar gönderilmiştir. Kızılay'ında ilk andan itibaren bölgedeki her aileye 5bin lira, 5 ton un, 5 ton buldur, 1 ton şeker ve makarna gönderdiği görülür.⁸²⁴ olayın üzerine ilerleyen günlerde yoğun yağmur ve dolunun ardından yardıma olan ihtiyaç daha fazla hale gelir. Anlaşılan o ki Kars'ta çadır bekleyenlere yeterli çadır sağlanamamış olacak ki Tuzluca ve Aralık İlçeleri'nden Kars Valiliğine acil çadır çağrısında bulunulmuştur.⁸²⁵ İlerleyen günlerde Senatoda söz alan İç İşleri Bakanı Sahir Kurutluoğlu, depremin Doğu Beyazıt, Kars ve Iğdır'da etkili olduğunu bazı köylerde % 60'a yakın yıkımın olduğunu belirttikten sonra kaderci bir yaklaşımla; *“Allahtan gelen bu gibi felâketlere karşı memleketimizi Allah'ın muhafaza etmesini temenni ediyoruz.”*⁸²⁶ diyerek sorunların çözümü için ruhani yolları işaret etmektedir.

Bir süre sonra bölge senatörlerinden Turgut Göle ve arkadaşlarının önerisiyle Iğdır merkezli başlayan depremi araştırmak ve buradaki halka Senatonun üzüntülerini belirtmesi için üç kişilik bir heyet bölgeye gönderilmiştir. Heyette: Sırrı Atalay(CHP), Mualla Akarca (AP) ve Sadık Artukmaç (CHP) yer alır. Heyet, gördüklerini dönüşte bir raporla Senato'ya sunar. Rapora göre bölgede deprem sanılandan daha fazla hasara neden olmuştur. Iğdır merkez ve köylerinde zaten kerpiçten olan evlerin çoğunun çatladığı veya çatıların tamamen yıkıldığı anlaşılr. Heyetin verdiği bilgilere göre evlerin %40-50'si yıkılmış ve oturulamaz haldedir. Bayındırlık Bakanlığından gönderilen 3071 adet çadır yetmediği gibi en az 7500 çadıra ihtiyaç olduğu

⁸²³ **Türk Parlamento Tarihi, TBMM XIII Dönem (1965-1969)**, Haz. Menderes Çınar, TBMM Kültür. Sanat ve Yayın Kurulu Yay. No.147, C.2, s.s.600-605.

⁸²⁴ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1962.

⁸²⁵ **Cumhuriyet**, 12 Eylül 1962.

⁸²⁶ **CSTD**, T.1, C.4, B.81, O.1, 11.9.1962, s.521

belirtilmiştir. Iğdır Merkezde devlet kurumları dahi görevlerini çadırlarda sürdürmektedir. Heyetin alınacak tedbirlere dair düşüncesi acil olarak resmi ve sivil tüm vatandaşların mesken ihtiyacının karşılanması, Fakir halka daha fazla yardım ve mümkünse kredi ile desteklenmeleri, Afet yardım yöntemlerine dair bir kararname çıkarılması, ihtiyaçların hızlıca ve yerinden tespit edilmesi, kiradaki memurlara baraka imkanı yaratılması, evleri oturulamaz hale gelenler için yaratılacak kredi tahsisi için 1963 bütçesine 15 milyonluk bir tahsisat konulmasıdır.⁸²⁷

7 Mart 1966'da Doğu Anadolu'nun Muş İli'nde bir deprem meydana gelmiş, Muş'a bağlı Varto ve Hınıs ilçelerinde ciddi hasarlar görülmüştür. Bu deprem 1966 yılında Varto'da gerçekleşen 3 depremden ilki olarak kayıtlara geçmiştir. Burada başlayan yer sarsıntıları 12 Temmuz ve ardından da 19 Ağustos'ta iki büyük depreme daha neden olmuştur. 19 Ağustos'taki deprem 8.4 olarak kayıtlara geçmiştir. Varto İlçesinde 9 köy enkaz haline gelmiştir. Doğu Anadolu'nun diğer illerinde de ciddi yıkımlarla birlikte can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Hasar gören iller Kars, Ağrı, Bitlis, Siirt, Mardin, Elazığ Erzincan olmuştur.⁸²⁸

Deprem sonrası Adalet Partili Milletvekilleri bölgeye bir gezi düzenleme kararı almıştır. 6 günlük planlanan ve 20 Kasım 1966 'da başlayan gezinin ilk durağı Bingöl'dür, ardından Muş ve Erzurum'a kadar güzergâhtaki il ve ilçelerde incelemelerde bulunan heyetin izlenimleri daha sonra bir rapor haline getirilmiştir. Buna göre Erzurum, Muş, Bingöl ve Bitlis'te toplamda 9 ilçede 437 köy ve mahalle de toplamda 20007 ev hasar görmüştür. Hasar gören 20007 eve karşılık devlet tarafından yalnızca 400 ev inşaa edilmiştir. Bölgedeki 300.000 kişi depremden etkilenmiş, 2517 ölüm, 1420 yaralı kayıtlara geçmiştir. Kendi imkânlarıyla hasarları tamir etmeye çalışan halkın ısrarlı talepleri sonunda 1500'er liralık krediler verilmesi sağlanmıştır. Tespit edilen eksikliklerden biri de İç İşleri Bakanlığına bağlı Afetler Genel Müdürlüğünün bölgeye malzeme götürmede sorun yaşamasından itibaren, makine, alet, işçi bulunması gibi sorunlar yaşamış ve marttaki depremden beş ay sonrasında yardımlar yeterli miktara ulaşmıştır. Kızılay'ın Erzurum'da bulunan deposunda dahi yeterli malzeme bulunamamış ve var olan malzemelerinde adil dağıtılmaması huzursuzluklara ve şikâyetlere neden olmuştur. Bu da elbette afetler

⁸²⁷ CSTD, T.1, C.5, B.88, O.3, 2.10.1962, s.s.355-356.

⁸²⁸ CSTD, T.1, C.3, B.60, 15.3. 1966, s.383.

konusunda hızlı ve yeterli hizmetin verilemediğinin devlet raporlarına yansımış hali olarak kayıtlara geçmiştir.

1966 başında itibaren deprem hareketlerinin aktif oluşu sebebiyle zaten bölgede yürütülen yardım çalışmaları devam ederken 19 Ağustos'ta meydana gelen deprem sonrası daha hızlı ve etkili bir destek sağlanmıştır denilebilir. Bu deprem sonrası Bingöl'de özellikle iki ilçenin fazlaca hasar aldığı görülmüştür. Karlıova ve Varto bu ikisidir. Karlıova ilçesi ile Varto arasının yakın olması sebebiyle bu iki ilçenin bağlantısının sağlanmasına çalışılmış ve bir yol yapılmıştır. Ayrıca Yine bu bölgeye 50 km'lik bir köy yolu yapılmıştır. İlçenin jeneratörle aydınlatılması sağlanmış ve devlet tarafından geçici barınaklar inşa edilerek kullanıma açılmıştır. Zaten bir önceki yıl ortaya çıkan heyelan felaketinden dolayı bölgede inşasına başlanan prefabrik evlere ek olarak yenileri yapılmıştır. Tamamen yıkılan 7 köye toplamda 800 baraka temin edilmiştir. Yıkılan okulların durumuna bakılmış ve kısa sürede de yapılamayacağı öngörülünce buralardaki 139 çocuğun bölge yatılı okullarına gönderilmesine karar verilmiştir. Evleri yıkılan 1800 aileye toplamda 750 bin TL'lik bir ödenek valiliğe gönderilmiştir. FAO'dan veya farklı kanallardan bölgeye gönderilen yardımların ufak olaylar dışında gereken yerlere ulaştırıldığı raporlara yansımıştır.

Doğudaki depremler sürecinde Erzurum diğer kentlere oranla daha avantajlı bir durumdadır. Çünkü Hava Meydanı, Kızılay Deposu, Karayolları, Devlet Su İşleri, İller Bankası, Emlak Kredi Bankası ve ordu merkezinin burada bulunması gibi imkânlarla sahiptir. Yardımlar uçakla bu kentten ihtiyacı olan kentlere ulaştırılmaktadır. 1959 yılından beri bölgede afetler için gerekli olabilecek barakalar inşa edilmektedir. Bu da nispeten bir rahatlamaya neden olmuştur. Erzurum merkezde hasar gören 230 bina için halka 5000 TL'lik kredi sağlanmıştır.

Muş ise depremin merkez üssü olması dolayısıyla felaketi en fazla hisseden kenttir. Varto ilçesinin tamamen yıkılmış olduğu raporlara yansımaktadır. İlçenin mevcut yetersizliklerine bir de depremin yarattığı zorluklarla bölge halkında ve yetkililer üzerinde de ciddi moral bozukluğuna neden olduğu kayıtlara geçmiştir. Raporda yer alan şu cümleler kayda değerdir:

“ Varto'da her şeyin bir enkaz yığını haline gelişi çok çeşitli problemler doğurmuştur. Memur ve idarecilerin şoke duruma girişi kamu

hizmetlerini; esnaf ve sanatkârlarla beraber halkın durumu da ticari ve sosyal hayatı felce uğratmıştır. Değirmen, fırın, berber, bakkal, bayii kalmamış her şey ihtiyaç haline gelmiş ve her şey devletten istenmiş, ondan beklenmiştir. Muş'ta ki Kızılay elemanları boşluğu dolduramamıştır.” ⁸²⁹

Durum bu olunca kısa vadede etkili bir hizmet götürülememiş. Başka kentlerden memur ve idareciler bölgeye çağırılmıştır. Ülkenin imkan ve yeterlilik sahasında en etkin kurumu olan ordu kuvvetleri aracılığıyla açık kapatılmaya çalışılmıştır. Yardımların % 50'si Muş, % 15' Bingöl, % 35 'i Erzurum'a gönderilmiştir. Özellikle çocukların devlet himayesine alınıp yurt ve okullarda barındırılmaları, hizmetlerin götürülebilmesi için yapılan yollar bölge halkının memnuniyetine neden olmuştur. AP milletvekilleri bölgedeki incelemelerinde halkın şikâyetlerini de değerlendirmeye almıştır. Bu şikâyetlerden bazıları şöyledir: 1-hasar tespitleri eksik veya yanlış yapılmıştır. 2- yardımlar mahalline ulaşmamıştır. 3- nakdi yardımların 2. taksitinin ödenmesinde geç kalınmıştır. 4- gıda yardımları sadece ağır hasarlı evlere yapılmıştır. 5- memurlarda felakete uğramış olmasına rağmen yardım yapılmamıştır. 6- felakete uğrayan kiracılara maddi yardım verilmemiştir. Orta hasarlı bina sahiplerine çıkın denilse de gidecekleri barakalar temin edilmemiştir. ⁸³⁰

Heyet, kısa süreli araştırmasının sonunda şikâyetlerin çoğunda ya yeterli kanıt bulamamış, yâda kanuna uygun davranıldığı için başka bir yol bulamamışlardır. En etkili çözüm kiracı olup depremden zarar görenlere yönelik olmuş ve bu kişilere baraka verilmesini sağlamışlardır. AP Heyetinin deprem raporunun sonucuna bakıldığında mutlu bir tablo görülmektedir. Depremi derinden hisseden kimi ilçe ve köylerde yolların hızla açılıp, düzenlenmesi, bazı kentlerdeki çocukların bölge yatılı okullarına götürülmesi, FAO'dan gelen gıdanın bölgeye ulaştırılması gibi tedbirlerle halkın AP hükümetine olan inancını yükselttiği görüşündedirler. Ancak bu manzarayı bozan “...Bazı tezviratçılar (Yalan haber verenler, kışkırtıcılar) sebebiyle...” Ankara ve İstanbul'da dergi, gazete, radyo vb. araçlarla hükümete yönelik eleştirilerin yer alması halkın AP'ye bakış açısını değiştirmiş ve eleştirilere neden olmuştur tespitini de yapmaktadırlar.

“İyi niyetleri istismar ederek Ankara'da partilerine, gazete hanelerine ziyaretler yaptırmak, İstanbul'da tabutlar taşımak suretiyle

⁸²⁹ BCA-030-01-47-279-5.

⁸³⁰ BCA-030-01-47-279-5.

köylerde, kazalarda halka mümkün olan menfi telkinlere gayret etmişlerdir.” ⁸³¹

Depremlerin marttan ağustosa kadar devam etmesi ve bu süre içinde yukarıda görüldüğü üzere kimi aksaklıklar, eksikliklerin oluşu; diğer yandan ciddi yetersizliklerle boğuşulması halkın eleştirilerine neden olmuştur. Bir ara muhalefet lideri İnönü afet üzerinden yapılan istismarların tasvip edilmediğini belirtmek durumunda dahi kalmıştır.⁸³² Özellikle ağustos ayında gerçekleşen depremde bölge valilerinin çabaları daha sonra takdir edilerek ve 27 Şubat 1967 tarihinde Erzurum, Muş ve Bingöl valilerine takdirname verilmesine karar verilmiştir. ⁸³³

Afetler konusunda Demirel’in en kapsamlı konuşması 1969 yılındadır. Hükmet programı kapsamında afet sürecinde vatandaşa hizmetin nasıl ilerleyeceği detaylarıyla anlatmaktadır.

“Diğer taraftan tabii afetler karşısında daha süratli ve güçlü olarak, afetzede vatandaşın yanında ve hizmetinde olmak kararındayız. Vatandaşın güvenlik içinde yaşaması ve felâket anında Devletin bütün imkânlarıyla afetzedelerin yardımına koşacağından, kimseyi aç ve açıkta bırakmayacağından emin bulunması bu konu ile ilgili çalışmalarımızın ana hedefini teşkil etmektedir.” ⁸³⁴

Afetlerin yaşandığı bölgelerde kurulacak çadır, Baraka ve prefabrik konutların yapımı, uzun süre dayanıklı yiyeceklerin temin edilmesi amacıyla bölgesel olarak teçhizat merkezleri kurulacağını belirten Demirel, hizmetlerin ülkenin her yerinde ulaşılabilir şekilde olacağını düşünmektedir.

5.6.2. Sel Felaketleri

AFAD’ın tanımlamasına göre ani gelişen doğal afetler içerisinde yer alan sel felaketleri Anadolu’nun daimi olarak maruz kaldığı felaket türlerindendir. 1960’lar boyunca farklı zamanlarda ortaya çıkan sel felaketleri devletin diğer felaketlere göre daha hızlı organize olduğu bir alandır. Özellikle ilk ve son bahar dönemlerinde ülkenin hemen hemen pek çok bölgesinde sel haberlerine rastlanmaktadır. Sayısız sel haberi

⁸³¹ BCA-030-01-47-279-5.

⁸³² BCA-030-01-47-279-5.

⁸³³ BCA-203-15-14.

⁸³⁴ MMTD, D.2, B.4, O.1, 7.11.1969, s.56.

olduğunu belirtmek gerekir. Sel baskınları kırsal alandaki zorlu yaşamı kat be kat artıran doğa olaylarından biridir. Devletin kurumlar eliyle bu felaketlerin zararlarını giderme de vatandaşının yaşamını kurtarma yolunda ciddi önlemler aldığı görülmektedir. Bu olaylardan biri Aralık 1962'de Adana'da başlayan sel olayıdır. Ceyhan ve Savrun Nehirleri'nin taşmasıyla Kesikelli Köyü bir anda sular kaplamış, halk gece boyunca çatılarda veya ağaçlarda sabahlayıp, hayatta kalmaya çalışmıştır. Jandarma ancak gün ışıklarıyla birlikte bölgeye ulaşabilmiştir. Sularla kaplı bölgeye ancak botlar veya havadan helikopterle ulaşılabilirdiğinden halkın açlık çekmemesi için helikopterlerle havadan yiyecek atılmıştır. Helikopterler kurtarılan köy halkına Kadirli ilçesi Sağlık Merkezinde tedavi altına alınmışlardır.⁸³⁵

Yine 1961 yılının temmuz ayında, Düzce de başlayan yağmur kısa sürede sele dönüşerek köylerde hasarlara neden olmuştur. Melen Gölü'ne biriken suların giderek yükselmesiyle 90 köy sular altında kaldığı kayıtlara geçmiştir.⁸³⁶ Bu süreçte çoğu hayvanın telef olduğu, ölenlerin cesetlerine ise ulaşamadığı görülmektedir. Diğer yandan hasarın maddi boyutlarına bakıldığında ise 100 dönüm ekili veya boş arazinin sular altında kaldığı, 12 milyon değerinde mahsulün kaybedildiği anlaşılmaktadır. Bolu-Düzce güzergahında bir sel haberi de 1965 yılında gelmektedir. Üç gün boyunca devam eden yağmur sonrası Sakarya'nın Hendek, Akyazı, Karacasu ve Düzce İlçelerini kapsayan sel felaketinin sonuçları yıkıcı olmuştur. Düzce merkezden geçen Asar Çayı ile Büyük ve Küçük Melen'in taşmasıyla bölgedeki 33 köyde maddi hasar meydana gelmiştir. Pancar, buğday, patates, tütün, pirinç tarlaları zarar görmüştür. Hasarın 40 milyon lira olduğu tahmin edilmektedir. Cumhuriyet'in iddiasına göre bölgeye giden Tarım Bakanı Turhan Kapanlı ve İmar İskan Bakanı Recai İskenderoğlu'nun araştırmalar sırasında sele kapıldıkları ve köylüler aracılığıyla kurtarıldıkları anlaşılmaktadır.⁸³⁷

Bolu Senatörü Rahmi Arıkan'ın verdiği bilgilere göre sel ekili araziler ve hayvan mevcutları üzerinde yıkıcı sonuçlara neden olmuştur. Arıkan, hükümete formalitelerden uzak, hızlı ve felaketlerin niteliklerine göre yardımların yapılması gerekiyor diye seslenmektedir.

“Yardımların mevsimlere ve felâketlerin nevilerine göre değil rastgele yapılmasından şikâyetçiyim. Gönderilen yardımlar da: çadır,

⁸³⁵ **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1962.

⁸³⁶ **Cumhuriyet**, 2 Temmuz 1961.

⁸³⁷ **Cumhuriyet**, “İki Bakan Sellere Kapıldı”, 17.07.1965.

*gemici feneri, ceket, entari, gömlek, çorap; muayyen şeyler... Bunların da monotonluktan kurtarılarak felâketin nevine ve esametine göre ayarlanmasını bilhassa alâkalılardan rica etmekteyim”.*⁸³⁸

Diğer doğal afetlerde olduğu gibi sel felaketlerinde özellikle kırsalda devletin çoğunlukla çiftçilerin o sırada meydana gelen hasarlarını karşılamaya veya varsa Ziraat Bankasına olan borçlarında bir ertelemeye gidilmesi yönünde bir çalışma sıklıkla görülmektedir. Bu amaçla 1962’de Antalya’ya üç günde yüksek miktarda düşen yağış sonrası Milletvekili İhsan Ataöv, kürsüden Meclise yardım çağrısında bulunmaktadır. Bu yardım çağrısının temelinde çiftçiler vardır. Ürünleri toplama mevsimi olan eylül, ekim aylarında düşen bu yağmurlarla Avrupa’ya gönderilen birinci kalite pamuk tarlalarında % 30 oranında, çeltik tarlalarında ise %40 oranında hasar ortaya çıkmıştır. Yalnızca Antalya özelinde 20 milyonluk bir zarar meydana gelmiştir. Bu nedenle çiftçilerin devlete olan borçlarında acil bir erteleme talebi olmuştur.⁸³⁹ Ancak ilerleyen günlerde buna yönelik herhangi bir girişim görülmemektedir. Ancak Başbakanlık arşiv kaynaklarında yaptığımız araştırmalar sırasında çeşitli zamanlarda ortaya çıkan sel vb. felaketler karşısında kimi zaman çiftçilerin borçlarında tecillerin uygulandığına dair bilgilere rastlanmıştır.⁸⁴⁰ (Çiftçi borçlarına yönelik ayrıntılı bilgi Tarım bölümünde yer almaktadır.)

Sel felaketlerinde desteğinden yararlanan en önemli kurum Ordu’dur. Kırsalda ordunun jandarma güçlerinden asayişin dışında kimi zaman eğitim, kimi zaman sağlık kimi zamanda ani gelişen felaketlerde destek alındığı bir gerçektir. 1963 yılında Türkiye genelinde kış ayı çok sert geçmiştir. İstanbul gibi büyük kentlerde elektrik, su kesintilerinin ciddi boyutlara ulaştığı, trenlerin kara saplanarak çalışamaz hale geldiği, kar yağışından mahzur kalan personellerin Jandarma tarafından kurtarıldığı, teknik sorunlar karşısında hızlıca ekipleriyle müdahale ettiği veya su ve gıda sorunu yaşayan köylere ihtiyaçların temin edildiği görülmektedir. Milli Savunma Bakanlığının başarılı müdahalelerinin temelinde elbette düzenli, disiplinli eğitilmiş bir ordu ve bütçe imkanlarına sahip olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Diğer yandan diğer bakanlıklarda yaşanan imkansızlıklar aynı etkiyi bu alanlarda kendini gösterememiştir. 1963 yılı kışında İç İşleri Bakanı Hıfzı Oğuz Bekata’nın verdiği bilgilere göre 67 ilden 42’sinde ciddi bir sorun yoktur ancak geri kalan 25 ilin 19’una

⁸³⁸ CSTD, D.1, B.119, 0.2, 16. 7. 1965, s.s.568-69.

⁸³⁹ MMTD, D.1, C.7, B.123. 1.10.1962, s-s.192-193.

⁸⁴⁰ BCA, 030-18-01-02-204-18-2-1.

yiyecek, yakacak vb. yardımlar Valilerce organize edilmiştir. Geri kalan altı ilden 3'ü Trakya illeridir ki. Bu bölüme dair ayrıca tedbirler alındığı anlaşılmaktadır.⁸⁴¹

⁸⁴¹ CSTD, B.33, 29 .1.1963 O : 1, s. 272-276

SONUÇ

Cumhuriyetin modern, sınıfsız, imtiyazsız ve kaynaşmış kitle yaratma arzusuna coşkuyla başladığı yıllarda Türkiye'nin % 80'i kırsal da yaşamaktaydı. Gelişme ve büyüme düşüncesiyle köylü bir halktan, yaşam standartlarıyla dengeli bir ülke oluşturulmalıydı. Kırsal da tarım ve hayvancılığın geliştiği; tarımsal üretimin kentlerde sanayiye dönüşerek kalkınmanın sağlandığı; bunun illerdeki yaşam standartlarına etki ettiği ve bütün bunlar olurken halkın ucuz, ücretsiz eğitim ve sağlık gibi hizmetlere rahatlıkla ulaşabildiği ülke düşüncesi, hala bir hayalet gibi Anadolu'da dolaşmaktadır. Bu hayal için her seferinde dönülen mekan Anadolu kırsalıdır. Kırsal alanla ilgili bu çalışmamız sırasında, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren 1970'li yıllara kadar Türkiye'nin kırsal yaşamına ve kırsala dönük devlet politikalarına bakıldığında gerçekleşmesi için harcanan, ciddi bir zaman ve emek olduğu görülmektedir. Kırsalın kalkınması Türkiye'nin kalkınmasıyla doğru orantılıdır. Ve ilk yıllardan itibaren bu alana yönelik sayısız arayışlar, Meclis tartışmaları, yetersizlik eleştirileri ve çözüm önerileri sunulmuştur. Kırsalın kalkınma sorunu, çözüm bulunan noktaları ve çözümsüzlükleri içinde kendi haline bırakılan dev bir konudur.

Çalışmamız itibariyle Türkiye'nin 1960-1970 yılları arasında kırsal yaşamının durumunu, hükümet politikalarının tutarlılığını, eldeki kaynaklar itibariyle analiz etmeye gayret gösterdik. Nüfus, eğitim, sağlık, tarım ve hayvancılık, ulaşım, güvenlik ve genel yaşamsal sorunlar adı altında beş farklı bölümde incelediğimiz Anadolu kırsalının durumu şöyledir:

Kırsal nüfus politikaları ve nüfusun niteliği açısından Cumhuriyetin ilk yılları itibariyle uygulanmaya başlanan nüfusun artırılmasına yönelik politikanın temelinde yatan "olası bir savaşa karşı nüfusun savunma yapabilir duruma getirilmesi" gerektiği anlayışının ilerleyen yıllarda da devam ettirildiği görülmektedir. 1960'lara kadar Türkiye'nin nüfusunun artması, genç ve sağlıklı nesillerin ortaya çıkarıldığına yönelik propagandalar devam edegelmiştir. Ancak nüfus artışı dalgalı bir şekilde artma eğilimi göstermiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın etkileri, savaşı tüm yoğunluğuyla deneyimlemiş

Türkiye’de hissedilmiş ve nüfus artış hızı yavaşlamıştır. 1950-1960 arasında nüfus artış hızında gözle görülür bir yükseliş fark edilmektedir. Dolayısıyla 1960’lara gelindiğinde Türkiye’de nüfusun artış eğilimi artık dikkat edilmesi ve üzerinde yeni ve farklı bir politika yürütülmesi gereken bir noktaya gelmiştir.

İstatistiklere göre 1960’ta Türkiye’nin nüfusu 27 754 820 kişi olarak kaydedilmiştir. Yıllık nüfus artışı ise % 28.94’dır. Bu tarih itibariyle hükümetler, hızla artan bu nüfusun kentli veya köylü gözetilmeksizin sağlıklı, beslenebilir bir hale getirilmesi amacıyla kalkınma planları hazırlamaya başlamıştır. Bu planlar sayesinde artan nüfus hızının kontrollü bir hale getirilmesi, mevcut nüfusun sağlıklı olması amaçlanmıştır. 1960 itibariyle köylü nüfusun kentlere doğru akın ettiği gerçeği fark edilir düzeye gelmiştir. 1960 yılında kırsal nüfus 18.895.089’dur. Bu da kırsalda yaşayan nüfusun Türkiye’nin % 68.07’sini oluşturduğu anlamına gelmektedir. Kırsal nüfusun 9 .502 .634’ü kadın, 9 .392 .455’i erkektir. 1960’lar itibariyle şehirdeki çalışma imkanlarına doğru yönelen erkeklerin geride işlerini yürütecek vekiller olarak kadınları bıraktıkları görülmektedir. Yine de kırsal alanda yaşayan insan sayısı hala yüksektir. Ancak Demokrat Parti döneminden itibaren başlayan göç dalgası bu yıllarda da devam etmektedir. 1960 yılında köylü nüfusun yoğun bir orana sahip olduğu dört il sırasıyla; Konya, Ankara, Sivas ve İzmir’dir. Bölgeler açısından bakıldığında ise tablo değişmektedir. Türkiye’nin köy sayısı bakımından en kalabalık bölge sıralaması şöyledir: 1.Karadeniz (7761), 2.Doğu Anadolu (5461), 3.İç Anadolu (4374), 4.Ege (3937), 5.Marmara (3817), 6.Güneydoğu (3375), 7.Akdeniz (3110). Diğer yandan Karadeniz’de 4.316. 200 kişi yaşarken, Marmara’da 2.637.701 kişi; İç Anadolu’da 2.533.996 kişi; Ege’de 2.486.747 kişi; Doğu Anadolu’da 2.035.513 kişi; Akdeniz’de 1.906.325 kişi; Güneydoğu Anadolu’da 1.445.009 kişi yaşamaktadır. Görüleceği üzere köy nüfusu bakımından en yoğun 3 bölge Karadeniz, Doğu Anadolu ve İç Anadolu’dur. Ancak nüfus yoğunluğu açısından ilk 3’te Karadeniz, Marmara, İç Anadolu yer almaktadır. Bu da devletin hizmetleri açısından daha fazla yatırım yapması gereken bölgelerinde buralar olduğunu göstermektedir. Ancak araştırdığımız süreler içerisinde bölgelere göre pozitif bir ayrımcılıkla yatırım eğilimi görülmemiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki diğer bölgelere de dikkate değer bir ayrıcalık tanınmamıştır. Dolayısıyla Türkiye’deki devlet hizmetlerinin ulaşacağı yerlerle ilgili, kırsala dönük özel bir planlama yapılmadığını söylemek doğru olacaktır. Ancak yatırım ve hizmetler Türkiye geneli için, kurumların bütçeleri dahilinde yıllara

yayılarak yapılma planı söz konusudur. Acil hizmet bekleyen yerler ise genellikle Senato veya Meclisteki vekillerin dillendirmesi, şikayeti, vali veya belediye başkanları aracılığıyla bir şekilde Meclise ulaşılabiliyorsa çözüme kavuşturma imkanı yaratıldığını söylemek gerekir. Bu da kimi politik endişelerle hareket edildiğinin bir göstergesidir denilebilir.

1960 itibariyle, nüfus artış hızının düşürülmesi ve yakın bir gelecekte artacak nüfusun kontrol altına alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu amaçla 'Aile Planlaması' adı altında Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu konuyu görüşmeye başlamıştır. Ancak Türkiye'nin nüfus miktarını artırmaya dönük atak politikasını savunmaya devam eden muhafazakar çevrelerden tepkilerde beraberinde gelmiştir. Eleştiriler erkek egemen ve militarist bir bakışla yansıtılmaktadır. Çünkü bu kesimlere göre her çocuk bir asker demektir. Bunlara rağmen istenmeyen gebeliklerle ilgili Anadolu kırsalından gelen araştırma örnekleri de değerlendirilerek 10 Nisan 1965'te 'Nüfus Planlaması' adıyla bir yasanın çıkması sağlanmıştır. Ev Ekonomisi Cemiyeti'nin kırsal alanlarda yaptığı bir araştırmaya göre kırsalda 2 çocuğa sahip ailelerin % 70.8'i daha fazla çocuk istememektedir. Çocuk sayısı arttıkça isteksizlikte artmaktadır. Bu veriler ışığında Meclis ve Senatodaki muhalifler geri çekilmiştir. Kanunun etkisi 1969 yılına gelindiğinde ilk verilerle değerlendirilebilir hale gelmiştir. 1969'da Anadolu'da Nüfus Kontrol Klinikleri'ne başvuranların % 45'i köy ve kırsaldan gelenler tarafından doldurulmuştur.

Kırsaldaki eğitim politikaları ise dağınık bir yapıdadır. Bu durum Meclisin çeşitli toplantılarında da eleştirilmektedir. Eğitimin genel faaliyetlerinden Milli Eğitim Bakanlığı sorumlu olurken, okul eksiklikleri için Bayındırlık Bakanlığı ya da İl Özel İdarelerinin devreye girmesi, bakanlıklar arası koordinasyon sorunlarını beraberinde getirmektedir. Böylece tek bakanlık çatısı altında hızla çözülebilecek bir sorun olmaktan çıkarak çözümsüzlüğü doğurmaktadır. Diğer yandan adeta bir geçiş aşaması konumundaki 1960'lar gündeminde (siyasal istikrarsızlıklar) eğitimde 10 yılda 12 bakan değişimi yaşanması da uzun süreli politikaları engellemiştir. 1960 yılında yayınlanan ilköğretim komitesinin raporuna göre Anadolu kırsalında okulu olan köy sayısı 19.862 iken hiç okulu olmayan köy sayısı 15.477'dir. Hala Cumhuriyet ideallerinin ulaşamadığı yaklaşık 16 bin köy vardır! Yani kırsalın %45'inde okul yoktur. Geçici binalarda eğitim verilen köylerde dahil edilirse 17.702 okula ihtiyaç vardır. Unesco'nun 1958 yılı raporunda köy çocuklarının köylerdeki eğitim şartlarının tam anlamıyla sağlanmadığı ve ortadan kaldırılmadığı sürece eşit yaşam ve eğitim

haklarından mahrum olacakları belirtilmekteyken; Türkiye kırsalında milyonlarca insan bu hizmetten yoksun kalmaya devam etmektedir. 1960-1970 arasında iki defa yapılan Milli Eğitim Şuralarında köylere özel bir önem verilmiş ve buradaki yetişkin erkek ve kadınlardan çocuklara kadar köylülere mesleki ve genel kültür alanlarında eğitim ve kursların verilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Türkçe bilmeyen bölgelere özel önem verilmesinden tarım ve hayvancılığa yönelik eğitimlerinde verilmesine; kooperatifçiliğe yönlendirmeden köylere teknolojik haberleşme imkanlarının götürülmesine kadar farklı alanlarda halk eğitiminin önemine dikkat çekilmiştir. Diğer yandan 7. Şurada köye gidecek öğretmenlerin tarım ve hayvancılıktan anlaması, hatta mümkünse bu alanda özel olarak öğretmen yetiştirilmesi istenmektedir. Şura üstü kapalı da olsa Köy Enstitüsü modelini geri çağırılmaktadır. Hükümetlerin eğitim politikaları elbette kalkınmaya sağlayacağı katkı düzeyinde değer görmektedir. ‘Bütün köyler okula kavuşacak’, ‘eğitimin milli bir davadır’, ‘demokrasinin kökleşmesi için baş dava eğitimidir’ söylemleri siyasal söylemlerden öteye geçmez. 1962 verilerine göre ilkokul yaşındaki 4.286.000 çocuktan 3.135.000'i okula giderken 1.151.000'i okula gidememektedir. Çeşitli imkânsızlıklar sebebiyle okula gidemeyen çocuk oranı % 26'dır. Yine dönemin başlarında kırsalda her ilkokul öğretmenine ortalama 60, her eğitici tarım teknisyenine ise 25-30 köy düşmektedir. Kalkınma planlarında bu sorunun çözülmesi için planlar yapılsa da sorun ortadan kaldırılamamıştır. Öte yandan köylerdeki eğitimsizliğin muhafazakarlığı beslemesi sebebiyle de kız çocuklarının okula gönderilmesinde bir karşı duruş mevcuttur. Ayrıca ilkokula gitse bile bir üst okula gitmenin hem ekonomik hem toplumsal engellemeleri de devam etmektedir. Kadının çalışma yaşamının sınırlı alanlarda devam ettiği bu yıllarda eğitim alması gereksiz görülmektedir. Dönemin sol yazarları bu derin çözümsüzlüğe karşı eleştiriyle birlikte öneri getirirler de etkili olamazlar. Kırsaldaki eğitim yetersizlikleri denilince akla ilk gelen bölge Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dur. Bu nedenle bölge milletvekili ve senatörlerinin Meclis toplantılarında sıklıkla bu konuyu dile getirdikleri görülmüştür. Tunceli Milletvekili Mehmet Ali Demir, Van Senatörü Ferit Melen, Kars Senatörü Sırrı Atalay aktif olanlardan bir kaçıdır.

Yine bu dönem itibarıyla kırsal alanda köy çocuklarının eğitime yönelik olarak Demokrat parti döneminde ABD'den örnek alınarak başlatılan ve 1960-1970 yılları arasında da uygulandığı görülen 4K projesi dikkat çekmiştir. Türkiye'ye özgü bir proje olan Köy Enstitülerinin yerine köy çocuklarının tarım ve hayvancılığa olan ilgilerini etkinlik kulübü anlayışıyla artırmak için ortaya konulan bu proje uzun soluklu

olmamıştır. Çünkü yalnızca çocuklara tarım ve hayvancılığı sevdirmek Türkiye'nin tarımsal dönüşümü için yeterli olmamıştır.

1960'lar boyunca kırsaldaki sağlık çalışmaları gözle görülür bir hızla artmıştır. 1961 Anayasası ile sosyal refah ve kalkınma öncelikli bir konu haline gelince ardından başlatılan Kalkınma projeleri de aynı anlayışla uygulanmaya başlamıştır. Sosyalizasyon politikaları ve toplum kalkınması planlarının özellikle sağlık alanındaki yatırımlara odaklandığı bu yıllarda sağlık alanında önemli bir ilerleme yaşanmış; ancak yetersizlikler devam etmiştir. Kalkınma planları BM örgütünden teknik destek veren William Bacon, Arthur Altmeyer, Evelyn Hersey, Karl Lundberg, Morris Fox, Elbert Hooker, Mona Sedky, Hester Stoll, Arthur Duning, Herbert Bisno, Bernard Russell, Robert Poole, Abid Hüseyin, Kadan Wali, Manuel Lopez-Rey ve de Neville Goodman gibi uzmanların raporları ya da bizzat katkı sunmaları ile yürütülmeye çalışılmıştır. Bu uzmanların yaptığı çalışmalar sonrasında Türkiye'de sağlık alanında daha fazla desteğe ihtiyacı olan bölgeler tespit edilerek ilk çalışmalar Doğu Anadolu Bölgesine yöneltilmiştir. 4 Ekim 1966'de Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı (AID)'nın desteğiyle ABD ve Türkiye arasında Nüfus Planlaması ve Köy Sağlık Ocakları kredi antlaşması yapılarak 3.600.000 dolar karşılığında köylere sağlık ocaklarının yapılmasına başlanmıştır.

Sağlık, bu dönemde Türkiye'nin en acil sorunudur. Çünkü toplumun temel sağlık şartlarına rahatlıkla ulaşması beklenirken yalnızca doğu illerinde 40 bin kişiye 1 doktor düşmektedir. 1960 itibariyle 27 754 820 kişi olan Türkiye nüfusunun 18 895 089'u kırsalda yaşamaktadır ve bu nüfusa hizmet vermesi gereken doktor sayısı 1960'ta 9826; 1965'te 10895; 1970'te 15856'dır. 1964 yılında hiç doktoru olmayan ilçe sayısı 58 iken, doktor olup da hükümet tabibi olmayan ilçe sayısı ise 68'dir. Hastane ve yatak kapasiteleri de başka bir sorun olarak beklemektedir. 1960'ta 566; 1965'te 626; 1970 yılında ise toplam 743 hastane hizmet vermektedir. Bu dönem Türkiye'de yalnızca 4 Tıp Fakültesi vardır. Ancak 1967 itibariyle açılan tıp fakülteleriyle 1970 yılına gelindiğinde bu rakam 7'ye ulaşmıştır.

Sağlık alanında yapılan Senato ve Meclis görüşmelerinde parti farketmeksizin konuyla ilgili neler yapılabileceği ele alınmıştır. Bunlara göre sıklıkla eleştirilen konular şunlardır: kırsal bölgelerde görevlendirilen hükümet doktorlarının iş yükü fazladır. Sağlık personelinin yapabileceği işlerin doktorların görevi haline getirilmesi de (aşı gibi) iş yükünü artırmaktadır. Doktor yetersizliği ortada iken doktorların üzerindeki baskının artması devletten ayrılıp özele geçen doktor sayısının artmasına

neden olmaktadır. 1966 yılında Türkiye'deki doktorların %34'ü (3593) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığında, %36'sı (3732) farklı kamu kuruluşlarında, % 30'u 'da serbest olarak çalışmaktadır. Eldeki doktorların %70'i ücretsiz sağlık hizmeti vermektedir. Tabi eleştirilerin önemli bir bölümü de bakanlığın doktorları dengeli bir şekilde ülke genelinde görevlendirememesidir. Doktorların çoğu sosyal şartları olan Ankara, İzmir ve İstanbul gibi kentlere yönelirken Elazığ akıl hastanesinde 900 hastaya 2, Manisa da 400 hastaya 2 doktor bakmaktadır.

Ayrıca sosyalizasyon kapsamında yapılan sağlık ocakları su ve elektrikten mahrumdur. 1967 yılında Türkiye'de 761 sağlık ocağı bulunmaktadır. Diğer alanlarda olduğu gibi sağlıkta da gelişmenin önündeki en büyük engel mali yetersizliklerdir. Devlet her ne kadar dış borçlanma ve kredi gibi imkanlarla yatırımlar yapsa da yeterli bütçe olmadığı için sorun çözülememektedir. Türkiye bu yıllarda bütçenin ortalama % 5'ini sağlığa ayırmaktadır. Bu da kırsalda halkın, üfürükçü ve muskacı gibi bilimden uzak kişilerin uygulamalarına başvurmasına neden olmaktadır. Anadolu hala Ortaçağ karanlığındadır. Bu yetersizlikler salgınların da önünü açmıştır. Yalnızca 1960'lar boyunca pek çok farklı salgına karşı mücadele edilmiştir. Bunlar: verem, cüzzam, trahom, yaz ishali, kızamık, boğmaca, tifo, difteri, kızıl, poliamiyelit, şarbon, para-tifo, menenjit, dizanteridir, çocuk felcidir. Beslenme sorunları da Anadolu kırsalında etkili sağlık sorunlarından. 1961 yazında Doğu Anadolu'da büyük ve küçükbaş hayvancılığının merkezi olan Erzincan, Erzurum, Kars, Ardahan, Ağrı ve kısmi olarak Van'ı etkisi altına alan kıtlık ve kuraklık sorunu uzun süre yöneticiler tarafından tartışılan bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Bu meseleyi çözmesi ve bölge halkını yerinde görmek için Senato içinde araştırma gurupları oluşturulmuştur.

Ulaşım, 1960'lar boyunca eksikliği bilinen ve kırsaldaki halk tarafından daimi şekilde dile getirilen bir alandır. Yapılan istatistiklerde halkın en çok onu, her anlamda modern dünyaya bağlayacak yola ihtiyaç duyduğu görülmüştür. 1965 yılında ham, stabilize ve tesviye edilmiş toplam köy yolu miktarı: 162.055 km iken 1970 yılında da toplam miktar değişmemiştir. 1973 yılına kadar ancak 77.301 km'lik köy yolu yapılmıştır. Ancak Türk köylerinin ürettikleri ürünlerin pazara gidebilmesi için ihtiyacı olan köy yolu 150 bin km'den fazladır.

Köylerin su sorunu da belli başlı konular arasındadır. Senatoda 10 milyon köyün susuz olduğu yönündeki eleştirilerde Anadolu kırsalındaki susuzluğa çare olmamıştır. 1960 yılı istatistiklerine göre yalnızca yağmur suyu içen köyler sıralamasında Maraş, Urfa, Antalya ve Manisa önde gelmektedir. Bu kentlerde 184.

904 vatandaş yağmur suyu içerken Türkiye genelinde 433 köyde yağmur suyu içilmektedir. Türkiye’de mevcut 60 bin yerleşimin 29 binin de içme suyu şebekesi kurulmamıştır. Türkiye’de 1965 itibariyle köylerin hemen hemen tüm sorunları Köy İşleri Bakanlığı tarafından yürütülmektedir. Ancak Onun da bütçesi tüm sorunları karşılayamamaktadır. İlk Köy İşleri Bakanı Lebit Yurtoğlu, kalkınma planları sayesinde 15 yılda sorunların çözüleceğini öngörse de bakanlık bütçesinin yetersizliği sebebiyle bu mümkün olmamıştır. 1965 sonrası Demirel döneminde sulama projeleri desteklense de sorun 1970 itibariyle devam etmektedir.

Köylerde mesken sorunları 1960’lar boyunca milletvekili ve senatörlerce dile gelen konular arasındadır. Kalkınma planları çerçevesince köylere yeni ve daha sağlıklı koşullarda yaşama imkanı verecek konutların yapılmasına karar verilmiştir ancak bu konutlar öncelikle köylünün hem bedenen hem de maddi anlamda katılması ile yapılacak yetmediği yerde devlet yardım edecektir. 1965-19670 arasında devlet yardımları da dahil yapımı biten köylü konutlarının sayısı 201.056’dır.

Kırsalda bir diğer sorun güvenlidir. İstatistiklere göre çiftçilikle uğraşan, hayvancılık yapan ya da ormancılıkla geçinen kırsaldaki kitlenin suça karışma oranı Türkiye geneli itibariyle % 76.8’dir. Anadolu’nun güvenliğini sağlayacak kurumların yetersizliği ciddi boyutlardadır. Ve bu durum yönetimde bulunan çevrelerce de bilinmektedir. 1962’de Türkiye’de 2626 jandarma karakolu bulunurken bu karakollardaki personel sayısı 5 kişiyi geçmemektedir. Türkiye genelinde 570 ilçenin 187’sinde kaymakam olmadığı için jandarma subayları 59 ilçede bu görevi sürdürmektedir. Dolayısıyla idari amirlik sivil değil, askeri şekilde devam etmektedir. 96 ilçenin ise hiçbir şekilde mülki amiri bulunmamaktadır. Ki bu da bizi kimi bölgelerin ağaların ellerine bırakılmış olduğu gerçeğiyle yüzleştirmektedir. Kırsalda Köy kavgalarının temel nedeni paylaşılabilen topraklardır. Ya da köyler arasındaki suyun veya ormanlık arazinin paylaşılabilmesidir. Ayrıca etnik ve mezhepsel farklılıklarda (Alevi-Sünni) kavgaları tetiklemektedir. Meraların sayısı azalmakta, insanlar çoğalmakta tarım ve hayvancılık yeterli düzeyde yapılamamaktadır. Bu da göçlere sebep olmuştur. Kimi zamanda köye gelen devlet görevlilerinin kendi aralarında başlattıkları ideolojik temelli kavgalara neden oldukları gözlenmiştir. İmam ve öğretmen kavgaları buna örnektir.

Kırsal alanın en temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık alanında ki durum ise şöyledir: 10 yıllık süre içinde 9 ayrı bakan değişimi yaşayan bir Tarım Bakanlığı mevcuttur. Ancak dağınık bir yapıdaki bu bakanlığın temel ilgi alanı daha

sonra Köy İşleri Bakanlığına devredilmiştir. 1960’larda Türkiye’de temel geçim kaynağı ziraat, avcılık, ormancılık, balıkçılık vb. alanlarda faaliyet gösteren nüfusun oranı % 74.9’dur. Dolayısıyla Türkiye, hala köylü bir ülkedir. Ancak bu oran yalnızca on yıl içinde dramatik şekilde azalmaya gidecektir. Bu durumun temel nedeni olarak göç olgusunu gösteren temel yayınlar mevcuttur.

Ülkenin yönetim merkezi olan Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi, bu on yıllık süreçte zirai kazanç vergilerinden, tarımın genel durumuna, bakanlık personel eksikliklerinden teknik araç-gereç sorunlarına, toprak reformundan tarım ve hayvancılık sigortalarına, köylünün yaşam şartlarından orman köylerinin durumuna tohumluk, gübrelik üretimine, hayvancılık ve ormanlara kadar sayısız alanla ilgilenmiştir. Araştırmalarımız sırasında Meclisteki her partiden temsilcilerin kırsal alanın sorunlarıyla ilgilendiklerini, özel olarak bazı il vekillerin kendi illerinin sorunlarını Meclislerde gündeme getirdiklerini belirtmek gerekir. Genel olarak bütçe görüşmeleri, her bakanlıkla ilgili geniş bir zamanda konuşma imkanı yakaladıkları bir alan olduğundan parti temsilcilerinin kullandıkları bir zamandır. Ancak bütçenin dışında da sorularla tarım ve hayvancılığa dair sorular sorularak bakanların yanıt vermeleri istenmiştir. Araştırmalarımız sırasında ziraatın genel durumu, toplum kalkınması ve kalkınma planları en sık konuşma yapılan konudur. Bunu çeşitli ürünlerle ilgili talepler (arpa-pancar-pamuk vb.), susuzluk ve sulama sorunları, doğal afetler, zirai krediler, hayvan yemi ve hayvancılık sorunları, suni gübre, yol sorunları, orman köylerinin sorunları, sağlık, asayiş, mesken, eğitim, radyo ve elektrikle ilgili çeşitli istekler ve sorular izlemektedir.

783.562 000 hektar yüzölçümüne sahip Türkiye’de ekilen arazi mevcudu 1960 itibariyle 25 325.000 Hektardır. Buna ormanlar, bağ, bahçe ve zeytinlikler dahil edildiğinde 35.584.000 hektarlık bir alana sahiptir. Türkiye’de işlediği toprağın doğrudan sahibi olanların oranı en yüksek Karadeniz bölgesindedir. Bunu Doğu Anadolu’nun kuzey bölümü takip ederken en düşük toprak sahipliği Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Kırsal yaşamın temeli olan köylünün işlediği toprağa sahip olması meselesi bu alanda 1960’lı yılların en tartışmalı konusudur. 1961 itibariyle toprak reformu yeniden gündeme alınmıştır. Temelde CHP ve AP arasında çekişmelere neden olan konu 1965 yılında bir kanun tasarısı olarak sunulsa da konu sürüncemede bırakılarak geçmesi engellenmiştir. Demirel Hükümeti döneminde başlarda toprak reformuna taraftar bir tavır gösterilse de sonrasında bunun tam tersi söylemlerde ülke

gündemi farklı konulara kaydırılmıştır. Böylece toprak reformu söylemlerde var olsa da pratikte yasa olarak bile çıkamayan bir halde kalmıştır.

Kalkınma planlarında tarıma yönelik olarak ham madde üretimin çoğaltılması, yeni tarımsal faaliyet alanları yaratarak insan gücünü buralara yöneltmek böylece toprağı olmayan köylü kitlesinin bu alanlarda istihdam edilmesinin sağlanması, doğal kaynaklarının korunması, geliştirilip en iyi şekilde yararlanma yolunu bulma hedeflenmektedir. Diğer yandan devletin, il özel idareler aracılığıyla tarımsal faaliyetleri için yatırım ve yardım harcaması yaptığı da anlaşılmaktadır. Tarımla mücadele için, tohum tedariki ve deneme ve üretme amacıyla, köylerde meyvecilik tesis ve ıslahı, köylerde ağaçlandırma, ipek böcekçiliğı ve arıcılığı tesis etme, sebze ve hububat yetiştirmeyi teşvik etme için ikramiye verme, ağaç ve koru yetiştirmeyi teşvik etme gibi amaçlarla yıldan yıla değışen oranlarda ödemeler yaptığı anlaşılmıştır. Ancak bu ödemelerin çiftçiye ulaşp ulaşmadığına dair bir veri elimizde mevcut değildir.

Tarım Bakanlığının en işler haldeki kurumu olan Toprak-Su Umum Müdürlüğünde 11 bölge müdürlüğü, 11 toprak laboratuvarı, 45 ekip, 5 örnek çiftlik bulunurken bu kurum da maddi imkansızlıklar sebebiyle tüm ülkeye hizmet verememektedir. Diğer yandan bu kurumda görevli ziraat mühendisi sayısı da yeterli değildir. 1964 yılında tüm ülkede bakanlığa bağı çalışan 1693 ziraat mühendisi mevcutken, veteriner hekim sayısı 844 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu yetersizliklerin bir sonucu olarak yalnızca 1963 yılında hayvan hastalıklarından ülkenin zararı 3.142.337.570 TL, bitki hastalıklarında da 3.200.000.000 TL'dir.

1960'larda kırsal alanda Buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır ve pirinç en fazla ekilen ürünlerdir. Ancak elde edilen gelir düşüktür. Bu nedenle üretimi daha kaliteli hale getirme yolları aranmıştır. Devlet Üretim Çiftlikleri yoluyla tohumların ıslah edilmesi ve geliştirilmesi yoluna gidilmişse de ülke ihtiyacını karşılayacak duruma getirilememiştir. 1960'larda Türkiye'de gübre üreten iki fabrika mevcuttur. Biri Kocaeli'nde diğeri İskenderun'da bulunan fabrikada süper fosfat gübresi üretilmektedir. Üretimin kalitesi açısından önemli bir madde olan gübre de ülke içinde ulaşılması zor bir maddedir. 2 fabrikanın üretimi yetmediğı için yurt dışından gübre ithal edilmektedir. Ancak yine de halkın suni gübreye rağbet etmemesi üzerine Uluslararası gıda tarım teşkilatı olan FAO'dan destek alınarak uygulamalı demo gübre gösterimleri düzenlenmiştir.

Hayvancılık alanındaki sorunlara bakılacak olursa temelde zirai krediler gibi hayvancılıkla uğraşanlara verilen kredilerin azlığı eleştiri konusudur. Türkiye’de ortalama hayvan sayısı 75 milyon büyükbaş, 30 milyon küçük baş hayvan bulunmaktadır. 82 bin hayvana 1 veteriner düşen Türkiye’de telef olan hayvanlar sorunu da çözüm beklemektedir. Hayvanlarda ortaya çıkan salgın hastalıkların en ünlüsü mavi küftür. Bunun dışında yalnızca 1963 yılında Şarbon, Şap, Barbon, Yanıkara, Çiçek, Keçiciğerağrısı, Ruam, Brocelloz, Bradzo, İkter, Agalaksi, Newcastle, Uyuz, Kılkurdu, Piroplazmosis, Distomatosis olan 58 599 hayvan telef olmuştur. Şap, Parazit, brucellosis hastalıklarından ölen hayvanlar sonucu 500.000.000 TL ‘lik bir zarar yaşanmıştır.

Ormanlar konusuna gelinecek olursa bu alanda yaşayan köylülerin ormanların tahribinde fazlaca yer almaları sebebiyle konu cumhuriyetin ilk yıllarından beri gündemdedir. Ancak hem burada yaşayan köylülerin hayatlarının devamlılığını sağlayıp hem de orman tahribatını önleme konusu sürekli eleştiri alan bir konudur ve kesin bir çözüm getirilememiştir. Ortalama 10 584 hektarlık bir orman mevcuduna sahip ülkede 1960’lar itibariyle 7.718. 609 kişi orman ve çevresinde yaşamaktadır. Bu da nüfusun % 32.7’sine tekabül etmektedir. diğer yandan burada yaşayan insanların % 69.9’u karasabanla tarım yapmaktadır. Ancak yine de % 60’a yakın bir kesimi ailesini geçindirememektedir. Cumhuriyet Senatosunda orman köylerinin ekonomik faaliyet alanlarını ormanı koruyup, geliştirmeye istekli hale getirecek şekilde yeniden düzenlenmesi teklifleri gelse de bu alanda temelden bir çözüm getirilememiştir.

KAYNAKÇA

I.Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi: 30-18-1-2,146, 29, 18; 030-10-0-0-178-228-10; 30-10-0-0-177-220; 030-18-01-02-164-13-15; 030-01-00-00-77-484-7-1; 030-18-01-02-177-24-12; 030-18-01-02-184-10-13; 030-18-01-02-242-79-10; 030-01-00-00-77-486-9-1; 030-18-01-02-202-1-16-1; 030-18-01-02-202-1-16-1,; 30-01-120-167-5; 30-18-1-2-163-73 -1 27.02.1962; 30-18-1-2-163-69-5- ; 30-18-1-2-161-37-17; 30-18-1-2-182-78-6-; 30-18-1-2-169-23-2; 030-01-81-512-8; 30-01-120-167-5; 30-01-120-167-5; 30-10-0-0- 192-318-5; 30-10-0-0-14-81-3; 30-1-0-0-53-315-9;

030.01.00.00.72.457.2.1.2.3; 030-01-47-279-5; 203-15-14; 030-18-01-02-204-18-2-1.

II. Resmi Yayınlar

1960 Genel Nüfus Sayımı %1 Örneklem Usulü İle Elde Edilen Türkiye Neticeleri, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1962.

1963 Genel Tarım Sayımı Örneklem Sonuçları, DİE, DİE Matbaası, Ankara, 1965.

23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı, DİE Matbaası, Yayın no:444, Ankara, 1963.

24.10.1965 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1969.

25.10.1970 Genel Nüfus Sayımı Nüfusun Sosyal Ve Ekonomik Nitelikleri, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1977.

7. Milli Eğitim Şurası (5-15 Şubat 1962), MEB Yayınları, (Tıpkı Basım), Ankara, 1991, s.203, 297.1

8. Milli Eğitim Şurası (28 Eylül-3 Ekim 1970) Esaslar Raporlar Kararlar, MEB Yayınları (Tıpkı Basım), İstanbul, 1991.

Altıncı Maarif Şurası, (2.Baskı-Tıpkı Basım) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.

Bütçe ve Kesin Hesaplar İl Özel İdareleri Ve Belediyeler 1956-1964, DİE, Yayın No: 581, DİE Matbaası, Ankara, 1969.

C.H.F., Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931.

Cumhuriyetin 50.Yılında Köylerimiz, 1923-1973, Köy İşleri Bakanlığı Yayınları, No.219, Güven Matbaası, Ankara, 1973.

FAO Türkiye Raporu, Ziraat Bankası Matbaası, Ankara 1962.

Hükümetler, Programları ve Genel Kurul görüşmeleri, C.4, Haz.İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, TBMM Basımevi, Ankara, Aralık 2013.

Hükümetler, Programları Ve Genel Kurul Görüşmeleri, haz. İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, C.2, TBMM Başkanlığı Yayınları, TBMM Basımevi, Ankara, 2013.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 1967.

İstatistik Göstergeler 1923–1998, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2001.

Kalkınma Planı (I. Beş Yıl) 1963-1967, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1963.

Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçları, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, DİE Matbaası, Yayın No: 451, Ankara, 1963.

MEB, İlköğretim Komitesi Raporu Ve On Yıllık Plan, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961

Ormancılık İstatistikleri, Orman ve Su İşleri Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2014.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Çalışmaları Ve Türkiye Tıbbi İstatistik Yıllığı 1960-1963, Haz. Dr. Yusuf Tunca, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1965.

TBMM Zabıt Ceridesi

Türk Parlamento Tarihi, TBMM XIII Dönem (1965-1969), Haz. Menderes Çınar, TBMM Kültür. Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No.147.

Türkiye Sağlık İstatistikleri Yıllığı 1964-1967, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sağlık Propagandası Ve Tıbbi İstatistik Müdürlüğü, Yayın No.444, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1971.

Türkiye Sağlık İstatistik Yıllığı 1968-1972, Sağlık Propagandası Ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları Yayın No:444, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1975.

Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, *TBMM Kanunlar Dergisi*, C.8, 1930.

III. Süreli Yayınlar

Akşam

Cumhuriyet

Dünya

Gürbüz Türk Çocuğu

Hürriyet

İmar ve İskan Bakanlığı Aylık Bülteni

İmece Dergisi

Köy Postası

Köy ve Eğitim

Milliyet

Son Posta

Tercüman

Ülkü

Yeni Ziraat

Ziraat

Ziraat Ve Yayım

IV. Kitaplar

Alkan, Mehmet Ö., **Tanzimat'tan Cumhuriyete Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 2000.

Arı, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2007.

Arı, Kemal, **Başlangıçtan Günümüze Türk Devrim Tarihi (Öncesi, Oluşumu Ve Gelişimi)**, Zeus Yayınları, İzmir, 2013.

Arık, Remzi Oğuz, **Köy Kadını Memleket Parçaları**, (2. Baskı) Yaylacık Matbaası İstanbul, 1967.

Arıkan, Zeki **İzmir basınından seçmeler 1923-1938**, C.2, 1. Kitap, İzmir büyükşehir belediyesi kültür yayını, Ocak 2003.

Başaran, Mehmet, **Büyük Aydınlanmacı Öğretmenim Hasan Ali Yücel**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

Baykurt, Fakir, **Amerikan Sargısı**, Literatür yayınları, İstanbul, 2020.

Bilici, İbrahim E., **Kıtlık Ve Yokluklarıyla 1940'lar Hatıralar, Hatırlananlar Röportajlar**, Sage Yayıncılık, Ankara, 2015.

Binark, İsmet, **Türk Parlamento Tarihi- VI Dönem**, C.1, TBMM Vakfı Yayınları, No.35, Ankara, 2004.

Cav, Gönül, **İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Köye Ve Köylüye Neler Getiriyor?** TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No.751, Ankara, 1969.

Cem, İsmail, **Türkiye Üzerine Araştırmalar**, Cem yayınevi, İstanbul, 1970

CHP 5. Büyük Kurultay Zabıtları, Ulus Basımevi, Ankara, 1939.

Çağlar, Yücel, **Köy, köylülük ve Türkiye’de Köy Kalkınması Sorunu**, Türkiye Ziraatçılar Derneği Yayınları, Ankara, 1986.

Demirel, Taner, **Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016.

Gülsoylu, Ercan, **Tarım Traktörleri**, Ege Üni. Ziraat Fakültesi Yayınları Yayın No:565, Bornova, İzmir, 2005, s.5

Gümüş, Cantürk, **Türk Orman Devrimi**, Türkiye Ormancılar Derneği Yayınları, Ankara, 2018.

İşvan, Ahmet, **Köprüler, Gelip Geçmeye Tarımda Bir Modernleşme Öyküsü**, İşbankası Yayınları, İstanbul, 2009.

İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İzmir, 2004.

Kaçmazoğlu, H. Bayram, **Demokrat Parti Dönemi Toplumsal Tartışmaları**, Birey Yayınları, İstanbul, 1988.

Kemal, Yaşar, **Yanan Ormanlarda Elli Gün, Bu Diyar Baştan Başa-2**, YKY Yayınları, İstanbul, 12. Basım, 2021.

Koçak, Cemil, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim Yayınları, 3. Baskı İstanbul, 2016

Makal, Ahmet, **Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963**, İmge Yayınevi, Ankara, 2002.

Makal, Mahmut, **Yer Altında Bir Anadolu**, 6. Basım, Literatür Yayınları, İstanbul, 2008.

Merdol, Arif, “Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Modelleri,” **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, C.10, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Özbay, Ferhunde, **Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus**, İletişim yay. İstanbul, 2017.

Özcan, Ahmet, **Ama Eşkıyalık Çağı Kapandı" Modern Türkiye'de son Kürt Eşkıyalık Çağı (1950-1970)**, İletişim yay., İstanbul, 2018.

Özer, Sevilay, **Demokrat Partinin Köy ve Köylü Politikaları (1946-1960)**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2013.

Öztan, Güven Gürkan, **Türkiye’de Çocukluğun Politik İnşası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.

Öztürk,Cemil, **Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası**, (2. Baskı) TTK, Ankara, 2007.

Sanders, Liman Von, **Türkiye'de Beş Yıl**, İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.

Şenocak, Cemalettin, **Köy Öğretmenlerine Zirai Yayım Rehberi**, Ziraat Vekaleti Neşriyatı, Gürsoy Basımevi, Ankara, 1960.

Tekeli, İlhan, İlkin, Selin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı**, Ankara, Kalite Matbaası, 1974.

Toprak, Zafer, **Türkiye’de Yeni Hayat İnkılap ve Travma 1908-1928**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.

Tökin, İsmail Hüsrev, **Türkiye Köy İktisadiyatı**, İletişim yayınları, İstanbul, 1990.

Tunçay, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.

Turan, Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi IV-1**, Bilgi yayınevi, Ankara, 1999.

Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-1, Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1970.

Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor-III (Orman Köylerinin Sosyo-Ekonomik Durumu), Devlet Planlama Teşkilatı, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1971.

Türkdoğan, Orhan, **Türk Köy Sosyolojisi ve Sorunlarımız, Çizgi Kitabevi, Konya, 2016.**

Türkeş, Reşat, **Devlet Planı Işığında Köy ve Köylüye Doğru**, Coşkun Matbaası, Aydın, 1965.

Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yayın Yön. Sina Akşin, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

Tütengil, Cavit Orhan, **Türkiye'de Köy Sorunu**, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969.

Yavuz, Fehmi, **Memleketimizde Toplum Kalkınması (Köy Kalkınması)**, TODAİE yayınları, yayın no:72, Ankara, 1964.

Yetkin, Sabri, Ege'de Eşkıyalar, Tarih vakfı yurt yayınları, İstanbul, 1996.

Yolu ve Sağlıklı İçme Suyu Olmayan Köy Envanteri, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2002.

Yıldırım, Sinan, **Türkiye'de Köylülüğün sosyal Tarihi (1945-1960)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2021.

Yurtoğlu, Nadir, **Demokrat Parti Dönemi Tarım Politikaları Ve Siyasi, Sosyal, Ekonomik Hayata Tesirleri (1950-1960)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2017.

V. Makaleler

Altan, Cemal, “1960-1980 Dönemi Parlamenterlerin Sosyolojik Özellikleri, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü E-Dergi, C.1, S.1, Aralık 2017, s.s.90-99.

Akçam, Dursun, "İlkokulu Bitirmiş Beş Milyon Köy Çocuğu Ortaöğretim Yapma İmkanından Mahrum" **Milliyet**, 08.01.1964.

Akçam, Dursun, "Özürlü Olmayan Bir Kadın On Beş Yaşından İtibaren Her Yıl Bir Çocuk Doğurur." **Milliyet**, 23.12.1963.

Arı, Kemal, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen temel Unsurlar” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.8, S.23, 1992, s.s.409-420.

Aybar, Meriç, “Osmanlı Devletinde Kıtık Ve İç Göç: 1870-1900 Arası İç Anadolu Örneği”, **Mavi Atlas**, 5(2)/2017, s.s.474-488.

Aysal, Necdet, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, S.35-36, Mayıs-Kasım 2005, Ankara, s.s..280-281.

Bulut, Engin Çağdaş, “Devletin Taşradaki Eli: Umumi Müfettişlikler” **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 11, S.21 (Bahar 2015) s.90.

Çakmak, Fevzi, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıtlarına Göre Türkiye Cumhuriyeti’nin Sıtma Savaşı (1920-1946)” s.s.421-461. **Tarihsel Süreçte Anadolu’da Sıtma**, Şükran Köse, Çağrı Büke, Fevzi Çakmak, Eren Akçiçek, Gece Kitaplığı, Ankara, 2017.

Çavdar, Tefvik, “Türkiye’de Nüfus ve Nüfus Sorunu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt.6, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.s.1553-1554.

Darkot, Besim, “Türkiye’nin Nüfus Hareketleri Üzerine Yeni Gözlemler”, **Türk Coğrafya Dergisi**, Sayı.21, 1961, s.s.1-14.

Emiroğlu, Mecdi, “Artan Nüfusumuz karşısında hayvancılığımızın önemi” **Türk Coğrafya Dergisi**, S. 21, 1960.

Erdem, Çiğdem, “Cumhuriyet Yönetiminin 1930’lu Yıllarda Köyde Ve Köylülükte Dönüşümü Gerçekleştirme İsteğinin Bir Aracı Olarak Köy Eğitim Kursları” **Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi** S.10 S.3 2008.

Ergün, Mustafa, “Köy Öğretmen Okulu Denemesi Ve Mustafa Necati”, **Ölümünün 80. Yılında Mustafa Necati Ve Cumhuriyet Eğitim Devrimi Sempozyum Bildirileri (2-3 Ocak 2009)**, Yenikuşak Köy Enstitülüler Derneği Yayınları, İzmir, 2009. s.s.234-241.

Gelekçi, Cahit, “1960 Sonrası Dönemde Türkiye’de Nüfus Yapısı Ve Bazı Temel Özellikleri Üzerine Tespitler”, **Sosyoloji Konferansları** No: 52 (2015-2), s.s.587-607.

Geray, Cevat, “Türkiye’de Köy Enstitüleri Hareketi Ve Köy Kalkınması”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C.2, S.1, Ocak 1969.

Gül, Abdülkadir, Osmanlı Devlet’in De Kuraklık Ve Kıtılık (Erzurum Vilayeti Örneği: 1892–1893 Ve 1906–1908 Yılları), **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2(9): s.s.145-158.

Gökgöz Bilen, Gurbet, “1960’lar Türkiye’sinde Sosyal Devlet Anlayışının Bir Kıtılık ve Kuraklık Örneği Üzerinden Değerlendirilmesi” **Tarih ve Günce**, C. 2, S.5, 2019, s.s.431-468.

Gökgöz, Gurbet, “1930’lı Yıllarda Türkiye’de Korunmaya Muhtaç Çocuk Algısı ve Buna Yönelik Çalışmalar,” **IV. Uluslararası Canik Sempozyumu Geçmişten Günümüze Şehir Ve Çocuk Bildiriler Kitabı**, 15-17 Mayıs 2015, s.s.843-849.

Gökgöz, Gurbet, Kırsalda Köy Çocuklarını Eğitme Modeli Olarak 4K Projesi, 11. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi 28 Ekim-01 Kasım 2019 Antalya, **11. Uluslararası Güncel Araştırmalarla Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metinleri** Cilt.6, Rize, 2019, s.s.127-144.

Kansu, Ceyhun Atıf, “Okuma Yazma Ve Çocuk Sağlığı”, Köy ve Eğitim, C.5, S.58, Aralık 1958.

Kansu, Şevket Aziz, “İstikbal Sevgisi ve Bio-Sosyal Kültürümüz”, **Ülkü**, Şubat 1937. s.355.

Karakuş, Melis, “Toplumsal Bellek Bağlamında Mezunların Anlatımıyla Köy Enstitüleri Deneyimi”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.18, S.33.

Kardaş, Abdülaziz, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Sağlık Politikalarında Cüzzam”, **Tarihsel süreçte Anadolu ‘da Cüzzam**, Gece Akademi, Ankara, 2018, s.s.217-239.
Kenanoğlu, M. Macit, “1858 Arazi Kanunnamesi ve Uygulanması”, **Türk hukuk Tarihi Araştırmaları**, S.1, 2006, (bahar) s.s.107-138.

Kocabaş, Ayfer, “Süreç Temelli Öğrenme Ve Köy Enstitüleri”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.10, Ocak 2014.

Kokol, Refik, “Tarım Bakanlığının Tatbik Ettiği Eğitim Ve Öğretim Programlarından Birisi Olan 4K Çalışmaları Hakkında Umumi Malumat”, **Ziraat Ve Yayım**, S.1, 1961.

Meşe, Ertuğrul, Türk Sağında Köy Enstitüleri Algısı. *Asya Studies-Academic Social Studies/Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.1, 2017-Sonbahar.

Nasır, Zeki, “köylerimizin Sağlık İşleri, **Ülkü**, Ağustos 1933.

Nasır, Zeki, “*Nüfus İşinin Tetkiki*” **Ülkü**, Haziran 1933, s.415-420.

Peters, Scott, Organizing Head, Heart, Hands And Health For Larger Service: The Public Value Of 4-H Youth Development Work, **The Center**, Winter 1999.

Tekin, Saadet, “19. Yüzyılın Sonu 20. Yüzyılık Başlarında Batı Anadolu’da Yaşanan Kuraklık Olayları”, **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)** S.33, Bahar 2015, s.s.329-341.

Üsterci, Celal, “Köylerimizde Kurulan 4K Kulüpleri Nasıl Çalışıyor?” **Köy Ve Eğitim**, S.50, Nisan 1958.

Varol, Nehir, Selimoğlu, Eda Timur Gültekin, “Anadolu Da İklimle Bağlı Kıtılık Afeti Ve Risk Yönetimi, **Antropoloji**, S.37, 2019, s.s.81-89.

Vural, Mithat Kadri, “II. Dünya Savaşı Sonrası Anti-Komünist Siyasal İklimin Köy Enstitüleri’nin Kapatılmasına Etkisi”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.10, Ocak 2014.

Worker, Steven M, “History Of Science Education İn The 4-H Youth Development Program” Monograph, Winter 2012.

Yıldırım, Sinan, “Köylüler ve Kentliler: Ellili Yılların Dönüşen Yeni Sosyo-Ekonomik Ve Kültürel Coğrafyası”, Türkiye’nin 1950’li Yılları, Ed.Tanıl Bora, İletişim yay., İstanbul, 2015, s.s.541-563.

Yücel, Hasan Ali, “İlköğretim Meselemiz”, **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1958.

VI. Tezler

Batı, Yeliz, General Kazım Dirik ve Trakya Umumi Müfettişliği, Yard. Doç Dr. Yrd. Bülent ATALAY, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) **Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Edirne, Ağustos 2008.

Burgaç, Murat, Trakya Umumi Müfettişliği, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Danışman: Prof.Dr.İhsan Güneş, Eskişehir, Ekim 2010.

Cihan Özgün, Tanzimat'tan Cumhuriyete (1923) Aydın İlinde İktisadi Değişim, **DEU-AİİTE** Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.

Coşğun, Sena, “Atatürk Dönemi Yurt Bilgisi Ders Kitaplarının Eğitim Felsefesi Ve Sosyolojisi Açısından Değerlendirilmesi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), **Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı**, Erzincan 2015.

Eryılmaz, Nergiz, Doğum Sonu Dönemdeki Kadınların Aile Planlaması Konusundaki Tutumları Ve İlişkili Faktörler, **Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü**, Danışman Doç. Dr. Emel Ege, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Konya, 2014.

Kılıç, Emre, “Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası 1950–1960”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Eskişehir, 2008.

Sarı, Muhammed, “Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar İskân Faaliyetleri (1923-1938)”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Konya, 2011, s.304.

Yüce, Caner, “Demokrat Partinin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisinin Muhalefeti”, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2008.

VII. İnternet Kaynakları

<https://Www.Gaziantep27.Net/Tarim-Teknikleri-Ogreniyorlar-62527h.Htm>

<Http://Www.Oncuciftci.Net/Oncuee/Page.Php?4>

<<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=1&MevzuatNo=193&MevzuatTertip=4>>

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>>

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.7269.pdf>